

De kwetsbare psychisch gestoorde verdachte in het strafproces

Regelgeving, praktijk en Europese standaarden

E.M. Gremmen

De kwetsbare psychisch gestoorde verdachte in het strafproces

Regelgeving, praktijk en Europese standaarden

E.M. Gremmen

De kwetsbare psychisch gestoorde verdachte in het strafproces
Regelgeving, praktijk en Europese standaarden

E.M. Gremmen

ISBN: 9789462405134

Wolf Legal Publishers (WLP)
Postbus 313
5060 AH Oisterwijk
Tel: +31 (0)13-5821366
E-Mail: info@wolfpublishers.nl
www.wolfpublishers.nl

Dit academisch proefschrift is afgesloten op 1 november 2017

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de door de Auteurswet 1912 gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd (waaronder begrepen het opslaan in een geautomatiseerd gegevensbestand) of openbaar gemaakt, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. De bij toepassing van artikel 16B en 17 Auteurswet 1912 wettelijk verschuldigde vergoedingen wegens fotokopiëren, dienen te worden voldaan aan de Stichting Reprorecht, Postbus 882, 1180 AW te Amstelveen. Voor het overnemen van een gedeelte van deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken op grond van artikel 16 Auteurswet 1912 dient men zich tevoren tot de uitgever te wenden. Hoewel aan de totstandkoming van deze uitgave de uiterste zorg is besteed, aanvaarden de auteur(s), redacteur(en) en uitgever geen aansprakelijkheid voor eventuele fouten of onvolkomenheden.

De kwetsbare psychisch gestoorde verdachte in het strafproces

Regelgeving, praktijk en Europese standaarden

The Vulnerable Mentally Disordered Defendant in Criminal Proceedings

Regulations, practice and European standards

Proefschrift

ter verkrijging van de graad van doctor aan de
Erasmus Universiteit Rotterdam
op gezag van de
rector magnificus
Prof. dr. H.A.P. Pols
en volgens besluit van het College voor Promoties.
De openbare verdediging zal plaatsvinden op
donderdag 15 maart 2018 om 13.30 uur

door

Eline Marloes Gremmen

geboren te Oss

Promotiecommissie

Promotoren: Prof. dr. H.J.C. van Marle
 Prof. mr. P.A.M. Mevis

Overige Leden: Prof. mr. F.W. Bleichrodt
 Prof. dr. G. Meynen
 Mr. dr. S. Struijk

Copromotor: Mr. dr. M.J.F. van der Wolf

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1: Inleiding	1
1. Aanleiding	1
1.1 De maatschappelijke aanleiding	1
1.2 De wetenschappelijke aanleiding	4
2. Vraagstelling	6
3. Afbakening, opbouw en methode	6
3.1 Afbakening	6
3.2 Opbouw	8
3.3 Methode	9
3.3.1 Europese Standaarden: Het EVRM, de jurisprudentie van het EHRM en de EU-aanbeveling	9
3.3.2 Theorieën van Strafrecht en strafprocesrecht	13
3.3.3 Empirisch onderzoek	18
Hoofdstuk 2: Begripsbepaling: de kwetsbare psychisch gestoorde verdachte in het strafproces	23
1. Inleiding	23
2. De recente geschiedenis	24
3. Begripsbepaling psychische stoornis en kwetsbaarheid	30
3.1 Psychische stoornis	30
3.2 Kwetsbaarheid	35
4. Context regelgeving in het straf(proces)recht en de Wet Bopz	41
4.1 Het straf(proces)recht	41
4.2 De Wet Bopz	42
4.3 Rol procesdeelnemers	44
5. De inhoud van de gedragsdeskundige rapportage	49
5.1 De verbanden tussen stoornis en delict	50
5.2 De toerekeningsvatbaarheid	53
6. Samenvattende analyse	56
Hoofdstuk 3: De vervolgingsbeslissing omtrent de psychisch gestoorde verdachte	59
1. Inleiding	59
2. Regelgeving	60
2.1 Het straf(proces)recht	63
2.2 De Wet Bopz	67
2.3 De beklagprocedure bij het gerechtshof	67
3. Praktijk	70
3.1 Keuze straf(proces) recht of Wet Bopz	71
3.2 De jurisprudentie	76
3.3 Empirisch onderzoek	80

4. Europese standaarden	82
4.1 Het EVRM en het EHRM	82
4.2 De EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure	83
5. Samenvattende analyse	84
Hoofdstuk 4: De proces(on)bekwaamheid van de psychisch gestoorde verdachte	87
1. Inleiding	87
2. Regelgeving	88
2.1 De geschiedenis	88
2.2 De huidige wettelijke regeling	93
3. Praktijk	100
3.1 De jurisprudentie	100
3.2 De toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering	115
3.3 Empirisch onderzoek	119
4. Europese standaarden	120
4.1 Het EVRM en EHRM	120
4.2 De EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure	122
5. Samenvattende analyse	123
Hoofdstuk 5: De psychisch gestoorde verdachte als procespartij	127
1. Inleiding	127
2. Regelgeving	128
2.1 De geschiedenis	128
2.2 De huidige wettelijke regeling	131
3. Praktijk	134
3.1 De jurisprudentie	134
3.2 De toepassing van de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering	144
3.3 Empirisch onderzoek	148
4. Europese standaarden	148
4.1 Het EVRM en EHRM	148
4.2 De EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure	150
5. Samenvattende analyse	151

Hoofdstuk 6: Het verhoor en de voorgeleiding van de psychisch gestoorde verdachte	155
1. Inleiding	155
2. Regelgeving	156
2.1 Raadsman bij politieverhoor en de kwetsbare verdachte	156
2.2 Auditieve registratie en audiovisuele registratie van het verhoor	164
2.3 Inverzekeringstelling, voorgeleiding, mogelijke opschorting van de voorlopige hechtenis en overplaatsing van de psychisch gestoorde verdachte	166
3. Praktijk	169
3.1 De jurisprudentie	169
3.2 Empirisch onderzoek	178
4. Europese standaarden	181
4.1 Het EVRM en EHRM	181
4.2 De EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure	184
5. Samenvattende analyse	186
Hoofdstuk 7: De gedragsdeskundige rapportage in het voorbereidend onderzoek	191
1. Inleiding	191
2. Regelgeving	192
2.1 Het inschakelen en de benoeming van een gedragsdeskundige	192
2.2 Soorten gedragsdeskundig onderzoek	200
2.3 Onderzoek en vraagstelling van het pro Justitia onderzoek	201
2.4 De rechtspositie van de verdachte met betrekking tot de gedragsdeskundige rapportage	203
2.5 Het verslag van de gedragsdeskundige	205
2.6 Het horen van de gedragsdeskundige door de rechter-commissaris	206
2.7 De gedragsdeskundige rapportage in het dossier	208
3. Praktijk	210
3.1 Werkwijze benoeming van een deskundige door het Openbaar Ministerie	210
3.2 De jurisprudentie	211
3.3 Empirisch onderzoek	214
4. Europese standaarden	219
4.1 Het EVRM en EHRM	219
4.2 De EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure	221
5. Samenvattende analyse	222

Hoofdstuk 8: De gedragsdeskundige rapportage en de psychisch gestoorde verdachte ter terechtzitting	225
1. Inleiding	225
2. Regelgeving	227
2.1 Het inschakelen gedragsdeskundig onderzoek ter terechtzitting	227
2.2 Het horen van de gedragsdeskundige ter terechtzitting	229
2.3 Aanvullende gedragsdeskundige rapportage en terugverwijzing van de zaak	233
2.4 Gebruik van de gedragsdeskundige rapportage door de rechter	234
3. Praktijk	236
3.1 De jurisprudentie	236
3.2 Empirisch onderzoek	241
4. Europese standaarden	252
4.1 Het EVRM en EHRM	252
4.2 De EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure	255
5. Samenvattende analyse	256
Hoofdstuk 9: Conclusie en aanbevelingen	259
1. Conclusie	260
1.1 De vervolgingsbeslissing bij de psychisch gestoorde verdachte	263
1.2 De schorsing van de vervolging van de psychisch gestoorde verdachte	267
1.3 De psychisch gestoorde verdachte als procespartij	272
1.4 Het verhoor van de psychisch gestoorde verdachte	276
1.5 De psychisch gestoorde verdachte gedurende de voorlopige hechtenis	283
1.6 De gedragsdeskundige rapportage in het voorbereidend onderzoek	285
1.7 De gedragsdeskundige rapportage en de psychisch gestoorde verdachte ter terechtzitting	290
1.8 Herkenning en erkenning van de kwetsbaarheid van de verdachte	294
1.9 Afronding	297
2. Aanbevelingen	298
Samenvatting	321
Summary	337
Literatuur	349

Jurisprudentie	367
Afkortingen	373
Bijlage 1: Beslissingsformulier officier van justitie bij de psychisch gestoorde verdachte	377
Bijlage 2: Methode empirisch onderzoek: verantwoording typen delicten	383
Bijlage 3: SPSS databestand	385
Bijlage 4: Uitkomsten empirisch onderzoek	395
1. Tabellen resultaten empirisch onderzoek	395
2. Kruistabellen waar in de hoofdstukken naar wordt verwezen	430
2.1 Hoofdstuk 6: Het verhoor en de voorgeleiding van de psychisch gestoorde verdachte	430
2.2 Hoofdstuk 7: De gedragsdeskundige rapportage in het voorbereidend onderzoek	431
2.3 Hoofdstuk 8: De gedragsdeskundige rapportage en de psychisch gestoorde verdachte ter terechtzitting	433
Dankwoord	443
Curriculum Vitae	445

Hoofdstuk 1: Inleiding

1. Aanleiding

1.1 De maatschappelijke aanleiding

Op de derde dinsdag in september in het jaar 2010 wordt er een waxinelichthouder naar de Gouden Koets gegooid. Er ontstaat rumoer en de dader, Erwin L., wordt aangehouden. Erwin L. is van mening dat Koningin Beatrix onterecht op de troon zit. Na het strafrechtelijk onderzoek worden hem verschillende feiten tenlastegelegd voor het gooien van de waxinelichthouder naar de Gouden Koets.¹ De Rechtbank 's-Gravenhage oordeelt op 16 september 2011 dat Erwin L. volledig ontoerekeningsvatbaar is, ontslaat hem van alle rechtsvervolging en gelast opname in een psychiatrisch ziekenhuis.² In juli 2012 wordt besloten dat Erwin L. het door hem ingestelde hoger beroep in vrijheid mag afwachten.³ Op donderdag 13 september 2012, de donderdag voor Prinsjesdag, wordt Erwin L. opnieuw aangehouden. Het Openbaar Ministerie verdenkt Erwin L. van smaad dan wel belediging. De raadsman van Erwin L. denkt dat zijn cliënt opgesloten wordt met het oog op de komende Prinsjesdag.⁴

Erwin L. is niet de enige psychisch gestoorde persoon bij wie het strafrecht mogelijk ingezet wordt om de sociale controle te behouden na een grote schrikreactie in de maatschappij. Gennaro P.⁵ zorgt op 4 mei 2010 voor grote consternatie, door te schreeuwen tijdens de twee minuten stilte (Dodenderdenking) op de Dam te Amsterdam. Er ontstaat paniek onder de aanwezigen en er raken verschillende mensen gewond. Gennaro P. zit vijf weken in voorarrest ten gevolge van deze ordeverstoring. Gennaro P. wordt door zowel de Rechtbank Amsterdam⁶ als het Gerechtshof te Amsterdam⁷ veroordeeld. Ook in cassatie verwerpt de Hoge Raad de verweren.⁸ Gennaro P. wordt in april 2012 opnieuw aangehouden in de buurt van

¹ Rechtbank 's-Gravenhage, 16 september 2011, ECLI:NL:RBSGR:2011:BT1745, R.O. 2, De tenlastelegging. De tenlastegelegde feiten zijn: opzettelijke belediging van de Koning; opzettelijke belediging van de vermoedelijke opvolger van de Koning en van diens echtgenote; poging tot zware mishandeling en wederrechtelijk enig goed dat geheel aan een ander toebehoort beschadigen.

² Rechtbank 's-Gravenhage, 16 september 2011, ECLI:NL:RBSGR:2011:BT1745, R.O. 7.3, Het oordeel van de Rechtbank.

³ Gerechtshof 's-Gravenhage, 01 februari 2013, ECLI:NL:GHDHA:2013:BZ0277.

⁴ Van den Dool 2013.

⁵ Gennaro P. wordt in de media de damschreeuwer genoemd.

⁶ Rechtbank Amsterdam, 6 oktober 2011, ECLI:NL:RBAMS:2011:BT6834.

⁷ Gerechtshof Amsterdam, 9 maart 2012, ECLI:NL:GHAMS:2012:BV8417.

⁸ Hoge Raad, 25 juni 2013, ECLI:NL:HR:2013:12, R.O. 3.1 en 3.3. De Hoge Raad is wel van mening dat de opvatting van het Gerechtshof Amsterdam, dat het opzet niet gericht

de Dam in Amsterdam. De politie heeft het vermoeden dat Gennaro P. opnieuw de openbare orde wil verstoren tijdens een bezoek van de Turkse president en beveelt hem het gebied rond de Dam te verlaten.⁹ Gennaro P. woont en leeft op straat in Amsterdam. Het feit dat hij zich rond de Dam ophoudt, is derhalve niet bijzonder.

Een andere zaak waarin een psychisch gestoord persoon de dader is, is de zaak tegen Tarik Z. Hij verstoort begin 2015 met een nepvuurwapen het NOS-journaal. Hij komt op de beelden die uitgezonden worden zeer verward over. De conclusie van het gedragsdeskundig onderzoek¹⁰ luidt dat de verdachte niet lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, ondanks narcistische en achterdochtige trekjes. De Rechtbank Midden-Nederland legt een gevangenisstraf op van dertig maanden, waarvan vijftien maanden voorwaardelijk.¹¹ In hoger beroep oordeelt het Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden: *“Het hof acht het aannemelijk dat de beperkingen van verdachte ook bij het plegen van de feiten een rol hebben gespeeld, maar is van oordeel dat vanwege de bovenomschreven door de deskundigen beschreven goede cognitieve vaardigheden waarbij verdachte in het kader van het plegen van de feiten voortdurend zijn eigen afweging heeft gemaakt, dat de feiten verdachte dienen te worden toegerekend en dat hij een strafbare dader is.”*¹² Het Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden legt een zwaardere straf op dan de Rechtbank Midden-Nederland.¹³

In april 2016 staat Bart van U. terecht voor de moord op zowel oud-minister Els Borst als op zijn zus.¹⁴ Bart van U. wordt vervolgens onderzocht in het Pieter Baan Centrum, waaruit volgens zijn advocate blijkt dat hij sterk verminderd toerekeningsvatbaar is.¹⁵ Op de pro-formazitting op 8 september 2015 komt Bart van U. zeer verward over. Op de vraag van de rechter of hij nog iets wil zeggen, begint hij over: *“Een goedje waardoor lichaamsdelen weer kunnen aangroeien”* en *“een verkeersboete voor een bromfiets”*.¹⁶ Er wordt tijdens de pro-formazitting besloten dat aanvullend ge-

hoeft te zijn op ‘de rust verstoren’, onjuist is. Dit hoeft echter niet te leiden tot cassatie, aangezien uit de verklaringen van de verdachte en de bewijsmiddelen blijkt dat de verdachte opzettelijk de rust verstoord heeft (R.O. 3.4 en 3.5).

⁹ Damschreeuwer opgepakt tijdens bezoek turkse president, nu.nl, 17 april 2012, <http://www.nu.nl> (zoek op damschreeuwer opgepakt tijdens bezoek Turkse president).

¹⁰ De verdachte wordt onderzocht door een psycholoog en een psychiater, er wordt een milieuonderzoek verricht en een reclasseringsrapportage opgemaakt. Rechtbank Midden-Nederland, 3 juni 2015, ECLI:NL:RBMNE:2015:4919.

¹¹ Rechtbank Midden-Nederland, 3 juni 2015, ECLI:NL:RBMNE:2015:4919, R.O. Het oordeel van de rechtbank.

¹² Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden, 22 december 2015, ECLI:NL:GHARL:2015:9778, R.O. Strafbaarheid van de verdachte.

¹³ Te weten een gevangenisstraf voor de duur van veertig maanden, waarvan vierentwintig voorwaardelijk en als bijzondere voorwaarden het reclasseringscontact, een behandelverplichting en een locatieverbod, zie Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden, 22 december 2015, ECLI:NL:GHARL:2015:9778, R.O. Oplegging van de straf.

¹⁴ Rechtbank Rotterdam, 13 april 2016, ECLI:NL:RBROT:2016:2699.

¹⁵ Heanen 2015.

¹⁶ Visser 2015.

dragsdeskundig onderzoek in het Pieter Baan Centrum noodzakelijk is.¹⁷ Op 13 april 2016 legt de Rechtbank Rotterdam Bart van U. de maatregel tbs met dwangverpleging op, omdat hij naar het oordeel van de Rechtbank Rotterdam volledig ontoerekeningsvatbaar is.¹⁸ Het Gerechtshof 's-Gravenhage acht in hoger beroep Bart van U. niet volledig ontoerekeningsvatbaar, omdat niet pathologische, en dus niet ziekelijke, componenten hebben doorgewerkt in het fatale handelen en veroordeelt Bart van U. tot een gevangenisstraf voor de duur van acht jaren en de maatregel tbs met dwangverpleging.¹⁹ Naar aanleiding van de zaak Bart van U. doet de Commissie Hoekstra onderzoek naar de strafrechtelijke beslissingen van het Openbaar Ministerie.²⁰ In het onderzoeksrapport concludeert de Commissie Hoekstra dat er fouten zijn gemaakt (mede) met betrekking tot de zorgverlening. De pogingen tot zorgverlening, zowel door familie als door het Openbaar Ministerie, zijn te kort geschoten.²¹ Het Openbaar Ministerie heeft verscheidene mogelijkheden gehad om Bart van U. via de Wet Bijzondere opnemingen in psychiatrische ziekenhuizen (Wet Bopz)²² zorg te laten krijgen. Dit is echter niet gebeurd.²³ Uit het onderzoeksrapport komt naar voren dat er niet altijd adequaat wordt omgegaan met een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens.

Bovenstaande zaken zijn zeer verschillend qua karakter en ernst van de feiten. De gemeenschappelijke deler is dat alle zaken zien op psychisch gestoorde personen. Voor dergelijke gevallen is de (beleids)term ‘verwarde personen’ ingeburgerd geraakt.

De genoemde zaken in ogenschouw nemend, lijkt het erop dat het strafrecht mogelijk ingezet wordt om de sociale controle te behouden na een schrikreactie in de maatschappij. Door de angst en verwarring die ontstaat, wordt de zaak hoog opgenomen en komt het strafrecht in beeld. Echter, in het strafrecht blijkt niet altijd duidelijk te zijn hoe er omgegaan moet worden met een psychisch gestoord persoon die een (licht) delict begaan heeft. Bij de inzet van het strafrecht speelt de roep vanuit de maatschappij en de media om vergelding en bescherming tegen ‘verwarde personen’ een rol. Goede voorbeelden hiervan zijn bovengenoemde zaken van Erwin L. en Gennaro P. Beiden konden net voor of tijdens een openbaar evenement aangehou-

¹⁷ OM ziet overeenkomsten tussen dood Els Borst en zus Bart van U., nu.nl, 08 september 2015, <http://www.nu.nl> (zoek op OM ziet overeenkomsten tussen dood Els Borst en zus Bart van U.).

¹⁸ Rechtbank Rotterdam, 13 april 2016, ECLI:NL:RBROT:2016:2699, R.O. 6.4 Beoordeling en 6.5. Conclusie.

¹⁹ Gerechtshof 's-Gravenhage, 16 maart 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:684, R.O. Niet ziekelijke componenten in handelen verdachte en R.O.Beslissing.

²⁰ Commissie Hoekstra 2015. De onderzoekscommissie strafrechtelijke beslissingen Openbaar Ministerie naar aanleiding van de zaak Bart van U. bestaat uit mr. R.J. Hoekstra, E.T. van Hoorn, mr. L.A.J.M. de Wit en mr. drs. R.H. Zuijderhoudt.

²¹ Commissie Hoekstra 2015, p. 215-221.

²² Wet van 29 oktober 1992, *Stb.* 1992, 669.

²³ Commissie Hoekstra 2015, p. 216.

den worden door de politie, terwijl zij op dat moment geen strafbaar feit begingen en er geen indicatie leek te zijn dat ze een strafbaar feit zouden begaan.

De maatschappelijke en beleidsmatige aandacht voor deze gevallen lijkt rechtshandhaving te beogen. Dit vraagt om een beschouwing en reflectie van de strafvorderlijke en strafrechtelijke regelgeving en het gebruik van deze regelgeving in de praktijk.

1.2 Wetenschappelijke aanleiding

Op 27 november 2013 vaardigt de Europese Commissie een niet-bindende aanbeveling uit, 'betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure'.²⁴ Deze aanbeveling heeft als doel de lidstaten ertoe aan te zetten de procedurele rechten te versterken van alle verdachten en beklaagden die door hun leeftijd, geestelijke of lichamelijke toestand of handicap niet in staat zijn een strafprocedure te begrijpen en er effectief aan deel te nemen.²⁵ Deze aanbeveling van de Europese Commissie duidt aan dat het belangrijk is dat de lidstaten stilstaan bij de kwetsbaarheid van een verdachte en roept de lidstaten op om de procedurele rechten van de kwetsbare verdachte te versterken.

Naast deze EU-aanbeveling, zijn er verschillende ontwikkelingen die vragen om een nieuwe doordenking van de positie van de psychisch gestoorde verdachte in het strafproces.

Ten eerste heeft het Europees Hof van de Rechten van de Mens (EHRM) in het *Salduz*-arrest²⁶ bepaald dat er sprake is van een schending van artikel 6 Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens en fundamentele vrijheden (EVRM), omdat de verdachte *Salduz* door de politie niet is gewezen op zijn recht op rechtsbijstand van een raadsman bij de politieverhooren. Uit het arrest vloeit voort dat een aangehouden verdachte in beginsel in de gelegenheid moet worden gesteld om met een raadsman te overleggen, voorafgaand aan het eerste verhoor²⁷ door opsporingsambtenaren.²⁸ Ten tweede zijn er ontwikkelingen op het gebied van de gedragsdeskundige en de gedragsdeskundige rapportage. Op 1 januari 2010 is de Wet deskundigen in strafzaken in werking getreden.²⁹ Met de inwerkingtreding van deze wet, is de vaste gerechtelijke deskundige vervallen. In plaats daarvan, is de geregistreerde deskundige gekomen. Ten derde heeft het Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie en Psychologie (NIPF) per 1 september 2016 de standaardvraagstelling voor het pro Justitia onderzoek aangepast. Ten vierde zijn de gradaties van

²⁴ Europese Commissie 2013.

²⁵ Europese Commissie 2013, p. 1.

²⁶ EHRM, 27 november 2008, 36391/02 (*Salduz/Turkije*).

²⁷ Het gaat om het verhoor over de betrokkenheid van de verdachte bij het strafbare feit/de strafbare feiten waarvoor hij is aangehouden.

²⁸ Aanwijzing Rechtsbijstand Politieverhoor, 1 april 2010, Staatscourant 2010, nr. 4003.

²⁹ Wet van 22 januari 2009, *Stb.* 33 in werking getreden op 1 januari 2010.

toerekeningsvatbaarheid veranderd. In plaats van de vijf gradaties die toegepast werden, onderscheidt de forensische psychiatrie en psychologie in de methodiek nog maar drie vormen van toerekeningsvatbaarheid. Tot slot zijn er twee nieuwe wetsvoorstellen met betrekking tot ‘verwarde personen’, namelijk het wetsvoorstel Verplichte geestelijke gezondheidszorg en het wetsvoorstel forensische zorg. De nieuwe Wet forensische zorg gaat zorgen voor een verruiming van de regelingen die nu in de Wet Bopz staan. Hierdoor zal de Wet Bopz vervallen en in plaats daarvan wordt de Wet Verplichte geestelijke gezondheidszorg ingevoerd. Met de twee nieuwe wetten wordt het in elke fase van het strafrechtelijk traject mogelijk om te kiezen voor een behandeling in de geestelijke gezondheidszorg. Als gevolg hiervan, krijgt de strafrechter meer mogelijkheden om aan de zorgbehoefte van een verdachte met een psychische stoornis tegemoet te komen.

Over de psychisch gestoorde delinquent is in 1989 door Haffmans een proefschrift geschreven, met de titel: “De berechting van de psychisch gestoorde delinquent, handleiding voor juristen bij vraagstukken op het raakvlak van de psychiatrie”³⁰. Haffmans nam in zijn proefschrift de strafrechtspleging als beginpunt, de vervolgingsbeslissing op grond van artikel 167 Wetboek van Strafvordering door het Openbaar Ministerie. Hij besloot dit als beginpunt te nemen, omdat er in de fase voorafgaand aan de vervolging nog onzekerheid bestaat of het tot een verdere concretisering van het strafrecht zal komen. Daarnaast stelt Haffmans dat het opsporingsonderzoek zich meer richt op de zaak dan op de persoon, de verdachte. Met een eventueel afwijkende psychische toestand van de verdachte wordt daarbij nauwelijks rekening gehouden.³¹

Er zijn verschillende recente ontwikkelingen waardoor het van belang is dat er (opnieuw) gekeken wordt naar de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens in het strafproces en diens kwetsbare positie. Zoals aangegeven, zijn dit bijvoorbeeld de mogelijkheid tot bijstand van een raadsman bij het politieverhoor, de uitkomsten uit het rapport van de Commissie Hoekstra, het wetsvoorstel forensische zorg, en de aandacht vanuit de Europese Unie met de aanbeveling voor kwetsbare verdachten. Het proefschrift van Haffmans ziet enkel op de berechting van de psychisch gestoorde delinquent. Gezien genoemde ontwikkelingen, komt in het onderhavige onderzoek de gehele periode vanaf de aanhouding van de verdachte tot en met de berechting aan de orde.

Samenvattend kan gesteld worden dat de maatschappelijke beleidsmatige aandacht voor ‘verwarde personen’ rechtshandhaving lijkt te beogen, terwijl vanuit Europa en andere ontwikkelingen in de Nederlandse regelgeving steeds meer oog komt voor de kwetsbaarheid van een verdachte. Deze verschillende invalshoeken en de aandacht

³⁰ Haffmans 1989.

³¹ Haffmans 1989, p. 4 en p. 5.

voor de kwetsbaarheid van een psychisch gestoorde verdachte vragen om een nieuwe doordening van de regelgeving ten aanzien van de psychisch gestoorde verdachte.

2. De vraagstelling

Bovenstaande maatschappelijke en wetenschappelijke aanleidingen leiden tot de volgende vraagstelling:

Op welke momenten en op welke wijze kan er in het Nederlandse strafproces tegemoetgekomen worden aan de kwetsbaarheid van de psychisch gestoorde verdachte? Zijn de regelgeving en de praktische uitvoering daarvan consistent en adequaat in het licht van Europese standaarden?

De beantwoording van deze vraagstelling dient inzicht te geven op welke manier er wordt omgegaan met de verdachte die (vermoedelijk) lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens gedurende het strafproces en op welke wijze en op welk moment de kwetsbaarheid van deze verdachte gecompenseerd wordt.

In het strafproces komt een mogelijk gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van een verdachte voor het eerst naar voren bij de aanhouding van deze verdachte door opsporingsambtenaren, na het begaan van een strafbaar feit. Bij de aanhouding van een verdachte met een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens zijn er twee mogelijkheden. Ten eerste kan het ogenblikkelijk duidelijk zijn dat er sprake is van een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. Ten tweede kan het niet direct duidelijk zijn dat de verdachte daaraan lijdt en derhalve kwetsbaar is, wat een veel vaker voorkomende situatie is. Bij de eerste groep verdachten kan vanaf het eerste moment rekening worden gehouden met de kwetsbaarheid die ontstaat vanuit deze gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. Deze kwetsbaarheid kan direct middels extra maatregelen gecompenseerd worden. Bij de tweede groep verdachten zal de kwetsbaarheid van de verdachte en de compensatie daarvan niet vanzelfsprekend zijn.

3. Afbakening, opbouw en methode

3.1 Afbakening

In het onderhavige onderzoek worden de psychisch gestoorde verdachte en de psychische stoornis vanuit het strafprocesrecht bekeken. Dit kan bijvoorbeeld afwijken van de wijze waarop een psycholoog of psychiater naar de psychisch gestoorde verdachte en de psychische stoornis kijkt.

Het strafproces(recht) wordt als uitgangspunt genomen. Door het strafproces als uitgangspunt te nemen, worden de beslismomenten bestudeerd die zich voordoen gedurende het strafproces bij een volwassen verdachte die (vermoedelijk) lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. De minderjarige verdachte, die mogelijk lijdt aan een psychische stoornis, de PIJ-maatregel en andere regelingen met betrekking tot de minderjarige psychisch gestoorde verdachte komen in dit onderzoek niet aan de orde. Binnen dit onderzoek zal niettemin bij enkele onderwerpen een vergelijking gemaakt worden met het jeugdstrafrecht, omdat naast de psychisch gestoorde verdachte ook minderjarige verdachten als zodanig deel uitmaken van de groep kwetsbare verdachten. Bovendien heeft de Europese Commissie zowel voor de psychisch gestoorde verdachte als voor de minderjarige verdachte een niet-bindende aanbeveling opgesteld, maar is enkel de aanbeveling voor minderjarige verdachten omgezet in een bindende richtlijn.³²

Het uitgangspunt in dit onderzoek is de meerderjarige verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, en de wettelijke regelingen die daarbij horen. Het betreft in dit onderzoek te allen tijde de aangehouden verdachte.

Door de wetgever wordt in verschillende artikelen uit het Wetboek van Strafrecht en het Wetboek van Strafvordering³³ het criterium ‘een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens’ gebruikt. Om gelijkenis hiermee te houden, wordt in dit onderzoek onder psychisch gestoorde verdachte de verdachte verstaan die aan het criterium, ‘een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van zijn geestvermogens’ voldoet.

De termen ‘raadsman’ en ‘advocaat’ worden in dit onderzoek door elkaar gebruikt. Met deze termen wordt bedoeld: degene die de verdachte rechtsbijstand verleent. Met de term ‘de verdediging’ worden de verdachte en diens raadsman bedoeld. Met de term ‘procesdeelnemers’ worden alle mogelijke deelnemers aan het strafproces bedoeld, terwijl met de term ‘procespartij’ enkel de officier van justitie, de verdediging (raadsman en verdachte) en de rechter/rechter-commissaris bedoeld worden. Met de term ‘gedragsdeskundigen’ worden in dit onderzoek verschillende (gedrags)deskundigen aangeduid. Het gaat om personen die vanuit hun deskundigheid rapporteren over aspecten van het gedrag van de verdachte ten behoeve van het strafproces. In de meeste gevallen zal een psycholoog en/of psychiater de gedragsdeskundige zijn die rapporteert over de verdachte. De psychologie is de meetbare of empirische kennis van de geest. Er wordt op het terrein van de (klinische) psychologie gemeten met behulp van meetinstrumenten. Het gaat om psychische functies als het kennen, voelen, willen en handelen. De psychiatrie is een medisch specialisme, geneeskunde en geneeskunst van de geest. De psychiater maakt gebruik van weten-

³² Richtlijn 2016/800/EU.

³³ Onder andere in de artikelen 16, 509a en 37, 37a Wetboek van Strafrecht.

schappelijke kennis en technieken bij de behandeling van ziekten. De psychiater zal elke ziekte anders moeten benaderen, omdat elke patiënt de klachten op een specifieke wijze onder de aandacht brengt. De psycholoog en psychiater hebben een eigen manier van diagnosticeren. De psycholoog maakt vaak gebruik van persoonlijkheidstesten, terwijl de psychiater meestal een medische anamnese afneemt.³⁴

Zoals gezegd wordt dit onderzoek gedaan vanuit de strafrechtelijk (juridische) invalshoek en niet vanuit de psychiatrische of psychologische invalshoek. Dit betekent dat er niet (uitgebreid) ingegaan wordt op de psychische stoornis op zichzelf, het ontstaan daarvan en de verschillende stoornissen die de verdachte kan hebben en de behandeling van de psychische stoornis.

Dit onderzoek ziet niet op strafbare feiten begaan door personen die verblijven in een psychiatrische zorginstelling en hiervoor niet via het strafrecht berecht worden.

3.2 Opbouw

Om de vraagstelling te beantwoorden dient eerst vastgesteld te worden wat er onder de begrippen 'psychische stoornis' en 'kwetsbaarheid' verstaan wordt. Bovendien is het van belang om een aantal onderwerpen, zoals de context van de regelgeving in het straf(proces)recht en de Wet Bopz en de rol van de procespartijen te bekijken voordat de vraagstelling nader onderzocht en beantwoord wordt. Deze onderwerpen zijn algemeen van aard en komen naar voren bij een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. In hoofdstuk 2 worden daarom de begrippen psychische stoornis en kwetsbaarheid nader gedefinieerd en de context van de regelgeving in het straf(proces)recht en de Wet Bopz, de rol van de procesdeelnemers, de verbanden tussen stoornis en delict en de toerekeningsvatbaarheid besproken.

In de hoofdstukken drie en verder wordt de Nederlandse regelgeving onderzocht om tot de beantwoording van de vraagstelling te komen. De hoofdstukken 3, 4 en 5 zijn ingedeeld aan de hand van twee strafrechtelijke beginselen die een rol spelen bij de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, namelijk het opportuniteitsbeginsel en de procesbekwaamheid. Met betrekking tot de procesbekwaamheid worden de artikelen 16 en 509a-d Wetboek van Strafvordering besproken. Met deze strafrechtelijke beginselen dient gedurende het gehele strafproces rekening gehouden te worden. In de hoofdstukken 6, 7 en 8 komen de verschillende fases in het strafproces aan de orde. In hoofdstuk 6 wordt gekeken naar het verhoor en de voorgeleiding van de psychisch gestoorde verdachte, in hoofdstuk 7 naar de gedragsdeskundige rapportage in het voor onderzoek en in hoofdstuk 8 naar de gedragsdeskundige rapportage en de verdachte ter terechtzitting.

De hoofdstukken drie tot en met acht hebben dezelfde indeling. In deze hoofdstukken

³⁴ Van Marle, Mevis & Van der Wolf 2008, p. 64-65.

worden de regelgeving, de praktijk en de Europese standaarden bekeken en wordt de Nederlandse regelgeving getoetst aan de praktijk en de Europese standaarden.

Ter afsluiting van dit onderzoek, volgen in hoofdstuk 9 de conclusie en aanbevelingen.

3.3 Methode

In dit onderzoek worden de Nederlandse (wettelijke) regelingen getoetst aan de praktijk en de Europese standaarden. Er wordt gekeken of de Nederlandse regelgeving voldoende waarborgen biedt om een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens via een strafproces te berechten.

In de volgende drie subparagrafen worden achtereenvolgens de Europese standaarden, de theorieën van het strafrecht en het strafprocesrecht en de methode die ziet op het empirisch onderzoek besproken.

3.3.1 Europese standaarden: Het EVRM, de jurisprudentie van het EHRM en de EU-aanbeveling

Het EVRM en de jurisprudentie van het EHRM

Het EVRM is een Europees verdrag waarin de mensen- en burgerrechten van alle inwoners van de aangesloten landen zijn vastgelegd.³⁵ Het EVRM is geen verdrag van de Europese Unie, maar een document van de Raad van Europa. Op Europees niveau is de bescherming van de rechten van een verdachte in de strafrechtelijke procedure gedurende lange tijd met name gebaseerd geweest op het EVRM en op de jurisprudentie van het EHRM. Met de invoering van het procedureel stappenplan³⁶ in 2009 wordt overeengekomen dat er verdere maatregelen nodig zijn, die ervoor zorgen dat verdachten beschermd worden en de regelingen uit het EVRM volledig uitgevoerd en nageleefd worden.³⁷

De waarden uit het EVRM die van belang zijn voor de psychisch gestoorde verdachte, zijn het recht op een eerlijk proces, het verbod op foltering, het recht op behandeling, het recht op vrijheid en veiligheid en het recht op eerbiediging van het privé-, familie- en gezinsleven.

In artikel 6 EVRM is het recht op een eerlijk proces geregeld. Dit artikel waarborgt onder andere het recht van de verdachte om effectief te participeren in zijn eigen

³⁵ Dit verdrag is op 4 november 1950 te Rome tot stand gekomen, in navolging van de in 1948 opgestelde Universele Verklaring van de Rechten van de Mens.

³⁶ Raad van de Europese Unie 2009.

³⁷ Raad van de Europese Unie 2009, overweging 2. Zie ook Verbeke e.a. 2015, p.68.

strafzaak vanaf het allereerste stadium en het recht op rechtsbijstand. Bij een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, kan het hebben van een eerlijk proces eerder in het gedrang komen dan bij een ‘normale’ verdachte. Een psychisch gestoorde verdachte overziet mogelijk niet de consequenties van bepaalde keuzes of rechten die hij heeft of begrijpt de tegen hem ingestelde vervolging niet. Artikel 6 EVRM ziet op verscheidene aspecten van het strafproces en zal daarom in de hoofdstukken drie tot en met acht terugkomen.

Naast artikel 6 EVRM, zijn ook de artikelen 3, 5 en 8 EVRM van belang. Uit artikel 3 EVRM kan afgeleid worden dat dit artikel mede ziet op de noodzaak tot het beschermen van rechten van anderen en kan een interventie onder dwang rechtvaardigen. Het begrip ‘medical necessity’ speelt hierbij een rol.³⁸ Artikel 5 EVRM is van belang bij het onvrijwillig opnemen van psychiatrische patiënten. Er kan bij een onvrijwillige opname sprake zijn van schending van artikel 5 EVRM. Er moet sprake zijn van proportionaliteit tussen de vrijheidsneming en de aanleiding daarvoor. De psychische stoornis dient te worden vastgesteld op grond van ‘objective medical expertise’³⁹ en de beslissing moet worden genomen door een ‘competent national authority’.⁴⁰ Artikel 8 EVRM ziet op het recht op privéleven/privacy van de verdachte. Een inbreuk op de privacy van de verdachte is mogelijk wanneer hier een wettelijke basis voor is. In lid 2 van dit artikel worden nadere eisen genoemd, met betrekking tot wanneer een inbreuk op de privacy gerechtvaardigd is. Bij een verdachte wordt een inbreuk gemaakt op zijn privacy door het opmaken van een gedragsdeskundige rapportage en door het gebruik van deze rapportage ten behoeve van het strafproces. Uiteraard zijn niet enkel de artikelen van het EVRM bindend, ook de rechtspraak van het EHRM is bindend en van belang voor de Nederlandse regelgeving. Het EHRM legt middels zijn rechtspraak de artikelen van het EVRM nader uit en geeft aan hoe deze geduid moeten worden.

De aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure

In 1999 wordt door de Europese Raad het principe van wederzijdse erkenning als fundament voor de justitiële samenwerking aanvaard.⁴¹ Deze samenwerking wordt in 2001⁴² in de Raad van de Europese Unie aangenomen. De samenwerking is in de praktijk vooral gericht op grensoverschrijdende criminaliteit en vervolging.⁴³ Een

³⁸ EHRM, 28 februari 2006, nr. 14659/02 (*Wilkinson/Verenigd Koninkrijk*).

³⁹ Uitzondering is toegestaan in noodgevallen.

⁴⁰ EHRM, 5 oktober 2000, BJ 2001/36, (*Varbanov/Bulgarije*); EHRM, 24 september 1992, A.242B, (*Hercegfalvy/Oostenrijk*) en EHRM, 24 oktober 1979, NJ 1980,114 (*Winterwerp/Nederland*).

⁴¹ Verbeke e.a. 2015, p. 67.

⁴² Raad van de Europese Unie 2001.

⁴³ Anderson 2008, p. 105-120; Zie ook Cape e.a. 2007.

voorbeeld hiervan is het kaderbesluit met betrekking tot het Europees Arrestatiebevel uit 2002.⁴⁴ Een keerzijde van de focus op de vervolging is dat de effecten van de Europese samenwerking op de procedurele rechten van de verdachten nauwelijks in ogenschouw genomen worden.⁴⁵

In 2003 is de Europese Commissie van mening dat de autoriteiten van de lidstaten moeten overwegen hoe zij met de mogelijke kwetsbaarheid van verdachten tijdens het eerste stadium van de strafrechtelijke procedure omgaan. De lidstaten behoren passende maatregelen te nemen om ervoor te zorgen dat deze kwetsbare verdachten een eerlijke procedure krijgen.⁴⁶ In 2004 wordt een eerste stap gezet. Een kaderbesluit over bepaalde procedurele rechten in strafzaken in de Europese Unie wordt goedgekeurd.⁴⁷ In 2007 ontstaat er discussie over de inhoud van dit kaderbesluit. De lidstaten zijn het oneens over de vraag of de Europese wetgeving kan gelden op nationaal niveau en over de vraag of deze wetgeving ziet op grensoverschrijdende criminaliteit. Daarnaast zijn de lidstaten van mening dat het kaderbesluit weinig toegevoegde waarde heeft ten opzichte van het EVRM.⁴⁸

Een instrument, zoals neergelegd in het kaderbesluit, wordt echter wel noodzakelijk geacht.⁴⁹ De Raad van de Europese Unie⁵⁰ keurt een procedureel stappenplan goed. In dit procedurele stappenplan worden zes maatregelen genoemd die van belang zijn voor de bescherming van verdachten. Deze maatregelen zijn:

1. Het recht op vertaling en een tolk;⁵¹
2. Het recht op informatie over de rechten, de procedure en de kosten;⁵²
3. Het recht op juridisch advies en rechtsbijstand;
4. Het recht op communicatie met de familie, werkgever en/of consulaat;⁵³
5. Bijzondere waarborgen voor verdachten of beklaagden die kwetsbaar zijn;⁵⁴
6. Een (voorlopig) dossier met betrekking tot de voorlopige hechtenis.⁵⁵

Als een verdachte van mening is dat zijn rechten geschonden zijn, kan er aan de hand van deze zes maatregelen getoetst worden of de rechten van een verdachte daadwerkelijk geschonden zijn. Bovengenoemde maatregel 5 ziet op verdachten die door hun

⁴⁴ Raad van de Europese Unie 2002.

⁴⁵ Verbeke e.a. 2015, p. 68.

⁴⁶ Europese Commissie 2003.

⁴⁷ Europese Commissie 2004.

⁴⁸ Verbeke e.a. 2015, p. 68.

⁴⁹ Vernimmen-Van Tiggelen & Surano 2009.

⁵⁰ Raad van de Europese Unie 2009.

⁵¹ Richtlijn 2010/64/EU.

⁵² Richtlijn 2012/12/EU.

⁵³ Richtlijn 2013/48/EU.

⁵⁴ Europese Commissie 2013.

⁵⁵ Europese Commissie 2011.

leeftijd, psychische gesteldheid of lichamelijke beperkingen de betekenis van de procedure niet kunnen volgen of begrijpen. De andere maatregelen gelden voor elke verdachte, al dan niet (extra) kwetsbaar. Met het opnemen van maatregel 5, laat de Raad van de Europese Unie zien dat de positie van de kwetsbare psychisch gestoorde verdachte belangrijk geacht wordt en dat voor deze kwetsbare verdachte specifieke maatregelen noodzakelijk zijn.

In november 2013 heeft de Europese Commissie de niet-bindende aanbeveling opgesteld 'betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure'.⁵⁶ Deze EU-aanbeveling heeft als doel de lidstaten ertoe aan te zetten de procedurele rechten te versterken van alle verdachten en beklaagden die door hun leeftijd, geestelijke of lichamelijke toestand of handicap niet in staat zijn een strafprocedure te begrijpen en er effectief aan deel te nemen.⁵⁷ Een aantal waarden die de Europese Commissie in deze aanbeveling benoemt, zijn het non-discriminatiebeginsel, het vermoeden en de vaststelling van de kwetsbaarheid van een verdachte, het recht op medische bijstand en het recht op bescherming van de persoonlijke levenssfeer.⁵⁸

In het onderhavige onderzoek zal de Nederlandse regelgeving getoetst worden aan deze aanbeveling en de waarden die de Europese Commissie hierin benoemt.

Ondanks dat de aanbeveling van de Europese Commissie niet-bindend is, toont deze aanbeveling dat het van belang is dat de lidstaten alert zijn op de kwetsbare positie van een psychisch gestoorde verdachte. Aan de ene kant is het teleurstellend dat het een niet-bindende aanbeveling betreft voor de kwetsbare psychisch gestoorde verdachte, maar aan de andere kant is het een grote stap voorwaarts dat er een aanbeveling van de Europese Commissie is.

Echter, voor minderjarige verdachten is de aanbeveling wel omgezet in een bindende richtlijn.⁵⁹ Het is onduidelijk waarom daar bij de minderjarige verdachte wel voor gekozen is, maar niet voor de verdachte die op grond van zijn psychische stoornis kwetsbaar is.⁶⁰ Het is mogelijk dat onderhandelingen tussen Europese landen alleen geslaagd zijn voor de richtlijn met betrekking tot de minderjarige verdachte. Een andere reden kan zijn dat aan kinderen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure bijzondere aandacht geschonken dient te worden, om hun mogelijkheden tot ontwikkeling en sociale herintegratie te behouden.⁶¹

Afronding: de Europese standaarden

Uit het EVRM, de jurisprudentie van het EHRM en de EU-aanbeveling betreffende

⁵⁶ Europese Commissie 2013.

⁵⁷ Europese Commissie 2013, p. 1.

⁵⁸ Europese Commissie 2013.

⁵⁹ Richtlijn 2016/800/EU.

⁶⁰ Van der Wolf 2016, p 73-84.

⁶¹ Richtlijn 2016/800/EU, overweging 9.

procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure komen verschillende waarden naar voren, te weten:

- De onverwijld vaststelling en erkenning van de kwetsbaarheid;
- Het non-discriminatiebeginsel;
- Het recht op effectieve participatie;
- Het recht op effectieve bescherming;
- Het beginsel van equality of arms;
- Het recht op praktische en effectieve rechtsbijstand;
- Het recht op bescherming van de persoonlijke levenssfeer (privacy);
- Het recht op medische bijstand.

In paragraaf vier van de komende hoofdstukken⁶² worden het strafrechtelijk beginsel of de juridische onderwerpen uit dat hoofdstuk bekeken vanuit het licht van en getoetst aan deze waarden uit het EVRM, de jurisprudentie van het EHRM en de EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure.

3.3.2 Theorieën van Strafrecht en Strafprocesrecht

De Europese waarden behoren tot het domein van de rechtsbescherming dat soms concurreert met het domein van rechtshandhaving. In de Nederlandse strafrechtstheorieën komen de doeleinden van het strafrecht naar voren. Hieruit blijkt dat er meer waarden zijn die de positie van de psychisch gestoorde verdachte in het strafproces omgeven dan enkel de waarden die voortvloeien uit de Europese standaarden. In dit onderzoek zullen waar nodig deze waarden dan ook tegen elkaar worden afgewogen.

In Nederland kan strafrechtelijk gereageerd worden wanneer een (psychisch gestoorde) burger een rechtsnorm overschrijdt. Het uitgangspunt zou echter ook kunnen zijn dat een strafrechtelijke reactie achterwege blijft wanneer blijkt dat de verdachte lijdt aan een ernstige psychische stoornis.⁶³ Dit sluit aan bij de visie van het strafrecht, die als volgt door strafrechtsgeleerde Röling is omschreven. Volgens hem zou het uitgangspunt moeten zijn *“De daden van den crimineel onbekwame mogen bepaalde belangen kunnen aantasten, zij laten de rechtsorde onaangetast, zij verstoren niet de orde. En op die ordeverstoring komt het aan.”*⁶⁴ De psychisch gestoorde verdachte hoeft niet gestraft te worden omdat er geen sprake is van ordeverstoring, dus een strafrechtelijke reactie kan achterwege blijven.

⁶² Behalve in hoofdstuk 2, de indeling van dat hoofdstuk wijkt af van de andere hoofdstukken.

⁶³ Haffmans 1989, p. 9.

⁶⁴ Röling 1938, p. 331-336.

De rechtsgrond voor de straf en/of maatregel

Haffmans is van mening dat het strafrecht een instrument van de overheid is. Hij neemt het standpunt in dat het strafbare feit de rechtsgrond is voor zowel de straf als de maatregel.⁶⁵ Enschedé is daarentegen van mening dat de straf en de maatregel niet dezelfde rechtsgrond hebben. Volgens hem zit de rechtsgrond voor de straf zit in de vergelding. De rechtsgrond voor het opleggen van een maatregel is het algemeen belang. Het betreft hier een gevaarlijk geachte psychisch gestoorde delinquent, tegen wie de samenleving beveiligd dient te worden.⁶⁶ Peters is van mening dat de juridische taak van het strafrecht ‘policing the police’ is in plaats van ‘policing society’.⁶⁷ Ook stelt Peters: *“De juridische dimensie in het strafrecht wordt vooral bepaald door oriëntatie op beginselen die autonoom zijn ten opzichte van maatschappelijke functies van controle, ordehandhaving en misdaadbestrijding; en op handhaving van een contradictoire structuur van de processen waarin de Staat deze controle-, ordehandavings- en misdaadbestrijdingsfuncties wil realiseren.”*⁶⁸

Doeleinden van het strafrecht

Haffmans onderscheidt bij de vraag of het strafrecht het meest geëigende middel is drie stadia, te weten: de sanctiebedreiging, de sanctieoplegging en de sanctie-executie.⁶⁹ De overheid stelt wetten op, zodat deze stadia worden nageleefd. Bij een normoverschrijding komt het strafrecht in beeld. Het doel van de wetgever is het voorkomen van ongewenst gedrag. Hierbij wordt geen onderscheid gemaakt tussen een ‘normale’ verdachte en een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. Er zijn wel specifieke regels, zoals artikel 39 Wetboek van Strafrecht⁷⁰. Haffmans is van mening dat de strafwet ziet op de generale preventie. Zodra een verdachte een overtreding of misdrijf heeft begaan, komen de speciale preventiedoelen in beeld. Voor de verdachte zijn dat afschrikking en beveiliging. Voor de maatschappij ziet de speciale preventie ook op afschrikking en op het tegen gaan van eigenrichting.⁷¹ Bij de sanctieoplegging staan het begane strafbare feit en de daarmee verbonden geestelijke gesteldheid van de dader centraal. Het strafrecht is voor iedere burger hetzelfde, pas bij het opleggen van de straf komt de vraag naar de toerekeningsvatbaarheid in beeld en kan de psychische stoornis een rol spelen.⁷² Ook in dit stadium, waarbij het gaat om de effecten van de daad in de samenleving ongedaan te maken, staat de psychische gesteldheid van de dader niet in

⁶⁵ Haffmans 1989, p. 10.

⁶⁶ Enschedé 1983, Zie ook Enschedé 2002.

⁶⁷ Peters 1972, p. 7.

⁶⁸ Peters 1972, p. 9.

⁶⁹ Haffmans 1989, p. 11 en 24-25.

⁷⁰ Artikel 39 Wetboek van Strafrecht bepaalt: *“Niet strafbaar is hij die een feit begaat, dat hem wegens de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van zijn geestvermogens niet kan worden toegerekend.”*

⁷¹ Haffmans 1989, p. 24-25.

⁷² Haffmans 1989, p. 24-25.

de weg om het strafrecht toe te passen.⁷³ In de fase van de tenuitvoerlegging, de sanctie-executie, is er naast de generale preventie ook sprake van speciale preventie. Bij een psychisch gestoorde verdachte is het naast de beveiliging en bescherming van de maatschappij ook van belang dat deze verdachte behandeling krijgt en leert om in de toekomst de rechtsnorm niet te overschrijden.⁷⁴

Haffmans is van mening dat, gelet op de doeleinden van het strafrecht, een afwijken-de psychische toestand van de verdachte niet in de weg staat om hem te berechten. Deze verdachte heeft als burger recht op deelname aan het strafrecht.⁷⁵ Volgens de opvatting van Haffmans – zoals eerder geschreven – is het strafrecht een middel van sociale controle, dat in handen is van de overheid. Bij bepaling of dit middel ingezet dient te worden, is de vraag of de verdachte lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens niet van belang. Hij is van mening dat de vraag of het strafrecht het meest geëigende middel is per stadium anders beantwoord dient te worden.⁷⁶ De gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens is in het strafbedreigingsstadium nauwelijks van betekenis. Bij het oplegingsstadium is er ook geen uitzonderingspositie en bij de executiefase bepaalt de psychische gesteldheid van de dader mogelijk de wijze van executie.⁷⁷ Van belang is wel, dat in ogeschouw genomen wordt dat het strafrecht als ultimum remedium ingezet dient te worden.⁷⁸ Het sluit aan bij de visie van strafrechtsgeleerde Van Hamel⁷⁹ om de wijze en mogelijk ook de duur van de executie afhankelijk te maken van de psychische gesteldheid van de dader. Van Hamel stelt voor dat in zeer zware gevallen de maatregel terbeschikkingstelling van de regering opgelegd kan worden. Hij vindt het noodzakelijk dat er controle is en dat er na tien jaar overwogen dient te worden of verlenging voor onbepaalde tijd noodzakelijk is.⁸⁰ De speciale preventie, het inrichten van de berechting en de sanctie op de behandeling van en beveiliging tegen de individuele delinquent dient voorop te staan.⁸¹

Waar Haffmans van mening was dat de psychische gesteldheid van de dader pas van belang is bij de wijze van executie, was de opvatting van de Utrechtse School, de samenwerking tussen Pompe als strafrechtjurist, Baan als forensisch psychiater en Kempe als criminoloog, juist dat er aandacht moet zijn voor de mens, de persoon des daders, achter de delinquent.⁸² Vanuit verschillende vakgebieden dient er aandacht

⁷³ Haffmans 1989, p. 14-16.

⁷⁴ Haffmans 1989, p. 16-17.

⁷⁵ Haffmans 1989, p. 12.

⁷⁶ Haffmans 1989, p. 24.

⁷⁷ Haffmans 1989, p. 18.

⁷⁸ Haffmans 1989, p. 25-26.

⁷⁹ Van Hamel is een belangrijke vertegenwoordiger van de moderne school.

⁸⁰ Koenraadt 2007, p. 22.

⁸¹ Peters 1972, p. 5.

⁸² Pompe 1928, p. 15.

besteed te worden aan de verdachte als betrokkene bij het strafproces.⁸³ De Utrechtse school heeft als uitgangspunt dat elke verdachte kwetsbaar is. De verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, is extra kwetsbaar.

Volgens Rummelink staat bij de Utrechtse School de gedachte van ontmoeting centraal: *“De delinquent, geketend aan zijn misdaad, zou na een humane ontmoeting met de strafrechtspleging zijn vrijheid moeten hervinden”*.⁸⁴ In 1980 maakt Rummelink⁸⁵ onderscheid tussen twee stromingen, namelijk de functionele stroom, ook wel heenstroom⁸⁶ genoemd, en de tegenstroom.⁸⁷ De functionele stroom wordt door Rummelink breed omschreven. Twee uitgangspunten zijn kenmerkend voor de juristen die Rummelink onder de functionele stroom schaaft, te weten:

- Er wordt een relatie gelegd tussen de misdaad en de zwaarte van de op te leggen sanctie, het rechtvaardigheidsmoment in de straf;
- De wettelijke norm staat voorop, het formeel wettelijk perspectief.⁸⁸

De functionele stroom is in de praktijk zichtbaar.⁸⁹ Het openbaart zich logischerwijs in het vervolgingsbeleid en de sanctionering.⁹⁰ De functionele stroom heeft als doel de orde te handhaven door middel van criminaliteitsbestrijding. Echter, naast het algemeen belang dient ook het individueel welzijn in het oog gehouden te worden.

De tegenstroom is een reactie⁹¹ op de functionaliserende tendens.⁹² De aanhangers van de tegenstroom zijn van mening dat het strafrecht gericht is op effectuering van het recht en niet als primair doel het bereiken van staatsdoeleinden heeft. De Staat

⁸³ Bosch 2008, p. 73.

⁸⁴ Rummelink 1980a, p. 8.

⁸⁵ Rummelink 1980.

⁸⁶ De functionele stroom wordt omschreven als: *“De tendens het strafrecht niet te zien als volledig op zichzelf staande, geïsoleerde discipline met een eigen doel zonder dat bij de toepassing ervan met menselijke, doch met name ook maatschappelijke factoren rekening behoeft te worden gehouden, maar als een functie in het sociale systeem van de Staat, gericht op de doeleinden, die de Staat zoekt te verwezenlijken*. Rummelink 1980, p. 32 ; Zie ook Groenhuijsen 2008a, p. 4.

⁸⁷ Groenhuijsen 2008a, p. 4.

⁸⁸ Rummelink 1980, p. 32; Zie ook Groenhuijsen 2008a, p. 4.

⁸⁹ In het formele strafrecht komt de functionele stroom naar voren bij de wetgeving met betrekking tot de bevoegdheid van het Openbaar ministerie om een zaak te seponeren, artikel 167 lid 2 Wetboek van Strafvordering, en de schikkingsbevoegdheid van het Openbaar Ministerie. In het materiële strafrecht is het zichtbaar in de decriminalisering door bijvoorbeeld artikel 248bis Wetboek van Strafrecht af te schaffen, zie Rummelink 1980a, p. 17. Ook de strafbaarstelling van de rechtspersoon is een duidelijke voorbeeld van de zichtbaarheid van de functionele stroom, zie Rummelink 1980a, p. 18.

⁹⁰ Rummelink 1980a, p. 19 en 20.

⁹¹ Er is geen complete tegenstelling mogelijk omdat ook bij de tegenstroom het strafrecht een functie vervult.

⁹² Rummelink 1980a, p. 23.

functioneert ten behoeve van het recht.⁹³ De tegenstroom richt zich met name op de bescherming van het individu tegen de overheid.^{94/95} De psychisch gestoorde verdachte zal meer bescherming tegen de overheid nodig hebben dan een niet-kwetsbare verdachte. Het is onduidelijk of de tegenstroom specifieke regelingen voor kwetsbare verdachten op het oog heeft.

De visie van Haffmans op dit punt is dat de waarde van het strafrecht ligt in de normering van en de controle op de uitoefening van de mogelijkheden om gedrag te beheersen, orde te handhaven en misdaad te bestrijden. Het strafrecht is in de eerste plaats een rechtssysteem. Het is niet mogelijk om enkel naar het strafrecht te kijken vanuit doelmatigheidsoverwegingen, met het strafrecht als middel voor sociale controle en het niet overtreeden van de rechtsnorm. Het rechtsburgerschap staat centraal. Dit veronderstelt aansprakelijkheid en aanspreekbaarheid van de delinquent. Bij een psychisch gestoorde verdachte kan dit mogelijk lastig zijn. In eerste instantie zal de psychisch gestoorde verdachte als eenieder behandeld worden, totdat er aangetoond wordt dat deze verdachte een uitzondering is op de regel. De wetgever hanteert in het Wetboek van Strafrecht en Wetboek van Strafvordering dit uitgangspunt en maakt in beginsel geen onderscheid tussen 'normale' en psychisch gestoorde verdachten. Voor psychisch gestoorde verdachten worden extra regelingen toegevoegd, die ervoor zorgen dat deze psychisch gestoorde verdachten, in de betreffende fase van het strafproces, zoveel mogelijk een gelijkwaardige positie krijgen als de 'normale' verdachten.⁹⁶ Qua mensbeeld sluit Haffmans zich aan bij Peters, het beeld van de mondige burger, de rechtsburger. Peters is van mening dat de mens centraal staat en dat deze mens deelneemt aan het recht, aan rechtsbeginselen en rechtswaarden en het recht geldend kan maken.⁹⁷

Afronding: theorieën van Strafrecht en Strafprocesrecht

Uit het bovenstaande blijkt dat, gelet op de doeleinden van het strafrecht, de psychische toestand van een verdachte niet in de weg staat om deze verdachte via het strafrecht te berechten.⁹⁸ De wetgever maakt in beginsel geen onderscheid tussen 'normale' en psychisch gestoorde verdachten. Voor een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens zijn extra regelingen toegevoegd in het Wetboek van Strafvordering. Deze regelingen zorgen

⁹³ R Emmelink 1980, p.47 ; Zie ook Groenhuijsen 2008a, p. 4 en R Emmelink 1980a, p. 23.

⁹⁴ R Emmelink 1980a, p. 30-33.

⁹⁵ Ook de tegenstroom is in de praktijk zichtbaar. Enkele voorbeelden zijn de herinvoering van de cautie, de publicatie van jaarverslagen van het Openbaar Ministerie en de vervolgingsrichtlijnen, de doorbreking van de 'papierenmuur', het niet zonder meer uitsluiten van een te laat ingesteld rechtsmiddel en de verzwaring van de eisen aan de motivering.

⁹⁶ Haffmans 1989, p. 18-21.

⁹⁷ Haffmans 1989, p. 19.

⁹⁸ Haffmans 1989, p. 24.

ervoor dat de psychisch gestoorde verdachte, in die betreffende fase van het strafproces, zoveel mogelijk een gelijkwaardige positie krijgt als de ‘normale’ verdachte. Het strafrecht is voor iedere burger hetzelfde en pas bij het opleggen van de straf komt de vraag naar de toerekeningsvatbaarheid in beeld en kan de psychische stoornis een rol spelen. De oplegging van de straf en/of maatregel vinden de rechtsgrondslag in het delict waarvoor de verdachte veroordeeld wordt.

Er zijn verschillende visies met betrekking tot regelingen die er in de wet- en regelgeving zijn voor de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. In dit onderzoek wordt bekeken of deze regelgeving consistent en adequaat is in de praktijk en in het licht van de Europese standaarden. Haffmans heeft de Europese regelingen in zijn onderzoek niet meegenomen. Gezien de huidige ontwikkelingen op het gebied van de Europese regelgeving, het EVRM en de uitspraken van het EHRM, is het cruciaal om deze regelingen in dit onderzoek wel te belichten.

Tevens is Haffmans van oordeel dat de psychische gesteldheid van de verdachte pas bij de oplegging van de straf een grote rol gaat spelen. In het onderhavige onderzoek wordt er daarentegen vanuit gegaan dat de psychische gesteldheid van de verdachte vanaf de aanhouding een belangrijke rol speelt. Vandaar dat de wetsbepalingen uit het Wetboek van Strafvordering, die zijn opgenomen om de kwetsbaarheid van de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens gedurende het strafproces te compenseren, uitgebreid bekeken, besproken en getoetst worden.

3.3.3 Empirisch onderzoek

Om te zien hoe in de praktijk de regelgeving toepassing krijgt, is binnen het arrondissementsparket Rotterdam⁹⁹ een empirisch onderzoek verricht. Het empirisch onderzoek geeft inzicht in hoe er in de praktijk omgegaan wordt met een verdachte die mogelijk lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens.

Aan de officieren van justitie binnen het arrondissementsparket Rotterdam is een formulier, het beslissingsformulier, gegeven met betrekking tot de (afdoenings-) beslissingen bij een zaak waarin er (vermoedelijk) sprake was van een psychisch gestoorde verdachte.¹⁰⁰ De bedoeling van het beslissingsformulier is om inzicht te krijgen in de beslissingen die genomen worden bij een verdachte die (mogelijk) lijdt aan

⁹⁹ Op 1 januari 2013 is de Wet herziening gerechtelijke kaart inwerking getreden. Voorheen was het arrondissementsparket Rotterdam-Dordrecht. In dit onderzoek wordt arrondissementsparket Rotterdam genoemd, ook als het ziet op een tijdstip voor 1 januari 2013.

¹⁰⁰ In bijlage 1 is het beslissingsformulier opgenomen.

een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. Het beslissingsformulier is per zaak ingevuld en in het beslissingsformulier heeft de officier van justitie aangegeven welke beslissingen er in die zaak genomen zijn.

Dit onderzoek richt zich op de meerderjarige verdachte. Het beslissingsformulier is daarom enkel ingevuld betreffende zaken omtrent meerderjarige verdachten bij wie er een (gedragsdeskundige) rapportage is aangevraagd en er een vonnis gewezen is.

In het beslissingsformulier komen alle momenten in het strafproces aan de orde, waardoor inzichtelijk wordt op welk moment en om welke redenen de officier van justitie tot een bepaalde beslissing komt. Uit het beslissingsformulier blijkt hoe vaak en waarom bepaalde beslissingen genomen worden. De vragen op het beslissingsformulier zijn voornamelijk meerkeuze vragen, waardoor er kwantitatieve analyses gedaan konden worden. De gegevens zijn vertrouwelijk en anoniem behandeld.

In overleg met de toenmalig hoofdofficier van justitie te Rotterdam¹⁰¹, zijn er afspraken¹⁰² gemaakt over de gegevens die verzameld zouden worden door middel van het verspreiden van het beslissingsformulier onder de officieren van justitie. Deze afspraken zijn gedeeld met de officieren van justitie van het arrondissementsparket Rotterdam.

Opbouw beslissingsformulier

Elk beslissingsformulier ziet op één strafzaak en bestaat uit achttien vragen.¹⁰³ Deze vragen zijn geformuleerd naar aanleiding van de verschillende fases in het strafproces en de beslismomenten die de officier van justitie en/of de rechter-commissaris of de rechter heeft. Voorafgaand aan deze vragen staat beschreven wat de bedoeling is van het formulier. Vervolgens worden algemene gegevens betreffende de zaak gevraagd, zoals de naam van de officier van justitie, de naam van de verdachte, het parketnummer, het arrondissement en de datum. Deze gegevens worden gevraagd om bij eventuele vragen van de onderzoeker de betreffende officier van justitie te kunnen benaderen. Daarnaast wordt er ook gevraagd van welk strafbare feit betrokkene verdacht wordt. Bij de meerkeuze vragen is vrijwel altijd het antwoord ‘Anders, namelijk...’ opgenomen, zodat het eventueel niet volledig zijn van de antwoorden of de mogelijkheid van het bestaan van een ander antwoord ondervangen wordt. De vragen zijn ingedeeld naar gelang de verschillende fases in het strafproces. Hierdoor wordt inzichtelijk welke beslissingen in welke fase van het onderzoek genomen worden. Het beslissingsformulier is onderverdeeld in verschillende fases, te weten: arrestantencel/gevangenis, (gerechtelijk) vooronderzoek, advies/rapportage gedragsdeskundige, eis officier van justitie ter terechtzitting en beslissing ter terechtzitting.

¹⁰¹ Mr. F.K.G. Westerbeke.

¹⁰² De afspraken zijn samengevat: Het beslissingsformulier mag verspreid worden binnen het arrondissementsparket Rotterdam; Het beslissingsformulier mag enkel verspreid worden bij zaken waar een rechterlijke uitspraak is gevolgd; Er wordt vertrouwelijk met de gegevens omgegaan en de zaken worden anoniem verwerkt.

¹⁰³ Bijlage 1.

Het verzamelen en verwerken van de gegevens

Per 1 februari 2012 is het beslissingsformulier verspreid binnen arrondissementsparket Rotterdam en is gestart met het verzamelen van de gegevens. Deze gegevens zijn gedurende een periode van twee jaar verzameld, te weten van 1 februari 2012 tot 1 februari 2014.

Alle vonnissen die tussen 1 februari 2012 en 1 februari 2014 gevelde zijn door de Rechtbank Rotterdam, waarbij er sprake is van een meerderjarige verdachte en waarin een gedragsdeskundige rapportage bij het NIFP is aangevraagd, worden in het onderzoek meegenomen. Er is voor gekozen om alle vonnissen per 1 februari 2012 te gebruiken en niet de datum van de aanvraag van de gedragsdeskundige rapportage(s). Hiervoor is gekozen omdat er tussen de aanvraag van de gedragsdeskundige rapportage(s) en de definitieve uitspraak een geruime tijd kan zitten, in grote complexe zaken zelfs jaren. Voor het beslissingsformulier is de aanvraagdatum van de gedragsdeskundige rapportage niet van cruciaal belang, omdat de inhoudelijke criteria met betrekking tot het aanvragen van een gedragsdeskundige rapportage tussentijds niet zijn veranderd. Daarnaast heeft het beslissingsformulier als doelstelling om inzicht te krijgen in de verschillende beslismomenten binnen het strafproces waarbij er sprake is van een (mogelijk) psychisch gestoorde verdachte.

Binnen de administratie van het arrondissementsparket Rotterdam bestaat een NIFP-bureau. Via dit bureau worden alle gedragsdeskundige rapportages aangevraagd. Er wordt een lijst bijgehouden van alle zaken waarin gedragsdeskundige rapportages worden aangevraagd en welke vormen van gedragsdeskundige rapportage aangevraagd worden, bijvoorbeeld of de rapportage is opgemaakt door een psycholoog of psychiater. Eenmaal per twee weken wordt er een update van deze lijst per e-mail toegezonden voor dit onderzoek. Elke medewerker van het arrondissementsparket Rotterdam krijgt e-mails met daarin alle uitspraken die zijn gedaan door de Rechtbank Rotterdam. Deze uitspraken worden bekeken en de naam van de verdachte en/of het parketnummer wordt vergeleken met de namen/parketnummers in de lijst van het NIFP-bureau. Wanneer er een match is, wordt de zaak opgezocht in het systeem compas en/of gps.¹⁰⁴ Vervolgens wordt er contact opgenomen met de betreffende zaaksofficier van justitie met de vraag het beslissingsformulier in te vullen.

De beslissingsformulieren zijn voorzien van een ID-code en verwerkt in SPSS.¹⁰⁵ Door de ID-code kan een zaak uit SPSS gekoppeld worden aan een bepaald beslissingsformulier. De open vragen in het beslissingsformulier zijn in het SPSS bestand omgezet naar antwoordcategorieën (meerkeuze), zodat alle data verwerkt en geana-

¹⁰⁴ De systemen waarin alle zaken bijgehouden worden. Compas staat voor: Communicatiesysteem Openbaar Ministerie Parket Administratie Systeem. GPS staat voor Geïntegreerd Proces Systeem.

¹⁰⁵ De gegevens zijn verwerkt in IBM SPSS Predictive Analytics-software, versie 21.

lyseerd kon worden.¹⁰⁶ Voor de indeling in delictsoorten, is aansluiting gezocht bij Brand¹⁰⁷ en Van Kordelaar¹⁰⁸, die eerder delicten categoriseerden bij jongeren, ook een kwetsbare groep.¹⁰⁹

In het onderzoek worden voornamelijk kruistabellen besproken, omdat deze meer inzicht geven dan enkel de frequentie waarmee een bepaald antwoord voorkomt. Er is voor gekozen om alle vragen in een kruistabel af te zetten tegen het soort delict. Hierdoor geven deze tabellen, naast de frequentie waarmee een bepaald antwoord gekozen is, ook weer hoe vaak deze antwoorden gekozen zijn ten opzichte van de verschillende delictsoorten.¹¹⁰ Dit geeft inzicht in het feit of een antwoord vaker voorkomt bij sommige delictsoorten. Naast deze kruistabellen tussen de vraag en het soort delict, zijn enkele vragen onderling met elkaar gekruist. De laatste zes vragen van het beslissingsformulier waren identiek aan elkaar qua antwoordmogelijkheden. Het gaat hierbij om gepaarde data. De exact McNemar's test¹¹¹ wordt gebruikt als statistische toets voor deze gepaarde data. De vragen zijn onderling met elkaar vergeleken om te kijken of er een statistisch significant verband bestaat tussen de eis van de officier van justitie en hetgeen de rechter beslist. Deze resultaten worden besproken in hoofdstuk acht.

In totaal zijn er van 1 februari 2012 tot 1 februari 2014 in het arrondissementsparket Rotterdam 318 zaken geweest waarbij er een vonnis is gewezen, waarbij de verdachte meerderjarig was en er een gedragsdeskundige rapportage is aangevraagd. Er zijn dan ook 318 beslissingsformulieren naar de officieren van justitie gestuurd, waarvan 257 beslissingsformulieren teruggestuurd zijn door 61 verschillende officieren van justitie.

De resultaten van het empirisch onderzoek worden besproken in de hoofdstukken waarin een bepaalde vraag van het beslissingsformulier relevant is.

¹⁰⁶ Zie bijlage 3.

¹⁰⁷ Brand 2005.

¹⁰⁸ Van Kordelaar 2002.

¹⁰⁹ In bijlage 2 is de verantwoording voor deze indeling opgenomen.

¹¹⁰ In bijlage 4 zijn deze tabellen opgenomen.

¹¹¹ De exact McNemar's test wordt gebruikt voor het vergelijken van gepaarde proporties.

Hoofdstuk 2: Begripsbepaling: de kwetsbare psychisch gestoorde verdachte in het strafproces

1. Inleiding

Dat verdachten kunnen lijden aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens is van alle tijden. Enkele honderden jaren voor Christus trad Hippocrates¹¹² namelijk al op als medisch deskundige in een rechtszaak waarbij een geesteszieke betrokken was.¹¹³ Er is in de loop der jaren steeds meer aandacht gekomen voor de kwetsbaarheid van de psychisch gestoorde verdachte en er is ingezien dat deze verdachte behoefte heeft aan specifieke aandacht en regelingen.

In het Nederlandse recht kan strafrechtelijk gereageerd worden als een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, een delict begaat. Deze psychische stoornis kan van invloed zijn tijdens het begane delict, maar zich ook gedurende het strafproces uiten. Naast dat er strafrechtelijk gereageerd kan worden, kan er ook besloten worden voor 'afdoening' via de civielrechtelijke Wet Bopz. De verdachte wordt in dat geval niet strafrechtelijk vervolgd, maar krijgt via de Wet Bopz een zorgtraject, ter bescherming van zichzelf en/of de samenleving.

In dit hoofdstuk worden verscheidene begrippen en onderwerpen besproken die naar voren komen bij een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, gedurende het strafproces. De begrippen 'psychische stoornis' en 'kwetsbaarheid' worden geduid. Daarnaast wordt een aantal onderwerpen besproken die in verschillende fases van het strafproces een rol spelen. Dit betreft de regeling uit de Wet Bopz, de rol van de verschillende procesdeelnemers, de verbanden tussen stoornis en delict en de toerekeningsvatbaarheid. De verschillende begrippen en onderwerpen worden zonder onderlinge samenhang besproken.

In paragraaf twee wordt kort de recente geschiedenis ten aanzien van verschillende stromingen en ontwikkelingen besproken. In paragraaf drie worden de termen 'psychische stoornis' en 'kwetsbaarheid' nader geduid. Hierbij komen zowel de juridische betekenis als de psychiatrische betekenis van het begrip psychische stoornis aan de orde. In paragraaf vier wordt de context van de regelgeving in het straf-(proces)recht en de Wet Bopz besproken. Ook wordt er in deze paragraaf gekeken naar de rol van de verschillende procesdeelnemers. In paragraaf vijf wordt de inhoud van de gedragsdeskundige rapportage besproken. Ten slotte volgt er in paragraaf zes een samenvattende analyse.

¹¹² 460-377 v. Chr.

¹¹³ Koenraadt 2007, p. 11.

2. De recente geschiedenis

Omdat het zijn weerslag heeft op hoe er heden ten dage met de psychisch gestoorde verdachte omgegaan wordt, is het belangrijk om kort de hoofdlijn van verschillende stromingen en ontwikkelingen te schetsen en te duiden. Uit deze stromingen en ontwikkelingen komt naar voren dat het accent van de aandacht ligt op het toerekenen en de sancties.¹¹⁴

Het ontstaan van de Nederlandse strafwetgeving en de moderne school

Gedurende de Franse Revolutie¹¹⁵ komt er een behoefte aan codificatie. Het bijgevoegde wordt verworpen en er komt meer aandacht voor de geneeskundige behandeling van psychisch gestoorde.¹¹⁶ In 1804 wordt, door de drang naar codificatie en rechtszekerheid, een ontwerp-Lijfstraffelijk Wetboek geschreven.¹¹⁷ In 1809 treedt het Crimineel Wetboek voor het Koninkrijk Holland in werking. In dit wetboek is een bepaling betreffende de verminderde toerekeningsvatbaarheid opgenomen.

De strafrechtsgeleerde Van Hamel bevestigt het belang van het Crimineel Wetboek voor de ontwikkeling van het strafrecht in Nederland en de latere codificering.¹¹⁸ Op 13 juli 1810 wordt Nederland ingelijfd bij Frankrijk. In maart 1811 treedt de Code Pénal en de Code d'Instruction Criminelle in werking. In 1813, als Nederland weer een soevereine staat wordt, worden er niet direct Nederlandse wetten opgesteld, maar blijven de Franse wetten gelden.¹¹⁹ In 1828 wordt er een nieuw Nederlands Wetboek van Strafvordering ontworpen. In 1830 wordt dit Nederlandse Wetboek van Strafvordering aangenomen.¹²⁰ Op 1 oktober 1838 wordt de Franse Code d'Instruction Criminelle vervangen door het Nederlandse Wetboek van Strafvordering. De late invoering, acht jaar verschil, heeft te maken met de Belgische opstand van 1830 en de scheiding van België en Nederland in 1838.¹²¹ De basis van dit Nederlandse Wetboek van Strafvordering ligt in de Criminele Ordonnantien van 1670¹²² en 1808.¹²³ Het Wetboek van Strafvordering was door de late invoering al direct verouderd.

¹¹⁴ In de hoofdstukken 3,4 en 5 wordt de geschiedenis op het gebied van het opportuniteitsbeginsel en de artikelen 16 en 509a-d Wetboek van Strafvordering uitgebreider besproken.

¹¹⁵ Eind 18de eeuw.

¹¹⁶ Van Bemmelen & Van Wiersma 1956, p 170-264. Zie ook Koenraadt 2007, p. 11-20.

¹¹⁷ Van Binsbergen 1949, p. 16-17.

¹¹⁸ Van Hamel 1912, p. 475-496.

¹¹⁹ Van Ruller 1994.

¹²⁰ Van der Meij 2010, p. 33.

¹²¹ Kool 1999, p. 60-74.

¹²² *Kamerstukken II*, 1913/14, 286, 3, p. 51.

¹²³ Van der Meij 2010, p. 33.

Rond het jaar 1870 komt de moderne school¹²⁴ op in het strafrecht.¹²⁵ De moderne school heeft een deterministisch mensbeeld.¹²⁶ De moderne school is van mening dat het gedrag van de mens mede bepaald wordt door biologische en sociale factoren. De moderne school staat voor experimenteel onderzoek en aandacht voor de delinquente mens. Niet de daad maar de dader moet beoordeeld worden. De moderne school gaat ervan uit dat er geen sprake is van 'vrije' daders, maar van afwijkende daders. De abnormaliteit van de dader. De moderne school wil niet straffen in de zin van vergelding, zoals de klassieke school, maar wil beveiliging van de maatschappij tegen gevaarlijke mensen door middel van behandeling van de delinquent, de speciale preventie. Uit de denkbeelden van de moderne school komt naar voren dat er aandacht dient te zijn voor de geestelijke gesteldheid van de dader en dat deze gesteldheid meegenomen en gewogen moet worden in de straf. Deze vernieuwende manier van denken door de moderne school brengt andere straffen met zich mee, zoals verpleging in speciale inrichtingen. De aanhangers van de moderne school wijzen de doodstraf en de levenslange opsluiting af.

Van Hamel is een belangrijke vertegenwoordiger van de moderne school.¹²⁷ Hij stelt de volgende maatregelen voor:

- Voor lichtere gevallen een maatregel of straf als waarschuwing ter afschrikking;
- Voor de zwaardere gevallen behandeling en verpleging van langere duur met als oogmerk verbetering en genezing. Hij pleit voor speciale inrichtingen, een terbeschikkingstelling waarbij een grote verscheidenheid van inrichtingen is aangewezen. De terbeschikkingstelling dient een bepaald minimum en een algemeen maximum van bijvoorbeeld tien jaar te hebben, met periodieke overwegingen of voortzetting noodzakelijk is;
- Voor de zeer zware gevallen zou terbeschikkingstelling van de regering mogelijk moeten zijn, maar met de plicht na tien jaar te overwegen of verlenging voor onbepaalde tijd noodzakelijk is.¹²⁸

Onder minister van Justitie Modderman komt in 1881 het eerste Wetboek van Strafrecht tot stand. Dit wetboek treedt op 1 september 1886 in werking.¹²⁹ Met dit wetboek komt er een einde aan de heenzending van ontoerekenbare misdadigers en de sancties plaatsing in een rijksopvoedingsgesticht en plaatsing in een krankzinni-

¹²⁴ Er bestaat ook een klassieke school. Deze school wordt niet besproken omdat de school een indeterministisch mensbeeld heeft en

¹²⁵ Groenhuijsen & van der Landen, 1990.

¹²⁶ Het determinisme is de leer die ervan uit gaat dat de mens in zijn handelen niet vrij is, maar bepaald wordt door psychologische en fysiologische oorzaken, waardoor er geen vrije wil bestaat.

¹²⁷ Van Hamel 1912, p. 475-496.

¹²⁸ Koenraadt 2007, p. 22.

¹²⁹ Zie Smidt 1891, p. 1-4 voor een overzicht van de wetgevingsgeschiedenis.

gengesticht worden bestempeld als strafrechtelijke politimaatregelen.¹³⁰ In het Wetboek van Strafrecht van 1886 wordt de straffeloosheid wegens krankzinnigheid opgenomen. Volgens Haffmans is schuld een voorwaarde voor strafbaarheid. Als een verdachte geen schuld heeft aan het delict dan vervalt de strafbaarheid.¹³¹ Artikel 37 lid 1 in het Wetboek van Strafrecht uit 1886 luidt: *“Niet strafbaar is hij die een feit begaat, dat hem wegens de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke storing van zijn verstandelijke vermogens niet kan worden toegerekend”*. Uit de Memorie van Toelichting blijkt dat er overwogen is om psychologische kenmerken in de wet op te nemen, zoals de keuzevrijheid en het inzicht; *“Geene strafregtelijke verantwoordelijkheid zonder toerekenbaarheid van het feit aan den dader, en geene zoodanige toerekenbaarheid waar hetzij de vrijheid van handelen, de keus tusschen het doen of laten van hetgeen de wet verbiedt of gebiedt is uitgesloten, hetzij de dader in zoodanigen toestand verkeert, dat hij het ongeoorloofde zijner handeling niet kan beseffen en hare gevolgen niet kan berekenen.”*¹³² In de wettelijke omschrijving van misdrijven wordt impliciet, middels opzet, of expliciet een schuldvorm opgenomen.¹³³ De psychische gesteldheid van de dader kan ervoor zorgen dat deze schuldvorm niet aanwezig is, de toerekenbaarheid van de daad aan de dader ontbreekt. Hieraan kunnen inwendige¹³⁴ of uitwendige¹³⁵ oorzaken ten grondslag liggen.¹³⁶ De inwendige oorzaak, de jeugdige leeftijd van de verdachte, wordt omgezet in artikel 77a Wetboek van Strafrecht, een uitsluitingsgrond voor de vervolging.¹³⁷ De uitwendige oorzaken sluiten de wederrechtelijkheid van het feit uit, het zijn rechtvaardigheidsgronden.¹³⁸ Dit betekent dat de term toerekenbaarheid enkel nog in verband gebracht wordt met de psychische abnormaliteit van een verdachte.¹³⁹

Het nieuwe Wetboek van Strafvordering en de psychopatenwetten

Op 15 januari 1886¹⁴⁰ wordt het Wetboek van Strafvordering partieel herzien.¹⁴¹ Na deze herziening wordt de roep om vernieuwing van het Wetboek van Strafvor-

¹³⁰ Psychiater Ramar heeft zich hier sterk voor gemaakt, Ramaer, 1980, p. 74. Zie ook Van der Wolf 2012, p. 326-327.

¹³¹ Haffmans, 1989, p. 32.

¹³² Smidt 1891, p. 339.

¹³³ Smidt 1891, p. 84.

¹³⁴ Twee inwendige oorzaken voor ontoerekeningsvatbaarheid zijn de abnormale toestand van de geestvermogens en de jeugdige leeftijd van de verdachte.

¹³⁵ Twee uitwendige oorzaken voor ontoerekeningsvatbaarheid zijn overmacht en noodweer.

¹³⁶ Smidt 1891, p. 339 en p. 375 e.v.

¹³⁷ Wet van 9 november 1961, *Stb.* 402.

¹³⁸ Van Hamel 1927, p. 213.

¹³⁹ Haffmans 1989, p. 33.

¹⁴⁰ De invoering van het Wetboek van Strafrecht vormde de aanzet tot de herziening van het Wetboek van Strafvordering. Er is in 1861 al wel een poging ondernomen tot her-

dering groter. In 1913 komt de Staatscommissie¹⁴² met een Ontwerp Wetboek.¹⁴³ Het nieuwe Wetboek van Strafvordering wordt op 1 januari 1926¹⁴⁴ ingevoerd.¹⁴⁵

Op 28 maart 1911 biedt minister van Justitie Regout de Tweede Kamer twee ontwerpen¹⁴⁶ aan voor regelingen met betrekking tot psychopaten, echter de inwerkingtreding van deze wetten laat enige tijd op zich wachten. De twee ontwerpen zijn een ‘Aanvulling en wijziging der bepalingen betreffende het straffen en de strafrechtspleging ten aanzien van overtredders lijdende aan stooring of gebrekkig ontwikkeling¹⁴⁷ hunner geestvermogens’ en ‘Burgerlijke wet, houdende voorzieningen ten aanzien van overtredders, die overeenkomstige de bepaling van artikel 37ter Wetboek van Strafrecht naar den burgerlijken rechter zijn verwezen’.¹⁴⁸ De bedoeling van Regout is om het verschil tussen behandeling en bestraffing te benadrukken. In 1915 dient minister van Justitie Ort een nota tot aanvulling en wijziging in en wordt het ontwerp Burgerlijke wet ingetrokken.¹⁴⁹ Hiermee verdwijnt het onderscheid wat Regout wilde maken. In 1921 komt minister van Justitie Heemskerk met een Tweede Nota van Wijzigingen.¹⁵⁰ Op 12 juni 1923 stelt de commissie van voorbereiding uit de Tweede Kamer een tussenstelsel voor, te weten: de facultatieve combinatie van straf en maatregel.¹⁵¹ Hierna volgen nog drie wijzigingen en drie

ziening, echter deze wordt in 1870 ondeugdelijk geacht. Drenth 1938, p. 217 en Van der Meij 2010, p. 38.

¹⁴¹ Deze herziening is voornamelijk van praktische aard, Blok & Besier 1925, p. 8; Zie ook Van der Meij 2010, p. 38.

¹⁴² Minister van Justitie Heemskerk besluit in 1910 een Staatscommissie in te stellen, die dient te kijken naar een herziening van het Wetboek van Strafvordering. Koninklijk Besluit, 1910, 17. Ort is voorzitter van deze Staatscommissie. Hij schrijft als raadadviseur bij het departement van Justitie schrijft in 1901 een Ontwerp Wetboek van Strafvordering, aldus Ort 1910. Op 11 mei 1920 wordt het Ontwerp Wetboek in de Tweede Kamer aangenomen en op 14 januari 1921 stemt de Eerste Kamer in, zie ook Simons 1925, p. 21.

¹⁴³ Staatscommissie Ort, 1913, I, Ontworpen Wetboek, p. 1-152. Dit Ontwerp Wetboek is nagenoeg identiek aan het latere Voorstel van Wet en de daarbij behorende Memorie van Toelichting. Zie *Kamerstukken II*, 1913/14, 286, 1-2, p. 1-50 en *Kamerstukken II*, 1913/14, 286 nr. 3, p. 51-175.

¹⁴⁴ Wet van 25 juni 1925, *Stb*, 308, p. 1-64.

¹⁴⁵ Drenth 1938, p. 221.

¹⁴⁶ Deze ontwerpen stonden al snel bekend als de psychopatenwetten.

¹⁴⁷ Aldus de Memorie van Toelichting is er voor de term gebrekkige ontwikkeling gekozen, omdat de term ziekelijke storing niet ruim genoeg scheen te zijn om de abnormale gemoedstoestand die het gevolg was van aangeboren gebreken te omvatten.

¹⁴⁸ *Kamerstukken II*, 1910/11, 239, 1-2.

¹⁴⁹ *Kamerstukken II*, 1914/15, 50, 1.

¹⁵⁰ *Kamerstukken II*, 1920/21, 73, 1.

¹⁵¹ *Kamerstukken II*, 1922/23, 88, 1-3.

amendementen¹⁵², waarna op 4 en 5 maart 1925 het ontwerp behandeld wordt in de Tweede Kamer.¹⁵³ De Eerste Kamer¹⁵⁴ behandelt het ontwerp kort daarna, op 28 mei 1925 wordt de wet in het Staatsblad gepubliceerd.¹⁵⁵ Minister van Justitie Donner past het ontwerp¹⁵⁶ naar aanleiding van recente regelgeving aan.¹⁵⁷ Het ‘Ontwerp van Wet tot Wijziging van de Psychopathenwetten’ wordt op 3 april 1928 aan de Tweede Kamer¹⁵⁸ aangeboden, op 1 november 1928 treedt deze in werking samen met de Algemene Maatregel van Bestuur met daarin het Psychopathenreglement.¹⁵⁹ Met deze wetten wordt de maatregel terbeschikkingstelling van de regering (TBR) opgenomen in de strafrechtspleging.¹⁶⁰

Ontwikkelingen na 1928

Na de invoering van de psychopathenwetten wordt in 1929 het sanctiepakket verder uitgebreid.¹⁶¹ In 1929 wordt het mogelijk om hoofdstraffen te combineren met bijvoorbeeld bijzondere voorwaarden.¹⁶² Naast de veranderingen in het sanctiestelsel wordt de opvoedingsgedachte in het gevangeniswezen belangrijker. De zogenaamde ‘executiewet’ zorgde ervoor dat een gedetineerde zijn straf in gemeenschap kon doorbrengen.¹⁶³

In de jaren vijftig, net na de Tweede Wereldoorlog, ontstaat er een drang naar humanisering. De Utrechtse School komt op in het strafrecht. Pompe, Baan en Kempe hebben door hun samenwerking als strafrechtjurist, forensisch psychiater en criminoloog bijgedragen aan de humanisering van de strafrechtspleging. Zij vragen aandacht voor de mens achter de verdachte, de persoon des daders.¹⁶⁴

¹⁵² *Kamerstukken II*, 1924/25, 27, 1-5.

¹⁵³ *Handelingen II*, 1924/25, Vel. 421-430, p. 1631-1668.

¹⁵⁴ *Kamerstukken I*, 1924/25, 27, 118-118a.

¹⁵⁵ Staatsblad 1925, 221 en Staatsblad 1925, 222 Wet van den 28sten mei 1925, ter aanvulling en wijziging der bepalingen betreffende het strafrecht en de strafrechtspleging ten aanzien van personen bij wie tijdens het begaan van het feit gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke storing der geestvermogens bestond en Wet van de 28sten mei 1925 tot aanvulling van de wet van 14 april 1886 (Staatsblad nr. 62) tot vaststelling der beginselen van het gevangeniswezen’.

¹⁵⁶ De wetten zijn nog niet ingevoerd.

¹⁵⁷ Bijvoorbeeld de regelgeving betreffende op de voorwaardelijke veroordeling.

¹⁵⁸ *Kamerstukken II*, 1927/28, 319, 1-6.

¹⁵⁹ Staatsblad 1928, 386. De eerste psychopathenwet is nog gewijzigd, Staatsblad 1928, 251, bij wet van 21 juli 1928. Zie ook Van der Wolf 2012, p. 343-346.

¹⁶⁰ Koenraadt 2007, p. 22.

¹⁶¹ Van der Wolf 2012, p. 458.

¹⁶² Wet houdende nadere voorzieningen betreffende de voorwaardelijke invrijheidsstelling, Wet van 25 juni 1929, *Stb* 360.

¹⁶³ Van der Wolf 2012, p. 458-459.

¹⁶⁴ Pompe 1928, p. 15.

In de loop der jaren is de inhoud van artikel 37 lid 1 Wetboek van Strafrecht uit het wetboek van 1886, *“Niet strafbaar is hij die een feit begaat, dat hem wegens de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke storing van zijn verstandelijke vermogens niet kan worden toegerekend”*, vrijwel gelijk gebleven.¹⁶⁵ Een kleine aanpassing is dat de term ‘verstandelijke vermogens’ is vervangen door ‘geestvermogens’ en het begrip ‘storing’ is vervangen door ‘stoornis’.¹⁶⁶ Verondersteld wordt dat er voldaan moet zijn aan de in de strafwet limitatief opgesomde oorzaken van ontoerekeningsvatbaarheid. De wetgever zou uitdrukkelijk andere psychische stoornissen willen uitsluiten.¹⁶⁷ Om die reden wordt in 1886 de term ‘verstandelijke vermogens’ gebruikt door de wetgever in plaats van het ruimere begrip ‘geestvermogens’.¹⁶⁸ Er is veel discussie geweest over wat er onder het begrip ‘ziekelijke stoornis’ verstaan moet worden en welke stoornissen van de geestvermogens hier onder vallen. Met de wijziging van het begrip ‘verstandelijke vermogens’ in geestvermogens en het begrip ‘storing’ in ‘stoornis’ wordt aangenomen dat geen enkele psychische stoornis uitgesloten wordt door de wet.¹⁶⁹

In 1982 bepaalt de Hoge Raad¹⁷⁰ dat een psychische stoornis een gevaarscriterium vereist. Met dit gevaarscriterium wordt de veiligheid van anderen en de algemene veiligheid van personen of goederen bedoeld. De oorzaak van de gevaarlijkheid moet worden toegeschreven aan de gebrekkige ontwikkeling en/of mogelijke ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte.¹⁷¹

In 1983 biedt de Commissie Psychiatrische/Therapeutische Voorzieningen Gevangeniswezen haar eindrapport¹⁷² aan. De commissie is om advies gevraagd over de gewenste behoeften aan met name psychiatrische en/of therapeutische opvangmogelijkheden voor gedetineerden.¹⁷³ Uit dit rapport blijkt dat er binnen het gevangeniswezen relatief grote groepen gedetineerden zijn die behandeling nodig hebben.

In 1988 wordt de TBR vervangen door de tbs-maatregel.¹⁷⁴ De Psychopatenwetten

¹⁶⁵ Dit is het huidige artikel 39 Wetboek van Strafrecht.

¹⁶⁶ In 1925, Wet van 28 juni 1925, *Stb.*, 221, is verstandelijke vermogens vervangen door geestvermogens en in 1986 met de Wet van 19 november 1986, *Stb.* 587 storing door stoornis.

¹⁶⁷ Van Eck 1962, p. 288, over de uitsluiting van neurose en psychopathie in het Duitse strafrecht.

¹⁶⁸ Nieboer 1970, p. 68.

¹⁶⁹ Van Bemmelen 1986, p. 179. Zie ook Van Eck 1962, p. 289.

¹⁷⁰ Hoge Raad, 9 november 1982, NJ 1983, 268.

¹⁷¹ Hoge Raad, 9 november 1982, NJ 1983, 268, R.O. 6.2.

¹⁷² *Kamerstukken II*, 1983/84, 18 100 hoofdstuk VI, 2.

¹⁷³ Commissie Mulder 1983.

¹⁷⁴ Wet van 19 november 1986, *Stb.*, 587.

worden vervangen door de Tijdelijke regeling van de rechtspositie van terbeschikkinggestelden.

De Wet Bopz¹⁷⁵ treedt in 1994 in werking, na een ontstaansgeschiedenis van bijna eenentwintig jaar. De Wet Bopz treedt in werking in plaats van de Krankzinnigenwet uit 1884. In 1971 werd het wetsontwerp voor de Wet Bopz bij de Tweede Kamer ingediend. Dit wetsvoorstel wordt uiteindelijk in 1983 met algemene stemmen door de Tweede Kamer aangenomen. In 1992 stemt de Eerste Kamer pas in met de wet. Dit gebeurt na een aantal voorstellen tot wijziging. De lange ontstaansgeschiedenis van de wet heeft onder andere te maken met de complexiteit van de wet en de ethische en principiële keuzes¹⁷⁶ die gemaakt dienden te worden.¹⁷⁷

3. Begripsbepaling psychische stoornis en kwetsbaarheid

In dit onderzoek gaat het steeds om de kwetsbare psychisch gestoorde verdachte. Om de vraagstelling te beantwoorden dient vastgesteld te worden wat er onder de begrippen 'psychische stoornis' en 'kwetsbaarheid' verstaan wordt.

In deze paragraaf wordt de term 'psychische stoornis' zowel vanuit het recht, waaronder het strafrecht en het strafprocesrecht, de Wet Bopz en het Burgerlijk Wetboek, als vanuit de geneeskundige (psychiatrische) terminologie bekeken.¹⁷⁸ Het begrip 'kwetsbaarheid' wordt bekeken vanuit de EU-aanbeveling, het EVRM, het EHRM, de Wetboeken van Strafrecht en Strafvordering en de literatuur omtrent beïnvloeding van verdachten.

3.1 Psychische stoornis

Een psychische stoornis wordt encyclopedisch omschreven als een algemene term voor elke emotionele of organische geestelijke aantasting die zich manifesteert in onaanpast gedrag, psychologische problemen of aantasting van één of meer belangrijke functioneringsgebieden.¹⁷⁹ De algemene criteria voor een psychische stoornis zijn:

¹⁷⁵ Wet Bopz, Wet van 29 oktober 1992, *Stb.* 669. De Wet Bopz valt niet onder het strafrecht maar is een civielrechtelijke wet.

¹⁷⁶ De wet grijpt sterk in op de persoonlijke levenssfeer. Daarnaast werd dwangopname steeds meer gezien als vrijheidsbeneming. Dit gebeurde in een tijd waarin de vrijheid van het individu en het recht op zelfbeschikking centraal stonden.

¹⁷⁷ Keurentjes 2007, p. 57.

¹⁷⁸ Deze psychiatrische kant wordt in dit onderzoek niet nader uitgewerkt en besproken. Het wordt hier kort genoemd gezien het feit dat classificatie van de stoornis wel een onderdeel is van de rapportage die aan juristen wordt verstrekt.

¹⁷⁹ <http://www.encyclo.nl> (zoekterm psychische stoornissen).

- Het gaat om gedrag dat afwijkt van de sociaal-culturele norm;
- Het gedrag veroorzaakt lijden, ongerief of bezorgdheid (de persoon met de psychische stoornis of anderen in de omgeving van deze persoon ondervinden hinder);
- Er zijn andere personen die hetzelfde gedrag vertonen, met dezelfde consequenties en verschillende onafhankelijke beoordeelaars schatten dit gedrag in als afwijkend.¹⁸⁰

De psychische stoornis is een overkoepelende term voor alle stoornissen die de geestvermogens betreffen. Met de term ‘psychiatrische stoornis’ wordt vaak een kleinere categorie aangeduid, namelijk psychiatrische stoornissen waarbij de realiteitszin is gestoord of ernstige stemmingsstoornissen.¹⁸¹ In veel definities voor de overkoepelende term ‘psychische stoornis’ komt naar voren dat de betrokkene en/of zijn omgeving door de psychische stoornis subjectief of objectief gehinderd wordt, in een of meer sectoren van het dagelijks leven.¹⁸²

De psychische stoornis in het recht

Een psychische stoornis is in het recht van belang als deze stoornis een verband kan hebben met het begaan van delicten of met begane delicten, waar de toerekeningsvatbaarheidsbepaling¹⁸³ zich op richt, als de stoornis de betrouwbaarheid van een verklaring aan kan tasten en daardoor van invloed is op de betrouwbaarheid van een verklaring, als de psychische stoornis van invloed is op de procesbekwaamheid van de verdachte en bij de sanctionering.¹⁸⁴

In de (straf)wet is de term ‘psychische stoornis’ niet letterlijk terug te vinden, vaak wordt de zinsnede: ‘gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens’ gebruikt.¹⁸⁵ Het criterium van artikel 16 Wetboek van Strafvordering is een uitzondering op de door de wetgever ruim geformuleerde zinsnede ‘gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens’. Voor de toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering is een zodanige ernst van de aanwezige stoornis vereist dat de verdachte ‘niet in staat is de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen’.

Een gebrekkige ontwikkeling ziet op een erfelijke of aangeboren aanlegstoornis of een achtergebleven ontwikkeling door beschadigende omstandigheden. Bij een zie-

¹⁸⁰ Van Marle & Van der Wolf 2008, p. 77. Zie ook Giel 1990.

¹⁸¹ Van Marle & Van der Wolf 2008, p. 69-70.

¹⁸² Van Marle & Van der Wolf 2008, p. 77. Zie ook Giel 1990.

¹⁸³ Er zijn drie graden van toerekeningsvatbaarheid, volledig toerekeningsvatbaar, verminderd toerekeningsvatbaar en ontoerekeningsvatbaar. De toerekeningsvatbaarheid zal in hoofdstuk 2 paragraaf 5.2 ‘De toerekeningsvatbaarheid’ besproken worden.

¹⁸⁴ Van Marle & Van der Wolf 2008, p. 85.

¹⁸⁵ Zie bijvoorbeeld de artikelen 37 en 37a Wetboek van Strafrecht.

kelijke stoornis betreft het een tijdelijke of blijvende ontregeling van hersenfuncties die zich manifesteert na een aanvankelijk normale ontwikkeling. En de term 'geestvermogens' ziet op de mogelijkheid om als mens te denken, oordelen, willen, voelen en doelgericht handelen.¹⁸⁶ De wetgever heeft opzettelijk voor een ruime definitie gekozen zodat geen enkele stoornis van de geestvermogens bij voorbaat door de wet wordt uitgesloten.¹⁸⁷

De Hoge Raad¹⁸⁸ heeft bepaald dat voor de vraag of er sprake is van een stoornis in de zin van artikel 37 Wetboek van Strafvordering de classificatie van de stoornis in de DSM-IV-TR¹⁸⁹ niet beslissend is. De Hoge Raad overweegt: *"Het oordeel van het Hof dat aan de verdachte niet de maatregel van terbeschikkingstelling met bevel tot vpleging van overheidswege kan worden opgelegd, is derhalve in essentie gebaseerd op de opvatting dat slechts een stoornis die is omschreven in de DSM-IV-TR, kan worden aangemerkt als een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens zoals bedoeld in art. 37a, eerste lid, Sr. Die opvatting is echter, mede gelet op hetgeen hiervoor onder 3.4 is vooropgesteld, te beperkt en dus onjuist. Daarbij verdient nog opmerking dat de enkele omstandigheid dat een stoornis wel als zodanig wordt aangeduid in de DSM-IV-TR, evenmin betekent dat de rechter tot het oordeel dient te komen dat er sprake is van een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens in de zin van art. 37a Sr."*¹⁹⁰ Hiermee bevestigt de Hoge Raad een eerdere uitspraak¹⁹¹ waarin de Hoge Raad bepaald heeft dat de rechter zelf oordeelt of bij de verdachte ten tijde van het begaan van het strafbare feit sprake was van een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. De rechter is daarbij niet gebonden aan adviezen van de gedragsdeskundigen.¹⁹²

Ook in de civielrechtelijke Wet Bopz valt een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens onder een psychische stoornis.¹⁹³ In het Burgerlijk

¹⁸⁶ Widdershoven 2008, p. 392. Zie ook: Memorie van Antwoord, *Kamerstukken II*, 1979/80, 11 270, 12, p. 12-14: *"Onder geestvermogens moeten naar de bedoeling van het ontwerp worden verstaan de vermogens tot denken, voelen, willen, oordelen en doelgericht handelen. Deze vermogens worden bepaald en beïnvloed door biologische, psychische en sociale factoren. Van een ziekelijke stoornis van de geestvermogens in de zin van het ontwerp kan worden gesproken als de geestvermogens na een korte of langere periode van ontwikkeling tijdelijk of blijvend gestoord raken. Hier moge worden herhaald dat altijd biologische, psychische en sociale factoren - zij het in onderling wisselende mate - een rol bij het ontstaan en het voortduren van de stoornis kunnen spelen"*.

¹⁸⁷ Haffmans 1989, p. 46.

¹⁸⁸ Hoge Raad, 18 december 2012, ECLI:NL:HR:2012:BY5355.

¹⁸⁹ Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders is een Amerikaans handboek dat in de meeste landen als standaard in de psychiatrische diagnostiek dient.

¹⁹⁰ Hoge Raad, 18 december 2012, ECLI:NL:HR:2012:BY5355, R.O. 3.5.

¹⁹¹ Hoge Raad, 22 januari 2008, ECLI:NL:HR:2008:BC1311.

¹⁹² Hoge Raad, 22 januari 2008, ECLI:NL:HR:2008:BC1311, R.O. 4.3.2.

¹⁹³ Artikel 1 sub d Wet Bopz.

Wetboek wordt er gesproken over handelingsonbekwaamheid,¹⁹⁴ onbevoegdheid en wilsonbekwaamheid. Handelingsonbekwaamheid staat voor algemene ongeschiktheid om in recht op te treden.¹⁹⁵ Onbevoegdheid¹⁹⁶ ziet op een gedeeltelijke of bijzondere ongeschiktheid om in recht op te treden. Als een persoon onbevoegd is, wil dit zeggen dat deze persoon onder beschermingsbewind of mentorschap staat.¹⁹⁷ De wilsonbekwaamheid, ook wel beslisonbekwaamheid genoemd,¹⁹⁸ slaat op personen die of hun wil niet kunnen uiten of hun wil wel kunnen uiten maar de gevolgen hiervan of de strekking van de verklaring niet kunnen overzien.¹⁹⁹ In de Wet Bopz en de Wet op Geneeskundige Behandelingsovereenkomst²⁰⁰ wordt wilsonbekwaamheid omschreven als: “*niet in staat tot een redelijke waardering van zijn belangen ter zake*”. Uit de Memorie van Antwoord bij het Wetsontwerp-Bopz komt naar voren wat er onder de termen ‘gebrekkige ontwikkeling’ en ‘ziekelijke stoornis’ van de ‘geestvermogens’ moet worden verstaan. De term ‘gebrekkige ontwikkeling’ duidt op de uit een aanlegstoornis of beschadiging van de hersenen voortvloeiende diepere vorm van zwakzinnigheid, bijvoorbeeld idiotie en imbecillitas mentis. Deze ‘geestvermogens’ worden bepaald en beïnvloed door biologische, psychische en sociale factoren. Van een ‘ziekelijke stoornis’ is sprake als de geestvermogens na een kortere of langere periode van ontwikkeling tijdelijk of blijvend gestoord raken. Ook hier geldt dat biologische, psychische en sociale factoren een rol kunnen spelen bij het ontstaan en voortduren van de stoornis.²⁰¹

De Wet Bopz wordt op termijn vervangen door de Wet Verplichte geestelijke gezondheidszorg. In deze wet wordt niet meer gesproken over ‘gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens’, maar over psychische stoornis.²⁰² In de Memorie van Toelichting wordt de keuze voor deze term nader uitgelegd: “*Met de term ‘psychische stoornis’ is aansluiting gezocht bij de classificatie van zogeheten*

¹⁹⁴ Artikel 32 boek 3 Burgerlijk Wetboek.

¹⁹⁵ Handelingsonbekwaam kan een minderjarige of een persoon die onder curatele gesteld is, zijn.

¹⁹⁶ Handelingsonbevoegdheid, artikel 34 boek 3 Burgerlijk Wetboek.

¹⁹⁷ Deze twee maatregelen zijn lichter dan de handelingsonbekwaamheid.

¹⁹⁸ De term wilsonbekwaamheid komt niet voor in het Burgerlijk Wetboek, wel wordt deze term in de jurisprudentie genoemd met name inzake boek 7 van het Burgerlijk Wetboek. Zie ook Rechtbank 's-Gravenhage, 8 april 2008, ECLI:NL:RBSGR:2008:BC9143 en Ministerie van Justitie, handreiking voor de beoordeling van wilsonbekwaamheid, december 1994.

¹⁹⁹ Wilsonbekwaamheid wordt meestal door een hulpverlener vastgesteld, aldus Blankman 2007, p. 40-42.

²⁰⁰ De WGBO, 1 april 1995. Deze wet is onderdeel van het boek 7 van het Burgerlijk Wetboek.

²⁰¹ Memorie van Antwoord, *Kamerstukken II*, 1979-80, 11 270, 12, p. 12-14.

²⁰² *Kamerstukken II*, 2013/14, 32 399, 10. Zie ook Voorstel van Wet, *Kamerstukken II*, 2013/14, 32 399, 2, p. 46.

Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-IV), het handboek dat onder verantwoordelijkheid van de American Psychiatric Association tot stand is gekomen".²⁰³

De rol van de rechter is in het straf(proces)recht anders dan in de Wet Bopz en het burgerlijk recht. In het straf(proces)recht kan de rechter ambtshalve of op vordering van de officier van justitie of de advocaat beslissen dat er een gedragsdeskundige rapportage van de verdachte opgemaakt moet worden. De rechter kan mede op basis van (een) gedragsdeskundige rapportage(s) beslissen of een verdachte lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens²⁰⁴ en wat de consequentie hiervan moet zijn voor de op te leggen straf en/of maatregel. De rechter heeft een actieve rol. Zowel in het burgerlijk recht²⁰⁵ als de Wet Bopz wordt er terughoudendheid betracht met de inschakeling van de rechter als het gaat om beschermingsmaatregelen.²⁰⁶ In artikel 254 boek 1 van het Burgerlijk Wetboek staat: *"en andere middelen ter afwending van deze bedreiging hebben gefaald, of naar is te voorzien, zullen falen"*.²⁰⁷ In artikel 2 lid 2 van de Wet Bopz. Hierin staat: *"een machtiging kan slechts worden verleend indien naar het oordeel van de rechter het gevaar niet door tussenkomst van personen of instellingen buiten een psychiatrisch ziekenhuis kan worden afgewend"*.²⁰⁸

De psychische stoornis in de forensische psychiatrie

In de geneeskunde, de psychiatrie, wordt niet gesproken over een psychische stoornis maar over een psychiatrische ziekte. Een psychiatrische ziekte is een ziekte met psychische symptomen en/of veroorzaakt door psychische oorzaken, die gepaard gaat met lijden en disfunctioneren. Het 'psychische' van psychiatrische kan slaan op de symptomen of op de oorzaken van ziekten of op beiden. Psychische symptomen kunnen terug te voeren zijn op lichamelijke aandoeningen, naast dat ze natuurlijk

²⁰³ *Kamerstukken II*, 2009/10, 32399, nr. 3, p. 11.

²⁰⁴ De gedragsdeskundige rapportage en het advies den gedragsdeskundige komt naar voren in de hoofdstukken 7 en 8.

²⁰⁵ In het burgerlijk recht zijn verschillende maatregelen mogelijk, een mentorschap, artikel 450 e.v. boek 1 Burgerlijk Wetboek, een beschermingsbewind, artikel 431 e.v. boek 1 Burgerlijk Wetboek of een curatele, artikel 378 e.v. boek 1 Burgerlijk Wetboek.

²⁰⁶ Het doel dient bereikt te worden zonder rechtelijke bemoeienis en/of beschermingsmaatregel.

²⁰⁷ Dit artikel uit het burgerlijk recht ziet op de instelling van een ondertoezichtstelling.

²⁰⁸ Het subsidiariteitsbeginsel en het proportionaliteitsbeginsel spelen, net als in het straf(proces)recht een rol. Van belang is of er een gerechtelijke tussenkomst noodzakelijk is en als dit het geval is, dan dient deze tussenkomst op een minst ingrijpende manier te gebeuren. Zie de door de Raad van Europa uitgebrachte Recommendation on principles concerning the legal protection of incapable adults, principles 3.7 and 4.1, 23 februari 1999.

psychische oorzaken kunnen hebben.²⁰⁹

De wet heeft de termen ‘gebrekkige ontwikkeling’ en ‘ziekelijke stoornis’ niet nader gespecificeerd. Op basis van de forensische psychiatrie kan gesteld worden dat het zou moeten gaan om afwijkingen van biologische en socioculturele normen.²¹⁰ De term ‘gebrekkige ontwikkeling’ duidt op persoonlijkheidsstoornissen, stoornissen binnen het zogenaamde autismespectrum, de zogeheten contactstoornissen, en zwakzinnigheid. Onder ‘ziekelijke stoornis’ valt een scala aan pathologische toestandsbeelden, zoals cognitieve stoornissen bij een delirium of dementie, aan (verslavende) middelen verbonden stoornissen, psychotische stoornissen, stemmingsstoornissen, angststoornissen, somatoforme stoornissen, seksuele stoornissen, eetstoornissen, stoornissen in de impulsbeheersing en slaapstoornissen.²¹¹

Het is van belang dat de (straf)rechter goed voorgelicht wordt door middel van één of meer gedragsdeskundige rapportages. De gedragsdeskundige maakt, na (psychiatrisch) onderzoek en beschrijvende diagnostiek, gebruik van een internationaal classificatiesysteem bij de vaststelling of een verdachte lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens en bepaalt via dit systeem aan welke stoornis de verdachte lijdt.²¹²

Afronding: psychische stoornis

Het begrip ‘psychische stoornis’ kent verschillende definities. In dit onderzoek wordt onder psychisch gestoorde verdachte verstaan, de verdachte aan het criterium, ‘een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens’ voldoet. Hiervoor is gekozen omdat in verschillende artikelen uit het Wetboek van Strafrecht en het Wetboek van Strafvordering²¹³ dit criterium door de wetgever gebruikt wordt. Tevens wordt hierdoor geen enkele stoornis van de geestvermogens uitgesloten.

3.2 Kwetsbaarheid

De EU-aanbeveling

Op 27 november 2013 vaardigt de Europese Commissie de aanbeveling ‘betreffende de procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure’ uit.²¹⁴ Deze aanbeveling heeft als doel de lidstaten ertoe aan te zetten de procedurele rechten te versterken van alle verdachten en beklaag-

²⁰⁹ Hengeveld & Koerselman 2010, p. 19.

²¹⁰ Tervoort & Leuw 2006, p. 1.

²¹¹ Tervoort & Leuw 2006, p. 1 en 2.

²¹² Van Marle, Mevis & Van der Wolf 2008, p. 58.

²¹³ Onder andere in de artikelen 16, 509a Wetboek van Strafvordering en 37, 37a Wetboek van Strafrecht.

²¹⁴ Europese Commissie 2013.

den die door hun leeftijd, geestelijke of lichamelijke toestand of handicap niet in staat zijn een strafprocedure te begrijpen en er effectief aan deel te nemen. Verdachten kunnen op grond van hun leeftijd, geestelijke of lichamelijke toestand of handicap als kwetsbaar worden aangemerkt.²¹⁵

De terminologie van de EU-aanbeveling betreffende het begrip 'kwetsbaar' sluit aan bij de jurisprudentie van het EHRM ten aanzien van het recht op een eerlijk proces en noemt verdachten kwetsbaar als die 'niet in staat zijn een strafprocedure te begrijpen en er effectief aan deel te nemen'.²¹⁶ De gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens zal niet alleen herkend moeten worden maar er zal ook een inschatting gemaakt moeten worden of de verdachte de strafprocedure begrijpt en effectief kan participeren in de strafprocedure.²¹⁷ In de EU-aanbeveling zijn verscheidene artikelen opgenomen die zien op deze herkenning van kwetsbaarheid. Artikel 4 bepaalt dat de kwetsbaarheid van verdachten onverwijld moet worden vastgesteld en erkend. Daartoe moeten de autoriteiten een beroep kunnen doen op een onafhankelijk expert. De vaststelling van de kwetsbaarheid van de verdachte moet door de verdediging betwist kunnen worden, 'in het bijzonder wanneer die beoordeling de uitoefening van hun grondrechten aanzienlijk zou hinderen of beperken'. Artikel 7 van de EU-aanbeveling eist dat wanneer er sprake lijkt te zijn van psychische problematiek bij de verdachte, een vermoeden van kwetsbaarheid moet gelden.²¹⁸

Het EVRM en het EHRM

In het EVRM staat het begrip 'kwetsbaarheid' en wat hieronder verstaan wordt niet letterlijk beschreven. Uit dit verdrag en de jurisprudentie van het EHRM komt naar voren welke rechten verdachten hebben en wat de minimale eisen zijn wil er sprake zijn van een eerlijk proces. In de Europese jurisprudentie wordt nader invulling gegeven aan deze rechten en waarborgen. Zo overweegt het EHRM in het arrest M.C. dat kwetsbare individuen recht hebben op 'effective protection'.²¹⁹

Het EHRM geeft aan welke factoren een rol kunnen spelen bij het aannemen van kwetsbaarheid van de verdachte en bij het bepalen van de mate van kwetsbaarheid. De specifieke aanpak en rechten voor kwetsbare minderjarige verdachten worden benadrukt in de zaak Panovits.²²⁰ In deze uitspraak wordt aan de verklaring van af-

²¹⁵ Europese Commissie 2013, p. 1.

²¹⁶ Europese Commissie 2013, overweging 1, artikel 3.

²¹⁷ Van der Wolf 2016, p 73-84.

²¹⁸ Europese Commissie 2013.

²¹⁹ EHRM, 4 december 2003, nr. 39272/98, R.O. 150 (*M.C./Bulgarije*). In hoofdstuk 4, paragraaf 4.1 'Het EVRM en EHRM' wordt de jurisprudentie betreffende 'effective protection' besproken.

²²⁰ EHRM, 11 december 2008, NJ 2009, nr. 4268/04 (*Panovits/Cyprus*).

stand van rechtsbijstand door een minderjarige verdachte hoge eisen gesteld. Het EHRM hanteert hierbij het criterium: “*minimum safeguards commensurate to it’s importance*”.²²¹ Het EHRM overweegt dat het bij een minderjarige verdachte van belang is, dat er rekening wordt gehouden met zijn of haar intellectuele en emotionele capaciteiten. De minderjarige verdachte moet volgens het EHRM de procedure begrijpen, hetgeen vereist dat de minderjarige verdachte wordt behandeld met inachtneming van zijn of haar kwetsbaarheid. Het EHRM benoemt dit met name ten aanzien van het afstand doen van het recht op rechtsbijstand. Een minderjarige verdachte kan alleen van rechtsbijstand afzien als ervoor wordt gezorgd dat alle noodzakelijke maatregelen genomen zijn om deze kwetsbare verdachte volledig bewust te laten zijn van zijn of haar recht op verdediging en als het duidelijk is dat deze kwetsbare verdachte de consequenties van zijn of haar beslissing kan overzien.²²²

In de zaak Pishchalnikov oordeelt het EHRM dat het enkel wijzen van de verdachte op zijn consultatierecht onvoldoende is, de verdachte moet ondubbelzinnig, expliciet, afstand doen van het consultatierecht.²²³ Wil er sprake zijn van een geldige vrijwillige afstand van het recht op bijstand van een raadsman, dan mag er geen ongeoorloofde druk zijn van de verhorende instantie en moet de verdachte een door-dachte en welbewuste proceshouding hebben.²²⁴

Daarnaast benadrukt het EHRM in deze zaak dat een verdachte, die geen rechtsbijstand krijgt, een kwetsbare positie heeft. Deze kwetsbaarheid geldt voor alle verdachten en staat los van de mogelijke extra kwetsbaarheid door een psychische stoornis of minderjarigheid. De kwetsbaarheid heeft volgens het EHRM te maken met een viertal aspecten:

1. Het machtsverschil tussen verdachte en overheid;
2. De complexiteit van het recht;
3. Het gebrek aan zelfvertrouwen van een verdachte;
4. Het gebrek aan ervaring en kennis.²²⁵

Deze vier aspecten, waarin de kwetsbaarheid tot uitdrukking komt, behoren gecompenseerd te worden. Het EHRM gaat ervan uit dat elke verdachte, die geen rechtsbijstand krijgt, kwetsbaar is. Een verdachte kan door bijvoorbeeld een psychische stoornis derhalve extra kwetsbaar zijn. Hieruit vloeit voort dat bij een extra kwetsbare verdachte er nog zwaardere eisen gesteld worden aan de wijze waarop

²²¹ EHRM, 11 december 2008, NJ 2009, nr. 4268/04, par. 67 en 68 (*Panovits/Cyprus*).

²²² EHRM, 11 december 2008, NJ 2009, nr. 4268/04, par. 67 en 68 (*Panovits/Cyprus*).

²²³ EHRM, 24 september 2009, nr. 7025/04, supra noot 6, R.O. 77 (*Pishchalnikov/Rusland*).

²²⁴ EHRM, 24 september 2009, nr. 7025/04, supra noot 6, R.O. 79 (*Pishchalnikov/Rusland*).

²²⁵ EHRM, 24 september 2009, nr. 7025/04, supra noot 4, R.O. 85 en supra noot 6, R.O. 80 en supra noot 6, R.O. 85 (*Pishchalnikov/Rusland*).

deze verdachte afstand doet van zijn recht op rechtsbijstand en aan de compensatie van de kwetsbaarheid van deze verdachte.²²⁶

Wetboek van Strafrecht en Strafvordering

Van oudsher worden kinderen en psychisch gestoorden op vergelijkbare wijze bekeken in de ontwikkeling van het strafprocesrecht, het materiële recht en het sanctierecht. Met de invoering van de kinder- en psychopatenwetten zijn aan beide groepen bijzondere rechtswaarborgen toegekend. Deze zijn in de loop der tijd uitgebreid.²²⁷ In het huidige Wetboek van Strafvordering zijn de regelingen met betrekking tot de minderjarige verdachte en de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, opgenomen in het vierde boek: 'Enige rechtsplegingen van bijzondere aard'. Deze regelingen zijn op eenzelfde wijze uitgewerkt. De gemeenschappelijke rechtsgrond is, dat de wetgever van mening is dat leeftijd en psychische stoornis geen omstandigheden mogen zijn, waarvan de verdachte in strafvorderlijke zin nadeel ondervindt. Er zijn verschillende wettelijke regelingen om de kwetsbaarheid van de verdachte, voortvloeiend uit de leeftijd of psychische stoornis, te compenseren. Een belangrijke waarborg is dat bij zowel de minderjarige verdachten als bij de psychisch gestoorde verdachten een raadsman toegevoegd dient te worden als blijkt dat de verdachte zijn belangen onvoldoende zelfstandig kan behartigen.²²⁸ Andere waarborgen zijn dat bij minderjarige verdachten het onderzoek ter terechtzitting achter gesloten deuren behandeld wordt²²⁹ en dat minderjarige verdachten in persoon aanwezig dienen te zijn.²³⁰ Bij de psychisch gestoorde verdachte is dit facultatief, als de rechter artikel 509a Wetboek van Strafvordering van toepassing verklaard, kan er besloten worden het onderzoek ter terechtzitting achter gesloten deuren te laten plaatsvinden, met het doel om onnodige leedtoevoeging te voorkomen bij de psychisch gestoorde verdachte. Verder is het in beginsel vereist dat deze ter terechtzitting aanwezig is.²³¹ In artikel 509d Wetboek van Strafvordering wordt door de wetgever nog duidelijker in eenzelfde regeling voor beide kwetsbare groepen voorzien. Daarin worden immers verschillende bepalingen betreffende de bijzonder rechtspleging voor minderjarigen van overeenkomstige toepassing verklaard voor de psychisch gestoorde verdachte.

²²⁶ Van der Laar 2012.

²²⁷ Van der Wolf 2016, p. 77-78.

²²⁸ Zie artikel 509a Wetboek van Strafvordering: de rechtbank of het gerechtshof kan, indien vermoed wordt dat de geestvermogens van de verdachte gebrekkig ontwikkeld of ziekelijk gestoord zijn, en de verdachte als gevolg daarvan zijn belangen niet behoorlijk kan behartigen een raadsman toewijzen. Vergelijk de artikelen 489 en 509a, 509r Wetboek van Strafvordering.

²²⁹ Artikel 459b Wetboek van Strafvordering.

²³⁰ Artikel 459a Wetboek van Strafvordering.

²³¹ Artikel 509d Wetboek van Strafvordering.

Beïnvloeding

Een verdachte met bepaalde persoonskenmerken of een psychische stoornis staat meer dan een gemiddelde verdachte open voor beïnvloeding van buitenaf.²³² Dit geldt niet alleen voor verdachten met bepaalde persoonskenmerken of een psychische stoornis maar ook voor minderjarige verdachten of bepaalde omstandigheden die ervoor kunnen zorgen dat een verdachte meer dan gemiddeld kwetsbaar is voor suggestieve beïnvloeding.²³³ Een kwetsbare verdachte, waaronder ook een psychisch gestoorde verdachte valt, kan gevoeliger zijn voor (suggestieve) beïnvloeding. Er kan onbewust invloed uitgeoefend zijn op de verklaring of bekentenis van een kwetsbare verdachte. Deze invloed kan het gedrag of de inhoud van de verklaring bepaald hebben.²³⁴ Verdachten die lijden aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens kunnen problemen hebben met sociaal contact, moeilijk omgaan met onbekende situaties, een beperkt taalbegrip hebben en/of vragen of uitspraken van anderen moeilijker interpreteren.²³⁵ Hierdoor gaan zij datgene wat anderen vertellen vaker als de waarheid percipiëren.²³⁶

Een kwetsbare verdachte kan, door zijn jeugdigheid, beperkte wilsvermogens of verminderde handelingsbekwaamheid, gemakkelijker te beïnvloeden zijn. Uit de literatuur en de jurisprudentie komt de beïnvloedbaarheid van kwetsbare verdachten tijdens verhoren naar voren. Uit de literatuur blijkt dat een aantal eigenschappen van de verdachte, zoals een beïnvloedbare of volgzaam persoonlijkheid, zorgt voor een verhoogd risico op valse bekentenissen. Verdachten die lijden aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, hebben vaak de behoefte om direct gehoor te geven aan impulsen, zij zijn gevoeliger voor suggestieve beïnvloeding en hebben moeite om bepaalde gebeurtenissen te herinneren.²³⁷ Bij een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, is het mogelijk dat deze verdachte de opsporingsambtenaar in het verhoor graag tevreden wil stellen en verteld wat hij denkt dat de opsporingsambtenaar wil horen.²³⁸ Uit de jurisprudentie blijkt dat gedragsdeskundigen in concrete gevallen de rechter en anderen erop wijzen om bij beslissingen

²³² De Ruiter, Peters & Smeets 2010, p. 18-23. Zie ook gezondheidsraad 2004, p. 105.

²³³ De Ruiter, Peters & Smeets 2010, p. 18-23.

²³⁴ Rechtbank Maastricht, 25 april 2008, ECLI:NL:RBMAA:2008:BD0562, R.O. V3, Verklaringen van de verdachten zelf onder het rapport van Psychologe Van der Sleen. Zie ook Rechtbank 's-Hertogenbosch, 28 juli 2008, ECLI:NL:RBSHE:2008:BD8583, R.O. De bewijsmotivering onder ten aanzien van het primair tenlastegelegde.

²³⁵ Verhoeven e.a. 2013, p. 115. Zie ook Moonen, De Wit & Hoogeveen 2011, p. 235-250; Gudjonsson, 2010, p. 161-176 en Roberts & Herrington 2011.

²³⁶ Van der Sleen & Heestermans 2010, p. 605-621. Zie ook Follette, Davis & Leo 2007.

²³⁷ Follette, Davis & Leo 2007.

²³⁸ Redlich 2004, p. 19-21.

oplettend te zijn.²³⁹ Kwetsbare verdachten hebben een verminderd begrip van vragen en een gebrekkige inschatting van de implicaties van de antwoorden die zij geven in een verhoor. De aanwezigheid van een psychische stoornis verhoogt de kans op valse verklaringen en valse bekentenissen.²⁴⁰ De beïnvloedbaarheid van kwetsbare verdachten tijdens verhoren laat zien dat er afzonderlijke waarborgen op zijn plaats en noodzakelijk kunnen zijn, wil een kwetsbare verdachte rechtsgeldig afstand kunnen doen van zijn recht op rechtsbijstand van een raadsman voor de aanvang van het politieverhoor.²⁴¹ In de Hoogerheide-zaak heeft de Hoge Raad bepaald dat in de situatie dat een kwetsbare verdachte afstand wil doen van zijn recht op rechtsbijstand, er indringend getoetst moet worden of het afstand doen van rechtsbijstand ondubbelzinnig, desbewust en vrijwillig is gedaan.²⁴²

Afronding: kwetsbaarheid

De kwetsbaarheid van een verdachte, voortvloeiend uit een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, kan pas gecompenseerd worden wanneer deze herkend en erkend wordt. Een adequate herkenning en erkenning dat een verdachte lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens speelt gedurende het gehele strafproces een rol. Bovendien moet in ogenschouw genomen worden dat een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens op een continuüm vastgesteld meer of minder ernstig kan zijn en de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens vaak geen statische aandoening is maar kan fluctueren.²⁴³ De psychische stoornis van de verdachte hoeft daarnaast niet direct tot uiting te komen.

Het tijdig vaststellen van de kwetsbaarheid van een verdachte is van belang, omdat een verdachte met bepaalde persoonskenmerken of een psychische stoornis meer dan een gemiddelde verdachte openstaat voor beïnvloeding van buitenaf.²⁴⁴ Er kan onbewust invloed uitgeoefend zijn op de verklaring of bekentenis van een kwetsbare verdachte. Deze invloed kan het gedrag of de inhoud van de verklaring bepalen, wat het risico op valse verklaringen of bekentenissen vergroot.²⁴⁵

²³⁹ Gerechtshof Amsterdam, 9 december 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BO8221, zie ook Rechtbank 's-Hertogenbosch, 8 maart 2013, ECLI:NL:RBOBR:2013:BZ3559.

²⁴⁰ Uzieblo 2014, p. 203.

²⁴¹ De Ruiter, Peters & Smeets 2010 p. 18-23. Zie ook Gudjonsson, 2003, p. 127 en p. 382-385 en Posthumus 2005, p. 118.

²⁴² Hoge Raad, 17 november 2009, ECLI:NL:HR:2009:BI2315, R.O. 3.4. In hoofdstuk 5 komt de Hoogerheide-zaak aan de orde.

²⁴³ Van Marle 2007, p. 126-127.

²⁴⁴ De Ruiter, Peters & Smeets 2010, p. 18-23. Zie ook gezondheidsraad 2004, p. 105.

²⁴⁵ Rechtbank Maastricht, 25 april 2008, ECLI:NL:RBMAA:2008:BD0562, R.O. V3, Verklaringen van de verdachten zelf onder Het rapport van Psychologe Van der Sleen. Zie ook Rechtbank 's-Hertogenbosch, 28 juli 2008, ECLI:NL:RBSHE:2008:BD8583, R.O. De bewijsmotivering onder ten aanzien van het primair tenlastegelegde.

Nadat de psychische stoornis van de verdachte en daarmee diens kwetsbaarheid onverwijld herkend en erkend is, wordt het mogelijk om de kwetsbaarheid van de verdachte gedurende het strafproces te compenseren. Dit is essentieel, omdat een verdachte die lijdt aan een psychische stoornis mogelijksterwijs niet de consequenties van beslissingen die hij neemt overziet, zoals het afleggen van een verklaring tijdens het politieverhoor. De verdachte is mogelijk niet in staat om het strafproces te begrijpen of om een adequate verdediging te voeren. Het recht op een eerlijk proces, wat een fundamenteel recht van de verdachte is, kan in gevaar komen als er gedurende het strafproces geen rekening wordt gehouden met de kwetsbaarheid van de verdachte, welke voortvloeit uit diens gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens.

4. Context regelgeving in het straf(proces)recht en de Wet Bopz

Bij een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, heeft de officier van justitie de keuze tussen strafrechtelijke vervolging of een civielrechtelijk traject op grond van de Wet Bopz. De context van deze wettelijke regelingen zal hieronder kort besproken worden.²⁴⁶ In subparagraaf drie wordt de rol van de procesdeelnemers bekeken.

4.1 Het straf(proces)recht

Zowel in het Wetboek van Strafrecht als in het Wetboek van Strafvordering zijn verscheidene artikelen opgenomen die zien op de psychisch gestoorde verdachte of de psychische stoornis.²⁴⁷ Uit de wettelijke regelingen komt naar voren dat er rekening gehouden kan worden met de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte bij het opleggen van een straf of maatregel.²⁴⁸ In andere artikelen wordt ook aandacht besteed aan de (mogelijk) psychisch gestoorde verdachte, zoals bij de benoeming van een deskundige, de beëdiging en

²⁴⁶ In hoofdstuk 3 wordt het opportuniteitsbeginsel besproken en komt de keuze van de officier van justitie tussen strafrechtelijke vervolging of afdoening via de Wet Bopz nader aan de orde.

²⁴⁷ Bijvoorbeeld de artikelen 13, 37, 37a/b/c, 37d/e, 38, 38c, 38d/e, 38L, 39, 77s, 90quinquies, 90sexies en septies Wetboek van Strafrecht en de artikelen 16, 38 lid 2, 51i-51, 150, 187, 189, 192, 196-197, 208, 209, 215, 216, 216a, 228-236, 263, 264, 288a, 299, 300, 301, 316, 317, 343, 373, 410, 414, 418 lid 2, 509a – 509x en 557 lid 4 Wetboek van Strafvordering. Deze artikelen hebben direct of indirect (denk bijvoorbeeld aan de regelingen omtrent het benoemen van deskundigen) te maken met de psychisch gestoorde verdachte.

²⁴⁸ De artikelen 37 en 37a Wetboek van Strafrecht en bij de verlenging van deze maatregelen artikel 38l Wetboek van Strafrecht

de verklaring van deze deskundige²⁴⁹ of de regelingen voor een getuige met een psychische stoornis²⁵⁰.

De regelingen uit het Wetboek van Strafvordering en het Wetboek van Strafrecht met betrekking tot de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, komen in de volgende hoofdstukken uitgebreid aan de orde.

4.2 De Wet Bopz

De Wet Bopz is de civielrechtelijke mogelijkheid om psychisch gestoorde verdachten zorg (en bescherming) te bieden. De Wet Bopz kent twee procedures om een gedwongen opname te bewerkstelligen; de inbewaringstelling²⁵¹ en de rechterlijke machtiging²⁵².

Ten eerste de inbewaringstelling. De inbewaringstelling is een spoedprocedure om iemand in een acute crisissituatie gedwongen op te kunnen nemen. Dit betekent dat er sprake is van onmiddellijk dreigend gevaar en er geen tijd is voor het aanvragen van een rechterlijke machtiging. De burgemeester besluit tot een inbewaringstelling. De officier van justitie en de rechter bekrachtigen dit vervolgens. De inbewaringstelling kan gebruikt worden voor personen die gestoord zijn in hun geestvermogens, als het ernstige vermoeden bestaat dat de persoon door de stoornis gevaar zal veroorzaken, het gevaar zo onmiddellijk dreigend is dat de vordering van een rechterlijke machtiging niet kan worden afgewacht, het gevaar niet door tussenkomst van personen of instellingen buiten een psychiatrisch ziekenhuis kan worden afgewend en de betrokkene van twaalf jaar of ouder geen blijk geeft van de nodige bereidheid tot een vrijwillige opname.²⁵³

Ten tweede de rechterlijke machtiging. De rechterlijke machtiging wordt gebruikt als de situatie minder spoedeisend is. Er is tijd om de noodzaak van een opname te beoordelen en de rechter heeft de gelegenheid om verschillende betrokkenen te spreken. De rechterlijke machtiging kan in dezelfde gevallen gebruikt worden als de inbewaringstelling. Het verschil zit in het spoedeisende karakter van de inbewaringstelling. Het criterium dat het gevaar zo onmiddellijk dreigend is dat de vordering van een rechterlijke machtiging niet kan worden afgewacht, geldt niet voor de rech-

²⁴⁹ Artikelen 150 (a/b/c) Wetboek van Strafvordering, de artikelen 215-216 Wetboek van Strafvordering; beëdiging en verklaring deskundige en artikel 343 Wetboek van Strafvordering; wat wordt er onder een verklaring van een deskundige verstaan.

²⁵⁰ Artikel 216a lid 2 Wetboek van Strafvordering.

²⁵¹ Artikel 20 Wet Bopz.

²⁵² Artikel 34a lid 2 Wet Bopz, voor de rechtelijke machtiging op eigen verzoek, dit wil zeggen dat de betrokkene bereid is om in psychiatrisch ziekenhuis een behandeling te ondergaan, is er artikel 32 Wet Bopz.

²⁵³ Artikel 20 lid 2 Wet Bopz.

terlijke machtiging. De rechterlijke machtiging kan door verschillende personen aangevraagd worden. Ambtshalve door de officier van justitie, de familie van betrokkene, de echtgenoot of degene die een duurzame gemeenschappelijke huishouding heeft met betrokkene, elk meerderjarig familielid in de rechte lijn en in de zijlijn tot en met de tweede graad en de voogd of curator.

Er zijn verschillende varianten van de rechterlijke machtiging. De varianten die het vaakst voorkomen zijn de voorlopige machtiging²⁵⁴ en de machtiging voortgezet verblijf²⁵⁵, die volgt op de voorlopige machtiging en de voorwaardelijke machtiging²⁵⁶.

De artikelen uit de Wetboeken van Strafrecht en Strafvordering en de civielrechtelijke Wet Bopz kunnen samenlopen, als er bijvoorbeeld twee rechterlijke bevelen afgegeven zijn. In het Wetboek van Strafrecht is in artikel 38l bepaald dat een last tot terbeschikkingstelling of plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis vervalt bij het onherroepelijk worden van een rechterlijke uitspraak waarbij ten aanzien van diezelfde persoon wederom een last tot terbeschikkingstelling of plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis is afgegeven. Dit artikel slaat op eenzelfde maatregel welke aan de verdachte wordt opgelegd en niet op de mogelijkheid dat het strafrecht en de civielrechtelijke Wet Bopz samenlopen. In de civielrechtelijke jurisprudentie geldt het omgekeerde. De rechter kan een civiele machtiging op grond van de Wet Bopz gelasten wanneer de strafrechter reeds een last tot plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis of een bevel tot terbeschikkingstelling heeft gegeven.²⁵⁷ De burgerlijke rechter dient te motiveren waarom er naast een last tot plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis ook een plaatsing via de Wet Bopz noodzakelijk is.²⁵⁸

Uit de jurisprudentie komt naar voren dat het strafrechtelijk traject voorrang dient te krijgen op het civiele traject uit de Wet Bopz.²⁵⁹ De Hoge Raad²⁶⁰ overweegt dat het uitgangspunt is dat voorrang wordt verleend aan de in het kader van de terbeschikkingstelling genomen beslissingen. Ongewenste doorkruising van beslissingen dient de burgerlijke rechter tegen te gaan door te zorgen dat tijdens een lopende terbeschikkingstelling niet tegelijkertijd een machtiging ingevolge de Wet Bopz gaat

²⁵⁴ Artikel 2 e.v. Wet Bopz.

²⁵⁵ Artikel 15 e.v. Wet Bopz

²⁵⁶ Artikel 14a e.v. Wet Bopz

²⁵⁷ Hoge Raad, 25 november 1988, NJ 1989, 261. Zie ook Hoge Raad, 18 april 2003, ECLI:NL:HR:2003:AF5555.

²⁵⁸ Ten tijde van de uitspraak was de Wet Bopz nog de Krankzinnigenwet. De Hoge Raad spreekt dan ook over artikel 22 en 23 Krankzinnigenwet (thans artikel 2 Wet Bopz) zie Hoge Raad, 25 november 1988, NJ 1989, 261

²⁵⁹ Hoge Raad, 12 oktober 2004, ECLI:NL:PHR:2004:AO3233 en Hoge Raad, 18 april 2003, ECLI:NL:HR:2003:AF5555.

²⁶⁰ Hoge Raad, 18 april 2003, ECLI:NL:HR:2003:AF5555.

gelden.²⁶¹ Een rechterlijke machtiging op grond van de Wet Bopz kan wel worden aangevraagd en opgelegd als er een reclasseringstoezicht loopt.²⁶²

Zowel in het strafrechtelijk traject als in het civielrechtelijk traject via de Wet Bopz hebben de verschillende procesdeelnemers, te weten de officier van justitie, de advocaat, de rechter, de gedragsdeskundige en het slachtoffer, een eigen taak. De rol van deze procesdeelnemers wordt hieronder besproken.

4.3 Rol procesdeelnemers

De verschillende procesdeelnemers in een strafzaak zijn als vanzelfsprekend de officier van justitie, de advocaat en de rechter, maar bij een verdachte die mogelijk lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, is ook de gedragsdeskundige van belang. Daarnaast wordt er ook gekeken naar de rol van het slachtoffer.

De verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, heeft extra en specifieke aandacht nodig gedurende het strafproces. In deze paragraaf zal de ‘algemene’ rol van de procesdeelnemers bekeken worden.

De specifieke rol van een procesdeelnemer in een betreffende fase van het strafproces zal in het betreffende hoofdstuk besproken worden.²⁶³ De rol van de advocaat en de rechter tijdens het civielrechtelijk traject via de civielrechtelijke Wet Bopz, komt in deze paragraaf wel aan de orde. De rol van de officier van justitie met betrekking tot de Wet Bopz wordt kort besproken.²⁶⁴

De officier van justitie

De officier van justitie heeft de leiding over het opsporingsonderzoek. De officier van justitie handelt namens de maatschappij en zal in keuzes die gemaakt worden verscheidene belangen, zoals het belang van de maatschappij, het slachtoffer en de verdachte, meewegen. Bij een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens behoort naast het vergeldingsaspect van de straf ook rekening gehouden te worden met het hulpverlenings- en behandelaspect. Het hulpverlenings- en behandelaspect kan tot uitdrukking komen in de eis, door middel van een maatregel of een bijzondere voorwaarde.

Zoals eerder opgemerkt heeft de officier van justitie bij een verdachte die (mogelijk) lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens

²⁶¹ Hoge Raad, 18 april 2003, ECLI:NL:HR:2003:AF5555, R.O. 3.3.

²⁶² Rechtbank Roermond, 17 mei 1999, NJ 1999, 639.

²⁶³ Denk hierbij bijvoorbeeld aan de rol van de raadsman bij het politieverhoor.

²⁶⁴ De rol van de officier van justitie bij het civielrechtelijk traject via de Wet Bopz wordt uitgebreid besproken in hoofdstuk 3, paragraaf 3.1 ‘Keuze straf(proces)recht of Wet Bopz’.

en aangehouden is, twee opties. De officier van justitie kan voor het strafrechtelijk traject²⁶⁵ of het (civielrechtelijk) traject van de rechterlijke machtiging op basis van de Wet Bopz kiezen.²⁶⁶

Deze keuze aan het begin van het strafproces is bepalend voor het verdere verloop en de rol van de officier van justitie. De officier van justitie zal in het strafrechtelijk traject een prominenter rol hebben dan in het civielrechtelijk Bopz traject. Voor welk traject er ook gekozen wordt, het is van belang dat er rekening wordt gehouden met de zorgbehoefte van de verdachte.²⁶⁷

De advocaat

De advocaat dient, anders dan de officier van justitie, niet verscheidene belangen, maar enkel één belang; het belang van zijn cliënt. Als een verdachte aangehouden wordt door opsporingsambtenaren, kan de verdachte een (piket)advocaat toegewezen krijgen of de verdachte kan contact opnemen met zijn eigen advocaat. De advocaat zal, als de verdachte dat wenst, naar de verdachte toekomen of telefonisch contact met de verdachte hebben voordat het eerste politieverhoor plaatsvindt.²⁶⁸

De advocaat heeft als taak om samen met zijn cliënt de processtrategie te bepalen. Dit kan bijvoorbeeld het consequent beroepen op het zwijgrecht zijn of het (gedeeltelijk) meewerken met het opsporingsonderzoek. Daarnaast kan besloten worden om al dan niet mee te werken aan het gedragsdeskundig onderzoek.

Een advocaat dient de belangen van zijn cliënt en zal niet altijd tevreden zijn met de keuze van de officier van justitie om bij een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, voor een traject via de Wet Bopz te kiezen. Zijn cliënt zal voor een licht delict geen zware of lange (gevangenis)straf krijgen terwijl een opname via de Wet Bopz geruime tijd kan duren. Als de advocaat en zijn cliënt het niet eens zijn met de toewijzing van een inbewaringstelling of rechterlijke machtiging is het aan de advocaat om aan te dragen wat tegen deze toewijzing pleit.²⁶⁹ Bij een inbewaringstelling zal de advocaat melding krijgen via de burgemeester of door kennisgeving van de rechtbank.²⁷⁰ De advocaat zal zo

²⁶⁵ In dit strafrechtelijk traject is ook (enige vorm van) hulpverlening mogelijk.

²⁶⁶ De officier van justitie kan de Bopz administratie, van het parket waar de officier van justitie werkzaam is, raadplegen om na te gaan of een verdachte misschien al eerder een in een Bopz-traject gelopen heeft of iets open heeft staan. De officier van justitie weet dan wat de actuele stand van zaken is.

²⁶⁷ In hoofdstuk 3 wordt de keuzemogelijkheid van de officier van justitie op grond van het opportuniteitsbeginsel nader besproken.

²⁶⁸ Een verdachte heeft recht op een bijstand door een raadsman voor het eerste politieverhoor, zie het Salduz-arrest: EHRM, 27 november 2008, appl. nr. 36391/02 (*Salduz/Turkije*). In hoofdstuk 6 wordt uitgebreid ingegaan op het Salduz-arrest.

²⁶⁹ Dijkers 2003, p. 313-314.

²⁷⁰ Artikel 22 Wet Bopz.

snel mogelijk na de toevoeging de rechtmatigheid van de geneeskundige verklaring bestuderen, de verblijfplaats van zijn cliënt achterhalen, contact zoeken met de begeleiding en met zijn cliënt spreken.²⁷¹ Bij de machtiging voortzetting inbewaringstelling zal de advocaat toetsen of alle juridische aspecten, zoals de gestelde wettelijke termijnen, in acht zijn genomen. Bij de voorlopige machtiging zorgt de rechter dat de betrokkene rechtsbijstand krijgt door middel van toevoeging.²⁷² De advocaat krijgt het dossier toegestuurd van de rechtbank. Tijdens de zitting kan de advocaat aanvoeren waarom het verzoek tot voorlopige machtiging niet gehonoreerd kan worden en kan hij eventueel alternatieven aandragen.²⁷³

Kort samengevat is het met de herziening van het Wetboek van Strafvordering inzake de regelingen met betrekking tot de processtukken²⁷⁴ voor de advocaat en zijn cliënt eenvoudiger geworden om invloed uit te oefenen op het procesdossier. De verdachte en diens advocaat hebben, ingevolge artikel 30 lid 1 Wetboek van Strafvordering, na het eerste verhoor recht op inzage in alle processtukken. De officier van justitie kan de kennisneming van bepaalde processtukken onthouden indien het belang van dit onderzoek dit vordert.²⁷⁵ Op grond van artikel 34 Wetboek van Strafvordering kan de verdachte de officier van justitie verzoeken specifiek omschreven stukken die hij van belang acht voor de beoordeling van de zaak bij de processtukken te voegen. De advocaat gaat met onderzoekswensen naar de rechter-commissaris en zal zo in een vroeg stadium al kunnen aangeven welk onderzoek hij nog noodzakelijk acht, bijvoorbeeld het horen van getuigen of het aanvragen van een gedragsdeskundig onderzoek.

De rechter

De rechter is in het strafproces onpartijdig, onafhankelijk en objectief. De rechter zal op basis van het strafdossier en hetgeen ter terechtzitting naar voren wordt gebracht een vonnis wijzen.

In de opsporingsfase van het onderzoek en het vooronderzoek, heeft de rechter-

²⁷¹ Hommes & Abma 2009, p. 74.

²⁷² Artikel 8 lid 3 Wet Bopz.

²⁷³ Hommes & Abma 2009, p. 100.

²⁷⁴ Wet van 1 december 2011 tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering in verband met de herziening van regels inzake de processtukken, de verslaglegging door de opsporingsambtenaar en enkele andere onderwerpen (herziening regels betreffende processtukken in strafzaken), *Stb.* 2011, 601, i.w.tr. op 1 januari 2013, *Stb.* 2012, 408.

²⁷⁵ Artikel 30 lid 1 Wetboek van Strafvordering. Ingevolge artikel 33 Wetboek van Strafvordering mag de kennisneming van alle processtukken in het oorspronkelijk of in afschrift, behoudens het bepaalde in artikel 149b, de verdachte niet worden onthouden zodra de dagvaarding ter terechtzitting in eerste aanleg aan hem is betekend dan wel een strafbeschikking is uitgevaardigd.

commissaris een belangrijke rol, op de zitting de zittingsrechter.²⁷⁶ Sinds de Wet versterking positie rechter-commissaris van 1 januari 2013²⁷⁷ is de rol van de rechter-commissaris in het vooronderzoek versterkt. Door deze wet krijgt de rechter-commissaris een sturende en controlerende rol in het opsporingsonderzoek.²⁷⁸ De officier van justitie blijft echter de leiding houden over het opsporingsonderzoek. De rechter-commissaris houdt toezicht op de voortgang, snelheid en rechtmatigheid van het onderzoek. De rechter-commissaris of de zittingsrechter²⁷⁹ moet zowel in de opsporingsfase als op de zitting over verschillende zaken aangaande de verdachte die mogelijk lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, beslissen. Het kan mogelijk zijn dat een verdachte niet in een huis van bewaring kan verblijven, er extra zorg nodig is of dat er besloten wordt dat één of meer gedragsdeskundigen ingeschakeld moeten worden om de (mogelijke) gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte te onderzoeken. Ook kan de rechter-commissaris beslissen, al dan niet op verzoek van de officier van justitie of de advocaat, of de verdachte opgenomen moet worden in het Pieter Baan Centrum voor klinische observatie. Daarnaast is van belang of de verdachte procesbekwaam is en of de verdachte in staat is om zijn eigen belangen te behartigen.

De rechter zal uiteindelijk, aan de hand van het dossier, het onderzoek ter terechtzitting en, als deze er zijn, de opgemaakte gedragsdeskundige rapportages over de psychische gesteldheid van de verdachte, beslissen of en zo ja welke straf en/of maatregel de verdachte opgelegd krijgt.

Niet alleen in het strafproces maar ook in het civielrechtelijk traject, via de Wet Bopz, heeft de rechter (weliswaar de civiele rechter) een taak. In de Wet Bopz is het, behalve bij de inbewaringstelling²⁸⁰, de rechter die beslist of een machtiging afgege-

²⁷⁶ De zittingsrechter(s) en de rechter-commissaris zijn verschillende strafrechters; De rechter-commissaris zal geen zittingsrechter zijn in zaken waar hij rechter-commissaris in is geweest.

²⁷⁷ Wet versterking positie rechter-commissaris, 1 december 2011, *Stb.* 2011, 600, i.w.tr. op 1 januari 2013, *Stb.* 2012, 408.

²⁷⁸ De bedoeling is dat de rechter-commissaris gemakkelijk bereikbaar is voor onderzoekswensen en er op de zitting minder aanhoudingen plaats hoeven te vinden. Daarnaast zouden eventuele onrechtmatigheden eerder aan het licht kunnen komen en daarmee verholpen kunnen worden.

²⁷⁹ De zittingsrechter zal dit over het algemeen tijdens een pro-formazitting of regiezitting beslissen. Het kan voorkomen dat bij de inhoudelijke behandeling op zitting blijkt dat er toch nog onderzoek handelingen, zoals een gedragsdeskundige rapportage of observatie, nodig zijn. Dan wordt de zitting geschorst en zal dit onderzoek plaatsvinden.

²⁸⁰ De burgemeester geeft de last tot inbewaringstelling, artikel 20 Wet Bopz. De rechter beslist wel op de machtiging tot voortzetting van de inbewaringstelling, artikel 29 Wet Bopz.

ven wordt.²⁸¹ De rechter zal, voordat hij een beslissing neemt, verschillende betrokkenen spreken. De rechter zal de verdachte bezoeken in het psychiatrische ziekenhuis waar deze is opgenomen.²⁸²

Het slachtoffer

Het slachtoffer is degene die de materiële en/of immateriële schade heeft geleden door het delict dat verdachte begaan heeft. Op 1 januari 2011 is de Wet ter versterking van de positie van het slachtoffer in het strafproces in werking getreden.²⁸³ Door deze wet is het slachtoffer een zelfstandige procesdeelnemer in het strafrecht geworden. De rechten van het slachtoffer zijn uitgebreid en de mogelijkheid om schade te verhalen verbeterd. Per 1 juli 2016 heeft het slachtoffer, bij bepaalde misdrijven²⁸⁴, onbeperkt spreekrecht.²⁸⁵ Het slachtoffer of nabestaanden kunnen op de zitting aangeven wat de gevolgen van het strafbare feit zijn op hun leven, maar het slachtoffer of nabestaanden mogen zich ook uitlaten over de mogelijke bewezenverklaring, het strafbare feit, de schuld van de verdachte en de hoogte van de straf.

De belangen van het slachtoffer en de verdachte kunnen gedurende het strafproces tegenover elkaar komen te staan. Het slachtoffer heeft recht op inzage in processtukken, waaronder ook de gedragsdeskundige rapportage valt, terwijl met het oog op de privacy van de verdachte inzage en verstrekking van de gedragsdeskundige rapportage over de psychische gesteldheid van de verdachte aan het slachtoffer gevoelig ligt.²⁸⁶ Dit komt in hoofdstuk 7 nader aan de orde.

Ook de behandeling van een psychisch gestoorde verdachte kan op gespannen voet staan met de belangen van het slachtoffer. Als de verdachte via de Wet Bopz behandeld wordt of een lage of geen gevangenisstraf krijgt en daarnaast een behandeling, dan kan dit in de maatschappij en bij het slachtoffer tot onbegrip leiden. Het slachtoffer kan van mening zijn dat de vergelding onvoldoende tot uitdrukking komt in de straf en/of maatregel die opgelegd zijn. In hoofdstuk 8 wordt bekeken hoe de officier van justitie en de rechter de belangen van het slachtoffer meewegen in de eis respectievelijk in de straf en/of maatregel die opgelegd wordt.²⁸⁷

De gedragsdeskundige

Bij een verdachte bij wie vermoed wordt dat deze lijdt aan een gebrekkige ontwikke-

²⁸¹ Artikel 2, 14a, 14c, 15, 27, 32 en 34a lid 2 Wet Bopz.

²⁸² Zie bijvoorbeeld de artikelen 8 en 29 lid 2 Wet Bopz.

²⁸³ Wet van 13 juli 2010, *Stb.* 2010, 291, inwerkingtreding op 1 januari 2011.

²⁸⁴ Misdrijven waarop een gevangenisstraf staat van 8 jaar of meer en misdrijven zoals ernstige mishandeling en bedreiging.

²⁸⁵ Wet van 14 april 2016, *Stb.* 2016, 160, inwerkingtreding op 1 juli 2016.

²⁸⁶ In hoofdstuk 7, paragraaf 2.7 'De gedragsdeskundige rapportage in het dossier' en paragraaf 4.1 'Het EVRM en EHRM', komt het privacy aspect uitgebreid aan de orde.

²⁸⁷ Hoofdstuk 8, paragraaf 3.2 'Empirisch onderzoek'.

ling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, kan een gedragsdeskundige rapportage aangevraagd worden. De gedragsdeskundige onderzoekt de verdachte en maakt een rapportage op over de psychische gesteldheid van de verdachte. Dit is onder andere van belang voor het opleggen van een tbs-maatregel of plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis, want een vereiste voor het opleggen van deze maatregelen is dat er minimaal twee gedragsdeskundige rapportages, van verschillende disciplines, zijn.

Op 1 januari 2010 is de Wet deskundigen in strafzaken in werking getreden.²⁸⁸ Met de inwerkingtreding van deze wet is de vaste gerechtelijke deskundige vervallen en de geregistreerde deskundige in de plaats gekomen.²⁸⁹ Het voordeel van het Nederlands Register Gerechtelijke Deskundigen is dat de officier van justitie en de rechter gedragsdeskundigen, die in het register zijn opgenomen, direct kunnen benoemen.²⁹⁰

In hoofdstuk 7 en 8 van dit onderzoek wordt de rol van de gedragsdeskundige gedurende het voorbereidend onderzoek en het onderzoek ter terechtzitting uitgebreid besproken.

5. De inhoud van de gedragsdeskundige rapportage

De gedragsdeskundige rapportage is er op gericht om het verband tussen stoornis en delict vast te stellen²⁹¹ en iets te zeggen over de mate van toerekeningsvatbaarheid.²⁹² De gedragsdeskundige laat zich in de rapportage niet uit over de kwetsbaarheid van de verdachte gedurende het delict, de gedragsdeskundige rapportage is met name gericht op de sanctietoemeting.²⁹³ Het verband tussen stoornis en delict is van belang voor de toerekening²⁹⁴ van het begane delict aan de verdachte.²⁹⁵ Als

²⁸⁸ Wet van 22 januari 2009, *Stb.* 33 in werking getreden op 1 januari 2010.

²⁸⁹ Dit is een deskundige die geregistreerd is in het Nederlands Register Gerechtelijk Deskundigen: Het Nederlands Register Gerechtelijke Deskundigen Het register kan worden geraadpleegd op: www.nrgd.nl.

²⁹⁰ Het gedragsdeskundig onderzoek, de rapportage en de gedragsdeskundige op zitting wordt uitgebreid besproken in de hoofdstukken 7 en 8.

²⁹¹ Bij een weigerende observandus is het soms niet mogelijk om iets over het verband tussen stoornis en delict te zeggen.

²⁹² Van Marle 2008, p. 168.

²⁹³ Meer over de gedragsdeskundige en de gedragsdeskundige rapportage in de hoofdstukken 7 en 8 van dit onderzoek.

²⁹⁴ De toerekeningsvatbaarheid hangt samen met het toekennen van het delict aan de verdachte. Er zijn drie graden van toerekeningsvatbaarheid; toerekeningsvatbaar, verminderd toerekeningsvatbaar en ontoerekeningsvatbaar.

²⁹⁵ Dit is iets anders dan het gevaarscriterium. Het gevaar op het begaan van een nieuw strafbaar feit wordt niet meegenomen in de toerekening van het delict, maar in de strafmaat.

er namelijk vastgesteld wordt dat de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte van invloed is geweest op het begane delict dan kan hiermee rekening worden gehouden bij de straf en/of maatregel die geëist en opgelegd wordt.

Er zijn verschillende verbanden tussen stoornis en delict mogelijk. Hieronder worden het direct causale, het gelijktijdigheidsverband en het betekenisverband besproken. Er is voor gekozen om deze drie verbanden kort te bespreken omdat de eerste twee verbanden, het direct causale verband en het gelijktijdigheidsverband in belangrijke wetsartikelen²⁹⁶ voor de psychisch gestoorde verdachten aan de orde komen en het betekenisverband kan in de vraagstelling bij deskundigenonderzoek naar voren komen. Na deze verbanden wordt de toerekeningsvatbaarheid besproken.

5.1 De verbanden tussen stoornis en delict

Het directe causale verband

Een direct causaal verband betekent dat het delict direct voortvloeit uit de stoornis. Het begane delict is direct het oorzakelijk gevolg van de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens waar de verdachte aan lijdt. Het causale verband is van dien aard dat het delict niet aan de verdachte kan worden toegerekend. De verdachte is ontoerekeningsvatbaar.²⁹⁷ In artikel 39 Wetboek van Strafrecht²⁹⁸ komt dit causale verband naar voren.²⁹⁹ Nieboer stelt dat in het causale verband het beslissende criterium ligt voor de beantwoording van de vraag in hoeverre iemands psychisch gesteldheid van invloed is op de toerekening.³⁰⁰ Hij is van mening: “*Als de dader schuldig is, komt de daad voor zijn rekening. Niet toerekenen betekent ‘het stellen van het feit op rekening van andere omstandigheden’³⁰¹ bijvoorbeeld op rekening van een psychische afwijking. Een dergelijke afwijking krijgt vanuit de schuld-idee bezien een zelfstandige, autonome positie als oorzaak van de daad, los van de persoon van de dader. Maar dan moet er tenminste enig causaal verband bestaan tussen afwijking en delict. Men kan hier spreken van het causaliteitsaandeel van de afwijking bij de totstandkoming van het delict. Naarmate het aandeel groter is, is de schuld kleiner. Dit is het criterium. De mate van schuld is omgekeerd evenredig met het causale aandeel van de afwijking.*

²⁹⁶ Direct causaal verband, artikel 37 Wetboek van Strafrecht en gelijktijdigheidsverband artikel 37a Wetboek van Strafrecht.

²⁹⁷ De (on)toerekeningsvatbaarheid wordt later in paragraaf 5.2 van dit hoofdstuk besproken.

²⁹⁸ “Niet strafbaar is hij die een feit begaat, dat hem wegens de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van zijn geestvermogens niet kan worden toegerekend”

²⁹⁹ Noyon, Langemeijer & Remmelink, aant. 9 bij art. 37 Wetboek van Strafrecht.

³⁰⁰ Nieboer 1970.

³⁰¹ Memorie van Toelichting, 1911, p. 4.

Gemakshalve zullen we spreken van het causale-criterium".³⁰² Rummelink is van mening dat dit een aantrekkelijk criterium is,³⁰³ echter als enig en absoluut criterium moet het niet gezien worden.³⁰⁴ Haffmans is van mening dat Nieboer met zijn opvatting onvoldoende ruimte laat voor onder andere de daad-dader-complex begeleidende omstandigheden, die van invloed kunnen zijn op de mate van verwijt. Hierbij kan gedacht worden aan feitelijke omstandigheden die effect gehad hebben op de afwijkende psychische gesteldheid van de dader, zoals noodweerexces. Daarnaast vindt Haffmans dat Nieboer met deze strikte toepassing de medische beoordeling van de toerekenbaarheid, en daarmee de beslissing over de strafbaarheid, terughaalt.³⁰⁵

Bij de plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis geldt dezelfde eis als in artikel 39 Wetboek van Strafrecht. Plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis is enkel mogelijk als: *"het strafbaar feit wegens de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens niet kan worden toegerekend"*³⁰⁶. De wet stelt bij plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis de eis dat er sprake moet zijn van een direct causaal verband tussen stoornis en delict. Dit directe causale verband moet van dien aard zijn dat het delict niet aan de verdachte toegerekend kan worden. De wetgever heeft dit besloten, omdat in deze maatregel zowel de beveiliging van de maatschappij als de zorg voor verdachte voorop staan.³⁰⁷

In ogenschouw moet gehouden worden dat een delict vrijwel nooit rechtstreeks het gevolg is van een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. Er spelen verscheidene relevante factoren een rol, want een delict vindt plaats in een bepaalde context. Uitlokkende prikkels en een ongelukkige samenloop van omstandigheden kunnen een rol spelen.³⁰⁸

Het gelijktijdigheidsverband

Het gelijktijdigheidsverband houdt in dat de psychische stoornis aanwezig was ten tijde van het begane delict. Bij het gelijktijdigheidsverband is de invloed van de stoornis van dien aard dat het delict wel aan de verdachte toegerekend kan worden, echter de vraag is in hoeverre dit delict aan de verdachte toegerekend kan worden.³⁰⁹ Artikel 37a Wetboek van Strafrecht vereist een gelijktijdigheidsverband en

³⁰² Nieboer 1970, p. 145.

³⁰³ Hazenwinkel-Suringa 1987, p. 242.

³⁰⁴ Zie ook Mulder 1970, p. 471, noot 2.

³⁰⁵ Haffmans 1989, p. 50 en 51.

³⁰⁶ Artikel 37 Wetboek van Strafrecht.

³⁰⁷ Beukers 2008, p. 24.

³⁰⁸ Mooij 2007a, p. 85; Zie ook Beukers 2008, p. 15.

³⁰⁹ Voor het opleggen van de jeugdmaatregel van plaatsing in een inrichting voor jeugdigen geldt dit vereiste niet en hoeft er ook geen sprake te zijn van een ziekelijke stoornis of

geen causaal verband tussen de psychische stoornis van de verdachte en het begane delict.³¹⁰ Dit wordt door verschillende uitspraken van de Hoge Raad ondersteund. De Hoge Raad³¹¹ overweegt dat in het recht geen steun gevonden wordt, dat het vereist is dat de rechter een causaal verband tussen het begane delict en de geestesgesteldheid van de verdachte moet vaststellen. Artikel 37a Wetboek van Strafrecht vereist slechts een gelijktijdigheidsverband tussen stoornis en delict.³¹²

Dat voor het opleggen van een tbs-maatregel een gelijktijdigheidsverband tussen de stoornis en het begane delict voldoende is, komt tot uitdrukking in de woorden ‘tijdens het begaan van’³¹³. Bij de tbs-maatregel staat, anders dan bij de plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis en naast de behandeldoelstelling, de beveiliging van de maatschappij centraal. Het gelijktijdigheidsverband zorgt ervoor dat de tbs-maatregel in theorie ook opgelegd zou kunnen worden bij verdachten bij wie het delict hen volledig toegerekend wordt.³¹⁴ Echter uit de rechtspraak blijkt dat voor oplegging van een tbs-maatregel er sprake moet zijn van een verminderde toerekeningsvatbaarheid. Dit komt doordat er bij een volledige toerekeningsvatbaarheid vanuit mag worden gegaan dat het niet aannemelijk is dat er in de toekomst op grond van de psychische stoornis gevreesd wordt voor delict gedrag.³¹⁵ Het niet kunnen vaststellen van het gelijktijdigheidsverband is vaak bij weigerende verdachten de belangrijkste reden waarom de tbs-maatregel niet opgelegd kan worden.³¹⁶

Het gelijktijdigheidsverband is een vereiste voor het opleggen van de tbs-maatregel.³¹⁷ Het causale verband, zoals vereist bij artikel 39 Wetboek van Strafrecht, is geen vereiste bij artikel 37a Wetboek van Strafrecht. Voor de oplegging van de tbs-maatregel geldt dat de verdachte ‘tijdens het begaan van het feit’ moet lijden aan een

gebrekkige ontwikkeling van de geestvermogens. Zie ook Beukers 2008, p. 24.

³¹⁰ Kooijmans & Jörg 2008, p. 181.

³¹¹ Hoge Raad, 13 maart 1979, NJ 1979,364.

³¹² Zie ook Hoge Raad, 19 februari 2013, ECLI:NL:HR:2013:BX9407; Hoge Raad, 24 januari 2012, ECLI:NL:PHR:2012:BU6012; Hoge Raad, 26 april 2011, ECLI:NL:HR:2011:BP9344; Hoge Raad, 22 januari 2008, ECLI:NL:HR:2008:BC1311, Hoge Raad, 24 januari 2012, ECLI:NL:HR:2012:BU6012 en Hoge Raad, 12 oktober 2004, ECLI:NL:HR:2004:AO3233.

³¹³ Artikel 37a lid 1 aanhef Wetboek van Strafrecht.

³¹⁴ Hoge Raad, 14 maart 2006, ECLI:NL:HR:2006:AU5496. De Hoge Raad bevestigt hier een eerdere uitspraak, dat een terbeschikkingstelling nooit mogelijk is indien het feit wel aan betrokkene kan worden toegerekend, getuigd van een onjuiste rechtsopvatting.

³¹⁵ Beukers 2008, p. 24.

³¹⁶ Zie bijvoorbeeld; Rechtbank Leeuwarden, 3 mei 2011, ECLI:NL:RBL:2011:BQ3315. De weigerende observandus komt in hoofdstuk 7 nader aan de orde.

³¹⁷ Hoge Raad, 22 januari 2008, ECLI:NL:HR:2008:BC1311, R.O. 4.4.2. Artikel 37a Sr eist anders, anders dan bij de vraag of het feit de verdachte kan worden toegerekend, niet meer dan een verband bestaande uit gelijktijdigheid.

gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. Dit ziet op een gelijktijdigheidsverband tussen stoornis en het begane delict. Dit gelijktijdigheidsverband is bij amendement in de wet³¹⁸ vastgelegd.³¹⁹

Het betekenisverband

Het betekenisverband houdt in dat aannemelijk gemaakt kan worden dat de ziekelijke stoornis of gebrekkige ontwikkeling van de geestvermogens van invloed is geweest op de keuzemogelijkheden van de verdachte ten tijde van het begaan van het delict.³²⁰ Dit verband kan voluntatief of cognitief gekleurd zijn. Bij een voluntatief betekenisverband gaat het om het willen en om het vermogen om vanuit het willen het gedrag te reguleren. De aantasting van de wilsvrijheid staat centraal. Het cognitieve betekenisverband wil zeggen vanuit de cognitie. De psychische stoornis is van invloed is op de kennende/wetende functies en daardoor op het vermogen om adequaat te handelen. Dit kan bijvoorbeeld inhouden dat een bepaalde aandrang niet kan worden tegengehouden.³²¹

5.2 De toerekeningsvatbaarheid

De vraag naar de toerekenbaarheid van de verdachte komt in artikel 39 Wetboek van Strafrecht naar voren. Dit artikel bepaalt: *“niet strafbaar is degene die het feit begaat, dat hem wegens de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van zijn geestvermogen niet kan worden toegerekend”*. Dit artikel ziet op een schulditsluitingsgrond. Er dient een causaal verband te zijn tussen stoornis en delict, waardoor de verdachte ontoerekeningsvatbaar geacht wordt. De rechter kan de verdachte in die situatie ontslaan van alle rechtsvervolging en plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis bevelen.

De mate van toerekeningsvatbaarheid is een belangrijk thema in de gedragsdeskundige rapportage, in verband met de verregaande consequenties die de conclusie van de rapportage heeft voor het opleggen van een tbs-maatregel, een intensieve behandeling of een gevangenisstraf. De enkele vaststelling dat de verdachte lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens is onvoldoende om een vermindering van de toerekeningsvatbaarheid aan te nemen. In artikel 39 Wetboek van Strafrecht staat ‘wegens’, dit houdt in dat er sprake moet zijn van een causaal verband tussen de psychische stoornis en het begane delict.

³¹⁸ *Handelingen II*, 27 september 1984, p. 284.

³¹⁹ Het gelijktijdigheidsverband ontbrak bij het oorspronkelijke wetsvoorstel van de wet tot herziening van de maatregel terbeschikkingstelling van de regering.

³²⁰ Dit is geen causaal verband, want bij een causaal verband vloeit het delict direct voort uit de stoornis dat is bij een betekenisverband niet zo, de stoornis is van betekenis geweest.

³²¹ Van Kordelaar 2008, p. 33.

De gedragsdeskundige beschrijft bij de bepaling van de toerekeningsvatbaarheid van de verdachte de invloed van de psychische stoornis op het delict. De toerekeningsvatbaarheid is geen permanente (karakter) eigenschap van een verdachte.³²² De Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie is van mening dat het begrip toerekeningsvatbaarheid tot verwarring leidt. Het begrip zou ten onrechte suggereren dat het gaat om een meetbare eigenschap. De Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie adviseert de term (on)toerekeningsvatbaarheid niet meer te gebruiken en het voortaan een advies ten behoeve van het toerekenen te noemen.³²³

Tot 1 september 2016 werden er binnen de juridische context van de toerekeningsvatbaarheid vijf gradaties³²⁴ onderscheiden. De vijf gradaties van toerekeningsvatbaarheid die gehanteerd werden tot 1 september 2016 zijn:

1. Toerekeningsvatbaar: In principe is iedereen toerekeningsvatbaar, tenzij;
2. Enigszins of licht verminderd toerekeningsvatbaar: De wilsvrijheid van de verdachte is voor een klein gedeelte beperkt door een aantal prominente karaktertrekken, zoals impulsiviteit of achterdocht;
3. Verminderd toerekeningsvatbaar: De psychische stoornis en de omstandigheden waaronder het delict is ontstaan hebben in gelijke mate bijgedragen aan het begane delict;
4. Sterk verminderd toerekeningsvatbaar: De verdachte is in verre mate verminderd in zijn wilsvrijheid;
5. Ontoerekeningsvatbaar: Op het moment van het begane delict heeft de verdachte geen wils- en/of keuzevrijheid.³²⁵

De nuancering in toerekeningsvatbaarheid door middel van deze vijf gradaties was van belang omdat de mate van toerekeningsvatbaarheid ook betrekking heeft op de stoornis en het begane strafbare feit en niet alleen ziet op de geestelijke vermogens van een verdachte en de stoornis van deze vermogens. De verschillende gradaties gaf echter ook aanleiding tot discussie, want wat was precies het verschil tussen enigszins verminderd, verminderd en sterk verminderd toerekeningsvatbaarheid?³²⁶

De forensische psychiatrie en psychologie onderscheiden immers in hun methodiek drie vormen van toerekeningsvatbaarheid, namelijk toerekeningsvatbaar, verminderd toerekeningsvatbaar en ontoerekeningsvatbaar.³²⁷ Psychiater Van Marle stelt: *“Gedragsdeskundig zijn er geen vijf stappen in de beperking van de wilsvrijheid waar te nemen omdat menselijke gedragingen zich in een continuüm afspelen waarin bepaalde ac-*

³²² Mooij 2012, p. 2. Zie ook richtlijn psychiatrisch onderzoek en rapportage in strafzaken, NVvP, 2013, p. 16.

³²³ Richtlijn psychiatrisch onderzoek en rapportage in strafzaken, NVvP, 2013, p. 16.

³²⁴ Mooij 2007 p. 120.

³²⁵ Mooij 2007a, p. 85.

³²⁶ Van Marle 2007, p. 126-127. Zie ook Bijlsma, 2016, p. 57-59.

³²⁷ Van Marle 2008, p. 171-172.

centen steeds meer op de voorgrond komen te staan en andere wegebben. Het dichotome denken in de rechtspraak, zoals het wel of niet bewezen zijn, wel of niet gebleken zijn van bepaalde feiten, leent zich echter goed voor gradaties omdat aan zo'n indeling in categorieën bepaalde consequenties kunnen worden gekoppeld".³²⁸ Ook Kooijmans en Jörg stellen dat het onderscheid in gradaties een wetenschappelijke exactheid suggereert die er niet is.³²⁹ In principe wordt er vanuit gegaan dat elke persoon toerekeningsvatbaar is. Een verdachte die het delict geheel onder invloed van zijn stoornis begaat is ontoerekeningsvatbaar. Hiertussen zit de verminderde toerekeningsvatbaarheid.

Sinds 1 september 2016 is het NIFP gestart met een nieuwe werkwijze.³³⁰ De belangrijkste wijziging is de manier waarop het advies over het toerekenen wordt beschreven. In plaats van de vijf gradaties, die hierboven beschreven zijn, zal het advies voortaan worden beschreven in drie gradaties, te weten: volledig toerekenen (toerekeningsvatbaar), in een verminderde mate van toerekenen (verminderd toerekeningsvatbaar) en in het geheel niet toerekenen (ontoerekeningsvatbaar). De nuances van enigszins of licht verminderd en sterk verminderd worden niet meer toegepast. Binnen de standaardvraagstelling is daarom een vervolgvraag opgenomen. Bij een advies waarin sprake is een verminderde mate van toerekenen, dient deze vermindering nader gepreciseerd te worden vanuit de gedragskundige onderbouwing.

De gedragsdeskundige geeft in de gedragsdeskundige rapportage een verband tussen de geconstateerde stoornis en het begane delict. Bij een verminderde toerekeningsvatbaarheid is er geen volledig verband tussen stoornis en delict. Andere factoren, bijvoorbeeld situatie- en omgevingsfactoren, kunnen een rol gespeeld hebben bij het begane delict. Bij een verdachte die ontoerekeningsvatbaar is, zal de gedragsdeskundige moeten kunnen vaststellen dat het begane delict een voortvloeisel is uit de stoornis van de verdachte.

De rechter moet vaststellen of en in hoeverre de bewezenverklaarde strafbare gedraging aan de dader kan worden toegerekend. De mate van toerekeningsvatbaarheid is van belang voor de vraag in hoeverre de verwijtbaarheid van het begane strafbare feit weggenomen kan worden. De rechter neemt bij zijn oordeel het advies van de gedragsdeskundige mee.³³¹ De rechter is in zijn beslissing niet gehouden aan het advies van de gedragsdeskundige. De gedragsdeskundige heeft geen bindende beslissingsbevoegdheid in het strafproces.³³²

³²⁸ Van Marle 2007, p. 126-127.

³²⁹ Kooijmans & Jörg 2008, p. 182.

³³⁰ De aanleiding voor de nieuwe werkwijze was de Richtlijn Psychiatrisch Onderzoek en Rapportage in Strafzaken van de Nederlandse vereniging voor Psychiatrie, NVvP, 2013.

³³¹ Vgl. o.a. De Roos 2007, p. 201-203

³³² Vgl. o.a. Van Kempen 2012, p. 106.

6. Samenvattende analyse

In dit hoofdstuk zijn verschillende begrippen en onderwerpen besproken die de rest van het onderzoek naar voren zullen komen en waarbij het noodzakelijk is dat zij voorafgaand aan de volgende hoofdstukken geduid zijn.

De term psychische stoornis kent verschillende definities. In veel van deze definities komt naar voren dat de betrokkene en/of zijn omgeving, in een of meer sectoren van het dagelijks leven, door de psychische stoornis subjectief of objectief gehinderd wordt. In de (straf)wet wordt de zinsnede: 'gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens' gebruikt. De term 'gebrekkige ontwikkeling' betreft een erfelijke of aangeboren aanlegstoornis of een achterblijven door beschadigende omstandigheden. De term 'ziekelijke stoornis' ziet op een tijdelijke of blijvende ontregeling van de hersenfuncties die zich manifesteert na een aanvankelijk normale ontwikkeling. En met de term 'geestvermogens' wordt bedoeld de mogelijkheid om als mens te denken, oordelen, willen, voelen en doelgericht te handelen. In de wet is opzettelijk voor een ruime definitie gekozen, zodat geen enkele stoornis van de geestvermogens uitgesloten wordt. Het criterium van artikel 16 Wetboek van Strafvordering is minder ruim geformuleerd. Voor toepassing van dit artikel is een zodanige ernst van de stoornis vereist dat de verdachte 'niet in staat is de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen', de zogenaamde criteriummethode.

In dit onderzoek wordt onder de psychisch gestoorde verdachte verstaan, de verdachte die aan het criterium, 'een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van zijn geestvermogens', voldoet.

Een adequate herkenning dat een verdachte mogelijk lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens is van belang, omdat deze verdachte een kwetsbare verdachte is. Uit de literatuur blijkt dat een kwetsbare verdachte meer dan een gemiddelde verdachte de kans loopt om cognitieve en emotionele schade te ondervinden door beïnvloeding van buitenaf. Kwetsbare verdachten kunnen gevoeliger zijn voor suggestieve beïnvloeding door derden. Bij een verdachte die niet als kwetsbaar is aangemerkt, maar dat wel is, is het mogelijk dat er (onbewust) invloed uitgeoefend is op de inhoud van zijn verklaringen, waardoor die niet meer alleen van hem afkomstig zijn. De kans is groter dat deze verdachte valse verklaringen of bekentenissen aflegt. Met deze kwetsbaarheid moet rekening gehouden worden en deze kwetsbaarheid moet gecompenseerd worden.

Bij een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens worden er dikwijls één of meer gedragsdeskundige rapportages aangevraagd. Deze gedragsdeskundige rapportage ziet met name op het vaststellen

van een verband tussen het begane delict en de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte. Het verband tussen stoornis en delict is van belang omdat mede hierdoor bepaald kan worden in hoeverre het begane delict het 'gevolg' is van de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens waar de verdachte aan lijdt, met ander woorden in welke mate kan het begane delict aan de verdachte toegerekend kan worden, de zogeheten toerekeningsvatbaarheid van de verdachte.

Het verband tussen stoornis en delict en de toerekeningsvatbaarheid van de verdachte zijn van belang als de psychisch gestoorde verdachte via het strafrecht berecht wordt. Een psychisch gestoorde verdachte hoeft niet via het strafrecht berecht te worden.

Op grond van het opportuniteitsbeginsel heeft de officier van justitie de mogelijkheid om een verdachte al dan niet te vervolgen. De officier van justitie heeft bij een psychisch gestoorde verdachte de keuze om (verder) te vervolgen middels het strafprocesrecht of het opstarten van een (zorg)traject via de civielrechtelijke weg van - thans nog - de Wet Bopz. Het opportuniteitsbeginsel wordt in het volgende hoofdstuk besproken.

Hoofdstuk 3: De vervolgingsbeslissing omtrent de psychisch gestoorde verdachte

1. Inleiding

Het Openbaar Ministerie is belast met de vervolging van strafbare feiten en heeft het vervolgingsmonopolie. Dit is in de Wet op de Rechterlijke Organisatie vastgelegd: *“Het openbaar ministerie is belast met de strafrechtelijke handhaving van de rechtsorde en met andere bij de wet vastgestelde taken”*.³³³ Het Openbaar Ministerie, vertegenwoordigd in het ambt van de officier van justitie³³⁴, heeft de keuze om een verdachte al dan niet te vervolgen.³³⁵ Het Nederlandse stelsel van strafvervolgning is immers op het zogenaamde opportuniteitsstelsel gestoeld. Het opportuniteitsbeginsel zorgt ervoor dat het Openbaar Ministerie, onder omstandigheden, ook bij een verdenking van een strafbaar feit dat tot een veroordeling zal leiden (een bewijsbare- en strafbare gedraging, waarvoor de verdachte strafbaar is), van vervolging mag afzien. Een strafvervolgning hoeft immers niet altijd een adequate reactie te zijn op het begane strafbare feit.

Bij het opportuniteitsbeginsel kan de psychische gesteldheid van de verdachte een rol spelen. Juist bij een psychisch gestoorde verdachte komt de vraag naar voren of het opportuun en wenselijk is om deze verdachte via het strafrecht (verder) te vervolgen of dat het aangewezen is om voor deze verdachte, gezien zijn psychische stoornis, een (zorg)traject via de Wet Bopz op te starten. Het opportuniteitsbeginsel biedt de mogelijkheid om een psychisch gestoorde verdachte zorg te laten krijgen en buiten het strafrecht te houden. Echter, er kan ook gekozen worden om deze verdachte via het strafrecht te berechten. Als er gekozen wordt voor het strafrecht, wil dit niet zeggen dat de verdachte geen zorg meer kan krijgen; via het strafrecht bestaat eveneens de mogelijkheid om zorg te verlenen in bijvoorbeeld het huis van bewaring, al zal alleen al door de omgeving die zorg niet van hetzelfde niveau zijn en is deze zorg lastig te regelen.

Voor de beantwoording van de onderzoeksvraag is het van belang dat er inzicht komt wanneer en om welke redenen het opportuniteitsbeginsel door het Openbaar Ministerie toegepast wordt bij een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. Bij deze verdachte kunnen namelijk verschillende waarden tegenover elkaar staan. De psychisch gestoorde

³³³ Artikel 124 Wet op de Rechterlijke Organisatie.

³³⁴ Het Openbaar Ministerie is krachtens artikel 124 Wet op de Rechterlijke Organisatie belast met de strafrechtelijke rechtshandhaving.

³³⁵ Een kanttekening hierbij is de bevoegdheid van de minister van Veiligheid en Justitie ex artikel 127 Wet op de Rechterlijke Organisatie; hierin is bepaald dat de minister van Veiligheid en Justitie aanwijzingen kan geven aan het Openbaar Ministerie.

verdachte heeft zorg nodig maar de verdachte wordt ervan verdacht een strafbaar feit te hebben begaan. De behoefte aan zorg en het vergeldingsaspect kunnen een spanningsveld opleveren. Het opportuniteitsbeginsel zorgt ervoor dat de officier van justitie al dan niet kan beslissen om tot vervolging over te gaan. Dit kan een spanningsveld opleveren met het non-discriminatiebeginsel.

In dit hoofdstuk wordt het opportuniteitsbeginsel, de vervolgingsbeslissing omtrent de psychisch gestoorde verdachte bekeken en wordt er gekeken naar de keuzemogelijkheden van de officier van justitie. In paragraaf 2 komt de regelgeving aan de orde, waarbij zowel naar het straf(proces)recht als naar de Wet Bopz gekeken wordt. Hierna zal in paragraaf 3 bekeken worden hoe er in de praktijk wordt omgegaan met het opportuniteitsbeginsel bij een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. De vervolgingsbeslissing van de officier van justitie en de keuze voor een bepaald traject worden nader bekeken en beide trajecten, straf(proces)recht of Wet Bopz, worden kort besproken. Daarnaast wordt de jurisprudentie omtrent het opportuniteitsbeginsel besproken. In paragraaf 4 worden de Europese standaarden bekeken. Er zal gekeken worden naar het EVRM en de EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure. In de laatste paragraaf zal een samenvattende analyse volgen.

2. Regelgeving

Het opportuniteitsbeginsel is sinds 1926 in het Wetboek van Strafvordering opgenomen. De Staatscommissie Ort, die de opdracht had het Wetboek van Strafvordering te herzien³³⁶, stelt in 1910 de eerste artikelen betreffende het opportuniteitsbeginsel op. In de artikelen 170 en 245 van dit oorspronkelijk ontwerp Wetboek van Strafvordering komt te staan: Artikel 170: *“Lid 1: Indien naar aanleiding van het ingestelde opsporingsonderzoek vervolging moet plaats hebben, gaat het openbaar ministerie ten spoedigste daartoe over. Lid 2: Van vervolging kan worden afgezien op gronden aan het algemeen belang ontleend”* en artikel 245: *“Indien naar aanleiding van het ingestelde voorbereidende onderzoek verdere vervolging moet plaats hebben, gaat het openbaar ministerie ten spoedigste daartoe over. Zoolang het onderzoek ter terechtzitting nog niet is aangevangen, kan van verdere vervolging worden afgezien op gronden aan het algemeen belang ontleend.”*³³⁷

De Staatscommissie is van mening dat er geen behoefte is over te gaan tot afschaffing of beperking van het opportuniteitsbeginsel. Daarnaast is de Staatscommissie van oordeel dat het opportuniteitsbeginsel als doel heeft het legaliteitsbeginsel zijn

³³⁶ Bij koninklijk besluit van 18 april 1910 wordt de Staatcommissie Ort ingesteld met de opdracht het Wetboek van Strafvordering te herzien.

³³⁷ Staatscommissie 1913, Deel II, p. 12-14.

scherp te ontnemen.³³⁸ Door het opnemen van het opportuniteitsbeginsel in het Wetboek van Strafvordering wordt de wettelijkheid van het opportuniteitsbeginsel duidelijk en aan de verschillende opvattingen over deze wettelijkheid een einde gemaakt.³³⁹ De voorgestelde artikelen geven de negatieve opvatting van het opportuniteitsbeginsel weer; vervolgen is de regel, niet vervolgen de uitzondering. De parlementaire voorbereidingscommissie wil liever een positieve benadering. De Bosch Kemper formuleert artikel 170 van het oorspronkelijk ontwerp Wetboek van Strafvordering in één lid in plaats van twee zoals de Staatscommissie Ort dat doet, te weten: *“Indien naar aanleiding van het ingestelde opsporingsonderzoek het openbaar ministerie van oordeel is dat strafvervolgning moet plaats hebben, gaat het daartoe onverwijld over.”*³⁴⁰ Deze formulering wordt overgenomen door (inmiddels) minister van Justitie Ort, echter hij voegt er wel lid 2 aan toe: *“Van vervolging kan worden afgezien ook³⁴¹ op gronden aan het algemeen belang ontleend”*.³⁴² In de Memorie van Toelichting wordt, over de zinsnede ‘ook op gronden van het algemeen belang’³⁴³ overwogen: *“Menige vervolging is voorkomen, waaraan voor het individu en indirect ook voor de geheele maatschappij groter nadeel zou kunnen zijn verbonden geweest dan het voordeel, dat van algemeen maatschappelijk standpunt gezien, uit die vervolging zou kunnen zijn voortgevloeid, eene te automatische, te veelvuldige toepassing over welke in Duitschland onder de werking van het legaliteitsbeginsel algemeen werd geklaagd, is daardoor verhinderd”*.³⁴⁴ Dat de wetgever een negatieve opvatting van het opportuniteitsbeginsel op het oog had, blijkt uit de volgende passage die in de Memorie van Toelichting is opgenomen: *“Niet zonder groote zorg werd de redactie van het besproken beginsel [opportuniteitsbeginsel] opgesteld. Door de gekozen formulering komt duidelijk uit, dat op den voorgrond blijft staan de gedachte dat als algemeene regel vervolging van strafbare feiten noodzakelijk is, maar op gronden aan het algemeen belang ontleend van dien regel mag worden afgeweken.”*³⁴⁵

Op 14 januari 1921 wordt het ontwerp Wetboek van Strafvordering aanvaard door de Eerste Kamer.³⁴⁶ De dag hierna krijgt het koninklijke goedkeuring en de wet

³³⁸ Staatscommissie 1913, Deel II, p. 178.

³³⁹ Reijntjes 2006.

³⁴⁰ Bijl. *Handelingen II*, 1917/18, 77, 1, p. 42.

³⁴¹ Het woord ‘ook’ wordt toegevoegd, zie het eerdere ontwerp van lid 2, zodat de mogelijkheid tot een sepot niet slechts ziet op gronden aan het algemeen belang ontleend.

³⁴² Bijl. *Handelingen II*, 1917/18, 77, 1, p. 51

³⁴³ Deze zinsnede is geformuleerd in het voorgestelde artikel 170 lid 2 oorspronkelijk ontwerp Wetboek van Strafvordering

³⁴⁴ Bijl. *Handelingen II*, 1913/14, 286, 3 (MvT), p. 54.

³⁴⁵ Bijl. *Handelingen II*, 1913/14, 286, 3 (MvT), p. 103; zie ook Lensing & Mulder 1994.

³⁴⁶ De artikelen zijn tot deze tijd inhoudelijk niet meer gewijzigd, wel zijn twee artikelnummers gewijzigd; 167 en 242 in plaats van 170 en 245.

wordt op 29 juli 1925 ingevoerd.³⁴⁷ Met deze invoering vindt de wettelijke legalisering van het opportuniteitsbeginsel plaats.

Sinds 1926³⁴⁸ heeft het Openbaar Ministerie de wettelijke discretionaire bevoegdheid om van (verdere) vervolging af te zien, op gronden aan het algemeen belang ontleend.³⁴⁹ Uit deze discretionaire bevoegdheid vloeit, naast de bevoegdheid om af te zien van vervolging, ook voort dat niet per se het feit met de zwaarste strafbedreiging ten laste hoeft te worden gelegd. Ingevolge het legaliteitsbeginsel³⁵⁰ zou de vervolging als een verplichting gezien kunnen worden, in geval van een 'haalbare' verdenking. Het verplicht vervolgen van strafbare feiten door het Openbaar Ministerie kan leiden tot onwenselijke gevolgen als hiermee het maatschappelijk belang wordt geschaad. De wetgever heeft in 1926 gekozen voor een nuancering van het legaliteitsbeginsel via het opportuniteitsbeginsel.³⁵¹ Het Openbaar Ministerie bepaalt of er vervolging plaatsvindt. Dit wordt slechts begrensd door de haalbaarheid van een strafvervolging, de voorwaarden voor strafvervolging en het maatschappelijke belang.³⁵² Voor de normering is er inmiddels ook het beginsel van goede procesorde en zijn er mogelijkheden om tegen de beslissing tot niet vervolging in beroep te gaan volgens artikel 12 Wetboek van Strafvordering.

Zowel lid 1 als lid 2 van artikel 167 en artikel 242 Wetboek van Strafvordering³⁵³ zijn sinds de invoering ongewijzigd gebleven. In 1992 wordt wel een derde lid aan artikel 167 Wetboek van Strafvordering toegevoegd.³⁵⁴ Deze aanvulling³⁵⁵ houdt verband met de invoering van diverse voorzieningen ten behoeve van slachtoffers van strafbare feiten. Door de wetwijzigingen kan de benadeelde partij zich ook voor aanvang van het onderzoek ter terechtzitting voegen door het invullen van een

³⁴⁷ Wet van 30 juli 1925, *Stb.* 343 (in.w.tr. 1 januari 1926) en Bijl. *Handelingen II*, 1913/14, 286, 3 (MvT), p. 54.

³⁴⁸ Wet van 30 juli 1925, *Stb.* 343 (in.w.tr. 1 januari 1926).

³⁴⁹ Zie de artikelen 167 lid 2 en 242 lid 2 Wetboek van Strafvordering. Er bestaan uitzonderingen op de regel dat er op gronden van algemeen belang mag worden afgezien van vervolging dit betreft het rechterlijk bevel tot vervolging na een procedure ex artikel 12 Wetboek van Strafvordering, verdragsrechtelijke verplichtingen en bij de vervolging van ministers, zie artikel 18 Wet op de ministeriele verantwoordelijkheid tot instelling van de vervolging.

³⁵⁰ In Duitsland geldt bij de vervolging van strafbare feiten het legaliteitsbeginsel, het opportuniteitsbeginsel kent men daar niet, zie Van Daele 2000.

³⁵¹ Moons 1969, p. 485-495 en p. 521-529. De ontwikkeling van een negatieve opvatting van het opportuniteitsbeginsel naar een positieve opvatting wordt in paragraaf 2.1 van dit hoofdstuk besproken.

³⁵² Corstens & Borgers 2014, p. 44.

³⁵³ Reijntjes 2006a.

³⁵⁴ Wet van 23 december 1992, *Stb.* 1993, 29, i.w.tr. 1 april 1995.

³⁵⁵ Deze aanvulling wordt pas bij amendement in het wetsontwerp opgenomen (*Kamerstukken II*, 1991/92, 21 345, 13)

formulier. In 1999 wordt artikel 167 Wetboek van Strafvordering weer ingekort, het derde lid van artikel 167 Wetboek van Strafvordering wordt verplaatst naar de nieuwe artikelen 51a lid 3 en 51g lid 1 Wetboek van Strafvordering, waarmee artikel 167 lid 3 Wetboek van Strafvordering komt te vervallen.³⁵⁶

2.1 Het straf(proces)recht

Het opportuniteitsbeginsel is heden ten dage geregeld in de artikelen 167 en 242 Wetboek van Strafvordering. Artikel 167 Wetboek van Strafvordering bepaalt: “1. *Indien naar aanleiding van het ingestelde opsporingsonderzoek het openbaar ministerie van oordeel is dat vervolging moet plaats hebben, door het uitvaardigen van een strafbeschikking of anderszins, gaat het daartoe zoo spoedig mogelijk over.* 2. *Van vervolging kan worden afgezien op gronden aan het algemeen belang ontleend. Het Openbaar Ministerie kan, onder het stellen van bepaalde voorwaarden, de beslissing of vervolging plaats moet hebben voor een daarbij te bepalen termijn uitstellen*”.³⁵⁷

Artikel 242 Wetboek van Strafvordering bepaalt: “1. *Indien naar aanleiding van het ingestelde voorbereidende onderzoek het openbaar ministerie van oordeel is dat verdere vervolging moet plaats hebben, door het uitvaardigen van een strafbeschikking of anderszins, gaat het daartoe zoo spoedig mogelijk over.* 2. *Zoolang het onderzoek op de terechtzitting nog niet is aangevangen, kan van verdere vervolging worden afgezien, ook op gronden van het algemeen belang ontleend*”.³⁵⁸

Deze artikelen zorgen voor een grote discretionaire bevoegdheid ten aanzien van opsporing en vervolging. Deze discretionaire bevoegdheid wordt begrensd door de zinsnede ‘op gronden aan het algemeen belang ontleend’. Het algemeen belang kan worden ingevuld met beleidsbepalingen maar het algemeen belang steunt ook op normatieve uitgangspunten. Alle verschillende belangen van de betrokken partijen bij een specifieke strafzaak en de belangen bij beleidsafspraken moeten worden gewaardeerd en gewogen. Hierna kan er besloten worden of er op grond van het algemeen belang vervolging plaats zal vinden.³⁵⁹

Het verschil tussen de artikelen 167 en 242 Wetboek van Strafvordering betreft het feit dat artikel 242 Wetboek van Strafvordering ziet op zaken waarin reeds vervolgingsdaden zijn ingesteld, bijvoorbeeld als de verdachte in voorlopige hechtenis heeft gezeten of er een vooronderzoek gestart is en er, in het kader van deze vervolgingsdaden, een rechter-commissaris en/of rechter bij de zaak betrokken is. De officier van justitie heeft tot het moment dat de zitting wordt uitgeroepen de mogelijkheid om van vervolging af te zien, dit kan om bewijstechnische- of oppor-

³⁵⁶ Wet van 28 januari 1999, *Stb.* 1999, 30.

³⁵⁷ Wet van 17 december 2009, *Stb.* 2010, 291 i.w.tr. 01-01-2011; *Kamerstukken I*, 2007/08, 30 143.

³⁵⁸ Wet van 7 juli 2006, *Stb.* 330, i.w.tr. 01-02-2008.

³⁵⁹ Geelhoed 2013, p. 62.

tuniteitsredenen.³⁶⁰ Artikel 167 Wetboek van Strafvordering ziet op zaken waarbij er nog geen vervolgingsdaad is ingesteld. Als de officier van justitie af ziet van verdere vervolging kunnen er wel voorwaarden aan de niet verdere vervolging gekoppeld worden, dit kan zowel bij artikel 167 Wetboek van Strafvordering als bij artikel 242 Wetboek van Strafvordering.³⁶¹

Aan de toepassing van het opportuniteitsbeginsel door het Openbaar Ministerie zijn twee grenzen gesteld. Uit de wetsgeschiedenis blijkt dat er bij het 'gebruik maken van' het opportuniteitsbeginsel geen sprake mag zijn van willekeur³⁶² en dat het hoogstens met individuele belangen mag samenvallen, maar dat deze belangen niet leidend mogen zijn.³⁶³ Het verbod op willekeur ziet op het feit dat er een beleid gevoerd moet worden. Bij dezelfde feiten en omstandigheden moet dezelfde keuze gemaakt worden. Het kan niet zo zijn dat er bij precies dezelfde omstandigheden de ene keer besloten wordt tot vervolging en de andere keer niet. Dit dient ook de rechtszekerheid. Het feit dat een vervolgingsbeslissing niet enkel individuele belangen mag dienen, hangt samen met het feit dat het vervolgingsmonopolie bij de overheid ligt. Naast het individuele belang, bijvoorbeeld het belang van het slachtoffer of de verdachte, moet ook altijd een maatschappelijk (algemeen) belang, waar de wet over spreekt, in het oog gehouden te worden.³⁶⁴ De hierboven genoemde beginselen van behoorlijke procesorde zijn van belang, evenals het gelijkheidsbeginsel en het vertrouwensbeginsel. Het Openbaar Ministerie is ook gehouden aan eigen (interne) aanwijzingen en richtlijnen.³⁶⁵

Er kan onderscheid gemaakt worden tussen het positief en het negatief opportuniteitsbeginsel. Het positief opportuniteitsbeginsel betekent dat het Openbaar Ministerie alleen tot vervolging over hoeft te gaan als in het algemeen belang vervolging noodzakelijk is. Het negatief opportuniteitsbeginsel houdt in dat het Openbaar Ministerie ieder strafbaar feit vervolgt, tenzij dit in strijd is met het algemeen belang.³⁶⁶ Het is onduidelijk welke uitleg van het opportuniteitsbeginsel de wetgever bedoeld heeft, beide opvattingen komen naar voren in de wetsgeschiedenis.³⁶⁷ Er wordt wisselend gedacht over het opportuniteitsbeginsel. In de jaren '70 werd onder het negatief opportuniteitsbeginsel verstaan: 'vervolgen alleen als er grond voor is', terwijl heden ten dage als criterium bij het negatief opportuniteitsbeginsel 'vervol-

³⁶⁰ Artikel 266 Wetboek van Strafvordering.

³⁶¹ Artikel 244 lid 3 en 4 Wetboek van Strafvordering.

³⁶² *Handelingen II*, 1919/20, p. 1968.

³⁶³ *Handelingen I*, 1920/21, p. 63.

³⁶⁴ Corstens & Borgers 2014, p. 598.

³⁶⁵ Hoge Raad, 13 september 1988, NJ 1989, 285; Hoge Raad 22 oktober 1991, NJ 1992, 282; Hoge Raad, 8 oktober 2002, NJ 2003, 65; Hoge Raad, 24 juni 2003, nr. 02360/02.

³⁶⁶ Corstens & Borgers 2014, p. 599.

³⁶⁷ Zie Memorie van Toelichting, par. 3, p. 9 en Memorie van Toelichting, p. 106.

gen tenzij' wordt toegepast. Het criterium is bij beide opvattingen 'de gronden aan het algemeen belang ontleend'.

Het is in de praktijk niet problematisch dat de wetgever geen duidelijkheid heeft gegeven of de positieve of negatieve uitleg van het opportuniteitsbeginsel bedoeld wordt. In de ontwikkeling van het opportuniteitsbeginsel is te zien dat op een gegeven moment het opportuniteitsbeginsel positief in plaats van negatief wordt uitgelegd. De ontwikkeling van het opportuniteitsbeginsel in de loop van de 20ste eeuw³⁶⁸ wordt in 1984 door Patijn ingedeeld in drie fasen. De eerste fase omschrijft hij als periode van casusgerichte aanwending van het strafrecht op grond van een negatief opportuniteitsbeginsel: vervolging als regel, sepot als uitzondering. De tweede fase kenmerkt hij als de periode die ingezet wordt met de wijziging van artikel 99 Wet Rechterlijke Organisatie, waardoor niet meer de wet maar het recht grondslag van de rechterlijke activiteit is. In deze periode wordt het positieve opportuniteitsbeginsel geldend recht. De derde fase doelt op beleidsmatige prioriteitsstellingen ingegeven door de beperkte capaciteit.³⁶⁹

't Hart spreekt in 1994, tien jaar later, niet over drie maar over acht fasen. De eerste fase ziet hij tot aan de wettelijke legalisering van het opportuniteitsbeginsel in 1926.³⁷⁰ De tweede fase vangt aan met de legalisering in 1926 en de feitelijke toepassing van het negatieve opportuniteitsbeginsel in de praktijk.³⁷¹ De derde fase ziet op het jaar 1970 waarin de ommekeer komt van het gebruik van het negatieve opportuniteitsbeginsel naar het positieve opportuniteitsbeginsel; een radicale verandering volgens t'Hart.³⁷² De vierde fase betreft de 'daadwerkelijke interpretatieve uitbreiding' van het positieve opportuniteitsbeginsel op de opsporingsfase.³⁷³ De vijfde fase die t'Hart benoemt, is hetzelfde als de derde fase die Patijn benoemt. Dit betreft de beleidsmatige prioriteitsstellingen ingegeven door de beperkte capaciteit, welke ziet op het jaarverslag van het Openbaar Ministerie in 1981.³⁷⁴ De zesde fase benoemt de uitbreiding van de bevoegdheden van het openbaar ministerie tot de tenuitvoerlegging, op de grondslag van het opportuniteitsbeginsel.³⁷⁵ De zevende fase ziet op de minimale ondergrens.³⁷⁶ Er was sprake van overbelasting van het strafrechtelijke stelsel. De ondergrens was volgens de minister van justitie: *"dat het strafrechtelijke stelsel [...] in ieder geval borg zal moeten staan voor een redelijk niveau van rechtshand-*

³⁶⁸ Deze ontwikkeling wordt hier kort genoemd en niet uitgebreid besproken.

³⁶⁹ Patijn 1984, p. 147-164.

³⁷⁰ 't Hart 1994, p. 126.

³⁷¹ 't Hart 1994, p. 126.

³⁷² 't Hart 1994, p. 126.

³⁷³ 't Hart 1994, p. 127.

³⁷⁴ Aldus het Jaarverslag Openbaar Ministerie 1981 (Justitiebegroting 1983, Bijl. *Handelingen II*, 1982/83, 17 600, hfdst. VI, 3, bijl. VIII), p. 40; geciteerd in 't Hart 1994, p. 129.

³⁷⁵ 't Hart 1994, p. 134.

³⁷⁶ 't Hart 1994, p. 134.

having".³⁷⁷ De laatste, achtste, fase ziet op de ontwikkeling dat de rechtsstaat steeds meer ervaren wordt als een 'verstikkende legalistische organisatie'. De rechtsstaat zou een obstakel zijn voor dynamisch en vernieuwend beleid.³⁷⁸

De positieve of negatieve uitleg van het opportuniteitsbeginsel kan van invloed³⁷⁹ zijn op hoe er omgegaan wordt met een psychisch gestoorde verdachte. Bij het negatieve opportuniteitsbeginsel staat het vervolgen voorop en alleen in uitzonderlijke gevallen, aan het algemeen belang ontleend, zal er een andere beslissing genomen worden. Het kan zijn dat er bij deze uitleg meer psychisch gestoorde verdachten via het strafrecht berecht worden en er niet frequent gekozen wordt voor de afdoeningsmogelijkheid van de Wet Bopz. Bij het positieve opportuniteitsbeginsel staat het algemeen belang voorop en als dit gediend wordt, dan zal er vervolging plaatsvinden. Is er strijd met algemeen belang, dan zal er geen vervolging plaatsvinden. Het Openbaar Ministerie heeft bij deze interpretatie meer beleidsvrijheid om tot eigen beleidsuitgangspunten te komen.³⁸⁰ Dit kan betekenen dat bij een psychisch gestoorde verdachte zich de vraag kan voordoen of vervolgen in het algemeen belang is. Als dit niet zo is, ligt het voor de hand dat er niet vervolgd wordt en is een traject via de Wet Bopz mogelijk. Het verschil tussen het positieve en het negatief opportuniteitsbeginsel is een nuance verschil.

Het Openbaar Ministerie zal in principe een verdachte vervolgen tenzij dit niet opportuun geacht wordt. De vervolging van het Openbaar Ministerie ziet op de vervolgingshandelingen, zoals dagvaarden en het vorderen van de voorlopige hechtenis.³⁸¹

Bij een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, zal de discussie over het al dan niet vervolgen frequenter voorkomen dan bij een 'normale' verdachte. Dit komt doordat de psychisch gestoorde verdachte een speciale verdachte is, welke specifieke aandacht, behoeften en zorg nodig kan hebben³⁸² en waarbij een ander doel, bijvoorbeeld (psychische) zorg, belangrijker geacht kan worden dan het doel of de doelen die het strafproces en het strafrecht dienen.³⁸³ Binnen het strafrecht kan een verdachte wel zorg krijgen, echter de zorg is beperkter dan de zorg die via de civielrechtelijke Wet Bopz gewaarborgd kan worden.

³⁷⁷ Zie Bijl. *Handelingen II*, 1983/84, 18 100, VI, 2 (MvT; Justitiebegroting 1984), p. 3.

³⁷⁸ Foqué, 1999, p. 22-23; zie ook Donner 1994 p. 55-56 en de noot van 't Hart bij Hoge Raad, 14 maart 2000, NJ 2000, 423, nr. 112.260, p. 71.

³⁷⁹ Al moet deze invloed zeker niet overschat worden.

³⁸⁰ Geelhoed 2013, p.105.

³⁸¹ Corstens & Borgers 2014, p. 602-603.

³⁸² In vergelijkt met een 'normale' verdachte.

³⁸³ Over de praktijk en de beslissing van de officier van justitie wordt in paragraaf 3 van dit hoofdstuk uitgebreid ingegaan.

2.2 De Wet Bopz

De civielrechtelijke Wet Bopz ziet op de overheidszorg om bescherming te bieden tegen het gevaar dat geestelijk gestoorde burgers kunnen vormen, terwijl het straf(proces)recht juist ziet op het strafrechtelijk onderzoek en het berechten en het bestraffen van verdachten. Het feit dat de officier van justitie ambtshalve kan vorderen dat een persoon opgenomen wordt via de Wet Bopz is van belang voor het opportuniteitsbeginsel. De officier van justitie heeft een keuzemogelijkheid en kan bepalen dat het in het algemeen belang niet noodzakelijk geacht is om iemand te vervolgen. De Wet Bopz is een civielrechtelijke wet en kan gebruikt worden voor personen die door een geestelijke stoornis gevaar opleveren, hiervoor is het begane delict geen uitgangspunt, terwijl het straf(proces)recht pas ingezet wordt als er een strafbaar feit begaan is. De officier van justitie niet de enige die op grond van de Wet Bopz kan vorderen dat een persoon opgenomen wordt. Ook de echtgenoot of degenen die met betrokkene een duurzame gemeenschappelijke huishouding heeft, de ouders, de voogd of de curator kan om een rechterlijke machtiging.

Gezien de verschillende grondslagen van de wetten en de rol van de officier van justitie, speelt het opportuniteitsbeginsel in de Wet Bopz, nadat voor dit traject gekozen is, geen rol van betekenis meer. Het opportuniteitsbeginsel speelt met name een rol in de voorfase, de keuze die de officier van justitie dient te maken tussen het strafrecht en de Wet Bopz.³⁸⁴

2.3 De beklagprocedure bij het gerechtshof

De officier van justitie kan op grond van de psychische stoornis van de verdachte beslissen dat het niet opportuun is om de verdachte te vervolgen en de zaak voor de rechter te brengen. De zaak wordt in dat geval niet (verder) vervolgd of geseponeerd. Door de verdachte op grond van zijn psychische stoornis niet te vervolgen komen bepaalde strafrechtelijke doelen, zoals vergelding en preventie, buiten bereik. Dit kan bij slachtoffers of andere belanghebbenden voor onbegrip zorgen. In de wet is daarom geregeld dat een belanghebbende beklag kan doen wanneer hij het niet eens is met de beslissing van de officier van justitie om niet tot vervolging over te gaan of verder te vervolgen. Het gebruik van de discretionaire bevoegdheid van het opportuniteitsbeginsel is hiermee aan rechterlijke controle onderhevig. Artikel 12 Wetboek van Strafvordering dient als corrigerend middel in die gevallen dat er sprake lijkt te zijn van nadelig handelen door de overheid. Op twee manieren kan de gerechtelijke controle gevraagd worden; Ten eerste kan de rechtstreeks belanghebbende een bezwaarschrift indienen tegen een dagvaarding of de kennisgeving van

³⁸⁴ De keuze tussen het straf(proces)recht en de Wet Bopz wordt in paragraaf 3.1 van dit hoofdstuk besproken.

verdere vervolging.³⁸⁵ Ten tweede kan de rechtstreeks belanghebbende bij het bevoegde gerechtshof met een klaagschrift beklag doen tegen het niet (verder) vervolgen.³⁸⁶ De vraag naar de opportuniteit wordt door de rechter enkel in dit laatste geval getoetst.³⁸⁷

De mogelijkheid, via artikel 12 Wetboek van Strafvordering, wordt hieronder nader besproken.

In de artikelen 12 tot 121 Wetboek van Strafvordering is geregeld dat een belanghebbende³⁸⁸ beklag kan doen tegen de beslissing van het Openbaar Ministerie om niet tot vervolging over te gaan. Het gerechtshof bekijkt de zaak en geeft aan of de beslissing om niet tot vervolging over te gaan of niet verder te vervolgen een juiste is. De artikelen 12 tot 121 Wetboek van Strafvordering zijn in het leven geroepen als correctiesysteem tegen twee belangrijke beginselen in het strafprocesrecht te weten het opportuniteitsbeginsel en het vervolgingsmonopolie. Immers het Openbaar Ministerie is de enige die vervolgt en een zaak voor de (straf)rechter brengt, maar het Openbaar Ministerie is ook degene die beslist of er vervolgd gaat worden. Een belanghebbende kan wanneer deze het niet eens is met het feit dat er niet vervolgd wordt, bij een sepotbeslissing of strafbeschikking, een klaagschrift in dienen.³⁸⁹ Het beklag dient gericht te zijn tegen de beslissing³⁹⁰ tot niet vervolging van een strafbaar feit.³⁹¹ Deze beslissing kan twee componenten hebben namelijk de haalbaarheidscomponent en de opportuniteitscomponent. Beide componenten worden door de rechter getoetst.

De beklagprocedure is er op gericht om het geschil over de uitoefening van een discretionaire bevoegdheid van het Openbaar Ministerie op te lossen. Een beklagprocedure is er niet op gericht om eventuele bestraffing van een verdachte.

³⁸⁵ Respectievelijk ex artikel 262 Wetboek van Strafvordering en artikel 250 Wetboek van Strafvordering.

³⁸⁶ Ex artikel 12 Wetboek van Strafvordering.

³⁸⁷ Zie *Kamerstukken II*, 1981/82, 15 831, 6 (MvA), p. 13; Zie ook Van der Leij 2006, Corstens, 2005, p. 103;

³⁸⁸ Het begrip belanghebbende wordt in de Memorie van Toelichting omschreven als: *“Belanghebbende Zijn degenen die door het feit ernstig in hun belangen zijn geschaad en voor de bevrediging van hun rechtsgevoel instelling van een strafactie wensen”*, zie Memorie van Toelichting ad vierde afdeling eerste boek titel 1 ORO, p. 32. De Hoge Raad (Hoge Raad, 7 maart 1972, NJ 1973, 35 m.nt. A.L. Melai) bepaalt dat: *“alleen iemand die door het achterwege blijven van een strafvervolging is getroffen in een belang dat hem bepaaldelijk aangaat, als belanghebbende wordt beschouwd”*.

³⁸⁹ Wet van 8 november 1984, *Stb.* 551. Zie ook *Kamerstukken I en II*, 1979/80 t/m 1984/85, 15 831.

³⁹⁰ Het gaat om de beslissing genoemd in de artikelen 167 lid 2 en 242 lid 2 Wetboek van Strafvordering.

³⁹¹ Artikel 12 lid 1 eerste zin Wetboek van Strafvordering.

Het klaagschrift wordt schriftelijk ingestuurd en is gericht aan het gerechtshof binnen het ressort waar de sepotbeslissing is genomen of de strafbeschikking is uitgevaardigd.³⁹² De advocaat-generaal van het gerechtshof doet verslag. Hierna zal degene die het beklag heeft ingediend opgeroepen worden³⁹³, behoudens de uitzonderingsgevallen³⁹⁴, en kan degene wiens vervolging gevraagd wordt ook opgeroepen worden.³⁹⁵ Het gerechtshof neemt uiteindelijk een beslissing.³⁹⁶ Deze beslissing kan behelzen dat er alsnog vervolging ingesteld moet worden door het Openbaar Ministerie. Het gerechtshof heeft niet de bevoegdheid om aan te geven om welk feit, feitencomplex of delict het gaat.³⁹⁷ Het gerechtshof mag wel een specifieke vervolgingsdaad gelasten.³⁹⁸ Het gerechtshof kan ook beslissen dat het Openbaar Ministerie terecht besloten heeft om niet tot vervolging over te gaan. Het gerechtshof wijst dan het beklag af. Zowel bij toewijzing als bij afwijzing van het beklag moet het gerechtshof gemotiveerd aan geven hoe zij tot deze beslissing gekomen is.³⁹⁹

Het gerechtshof kan geen plaatsing via de Wet Bopz gelasten, mocht dit gevraagd worden via een artikel 12 Wetboek van Strafvorderingsprocedure. In het wetsvoorstel forensische zorg krijgt de rechter de mogelijkheid om een zorgmachtiging op te leggen.⁴⁰⁰ In dit wetsvoorstel wordt gesproken over het opleggen van forensische zorg door een rechterlijke beslissing, waarvoor een indicatieadvies noodzakelijk is.⁴⁰¹ In artikel 2.3 wetsvoorstel forensische zorg is bepaald dat de rechter een zorgmachtiging ingevolge de Wet Bopz kan afgeven als de rechter geen forensische zorg oplegt. Het lijkt erop dat dit ziet op een einduitspraak van de rechter en niet op een beslissing ingevolge artikel 12 Wetboek van Strafvordering.

Een andere rechterlijke controle is het tijdens de berechting niet-ontvankelijk verklaren van het Openbaar Ministerie. De Hoge Raad⁴⁰² heeft in 2012 het normatief kader geformuleerd waaruit blijkt dat de vervolgingsbeslissing slechts in beperkte mate getoetst dient te worden door de rechter, omdat de vervolgingsbeslissing

³⁹² Bij zaken van het Landelijk Parket dient het klaagschrift bij het Gerechtshof 's-Gravenhage ingediend te worden.

³⁹³ Artikel 12d lid 1 Wetboek van Strafvordering.

³⁹⁴ Zie bijvoorbeeld artikel 12b Wetboek van Strafvordering.

³⁹⁵ Artikel 12e lid 1 Wetboek van Strafvordering.

³⁹⁶ Als het gerechtshof zich bevoegd acht en het beklag ontvankelijk is.

³⁹⁷ Van der Leij 2006, aant. 14 ad art. 12i suppl. 138. Zie ook Hoge Raad, 6 december 1985, NJ 1986, 244.

³⁹⁸ Artikel 12i lid 3 Wetboek van Strafvordering.

³⁹⁹ Zie ook Corstens & Borgers 2014, p. 619-620.

⁴⁰⁰ Zie verder op in dit hoofdstuk in paragraaf 3.1 onder 'De Wet forensische zorg'.

⁴⁰¹ Artikel 5.1 Wetsvoorstel Wet forensische zorg, 32 398.

⁴⁰² Hoge Raad, 6 november 2012, ECLI:NL:HR:2012:BX4280.

exclusief is toebedeeld aan het Openbaar Ministerie. Echter, uit de jurisprudentie blijkt dat in sommige zaken waarin er sprake is van een psychisch gestoorde verdachte de rechter van oordeel is dat het Openbaar Ministerie in redelijkheid niet tot vervolging over had moeten gaan. De rechter verklaart in dat geval het Openbaar Ministerie niet-ontvankelijk.⁴⁰³

3. Praktijk

De discretionaire ruimte die het opportuniteitsbeginsel met zich meebrengt, zorgt voor een grote beleidsvrijheid voor het Openbaar Ministerie. Een officier van justitie is bij de vervolgingsbeslissing door de algemene beginselen van behoorlijk strafprocesrecht⁴⁰⁴ gebonden aan aanwijzingen en richtlijnen.⁴⁰⁵ Artikel 79 Wet op de Rechterlijke Organisatie bepaalt: “*Lid 1. De Hoge Raad vernietigt handelingen, arresten, vonnissen en beschikkingen: a. wegens verzuim van vormen voor zover de niet-inachtneming daarvan uitdrukkelijk met nietigheid is bedreigd of zodanige nietigheid voortvloeit uit de aard van de niet in acht genomen vorm; b. wegens schending van het recht met uitzondering van het recht van vreemde staten. Lid 2. Feiten waaruit het gelden of niet gelden van een regel van gewoonterecht wordt afgeleid, worden voor zover zij bewijs behoeven, alleen op grond van de bestreden beslissing als vaststaande aangenomen.*”. Hieruit kan opgemaakt worden dat deze aanwijzingen en richtlijnen als recht gelden en dat deze door de Hoge Raad kunnen worden uitgelegd.⁴⁰⁶

De vervolgingsbeslissing van de officier van justitie zal naast een opportuniteitscomponent ook altijd een haalbaarheidscomponent bevatten. De officier van justitie zal geen zaak gaan vervolgen, waarvan van te voren al vaststaat dat het opsporingsonderzoek niet zal leiden tot het in beeld krijgen van een (mogelijke) verdachte.⁴⁰⁷

Uit het opportuniteitsbeginsel vloeit de discretionaire bevoegdheid voort dat de officier van justitie kan beslissen, dat op gronden aan het algemeen belang ontleend, het niet opportuun is om een verdachte strafrechtelijk te vervolgen, maar dat een behandeltraject via de Wet Bopz meer in de rede ligt. Bij een verdachte die lijdt aan een psychische stoornis, kan het in het algemeen belang zijn dat deze verdachte zo snel mogelijk zorg krijgt middels de Wet Bopz. De strafzaak tegen de verdachte kan in dat geval geseponeerd worden. De sepotgrond die bij een psychisch gestoorde

⁴⁰³ Zie paragraaf 3.2. van dit hoofdstuk.

⁴⁰⁴ Zoals eerder gezegd betreft dit het vertrouwensbeginsel, verbod van willekeur en het gelijkheidsbeginsel.

⁴⁰⁵ Zie bijvoorbeeld Hoge Raad, 13 september 1988, NJ 1989, 285; Hoge Raad, 22 oktober 1991, NJ1992, 282 en Hoge Raad, 8 oktober 2002, NJ 2003, 65.

⁴⁰⁶ Hoge Raad, 19 juni 1990, NJ 1991, 119, m.nt. ThWvV.

⁴⁰⁷ Zie ook Corstens & Borgers 2014, p.43-44.

verdachte vaak gebruik zal worden, is 53: gezondheidstoestand.⁴⁰⁸

3.1 Keuze straf(proces)recht of Wet Bopz

De (piket)officier⁴⁰⁹ van justitie kan door opsporingsambtenaren benaderd worden met de vraag wat te doen met een verdachte die een strafbaar feit begaan heeft, maar ook lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. De officier van justitie heeft op dat moment twee keuzes. Er kan een strafrechtelijk traject opgestart worden, met in het strafrecht enige mogelijkheid tot hulpverlening, of er wordt gekozen voor het civielrechtelijk traject van de rechterlijke machtiging op basis van de – thans nog – Wet Bopz.

Voor welk traject de officier van justitie kiest, hangt mede af van de ernst van het begane strafbaar feit.⁴¹⁰ Bij een ernstig strafbaar feit zal er veelal gekozen worden voor het strafrechtelijk traject. Het gaat om delicten waarbij er gronden zijn om een verdachte voor te leiden bij de rechter-commissaris en de inbewaringstelling te vorderen. Gedacht kan worden aan delicten als levensdelicten, geweldsdelicten en zedendelicten. Het gaat om een zodanig ernstig delict dat de officier van justitie strafvervolgning noodzakelijk acht. Bij een minder ernstig strafbaar feit kan er ook gekozen worden voor strafvervolgning maar zal de verdachte niet voorgeleid kunnen worden bij de rechter-commissaris en in bewaring gesteld worden.⁴¹¹ De verdachte zal in dat geval op korte termijn terugkeren in de maatschappij. De officier van justitie kan beslissen dat het zorgtraject prevaleert. Als de officier van justitie kiest voor een civielrechtelijk traject via de Wet Bopz zal er door de opsporingsambtenaar een proces-verbaal van het begane strafbare feit opgemaakt worden en wordt er contact⁴¹² gelegd met de acute dienst van het Riagg teneinde het traject van de rechterlijke machtiging op te starten. Een onafhankelijk psychiater komt de verdachte beoordelen om te bezien of er een geneeskundige verklaring kan worden opgesteld voor de aanvraag van een inbewaringstelling.⁴¹³ De burgemeester is degene die de inbewaringstelling gelast.

⁴⁰⁸ Aanwijzing gebruik sepotgronden (2014A007).

⁴⁰⁹ De piketofficier is de officier van justitie die voor een bepaalde regio (in Rotterdam is dit regio Noord of Zuid) bereikbaar is voor opsporingsambtenaren voor het eerste overleg om strafbare feiten/mogelijke (nieuwe) zaken te bespreken. Vaak heeft een officier van justitie een bepaalde dag of week piketdienst.

⁴¹⁰ Zie empirisch onderzoek en Juridisch Kennis Systeem Openbaar Ministerie, Bijzondere opnemings in psychiatrisch ziekenhuis, auteur officier van justitie B. de Ruijter. Bij twijfel tussen de trajecten (strafrechtelijk of civielrechtelijk) bestaat voor de officier van justitie de mogelijkheid om contact op te nemen met de Bopz-officier van justitie of de medisch officier van justitie.

⁴¹¹ Er zijn geen gronden aanwezig.

⁴¹² Het contact met de acute dienst van het Riagg legt de politie of de GGD.

⁴¹³ Artikel 20 Wet Bopz.

Als de officier van justitie kiest voor vervolging middels het strafrecht dan zijn er gedurende het strafproces verschillende mogelijkheden om de verdachte zorg te laten krijgen en rekening te houden met de kwetsbaarheid van de verdachte die voortvloeit uit de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. Daarnaast kunnen er psychologische en psychiatrische rapportages aangevraagd worden om inzicht te krijgen in de aard van de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte.⁴¹⁴

Het komt weleens voor dat er zonder overleg met de officier van justitie door de hulpofficier van justitie besloten wordt welk traject gevolgd gaat worden, het strafrechtelijke- of het civielrechtelijk traject via de Wet Bopz. De derde Evaluatiecommissie van de Bopz heeft zich hier in haar rapport kritisch over uit gelaten, omdat naar haar oordeel deze beslissing door de officier van justitie genomen moet worden en niet door de hulpofficier van justitie.⁴¹⁵

De keuze van de officier van justitie om een verdachte die lijdt aan een ziekelijke stoornis of gebrekkige ontwikkeling van de geestvermogens buiten het strafrecht te houden, komt vaak voort uit de ernst van het strafbare feit, en niet in de eerste plaats uit de zorgbehoefte van een verdachte. De norm is niet de zorgbehoefte van de verdachte maar de ernst/zwaarte van het begane strafbare feit geeft de doorslag. Dit is gelet op de doeleinden van het strafrecht, zoals de vergelding en preventie, niet onbegrijpelijk. Ook in zaken waar de verdachte een strafbaar feit begaat in een instelling waar hij op dat moment verblijft of als de verdachte al bekend is bij de zorginstellingen wordt er regelmatig gekozen voor het strafrecht en niet voor de Wet Bopz.⁴¹⁶

Deze keuze zal aan het begin van het strafproces gemaakt worden en is bepalend voor het verdere verloop van de zaak. Het verloop van beide trajecten wordt hier onder kort besproken.

Consequentie keuze straf(proces)recht

Als de officier van justitie kiest voor strafrechtelijke vervolging, zal het in de meeste gevallen gaan om een delict waarvoor de invezekeringstelling⁴¹⁷ toegestaan⁴¹⁸ is.

⁴¹⁴ Juridisch Kennis Systeem Openbaar Ministerie, Bijzondere opnemings in psychiatrisch ziekenhuis, auteur officier van justitie B. de Ruijter.

⁴¹⁵ Derde evaluatiecommissie van de Wet Bopz 2007.

⁴¹⁶ Bijvoorbeeld Rechtbank Rotterdam, 25 september 2014, ECLI:NL:RBROT:2014:7845 of Rechtbank Utrecht, 17 mei 2011, ECLI:NL:RBUTR:2011:BQ4825.

⁴¹⁷ De artikelen 57 tot 59 Wetboek van Strafvordering.

⁴¹⁸ Artikel 67 Wetboek van Strafvordering, een misdrijf waar een gevangenisstraf van vier jaar of meer op is gesteld of uitzonderingen omschreven in de leden 1b en 1c van dit artikel.

inverzekeringstelling mag maximaal drie dagen en vijftien uur duren, waarna de verdachte voorgeleid dient te worden aan de rechter-commissaris. De rechter-commissaris beslist of er voldoende ernstige bezwaren en gronden⁴¹⁹ aanwezig zijn om een verdachte, voor maximaal veertien dagen, in bewaring te stellen. Na deze veertien dagen volgt er een raadkamer waarin er opnieuw getoetst wordt door de rechter-commissaris of de verdachte langer vast dient te blijven. Er kan dan besloten worden dat de verdachte voor maximaal 90 dagen vast blijft zitten, hierna volgt er een pro-formazitting.

De rechter-commissaris kan ook beslissen dat de voorlopige hechtenis van een verdachte geschorst wordt.⁴²⁰ Hieraan kunnen voorwaarden gesteld worden, bijvoorbeeld meewerken aan reclasseringstoezicht of aan een behandeling. Er kan ook besloten worden dat de voorlopige hechtenis geschorst wordt en dat de verdachte tijdens de schorsing in een psychiatrisch ziekenhuis/inrichting verblijft.⁴²¹

In de volgende hoofdstukken worden de regelingen uit het Wetboek van Strafvordering die van toepassing zijn bij een verdachte die (vermoedelijk) lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens en die vervolgd wordt, uitgebreid besproken.

Consequentie keuze Wet Bopz

Kiest de officier van justitie voor het civielrechtelijk traject via de Wet Bopz dan zal de verdachte zo snel mogelijk beoordeeld worden door een onafhankelijke psychiater. Deze psychiater bekijkt of er een geneeskundige verklaring opgesteld kan worden voor de aanvraag van een inbewaringstelling.⁴²²

De inbewaringstelling is een spoedprocedure om iemand in een acute crisissituatie gedwongen op te kunnen nemen. Dit betekent dat er sprake is van onmiddellijk dreigend gevaar en er geen tijd is voor het aanvragen van een rechterlijke machtiging. De burgemeester besluit tot een inbewaringstelling. De officier van justitie en de rechter moeten dit vervolgens bekrachtigen. De inbewaringstelling kan gebruikt worden voor personen die gestoord zijn in hun geestvermogens, wanneer het ernstige vermoeden bestaat dat de persoon door de stoornis gevaar zal veroorzaken, het gevaar zo onmiddellijk dreigend is dat de vordering van een rechterlijke machtiging niet kan worden afgewacht, het gevaar niet door tussenkomst van personen of

⁴¹⁹ Artikel 67a Wetboek van Strafvordering.

⁴²⁰ Artikel 80 Wetboek van Strafvordering.

⁴²¹ In het oog gehouden dient te worden dat het opleggen van een klinische opname, indien de verdachte niet mee zou werken aan ambulante behandeling of (kortdurend) ter detoxificatie, op een door de reclassering te bepalen tijdstip als bijzondere voorwaarde wettelijk niet mogelijk is nu de vrijheidsbeneming in dat geval plaats zou vinden naar goeddunken van de reclassering.

⁴²² Artikel 20 en 21 Wet Bopz.

instellingen buiten een psychiatrisch ziekenhuis kan worden afgewend of de betrokkene van twaalf jaar of ouder geen blijk geeft van de nodige bereidheid tot opname.⁴²³

De burgemeester geeft de last tot inbewaringstelling door middel van een schriftelijke beschikking. Na deze beschikking moet de psychisch gestoorde verdachte binnen 24 uur opgenomen worden. Indien deze opname niet binnen 24 uur geschiedt, kan de burgemeester een psychiatrisch ziekenhuis bevelen de psychisch gestoorde verdachte op te nemen.⁴²⁴ De burgemeester draagt er zorg voor dat de psychisch gestoorde verdachte wordt bijgestaan door een raadsman.⁴²⁵ Bij de opname van de psychisch gestoorde verdachte in het ziekenhuis ontvangen de echtgenoot, de wettelijk vertegenwoordiger en/of de naaste familiebetrekkingen zo spoedig mogelijk een kennisgeving. De officier van justitie moet onverwijld een kennisgeving ontvangen en moet zo spoedig mogelijk een afschrift van de beschikking en de geneeskundige verklaring krijgen.⁴²⁶ De officier van justitie toetst op grond van de stukken of gevaar aanwezig is en besluit al dan niet tot het instellen van een vordering bij de rechter tot voortzetting van de inbewaringstelling. Dit besluit wordt uiterlijk de dag na ontvangst van de stukken genomen.⁴²⁷

De rechter beslist binnen drie dagen over de voortzetting van de inbewaringstelling. De rechter hoort betrokkene, bijgestaan door een raadsman. Hij laat zich indien mogelijk voorlichten door personen uit de naaste omgeving, de arts die de geneeskundige verklaring heeft opgemaakt en de instelling of psychiater die de betrokkene begeleidt.⁴²⁸ De geldigheidsduur van de machtiging tot voortzetting van de inbewaringstelling is maximaal drie weken.⁴²⁹ Het verblijf op grond van de voortzetting inbewaringstelling kan maximaal zes weken⁴³⁰ duren.

Op een inbewaringstelling kan een voorlopige machtiging volgen.⁴³¹ Een voorlopige machtiging is maximaal zes maanden geldig. De machtiging tot voortgezet verblijf volgt op de voorlopige machtiging en heeft een geldigheidsduur van maximaal een jaar.⁴³² Verlenging van een nieuwe machtiging is mogelijk als de gronden daar-

⁴²³ Artikel 20 lid 2 Wet Bopz.

⁴²⁴ Artikel 24 Wet Bopz.

⁴²⁵ Artikel 22 Wet Bopz, De burgemeester dient er voor te zorgen dat de psychisch gestoorde verdachte op tijd bijstand krijgt van een raadsman. Dit moet uiterlijk vanaf het moment dat de beschikking gegeven is.

⁴²⁶ Artikel 25 Wet Bopz.

⁴²⁷ Artikel 27 lid 1 Wet Bopz.

⁴²⁸ Artikel 29 Wet Bopz.

⁴²⁹ Artikel 30 Wet Bopz.

⁴³⁰ De beslistermijn van de rechtbank bij de geldigheidsduur meegerekend.

⁴³¹ Ook hiervoor is een geneeskundige verklaring van de geneesheer-directeur ex artikel 16 Wet Bopz noodzakelijk.

⁴³² Artikel 17 Wet Bopz bepaalt dat voor zwakzinnigeninrichtingen of verpleeginrichtingen de machtiging tot voortgezet verblijf kan worden verleend voor ten hoogste vijf jaar.

toe aanwezig zijn. Na een ononderbroken verblijf van vijf jaar in een psychiatrisch ziekenhuis kan een machtiging tot voortgezet verblijf worden verleend voor de duur van maximaal twee jaar.⁴³³

Als de officier van justitie kiest voor het civielrechtelijk traject via de Wet Bopz en er besloten wordt tot het aanvragen van een rechterlijke machtiging dan heeft de officier van justitie nog slechts een toetsende functie. In het kader van de zittingen voor de inbewaringstelling en de zittingen voor een voorwaardelijke machtiging en machtigingen tot voortgezet verblijf, zal de officier van justitie politiemutaties⁴³⁴ opvragen. Ook zal de officier van justitie beoordelen of de verklaring van de deskundige en het behandelingsplan aan de wettelijk gestelde eisen voldoen.⁴³⁵ Naast het toetsen van de zorgvuldigheid van een aanvraag voor een inbewaringstelling of een machtiging, heeft de officier van justitie een taak in het toezicht houden op het wederrechtelijk vasthouden van mensen. De officier van justitie kan langs de (zorg)instellingen gaan om te controleren of er inderdaad een machtiging is voor patiënten die onvrijwillig zijn opgenomen.^{436/437}

De Wet forensische zorg

De nieuwe Wet forensische zorg zorgt voor een verruiming van de regelingen die nu in de Wet Bopz staan. De Wet forensische zorg houdt al rekening met de situatie dat de Wet Verplichte geestelijke gezondheidszorg in plaats van de Wet Bopz komt. De wetsvoorstellen Wet forensische zorg⁴³⁸ en Wet Verplichte geestelijke gezondheidszorg⁴³⁹ worden thans samen behandeld.

Met de Wet forensische zorg wordt het in elke fase van het strafproces mogelijk te kiezen voor gedwongen zorg in een civielrechtelijk kader. De rechter krijgt meer mogelijkheden en de zorg lijkt een belangrijke positie te krijgen in het strafproces. Met deze nieuwe wetgeving blijft de officier van justitie in de voorfase de mogelijkheid hebben om een afweging te maken of er besloten wordt voor strafrechtelijke vervolging of dat het aanvragen van een machtiging op grond van de Wet Bopz⁴⁴⁰ noodzakelijk is. Bovendien wordt het mogelijk om gedwongen civiele zorg tijdens

⁴³³ Artikel 19 Wet Bopz.

⁴³⁴ Een aantekening/registratie die de politie maakt in het systeem naar aanleiding van een melding.

⁴³⁵ Het kan voorkomen dat de officier van justitie een verzoek afwijst, omdat de geneeskundige verklaring onleesbaar is.

⁴³⁶ Als de machtiging verlopen is en patiënten zijn nog steeds opgenomen, dan is er in feite sprake van vrijwillige opname. Het moet dan wel bij die patiënten bekend zijn dat de machtiging verlopen is.

⁴³⁷ Können e.a. 2007, p. 41.

⁴³⁸ *Kamerstukken II*, 2009-10, 32 398, nr. 2.

⁴³⁹ *Kamerstukken II*, 2009-10, 32 399, nr. 2.

⁴⁴⁰ Op dat moment de nieuwe Wet Verplichte geestelijke gezondheidszorg.

de strafrechtelijke vervolging, als onderdeel van de afdoening en na afloop van de straf of maatregel op te leggen. De officier van justitie kan de strafrechter op grond van artikel 2.3 Wet forensische zorg verzoeken tot het verstrekken van een zorgmachtiging. De strafrechter kan een zorgmachtiging afgeven als er bij de inhoudelijke behandeling van de strafzaak besloten wordt de verdachte naast de straf geen forensische zorg op te leggen, denk hierbij aan bijvoorbeeld de tbs-maatregel, of als de strafrechter besluit de forensische zorg niet te verlengen. Ook krijgt de strafrechter de bevoegdheid om op voorstel van de officier van justitie een machtiging af te geven aan een forensisch patiënt met een psychische stoornis aan wie na afloop van de strafrechtelijke titel onvrijwillige zorg moet worden verleend. Daarnaast moet er, nog steeds, in voorzien zijn dat in de fase van het vonnis en na afloop van de verleende zorg een goede aansluiting met de geestelijke gezondheidszorg plaatsvindt.⁴⁴¹ De (straf)rechter zal wel indicatieadvies moeten overleggen of in het vonnis dienen op te nemen wanneer er forensische zorg opgelegd wordt.⁴⁴² Uit deze regelingen blijkt dat de strafrechter meer mogelijkheden krijgt om te zorgen dat een verdachte met een psychische stoornis de juiste zorg gaat krijgen. Het mes snijdt zo aan twee kanten. Aan de ene kant zijn er meer mogelijkheden in verschillende stadia van het strafproces om de psychisch gestoorde verdachte zorg te laten krijgen. Aan de andere kant wordt de maatschappij beschermd tegen verdachten met een psychische stoornis bij wie het gedrag mogelijk leidt tot een aanzienlijk risico op ernstige schade.

3.2 De jurisprudentie

De Hoge Raad⁴⁴³ heeft in 2012 het normatief kader geformuleerd waaruit blijkt dat de vervolgingsbeslissing slechts in beperkte mate getoetst dient te worden door de rechter, omdat de vervolgingsbeslissing exclusief is toebedeeld aan het Openbaar Ministerie. De Hoge Raad overweegt: *“In art. 167, eerste lid, Sv is (...) aan het openbaar ministerie de bevoegdheid toegekend zelfstandig te beslissen of naar aanleiding van een ingesteld opsporingsonderzoek vervolging moet plaatsvinden. De beslissing om tot vervolging over te gaan leent zich slechts in zeer beperkte mate voor een inhoudelijke rechterlijke toetsing in die zin dat slechts in uitzonderlijke gevallen plaats is voor niet-ontvankelijkverklaring van het openbaar ministerie in de vervolging op de grond dat het instellen of voortzetten van die vervolging onverenigbaar is met beginselen van een goede procesorde, voor zover hier van belang met het verbod van willekeur – dat in strafrecht-spraak in dit verband ook wel wordt omschreven als het beginsel van een redelijke en billijke belangenafweging – om de reden dat geen redelijk handelend lid van het openbaar*

⁴⁴¹ Wetsvoorstel Wet forensische zorg, 32 398, artikelen 2.3 en 7.1; In de Wet Verplichte geestelijke gezondheidszorg de artikelen 5:20 en 9:1.

⁴⁴² Artikel 5.1 Wetsvoorstel Wet forensische zorg, 32 398.

⁴⁴³ Hoge Raad, 6 november 2012, ECLI:NL:HR:2012:BX4280.

*ministerie heeft kunnen oordelen dat met (voortzetting van) de vervolging enig door strafrechtelijke handhaving beschermd belang gediend kan zijn. Indien een rechter op deze grond tot het oordeel komt dat sprake is van een uitzonderlijk geval waarin het openbaar ministerie om die reden niet-ontvankelijk moet worden verklaard in de vervolging, gelden voor deze beslissing zware motiveringseisen.”*⁴⁴⁴ Een soortgelijke overweging komt in verscheidene uitspraken terug.⁴⁴⁵

In het geval van de vervolging van psychisch gestoorde verdachten wordt in sommige gevallen, ondanks het normatieve kader van de Hoge Raad, tot niet-ontvankelijkheid van het Openbaar Ministerie besloten door de rechtbank of het gerechtshof.

In een zaak bij het Gerechtshof Leeuwarden⁴⁴⁶ staat een verdachte terecht die langs het treinspoor gelopen heeft. De verdachte heeft hiervoor een strafbeschikking gekregen en heeft daartegen verzet ingesteld. Bij de kantonrechter wordt de verdachte bij verstek veroordeeld. Het Gerechtshof Leeuwarden behandelt het beroep. Ter terechtzitting komt ter sprake dat de verdachte ten tijde van het delict slechts 16 jaar oud was en lijdt aan een depressieve stoornis met suïcidaliteit en automutilatie. De verdachte is momenteel opgenomen in een kliniek. Het Gerechtshof Leeuwarden weegt in de beslissing mee dat de verdachte geestelijk ziek was, de verdachte destijds 16 jaar oud was, het een bagatelzaak betreft, er geen concrete schade, letsel of implicaties voor de rechtsorde zijn en de verdachte heeft aangegeven zich te realiseren dat wat ze heeft gedaan niet is toegestaan.⁴⁴⁷ Het Gerechtshof Leeuwarden verklaart het Openbaar Ministerie niet-ontvankelijk.⁴⁴⁸

De Rechtbank 's-Gravenhage⁴⁴⁹ is in een strafzaak waarin een verstandelijk gehandicapte man terechtstaat van oordeel dat deze verdachte niet vervolgd had mogen worden en verklaart de officier van justitie niet-ontvankelijk. De officier van justitie heeft de zaak voor de rechter gebracht, gezien de ernst van het feit. De verdediging

⁴⁴⁴ Hoge Raad, 6 november 2012, ECLI:NL:HR:2012:BX4280, R.O. 2.4.

⁴⁴⁵ Zie Gerechtshof Leeuwarden, 14 oktober 2003 ECLI:NL:GHLEE:2003:AL8866, R.O. De ontvankelijkheid van de officier van justitie; Zie ook Rechtbank 's-Gravenhage, 19 juli 2013 ECLI:NL:RBDHA:2013;8817, R.O. 3 Ontvankelijkheid van het openbaar ministerie met betrekking tot feit 3; Zie ook Rechtbank Amsterdam, 10 mei 2013, ECLI:NL:RBAMS:2013:4284, R.O. 3.3 Ontvankelijkheid van het Openbaar Ministerie, onder 3.3.3. Het oordeel van de rechtbank en zie ook Rechtbank Zwolle-Lelystad, 17 juni 2010, ECLI:NL:RBZLY:2010:BM9618, R.O. Het oordeel van de Rechtbank, ten aanzien van feit 1.

⁴⁴⁶ Gerechtshof Leeuwarden, 14 maart 2013, ECLI:NL:GHARL:2013:BZ4908.

⁴⁴⁷ Gerechtshof Leeuwarden, 14 maart 2013, ECLI:NL:GHARL:2013:BZ4908, R.O. Ontvankelijkheid van het Openbaar Ministerie

⁴⁴⁸ Gerechtshof Leeuwarden, 14 maart 2013, ECLI:NL:GHARL:2013:BZ4908, R.O. Beslissing.

⁴⁴⁹ Rechtbank 's-Gravenhage, 9 februari 2014, ECLI:NL:RBSGR:2004:AO3757.

is van mening dat de officier van justitie niet-ontvankelijk verklaard moet worden omdat de verdachte ontoerekeningsvatbaar is. De Rechtbank 's-Gravenhage overweegt dat de ernst van het feit van belang is maar dat de persoon van de verdachte ook meegewogen moet worden in de beslissing tot verdere vervolging.⁴⁵⁰ De verdachte verblijft al enkele jaren via een gerechtelijke machtiging in een gesloten inrichting. De orthopedagoog, psycholoog en de psychiater geven aan dat de verdachte niet in staat is de ernst van zijn daden te overzien, dat er geen gesprek met de verdachte te voeren is en dat de verdachte volledig ontoerekeningsvatbaar is. De Rechtbank 's-Gravenhage neemt in haar overweging mee dat de verdachte functioneert op een niveau van een zevenjarig kind en dat ingevolge artikel 486 Wetboek van Strafvordering kinderen onder de twaalf jaar niet vervolgd worden. Ook neemt de Rechtbank 's-Gravenhage in ogenschouw dat de ouders van verdachte de officier van justitie gevraagd hebben de vervolging te stoppen en dat het politieonderzoek in deze zaak niet volledig is geweest. Alles overwegende oordeelt de Rechtbank 's-Gravenhage als volgt: *“onder de speciale omstandigheden van dit geval redelijkerwijs niet had kunnen komen tot de beslissing tot verdere vervolging en desondanks wel vervolgende heeft gehandeld in strijd met een goede strafprocesorde, redenen waarom de officier van justitie in haar vervolging niet-ontvankelijk dient te worden verklaard”*.⁴⁵¹ Uit deze zaak blijkt dat in zeer specifieke omstandigheden de rechter de vervolgingsbeslissing van de officier van justitie op de zitting te niet doet door de officier van justitie niet-ontvankelijk te verklaren. De rechtbank is van oordeel dat de officier van justitie in deze zaak te lichtvaardig heeft aangenomen dat de verdachte het vermogen had om terecht te staan.

Het komt ook voor dat het Openbaar Ministerie niet-ontvankelijk verklaard wordt omdat de verdachte de tegen hem ingestelde vervolging niet begrijpt en er geen reële kans op herstel is. Het Gerechtshof 's-Gravenhage⁴⁵² besluit in een dergelijk geval de strafzaak niet te beëindigen via artikel 36 Wetboek van Strafvordering, zoals de Rechtbank Breda⁴⁵³ in 2006 wel deed, maar verklaart het Openbaar Ministerie niet-ontvankelijk.⁴⁵⁴

Rechters gaan vaak niet mee in het niet-ontvankelijkheidsverweer van de verdedi-

⁴⁵⁰ Rechtbank 's-Gravenhage, 9 februari 2014, ECLI:NL:RBSGR:2004:AO3757, R.O. Beoordeling ex artikel 348 van het Wetboek van Strafvordering betreffende de ontvankelijkheid van het Openbaar Ministerie.

⁴⁵¹ Rechtbank 's-Gravenhage, 9 februari 2014, ECLI:NL:RBSGR:2004:AO3757, R.O. Beoordeling ex artikel 348 van het Wetboek van Strafvordering betreffende de ontvankelijkheid van het Openbaar Ministerie en R.O. beslissing.

⁴⁵² Gerechtshof 's-Gravenhage, 27 november 2008, NbSr 2009, 52.

⁴⁵³ Rechtbank Breda, 26 september 2006, ECLI:NL:RBBRE:2006:AY8840.

⁴⁵⁴ Gerechtshof 's-Gravenhage, 27 november 2008, NbSr 2009, 52.

ging. In 2011 is er een zaak bij de Rechtbank Roermond⁴⁵⁵ die te maken heeft met het opportuniteitsbeginsel en een verdachte, die verstandelijk beperkt is. De verdachte wordt verkrachting en het seksueel binnendringen van een bewusteloze, onmachtige of gestoorde ten laste gelegd.⁴⁵⁶ Gedragsdeskundigen stellen vast dat de verdachte verstandelijk beperkt is. De verdachte heeft een IQ van 64 en is qua verstandelijke ontwikkeling te vergelijken met een kind van zeven jaar oud.⁴⁵⁷ De raadsman van de verdachte is van mening dat de vervolging van de verdachte buiten proporties is. De raadsman is van mening dat de vervolging van de verdachte gezien zijn verstandelijke beperkingen en het tijdsverloop tussen het ten laste gelegde feit en de terechtzitting in strijd is met het opportuniteitsbeginsel.⁴⁵⁸ De Rechtbank Roermond laat bij de beoordeling van de ontvankelijkheid van de officier van justitie meewegen dat de verdachte 'licht zwakzinnig' is en qua verstandelijke ontwikkeling vergelijkbaar is met een kind van zeven jaar; dat het slachtoffer een verstandelijke ontwikkeling heeft vergelijkbaar met een kind van vier jaar; dat beiden geplaatst waren in een geestelijke gezondheidsinstelling; het ten laste gelegde feit vier jaar geleden heeft plaatsgevonden en de officier van justitie in het requisitoir aangegeven heeft dat er voor de verdachte geen gepaste oplossing is binnen een strafrechtelijke procedure. De Rechtbank Roermond is van oordeel dat een redelijk strafrechtelijk doel ontbreekt bij de vervolging van verdachte. De rechtbank overweegt: *“dat het Openbaar Ministerie onder de speciale omstandigheden van dit geval redelijkerwijs niet had kunnen komen tot de beslissing tot verdere vervolging. Nu het Openbaar Ministerie desondanks wel vervolging heeft ingesteld heeft het in strijd met een goede strafprocesorde gehandeld, redenen waarom de officier van justitie in zijn vervolging niet-ontvankelijk dient te worden verklaard”*.⁴⁵⁹

De Rechtbank Roermond houdt bij de beoordeling rekening met de beleidsvrijheid van het Openbaar Ministerie en toets slechts marginaal.⁴⁶⁰ De Rechtbank Roermond is in dit specifieke geval van oordeel dat het Openbaar Ministerie niet-ontvankelijk verklaard dient te worden. Naar aanleiding van deze uitspraak kan niet

⁴⁵⁵ Rechtbank Roermond, 15 juli 2011, ECLI:NL:RBROE:2011:BR3875.

⁴⁵⁶ Rechtbank Roermond, 15 juli 2011, ECLI:NL:RBROE:2011:BR3875, R.O. 2. De tenlastelegging.

⁴⁵⁷ Rechtbank Roermond, 15 juli 2011, ECLI:NL:RBROE:2011:BR3875, R.O. 5. De ontvankelijkheid van de officier van justitie, onder het standpunt van de officier van justitie.

⁴⁵⁸ Rechtbank Roermond, 15 juli 2011, ECLI:NL:RBROE:2011:BR3875, R.O. 5. De ontvankelijkheid van de officier van justitie, onder het standpunt van de raadsman.

⁴⁵⁹ Rechtbank Roermond, 15 juli 2011, ECLI:NL:RBROE:2011:BR3875, R.O. 5. De ontvankelijkheid van de officier van justitie, onder het standpunt van de rechtbank.

⁴⁶⁰ De Rechtbank Roermond beoordeelt of het Openbaar Ministerie in redelijkheid tot de vervolgingsbeslissing had kunnen komen.

in zijn algemeenheid gesteld worden dat het Openbaar Ministerie bij vervolging van zwakzinnige verdachten niet-ontvankelijk is. In deze zaak zijn er specifieke redenen waarom het Openbaar Ministerie niet-ontvankelijk verklaard wordt. De Rechtbank Roermond weegt zwaar mee dat de officier van justitie in het requisitoir aangeeft dat er eigenlijk geen gepaste strafrechtelijke afdoeningsmiddelen zijn. De officier van justitie geeft hiermee feitelijk aan dat strafrechtelijke vervolging mogelijk niet de juiste keuze is geweest.

Uit de jurisprudentie blijkt dat de verdediging om uiteenlopende redenen een beroep doet op het opportuniteitsbeginsel om het Openbaar Ministerie niet-ontvankelijk te laten verklaren. Zo worden genoemd: het vervolgen van een feit, gezien de ernst van de andere feiten, geen doel dient⁴⁶¹ of omdat de tenlastelegging te grof gewijzigd wordt⁴⁶² – in de ogen van de raadsman – of omdat de officier van justitie in verband met het gelijkheidsbeginsel niet-ontvankelijk verklaard dient te worden⁴⁶³ of omdat het Openbaar Ministerie niet voldaan heeft aan de hoorplicht zoals neergelegd in artikel 167a Wetboek van Strafvordering⁴⁶⁴.

3.3 Empirisch onderzoek

Uit het empirisch onderzoek komt naar voren dat in 257 zaken geen enkele keer voor de Wet Bopz is gekozen, maar steeds voor het strafrecht. Er is in 210 zaken voor het strafrecht gekozen omdat het een zwaar delict betreft.⁴⁶⁵ Bij de zedenzaken wordt vaker als motivering ‘zwaar delict’ gegeven dan bij bijvoorbeeld geweldsmisdrijven. Bij geweldsmisdrijven wordt naast de keuze ‘zwaar delict’, ook ‘de beveiliging van de maatschappij’ genoemd als reden om voor het strafrecht te kiezen en niet voor de Wet Bopz. Dat uit de zaken in het empirisch onderzoek blijkt dat steeds voor het strafrecht is gekozen, kan verschillende redenen hebben. Een reden kan zijn dat het beslissingsformulier enkel ingevuld is bij meerderjarige verdachten bij wie er een gedragsdeskundige rapportage is aangevraagd en een vonnis gewezen is. Hierdoor zijn de zaken die afgedaan zijn via de Wet Bopz mogelijk buiten beschouwing gebleven. Er wordt door het arrondissement Rotterdam geen lijst

⁴⁶¹ Rechtbank 's-Gravenhage, 19 juli 2013, ECLI:NL:RBDHA:2013:8817, R.O. 3 Ontvankelijkheid van het openbaar ministerie met betrekking tot feit 3.

⁴⁶² Parket bij de Hoge Raad, 27 januari 2004, ECLI:NL:PHR:2004:AN8274, R.O. 13.

⁴⁶³ Gerechtshof Leeuwarden, 14 oktober 2003, ECLI:NL:GHLEE:2003:AL8866, R.O. De ontvankelijkheid van de officier van justitie.

⁴⁶⁴ Rechtbank Amsterdam, 10 mei 2013, ECLI:NL:RBAMS:2013:4284, R.O. 3.3. Ontvankelijkheid van het Openbaar Ministerie, onder 3.3.1. Het standpunt van de verdediging.

⁴⁶⁵ Bijlage 4, tabel 5. In de andere (47) zaken is er als motivering gerechtelijke afdoening zorgt voor beveiliging maatschappij, zwaar delict en gerechtelijke afdoening zorgt voor beveiliging maatschappij, geen reden tot aannemen detentie ongeschiktheid of overig ingevuld.

bijgehouden met zaken die via de Wet Bopz afgedaan worden, waardoor het onduidelijk is hoeveel zaken er in de periode februari 2012 - februari 2014 afgedaan zijn via de Wet Bopz en welke delicten dit betrof.⁴⁶⁶ Een andere reden kan zijn dat bij verdachten bij wie het niet duidelijk is hoe ernstig de psychisch stoornis is de crisisdienst niet ingeschakeld wordt. Er vindt niet meteen een beoordeling van de psychische gesteldheid van de verdachte plaats. In die situatie zal er mogelijk niet gekozen worden voor de Wet Bopz, omdat daar geen reden voor is, maar wordt er gekozen voor vervolging en berechting via het strafrecht. Een derde reden kan zijn dat de selectie eigenlijk al plaatsgevonden heeft voordat de zaak bij de officier van justitie komt. De opsporingsambtenaren zijn namelijk degenen die de aangehouden persoon als eerste zien en zij maken al een eerste selectie. Bij een persoon bij wie duidelijk is dat er sprake is van een psychische stoornis, zal door de opsporingsambtenaar de crisisdienst gebeld worden. Een medewerker van de crisisdienst onderzoekt de verdachte. Het is op dat moment van belang dat de opsporingsambtenaar overlegt met de officier van justitie over de te nemen vervolgstappen en niet zelf een beslissing neemt. Als de beslissing van de officier van justitie op de hoogte wordt gesteld dan zal de beslissing veelal gebaseerd zijn op grond hetgeen de medewerker van de crisisdienst vaststelt en de opsporingsambtenaar vertelt. Het feit dat de officier van justitie niet ter plaatse is, hoeft niet problematisch te zijn. Het is belangrijk dat er (telefonisch) overleg plaatsvindt tussen de officier van justitie, de medewerker van de crisisdienst en de politie om te bepalen wat er met de verdachte moet gebeuren. De officier van justitie moet op basis van de informatie een (juridische) belangenafweging maken en beslissen of de verdachte via de Wet Bopz of op een strafrechtelijke titel wordt opgenomen respectievelijk vastgehouden of vrijgelaten wordt.

Enkele officieren van justitie hebben in het empirisch onderzoek aangegeven dat in de praktijk de keuzevrijheid en de keuzemogelijkheid voor het alternatief traject van de Wet Bopz nauwelijks bestaat. Bij een voorgeleiding wordt soms duidelijk dat een verdachte niet via het strafrecht vervolgd moet worden, maar dat afdoening via de Wet Bopz gepast is, gezien de zorgbehoefte van de verdachte. Er wordt in sommige gevallen op dat moment nog geprobeerd om een rechterlijke machtiging op grond van de Wet Bopz te bewerkstelligen, maar de ervaring leert dat als een verdachte reeds op enige strafrechtelijke titel is ingesloten, het bijna onmogelijk is om vervolgens deze verdachte niet-strafrechtelijke (ggz-)hulp te bieden.

Naast de keuze voor de Wet Bopz of het strafrecht, is de forumkeuze van belang. Uit het empirisch onderzoek blijkt dat in 252 zaken de zaak behandeld is door de meervoudige kamer.⁴⁶⁷ Er is in vijf zaken voor de politierechter gekozen. Dit betreft

⁴⁶⁶ Dit blijkt uit navraag bij de medisch officieren van justitie van het arrondissementsparket Rotterdam.

⁴⁶⁷ Bijlage 4, tabel 6.

in vier van de vijf zaken een lichter delict. Dit is niet opmerkelijk, omdat uit de richtlijn van het Openbaar Ministerie blijkt dat zaken naar de meervoudige kamer gaan als:

- Er een NIFP-rapportage aangevraagd wordt;
- Er een gedragsdeskundige rapportage ligt over de geestestoestand van de verdachte waarin geconcludeerd wordt dat verdachte on- of (sterk) verminderd toerekeningsvatbaar is;
- Als er een dubbel- of tripelrapportage is aangevraagd⁴⁶⁸

Dit sluit aan bij artikel 368 van het Wetboek van Strafvordering, waaruit blijkt dat het rechtsgeding voor de politierechter wordt vervolgd indien naar het oordeel van het openbaar ministerie de zaak van eenvoudige aard is, ten aanzien van het bewijs en de toepassing van de wet. De officier van justitie mag niet meer dan één jaar gevangenisstraf eisen.

In de meeste zaken is gekozen voor een bepaald forum gelet op ‘de ernst van het delict’ of de combinatie ‘ernst en aard van het delict’.⁴⁶⁹

4. Europese standaarden

4.1 Het EVRM en het EHRM

In het kader van het EVRM bestaan er voor Nederland strafvorderlijke verplichtingen. Het betreft onderzoeks- en vervolgingsverplichtingen. Schending van deze verplichtingen kan betekenen dat er sprake is van schending van mensenrechten. Een voorbeeld hiervan is artikel 2 EVRM, het recht op bescherming van leven en artikel 3 EVRM, het verbod op foltering⁴⁷⁰. Uit de jurisprudentie blijkt dat deze bescherming opgevat wordt als de plicht die de overheid heeft om maatregelen te nemen die redelijkerwijs kunnen worden gevegd om te voorkomen dat zich een reële en directe levensbedreiging voordoet, waarvan de overheid op de hoogte is of zou kunnen of moeten zijn.⁴⁷¹ In gevallen waarin er sprake is van een verwezenlijking van een directe levensbedreiging en de overheid hiervan op de hoogte is, moet er een

⁴⁶⁸ Ook gezien de mogelijke oplegging van de tbs-maatregel of plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis, dient de zaak naar de meervoudige kamer te gaan.

⁴⁶⁹ Bijlage 4, tabel 7.

⁴⁷⁰ Er wordt een positieve beschermingsverplichting aangenomen ten opzicht van bedreiging van kinderen met misbruik of mishandeling, zie Barkhuysen 2004, p. 58 en EHRM, 10 mei 2001, nr. 29392/95 (*Z. en anderen/Verenigd Koninkrijk*).

⁴⁷¹ Zie bijvoorbeeld de uitspraken EHRM, 28 oktober 1998, nr. 23452/94 (*Osman/Verenigd Koninkrijk*); EHRM, 24 oktober 2002, nr. 37703/97 (*Mastromatte/Italië*); EHRM, 14 maart 2002, nr. 46477/99 (*Edwards/Verenigd Koninkrijk*); EHRM, 17 januari 2002, EHRC 2002/22 (*Calvelli en Ciglio/Italië*). Zie ook Barkhuysen, 200, p. 57.

adequaat onderzoek naar de oorzaken volgen.⁴⁷² In het geval er nalatigheid geconstateerd wordt, dient er een schadevergoedingsregeling te komen. Bij grove nalatigheid behoort strafrechtelijke vervolging mogelijk te zijn.⁴⁷³ In artikel 6 EVRM komt het vervolgingsbegrip ‘criminal charge’ tot uitdrukking. Het stelt naar zijn aard als zodanig geen eisen aan de beslissing wel of niet te vervolgen.

In Nederland heeft de officier van justitie de mogelijkheid om op grond van het opportuniteitsbeginsel een psychisch gestoorde verdachte middels de civielrechtelijke Wet Bopz buiten het strafproces en het strafrecht te houden. Het recht op behandeling⁴⁷⁴ voor een psychisch gestoorde verdachte komt niet met zoveel woorden naar voren in het EVRM. Uit artikel 3 EVRM is af te leiden dat dit artikel ook ziet op de noodzaak tot het beschermen van rechten van anderen en kan een interventie onder dwang rechtvaardigen. Het begrip ‘medical necessity’ speelt hierbij een rol.⁴⁷⁵ Artikel 5 EVRM is van belang bij het onvrijwillig opnemen van psychiatrische patiënten. Er kan bij een dergelijke onvrijwillige opname sprake zijn van schending van artikel 5 EVRM. Er moet sprake zijn van proportionaliteit tussen de vrijheidsneming en de aanleiding daarvoor. De gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte moet worden vastgesteld op grond van ‘objective medical expertise’⁴⁷⁶ en de beslissing moet worden genomen door een ‘competent national authority’.⁴⁷⁷ Uit de artikelen 3 en 5 EVRM kan afgeleid worden dat bij de bescherming van de rechten, van een verdachte kwetsbare verdachte, behandeling noodzakelijk geacht kan worden en dat de verdachte in dat geval recht heeft op medische behandeling.

4.2 De EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure

In de artikelen 5 en 6 van de EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure is het non-discriminatiebeginsel beschreven. Uit het non-discriminatiebeginsel kan afgeleid worden dat een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, niet op grond van die kwetsbaarheid gediscrimineerd mag worden bij de uitoefening van (procedurele) rechten. Een verdachte heeft recht op deelname aan het strafproces. Een afwijkende psychische toestand zou

⁴⁷² Dit moet ingevolge artikelen 2 en 13 EVRM.

⁴⁷³ EHRM, 18 juni 2002, EHCR 2002, 64 (*Oneryildiz/Turkije*).

⁴⁷⁴ Wet op de geneeskundige behandelingsovereenkomst (WGBO).

⁴⁷⁵ EHRM, 28 februari 2006, nr.14659/02 (*Wilkinson/Verenigd Koninkrijk*).

⁴⁷⁶ Uitzondering is toegestaan in noodgevallen.

⁴⁷⁷ Zie EHRM, 5 oktober 2000, BJ 2001/36, (*Varbanov/Bulgarije*); EHRM, 24 september 1992, A.242B, (*Hercegfalvy/Oostenrijk*) en EHRM, 24 oktober 1979, NJ 1980,114 (*Winterwerp/Nederland*).

daaraan niet in de weg mogen staan. Het recht van de verdachte op deelname aan het strafproces kan in het gedrang komen als de officier van justitie kiest voor afdoening via de Wet Bopz in plaats van berechting middels het straf(proces)recht.

Onder het non-discriminatiebeginsel wordt daarnaast verstaan dat de aan de kwetsbare verdachte toegekende procedurele rechten gedurende de gehele strafprocedure moeten worden geëerbiedigd, rekening houdend met de aard en de kwetsbaarheid van de verdachte. Het is belangrijk dat er in een zo vroeg mogelijk stadium al rekening wordt gehouden met de kwetsbaarheid van de verdachte die voortvloeit uit de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens en deze kwetsbaarheid moet voldoende gecompenseerd worden. Een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens bij wie afdoening via de Wet Bopz afgewogen wordt, kan mogelijk zijn procedurele rechten niet uitoefenen. Ingevolge de Nederlandse regeling kan de officier van justitie bij de vervolgingsbeslissing rekening kan houden met de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte door de zaak middels de Wet Bopz af te doen.

5. Samenvattende analyse

De officier van justitie heeft na de aanhouding van een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, de keuze om deze verdachte via het strafrecht te berechten of via de civielrechtelijke Wet Bopz buiten het strafrecht om af te doen. Uit het empirisch onderzoek blijkt echter dat er in de 257 zaken geen enkele keer voor de Wet Bopz is gekozen. In alle zaken heeft de officier van justitie gekozen voor vervolging en berechting via het strafprocesrecht. Ook in zaken waar de verdachte al bekend is bij een (zorg)instelling of daar verblijft, wordt er gekozen voor vervolging middels het strafrecht en niet voor 'afdoening' via de Wet Bopz.

Uit het empirisch onderzoek komt tevens naar voren dat de officier van justitie in de afweging tussen strafrechtelijke vervolging of afdoening via de Wet Bopz als belangrijkste factor de ernst/zwaarte van het delict meeweegt en niet de zorgbehoefte van de verdachte. Bij een ernstig strafbaar feit gaat het om delicten waarbij er gronden zijn om een verdachte voor te leiden bij de rechter-commissaris en de bewaring te vorderen. Bij een minder ernstig strafbaar feit kan er ook gekozen worden voor strafvervolging, maar zal de bewaring niet aan de orde zijn. De verdachte zal in een dergelijke situatie op korte termijn terugkeren in de maatschappij. De officier van justitie zal bij een minder ernstige delict mede om die reden eerder kiezen voor afdoening via de Wet Bopz. Na een medische verklaring kan op grond van de Wet Bopz via de burgemeester de inbewaringstelling gelast worden. Bij een keuze voor het strafrechtelijk traject kan er ook hulpverlening worden opgestart of zorg worden gegeven aan de verdachte in het huis van bewaring. De keuze aan het begin van het strafproces is bepalend voor het verdere verloop van de zaak.

Uit de praktijk blijkt dat bij een verdachte die een ernstig delict begaan heeft nauwelijks gebruik wordt gemaakt van de Wet Bopz en er veelal gekozen wordt voor berechting via het strafrecht. Dit kan mede ingegeven zijn doordat de officier van justitie rekening houdt met verschillende publiekrechtelijke belangen en strafrechtelijke rechtshandavingsbelangen. De beslissing van de officier van justitie om een psychisch gestoorde verdachte via de Wet Bopz te behandelen kan op gespannen voet staan met de beveiliging en bescherming van de maatschappij en de toekomstige veiligheid, de vergeldingsgedachte en de belangen van het slachtoffer. De verdachte krijgt namelijk geen straf voor het begane delict, maar gaat via de Wet Bopz een zorgtraject in. Daarnaast kan de rechtsbescherming van de verdachte in het geding zijn. De verdachte wordt niet berecht voor het delict wat hij begaan heeft met alle waarborgen die de wet biedt, maar wordt buiten het strafrecht om opgenomen in een (psychiatrische) instelling. In ogenschouw moet genomen worden dat een verdachte als burger recht heeft op deelname aan het strafproces. Een afwijkende psychische toestand zou daaraan niet in de weg mogen staan, aldus Haffmans. Dit belang kan in het gedrang komen als de officier van justitie kiest voor de Wet Bopz in plaats van berechting via het strafrecht.

Met de invoering van de Wet Verplichte geestelijke gezondheidszorg en de Wet forensische zorg zal de huidige regeling veranderen. De nieuwe Wet forensische zorg breidt de mogelijkheden uit, zoals deze er heden ten dage zijn via – thans nog – de Wet Bopz. In plaats van de Wet Bopz zal de Wet Verplichte geestelijke gezondheidszorg worden ingevoerd. Met de twee nieuwe wetten wordt het in elke fase van het strafrechtelijk traject mogelijk om te kiezen voor gedwongen zorg in een civielrechtelijk kader. De keuze, die aan het begin gemaakt wordt, is daardoor niet langer definitief. Het strafrecht wordt flexibeler en er kan gedurende het strafproces alsnog gekozen worden voor behandeling via de geestelijke gezondheidszorg. Middels artikel 2:3 Wet forensische zorg kan de officier van justitie de strafrechter verzoeken om een zorgmachtiging op te leggen. De officier van justitie zal zich bewust moeten zijn van deze civiele taak. Bovendien krijgt de strafrechter meer mogelijkheden om aan de zorgbehoefte van een verdachte met een psychische stoornis tegemoet te komen.

De artikelen 3 en 5 EVRM zijn van belang. Uit artikel 3 EVRM is af te leiden dat dit artikel mede ziet op de noodzaak tot het beschermen van rechten van anderen en kan een interventie onder dwang rechtvaardigen. Het begrip ‘medical necessity’ speelt hierbij een centrale rol. Artikel 5 EVRM is van belang bij het onvrijwillig opnemen van psychiatrische patiënten. Er kan bij een dergelijke onvrijwillige opname sprake zijn van schending van artikel 5 EVRM. Er moet sprake zijn van proportionaliteit tussen de vrijheidsneming en de aanleiding daarvoor. De psychische stoornis dient te worden vastgesteld op grond van ‘objective medical expertise’ en de beslissing moet worden genomen door een ‘competent national authority’. Uit de artikelen 3 en 5

EVRM kan worden afgeleid dat bij bescherming van de rechten, van zowel anderen als de verdachte, behandeling noodzakelijk geacht kan worden.

Uit de EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde in een strafprocedure blijkt dat het non-discriminatiebeginsel van belang is. Hieruit kan afgeleid worden dat een verdachte niet op grond van diens kwetsbaarheid gediscrimineerd mag worden bij de uitoefening van (procedurele) rechten en dat de aan de kwetsbare verdachte toegekende procedurele rechten gedurende de gehele strafprocedure moeten worden geëerbiedigd, rekening houdend met de aard en de kwetsbaarheid van de verdachte. Het recht van de verdachte op deelname aan het strafproces kan in het gedrang komen als de officier van justitie kiest voor afdoening via de Wet Bopz in plaats van berechting middels het strafrecht.

Hoofdstuk 4: De proces(on)bekwaamheid van de psychisch gestoorde verdachte

1. Inleiding

Het uitgangspunt van het strafproces is het vinden van de materiële waarheid. Het strafprocesrecht normeert de wijze waarop informatie verzameld en verwerkt wordt en het strafprocesrecht stelt grenzen aan de uitoefening van bevoegdheden. De norm in het strafproces is de verdachte die in staat is de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen en daarop te anticiperen. Deze verdachte is een volwaardige tegenpartij met een gelijkwaardige positie. Bij een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, kan deze gelijkwaardige positie in het gedrag komen. Daarom moeten er voor deze verdachten aanvullende regels zijn om de ongelijkheid te compenseren. Er bestaat de mogelijkheid dat deze ongelijkheid niet voldoende gecompenseerd kan worden omdat een psychisch gestoorde verdachte mogelijk niet in staat om zijn eigen belangen te behartigen of de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging niet begrijpt. De mogelijkheid dat een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, procesonbekwaam is, is een belangrijk aspect om in de gaten te houden. De Nederlandse wetgeving komt aan de kwetsbaarheid van de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens en vervolgd wordt, tegemoet door de mogelijkheid te bieden om de tegen deze verdachte ingestelde strafvervolging te schorsen. In artikel 16 Wetboek van Strafvordering is daarmee in feite geregeld dat een verdachte die aan een zodanige gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens lijdt dat hij niet in staat is de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen, procesonbekwaam is, al kent de wet die laatste term niet. In de artikelen 509a tot 509d Wetboek van Strafvordering is geregeld dat de verdachte in staat moet zijn om zijn eigen belangen te behartigen ook als het vermoeden is dat de verdachte lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of een ziekelijke stoornis van de geestvermogens. Mocht een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, niet in staat zijn om zelf zijn belangen te behartigen, kan de rechter dit bij beslissing verklaren en is er de mogelijkheid om een raadsman toe te voegen. De artikelen 509a tot 509d Wetboek van Strafvordering worden in hoofdstuk 5 nader besproken. In dit hoofdstuk zullen deze artikelen op sommige momenten wel zijdelings aan de orde komen.

In dit hoofdstuk staat artikel 16 Wetboek van Strafvordering centraal. Voor de beantwoording van de onderzoeksvraag is het van belang dat er gekeken wordt naar de toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering, omdat op grond van het recht op een eerlijk proces, artikel 6 EVRM, het noodzakelijk is dat de verdachte de tegen hem ingestelde vervolging begrijpt en daarin kan participeren. Bij verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogen

kan dit in het geding zijn. In artikel 16 Wetboek van Strafvordering is derhalve de mogelijkheid geregeld om de vervolging van de verdachte te schorsen. De verdachte zal gedurende de schorsing behandeling krijgen van zijn psychische stoornis, welke behandeling mede gericht zal zijn op het herstellen van de procesonbekwaamheid. Bij herstel van de verdachte wordt de schorsing bij aparte rechterlijke beslissing opgeheven; de vervolging wordt dan voortgezet.

In de tweede paragraaf wordt kort de geschiedenis van artikel 16 Wetboek van Strafvordering geschetst en wordt de huidige wettelijke regeling nader bekeken. De volgende onderwerpen worden besproken: de gevolgen van de schorsing van de vervolging, het herstel en opheffen van de schorsing en er wordt gekeken wat er gebeurt als de verdachte niet herstelt van zijn psychische stoornis. In paragraaf drie wordt de rechtspraak met betrekking tot artikel 16 Wetboek van Strafvordering besproken. Er wordt dieper ingegaan op het vraagstuk wanneer artikel 16 Wetboek van Strafvordering van toepassing is en de resultaten uit het empirisch onderzoek worden besproken. In paragraaf vier wordt er gekeken naar artikel 6 EVRM en de EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure. Hierna zal er een samenvattende analyse volgen.

2. Regelgeving

2.1 De geschiedenis

Tot 1886

Met de invoering van de Code Pénal als de Nederlandse strafwet in 1811, wordt er voor het eerst aandacht besteed aan de psychisch gestoorde verdachte in het Nederlandse strafrecht. Artikel 64 van de Code Pénal⁴⁷⁸ stelt dat er geen sprake is van een strafbaar feit als een krankzinnige een misdrijf begaat.⁴⁷⁹ De psychisch gestoorde verdachte wordt niet vervolgd als deze een misdrijf begaat en tijdens het begaan van het delict al krankzinnig was.⁴⁸⁰ In de strafrechtspleging hoeft slechts rekening gehouden te worden met personen wier krankzinnigheid na het begaan van het misdrijf of tijdens de ingestelde vervolging is ontstaan.⁴⁸¹ Naast de Code Pénal zijn er nog twee andere artikelen die een rol speelde bij de bepaling van de strafrechtelijke positie van de psychisch gestoorde verdachte. Deze artikelen, 452 en 455 lid 2 (oud)

⁴⁷⁸ De Code Pénal is tijdens de Franse overheersing onder Napoleon de strafwet die in Nederland geldt. In 1810 treedt in Frankrijk de nieuwe Franse Code Pénal in werking. In 1810 werd Nederland ingelijfd bij de Eerste Franse Republiek en in 1811 werd het Crimineel Wetboek voor het Koninkrijk Holland vervangen door de Code Pénal.

⁴⁷⁹ 'Il n'y a ni crime, ni délit'.

⁴⁸⁰ Haffmans 1989, p. 106.

⁴⁸¹ Moncada Castillo e.a. 2010, p. 321.

Wetboek van Strafvordering, zijn opgenomen in het Wetboek van Strafvordering van 1838 en bepalen dat als de verdachte na het begaan van het delict krankzinnig was geworden, de vervolging⁴⁸², als er nog geen vonnis was, of de straf⁴⁸³ opgeschort werd tot de verdachte of de veroordeelde was hersteld.⁴⁸⁴ Een algemene regeling, zoals genoemd in artikel 348⁴⁸⁵ van het concept Wetboek van Strafvordering van 1830⁴⁸⁶, ontbreekt. De Bosch Kemper mist een dergelijke algemene regeling in het Wetboek van Strafvordering uit 1838⁴⁸⁷, terwijl Rummelink van mening is dat artikel 64 Code Pénal ziet op dit soort situaties en een algemene regeling niet noodzakelijk is.⁴⁸⁸

De Pinto⁴⁸⁹ is van mening dat er tot 1886⁴⁹⁰ geen behoefte is aan een bijzondere regeling voor de positie van de psychisch gestoorde verdachte in het strafproces. Hij stelt: *“Dat tegen hem, die het gebruik zijner verstandelijke vermogens verloren heeft, en opgehouden heeft redelijk denkend mensch te zijn, geene strafvordering voortgezet en veel minder nog eene straf uitgesproken of uitgevoerd worden kan, spreekt wel van zelf; en dit schijnt dan ook de reden geweest te zijn, waarom eene bepaling als deze in den C. d’I.C. niet voorkwam”*.⁴⁹¹

Van 1886 tot 1928

In 1886 wordt artikel 64 Code Pénal vervangen door artikel 37 Wetboek van Strafrecht. Deze verandering zorgt voor andere criteria. Artikel 37 Wetboek van Strafrecht spreekt niet over de krankzinnige verdachte maar dit artikel bepaalt dat personen, die onder invloed van een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis der geestvermogens een delict begaan hebben, strafuitsluiting toekomt. Het procesbekwaamheidsartikel is niet van toepassing op verdachten die al tijdens het begaan van het delict gestoord zijn.⁴⁹² In hetzelfde jaar, 1886, wordt het mogelijk om een psychisch gestoorde verdachte te plaatsen in een krankzinnigengesticht⁴⁹³. De Me-

⁴⁸² Artikel 452 (oud) Wetboek van Strafvordering.

⁴⁸³ Artikel 455 lid 1 (oud) Wetboek van Strafvordering.

⁴⁸⁴ Bosch 1965, p. 31 e.v.

⁴⁸⁵ Dit artikel bepaalt: *“alle strafvordering wordt opgeschort, ten aanzien van hen die bevonden worden in staan van zinneloosheid te verkeren”*.

⁴⁸⁶ Vgl. artikel 3 Wet van 5 juni 1830, *Stb.* 52.

⁴⁸⁷ De Bosch Kemper 1840, p. 609.

⁴⁸⁸ Conclusie J. Rummelink bij Hoge Raad, 5 februari 1980, NJ 1980, 104.

⁴⁸⁹ De Pinto 1882.

⁴⁹⁰ Het jaar dat het Wetboek van Strafrecht ingevoerd wordt.

⁴⁹¹ De Pinto 1882, p. 44.

⁴⁹² Moncada Castillo e.a. 2010, p. 322.

⁴⁹³ De voorganger van de huidige maatregel: Plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis, artikel 37 Wetboek van Strafrecht.

morie van Toelichting⁴⁹⁴ wijst erop dat voor schorsing de beslissende vraag is “*of er eene zodanige ziekelijke storing der verstandelijke vermogens aanwezig is die den verdachte belet zich tegen de vervolging te verdedigen. Eene ogenblikkelijke storing van de verstandelijke vermogens die, wanneer zij tijdens het plegen van het feit bestaat, volgens artikel 37 van het nieuwe Strafwetboek de strafbaarheid kan uitsluiten, zal niet tot een schorsing van de strafvervolgning behooren te leiden*”.⁴⁹⁵ Hier lijkt een discrepantie te ontstaan, want ook deze laatste verdachte kan niet in staat zijn om zich te verdedigen.⁴⁹⁶ Tot dan toe wordt als minimumeis gesteld dat deze verdachte in staat moet zijn om zich te kunnen verdedigen, wil een psychisch gestoorde verdachte vervolgd kunnen worden. Zoals hierboven al aangegeven kan een verdachte die tijdens het begaan van het delict al lijdt aan een psychische stoornis berecht worden.⁴⁹⁷ Met de vervolging van een verdachte die na het begaan van het delict is gaan lijden aan een psychische stoornis, kan gewacht worden tot na het herstel.⁴⁹⁸

Eén van de eerste uitspraken⁴⁹⁹ waarin er sprake is van een psychisch gestoorde verdachte, is een uitspraak van de Rechtbank Heerenveen⁵⁰⁰ in 1900. De Rechtbank Heerenveen bepaalt in een zaak dat de vervolging wegens krankzinnigheid wordt geschorst. De verdachte was in eerste aanleg veroordeeld, echter de appeltermijn liep nog.⁵⁰¹

Artikel 452 (oud) Wetboek van Strafvordering wordt in 1886 naar artikel 415 (oud) Wetboek van Strafvordering verplaatst. In 1926 is dat artikel opgegaan in artikel 16 Wetboek van Strafvordering.⁵⁰² Met deze wetswijziging wordt het artikel verruimd en geldt het artikel niet enkel voor misdrijven, maar wordt het toepasbaar op alle strafbare feiten.

1928 tot heden

In 1928 worden de Psychopatenwetten⁵⁰³ in de praktijk ingevoerd. Met deze wetten

⁴⁹⁴ Smidt & Smidt, 1887, p. 199.

⁴⁹⁵ Er wordt ook gesproken over ‘een dader die uit hoofde van krankzinnigheid niet in staat is om zich te verdedigen’.

⁴⁹⁶ Haffmans 1989, p. 108.

⁴⁹⁷ Moncada Castillo e.a. 2010 p. 322.

⁴⁹⁸ Enschedé 1964, p. 112. Zie ook Melai aant. 1 bij art. 16 (suppl. 35).

⁴⁹⁹ Hiermee wordt bedoeld één van de eerste uitspraken die bekend is.

⁵⁰⁰ Rechtbank Heerenveen, 9 februari 1900, W 7433.

⁵⁰¹ Moncada Castillo e.a. 2010, p. 321.

⁵⁰² Moncada Castillo e.a. 2010, p. 323.

⁵⁰³ Met de term ‘Psychopatenwetten’ wordt bedoeld op twee wetten, de ‘Wet tot aanvulling en wijziging der bepalingen betreffende het strafrecht en strafrechtspleging van personen, bij wie tijdens het begaan van het feit gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke storing der geestvermogens bestond’ en de ‘Wet tot aanvulling van de wet tot vaststelling der

wordt de maatregel ‘terbeschikkingstelling van de regering’ opgenomen in de strafrechtspleging. Hierdoor wordt het onderscheid groter tussen de aanpak van een verdachte die tijdens het begaan van het feit psychisch gestoord is en degene die dat pas na het begaan van het feit is geworden.⁵⁰⁴ Minister van Justitie Ort is van mening dat er voor de verdachte die tijdens het begaan van het delict lijdt aan een psychische stoornis, processuele regels moeten zijn.⁵⁰⁵

In 1928 zijn ook de huidige artikelen 509a-e Wetboek van Strafvordering ingevoerd.⁵⁰⁶ Deze artikelen kennen compenserende maatregelen toe aan meerderjarige verdachten die hun belangen niet behoorlijk kunnen behartigen. Deze artikelen hebben ook als doel de strafprocessuele positie van de psychisch gestoorde verdachte te waarborgen.⁵⁰⁷ Deze nieuwe regelingen zorgen niet voor een eenduidiger wetgeving. Enerzijds stelt artikel 509a (oud) Wetboek van Strafvordering dat de rechter, bij een verdachte die tijdens het begane delict leed aan een psychische stoornis, in de gaten dient te houden of de verdachte zijn belangen kan behartigen. Anderzijds bepaalt artikel 16 (oud) Wetboek van Strafvordering dat de vervolging van een verdachte die na het begane delict ‘krankzinnig’ is geworden, geschorst dient te worden als deze verdachte niet in staat is zich te verdedigen. Beide artikelen kunnen voor zowel verdachten die tijdens het begane delict als na het begane delict ‘krankzinnig’ zijn geworden, gelden.⁵⁰⁸ Het hoeft namelijk niet zo te zijn dat een verdachte die niet

beginselen van het gevangeniswezen’, Wetten van 28 mei 1925, *Stb.* 221 en 222.

⁵⁰⁴ Zie Haffmans 1989, p. 109.

⁵⁰⁵ Kamerstukken II, 1910/11, 239, Memorie van toelichting, hoofdstuk II, p. 23: “Waar naar de bedoeling van het ontwerp en overeenkomstig den eisch van het algemeen belang misdadige psychopathen voortaan in meerdere mate dan thans – nu de vervolging van een krankzinnige niet zelden achterwege blijft – in het strafproces zullen zijn te betrekken, dient daartegenover de mogelijkheid eener bijzonder strafrechtspleging te hunnen opzichte te worden geopend. Eenerzijds behoort tocht buiten allen twijfel te worden gesteld, of en welke handelingsbevoegdheid hun in het geding toekomt, anderzijds dient voor de belangen van degenen onder hen, welke ten gevolge van hun lijden buiten staat zijn die zonder bijstand zelf naar behoren te behartigen, te worden gewaakt. Ook op dit punt vertoont het ontwerp diepgaande overeenstemming met de regelingen der Kinderwetgeving. Waar echter de bijzondere strafrechtspleging ten aanzien van jeugdige beklagden of verdachten aan een natuurlijk en onmiddellijk vast te stellen kenmerk – den leeftijd – kon worden vastgeknoopt, schijnt de vaststelling van zoodanig kenmerk met betrekking tot misdadige psychopathen, die immers ten deele zeer wel in staat zijn voor hunne belangen op te komen, eene beslissing des rechters noodig te maken”.

⁵⁰⁶ Wet van 28 mei 1925, *Stb.* 221, gewijzigd bij Wet van 21 juli 1928, *Stb.* 1928, 251, in werking getreden op 1 november 1928.

⁵⁰⁷ Knoops 2002, aant. 3 op artikel 509a Wetboek van Strafvordering.

⁵⁰⁸ Melai aant. 1 bij art. 16 Sv. Hij meent: “Bij deze stand van zaken spreekt het van zelf dat de (na het begaan van het begane delict krankzinnig geworden) verdachte er belang bij heeft in staat te zijn zich behoorlijk te verdedigen; met name met het oog op de verschillende aspecten, waaronder de rechter blijkens het bepaalde in art. 350 e.v. heeft te beraadslagen en te beslissen”.

in staat is zijn belangen te behartigen automatisch ook niet in staat is zich te verdedigen. In de praktijk heeft dit weinig problemen opgeleverd, aangezien de regelingen - voor zover bekend - nauwelijks zijn toegepast.⁵⁰⁹

De Hoge Raad⁵¹⁰ maakt in 1980 in het Menten-arrest een onderscheid tussen de bedoeling van de geestestoestand in artikel 16 Wetboek van Strafvordering en de geestestoestand in artikel 509a Wetboek van Strafvordering. De Hoge Raad oordeelt dat onder krankzinnigheid in artikel 16 Wetboek van Strafvordering is te verstaan: een geestestoestand die verdachte verhindert de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen. Met de geestestoestand in de artikelen 509a-509e Wetboek van Strafvordering worden gevallen bedoeld waarin het vermoeden bestaat dat bij de verdachte tijdens het begaan van het feit een 'ziekelijke stoornis der geestvermogens' bestond. Veelal zal deze stoornis nog bestaan tijdens het strafproces. De verdachte kan niet in staat zijn om zijn belangen behoorlijk te behartigen. In de gevallen van artikel 16 Wetboek van Strafvordering moet de vervolging worden geschorst.⁵¹¹ Naar aanleiding van dit arrest wordt in 1986 de term 'krankzinnige' in de wettekst van artikel 16 Wetboek van Strafvordering gewijzigd in 'gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens'.⁵¹² Ook in artikel 562 Wetboek van Strafvordering⁵¹³ wordt de term 'krankzinnigheid' vervangen door 'gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens'. Hiermee wordt aangesloten bij de wettekst van artikel 39 Wetboek van Strafrecht. De wetgever brengt in 1986 nog een andere verandering aan in artikel 16 Wetboek van Strafvordering. De wetgever neemt het criterium van de Hoge Raad uit het Menten-arrest⁵¹⁴ over. Dit criterium luidt: *"indien de psychische toestand van een verdachte zodanig is dat de verdachte niet in staat is de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen, kan zulks aan velerlei andere oorzaken te wijten zijn dan aan krankzinnigheid."*⁵¹⁵ Deze wijziging zorgt ervoor dat er een duidelijk criterium komt en de rechter zelf kan toetsen of aan dit criterium is voldaan. De rechter is niet enkel afhankelijk van gedragsdeskundigen die de psychische stoornis vaststellen. Een laatste wijziging van artikel 16 Wetboek van Strafvordering door de wetgever was het schrappen van de tekst dat de verdach-

Zie ook Van Bemmelen 1957, p. 443 en Haffmans 1989, p. 110.

⁵⁰⁹ Enige rechtspraak over artikel 16 Wetboek van Strafvordering: Rechtbank Amsterdam, 16 april 1925 en Rechtbank Rotterdam, 24 september 1979, NJ 1979, 537. Zie ook Hoge Raad, 11 juli 1944, NJ 1944/45.579.

⁵¹⁰ Hoge Raad, 5 februari 1980, NJ 1980, 104.

⁵¹¹ Hoge Raad, 5 februari 1980, NJ 1980, 104, R.O. 5.2.1.

⁵¹² Wet van 19 november 1986, *Stb.* 1986, 587.

⁵¹³ Artikel over de opschorting van de tenuitvoerlegging.

⁵¹⁴ Hoge Raad, 5 februari 1980, NJ 1980, 104.

⁵¹⁵ Hoge Raad, 5 februari 1980, NJ 1980, 104, R.O. 5.3.

te 'na het begaan van het delict' aan de psychische stoornis was gaan lijden.⁵¹⁶ Artikel 16 Wetboek van Strafvordering strekt zich nu uit *"tot de gevallen waarin de verdacht wegens een psychische stoornis volstrekt niet in staat is in een strafproces partij te geven"*⁵¹⁷. Door deze wijziging wordt de psychisch gestoorde verdachte erkend als een 'normale' procespartij totdat blijkt dat hij de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging niet begrijpt.⁵¹⁸ Artikel 509a Wetboek van Strafvordering wordt ook gewijzigd. Dit artikel wordt toepasbaar voor alle verdachten die lijden aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen het tijdstip waarop deze gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens tijdens het begaan van het strafbare feit of daarna is ontstaan bij de verdachte.⁵¹⁹

2.2 De huidige wettelijke regeling

De wettekst

De procesbekwaamheid is in de huidige wet - nog steeds - geregeld in artikel 16 Wetboek van Strafvordering. Dit artikel luidt: *"Lid 1: Indien de verdachte aan een zodanige gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van zijn geestvermogens lijdt, dat hij niet in staat is de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen, schorst de rechter de vervolging, in welke stand zij zich ook bevindt. Lid 2: Zoodra van het herstel van den verdachte is gebleken, wordt de schorsing opgeheven."*

Uit dit artikel blijkt dat een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van zijn geestvermogens, de tegen hem ingestelde vervolging moet begrijpen. Mocht dit niet het geval zijn, dan wordt de vervolging geschorst. Bij herstel van de verdachte wordt de vervolging voortgezet. Corstens geeft aan dat bij een verdachte die pas na het begaan van het feit krankzinnig is geworden, er in de sanctietoemeting geen rekening zal worden gehouden met die afwijkende psychi-

⁵¹⁶ Het is, zo blijkt uit de literatuur en de rechtspraak, onduidelijk of de wetgever hiermee een wijziging in de praktijk heeft beoogd. Immers in het eerste wetsontwerp werd deze wijziging niet genoemd. (*Kamerstukken II*: 1980/81, 11 932 nr. 6, p. 63-64). Corstens, Bal & Koenraadt en Melai zijn van mening dat artikel 16 Wetboek van Strafvordering van toepassing is op personen die na het begaan van het feit zijn gaan lijden aan een stoornis; Zie ook Corstens & Borgers 2014, p. 221, Bal & Koenraadt 2004, p. 31-32 en Melai, aant. 1. bij art. 16 Sv.

⁵¹⁷ *Kamerstukken II*: 1980/81, 11 932, 6, Nota van wijzigingen, p. 64.

⁵¹⁸ Haffmans 1989, p. 111.

⁵¹⁹ *Kamerstukken II*: 1980/81, 11 932 6, Nota van wijzigingen p. 63-64. Dit is al eerder voorgesteld in 1972, maar het onderscheid tussen 'dat zo'n verdachte zich moeilijk naar behoren zal kunnen verdedigen' en 'zijn belangen niet behoorlijk kan behartigen' werd te gering geacht dat de beslissing om artikel 16 Wetboek van Strafvordering toe te passen werd over gelaten aan het oordeel van de rechter, zie *Kamerstukken II*: 1971/72, 11 932, 3, Memorie van Toelichting, p. 18. De artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering zullen in hoofdstuk 5 nader en uitgebreider besproken worden.

sche toestand bij de toerekening van het delict. Wanneer de psychische toestand al tijdens het begaan van het feit bij de verdachte bestond, is er op grond van artikel 39 e.v. Wetboek van Strafrecht een strafrechtelijke reactie mogelijk.⁵²⁰

Het is niet van belang hoe ver de strafzaak gevorderd is, gezien de tekst ‘in welke stand zij zich ook bevindt’. Het gaat erom of de verdachte de strekking van de vervolging begrijpt.⁵²¹ Dit zorgt ervoor dat als een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van zijn geestvermogens⁵²², hersteld is, het proces kan worden vervolgd. Het proces gaat verder en de schorsing wordt opgeheven, zodra de verdachte voldoende herstelt is om de tegen hem lopende strafzaak kan begrijpen of volgen.

De vereisten voor toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering zijn, volgens Bal en Koenraadt:

1. De verdachte lijdt aan een psychische stoornis;
2. De psychische stoornis is ontstaan na het begaan van het tenlastegelegde feit;
3. De stoornis is strafrechtelijk relevant. De kwaliteit van de stoornis is zodanig dat de procesbekwaamheid wordt aangetast als gevolg van de beperking ‘in het vermogen tot overleg’;
4. De stoornis is strafrechtelijk aanvaardbaar. Dit betekent dat de ernst van de stoornis zodanig is dat het vermogen tot inzicht is aangetast. De Hoge Raad heeft in het Menten-arrest gekozen voor een restrictieve interpretatie van het begrip krankzinnig;
5. Er is een causaal verband tussen de stoornis en procesonbekwaamheid. Dit betekent dat de stoornis het feitelijk kunnen volgen van het strafproces onmogelijk dient te maken.⁵²³

Zoals eerder aangegeven kan een verzoek tot schorsing van de vervolging in elke stand van de vervolging gedaan worden. Zodra er een onherroepelijke uitspraak is in de zaak, kan er geen beroep meer worden gedaan op artikel 16 Wetboek van Strafvordering.

⁵²⁰ Corstens & Borgers 2014, p. 221. Over het schrappen van het woordje ‘na’ is een discussie in de literatuur ontstaan. Deze discussie zal in paragraaf 3.2 van dit hoofdstuk nader besproken worden.

⁵²¹ Door dit strenge criterium bepaalt de wetgever dat de stoornis van ernstige aard dient te zijn, wil de schorsing van de vervolging, het rechtsgevolg, intreden, zie Nieboer 1980, p. 176-178.

⁵²² Er is gekozen voor de ruime zinsnede ‘gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens’ zodat elke stoornis onder dit criterium valt, geen elke stoornis wordt bij voorbaat al door de wet (tekst) uitgesloten, zie Haffmans 1989, p. 46.

⁵²³ Bal & Koenraadt 2004, p. 31-35.

De vervolging vangt aan op het moment dat het Openbaar Ministerie de zaak onder de rechter brengt of de zaak afdoet.⁵²⁴ Het Openbaar Ministerie kan de zaak afdoen zonder tussenkomst van de rechter middels verschillende procedures, onder andere via een strafbeschikking, een OM-hoorzitting of een TOM(mi) zitting^{525, 526}. Het staat het Openbaar Ministerie vrij om, voordat de vervolging is aangevangen, de zaak te seponeren.⁵²⁷ Ingevolge artikel 250 Wetboek van Strafvordering kan de schorsing van de vervolging niet aan de orde komen bij een bezwaarschriftprocedure tegen de dagvaarding of tegen de kennisgeving van verdere vervolging.

Er zijn enkele verschillen tussen de toerekeningsvatbaarheid en de procesonbekwaamheid van de verdachte. De vraag naar de toerekeningsvatbaarheid wordt tijdens de inhoudelijke behandeling van de zaak beantwoord en dit betreft een strafmaatverweer of een schulduitsluitingsgrond op grond van artikel 39 Wetboek van Strafrecht. Echter een beroep op de procesonbekwaamheid van de verdachte is een preliminair verweer, wat (bij toewijzing) ervoor zorgt dat de vervolging geschorst wordt en er (voorlopig) geen inhoudelijk behandeling plaatsvindt. Een tweede verschil is dat bij toerekeningsvatbaarheid geen strikt criterium is gesteld, terwijl dit bij procesonbekwaamheid wel het geval is. De procesonbekwaamheid eist dat een verdachte de tegen hem ingestelde vervolging niet kan begrijpen, maar een soortgelijk criterium ontbreekt bij de toerekeningsvatbaarheid. Een derde verschil is dat artikel 39 Wetboek van Strafrecht ziet op het materiële strafrecht en artikel 16 Wetboek van Strafvordering op het formele strafrecht.

Schorsen van de vervolging

Tot schorsing van de vervolging kan door de rechter ambtshalve, op vordering van het Openbaar Ministerie of op verzoek van de raadsman/de verdachte, worden besloten in elke stand van de vervolging.⁵²⁸ De vervolging moet aangevangen zijn en deze vervolging mag nog niet geëindigd zijn door bijvoorbeeld een onherroepelijke einduitspraak.⁵²⁹ Het verzoek tot schorsing kan ter zitting of daar buiten, in de raadkamer,⁵³⁰ aan bod komen. Indien het verzoek ter zitting wordt gedaan, is er in geval van afwijzing sprake van een tussenuitspraak waartegen gelijktijdig met de einduit-

⁵²⁴ Corstens & Borgers 2014, p. 212-214.

⁵²⁵ Tom(mi) staat voor Taakstraf Openbaar Ministerie (Minderjarigen).

⁵²⁶ Het Openbaar Ministerie mag sinds 1 februari 2008 voor een aantal veel voorkomende strafbare feiten zelf straffen opleggen, een strafbeschikking. Het gaat niet om vrijheidsbenemende straffen. De mogelijkheid tot strafbeschikking is vastgelegd in de Wet OM-afdoening.

⁵²⁷ Sepotgrond: Gezondheidstoestand van de verdachte.

⁵²⁸ Artikel 19 lid 1 Wetboek van Strafvordering.

⁵²⁹ Corstens & Borgers 2014, p. 222.

⁵³⁰ Artikel 21 Wetboek van Strafvordering.

spraak een rechtsmiddel kan worden aangewend.⁵³¹ Bij toewijzing van de schorsing ter zitting is er sprake van een einduitspraak.⁵³² De beslissing over het verzoek tot schorsing in de raadkamer is een beschikking. Tegen deze einduitspraak of beschikking staat hoger beroep of cassatie open.⁵³³ De verdachte kan, mits de hoofdzaak vatbaar is voor hoger beroep, binnen veertien dagen hoger beroep in stellen. Het Openbaar Ministerie kan (ook) binnen veertien dagen hoger beroep instellen.⁵³⁴ Mocht er geen hoger beroep mogelijk zijn dan is er, binnen dezelfde termijn, cassatie mogelijk.⁵³⁵

Indien het verzoek tot schorsing van de vervolging in eerste aanleg niet is gehonoreerd door de rechtbank, kan het gerechtshof, in tweede aanleg, alsnog de vervolging schorsen. Het gerechtshof bepaalt of de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens (nog steeds) aanwezig is. Een verdachte kan ook pas in tweede aanleg een beroep doen op artikel 16 Wetboek van Strafvordering. Een psychische stoornis kan een reden zijn waarom het hoger beroep niet tijdig ingesteld is. Het hoger beroep kan alsnog ontvankelijk zijn, als het overschrijden van de termijn het gevolg is van de psychische stoornis.⁵³⁶ Advocaat-Generaal Machielse is van mening dat het recht om ondanks de termijn overschrijding toch ontvankelijk te zijn,⁵³⁷ een verdachte die wordt bijgestaan door een raadsman niet toekomt. De verdachte moet, in de optiek van Machielse, in dat geval als een normaal aanspreekbare procespartij gezien worden, aangezien de raadsman de belangen van de verdachte behartigt en namens de verdachte kan optreden. De raadsman behoort er dan ook voor te zorgen dat er tijdig hoger beroep wordt ingesteld.⁵³⁸

Schorsing van de vervolging betekent niet dat de opsporing in de strafzaak tegen de verdachte stopt. Zo kan de rechter tijdens de schorsing spoedeisende maatregelen⁵³⁹ bevelen, zoals inbeslagname van voorwerpen.⁵⁴⁰ Ook kan de rechter beslissen dat de schorsing niet geldt voor de voorlopige hechtenis.⁵⁴¹ Deze regeling is er om te voorkomen dat de verdachte gedurende de schorsing vlucht.⁵⁴² De verdachte kan, als de

⁵³¹ Artikel 406 lid 1 en artikel 428 Wetboek van Strafvordering.

⁵³² Artikel 138 Wetboek van Strafvordering.

⁵³³ Artikel 404 en 427 Wetboek van Strafvordering.

⁵³⁴ Artikel 446 Wetboek van Strafvordering.

⁵³⁵ Artikel 20 Wetboek van Strafvordering. Zie ook Corstens & Borgers 2014, p. 222.

⁵³⁶ Hoge Raad, 12 juni 2001, NJ 2001, 696, m.nt. de Hullu.

⁵³⁷ Dit is een uitzonderingssituatie.

⁵³⁸ Hoge Raad, 12 juni 2001, NJ 2001, 696, Conclusie Nr. 02780/00 mr. Machielse, overweging 3.7 en 3.8.

⁵³⁹ Artikel 17 lid 1 Wetboek van Strafvordering.

⁵⁴⁰ Corstens & Borgers 2014, p. 221.

⁵⁴¹ Ingevolge de artikel 17 en 526 lid 3 Wetboek van Strafvordering.

⁵⁴² Beaujean 2010, paragraaf 32.4. Zie ook Rechtbank Rotterdam, 20 januari 2009,

voorlopige hechtenis doorloopt⁵⁴³, al dan niet gedwongen worden opgenomen in een psychiatrisch ziekenhuis gedurende de schorsing; dit is mogelijk via de Penitentiaire Beginselenwet. Een civielrechtelijke gedwongen opname is ook mogelijk als de verdachte niet voorlopig gehecht is of de voorlopige hechtenis is geschorst.⁵⁴⁴ Een voorwaarde voor de schorsing van de voorlopige hechtenis⁵⁴⁵ kan zijn dat de verdachte zich laat opnemen in een psychiatrisch ziekenhuis.

De schorsing van de vervolging is geen zelfstandige grond om voorlopige hechtenis toe te passen. Indien de schorsing zich niet uitstrekt tot de voorlopige hechtenis, moet voldaan zijn aan de gronden en gevallen.⁵⁴⁶ De voorlopige hechtenis moet getoetst worden. Mocht het onderzoek ter zitting geschorst worden, dan mag deze schorsing hoogstens drie maanden duren. Eens per drie maanden moet de zaak voor de rechter komen, dit kan middels een zogeheten pro-formazitting.⁵⁴⁷ Als het onderzoek ter zitting nog niet aanvangen heeft, moet de toetsing elke zestig dagen plaatsvinden.⁵⁴⁸ Deze regeling moet analoog toegepast worden als de vervolging wordt geschorst maar de voorlopige hechtenis blijft doorlopen.⁵⁴⁹ Er worden hogere eisen gesteld aan de motivering als de voorlopige hechtenis voortduurt.⁵⁵⁰ Een periodieke toetsing van de schorsing van de voorlopige hechtenis is niet geregeld.

De maximale duur van de schorsing van de vervolging is in het Nederlandse recht niet geregeld. In bijvoorbeeld het Amerikaanse recht is dit anders geregeld daar wordt een opname vanwege procesonbekwaamheid toegestaan indien er binnen een redelijke termijn uitzicht is op herstel. Daarnaast is de maximale tijd voor opname (en dus ook de mogelijkheid van herstel en de duur van de schorsing), de maximumstraf die op het begane delict staat.⁵⁵¹

ECLI:NL:RBROT:2009:BH2023. In deze zaak vluchtte de verdachte naar Marokko voordat de inhoudelijke behandeling van de strafzaak tegen hem begon. De raadsman van de verdachte, die lijdt aan paranoïde psychoses, heeft aan de rechtbank om schorsing op grond van artikel 16 Wetboek van Strafvordering gevraagd. De rechtbank wijst deze schorsing toe, echter zolang de verdachte in Marokko verblijft, komt hij onder eventuele strafvervolging in Nederland uit, omdat Marokko geen onderdanen uitlevert aan Nederland.

⁵⁴³ Op grond van artikel 15 lid 5 PBW.

⁵⁴⁴ Op grond van de Wet Bopz.

⁵⁴⁵ Artikel 80 Wetboek van Strafvordering.

⁵⁴⁶ Artikel 67 lid 1 en 2 Wetboek van Strafvordering en artikel 67a Wetboek van Strafvordering.

⁵⁴⁷ Artikel 282 Wetboek van Strafvordering.

⁵⁴⁸ Artikel 75 lid 3 Wetboek van Strafvordering.

⁵⁴⁹ Gerechtshof's-Gravenhage, 5 november 1999, NJ 2000, 179.

⁵⁵⁰ EHRM, 24 juli 2003, NJ 2005, 550 (*Smirnova/Russia*).

⁵⁵¹ Bal & Koenraadt 2004, p. 15-19.

De verjaringstermijn loopt door bij schorsing van de vervolging.⁵⁵² Indien de verjaring intreedt, vervalt automatisch het recht tot vervolging.

Wanneer de verdachte het niet eens is met de vordering van de officier van justitie of een dreigende ambtshalve beslissing van de rechter tot schorsing van de vervolging wegens een psychische stoornis⁵⁵³, kan hij zich daartegen weren. Er staat echter geen rechtsmiddel tegen de beslissing open. De verdachte kan zich verweren tegen de beslissing omdat de schorsing in de eerste plaats als waarborg voor de verdachte gezien moet worden. Als hij het er niet mee eens is, moet de officier van justitie of de rechter goede redenen hebben waarom zij de vervolging wel willen schorsen. Daarnaast kan schorsing, tegen de wil van de verdachte in, in strijd zijn met artikel 17 Grondwet. Dit artikel bepaalt dat: *“niemand tegen zijn wil in kan worden afgehouden van de rechter, die de wet hem toekent”*. Dit kan bij schorsing van de vervolging het geval zijn, omdat er in ieder geval tijdelijk geen toegang tot de rechter is.⁵⁵⁴

Herstel en opheffing van de schorsing

De schorsing wordt opgeheven als de verdachte hersteld is.⁵⁵⁵ Herstel van een psychische stoornis waaraan de verdachte kan lijden is vaak een moeizame en lange weg. De verdachte zal gedurende de schorsing behandeling krijgen van zijn psychische stoornis, welke behandeling mede gericht zal zijn op het herstellen van de procesonbekwaamheid. De kans op herstel kan worden bemoeilijkt door de onzekerheid over de komende berechting. Dit kan ervoor zorgen dat schorsing het tegenovergestelde effect heeft op het herstel van de psychische stoornis.⁵⁵⁶ Het herstel wordt ook bemoeilijkt doordat in de Wet Bopz geregeld is dat dwangopname van een verdachte mogelijk is, maar dwangmedicatie en dwangbehandeling alleen in uitzonderlijke gevallen toegestaan zijn.⁵⁵⁷ De Wet Bopz wordt op termijn vervangen door de Wet Verplichte geestelijke gezondheidszorg.⁵⁵⁸ Met deze nieuwe wet worden er meer mogelijkheden geboden om dwangbehandeling toe te passen. In artikel 3:2 Wet

⁵⁵² Artikel 73 Wetboek van Strafrecht is niet van toepassing. De schorsing van de verjaring beperkt zich tot de gevallen waarin de vervolging geschorst wordt wegens een prejudicieel geschil, dat wil zeggen een geschil waarover een ander dan de strafrechter – in het bijzonder de civiele rechter – moet beslissen.

⁵⁵³ Artikel 19 Wetboek van Strafvordering.

⁵⁵⁴ Corstens & Borgers 2014, p. 222.

⁵⁵⁵ Artikel 16 lid 2 Wetboek van Strafvordering.

⁵⁵⁶ De Smit 1979, p. 280-281.

⁵⁵⁷ Dwangmedicatie is alleen toegestaan indien de patiënt een groot gevaar vormt voor zijn eigen veiligheid of de veiligheid van anderen binnen de inrichting. De verdachte kan niet gedwongen worden medicatie te nemen, ook al zou deze medicatie zijn herstel bevorderen.

⁵⁵⁸ *Kamerstukken II*, 2009/10, 32 399 ‘Wetsvoorstel Wet Verplichte geestelijke gezondheidszorg’

Verplichte geestelijke gezondheidszorg is bepaald dat verplichte zorg onder andere bestaat uit het: *“toedienen van vocht, voeding en medicatie, alsmede het verrichten van medische controles of andere medische handelingen en therapeutische maatregelen, ter behandeling van een psychische stoornis, dan wel vanwege die stoornis, ter behandeling van een somatische aandoening”*. Door een eventuele dwangbehandeling zou de verdachte eerder hersteld kunnen zijn waardoor de schorsing van de vervolging mogelijk korter duurt. Tegelijkertijd met de nieuwe Wet Verplichte geestelijke gezondheidszorg wordt ook de Wet forensische zorg⁵⁵⁹ ingevoerd. Deze wet heeft als doel het eenvoudiger te maken om van het strafproces over te stappen naar de Wet Verplichte geestelijke gezondheidszorg.⁵⁶⁰ In de Wet forensische zorg is het beslismoment om bij een schorsing ingevolge artikel 16 Wetboek van Strafvordering een zorgmachtiging op te leggen niet opgenomen. Gezien het doel van de Wet forensische zorg, dat de strafrechter bij allerlei beslissingen een zorgmachtiging kan afgeven, ligt het in de lijn dat het voor de strafrechter mogelijk wordt om – als aan de voorwaarden van artikel 2.3 Wvz is voldaan – op het moment dat er toepassing wordt gegeven aan artikel 16 Wetboek van Strafvordering, een zorgmachtiging op te leggen.⁵⁶¹

De beslissing of een verdachte voldoende hersteld is om de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen, kan ambtshalve door de rechter genomen worden, maar ook op verzoek van het Openbaar Ministerie, de verdachte of zijn raadsman. De inhoudelijke behandeling van de strafzaak gaat door als de schorsing opgeheven wordt. De tijd die de verdachte in voorlopige hechtenis doorbrengt, wordt van de opgelegde straf afgetrokken.⁵⁶² Deze wettelijke regeling geldt ook voor de tijd die de verdachte krachtens de Wet Bopz in een psychiatrisch ziekenhuis heeft doorgebracht.⁵⁶³

De berechting van de verdachte moet binnen een redelijke termijn plaatsvinden.⁵⁶⁴ De Hoge Raad heeft enkele algemene richtlijnen gegeven met betrekking tot de vraag welke termijn redelijk is.⁵⁶⁵ Uit Europees rechtelijke jurisprudentie blijkt dat indien de termijnoverschrijding te wijten is aan gedrag van de verdachte dit mee kan wegen in de beslissing of er sprake is van schending van de redelijke termijn.⁵⁶⁶

Geen herstel van de verdachte

Het kan zijn dat de verdachte niet herstelt van zijn gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens of dat de behandeling niet meer binnen redelij-

⁵⁵⁹ *Kamerstukken II*, 2010/11, 32 398 ‘Wetsvoorstel Wet forensische zorg’.

⁵⁶⁰ Mevis 2011.

⁵⁶¹ Zie ook Legemaate e.a. 2014.

⁵⁶² Artikel 27 Wetboek van Strafrecht.

⁵⁶³ Gerechtshof’s-Gravenhage, 17 september 2003, ECLI:NLGHSGR:2003:AN7614.

⁵⁶⁴ Artikel 6 EVRM.

⁵⁶⁵ Hoge Raad, 17 juni 2008, ECLI:NL:HR:2008:BD2578.

⁵⁶⁶ EHRM, 6 mei 1981, NJ 1987, 827 (*Buchholz/Germany*).

ke termijn mogelijk is. Het gevolg hiervan is dat er geen inhoudelijke behandeling van de strafzaak plaatsvindt. De rechter kan ervoor kiezen om de strafzaak te beëindigen. De enige mogelijkheid die de rechter hiervoor heeft, is artikel 36 Wetboek van Strafvordering.⁵⁶⁷

Indien er niet meer toegekomen wordt aan de inhoudelijke behandeling van de strafzaak, kan dat in strijd zijn met het recht tot toegang tot de rechter.⁵⁶⁸ Het is mogelijk dat de verdachte een (lange) tijd in een psychiatrisch ziekenhuis heeft doorgebracht en daardoor van zijn vrijheid is beroofd. Dit kan gebeuren zonder dat de verdachte veroordeeld wordt. Dit kan negatieve gevolgen hebben voor zowel de verdachte als het slachtoffer. Bij een veroordeling of schuldigverklaring kan de tijd dat een verdachte in een psychiatrisch ziekenhuis heeft doorgebracht, langer zijn dan dat hij opgelegd krijgt. Als er geen inhoudelijke behandeling van de strafzaak komt, is dit ook vervelend voor slachtoffers, nabestaanden en mensen in de samenleving. Het afsluiten van de strafzaak wordt lastig voor hen of gebeurt niet. Daarnaast is er, door het ontbreken van een passende straf, mogelijk geen genoegdoening.

3. Praktijk

3.1 De jurisprudentie

Het Mentenarrest

De eerste zaak waarin de procesbekwaamheid van de verdachte een rol speelde, is het eerder genoemde⁵⁶⁹ Mentenarrest⁵⁷⁰. In deze zaak wordt Menten verdacht van collaboratie, medeplichtigheid aan moord en diefstal tijdens de Tweede Wereldoorlog.⁵⁷¹ Hij wordt hiervoor pas in 1979 vervolgd. In eerste aanleg oordeelt de Rechtbank Rotterdam⁵⁷² dat Menten, op grond van zijn psychische toestand, niet in staat is zijn verdediging⁵⁷³ in een omvangrijk en ingewikkeld strafproces als onderhavige enigszins adequaat te voeren.⁵⁷⁴ De Hoge Raad⁵⁷⁵ oordeelt dat de Rechtbank Rot-

⁵⁶⁷ Dit artikel is van toepassing in de raadkamerprocedure gedurende het voorbereidend onderzoek. Er is geen aparte regeling met betrekking tot artikel 16 Wetboek van Strafvordering.

⁵⁶⁸ Artikel 17 Grondwet en artikel 6 EVRM. Zie ook EHRM, 21 februari 1975, zaak 4451/70 (*Golder/UK*).

⁵⁶⁹ Hoofdstuk 4, paragraaf 2.1 onder '1928 tot heden'.

⁵⁷⁰ Hoge Raad, 5 februari 1980, NJ 1980, 104 met nt. Melai.

⁵⁷¹ Het begaan van oorlogsmisdrijven.

⁵⁷² Rechtbank Rotterdam, 24 september 1979, NJ 1979, 537.

⁵⁷³ Volgens de rechtbank houdt het voeren van de verdediging in "*het reageren op de aanklacht en op hetgeen ter processe naar voren wordt gebracht en instructies, commentaar en toelichtingen geven aan zijn raadsman*"; zie Rechtbank Rotterdam, in een beschikking van 24 september 1979 en Hoge Raad, 5 februari 1980, NJ 1980, 104, R.O. 2.

⁵⁷⁴ Rechtbank Rotterdam, 24 september 1979, NJ 1979, 537, RO 3.

terdam het begrip ‘krankzinnigheid’ te ruim geïnterpreteerd heeft en de vragen aan deskundigen te ruim geformuleerd zijn⁵⁷⁶ De Hoge Raad formuleert het criterium: *“lijdende aan een zodanige geestesziekte, dat de verdachte niet meer in staat is, de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen”*.⁵⁷⁷ Dit is beduidend enger geformuleerd dan het ruime criterium⁵⁷⁸ van de Rechtbank Rotterdam. Hiermee maakt de Hoge Raad duidelijk dat het van belang is dat de verdachte de strekking van de vervolging kan begrijpen. Het is, voor de procesbekwaamheid van de verdachte en de toepasbaarheid van artikel 16 Wetboek van Strafvordering, niet van belang of de verdachte als procespartij kan optreden.⁵⁷⁹

De Hoge Raad geeft verschillende argumenten voor deze engere uitleg:

- Het woord ‘herstel’ in artikel 16 lid 2 Wetboek van Strafvordering duidt erop dat de wetgever met de term ‘krankzinnig’ een ziekte heeft bedoeld. De wetgever heeft met de term ‘krankzinnig’ een dusdanig ernstige ziekte voor ogen dat het niet meer aan de rechter is om te oordelen van geval tot geval of schorsing nodig is.⁵⁸⁰
- Er is een duidelijk verschil tussen de artikelen 509a-e Wetboek van Strafvordering en artikel 16 Wetboek van Strafvordering. In de artikelen 509a-e Wetboek van Strafvordering wordt in gevallen waarbij het vermoeden bestaat dat de verdachte tijdens het begaan van het feit leed aan een ‘ziekelijke storing der geestvermogens’ en dat de verdachte ten gevolge hiervan de niet in staat is zijn belangen te behartigen, de vervolging voortgezet. In de gevallen van artikel 16 Wetboek van Strafvordering moet daarentegen de vervolging worden geschorst. Daaruit blijkt dat aan de term krankzinnig, in artikel 16 Wetboek van Strafvordering, een beperkte uitleg dient te worden gegeven dan aan de term ‘ziekelijke storing der geestvermogens’, in de artikelen 509a-e Wetboek van Strafvordering.⁵⁸¹

De Hoge Raad geeft aan dat de uitleg die hij geeft aan de term ‘krankzinnig’ bevestigd wordt in de wetshistorie, want uit de wetshistorie blijkt dat de term ‘krankzinnig’ in beperkte zin moet worden uitgelegd.⁵⁸²

Na het Mentenarrest heeft de wetgever in 1986 artikel 16 Wetboek van Strafvordering gewijzigd.⁵⁸³ De wetgever neemt het criterium van de Hoge Raad uit

⁵⁷⁵ Hoge Raad, 5 februari 1980, NJ 1980, 104 met nt. Melai.

⁵⁷⁶ Hoge Raad, 5 februari 1980, NJ 1980, 104, R.O. 2, 4 en 5.2.

⁵⁷⁷ Hoge Raad, 5 februari 1980, NJ 1980, 104, R.O. 5.3.

⁵⁷⁸ Een zodanige psychische toestand, dat de verdachte niet in staat moet worden geacht zijn verdediging behoorlijk te (doen) voeren.

⁵⁷⁹ Haffmans 1981, p. 424-440.

⁵⁸⁰ Hoge Raad, 5 februari 1980, NJ 1980, 104, R.O. 5.2.1 onder A.

⁵⁸¹ Hoge Raad, 5 februari 1980, NJ 1980, 104, R.O. 5.2.1 onder B.

⁵⁸² Hoge Raad, 5 februari 1980, NJ 1980, 104, R.O. 5.2.2.

⁵⁸³ Zie ook paragraaf 3.1 van dit hoofdstuk.

het Mentenarrest over. Dit criterium luidt: indien de psychische toestand van een verdachte zodanig is dat de verdachte niet in staat is de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen kan zulks aan velerlei andere oorzaken te wijten zijn dan aan krankzinnigheid.

De Rechtbank Haarlem⁵⁸⁴ legt in 2009 het criterium dat de verdachte de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging moet begrijpen ruim uit. In deze zaak wordt de verdachte een jarenlange deelname aan een criminele organisatie verweten.⁵⁸⁵ Zowel de officier van justitie als de raadsman van de verdachte hebben het standpunt dat de vervolging geschorst moet worden, vanwege de psychische stoornis waar de verdachte aan lijdt, het verloop van deze psychische stoornis en de gevorderde leeftijd van de verdachte. Uit de gedragsdeskundige rapportages en het onderzoek ter terechtzitting blijkt dat de verdachte verward is, nauwelijks aanspreekbaar is of slaapt. De Rechtbank Haarlem overweegt dat de verdachte de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging niet begrijpt en dat hij niet in staat wordt geacht zijn verdediging behoorlijk te voeren.⁵⁸⁶ Deze laatste zinsnede 'niet in staat wordt geacht zijn verdediging behoorlijk te voeren' is opmerkelijk te noemen. De Rechtbank Haarlem geeft hiermee een ruimere interpretatie van het begrip procesbekwaamheid, namelijk dat een verdachte zijn verdediging behoorlijk moet kunnen voeren, terwijl deze interpretatie in het Mentenarrest⁵⁸⁷ werd afgewezen.

Toewijzing van het beroep op procesonbekwaamheid

In 1997 besluit het Gerechtshof Amsterdam⁵⁸⁸ tot schorsing van de vervolging van een verdachte in verband met diens procesonbekwaamheid.⁵⁸⁹ Een vijftienjarige jongen wordt verdacht van een zedendelict. Uit de beschikbare gedragsdeskundige rapportages blijkt dat de stoornis ten tijde van het delict aanwezig was bij de verdachte en dat hij een ontwikkelingsniveau heeft gelijk aan een kind van zeven jaar oud. Het Gerechtshof Amsterdam beslist, op grond van artikel 16 Wetboek van Strafvordering, de vervolging te schorsen en het bevel tot voorlopige hechtenis op te heffen. Het lijkt erop dat het Gerechtshof Amsterdam het vereiste, dat de stoornis na het delict dient te zijn ontstaan, loslaat. Een reden hiervoor kan zijn geweest dat de verdachte minderjarig was. De processuele waarborgen van de artikelen 509a-e

⁵⁸⁴ Rechtbank Haarlem, 3 september 2009, ECLI:NL:RBHAA:2009:BK7944.

⁵⁸⁵ Rechtbank Haarlem, 3 september 2009, ECLI:NL:RBHAA:2009:BK7944, R.O. 1 Tenlastelegging.

⁵⁸⁶ Rechtbank Haarlem, 3 september 2009, ECLI:NL:RBHAA:2009:BK7944, R.O. 3 Schorsing der vervolging. De rechtbank beslist om de vervolging, ex artikel 16 Wetboek van Strafvordering, te schorsen.

⁵⁸⁷ Hoge Raad, 5 februari 1980, NJ 1980, 104, R.O. 5.3. Zie ook Haffmans 1981, p. 424-440.

⁵⁸⁸ Gerechtshof Amsterdam, 11 september 1997, arrestnummer 1741/97.

⁵⁸⁹ Deze zaak is niet gepubliceerd. Bal & Koenraadt 2004, bespreken deze zaak in hun boek.

Wetboek van Strafvordering zijn bij een minderjarige verdachte niet van toepassing, waardoor er bij deze verdachte geen rekening wordt gehouden met zijn psychische stoornis en er een discrepantie kan ontstaan met artikel 6 EVRM.⁵⁹⁰

Een soortgelijke zaak als in 1997 bij het Gerechtshof Amsterdam aan de orde kwam, behandelt de Rechtbank 's-Gravenhage⁵⁹¹. Ook in deze zaak gaat het om een man die verdacht wordt van het begaan een zedendelict. Uit de beschikbare rapportages blijkt dat de verdachte functioneert op het niveau van een kind van zeven jaar oud. In deze zaak oordeelt de rechter echter dat het Openbaar Ministerie niet-ontvankelijk is, aangezien vervolging niet in de rede ligt.⁵⁹² De verdachte heeft het denkniveau van een kind van zeven jaar oud. Een kind van onder de twaalf jaar mag, ingevolge artikel 486 Wetboek van Strafvordering, niet strafrechtelijk vervolgd worden. Het Openbaar Ministerie had onder de speciale omstandigheden van dit geval redelijkerwijs niet mogen vervolgen. Door de vervolging door te zetten is er in strijd gehandeld met de beginselen van goede procesorde.⁵⁹³

De Rechtbank Noord-Holland⁵⁹⁴ bepaalt dat de vervolging van de verdachte geschorst moet worden.⁵⁹⁵ Uit een gedragsdeskundige rapportage en de toelichting van de psychiater op de zitting blijkt dat de gedragsdeskundige het zeer waarschijnlijk acht dat de verdachte de tegen hem ingestelde vervolging niet begrijpt. De raadsman voegt hier aan toe dat hij niet met de verdachte over de tenlastegelegde feiten heeft kunnen praten, dat de verdachte het onderzoek ter terechtzitting niet begrijpt en dat hij niet begrijpt waarom hij vast zit en welke gevolgen een veroordelend vonnis voor hem zal hebben.⁵⁹⁶ De Rechtbank Noord-Holland neemt dit mee in de overweging en is van oordeel dat de verdachte de tegen hem ingestelde vervolging niet begrijpt. De vervolging van de verdachte wordt geschorst.⁵⁹⁷

⁵⁹⁰ Bal & Koenraadt 2004, p. 32-33.

⁵⁹¹ Rechtbank 's-Gravenhage, 9 februari 2004, ECLI:NL:RBSGR:2004:AO3757.

⁵⁹² In een zaak behandelt door Rechtbank Roermond, Rechtbank Roermond 15 juli 2011, ECLI:NL:RBROE:2011:BR3875, komt artikel 16 Wetboek van Strafvordering niet aan bod, maar wordt wel eenzelfde redenatie gevolgd als in de zaak bij de Rechtbank 's-Gravenhage. De verdachte is licht zwakzinnig en heeft een verstandelijke ontwikkeling vergelijkbaar met een kind van zeven jaar. Het Openbaar Ministerie had in dit geval redelijkerwijs niet mogen vervolgen en wordt door de Rechtbank Roermond niet-ontvankelijk verklaard.

⁵⁹³ Rechtbank 's-Gravenhage, 9 februari 2004, ECLI:NL:RBSGR:2004:AO3757, R.O. Beoordeling met betrekking tot de ontvankelijkheid van het Openbaar Ministerie.

⁵⁹⁴ Rechtbank Noord-Holland, 31 oktober 2013, ECLI:NL:RBNHO:2013:11152.

⁵⁹⁵ Rechtbank Noord-Holland, 31 oktober 2013, ECLI:NL:RBNHO:2013:11152, R.O. Beslissing.

⁵⁹⁶ Rechtbank Noord-Holland, 31 oktober 2013, ECLI:NL:RBNHO:2013:11152, R.O. Voorvragen.

⁵⁹⁷ Rechtbank Noord-Holland, 31 oktober 2013, ECLI:NL:RBNHO:2013:11152,

Dat er opnieuw wordt aangevangen met de inhoudelijke behandeling van de strafzaak tegen een verdachte, die hersteld is van zijn psychische stoornis, en weer procesbekwaam geacht wordt, blijkt uit een uitspraak van het Gerechtshof 's-Gravenhage⁵⁹⁸. Een man wordt verdacht van moord op zijn schoonzoon. Om deze moord te verhullen, heeft hij na de moord brand gesticht in het huis van zijn schoonzoon. Uit de rapportages van de gedragsdeskundigen blijkt dat de verdachte niet in staat is de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen. Hij is namelijk na het begaan van het delict, in het begin van zijn detentieperiode, in psychische decompensatie geraakt. In 1999 besluit het Gerechtshof 's-Gravenhage dat de verdachte niet in staat is de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen en schorst, ex artikel 16 Wetboek van Strafvordering, de vervolging.⁵⁹⁹ De voorlopige hechtenis wordt niet geschorst en de verdachte verblijft in een psychiatrisch ziekenhuis. Later wordt de voorlopige hechtenis geschorst onder voorwaarden. De verdachte verblijft dan krachtens een rechterlijke machtiging in een psychiatrisch ziekenhuis.⁶⁰⁰ Na bijna vier jaar in een psychiatrisch ziekenhuis behandeld te zijn, herstelt de verdachte van zijn stoornis en kan de inhoudelijke behandeling van de strafzaak hervat worden. Het Gerechtshof 's-Gravenhage veroordeelt de verdachte tot een gevangenisstraf van tien jaren. Het Gerechtshof 's-Gravenhage trekt de tijd dat de verdachte in het psychiatrisch ziekenhuis heeft gezeten, bijna vier jaren, van de straf af, ondanks dat artikel 27 Wetboek van Strafrecht hier niet in voorziet.⁶⁰¹

In 2012 beslist het Gerechtshof Amsterdam⁶⁰² dat de vervolging van de verdachte geschorst moet worden. Er zijn verschillende gedragsdeskundige rapportages over de geestesgesteldheid van de verdachte aanwezig. De verdachte heeft geweigerd mee te werken aan pro Justitia onderzoek. Uit een brief van de huisarts, een beschikking tot onder curatele stelling van de Rechtbank Amsterdam en een brief van een psychiater blijkt dat de verdachte bekend is met ernstige psychische problematiek en zwakbegaafd is.⁶⁰³ Uit de waarneming van het Gerechtshof Amsterdam ter terechtzitting op 23 juni 2011 komt het volgende naar voren: *Dat verdachte vaak onsamenhangende opmerkingen maakt en antwoorden geeft in opdracht van een muis die hem*

R.O. Beslissing.

⁵⁹⁸ Gerechtshof 's-Gravenhage, 5 november 1999, NJ 2000, 179.

⁵⁹⁹ Gerechtshof 's-Gravenhage, 5 november 1999, NJ 2000, 179, schorsing der vervolging.

⁶⁰⁰ Op grond van de civielrechtelijke Wet Bopz. Zie ook voor het gehele traject Gerechtshof 's-Gravenhage, 17 september 2003, ECLI:NL:GHSGR:2003:AN7614, R.O. 9 Strafmotivering.

⁶⁰¹ Gerechtshof 's-Gravenhage, 17 september 2003, ECLI:NL:GHSGR:2003:AN7614, R.O. 9 Strafmotivering.

⁶⁰² Gerechtshof Amsterdam, 21 februari 2012, ECLI:NL:GHAMS:2012:3725.

⁶⁰³ Gerechtshof Amsterdam, 21 februari 2012, ECLI:NL:GHAMS:2012:3725, R.O. Het standpunt van het Openbaar Ministerie.

*vertelt wat hij moet antwoorden. Dit sluit aan bij de geestelijke gezondheidstoestand van de verdachte zoals op die terechtzitting is beschreven door zijn zus, die ter terechtzitting als getuige is gehoord, alsmede in grote lijnen bij hetgeen hiervoor in de aangehaalde stukken is beschreven. Het hof heeft toen ook geconstateerd dat de verdachte niet voldoende begrijpt waarvan hij wordt beschuldigd.”*⁶⁰⁴ Het Gerechtshof Amsterdam overweegt: *“Het hof komt op grond van bovenstaande, mede nu thans door de raadsman van de verdachte geen nadere informatie kan worden gegeven omtrent de huidige geestelijke gezondheidstoestand van de verdachte, tot het oordeel dat niet is gebleken dat de verdachte in staat is de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen.”*⁶⁰⁵ In 2016 bepaalt het Gerechtshof Amsterdam⁶⁰⁶ dat de schorsing van de vervolging opgeheven moet worden. Er zijn na 21 februari 2012, toen de vervolging van de verdachte geschorst is, verschillende zittingen geweest. Op de zitting van 15 augustus 2013 is de opheffing van de schorsing door het Openbaar Ministerie niet verzocht en zag het Gerechtshof Amsterdam ambtshalve geen reden tot opheffing van de schorsing. Op 27 mei 2015 is de zaak verwezen naar de raadsheer-commissaris voor het opmaken van een psychiatrische rapportage. Uit deze gedragsdeskundige rapportage blijkt dat de verdachte geweigerd heeft mee te werken. Er is gebleken dat de verdachte na 21 februari 2012 verschillende malen gedagvaard is wegens verdenking van strafbare feiten en in verscheidene gevallen heeft dit geleid tot onherroepelijke beslissingen.⁶⁰⁷ Het Gerechtshof Amsterdam neemt deze omstandigheden in acht en beoordeelt dat deze voldoende zijn om de schorsing op te heffen.⁶⁰⁸ De zaak wordt inhoudelijk behandeld.

Deze zaak laat zien dat bij voldoende herstel de schorsing opgeheven kan worden. Dit herstel hoeft niet per se te blijken uit gedragsdeskundige rapportages. In dit geval was de verdachte in andere strafzaken wel in staat om de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen. Het Gerechtshof Amsterdam gaat ervan uit dat dit voor deze zaak ook geldt en heft de schorsing op.

De Rechtbank Noord-Holland⁶⁰⁹ heeft na kennisname van de gedragsdeskundige rapportages van een psycholoog en psychiater besloten de vervolging van de verdachte te schorsen.⁶¹⁰ Uit de gedragsdeskundige rapportages is gebleken dat de ver-

⁶⁰⁴ Gerechtshof Amsterdam, 21 februari 2012, ECLI:NL:GHAMS:2012:3725, R.O. Het standpunt van het Openbaar Ministerie.

⁶⁰⁵ Gerechtshof Amsterdam, 21 februari 2012, ECLI:NL:GHAMS:2012:3725, R.O. Schorsing van de vervolging.

⁶⁰⁶ Gerechtshof Amsterdam, 12 februari 2016, ECLI:NL:GHAMS:2016:482.

⁶⁰⁷ Gerechtshof Amsterdam, 12 februari 2016, ECLI:NL:GHAMS:2016:482, R.O. Schorsing van de vervolging.

⁶⁰⁸ Gerechtshof Amsterdam, 12 februari 2016, ECLI:NL:GHAMS:2016:482, R.O. Beslissing.

⁶⁰⁹ Rechtbank Noord-Holland, 22 januari 2016, ECLI:NL:RBNHO:2016:1580.

⁶¹⁰ Rechtbank Noord-Holland, 22 januari 2016, ECLI:NL:RBNHO:2016:1580,

dachte zeer vermoedelijk lijdt aan een psychotische stoornis, waardoor de verdachte op dit moment geen besef lijkt te hebben van de strafrechtelijke beschuldigingen en het verband daarmee met de behandeling ter terechtzitting.⁶¹¹ De Rechtbank Noord-Holland beslist op vordering van de officier van justitie daarnaast tot toepassing van artikel 509a Wetboek van Strafvordering.⁶¹²

Geen uitzicht op herstel van de verdachte

In een aantal zaken wordt artikel 16 Wetboek van Strafvordering overwogen, maar dit artikel wordt door de rechter niet of minder snel toegepast omdat er geen uitzicht is op herstel van de verdachte.

Dat het voor de toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering van belang is dat er binnen een redelijke termijn uitzicht is op herstel van de verdachte blijkt uit een uitspraak van de Rechtbank 's-Gravenhage⁶¹³. De Rechtbank 's-Gravenhage overweegt op basis van verschillende gedragsdeskundige rapportages dat de prognose omtrent het mogelijk herstel van de verdachte buitengewoon dubieus is. Het staat vast dat het herstel van de ziekelijke stoornis van de verdachte niet binnen korte termijn te verwachten is. De prognose voor herstel blijkt minimaal één jaar te zijn. De Rechtbank 's-Gravenhage overweegt hierbij dat er een afweging gemaakt moet worden tussen het belang van de verdachte om de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen en het belang van een spoedige afhandeling van de strafzaak. De Rechtbank 's-Gravenhage laat dit laatste belang, een spoedige afhandeling van de zaak, zwaarder wegen en wijst het verzoek om schorsing van de vervolging ex artikel 16 Wetboek van Strafvordering af.⁶¹⁴ De inhoudelijke behandeling van de strafzaak vindt plaats. De Rechtbank 's-Gravenhage ontslaat de verdachte van alle rechtsvervolging en veroordeelt hem tot de maatregel terbeschikkingstelling.⁶¹⁵ Dat het belangrijk is dat er uitzicht is op herstel, om artikel 16 Wetboek van Strafvordering toe te passen, wordt in 2006 nogmaals bevestigd door de Rechtbank Breda⁶¹⁶. Pas enkele jaren na het begane delict komt er een verdachte in beeld. Deze verdachte wordt aangehouden en verhoord. De verdachte verblijft in een verzorgingstehuis als gevolg van twee hersenbloedingen, die hij in de tussentijd heeft ge-

R.O. 4 Beslissing.

⁶¹¹ Rechtbank Noord-Holland, 22 januari 2016, ECLI:NL:RBNHO:2016:1580, R.O. 2.1. Schorsing van de vervolging.

⁶¹² Rechtbank Noord-Holland, 22 januari 2016, ECLI:NL:RBNHO:2016:1580, R.O. 3. Toepassing van artikel 509a van het Wetboek van Strafvordering.

⁶¹³ Rechtbank 's-Gravenhage, 1 september 2005, ECLI:NL:RBSGR:2005:AU3677.

⁶¹⁴ Rechtbank 's-Gravenhage, 1 september 2005, ECLI:NL:RBSGR:2005:AU3677, R.O. Schorsing van de vervolging.

⁶¹⁵ Rechtbank 's-Gravenhage, 1 september 2005, ECLI:NL:RBSGR:2005:AU3677, R.O. Beslissing.

⁶¹⁶ Rechtbank Breda, 26 september 2006, ECLI:NL:RBBRE:2006:AY8840.

had. De verdachte lijdt, als gevolg van deze twee hersenbloedingen, aan een vasculair dementieel ziektebeeld. Het is evident dat de verdachte de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging niet kan begrijpen. Derhalve wordt de vervolging, ex artikel 16 Wetboek van Strafvordering, geschorst.⁶¹⁷ De raadsman van de verdachte dient voorts een verzoek ex artikel 36 Wetboek van Strafvordering in. De kans op herstel van de verdachte is namelijk gering.⁶¹⁸ De Rechtbank Breda overweegt dat de wet geen aanknopingspunten geeft hoe er gehandeld behoort te worden in dit soort gevallen. Een verzoek tot beëindiging ex artikel 36 Wetboek van Strafvordering lijkt niet voor deze situatie bedoeld, echter dit artikel geeft de rechtbank de enige mogelijkheid om de zaak geëindigd te verklaren. Artikel 36 Wetboek van Strafvordering wordt door de Rechtbank Breda toegepast en de zaak wordt op deze manier geëindigd verklaard.⁶¹⁹

Het Gerechtshof 's-Gravenhage⁶²⁰ behandelt een soortgelijke zaak. Ook in deze zaak kan de verdachte de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging niet begrijpen. Daarnaast is er geen reële kans op herstel aanwezig. Het Gerechtshof 's-Gravenhage beëindigt de strafzaak niet via artikel 36 Wetboek van Strafvordering, zoals de Rechtbank Breda⁶²¹ in 2006 wel deed, maar verklaart het Openbaar Ministerie niet-ontvankelijk.⁶²²

Ook in een zaak die de Rechtbank Alkmaar⁶²³ behandelt, is er geen uitzicht op herstel van de verdachte. Uit de gedragsdeskundige rapportages en de mondelinge toelichting door de gedragsdeskundigen ter terechtzitting, blijkt dat de verdachte lijdt aan een zodanige ziekelijke stoornis van zijn geestvermogens dat hij de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging niet kan begrijpen.⁶²⁴ De Rechtbank Alkmaar verklaart artikel 16 Wetboek van Strafvordering niet van toepassing nu er geen uitzicht is op herstel van de verdachte.⁶²⁵ De strafzaak wordt inhoudelijk behandeld. De Rechtbank Alkmaar beslist tijdens deze inhoudelijke behandeling, dat zij de verdach-

⁶¹⁷ Rechtbank Breda, 26 september 2006, ECLI:NL:RBBRE:2006:AY8840, R.O. 6 Schorsing der vervolging.

⁶¹⁸ Dit wordt bevestigd door deskundigen.

⁶¹⁹ Rechtbank Breda, 26 september 2006, ECLI:NL:RBBRE:2006:AY8840, R.O. 7 Het verzoek ex artikel 36 van het wetboek van strafvordering.

⁶²⁰ Gerechtshof 's-Gravenhage, 27 november 2008, NbSr 2009, 52.

⁶²¹ Rechtbank Breda, 26 september 2006, ECLI:NL:RBBRE:2006:AY8840.

⁶²² Gerechtshof 's-Gravenhage, 27 november 2008, NbSr 2009, 52.

⁶²³ Rechtbank Alkmaar, 16 juni 2009, ECLI:NL:RBALK:2009:BJ7294 in samenhang met Rechtbank Alkmaar, 23 juni 2009, ECLI:NL:RBALK:2009:BJ7297.

⁶²⁴ Rechtbank Alkmaar, 16 juni 2009, ECLI:NL:RBALK:2009:BJ7294, R.O. 3 GRONDEN VAN DE BESLISSING.

⁶²⁵ Rechtbank Alkmaar, 16 juni 2009, ECLI:NL:RBALK:2009:BJ7294, R.O. 4 DE BESLISSING.

te ontslaat van alle rechtsvervolging en gelast de plaatsing van verdachte in een psychiatrisch ziekenhuis voor de termijn van één jaar.⁶²⁶

In een zaak, die in behandeling is bij de Rechtbank Rotterdam⁶²⁷, wordt nog steeds gewacht op herstel van de verdachte. Uit gedragsdeskundigonderzoek blijkt dat de verdachte lijdt aan een paranoïde psychose. Tijdens de voorlopige hechtenis verblijft de verdachte op de FOBA Amsterdam. Er wordt besloten de voorlopige hechtenis op te heffen en de verdachte vertrekt naar Marokko om daar behandeld te worden. Bij de inhoudelijke behandeling van de strafzaak, waar zijn raadsvrouw vraagt om schorsing van de vervolging ex artikel 16 Wetboek van Strafvordering, is hij dan ook niet aanwezig. Zowel de rechters als de officier van justitie zijn het met het verzoek tot schorsing eens en de vervolging wordt, op grond van artikel 16 Wetboek van Strafvordering, geschorst. Of de behandeling van de strafzaak ooit verder zal gaan is niet bekend, aangezien de kans op herstel van de verdachte niet groot geacht wordt. Daarnaast is het van belang in het oog te houden dat verdachte vertrokken is naar Marokko en dit land geen onderdanen uitlevert.⁶²⁸

Afwijzing van het beroep op procesonbekwaamheid

In onderstaande zaken wordt een beroep op artikel 16 Wetboek van Strafvordering gedaan, echter de rechter oordeelt dat niet voldaan is aan de criteria die gesteld zijn in dit artikel. Er wordt geen procesonbekwaamheid bij de verdachten aangenomen door de rechter en de zaak wordt inhoudelijk behandeld.

In een zaak bij het Gerechtshof Amsterdam⁶²⁹ doet de raadsvrouw van de verdachte een beroep op artikel 16 Wetboek van Strafvordering. De verdachte zou vanwege haar psychische problematiek de strekking van de tegen haar ingestelde vervolging niet begrijpen. Het Gerechtshof Amsterdam heeft naar aanleiding van dit verweer nader onderzoek door een psycholoog en psychiater noodzakelijk geacht. Ondanks dat de verdachte nauwelijks aan het onderzoek heeft meegewerkt komen de gedragsdeskundigen toch tot het oordeel dat er geen reden is om aan te nemen dat de verdachte niet in staat zou moeten worden geacht om de strekking van de tegen haar ingestelde vervolging te begrijpen.⁶³⁰

⁶²⁶ Rechtbank Alkmaar, 23 juni 2009, LJN: BJ7297, R.O. 10 BESLISSING.

⁶²⁷ Rechtbank Rotterdam, 20 januari 2009, ECLI:NL:RBROT:2009:BH2023.

⁶²⁸ Dit gaat pas spelen als de verdachte in staat is om de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging begrijpen, waardoor er (opnieuw) aangevangen kan worden met de inhoudelijke behandeling van de strafzaak.

⁶²⁹ Gerechtshof Amsterdam, 19 oktober 2016, ECLI:NL:GHAMS:2016:4362.

⁶³⁰ Gerechtshof Amsterdam, 19 oktober 2016, ECLI:NL:GHAMS:2016:4362, R.O. Schorsing van de vervolging.

Bij de Rechtbank Dordrecht⁶³¹ rijst in een zaak het vermoeden dat een verdachte simuleert dat hij de tegen hem ingestelde vervolging niet begrijpt. Tijdens de inhoudelijke behandeling wordt een verzoek ex artikel 16 Wetboek van Strafvordering gedaan. De Rechtbank Dordrecht overweegt hieromtrent dat de verdachte ter terechtzitting in staat is herinneringen uit het verleden op te halen. Daarnaast bestaat, gelet op de houding van de verdachte tijdens de zitting, bij de Rechtbank Dordrecht twijfel aan het onvermogen van de verdachte om, op grond van essentiële gebreken in zijn korte termijn geheugen, de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen en laat de proceshouding van de verdachte ruimte voor gereede twijfel aan zijn onvermogen. Ook uit de rapportages van de gedragsdeskundigen en de toelichting ter terechtzitting van deze gedragsdeskundigen komt niet naar voren dat de verdachte de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging niet begrijpt. De Rechtbank Dordrecht schorst de vervolging dan ook niet.⁶³² De Rechtbank Dordrecht oordeelt dat poging doodslag bewezen is, verklaart de verdachte ontoerekeningsvatbaar en legt de tbs-maatregel op.⁶³³

In een uitspraak van het Gerechtshof Amsterdam⁶³⁴ wordt bevestigd dat het de rechter is en niet de gedragsdeskundige, die uiteindelijk beslist of de verdachte voldoende in staat is om de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen. De raadsman van de verdachte doet ter terechtzitting een verzoek om schorsing van de vervolging, ex artikel 16 Wetboek van Strafvordering. Uit gedragsdeskundige rapportages blijkt niet dat het begripsvermogen van de verdachte van dien aard is dat hij niet in staat zou zijn de strekking van de tegen hem ingestelde vordering te begrijpen. Daarnaast lijkt de verdachte tijdens de behandeling van de zaak ter terechtzitting voldoende te begrijpen waar de zaak over gaat en heeft de verdachte aangegeven dat hij de strekking van de tegen hem ingestelde vordering grotendeels heeft begrepen. Het Gerechtshof Amsterdam wijst het verzoek tot schorsing van de vervolging van verdachte af en behandelt de zaak inhoudelijk.⁶³⁵ De verdachte wordt veroordeeld tot een gevangenisstraf voor de duur van vier jaren en de tbs-maatregel wordt opgelegd.⁶³⁶

⁶³¹ Rechtbank Dordrecht, 17 juni 2003, ECLI:NL:RBDOR:2003:AH7145.

⁶³² Rechtbank Dordrecht, 17 juni 2003, ECLI:NL:RBDOR:2003:AH7145, R.O. 2.4. De schorsing van de vervolging.

⁶³³ Rechtbank Dordrecht, 17 juni 2003, ECLI:NL:RBDOR:2003:AH7145, R.O. 9 De Beslissing.

⁶³⁴ Gerechtshof Amsterdam, 30 januari 2006, ECLI:NL:GHAMS:2006:AY6234.

⁶³⁵ Gerechtshof Amsterdam, 30 januari 2006, ECLI:NL:GHAMS:2006:AY6234, R.O. Een ter terechtzitting gevoerd verweer.

⁶³⁶ Gerechtshof Amsterdam, 30 januari 2006, ECLI:NL:GHAMS:2006:AY6234, R.O. Beslissing.

In een zaak die de Rechtbank Assen⁶³⁷ behandelt, komt ook de vraag naar de procesbekwaamheid van de verdachte aan de orde. De officier van justitie vindt dat de vervolging niet geschorst dient te worden. De Rechtbank Assen overweegt hieromtrent dat de verdachte zowel ter zitting van 21 december 2005 als ter terechtzitting van 14 november 2006 de indruk heeft gegeven dat hij zeer goed begrijpt waar het in deze strafzaak om gaat. Uit de gedragsdeskundige rapportages blijkt dat verdachte zich in gesprekken met de gedragsdeskundigen vatbaar getoond heeft voor aangevoerde argumenten. Hieruit kan geconcludeerd worden dat de verdachte in staat is om keuzes te maken. De Rechtbank Assen oordeelt dat de verdachte in staat wordt geacht de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen. De vervolging wordt niet geschorst.⁶³⁸ De Rechtbank Assen behandelt de zaak inhoudelijk en ontslaat de verdachte van alle rechtsvervolging.⁶³⁹

Zowel toewijzing als afwijzing van het beroep op procesonbekwaamheid

Een interessante zaak is een zaak die in behandeling was bij de Rechtbank Amsterdam⁶⁴⁰ en in hoger beroep bij het Gerechtshof Amsterdam⁶⁴¹. Deze zaak is interessant omdat de Rechtbank Amsterdam tot een ander oordeel komt dan het Gerechtshof Amsterdam in hoger beroep in dezelfde zaak over de toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering.

De verdachte staat terecht voor moord⁶⁴² op zijn buurman. De verdediging is van mening dat de verdachte niet in staat is om de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen. Uit een gedragsdeskundige rapportage van 1 april 2010 zou blijken dat naar het oordeel van de psychiater en psycholoog de verdachte niet in staat is terecht te staan. Daarnaast kan de verdachte geen belangenafweging maken en is het voor de raadsman onmogelijk om een verdediging met de verdachte samen op te stellen.⁶⁴³ De officier van justitie is een andere mening toegedaan. Gedragsdeskundigen hebben vastgesteld dat de psychische stoornis van de verdachte al bestond voordat hij het begane delict beging. Daarnaast lijkt het erop dat de psychische stoornis van de verdachte niet van dien aard is dat deze op korte termijn zal verdwijnen. Er is een maatschappelijk belang dat de rechtbank uitspraak doet over de beschuldiging. Daarnaast bleek op de zitting van 13 april 2010 dat de verdachte wel degelijk bewust

⁶³⁷ Rechtbank Assen, 28 november 2006, ECLI:NL:RBASS:2006:AZ3161.

⁶³⁸ Rechtbank Assen, 28 november 2006, ECLI:NL:RBASS:2006:AZ3161, R.O. Schorsing van de vervolging.

⁶³⁹ Rechtbank Assen, 28 november 2006, ECLI:NL:RBASS:2006:AZ3161, R.O. Beslissing van de rechtbank.

⁶⁴⁰ Rechtbank Amsterdam, 21 juni 2010, ECLI:NL:RBAMS:2010:BM8774.

⁶⁴¹ Gerechtshof Amsterdam, 27 augustus 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BN5666.

⁶⁴² Primair moord, subsidiair doodslag, meer subsidiair zware mishandeling, zie Rechtbank Amsterdam, 21 juni 2010, ECLI:NL:RBAMS:2010:BM8774, R.O. Tenlastelegging.

⁶⁴³ Rechtbank Amsterdam, 21 juni 2010, ECLI:NL:RBAMS:2010:BM8774, R.O. 2.1. Het standpunt van de verdediging.

was van het feit dat er met hem werd gesproken. De officier van justitie is van mening dat gedragsdeskundigen in hun rapportages een verkeerd criterium⁶⁴⁴ gehanteerd hebben om de vraag te beantwoorden of de verdachte de strekking van de tegen hem in gestelde vervolging kan begrijpen. Bovendien is de officier van justitie van mening dat de Rechtbank Amsterdam onvoldoende is geïnformeerd op grond van de gedragsdeskundige rapportage van 1 april 2010 en vindt de officier van justitie de algehele conclusie van de gedragsdeskundigen onvoldoende consistent. De officier van justitie vraagt dan ook aan de Rechtbank Amsterdam om de verdachte opnieuw te laten onderzoeken in het Pieter Baan Centrum.⁶⁴⁵

De Rechtbank Amsterdam gaat uitgebreid in op het verzoek ex artikel 16 Wetboek van Strafvordering ingesteld door de verdediging⁶⁴⁶ en overweegt dat het onderzoek niet aangehouden hoeft te worden om de verdachte opnieuw te laten onderzoeken.⁶⁴⁷ De Rechtbank Amsterdam is van oordeel dat schorsing van de vervolging slechts in zeer uitzonderlijke gevallen aan de orde is.⁶⁴⁸ De Rechtbank Amsterdam overweegt dat, met de wetswijziging in 1986, de eis dat de omstandigheid zich na het begaan van het feit moet hebben voorgedaan, is komen te vervallen.⁶⁴⁹ Voor de toepasbaarheid van artikel 16 Wetboek van Strafvordering is het niet van belang op welk moment de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van verdachte ont-

⁶⁴⁴ Rechtbank Amsterdam, 21 juni 2010, ECLI:NL:RBAMS:2010:BM8774, R.O. 2.2. Het standpunt van het Openbaar Ministerie: *“Door de officier van justitie is voorts aangevoerd dat de deskundigen in hun rapportage niet zijn uitgegaan van het juiste criterium bij het formuleren van de beantwoording van vraag 8 in de rapportage. De deskundigen motiveren de beantwoording van de vraag of verdachte in staat kan worden geacht om terecht te staan met de overweging dat hij moeite zal hebben om de complexiteit van de rechtsgang op dusdanige wijze te overzien dat hij zijn gedragskeuzes en zijn rechtspositie goed kan bepalen. Dit is niet het juiste criterium. Het gaat immers om de vraag of de verdachte de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging voldoende kan begrijpen. Daarvan is volgend de officier van justitie sprake en moet diens gevolge worden overgegaan tot de behandeling van de feiten.”*

⁶⁴⁵ Rechtbank Amsterdam, 21 juni 2010, ECLI:NL:RBAMS:2010:BM8774, R.O. 2.2. Het standpunt van het Openbaar Ministerie.

⁶⁴⁶ Rechtbank Amsterdam, 21 juni 2010, ECLI:NL:RBAMS:2010:BM8774, R.O. 2.3.

⁶⁴⁷ Rechtbank Amsterdam, 21 juni 2010, ECLI:NL:RBAMS:2010:BM8774, R.O. 2.3. Het oordeel van de rechtbank, onder Aanhouding behandeling van de zaak in verband met nader onderzoek.

⁶⁴⁸ Rechtbank Amsterdam, 21 juni 2010, ECLI:NL:RBAMS:2010:BM8774, R.O. 2.3. Het oordeel van de rechtbank, onder schorsing van de vervolging.

⁶⁴⁹ Rechtbank Amsterdam, 21 juni 2010, ECLI:NL:RBAMS:2010:BM8774, R.O. 2.3.2. Tijdstip van ontstaan van de stoornis. De rechtbank overweegt: *“Voor de wetswijziging in 1988 zag artikel 16 Sv op de situatie dat de ‘krankzinnigheid’, zoals het toen werd omschreven, ontstaan was ná het plegen van het feit waarvan de verdachte wordt verdacht. Bij de wetswijziging in 1988 is de term krankzinnigheid vervangen door gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens.”*

staan is.⁶⁵⁰ Net als de officier van justitie is de Rechtbank Amsterdam van oordeel dat het geen vereiste is dat de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van tijdelijke aard is; een gebrekkige ontwikkeling zal namelijk vaak niet tijdelijk van aard zijn.⁶⁵¹ Hierna overweegt de Rechtbank Amsterdam dat wat onder het begrip ‘strekking van de vervolging’ moet worden verstaan.

De Rechtbank Amsterdam acht verschillende factoren van belang bij de vaststelling of een verdachte in staat is de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen. De Rechtbank Amsterdam weegt de volgende factoren mee:

- *Is verdachte in staat de beschuldiging te begrijpen?*
- *Is verdachte in staat te begrijpen dat de voorlopige hechtenis het gevolg is van de beschuldiging?*
- *Is verdachte in staat te begrijpen dat de rechtbank een beslissing moet nemen over deze beschuldiging?*
- *Is verdachte in staat te begrijpen welke invloed deze beslissing op zijn verdere leven zou kunnen hebben?*
- *Is verdachte in staat te begrijpen dat de verklaringen die hij bij de politie en ter terechtzitting aflegt, invloed kan hebben op de beslissing van de rechtbank?*
- *Is verdachte in staat de rol van zijn advocaat in het strafproces te begrijpen?*⁶⁵²

De Rechtbank Amsterdam neemt bij de beoordeling van bovenstaande vragen, de rapportages van de gedragsdeskundigen en de eigenwaarneming op zitting mee. De Rechtbank Amsterdam komt tot de conclusie dat de verdachte onvoldoende begrijpt waarvan hij beschuldigd wordt en waarom hij zich in voorlopige hechtenis bevindt.⁶⁵³ De conclusie is dat de verdachte niet in staat is de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen en de Rechtbank Amsterdam schorst de vervolging van de verdachte.⁶⁵⁴

⁶⁵⁰ Rechtbank Amsterdam, 21 juni 2010, ECLI:NL:RBAMS:2010:BM8774, R.O. 2.3.2. Tijdstip van ontstaan van de stoornis.

⁶⁵¹ Rechtbank Amsterdam, 21 juni 2010, ECLI:NL:RBAMS:2010:BM8774, R.O. 2.3.3. Tijdelijke aard van de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens.

⁶⁵² Rechtbank Amsterdam, 21 juni 2010, ECLI:NL:RBAMS:2010:BM8774, R.O. 2.3.4. Strekking van de vervolging.

⁶⁵³ Rechtbank Amsterdam, 21 juni 2010, ECLI:NL:RBAMS:2010:BM8774, R.O. 2.3.4. Strekking van de vervolging, onder eigen waarneming van de rechtbank ter terechtzitting en onder voorlopige hechtenis.

⁶⁵⁴ Rechtbank Amsterdam, 21 juni 2010, ECLI:NL:RBAMS:2010:BM8774, R.O. 3. Beslissing.

In hoger beroep beoordeelt het Gerechtshof Amsterdam⁶⁵⁵ de zaak anders dan de Rechtbank Amsterdam⁶⁵⁶. Het Gerechtshof Amsterdam vindt namelijk dat de Rechtbank Amsterdam in haar vonnis artikel 16 Wetboek van Strafvordering te ruim geïnterpreteerd heeft. De advocaat-generaal stelt zich op het standpunt dat artikel 16 Wetboek van Strafvordering ziet op de situatie dat de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte, is ingetreden na het begaan van het strafbare feit en in geval dat de psychische stoornis reeds ten tijde van het begaan van het strafbare feit bestond, is artikel 509a Wetboek van Strafvordering van toepassing. De verdediging heeft het standpunt dat artikel 16 Wetboek van Strafvordering ook van toepassing kan zijn in een situatie waarbij de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte reeds ten tijde van het begaan van het strafbare feit bestond.⁶⁵⁷

Het Gerechtshof Amsterdam geeft het wettelijk kader⁶⁵⁸ aan en oordeelt dat artikel 16 Wetboek van Strafvordering in principe⁶⁵⁹ ziet op de situatie dat de psychische stoornis is ingetreden na het begane strafbare feit. Het Gerechtshof Amsterdam is van oordeel dat de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering voldoende waarborgen bieden om de verdachte een eerlijk proces te geven, als de verdachte voor het begane strafbare feit al leed aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van zijn geestvermogens. Daarnaast zorgen de artikelen 39 e.v. Wetboek van Strafrecht voor een regeling om de mogelijke gevolgen van de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van zijn geestvermogens mee te wegen in de toerekening van het delict aan de verdachte. Het Gerechtshof Amsterdam overweegt aangaande de wetswijziging in 1986 dat deze er weliswaar voor gezorgd heeft dat het bestandsdeel 'na het begaan van het strafbare feit' uit artikel 16 Wetboek van Strafvordering gehaald is, maar deze wetswijziging impliceerde geen verandering van inzicht over de gevolgen die aan het tijdstip van het ontstaan van de stoornis moesten worden verbonden.⁶⁶⁰ De zaak wordt teruggewezen naar de Rechtbank Amsterdam.⁶⁶¹ Het Gerechtshof Amsterdam merkt daarbij op dat het van mening is dat er aanvullend gedragsdes-

⁶⁵⁵ Gerechtshof Amsterdam, 27 augustus 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BN5666.

⁶⁵⁶ Rechtbank Amsterdam, 21 juni 2010, ECLI:NL:RBAMS:2010:BM8774.

⁶⁵⁷ Gerechtshof Amsterdam, 27 augustus 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BN5666, R.O. Standpunten van de partijen.

⁶⁵⁸ Gerechtshof Amsterdam, 27 augustus 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BN5666, R.O. Wettelijk kader.

⁶⁵⁹ Gerechtshof Amsterdam, 27 augustus 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BN5666, R.O. Beoordeling, In bijzondere omstandigheden, bijvoorbeeld als de verdachte minderjarig is, zijn er uitzonderingen mogelijk.

⁶⁶⁰ Gerechtshof Amsterdam, 27 augustus 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BN5666, R.O. Beoordeling.

⁶⁶¹ Gerechtshof Amsterdam, 27 augustus 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BN5666, R.O. Beslissing.

kundig onderzoek nodig is om te beoordelen of artikel 16 Wetboek van Strafvordering in deze zaak van toepassing kan zijn.⁶⁶²

Conclusie jurisprudentie

Uit de besproken jurisprudentie komt geen eenduidige lijn in de rechtspraak naar voren. De rechters gaan verschillend om met de interpretatie van artikel 16 Wetboek van Strafvordering, de toepassing hiervan en de uiteindelijke beslissing.

Ingegeven door het Mentenarrest heeft de wetgever artikel 16 Wetboek van Strafvordering gewijzigd. Uit de jurisprudentie blijkt dat het strenge criterium 'lijdende aan een zodanige geestesziekte, dat de verdachte niet meer in staat is de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen' door de meeste rechters gehanteerd wordt. De Rechtbank Haarlem denkt daar echter anders over en geeft als motivering voor toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering, naast het criterium gesteld door de Hoge Raad in het Mentenarrest, dat de verdachte niet in staat geacht wordt zijn verdediging behoorlijk te voeren. Er wordt door de Rechtbank Haarlem een ruimere uitleg gegeven aan artikel 16 Wetboek van Strafvordering dan de Hoge Raad in het Mentenarrest heeft aangegeven. Het feit dat de psychische stoornis na het begane delict moet zijn ingetreden wordt door het Gerechtshof Amsterdam in een zaak tegen een vijftienjarige jongen losgelaten. Dit kan door het Gerechtshof Amsterdam besloten zijn omdat bij minderjarige verdachten de waarborgen van artikel 509a-d Wetboek van Strafvordering niet gelden, waardoor bij vervolging artikel 6 EVRM in het gedrang kan komen. Het Gerechtshof 's-Gravenhage beslist in een soortgelijke zaak hetzelfde. Hier is de verdachte wel meerderjarig, echter de verdachte functioneert op het niveau van een zevenjarige. De beslissing in deze zaak is echter anders. Het Gerechtshof 's-Gravenhage beslist dat het Openbaar Ministerie niet-ontvankelijk is, gezien artikel 486 Wetboek van Strafvordering.

Uit de jurisprudentie blijkt dat er wel eensgezindheid bestaat over het feit dat de rechter op grond van zijn waarnemingen ter zitting en de gedragsdeskundige rapportages beslist of de verdachte procesbekwaam is. Ook over het feit dat er een kans aanwezig moet zijn dat de verdachte binnen een redelijke termijn herstelt van zijn stoornis, voor de toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering, bestaat eenduidigheid. De beslissingen die de rechters nemen, als blijkt dat er geen herstel van de verdachte mogelijk is, zijn echter divers. De ene keer wordt de zaak via artikel 36 Wetboek van Strafvordering beëindigd, een andere keer vindt de inhoudelijke behandeling van de strafzaak plaats, waarna besloten wordt tot ontslag van alle rechtsvervolging en opname in een psychiatrisch ziekenhuis, ex artikel 37 Wetboek van Strafrecht, of de tbs-maatregel, ex artikel 37a Wetboek van Strafrecht. De

⁶⁶² Gerechtshof Amsterdam, 27 augustus 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BN5666, R.O. Beoordeling, derde alinea.

Rechtbank Amsterdam benoemt verscheidene factoren die van belang zijn bij de vaststelling of een verdachte in staat is de tegen hem in gestelde vervolging te begrijpen. Deze factoren kunnen meegewogen worden naast de eigen waarneming van de rechter ter terechtzitting en de gedragsdeskundige rapportages, in de beoordeling of een verdachte procesonbekwaam geacht moet worden. Het Gerechtshof Amsterdam oordeelt in hoger beroep in dezelfde zaak anders dan de Rechtbank Amsterdam. Het Gerechtshof Amsterdam is van oordeel dat de psychische stoornis al voor het begane delict aanwezig was bij verdachte en dat artikel 16 Wetboek van Strafvordering dan niet van toepassing kan zijn omdat dit artikel ziet op een psychische stoornis die na het begane delict ingetreden is. Op de door de Rechtbank Amsterdam genoemde factoren wordt niet ingegaan.

Bovengenoemde jurisprudentie over de procesonbekwaamheid in ogenschouw nemend blijkt dat er, zoals eerder gezegd, geen eenduidig beeld of duidelijke lijn naar voren komt. Dit kan verschillende oorzaken hebben; er is weinig jurisprudentie waardoor er over een lange periode maar een enkele keer een uitspraak is met betrekking tot artikel 16 Wetboek van Strafvordering. Door het geringe aantal zaken komt er geen duidelijke lijn naar voren. Een andere reden kan zijn dat er in de literatuur verschillende meningen bestaan over de interpretatie van artikel 16 Wetboek van Strafvordering en de bedoeling van de wetgever.⁶⁶³

3.2 De toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering

De wetgever heeft met de wetwijziging in 1986 het woord 'na' in de wettekst van artikel 16 Wetboek van Strafvordering geschrapt. Dit zou met zich mee kunnen brengen dat artikel 16 Wetboek van Strafvordering voortaan ook van toepassing is bij een verdachte bij wie de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens voor of tijdens het begane delict is ontstaan en bij wie deze gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens ervoor zorgt dat de verdachte de tegen hem ingestelde vervolging niet kan begrijpen. Uit de totstandkoming van de wetgeving blijkt echter niet dat er expliciet is stilgestaan bij deze verruiming van artikel 16 Wetboek van Strafvordering.⁶⁶⁴ Dit heeft in de literatuur een discussie opgeleverd; moet artikel 16 Wetboek van Strafvordering van toepassing zijn op verdachten die ten tijde van het delict al lijden aan een psychische stoornis of bij verdachten bij wie de psychische stoornis na het begane delict ontstaan is? Corstens, Bal, Koenraadt en Wesselink zijn tegen de ruime toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering, terwijl Haffmans, Knoops en Van der Wolf, Mevis, Van Marle en Roesch juist voor deze ruimere toepassing zijn. De rechtspraak hierover blijkt ook niet consistent.

⁶⁶³ Zie voor meer informatie hierover in de paragraaf 3.2 'De toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering'.

⁶⁶⁴ *Kamerstukken II*, 1980/81, 11 932, 6, p. 63-64.

Tegenstanders ruime toepassing artikel 16 Wetboek van Strafvordering

Tegenstanders van de ruime toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering zijn van mening dat dit artikel enkel bedoeld is voor verdachten die na het begaan van het begane delict zijn gaan lijden aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens.

Corstens stelt: “*De ratio van de regeling van artikel 16 Wetboek van Strafvordering ligt in een van de beginselen van ons strafprocesrecht, namelijk dat de verdachte gedurende zijn berechting in de gelegenheid en in staat moet zijn, zijn verdediging (te) doen voeren.*” en “*Bij de verdachte die pas na het begaan van het feit krankzinnig is geworden, zal immers met die afwijkende psychische toestand bij de toerekening en de daarmee verbonden sanctietoemeting geen rekening kunnen worden gehouden.*”⁶⁶⁵ Corstens is van mening dat er voor verdachten, die tijdens het begane delict lijden aan een psychische stoornis er genoeg waarborgen in de wet zijn, zoals de artikelen 39 e.v. Wetboek van Strafrecht en de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering, zodat artikel 16 Wetboek van Strafvordering voor deze verdachten niet hoeft te gelden.⁶⁶⁶

Net als Corstens zijn Bal en Koenraadt van mening dat artikel 16 Wetboek van Strafvordering enkel van toepassing is bij verdachten bij wie na het begaan van het begane delict de psychische stoornis is ingetreden. Zij vinden dat de periode waarop de schorsing van toepassing is zich uitstrekt van na het begaan van het tenlastegelegde feit tot het herstel van de stoornis. Het gaat niet om de psychische stoornis die tijdens het delict aanwezig was. Het moment waarop de psychische stoornis intreedt, is bepalend. Bij schulditsluitingsgronden is de psychische conditie ten tijde van het delict maatgevend, terwijl het bij de vraag naar de procesbekwaamheid het gaat om het tijdsbestek waarbinnen de stoornis ontstond, dat ligt na het begaan van het tenlastegelegde feit.⁶⁶⁷

Ook Wesselink is van mening dat schorsing van de vervolging alleen kan plaatsvinden als de psychische stoornis na het begane delict is ontstaan. Wesselink vindt dat bij verruiming van het artikel de verdachte het recht om terecht te staan wordt ontrokken. Een inhoudelijk behandeling van de zaak blijft uit en slachtoffers en/of nabestaanden vinden op die manier geen genoegdoening, terwijl de verdachte wel gedurende een lange tijd vast blijft zitten, zonder schuldigverklaring van de rechter. Daarnaast is Wesselink van mening dat uit de toelichting van het eerste wetsontwerp niet blijkt dat een verruiming van het artikel beoogd wordt en er in de latere kamerstukken ook niet expliciet gesproken wordt over de schrapping van het woord ‘na’ uit de wettekst.⁶⁶⁸

⁶⁶⁵ Corstens & Borgers 2014, p. 221.

⁶⁶⁶ Corstens & Borgers 2014, p. 221, Vgl. Melai c.s. aant. 1 ad art. 16, suppl. 69.

⁶⁶⁷ Bal & Koenraadt 2004, p. 32-33.

⁶⁶⁸ Wesselink 2010, p. 857-860. Zie ook Wesselink 2011, p.73.

Voorstanders ruime toepassing artikel 16 Wetboek van Strafvordering

Voorstanders van de ruime toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering zijn van mening dat dit artikel bedoeld is voor verdachten die zowel tijdens als na het begaan van het begane delict zijn gaan lijden aan een psychische stoornis van de geestvermogens. Het artikel kan voor elke verdachte gelden die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, het is niet van belang wanneer deze stoornis is ontstaan.

Haffmans is van mening dat artikel 16 Wetboek van Strafvordering ruim geïnterpreteerd dient te worden, met de wetwijziging in 1986 is er een einde gekomen aan de frictie tussen artikel 16 Wetboek van Strafvordering en het in artikel 6 EVRM geregelde recht op eerlijke behandeling. Zo stelt hij: *“De werking van artikel 16 Wetboek van Strafvordering strekt zich, in de woorden van de wetgever⁶⁶⁹, nu uit tot de gevallen waarin de verdachte wegens een psychische stoornis volstrekt niet in staat is in een strafproces partij te geven.”*⁶⁷⁰ Er is door deze wijziging sprake van een eerlijk proces in de zin van artikel 6 EVRM, omdat een verdachte, die lijdt aan een psychische stoornis die ten tijde van het delict al bestond, niet terecht hoeft te staan als hij de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging niet begrijpt.⁶⁷¹

Knoops is van mening dat de ruimere toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering van belang is om de ‘mondige en handelsbekwame’ verdachte als maatstaf te zien voor een legitiem strafproces.⁶⁷²

Van der Wolf stelt, in navolging van Haffmans, dat bekeken vanuit het recht op een eerlijk proces, artikel 6 EVRM, een ruimere toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering noodzakelijk is.⁶⁷³ Van der Wolf e.a. maken de vergelijking met Canada. In Canada wordt veelvuldig gebruikt gemaakt van de mogelijkheid om bij een psychisch gestoorde verdachte de vervolging te schorsen.⁶⁷⁴

De rechtspraak omtrent de (ruime) toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering

De rechtspraak biedt geen uitkomst in deze discussie, aangezien rechtbanken en gerechtshoven verschillend denken over de toepasbaarheid van artikel 16 Wetboek van Strafvordering.

⁶⁶⁹ *Kamerstukken II*, 1980/81, 11 932, 6, Nota van Wijzigingen, p. 64.

⁶⁷⁰ Haffmans 1989, p. 111.

⁶⁷¹ Haffmans 1989, p. 111-112. Haffmans geeft aan dat artikel 16 Wetboek van Strafvordering misschien nog te beperkt is, gezien het feit dat mensen, met een psychische stoornis, terecht kunnen staan zonder dat de in het EVRM vastgelegde rechten met betrekking tot de psychische stoornis worden gewaarborgd.

⁶⁷² Knoops 2003, p. 338.

⁶⁷³ Van der Wolf 2010, p. 572-575. Zie ook Moncada Castillo e.a. 2010, p. 320-337.

⁶⁷⁴ Van der Wolf e.a. 2010, p. 245-258.

Zoals eerder gezegd heeft de Rechtbank Amsterdam⁶⁷⁵ geoordeeld dat, met de wetswijziging in 1988⁶⁷⁶, de eis dat de omstandigheid zich na het begaan van het feit moet hebben voorgedaan, is komen te vervallen. Voor de toepasbaarheid van artikel 16 Wetboek van Strafvordering is het niet van belang op welk moment de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van verdachte ontstaan is.⁶⁷⁷ Het Gerechtshof Amsterdam⁶⁷⁸ denkt er anders over en oordeelt⁶⁷⁹ dat artikel 16 Wetboek van Strafvordering in principe⁶⁸⁰ ziet op de situatie dat de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens is ingetreden na het begane strafbare feit. Het Gerechtshof Amsterdam is van mening dat de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering voldoende waarborgen bieden om de verdachte een eerlijk proces te geven, als de verdachte voor het begane strafbare feit al leed aan een psychische stoornis of gebrekkige ontwikkeling van zijn geestvermogens. De artikelen 39 e.v. Wetboek van Strafrecht geven de mogelijkheid om de gevolgen van gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte mee te wegen in de toerekening van het delict aan de verdachte. Het Gerechtshof Amsterdam overweegt aangaande de wetswijziging in 1986 dat deze er weliswaar voor gezorgd heeft dat het bestandsdeel 'na het begaan van het strafbare feit' uit artikel 16 Wetboek van Strafvordering gehaald is, maar dat deze wetswijziging geen verandering van inzicht impliceerde over de gevolgen die aan het tijdstip van het ontstaan van de stoornis moesten worden verbonden.⁶⁸¹

Er ontbreekt tot op heden nog een uitspraak van de Hoge Raad op dit specifieke aspect van artikel 16 Wetboek van Strafvordering, de procesbekwaamheid van de verdachte. Een oordeel van de Hoge Raad zou meer duidelijkheid kunnen scheppen over de toepasbaarheid van artikel 16 Wetboek van Strafvordering.

Afronding: de toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering

Zowel in de literatuur als in de rechtspraak blijkt een discrepantie te bestaan over de toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering. Tegenstanders van de ruime

⁶⁷⁵ Rechtbank Amsterdam, 21 juni 2010, ECLI:NL:RBAMS:2010:BM8774.

⁶⁷⁶ Rechtbank Amsterdam, 21 juni 2010, ECLI:NL:RBAMS:2010:BM8774, R.O. 2.3.2. Tijdstip van ontstaan van de stoornis.

⁶⁷⁷ Rechtbank Amsterdam, 21 juni 2010, ECLI:NL:RBAMS:2010:BM8774, R.O. 2.3.2. Tijdstip van ontstaan van de stoornis.

⁶⁷⁸ Gerechtshof Amsterdam, 27 augustus 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BN5666.

⁶⁷⁹ Gerechtshof Amsterdam, 27 augustus 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BN5666, R.O. Wettelijk Kader.

⁶⁸⁰ Gerechtshof Amsterdam, 27 augustus 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BN5666, R.O. Beoordeling. In bijzondere omstandigheden, bijvoorbeeld als de verdachte minderjarig is, zijn er uitzonderingen mogelijk.

⁶⁸¹ Gerechtshof Amsterdam, 27 augustus 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BN5666, R.O. Beoordeling.

toepassing zijn van mening dat de wet voldoende (strafprocessuele) waarborgen biedt om een verdachte die tijdens het begane delict lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens te berechten. Deze waarborgen zitten in onder meer de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering en de bepalingen van artikel 39 e.v. Wetboek van Strafrecht. Daarnaast wordt met de verruiming van artikel 16 Wetboek van Strafvordering de verdachte het recht om terecht te staan ontnomen. Doordat een inhoudelijke behandeling van de zaak (mogelijk) uitblijft, zit de verdachte mogelijk lange tijd vast zonder schuldigverklaring van de rechter. Bovendien zou uit de toelichting van het eerste wetsontwerp niet blijken dat een verruiming van het artikel beoogd wordt. Voorstanders zijn juist van mening dat met het schrappen van het woord 'na' uit de wettekst er een einde is gekomen aan de frictie tussen artikel 16 Wetboek van Strafvordering en artikel 6 EVRM. Een ruimere toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering wordt zelfs noodzakelijk geacht om te voldoen aan de eis van artikel 6 EVRM, het recht op een eerlijk proces.

De rechtspraak kan in deze discussie geen uitkomst bieden. Uit een uitspraak van de Rechtbank Amsterdam en het Gerechtshof Amsterdam blijkt dat zij in eenzelfde zaak tot een andere conclusie komen. De Rechtbank Amsterdam is van mening dat voor de toepasbaarheid van artikel 16 Wetboek van Strafvordering het niet van belang is op welk moment de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van verdachte ontstaan is. Het Gerechtshof Amsterdam oordeelt, in tweede aanleg, dat artikel 16 Wetboek van Strafvordering in principe ziet op de situatie dat de psychische stoornis is ingetreden na het begane strafbare feit en voegt hieraan toe dat de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering voldoende waarborgen bieden om de verdachte een eerlijk proces te geven.

In hoofdstuk 9, conclusie en aanbevelingen, zal mijn eigen opvatting met betrekking tot de toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering aan de orde komen.

3.3 Empirisch onderzoek

Van de 257 onderzochte zaken is er één keer de procesonbekwaamheid van de verdachte overwogen.⁶⁸² Dit betrof een zaak waarbij de verdenking mishandeling was. De discussie omtrent de procesonbekwaamheid van de verdachte is tijdens de inbewaringstelling ontstaan.⁶⁸³ De vervolging van deze verdachte is niet geschorst.⁶⁸⁴ Bij de vraag naar de schorsing van de vervolging is er één zaak (een vrijheidsberoving) bij de categorie 'overig' genoemd. Deze zaak ziet op een verdachte van wie de voorlopige hechtenis geschorst is. Hierna is er op verzoek van de ouders van de verdachte een Bopz traject gestart hetgeen er toe heeft geleid dat de verdachte gedurende een aantal maanden met een rechterlijke machtiging is opgenomen. Een second opinion,

⁶⁸² Bijlage 4, tabel 8.

⁶⁸³ Bijlage 4, tabel 9.

⁶⁸⁴ Bijlage 4, tabel 10.

op verzoek van de verdachte, had tot gevolg dat de rechtbank geen gronden aanwezig meer achtte om de verdachte langer in het psychiatrisch ziekenhuis te laten verblijven.⁶⁸⁵

4. Europese standaarden

4.1 Het EVRM en EHRM

Er is geen Europees rechtelijke regeling betreffende de proces(on)bekwaamheid van de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. Het recht van de verdachte om binnen zijn eigen proces te kunnen participeren, komt voort uit artikel 6 EVRM, waarin het recht op een eerlijk proces is verwoord. Het EHRM heeft bepaald dat een verdachte recht heeft om bij zijn eigen proces aanwezig te zijn, het proces te kunnen horen en te volgen⁶⁸⁶ en daarin actief te kunnen participeren.⁶⁸⁷

In het arrest M.C.⁶⁸⁸ overweegt het EHRM dat kwetsbare individuen recht hebben op ‘effective protection’.⁶⁸⁹ In het Stanford-arrest overweegt het EHRM dat er sprake is van ‘effective protection’ wanneer het recht van een verdachte om op effectieve wijze deel te nemen aan zijn strafproces mede omvat dat hij dit proces kan volgen.⁶⁹⁰ In latere arresten⁶⁹¹ voegt het EHRM hier het volgende aan toe: *“However, effective participation in this context presupposes that the accused has a broad understanding of the nature of the trial process and of what is at stake for him or her, including the significance of any penalty which may be imposed. The defendant should be able, inter alia, to explain to his own lawyer his version of events, point out any statements with which he disagrees and make them aware of any facts which should be put forward in his defence.”*⁶⁹² It means that he or she, if necessary with the assistance of, for example, an interpreter, lawyer, social

⁶⁸⁵ Bijlage 4, tabel 10.

⁶⁸⁶ Dit mag via een videolink, als deze zonder storingen werkt, van voldoende kwaliteit is en de vertrouwelijke communicatie tussen raadsman en cliënt niet in de weg staat, zie EHRM, 24 april 2012, nr. 34184/03, par 30, 37 en 38 (*Gennadiy Medvedv/Rusland*) en EHRM, 05 oktober 2006, nr. 45106/04, par. 26-77 (*Marcello Viola/Italië*).

⁶⁸⁷ EHRM, 23 februari 1994, nr. 16757/90 (*Stanford/Verenigd Koninkrijk*).

⁶⁸⁸ EHRM, 4 december 2003, nr. 39272/98 (*M.C./Bulgarije*).

⁶⁸⁹ EHRM, 4 december 2003, nr. 39272/98, R.O. 150 (*M.C./Bulgarije*).

⁶⁹⁰ EHRM, 23 februari 1994, nr. 16757/90, R.O. 26 (*Stanford/Verenigd Koninkrijk*).

⁶⁹¹ EHRM, 9 februari 2010, nr. 3038/03, par. 3(b) (*Pulnev/Russia*), EHRM, 20 januari 2009, nr. 70337/01 (*Guvenc/Turkey*) EHRM, 8 januari 2008, nr. 30443/03, par. 2(a), (*Liebreich/Germany*) en EHRM, 5 juni 2004, nr. 60958/00 (*S.C./Verenigd Koninkrijk*).

⁶⁹² Zie o.a. EHRM, 9 februari 2010, nr. 3038/03, par. 3(b) (*Pulnev/Russia*) en EHRM, 8 januari 2008, nr. 30443/03, par. 2(a), (*Liebreich/Germany*).

worker or friend, should be able to understand the general thrust of what is said in court”⁶⁹³ In deze overweging wordt benadrukt dat ‘effective participation’ betekent dat de verdachte de algemene teneur van de procedure moet kunnen begrijpen en ook moet begrijpen welke straf hem boven het hoofd hangt. De verdachte moet een breed besef of algemeen inzicht hebben in de aard van het proces, wat er aan de orde komt en wat er in op het spel staat.⁶⁹⁴

In drie zaken, waarbij de verdachten minderjarig zijn en lijden aan een psychische stoornis, oordeelt het EHRM dat het voor een eerlijk proces noodzakelijk is dat de verdachte in staat is te participeren en te begrijpen wat er gebeurt⁶⁹⁵, zijn raadsman kan aansturen⁶⁹⁶ en een adequate verklaring af te leggen.⁶⁹⁷ Als de verdachte niet aan deze vereisten kan voldoen dan is compensatie door adequate bijstand van een raadsman of gedragsdeskundige onmogelijk. De verdachte wordt dan procesonbekwaam geacht.⁶⁹⁸ Als onderdeel van een eerlijk proces is het volgens het EHRM derhalve noodzakelijk dat de verdachte de tegen hem ingestelde vervolging begrijpt en daarin kan participeren.

Het EHRM hanteert een ruime maatstaf. De eis van artikel 16 Wetboek van Strafvordering, dat een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van zijn geestvermogens, de tegen hem ingestelde vervolging moet kunnen begrijpen, is nauwer geformuleerd. Artikel 16 Wetboek van Strafvordering spreekt enkel over het begrijpen van de tegen de verdachte ingestelde vervolging en niet over de actieve participatie van de verdachte gedurende het strafproces met betrekking tot de uitvoering van zijn procedurele rechten. Gelet hierop is er in zoverre een discrepantie tussen de eisen die het EHRM stelt aan het recht van de verdachte op effectieve participatie in het strafproces en artikel 16 Wetboek van Strafvordering. Bovendien zorgt de ruime maatstaf die het EHRM hanteert, ervoor dat er discrepantie ontstaat met de nationale jurisprudentie waarin artikel 16 Wetboek van Strafvordering ‘eng’ wordt uitgelegd.⁶⁹⁹ Het Gerechtshof Amsterdam heeft immers bepaald dat artikel 16 Wetboek van Strafvordering ziet op gevallen waarbij de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens is ingetreden nadat het strafbare feit heeft

⁶⁹³ EHRM, 20 januari 2009, nr. 70337/0, par. 124 (*Guvec/Turkey*) en EHRM, 15 juni 2004, nr. 60958/00, R.O. 29 (*S.C./Verenigd Koninkrijk*).

⁶⁹⁴ EHRM, 03 oktober 2013, nr. 17416/03, par. 98 (*Tarasov/Oekraïne*), Zie ook Van Kempen (2016).

⁶⁹⁵ EHRM, 15 juni 2004, nr. 60958/00 (*S.C./Verenigd Koninkrijk*).

⁶⁹⁶ EHRM, 16 december 1999, nr. 24724/94 (*T./Verenigd Koninkrijk*).

⁶⁹⁷ EHRM, 16 december 1999, nr. 24888/94 (*V./Verenigd Koninkrijk*).

⁶⁹⁸ Van Kempen 2016.

⁶⁹⁹ Zoals de uitspraak van het Gerechtshof Amsterdam, te weten: Gerechtshof Amsterdam, 27 augustus 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BN5666. Deze uitspraken worden uitgebreid besproken in dit hoofdstuk in paragraaf 3.1 onder ‘Zowel toewijzing als afwijzing van het beroep op procesonbekwaamheid’.

plaatsgevonden. De artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering bieden volgens het Gerechtshof Amsterdam voldoende waarborgen om de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte te compenseren als deze stoornis voor het begane delict is ingetreden.⁷⁰⁰

4.2 De EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure

De EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure noemt verdachten kwetsbaar als die ‘niet in staat zijn een strafprocedure te begrijpen en er effectief aan deel te nemen’.⁷⁰¹ Dit sluit qua terminologie aan bij de uitleg door het EHRM van het begrip effectieve participatie wat voortvloeit uit het recht op een eerlijk proces.⁷⁰² Het vereiste in artikel 16 Wetboek van Strafvordering is dat de verdachte ‘niet in staat is de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen’. Dit criterium is nauwer geformuleerd, namelijk het ziet enkel op de vervolging, dan de aanbeveling en het EHRM die spreken over niet in staat om de strafprocedure te begrijpen.

De aanbeveling gaat niet specifiek in op het niet begrijpen van de vervolging en het als gevolg daarvan schorsen van de vervolging. De aanbeveling benoemt de procedurele rechten die van belang zijn bij kwetsbare verdachten. Van belang in het licht van artikel 16 Wetboek van Strafvordering is dat kwetsbare personen aan wie de vrijheid wordt ontnomen, tijdens de hele strafprocedure toegang moeten hebben tot systematische en regelmatige medische bijstand en dat al het nodige gedaan moet worden om te garanderen dat in het geval van kwetsbare personen slechts als ultieme maatregel tot vrijheidsbeneming vóór veroordeling wordt overgegaan. Deze maatregel moet evenredig zijn en rekening houden met de behoeften van de kwetsbare persoon. Er moeten passende maatregelen worden genomen om te garanderen dat kwetsbare personen aan wie de vrijheid wordt ontnomen toegang hebben tot redelijke voorzieningen die zijn afgestemd op hun bijzondere behoeften.⁷⁰³

Met betrekking tot het schorsen van de vervolging is het non-discriminatiebeginsel van belang. In de artikelen 5 en 6 van de aanbeveling komt het non-discriminatie tot uitdrukking. Met de toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering zou het non-discriminatiebeginsel in het gedrang kunnen komen, omdat de vervolging van de verdachte geschorst wordt op grond van de ernst van zijn gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, en hij daardoor (tijdelijk) niet verder vervolgd wordt. De verdachte zal gedurende de schorsing normaliter behandeling krij-

⁷⁰⁰ De artikelen 509a-d worden in hoofdstuk 5 besproken.

⁷⁰¹ Overweging 1, artikel 3, Europese Commissie 2013, p. 1.

⁷⁰² Van der Wolf 2016, p. 78-79.

⁷⁰³ Artikelen 12 en 14 van de aanbeveling, Europese Commissie 2013, p. 3.

gen van zijn psychische stoornis. Bij herstel van de verdachte wordt de schorsing bij aparte rechterlijke beslissing opgeheven en de vervolging wordt vanaf dat moment voortgezet. De verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, heeft bij de toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering geen gelijke positie ten opzichte van verdachte bij wie dit artikel niet van toepassing is.

5. Samenvattende analyse

De Nederlandse wetgeving komt aan de kwetsbaarheid van de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens en vervolgd wordt, tegemoet door de mogelijkheid te bieden om de tegen deze verdachte ingestelde strafvervolging te schorsen. Als zich de situatie van artikel 16 Wetboek van Strafvordering voordoet, zal de vervolging van de verdachte geschorst worden. De verdachte zal gedurende de schorsing normaliter behandeling krijgen voor zijn psychische stoornis, deze behandeling zal mede gericht zijn op het herstellen van de procesonbekwaamheid. Bij herstel van de verdachte, wordt de schorsing bij aparte rechterlijke beslissing opgeheven; de vervolging wordt dan voortgezet.

De wet en de praktijk lijken enigszins uiteen te lopen. De wet biedt de mogelijkheid om de vervolging te schorsen als de verdachte niet in staat is deze te begrijpen. Dit artikel wordt echter in de praktijk nauwelijks toegepast. Dit blijkt uit zowel de jurisprudentie als het empirisch onderzoek. In de 257 zaken uit het empirisch onderzoek is slechts één keer de mogelijkheid overwogen dat de verdachte procesonbekwaam zou kunnen zijn en in geen enkele zaak is de vervolging geschorst. De officieren van justitie geven aan dat zij artikel 16 Wetboek van Strafvordering niet bij elke verdachte, bij wie een gedragsdeskundige rapportage wordt aangevraagd, afwegen. De resultaten uit het empirisch onderzoek zijn in lijn met de jurisprudentie, want in slechts enkele zaken wordt artikel 16 Wetboek van Strafvordering toegepast. De rechter weegt bij de beoordeling of artikel 16 Wetboek van Strafvordering in die specifieke zaak aan de orde is, mee of er uitzicht is op het herstel van de verdachte. De eis van artikel 16 Wetboek van Strafvordering is streng en ziet op de zodanige aard van de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens dat de verdachte de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging niet kan begrijpen. Gesteld kan worden dat deze eis noodzakelijk streng is. Het schorsen van een vervolging zorgt ervoor dat de verdachte gedurende de tijd van de schorsing verdachte blijft en dat er geen einde komt aan de rechtszaak. Dit geeft voor de verdachte maar ook voor nabestaanden, slachtoffers en de maatschappij veel onzekerheid. Daarnaast zijn er andere wettelijke regelingen, zoals de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering die erin voorzien dat de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens een eerlijk proces krijgt. Bovendien heeft de verdachte het 'recht om terecht te staan'.

In de literatuur komt een discussie over het toepassingsgebied van artikel 16 Wetboek van Strafvordering naar voren. Dit artikel kan namelijk ‘ruim’ of ‘eng’ uitgelegd worden. De ‘ruime’ uitleg houdt in dat artikel 16 Wetboek van Strafvordering van toepassing is voor alle verdachten, die aan een dusdanige gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens lijden dat zij de tegen hen ingestelde vervolging niet kunnen begrijpen. Het tijdstip waarop deze gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens is ontstaan, doet er niet toe. Daarentegen speelt bij de ‘enge’ uitleg van artikel 16 Wetboek van Strafvordering het tijdstip van het ontstaan van de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens bij de verdachte een cruciale rol. Bij deze ‘enge’ uitleg kan artikel 16 Wetboek van Strafvordering enkel toegepast worden als de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens na het begane delict is ingetreden. Gezien het recht op een eerlijk proces, artikel 6 EVRM kan gesteld worden dat het tijdstip van het intreden van de psychische stoornis niet van belang is. Het gaat erom of de verdachte het proces kan volgen en daarin actief kan participeren.

De rechtspraak kan in deze discussie geen uitkomst bieden. Zowel in verschillende zaken als in eenzelfde zaak worden er andere conclusies getrokken over de toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering. In eerste aanleg is de Rechtbank Amsterdam van mening dat voor de toepasbaarheid van artikel 16 Wetboek van Strafvordering het niet van belang is op welk moment de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van verdachte ontstaan is. De Rechtbank Amsterdam weegt verschillende factoren⁷⁰⁴ mee bij de vaststelling of een verdachte in staat is de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen. De Rechtbank Amsterdam schorst de vervolging van de verdachte omdat de verdachte onvoldoende begrijpt waarvan hij beschuldigd wordt en waarom hij zich in voorlopige hechtenis bevindt. In hoger beroep oordeelt het Gerechtshof Amsterdam anders. Het Gerechtshof Amsterdam is namelijk van oordeel dat de Rechtbank Amsterdam in haar vonnis artikel 16 Wetboek van Strafvordering te ruim geïnterpreteerd heeft. Het Gerechtshof Amsterdam oordeelt dat artikel 16 Wetboek van Strafvordering in principe ziet op de situatie dat de psychische stoornis is ingetreden na het begane strafbare feit en voegt hieraan toe dat de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering voldoende waarborgen bieden om de verdachte een eerlijk proces te geven en de artikelen 39 e.v. Wetboek van Strafrecht geven de mogelijkheid om de gevolgen van de psychische stoornis of gebrekkige ontwikkeling van zijn geestvermogens mee te wegen in de toerekening van het delict aan de verdachte.

⁷⁰⁴ Deze factoren zien op de vraag of de verdachte de beschuldiging, de voorlopige hechtenis na aanleiding van deze beschuldiging, het feit dat de rechtbank een beslissing moet nemen over deze beschuldiging, de invloed van deze beslissing op zijn verdere leven, de rol van de raadsman en de gevolgen van het afleggen van verklaringen, begrijpt.

Met betrekking tot de procesbekwaamheid van de verdachte is artikel 6 EVRM, het recht op een eerlijk proces, van belang. Dit artikel ziet mede op het recht van de verdachte om binnen het eigen proces te participeren. Het EHRM heeft bepaald dat een verdachte het recht heeft om bij zijn eigen proces aanwezig te zijn, het proces te volgen en daarin actief te participeren. Het EHRM spreekt over het recht op 'effective protection' en 'effective participation'. Dit ziet mede op het recht van een verdachte om op effectieve wijze deel te nemen aan zijn strafproces wat mede omvat dat hij dit proces kan volgen en dat de verdachte de algemene teneur van de procedure moet kunnen begrijpen en ook moet begrijpen welke straf hem boven het hoofd hangt. Tevens is de aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure van de Europese Commissie van belang. De aanbeveling noemt verdachten kwetsbaar als die 'niet in staat zijn een strafprocedure te begrijpen en er effectief aan deel te nemen'. Dit sluit qua terminologie aan bij de uitleg door het EHRM van het begrip effectieve participatie wat voortvloeit uit het recht op een eerlijk proces.

De eis van artikel 16 Wetboek van Strafvordering, dat een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van zijn geestvermogens de tegen hem ingestelde vervolging moet kunnen begrijpen, is minder ruim geformuleerd. Artikel 16 Wetboek van Strafvordering spreekt enkel over het begrijpen van de tegen de verdachte ingestelde vervolging en niet over actieve participatie van de verdachte gedurende het strafproces met betrekking tot de uitvoering van zijn procedurele rechten. Gelet hierop, is er in zoverre een discrepantie tussen de eisen die het EHRM stelt aan het recht van de verdachte op effectieve participatie in het strafproces en artikel 16 Wetboek van Strafvordering.

In dit hoofdstuk is geconstateerd dat een verdachte, die aan dusdanige ernstige gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens lijdt waardoor hij de tegen hem ingestelde vervolging niet kan begrijpen, procesonbekwaam is. Dit komt echter slechts in zeer zeldzame gevallen voor; met andere woorden het blijkt dat artikel 16 Wetboek van Strafvordering nauwelijks wordt toegepast. Dit betekent dat veel verdachten, die lijden aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, middels het strafrecht berecht worden en in het strafproces een procespartij zijn. Welke extra waarborgen de wet biedt als deze verdachte als procespartij optreedt wordt besproken in het volgende hoofdstuk.

Hoofdstuk 5: De psychisch gestoorde verdachte als procespartij

1. Inleiding

Uit het vorige hoofdstuk kan geconcludeerd worden dat de strafrechtelijke vervolging van een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, slechts in zeer uitzonderlijke gevallen geschorst wordt. Dit betekent dat een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, in de meeste zaken als procespartij in het strafproces optreedt. Gedurende het strafproces moeten er derhalve (wettelijke) regelingen zijn om de kwetsbaarheid van deze verdachte te compenseren en om aan deze kwetsbaarheid tegemoet te komen.

In de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering is geregeld dat als er een vermoeden is dat de verdachte lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of een ziekelijke stoornis van de geestvermogens en als gevolg hiervan zijn belangen niet behoorlijk kan behartigen (zonder dat artikel 16 Wetboek van Strafvordering aan de orde is), de rechtbank dit bij beslissing kan verklaren en er de mogelijkheid is om een raadsman toe te voegen. Deze artikelen proberen te waarborgen dat de belangen van de verdachte goed behartigd worden, ondanks dat de verdachte lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. Een raadsman verleent de verdachte rechtsbijstand en staat de verdachte bij. De raadsman kan de belangen van de verdachte behartigen en namens de verdachte beslissingen nemen. De uitspraken van een raadsman worden niet gezien als uitspraken zijnde van de verdachte.⁷⁰⁵ Volgens artikel 509a juncto 509d lid 3 Wetboek van Strafvordering is de raadsman bevoegd op te treden namens de verdachte, ook als deze verdachte aangeeft geen bijstand te willen of hij zich niet kan verenigen met de manier waarop de verdediging gevoerd wordt

Het recht op effectieve en praktische rechtsbijstand door middel van toevoeging van een raadsman bij een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens en zijn belangen niet goed kan behartigen, staat op gespannen voet het recht van de verdachte om zichzelf te verdedigen en het recht op de vrije keuze van rechtsbijstand. Daarnaast kan er voor de raadsman een dilemma ontstaan omdat deze ingevolge gedragsregel 9 voor advocaten, geen handelingen mag verrichten die tegen de wil van zijn cliënt in gaan.

In de tweede paragraaf wordt kort de geschiedenis van de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering geschetst en wordt de huidige wettelijke regeling nader bekeken. In paragraaf drie wordt de rechtspraak met betrekking tot de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering en de toepassing van deze artikelen besproken.

⁷⁰⁵ Enschedé 2002, p. 89.

In paragraaf vier wordt er bekeken of de Nederlandse wetgeving overeenstemt met de eis van het recht op een eerlijk proces van artikel 6 EVRM en de EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure. Tot slot zal er een samenvattende analyse volgen.

2. Regelgeving

2.1 De geschiedenis

Tot 1886

In 1811 wordt er met de invoering van de Code Pénal als Nederlandse strafwet voor het eerst aandacht besteed aan de psychisch gestoorde verdachte in het Nederlandse strafrecht. Artikel 64 van de Code Pénal⁷⁰⁶ stelt dat er geen sprake is van een strafbaar feit als een krankzinnige een misdrijf begaat. De psychisch gestoorde verdachte wordt niet vervolgd als deze een misdrijf begaat en tijdens het begaan van het delict al krankzinnig was.⁷⁰⁷ In de strafrechtspleging hoeft slechts rekening gehouden te worden met personen wier krankzinnigheid na het begaan van het misdrijf of tijdens de ingestelde vervolging is ontstaan.⁷⁰⁸ Naast de Code Pénal zijn er nog twee andere artikelen die een rol speelden bij de bepaling van de strafrechtelijke positie van de psychisch gestoorde verdachte; de artikelen 452 en 455 lid 2 (oud) Wetboek van Strafvordering. Deze artikelen zien op een verdachte die krankzinnig was geworden en bij wie de vervolging geschorst moest worden. Artikel 452 (oud) Wetboek van Strafvordering was van toepassing als de krankzinnigheid voor het vonnis werd vastgesteld en artikel 455 lid 2 (oud) Wetboek van Strafvordering als deze krankzinnigheid pas na het vonnis werd vastgesteld.

Van 1886 tot 1928

In 1886 wordt artikel 64 Code Pénal vervangen door artikel 37 Wetboek van Strafrecht. Deze verandering zorgt voor nieuwe criteria. Artikel 37 Wetboek van Strafrecht spreekt niet over de krankzinnige verdachte maar dit (nieuwe) artikel bepaalt dat personen, die onder invloed van een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis der geestvermogens een delict begaan hebben, strafuitsluiting toekomt.

1928 tot 1986

In 1928 worden de artikelen 509a-e Wetboek van Strafvordering ingevoerd.⁷⁰⁹ Deze

⁷⁰⁶ De Code Pénal is tijdens de Franse overheersing onder Napoleon de strafwet die in Nederland geldt. In 1810 treedt in Frankrijk de nieuwe Franse Code Pénal in werking. In 1810 werd Nederland ingelijfd bij de Eerste Franse Republiek en in 1811 werd het Crimineel Wetboek voor het Koninkrijk Holland vervangen door de Code Pénal.

⁷⁰⁷ Haffmans 1989, p. 106.

⁷⁰⁸ Moncada Castillo e.a. 2010, p. 321.

⁷⁰⁹ Wet van 28 mei 1925, *Stb.* 221, inwerking getreden op 1 januari 1926 gewijzigd bij Wet

artikelen kennen compenserende maatregelen toe aan meerderjarige verdachten die hun belangen niet behoorlijk kunnen behartigen. De artikelen hebben als doel de strafprocessuele positie van de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, te waarborgen.⁷¹⁰

De wetgever heeft, volgens Blok en Besier⁷¹¹, met de begrippen ‘in elken stand’ en ‘zaak’ in artikel 509a Wetboek van Strafvordering, de vrees willen aangeven voor een berechting van de psychisch gestoorde verdachte aan de hand van de reguliere strafvorderlijke regels. Echter, deze verdachte is mogelijk niet in staat om zijn eigen belangen behoorlijk te behartigen. Ingevolge de Memorie van Toelichting blijkt dat voor deze terminologie gekozen is met het oog op de rechtsmiddelen. ‘In elken stand der zaak’ houdt in dat zelfs bij een einduitspraak of bij een buitenvervolginstelling op grond van afwezigheid van het recht tot strafvordering een beslissing gemaakt dient te worden.⁷¹²

Deze nieuwe regelingen zorgen niet voor een eenduidigere wetgeving. Enerzijds bepaalt artikel 509a (oud) Wetboek van Strafvordering dat de rechter bij een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, in de gaten moet houden of de verdachte zijn belangen kan behartigen. Anderzijds bepaalt artikel 16 (oud) Wetboek van Strafvordering dat de vervolging van een verdachte die na het begane delict ‘krankzinnig’ is geworden, geschorst moet worden als deze verdachte niet in staat is zich te verdedigen.⁷¹³ Het is namelijk niet noodzakelijk dat een verdachte, die niet in staat is zijn belangen te behartigen, automatisch ook niet in staat is een goede verdediging te voeren. In de praktijk heeft dit weinig problemen opgeleverd, aangezien de regelingen - voor zover bekend - nauwelijks zijn toegepast.⁷¹⁴

van 21 juli 1928, *Stb*, 1928, 251, in werking getreden op 1 november 1928. Met deze wijziging wordt in het Vierde Boek van het Wetboek van Strafvordering Titel IIa ingevoegd, ‘Berechting van verdachten, bij wie tijdens het begaan van het feit gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke storing der geestvermogens bestond’. Zie ook Haffmans 1989, p. 109.

⁷¹⁰ Knoops 2002, aant. 3 op artikel 509a Wetboek van Strafvordering.

⁷¹¹ Blok & Besier 1926, p. 75.

⁷¹² *Kamerstukken II*, 1914/15, 50, 2, p. 9.

⁷¹³ Zie Melai; Hij meent: “*Bij deze stand van zaken spreekt het van zelf dat de (na het begaan van het begane delict krankzinnig geworden) verdachte er belang bij heeft in staat te zijn zich behoorlijk te verdedigen; met name met het oog op de verschillende aspecten, waaronder de rechter blijkens het bepaalde in art. 350 e.v. heeft te beraadslagen en te beslissen*”. Zie ook Van Bemmelen 1957, p. 443 en Haffmans 1989, p. 110.

⁷¹⁴ Enige rechtspraak over artikel (oud) 16 Wetboek van Strafvordering: Rechtbank Amsterdam, 16 april 1925 en Rechtbank Rotterdam, 24 september 1979, NJ 1979, 537. Zie ook Hoge Raad, 11 juli 1944, NJ 1944/45.579.

Zoals eerder gezegd heeft Hoge Raad⁷¹⁵ in 1980 in het zogeheten Mentenarrest⁷¹⁶ een onderscheid aangebracht tussen de bedoeling van de geestestoestand in artikel 16 Wetboek van Strafvordering en artikel 509a Wetboek van Strafvordering. De Hoge Raad oordeelt dat onder krankzinnigheid in artikel 16 Wetboek van Strafvordering wordt verstaan een geestestoestand die de verdachte verhindert de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen. Met de geestestoestand in artikel 509a Wetboek van Strafvordering wordt bedoeld op gevallen waarin het vermoeden bestaat dat bij de verdachte tijdens het begaan van het feit een 'ziekelijke stoornis der geestvermogens' bestond. Veelal zal deze psychische stoornis nog bestaan tijdens het strafproces. Het is mogelijk dat de verdachte dan niet in staat is om zijn belangen behoorlijk te behartigen. Aan de term krankzinnig, in artikel 16 Wetboek van Strafvordering, moet een beperktere uitleg worden gegeven dan aan de term 'ziekelijke storing der geestvermogens', in de artikelen 509a-e Wetboek van Strafvordering.⁷¹⁷

1986 tot heden

De wetgever brengt in 1986 een wijziging aan in artikel 509a Wetboek van Strafvordering.⁷¹⁸ Uit dit artikel wordt het woord 'tijdens' geschrapt en daarmee wordt artikel 509a Wetboek van Strafvordering toepasbaar voor alle verdachten die lijden aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. Het maakt niet uit of deze gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens tijdens het begaan van het strafbare feit of daarna ontstaan en aanwezig is bij de verdachte.⁷¹⁹ Sindsdien volgen enkel nog kleine wetswijzigingen. In de artikelen 509a en 509d Wetboek van Strafvordering wordt in 1987 de leeftijd van minderjarigheid veranderd.⁷²⁰ In 1994 wordt artikel 509c Wetboek van Strafvordering in verband met ambtshalve toevoeging van een raadsman gewijzigd. Als een verdachte niet in staat is een raadsman te kiezen, dan zijn de partner of (bepaalde) bloed- of aanverwanten bevoegd.⁷²¹

⁷¹⁵ Hoge Raad, 5 februari 1980, NJ 1980, 104.

⁷¹⁶ Dit arrest wordt uitgebreid besproken in hoofdstuk 4, paragraaf 2.1 onder 'Het Mentenarrest'.

⁷¹⁷ Hoge Raad, 5 februari 1980, NJ 1980, 104 R.O. 5.2.1.

⁷¹⁸ Wet van 19 november 1986, *Stb* 1986, 587 in werking getreden op 1 september 1988, zie ook Haffmans, 1989, p. 111.

⁷¹⁹ *Kamerstukken II*, 1980/81, 11 932, 6, Nota van wijzigingen p. 63-64. Dit is al eerder voorgesteld in 1972, maar het onderscheid tussen 'dat zo'n verdachte zich moeilijk naar behoren zal kunnen verdedigen' en 'zijn belangen niet behoorlijk kan behartigen' werd te gering geacht dat de beslissing om artikel 16 Wetboek van Strafvordering toe te passen werd over gelaten aan het oordeel van de rechter, zie *Kamerstukken II*, 1971/72, 11 932, 3, Memorie van Toelichting, p. 18.

⁷²⁰ Wet van 1 juli 1987, *Stb* 1987, 334.

⁷²¹ Wet van 29 juni 1994, *Stb*. 1994, 501.

In 1999 wordt de opsomming van de wetsartikelen waarna verwezen wordt in 509d Wetboek van Strafvordering gewijzigd.⁷²² In 2000 is artikel 509b Wetboek van Strafvordering voor het laatst gewijzigd. Lid 2 van dit artikel verwees naar 509b Wetboek van Strafvordering, dit behoorde 509d Wetboek van Strafvordering te zijn.⁷²³ In 2009 is er nog een aanpassing geweest in artikel 509c Wetboek van Strafvordering, ‘het bureau rechtsbijstand’ wordt veranderd in ‘het bestuur van de raad voor de rechtsbijstand’.⁷²⁴ Artikel 509e Wetboek van Strafvordering is per 1 januari 2013 vervallen door de invoering van de Wet versterking positie van de rechter-commissaris.⁷²⁵

2.2 De huidige wettelijke regeling

De wettekst

De huidige regeling met betrekking tot de berechting van verdachten bij wie een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens wordt vermoed, is nog steeds geregeld in de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering. Artikel 509a Wetboek van Strafvordering geeft de hoofdregel weer, waarna in de artikelen die volgen (509b-d Wetboek van Strafvordering) de regeling nader invulling krijgt en gespecificeerd wordt. De wettekst van artikel 509a Wetboek van Strafvordering luidt: *“Lid 1: In elken stand der zaak betreffende een verdachte die den leeftijd van achttien jaren bereikt heeft, zal de rechtbank of het gerechtshof, indien vermoed wordt dat de geestvermogens van de verdachte gebrekkig ontwikkeld of ziekelijk gestoord zijn, en dat hij ten gevolge daarvan niet in staat is zijne belangen behoorlijk te behartigen, zulks bij beslissing verklaren. Lid 2: De beslissing wordt gegeven, hetzij ambtshalve, hetzij op voordracht van den rechter-commissaris, op de vordering van het openbaar ministerie of op het daartoe stekkende verzoek van den verdachte, van zijn raadsman, van zijn echtgenoot of geregistreeerde partner, van zijn curator of zijner bloed- of aanverwanten tot den derde graat ingesloten. Lid 3: Voor zoover de beslissing niet in zijne tegenwoordigheid is gegeven, wordt de inhoud daarvan onverwijld vanwege het openbaar ministerie betekend.”* De kern van dit artikel is dat er vastgesteld wordt dat de verdachte ten gevolge van een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van zijn geestvermogens niet in staat is zijn belangen behoorlijk te behartigen. Ingevolge artikel 509c Wetboek van Strafvordering zal er ten spoedigste na de beslissing bedoeld in artikel 509a Wetboek van Strafvordering een last tot toevoeging van een raadsman aan deze verdachte worden afgegeven mits de verdachte de leeftijd van achttien jaren⁷²⁶ bereikt heeft.

⁷²² Wet van 28 januari 1999, *Stb.* 1999, 30.

⁷²³ Wet van 10 mei 2000, *Stb.* 204, in werking getreden op 1 juni 2000.

⁷²⁴ Wet van 17 december 2009, *Stb.* 2010, 2, in werking getreden op 1 juli 2010.

⁷²⁵ *Kamerstukken II*, 2009/10, 32 177, 2.

⁷²⁶ Bij minderjarige verdachten wordt ambtshalve een raadsman toegevoegd, zie artikel 489 Wetboek van Strafvordering.

Het begrip 'zaak'

Er is, overeenkomstig artikel 167 Wetboek van Strafvordering sprake van een zaak zodra het Openbaar Ministerie een door de opsporingsambtenaren opgestelde proces-verbaal tegen een verdachte onder een (parket)nummer registreert.⁷²⁷ Onder het begrip 'zaak' wordt eveneens verstaan al datgene waarop de tenlastelegging betrekking heeft.⁷²⁸ Het voordeel van de ruime uitleg van het begrip 'zaak' is dat de verdachte of diens raadsman ook in de fase van voorlopige hechtenis al een beroep op de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering kunnen doen. Hierdoor is in die fase gewaarborgd dat ook de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, zijn belangen behoorlijk kan behartigen of dat deze belangen behoorlijk behartigd worden.

Naast de vraag vanaf welk moment een beslissing ex artikel 509a Wetboek van Strafvordering genomen kan worden, is ook van belang tot welk moment deze beslissing genomen kan worden. Advocaat-Generaal Machielse onderscheidt in zijn conclusie bij een arrest van de Hoge Raad⁷²⁹ een drietal situaties:

1. De verdachte heeft rechtskundige bijstand en de raadsman voert aan dat de verdachte vanwege een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens niet in staat is de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen of om zijn belangen behoorlijk waar te nemen. De rechter kan dan bepalen of een artikel 16 Wetboek van Strafvordering of een artikel 509a Wetboek van Strafvordering situatie zich voordoet;
2. De verdachte is niet voorzien van rechtskundige bijstand en na de eerste instantie, en na het verlopen van de appeltermijn, wordt aangevoerd dat de verdachte vanwege een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens niet in staat is geweest de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen of om zijn belangen behoorlijk te behartigen. De appelrechter dient na die bewering een onderzoek in te stellen en bij gegrondbevinding de verdachte alsnog ontvankelijk dienen te verklaren in zijn appel;
3. De verdachte heeft rechtskundige bijstand, maar de raadsman doet geen beroep op artikel 16 of 509a Wetboek van Strafvordering. Vervolgens wordt na de eerste instantie en het verstrijken van de appeltermijn aangevoerd dat de verdachte vanwege een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens niet in staat is geweest de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen of om zijn belangen behoorlijk te behartigen. Gelet op de bedoeling

⁷²⁷ Knoops 2002, artikel 509a Sv, aant. 4.1.

⁷²⁸ Artikel 258 Wetboek van Strafvordering in combinatie met 591a Wetboek van Strafvordering. Zie onder andere Hoge Raad, 22 september 2015, ECLI:NL:HR:2015:2758; Hoge Raad, 8 mei 2001, ECLI:NL:HR:2001:AB1502, R.O. 11 en Hoge Raad 14 november 1989, ECLI:NL:HR:1989:ZC8272, NJ 1990/274.

⁷²⁹ Hoge Raad, 12 juni 2001, NJ 2001, 696.

van de wetgever zal in dergelijke gevallen waarin de situatie waarin de verdachte verkeerde voor de raadsman kenbaar was, deze raadsman van de hem wettelijke geboden wegen gebruik moeten maken. Verzuimt de raadsman dit⁷³⁰ dan geldt de normale rechtsmiddelenregeling.⁷³¹

Rechtsgevolgen beslissing artikel 509a Wetboek van Strafvordering

Uit artikel 509a Wetboek van Strafvordering blijkt dat de rechter(s), zowel van de rechtbank als van het gerechtshof, in elke stand van de vervolging, bij het vermoeden dat de verdachte lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, bij beslissing moeten verklaren dat de verdachte niet in staat is zijn belangen behoorlijk te behartigen. Aan deze verklaring zijn rechtsgevolgen verbonden⁷³²:

- Er wordt zo snel mogelijk, door de voorzitter van het gerecht, een raadsman toegevoegd, ingevolge artikel 509c Wetboek van Strafvordering;
- Er wordt een geschikte plaats aangewezen, waar de verdachte zijn voorlopige hechtenis (of invezekeringstelling) kan ondergaan, ingevolge artikel 509d jo 491 Wetboek van Strafvordering;
- De rechtszaak wordt niet in het openbaar behandeld, ingevolge artikel 509d jo 500f Wetboek van Strafvordering;
- In principe is de verdachte verplicht te verschijnen, ingevolge artikel 509d jo 500h Wetboek van Strafvordering. Echter, indien de rechter(s) van oordeel is dat de aanwezigheid van de verdachte niet noodzakelijk is en de raadsman van de verdachte aanwezig is en zich niet verzet tegen het feit dat zijn cliënt niet aanwezig is, kan het onderzoek voortgezet worden, ingevolge artikel 509d lid 2 Wetboek van Strafvordering;
- De bevoegdheden die toegekend zijn aan de verdachte worden mede toegekend aan diens raadsman, ingevolge artikel 509d lid 3 Wetboek van Strafvordering.⁷³³

De beslissing tot een verklaring, zoals genoemd in artikel 509a Wetboek van Strafvordering, kan ambtshalve genomen worden, op voordracht van de rechter-commissaris, op vordering van het Openbaar Ministerie of op verzoek van de echtgenoot van de verdachte, diens ouders, voogd, curator, bloed- of aanverwanten. De verdachte en/of zijn raadsman kunnen eveneens op ieder moment een verzoek doen

⁷³⁰ Dit verzuim zorgt ervoor dat een beroep op de geestestoestand in een later stadium, tardief is, zie Hoge Raad, 12 juni 2001, NJ 2001, 696, overweging 3.6, met verwijzing naar artikel 46 Advocatenwet.

⁷³¹ Hoge Raad, 12 juni 2001, NJ 2001, 696, overweging 3.7 (Conclusie A-G Machielse).

⁷³² De rechtsgevolgen met betrekking tot een verdachte die een curator heeft (de artikelen 509d lid 1 jo 14a, 490, 491, 496a, 500a, 500f, 500i, 508 en 509 Wetboek van Strafvordering), worden hier niet nader besproken.

⁷³³ Zie ook Haffmans 1989, p. 115.

bij de rechtbank of het gerechtshof om bij beslissing te verklaren dat de verdachte lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens en ten gevolge daarvan zijn belangen niet kan behartigen.⁷³⁴ Er staat geen rechtsmiddel, beroep of bezwaar, open tegen de beslissing die de rechtbank of gerechtshof neemt. Wel kan de rechtbank of het gerechtshof de beslissing die hij/zij neemt herroepen.⁷³⁵

3. Praktijk

Een bekende zaak waarin de toevoeging van een raadsman en artikel 509a Wetboek van Strafvordering een rol speelde is de zaak Hoogerheide inzake verdachte Julien C. Alvorens deze zaak te bespreken zal eerst andere jurisprudentie met betrekking tot de toepassing van de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering nader bekeken en besproken worden. Hierna komt de Hoogerheide-zaak aan de orde. In paragraaf twee komt de toepassing van de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering aan de orde. Hier wordt kort stil gestaan bij de vraag of deze artikelen een eng of ruim toepassingsgebied hebben. Ook wordt de verplichte procesvertegenwoordiging besproken, waarbij onder andere gedragsregel 9 voor advocaten nader bekeken wordt.

3.1 De jurisprudentie

Toepassing van de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering

In een zaak bij de Rechtbank Noord-Holland⁷³⁶ lijdt de verdachte aan een dusdanige gebrekkige ontwikkeling en ziekelijke stoornis van de geestvermogens dat de rechtbank beslist om de vervolging van de verdachte te schorsen.⁷³⁷ Dit is echter niet voldoende om de kwetsbare positie van de verdachte te compenseren. Op vordering van de officier van justitie beslist de Rechtbank Noord-Holland ook tot toepassing van artikel 509a Wetboek van Strafvordering.⁷³⁸

Bij de Rechtbank Dordrecht⁷³⁹ komt in een zaak de vraag aan de orde of er sprake is van artikel 16 Wetboek van Strafvordering. De Rechtbank Dordrecht is van oor-

⁷³⁴ Artikel 509a lid 2 Wetboek van Strafvordering.

⁷³⁵ Artikel 509b lid 2 Wetboek van Strafvordering.

⁷³⁶ Rechtbank Noord-Holland, 22 januari 2016, ECLI:NL:RBNHO:2016:1580.

⁷³⁷ Rechtbank Noord-Holland, 22 januari 2016, ECLI:NL:RBNHO:2016:1580, R.O. 4 Beslissing.

⁷³⁸ Rechtbank Noord-Holland, 22 januari 2016, ECLI:NL:RBNHO:2016:1580, R.O. 3. Toepassing van artikel 509a van het Wetboek van Strafvordering.

⁷³⁹ Rechtbank Dordrecht, 17 juni 2003, ECLI:NL:RBDOR:2003:AH7145; Deze zaak is ook in hoofdstuk 4 besproken m.b.t. het punt van de procesonbekwaamheid, artikel 16 Wetboek van Strafvordering.

deel dat schorsing van de vervolging hier niet aan de orde is.⁷⁴⁰ Echter na verzoek van de raadvrouw, is de Rechtbank Dordrecht wel van oordeel dat de inhoud van de gedragsdeskundige rapportages, de verklaringen van de deskundigen ter terechtzitting en de eigen waarneming van de rechtbank, aanleiding geven om te vermoeden dat verdachte wegens zijn gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, niet in staat is om zijn belangen behoorlijk in het eventueel vervolg⁷⁴¹ te behartigen. De Rechtbank Dordrecht verklaart ambtshalve artikel 509a Wetboek van Strafvordering van toepassing.⁷⁴²

De Rechtbank Zutphen neemt in haar vonnis van de zitting van 13 juli 2005⁷⁴³ geen nadere motivering op omtrent de toepassing van artikel 509a Wetboek van Strafvordering. Dit komt doordat de Rechtbank Zutphen tijdens de terechtzitting op 20 oktober 2004⁷⁴⁴ op verzoek van de raadsman toepassing heeft gegeven aan artikel 509a Wetboek van Strafvordering. Tijdens de inhoudelijke behandeling van de zaak op 13 juli 2005 wordt dit niet nader behandeld.⁷⁴⁵ In een andere zaak bij de Rechtbank Zutphen⁷⁴⁶ gebeurt hetzelfde. Ter terechtzitting op 14 februari 2007 heeft de Rechtbank Zutphen verklaard dat verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens niet in staat is zijn belangen behoorlijk te behartigen en de beslissing ex artikel 509a Wetboek van Strafvordering genomen. Tijdens de inhoudelijke behandeling op 14 maart 2008 komt dit aspect niet nader aan de orde.⁷⁴⁷

Anders dan in bovenstaande uitspraken beslist de Rechtbank Alkmaar⁷⁴⁸ pas tijdens de inhoudelijke behandeling op 23 juni 2009, dat er toepassing gegeven moet worden aan artikel 509a Wetboek van Strafvordering. In deze zaak wordt door de raadsman ter terechtzitting verzocht om de vervolging te schorsen overeenkomstig artikel 16 Wetboek van Strafvordering. De Rechtbank Alkmaar heeft dit bij tussenvonnis op 16 juni 2009 afgewezen.⁷⁴⁹ De Rechtbank Alkmaar beslist ambtshalve

⁷⁴⁰ Zie voor meer uitleg hierover, hoofdstuk 4, paragraaf 3.1 onder '*Afwijzing van het beroep op procesonbekwaamheid*'.

⁷⁴¹ Zoals het instellen van een rechtsmiddel.

⁷⁴² Rechtbank Dordrecht, 17 juni 2003, ECLI:NL:RBDOR:2003:AH7145, R.O. 7 De motivering van sancties en overige beslissingen.

⁷⁴³ Rechtbank Zutphen, 13 juli 2005, ECLI:NL:RBZUT:2005:AT9301.

⁷⁴⁴ Dit was een pro-formazitting of een regiezitting.

⁷⁴⁵ Rechtbank Zutphen, 13 juli 2005, ECLI:NL:RBZUT:2005:AT9301, R.O. Ter terechtzitting gegeven beslissingen.

⁷⁴⁶ Rechtbank Zutphen, 14 maart 2007, ECLI:NL:RBZUT:2007:BA0589.

⁷⁴⁷ Rechtbank Zutphen, 14 maart 2007, ECLI:NL:RBZUT:2007:BA0589, R.O. Ter terechtzitting gegeven beslissingen.

⁷⁴⁸ Rechtbank Alkmaar, 23 juni 2009, ECLI:NL:RBALK:2009:BJ7297.

⁷⁴⁹ Rechtbank Alkmaar, 23 juni 2009, ECLI:NL:RBALK:2009:BJ7297, R.O. 2. De

dat artikel 509a Wetboek van Strafvordering van toepassing is. Gelet op de inhoud van genoemde rapportages van de gedragsdeskundigen en hun toelichting daarop ter terechtzitting, is de Rechtbank Alkmaar met de raadsman van oordeel dat de verdachte wegens de ziekelijke stoornis van zijn geestvermogens niet in staat is zijn belangen behoorlijk te behartigen. De bevoegdheden van de verdachte komen op grond van 509d lid 3 Wetboek van Strafvordering mede toe aan zijn toegevoegde raadsman.⁷⁵⁰ Deze uitspraak laat zien dat artikel 509a Wetboek van Strafvordering in deze zaak subsidiair stond ten opzichte van artikel 16 Wetboek van Strafvordering.

Het Gerechtshof 's-Hertogenbosch⁷⁵¹ beslist op 28 juli 2010 tijdens de inhoudelijke behandeling in een andere zaak dat er toepassing gegeven moet worden aan artikel 509a Wetboek van Strafvordering. Het Gerechtshof 's-Hertogenbosch is van oordeel dat, gezien het onderzoek ter terechtzitting, er toepassing moet worden gegeven aan artikel 509a Wetboek van Strafvordering. De geestvermogens van de verdachte zijn zo ziekelijk gestoord dat hij ten gevolge daarvan niet in staat is zijn belangen behoorlijk te behartigen. Op de zitting is geen zinnig woord met de verdachte te wisselen en hij heeft onnavolgbare gedachten en impulsen met een agressieve lading.⁷⁵²

In de eerder genoemde uitspraken van de Rechtbank Amsterdam⁷⁵³ en het Gerechtshof Amsterdam⁷⁵⁴ beoordelen de Rechtbank Amsterdam en het Gerechtshof Amsterdam dezelfde anders en komen zij tot een andere conclusie.⁷⁵⁵ Het Gerechtshof Amsterdam oordeelt dat bij een verdachte die tijdens het begane delict al aan de stoornis leed, de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering van toepassing zijn en niet artikel 16 Wetboek van Strafvordering terwijl de Rechtbank Amsterdam beslist dat artikel 16 Wetboek van Strafvordering van toepassing is en schorst de vervolging van de verdachte.⁷⁵⁶ De artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering bieden, volgens het Gerechtshof Amsterdam, voldoende waarborgen om de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geest-

voorvragen, onder aanwezigheid van redenen tot schorsing van de vervolging.

⁷⁵⁰ Rechtbank Alkmaar, 23 juni 2009, ECLI:NL:RBALK:2009:BJ7297, R.O. 2.

De voorvragen, onder Toepassing van artikel 509a Wetboek van Strafvordering.

⁷⁵¹ Gerechtshof 's-Hertogenbosch, 28 juli 2010, ECLI:NL:GHSHE:2010:BN2679.

⁷⁵² Gerechtshof 's-Hertogenbosch, 28 juli 2010, ECLI:NL:GHSHE:2010:BN2679, R.O. Vonnis waarvan beroep.

⁷⁵³ Rechtbank Amsterdam, 21 juni 2010, ECLI:NL:RBAMS:2010:BM8774.

⁷⁵⁴ Gerechtshof Amsterdam, 28 augustus 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BN5666.

⁷⁵⁵ Deze uitspraken worden uitgebreid besproken in hoofdstuk 4, paragraaf 3.1 onder 'Zowel toewijzing als afwijzing van het beroep op procesonbekwaamheid'.

⁷⁵⁶ Rechtbank Amsterdam, 21 juni 2010, ECLI:NL:RBAMS:2010:BM8774, R.O. 2.3. Oordeel van de Rechtbank.

vermogens, een eerlijk proces te garanderen. Het Gerechtshof Amsterdam overweegt hierbij dat de schorsing van de vervolging ex artikel 16 Wetboek van Strafvordering in principe alleen kan worden uitgesproken indien bedoelde psychische stoornis na het strafbare feit is ontstaan. Mocht de verdachte reeds tijdens het delict aan de psychische stoornis lijden, dan zijn de artikelen 509a Wetboek van Strafvordering en verdere van toepassing.⁷⁵⁷ Het Gerechtshof Amsterdam vindt een aanvullend gedragsdeskundig onderzoek noodzakelijk. Een vraag aan de gedragsdeskundigen is of de verdachte in staat is om zijn belangen behoorlijk te behartigen, zoals omschreven in artikel 509a Wetboek van Strafvordering.⁷⁵⁸ Het Gerechtshof Amsterdam vernietigt de uitspraak van de Rechtbank Amsterdam⁷⁵⁹.

Artikel 509a Wetboek van Strafvordering kan ook op verzoek van de officier van justitie toegewezen worden. Zo gaf de verdachte op zitting opeens aan geen rechtsbijstand van zijn raadsman meer te willen.⁷⁶⁰ De raadsman legt, na de wens van de verdachte, de verdediging neer. De officier van justitie heeft vervolgens een vordering ex artikel 509a Wetboek van Strafvordering gedaan. Deze vordering is toegewezen door de Rechtbank Amsterdam. Aan het einde van de zitting besloot de verdachte de Rechtbank Amsterdam te wraken. De voorzitter van de Rechtbank Amsterdam geeft aan dat de verdachte dit wrakingsverzoek met zijn nieuwe advocaat kan bespreken.⁷⁶¹

Geen toepassing van de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering

In een zaak bij de Rechtbank Haarlem, is de verdachte in eerste aanleg veroordeeld.⁷⁶² De psychische toestand van de verdachte verslechtert in die mate dat er door gedragsdeskundigen onderzoek naar zijn geestsgesteldheid wordt gedaan. Uit die onderzoeken blijkt dat er sprake is van maniforme ontregeling. Deze verslechtering heeft ervoor gezorgd dat er nader onderzoek is gedaan naar de vraag of de verdachte in staat is de strekking van de tegen haar ingestelde vervolging te begrijpen en om zijn belangen in het strafproces te waarderen. Twee psychiaters hebben een rapportage opgemaakt op verzoek van de verdediging en het Gerechtshof Amsterdam⁷⁶³. Beiden komen tot de conclusie dat het proces kan worden voortgezet zonder toepassing van artikel 16 of de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvor-

⁷⁵⁷ Gerechtshof Amsterdam, 28 augustus 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BN5666, R.O. Beoordeling.

⁷⁵⁸ Gerechtshof Amsterdam, 28 augustus 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BN5666, R.O. Beoordeling.

⁷⁵⁹ Rechtbank Amsterdam, 21 juni 2010, ECLI:NL:RBAMS:2010:BM8774.

⁷⁶⁰ Zie de uitspraak van de wrakingskamer, ECLI:NL:RBAMS:2012:9136.

⁷⁶¹ Rechtbank Amsterdam, 13 januari 2012, ECLI:NL:RBAMS:2012:9136, R.O. 1. Feiten, onder b.

⁷⁶² Rechtbank Haarlem, 24 november 2009, ECLI:NL:RBHAA:2009:BK4178.

⁷⁶³ Gerechtshof Amsterdam, 3 maart 2011, ECLI:NL:GHAMS:2011:BP6664.

dering. Het Gerechtshof Amsterdam neemt deze conclusie over.⁷⁶⁴ Het lijkt in deze zaak dat er een marginale betekenis wordt gegeven aan het niet kunnen behartigen van de belangen. Het lijkt evident dat een verdachte die lijdt aan een maniforme ontregeling en wiens situatie verslechtert, niet in staat is om zijn belangen te behartigen. Echter de gedragsdeskundige en het Gerechtshof Amsterdam oordelen anders.

De Rechtbank Amsterdam⁷⁶⁵ behandelt op 13 december 2012 een soortgelijke zaak. Gedurende de eerste periode van de detentie was de psychische conditie van de verdachte slecht. De Rechtbank Amsterdam geeft, ondanks de slechte psychisch gesteldheid van de verdachte, aan dat er geen reden is voor schorsing van de vervolging.⁷⁶⁶ De verdediging heeft opgeworpen dat er misschien toch toepassing aan artikel 16 of artikel 509a Wetboek van Strafvordering moet worden gegeven. Er wordt om die reden nader onderzoek ingesteld naar het vermogen van de verdachte om de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen en om te kijken of de verdachte zijn belangen in het strafproces kan behartigen. Hieruit wordt geconcludeerd dat het strafproces kan worden voortgezet, zonder dat er toepassing van artikel 16 of 509a Wetboek van Strafvordering wordt gegeven.⁷⁶⁷

De Rechtbank Zwolle-Lelystad⁷⁶⁸ beslist, nadat de raadsman van de verdachte op 21 december 2011 een verzoek bij de rechtbank doet om toepassing te geven aan artikel 509a Wetboek van Strafvordering, dat er overeenkomstig artikel 509b Wetboek van Strafvordering nader onderzoek ingesteld moet worden door de rechter-commissaris.⁷⁶⁹ De Rechtbank Zwolle-Lelystad oordeelt later tijdens het onderzoek ter terechtzitting op 21 februari 2012 dat er, gezien de mailberichten van de psychiater en de psycholoog en de verrichtingen van de rechter-commissaris, onvoldoende gronden zijn voor het vermoeden dat de geestvermogens van de verdachte gebrekkig ontwikkeld of ziekelijk gestoord zijn en dat verdachte ten gevolge daarvan niet in staat is zijn belangen behoorlijk te behartigen, zoals bedoeld in artikel 509a Wetboek van Strafvordering. Het verzoek om toepassing van artikel 509a Wetboek van Strafvordering wordt daarom afgewezen.⁷⁷⁰

⁷⁶⁴ Gerechtshof Amsterdam, 3 maart 2011, ECLI:NL:GHAMS:2011:BP6664, R.O. De verklaringen van de verdachte.

⁷⁶⁵ Rechtbank Amsterdam, 13 december 2012, ECLI:NL:RBAMS:2012:BY6284.

⁷⁶⁶ Rechtbank Amsterdam, 13 december 2012, ECLI:NL:RBAMS:2012:BY6284, R.O. 2 Voor vragen.

⁷⁶⁷ Rechtbank Amsterdam, 13 december 2012, ECLI:NL:RBAMS:2012:BY6284, R.O. 6. De strafbaarheid van de verdachte, onder gedragsdeskundig en medisch onderzoek.

⁷⁶⁸ Rechtbank Zwolle-Lelystad, 6 maart 2012, ECLI:NL:RBZLY:2012:BV7809.

⁷⁶⁹ Rechtbank Zwolle-Lelystad, 6 maart 2012, ECLI:NL:RBZLY:2012:BV7809, R.O. Onderzoek ter terechtzitting.

⁷⁷⁰ Rechtbank Zwolle-Lelystad, 6 maart 2012, ECLI:NL:RBZLY:2012:BV7809, R.O. Onderzoek ter terechtzitting.

Bij het Gerechtshof 's-Hertogenbosch⁷⁷¹ was er een soortgelijke zaak. In deze zaak doet de raadvrouw ter terechtzitting primair het verzoek tot toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering en subsidiair het verzoek tot toepassing van artikel 509a Wetboek van Strafvordering.⁷⁷² Op verzoek van het Gerechtshof 's-Hertogenbosch maakt een psychiater een gedragsdeskundige rapportage op die de vragen van het Gerechtshof 's-Hertogenbosch beantwoordt. Uit de specifieke vraagstelling of de verdachte in staat wordt geacht om zelf zijn belangen behoorlijk te behartigen, geeft de psychiater aan dat betrokkene zeer wel in staat is om zijn belangen behoorlijk te behartigen. Het Gerechtshof 's-Hertogenbosch is van oordeel dat er geen grond is voor het vermoeden dat de geestvermogens van de verdachte thans zodanig gebrekkig ontwikkeld of ziekelijk gestoord zijn dat hij ten gevolge daarvan niet in staat is zijn belangen behoorlijk te behartigen, zoals bedoeld in artikel 509a Wetboek van Strafvordering. Het beroep op artikel 509a Wetboek van Strafvordering wordt afgewezen.⁷⁷³

De zaak Hoogerheide

De Hoge Raad⁷⁷⁴ heeft in deze zaak geoordeeld over de verplichte rechtsbijstand van een verdachte bij wie een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens wordt vermoed. Deze zaak is daarin uniek en wordt om die reden hier uitgebreid besproken.

Julien C. wordt verdacht van het doodsteken van een achtjarige jongen, een scholier, op een basisschool in Hoogerheide. De Rechtbank Breda⁷⁷⁵ veroordeelt de verdachte in eerste aanleg voor doodslag, moord wordt niet bewezen geacht. Julien C. wordt veroordeeld tot een gevangenisstraf voor de duur van twaalf jaar en de maatregel terbeschikkingstelling van overheidswege.⁷⁷⁶ Gedurende de behandeling van de zaak in eerste aanleg heeft de verdachte een raadsman die zijn belangen behartigt.⁷⁷⁷ De psychische gesteldheid van de verdachte en in het verlengde daarvan de proble-

⁷⁷¹ Gerechtshof 's-Hertogenbosch, 20 februari 2013, ECLI:NL:GHSHE:2013:BZ2520.

⁷⁷² Gerechtshof 's-Hertogenbosch, 20 februari 2013, ECLI:NL:GHSHE:2013:BZ2520, R.O. Verzoeken van de raadvrouw.

⁷⁷³ Gerechtshof 's-Hertogenbosch, 20 februari 2013, ECLI:NL:GHSHE:2013:BZ2520, R.O. Het hof overweegt als volgt.

⁷⁷⁴ Hoge Raad, 17 november 2009, NJ 2010, 143, m.nt. Schalken; (Hoge Raad, 17 november 2009 ECLI:NL:HR:2009:BI2315 en de conclusie ECLI:NL:PHR:2009:BI2315).

⁷⁷⁵ Rechtbank Breda 6 september 2007, ECLI:NL:RBBRE:2007:BB3032.

⁷⁷⁶ Rechtbank Breda 6 september 2007, ECLI:NL:RBBRE:2007:BB3032, R.O. 6. De Strafoplegging, onder 6.3. Het oordeel van de rechtbank.

⁷⁷⁷ Zie bijvoorbeeld Rechtbank Breda 6 september 2007, ECLI:NL:RBBRE:2007:BB3032, R.O. 4.2. Het standpunt van de verdediging.

matiek van de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering spelen hier (nog) geen rol.

In hoger beroep geeft de verdachte bij het Gerechtshof 's-Hertogenbosch⁷⁷⁸ aan dat hij geen raadsman wil, maar zelf zijn verdediging gaat voeren. In het arrest van het Gerechtshof 's-Hertogenbosch wordt geen overweging gewijd aan het feit dat de verdachte zelf zijn verdediging voert zonder raadsman. Uit het arrest wordt duidelijk dat de verdachte zelf de verdediging voert, door zinsneden als 'verdachte heeft daartoe ter zitting in hoger beroep'⁷⁷⁹ en 'standpunten verdachte'.⁷⁸⁰ Uit het arrest van de Hoge Raad⁷⁸¹ komt naar voren dat de verdachte bij brief van 8 januari 2008 het Gerechtshof 's-Hertogenbosch te kennen heeft gegeven dat hij zijn verdediging zelf wenst te voeren. Het Gerechtshof 's-Hertogenbosch is niet akkoord gegaan met het feit dat de verdachte geen raadsman heeft. Bij brief aan 10 januari 2008 heeft de voorzitter van het Gerechtshof 's-Hertogenbosch de verdachte medegedeeld, dat een raadsman de verdachte bijstaat op de zitting van 12 februari 2008. Deze raadsman kan de verdachte adviseren en verdedigen en staat voor raadpleging ter beschikking. De raadsman heeft overleg met de verdachte, waaruit blijkt dat de verdachte volhardt in het feit dat hij geen advocaat en geen bijstand wenst. De voorzitter van het Gerechtshof 's-Hertogenbosch gaat hier niet mee akkoord en voegt voor een tweede keer een raadsman toe. De verdachte geeft aan dat hij gebruik wil maken van het recht om zichzelf te verdedigen, dat dit recht door de voorzitter tot tweemaal toe is genegeerd en dat hij daarvan aantekening zal moeten laten maken bij het EHRM wegens schending van mensenrechten. De voorzitter van het Gerechtshof 's-Hertogenbosch geeft aan de wens van de verdachte te respecteren, echter de voorzitter is van mening de verplichting te hebben om in een zaak als onderhavige ambtshalve aan een verdachte een raadsman toe te wijzen. Er komt een soort van tussen oplossing; Er is een raadsman in de zittingszaal aanwezig en deze staat de gehele dag ter beschikking van de verdachte. De verdachte kan het aangeven wanneer hij toch gebruik wenst te maken van een raadsman.⁷⁸²

De verdachte gaat in cassatie bij de Hoge Raad. Hiervoor moet hij ingevolge artikel 437 lid 2 Wetboek van Strafvordering bijgestaan worden door een raadsman. In de

⁷⁷⁸ Gerechtshof 's-Hertogenbosch 26 februari 2008, ECLI:NL:GHSHE:2008:BC5105.

⁷⁷⁹ Gerechtshof 's-Hertogenbosch 26 februari 2008, ECLI:NL:GHSHE:2008:BC5105, R.O. 5. Ontvankelijkheid van het openbaar Ministerie, onder A.2.

⁷⁸⁰ Gerechtshof 's-Hertogenbosch 26 februari 2008, ECLI:NL:GHSHE:2008:BC5105, R.O. 9. Bijzondere overwegingen omtrent bewijs onder F. Standpunten verdachte.

⁷⁸¹ Hoge Raad, 17 november 2009, ECLI:NL:HR:2009:BI2315.

⁷⁸² Hoge Raad, 17 november 2009, ECLI:NL:HR:2009:BI2315, R.O.3.2. De procesgang is voor zover voor de beoordeling van het middel van belang, als volgt geweest. Deze informatie komt naar voren in het arrest van de Hoge Raad, niet in het arrest wat gewezen is door het Gerechtshof 's-Hertogenbosch.

cassatiemiddelen wordt gesteld dat er sprake zou zijn van schending van artikel 6 EVRM. Het Gerechtshof's-Hertogenbosch zou – volgens de advocaten van de verdachte – zonder nader onderzoek hebben aangenomen dat de verdachte afstand gedaan heeft van zijn recht op rechtsbijstand, althans het gerechtshof heeft dit onvoldoende of niet gemotiveerd in de uitspraak.⁷⁸³ De Hoge Raad bespreekt in zijn arrest uitgebreid het proces-verbaal van de terechtzitting in hoger beroep. De Hoge Raad overweegt dat artikel 6, derde lid onder c EVRM een verdachte het recht toekent om zichzelf te verdedigen dan wel zich te laten bijstaan door een advocaat. Die verdragswaarborg komt ook tot uitdrukking in het Wetboek van Strafvordering, zie bijvoorbeeld de artikelen 28 lid 1 en 41 Wetboek van Strafvordering. De Hoge Raad overweegt: *“Of een verdachte zichzelf ter terechtzitting wil verdedigen dan wel zich wil laten verdedigen door een raadsman, is ter vrije keuze van de verdachte. Dat geldt ook indien aan de verdachte een raadsman is toegevoegd. De wet voorziet niet in de mogelijkheid dat een (toegevoegde) raadsman daadwerkelijk optreedt in het geval de verdachte ervoor kiest zichzelf te verdedigen en dus afstand doet van het recht op rechtsbijstand. De wet kent dus niet de mogelijkheid van rechtsbijstand tegen de wil van de verdachte. In dat verband verdient nog opmerking dat ingevolge Regel 9 van de voor advocaten geldende Gedragsregels 1992 het advocaten niet is toegestaan om handelingen te verrichten tegen de kennelijke wil van hun cliënt.”*⁷⁸⁴ Hierbij geeft de Hoge Raad aan dat dit stelsel door de wetgever voor enkele gevallen wordt doorbroken. Onder die gevallen valt artikel 509a Wetboek van Strafvordering in verbinding met artikel 509d lid 3 Wetboek van Strafvordering, waarin is bepaald dat er geen plaats is voor afstand van het recht op rechtsbijstand in het geval dat de verdachte bij wie een zodanige gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens wordt vermoed dat hij ten gevolge daarvan niet in staat is zijn belangen behoorlijk te behartigen. De raadsman is dan bevoegd en gehouden op te treden, ook al geeft de verdachte te kennen dat hij geen rechtsbijstand wenst of zich niet kan verenigen met de wijze waarop de raadsman aan die bijstand invulling geeft.⁷⁸⁵ Het is van belang dat de rechter toeziet dat het recht op een eerlijk proces van de verdachte niet te kort wordt gedaan. De rechter dient te onderzoeken of de verdachte ondubbeltzinnig, bewust en vrijwillig afstand doet van zijn recht op rechtsbijstand.⁷⁸⁶ De Hoge Raad heeft in eerdere uitspraken geoordeeld dat een verdachte het recht heeft om zichzelf te verdedigen en af te zien van het recht op bijstand van een raadsman.⁷⁸⁷ De Hoge Raad is van oordeel dat er in deze zaak⁷⁸⁸ geen twijfel is dat met rechtsbijstand ter terechtzitting een wezenlijk belang was gemoeid, gezien het feit dat er

⁷⁸³ Hoge Raad, 17 november 2009, ECLI:NL:HR:2009:BI2315, R.O. 3.1.

⁷⁸⁴ Hoge Raad, 17 november 2009, ECLI:NL:HR:2009:BI2315, R.O. 3.3.1 en 3.3.2.

⁷⁸⁵ Hoge Raad, 17 november 2009, ECLI:NL:HR:2009:BI2315, R.O. 3.3.3.

⁷⁸⁶ Hoge Raad, 17 november 2009, ECLI:NL:HR:2009:BI2315, R.O. 3.3.4.

⁷⁸⁷ Zie ook Hoge Raad, 16 februari 1982, NJ 1982, 426; Hoge Raad, 24 maart 1998, ECLI:NL:HR:1998:ZD0987 en Hoge Raad, 26 mei 1998, NJ 1998, 677.

⁷⁸⁸ De zaak Hoogerheide.

sprake is van een verdenking van moord en er een levenslange gevangenisstraf opgelegd kan worden, de verdachte ontkent het feit te hebben begaan, de verdachte geweigerd heeft mee te werken aan psychiatrisch onderzoek, hetgeen voor de verdachte op het spel staat en gezien de juridische merites van de zaak. Gezien deze bijzondere omstandigheden had het Gerechtshof 's-Hertogenbosch indringend moeten toetsen en onderzoeken of de verdachte desbewust afstand heeft gedaan van zijn recht op rechtsbijstand. Het Gerechtshof 's-Hertogenbosch had de verdachte in overweging moeten geven, al dan niet in overleg met de aanwezige raadsman en zo nodig na onderbreking of schorsing van de behandeling, zich te beraden omtrent de gevolgen van de door hem ingenomen proceshouding, opdat hij zijn standpunt op enig moment zou kunnen herzien.⁷⁸⁹ De Hoge Raad oordeelt dat het Gerechtshof 's-Hertogenbosch geen overweging heeft gewijd aan de door de verdachte gedane afstand van rechtsbijstand. Daarnaast geeft het Gerechtshof 's-Hertogenbosch geen blijk van enig onderzoek naar de motieven van de verdachte voor zijn keuze, om zich niet bij te laten staan door een raadsman, terwijl er aanwijzingen bestonden dat de verdachte de reikwijdte van zijn keuze niet ten volle kon overzien. Dit laatste blijkt uit het feit dat de verdachte als reden, om zich niet te laten bijstaan door een raadsman, geeft dat dan zijn veroordeling al had vastgestaan.⁷⁹⁰ De Hoge Raad oordeelt dat de uitspraak van het Gerechtshof 's-Hertogenbosch niet in stand kan blijven en de zaak wordt teruggewezen naar een ander gerechtshof, het Gerechtshof te Arnhem.⁷⁹¹

Het Gerechtshof Arnhem⁷⁹² beslist in een tussenarrest dat het onderzoek moet worden heropend voor het opmaken van een gedragsdeskundige rapportage. Daarnaast wordt er besloten de audio- en audiovisuele opnames van de verhoren van de verdachte aan het dossier toe te voegen. De gedragsdeskundige rapporteurs van het Pieter Baan Centrum, die in 2007 de rapportage omtrent verdachte hebben opgemaakt, krijgen alle stukken uit het dossier ter beschikking. Deze gedragsdeskundigen gaan een nadere rapportage opstellen met betrekking tot de destijds gestelde onderzoeksvragen.⁷⁹³ Op 18 mei 2011 is de inhoudelijke zitting van de zaak bij het Gerechtshof Arnhem.⁷⁹⁴ De verdachte heeft zijn advocaten behouden, welke ook de cassatiemiddelen hebben ingesteld. Hij voert niet meer zelf zijn verdediging. Hierdoor is er in het arrest van het Gerechtshof Arnhem geen overweging omtrent

⁷⁸⁹ Hoge Raad, 17 november 2009, ECLI:NL:HR:2009:BI2315, R.O. 3.5.

⁷⁹⁰ Hoge Raad, 17 november 2009, ECLI:NL:HR:2009:BI2315, R.O. 3.6.

⁷⁹¹ Hoge Raad, 17 november 2009, ECLI:NL:HR:2009:BI2315, R.O. 5. Beslissing.

⁷⁹² Gerechtshof Arnhem, 26 augustus 2010, ECLI:NL:GHARN:2010:BN5769.

⁷⁹³ Gerechtshof Arnhem, 26 augustus 2010, ECLI:NL:GHARN:2010:BN5769, R.O. Heropening van het onderzoek.

⁷⁹⁴ Gerechtshof Arnhem, 18 mei 2011, ECLI:NL:GHARN:2011:BQ4981.

zijn problematiek opgenomen.⁷⁹⁵ De verdachte wordt wederom⁷⁹⁶ veroordeeld tot een gevangenisstraf voor de duur van twaalf jaar en de maatregel terbeschikkingstelling van overheidsweg.⁷⁹⁷ De verdediging stelt nogmaals cassatie in bij de Hoge Raad. De Hoge Raad⁷⁹⁸ doet de zaak af, door de bestreden uitspraak te vernietigen, maar uitsluitend wat betreft de duur van de opgelegde gevangenisstraf en het beroep voor het overige te verwerpen.⁷⁹⁹ De problematiek omtrent het door de verdachte zelf voeren van de verdediging komt ook hier niet meer aan de orde, omdat de verdachte twee raadslieden heeft.

Afronding: jurisprudentie

Uit de jurisprudentie komt naar voren dat er met enige regelmaat geen motivering is opgenomen in een vonnis of arrest over het toepassen van de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering. Een oorzaak hiervan kan zijn dat deze beslissing vaak al genomen wordt tijdens een pro-formazitting of regiezitting. Opvallend is dat bij het niet toepassen van de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering er vaak wel uitgebreid gemotiveerd wordt hoe de rechtbank of het gerechtshof tot deze beslissing gekomen is. Er wordt op dat moment nader onderzoek ingesteld naar de geestelijke gesteldheid van de verdachte. Een gedragsdeskundige beoordeelt of het vermoeden dat de geestvermogens van de verdachte gebrekkig ontwikkeld of ziekelijk gestoord zijn en dat verdachte ten gevolge daarvan niet in staat is zijn belangen behoorlijk te behartigen, zoals bedoeld in artikel 509a Wetboek van Strafvordering, juist is. De uitkomsten hiervan worden meegenomen in de overweging en de motivering om artikel 509a Wetboek van Strafvordering niet toe te passen. Het lijkt erop dat rechters bij een afwijzing extra motiveren omdat de waarborgen van artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering dan niet gelden voor een verdachte. Bij toewijzing gelden deze waarborgen wel en zal er wellicht ook minder discussie ontstaan over de beslissing, omdat de belangen van de verdachte hierbij niet geschaad worden. Dit gebeurt echter in de zaak Hoogerheide bij het Gerechtshof 's-Hertogenbosch niet. In dat arrest wijdt het Gerechtshof 's-Hertogenbosch geen enkele overweging aan het feit dat de verdachte zich niet laat bijstaan door een raadsman. Advocaat en hoogleraar Franken laat zich hier kritisch over uit en stelt dat het onbegrijpelijk is dat er in het arrest geen overweging over de keuze van de verdachte zichzelf te verdedigen is opgenomen. In het arrest worden wel de stellingen en standpunten van de verdachte besproken. Door deze stellingen van de verdachte

⁷⁹⁵ Gerechtshof Arnhem, 18 mei 2011, ECLI:NL:GHARN:2011:BQ4981, R.O. Onderzoek van de zaak.

⁷⁹⁶ Zie ook Rechtbank Breda, 6 september 2007, ECLI:NL:RBBRE:2007:BB3032.

⁷⁹⁷ Gerechtshof Arnhem, 18 mei 2011, ECLI:NL:GHARN:2011:BQ4981, R.O. Beslissing.

⁷⁹⁸ Hoge Raad, 22 mei 2012, ECLI:NL:HR:2012:BW6184.

⁷⁹⁹ Hoge Raad, 22 mei 2012, ECLI:NL:HR:2012:BW6184, R.O. 5. Beslissing.

wordt, volgens advocaat en hoogleraar Franken, pijnlijk duidelijk hoe onbeholpen zijn verdediging geweest is.⁸⁰⁰

De Hoge Raad heeft in het arrest met betrekking tot de zaak Hoogerheide eerst het wettelijke kader geschetst. De Hoge Raad overweegt dat artikel 6 lid 3 onder c EVRM de verdragswaarborg is, die de verdachte het recht toekent om zichzelf te verdedigen dan wel zich te laten bijstaan door een advocaat. Deze verdragswaarborg is in Nederland neergelegd in verschillende artikelen van het Wetboek van Strafvordering. Daarnaast geldt gedragsregel 9 voor advocaten, welke stelt dat het advocaten niet toegestaan is om handelingen te verrichten tegen de kennelijke wil van hun cliënt in. Dit houdt in dat als een verdachte niet verdedigd wil worden, de raadsman ook geen verdediging mag voeren. Dit wordt doorbroken door onder andere artikel 509a juncto 509d lid 3 Wetboek van Strafvordering in het geval dat bij de verdachte een zodanige gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens wordt vermoed dat hij ten gevolge daarvan niet in staat is zijn belangen behoorlijk te behartigen.⁸⁰¹

Na dit wettelijke kader overweegt de Hoge Raad wat de criteria zijn om afstand te doen van het recht op rechtsbijstand. De Hoge Raad vindt het de taak van de rechter om toe te zien dat een verdachte een eerlijk proces krijgt. De rechter dient daarom indringend te onderzoeken en te toetsen of een verdachte ondubbelzinnig, bewust en vrijwillig afstand van zijn recht op rechtsbijstand doet/ heeft gedaan. Van belang hierbij is dat er een overweging gewijd wordt aan de door verdachte gedane afstand. Deze overweging moet laten zien dat de rechter(s) inzicht heeft/hebben in de motieven van de verdachte voor zijn keuze en dat er onderzoek is geweest naar deze keuze.

Het lijkt erop dat de indringende toets en het onderzoek dat de Hoge Raad voor ogen heeft bij het, al dan niet, toepassen van de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering gevolgd wordt door de rechters. Echter de criteria dat een verdachte ondubbelzinnig, welbewust en vrijwillig afstand moet doen van zijn recht, komen niet naar voren in de uitspraken. Ook wordt er niet gemotiveerd wat de redenen van de verdachte zijn voor een bepaalde keuze. Wel worden er vaak gedragsdeskundigen benaderd met de vraag om nader onderzoek te doen.

3.2 De toepassing van de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering

Bij de toepassing van de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering kunnen er twee dilemma's optreden. Ten eerste verwijst de jurisprudentie van deze artikelen

⁸⁰⁰ Franken 2008, p. 569.

⁸⁰¹ Zie paragraaf 3.2. van dit hoofdstuk onder verplichte procesvertegenwoordiging voor een nadere bespreking.

vaak naar de problematiek rond de ‘ruime’ of ‘enge’ toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering. De vraag is of dit ook geldt voor artikel 509a Wetboek van Strafvordering. Ten tweede kan voor de raadsman een dilemma ontstaan als de rechter toepassing geeft voor artikel 509a Wetboek van Strafvordering. Een raadsman zou namelijk geen handelingen mogen verrichten die tegen de wil van zijn cliënt in gaan. Hieronder komen beide dilemma’s aan de orde.

Ruime of enge toepassing artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering

Sinds de wetwijziging van 1986 is artikel 509a Wetboek van Strafvordering⁸⁰² ook van toepassing op verdachten bij wie de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, na het begaan van het strafbare feit is ingetreden. In het vorige hoofdstuk kwam aan de orde wanneer artikel 16 Wetboek van Strafvordering toegepast moet worden.⁸⁰³ De problematiek met betrekking tot de ‘enge’ of ‘ruime’ toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering wordt in de jurisprudentie betreffende 509a Wetboek van Strafvordering eveneens aangehaald. Dit komt door de samenhang tussen de artikelen 16 en 509a Wetboek van Strafvordering. Beide artikelen bieden de mogelijkheid om de kwetsbaarheid van een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, te compenseren. Echter, bij artikel 16 Wetboek van Strafvordering gaat het om een verdachte die niet in staat is de tegen hem ingestelde strafvervolgning te begrijpen, terwijl bij artikel 509a Wetboek van Strafvordering het criterium is, dat de verdachte zijn belangen niet kan behartigen. Advocaten doen regelmatig een beroep op beide artikelen. Wanneer artikel 16 Wetboek van Strafvordering niet toegepast wordt, kan artikel 509a Wetboek van Strafvordering voor die verdachte mogelijk wel van toepassing zijn. Het Gerechtshof Amsterdam⁸⁰⁴ herhaalt in de jurisprudentie dat bij een verdachte die tijdens het begane delict al aan de psychische stoornis leed, de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering van toepassing zijn en niet artikel 16 Wetboek van Strafvordering.⁸⁰⁵ Er is discussie of dit een juiste rechtsopvatting is, aangezien met de wetwijziging van 1986 het woord ‘na’ uit artikel 16 Wetboek van Strafvordering is gehaald en dit artikel ook kan worden toegepast bij verdachten die tijdens het begane delict aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens lijdten.⁸⁰⁶

⁸⁰² Het woord ‘tijdens’ wordt uit de bepaling geschrapt, zie Wet van 19 november 1986, *Stb.* 1986, 587 in werking getreden op 1 september 1988, zie ook Haffmans, 1989, p. 111.

⁸⁰³ Zie hoofdstuk 4, paragraaf 2 onder ‘De huidige wettelijke regeling’ en paragraaf 3.2 ‘De toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering’.

⁸⁰⁴ Gerechtshof Amsterdam, 27 augustus 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BN5666.

⁸⁰⁵ Gerechtshof Amsterdam, 27 augustus 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BN5666, R.O. Beoordeling.

⁸⁰⁶ Zie voor een nader uitleg hoofdstuk 4, paragraaf 3.2 ‘De toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering’.

Uit de jurisprudentie blijkt dat artikel 509a Wetboek van Strafvordering zowel van toepassing kan zijn bij een verdachte die die ten tijde van het begane delict al aan de psychische stoornis leed, als bij de verdachte bij wie deze psychische stoornis na het begane intrad. De artikelen 509a-d moeten waarborgen dat een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, een eerlijk proces krijgt en de belangen van de verdachte behartigd worden.

Verplichte procesvertegenwoordiging

In artikel 509a juncto 509d lid 3 Wetboek van Strafvordering is geregeld dat een raadsman bevoegd is op te treden voor de verdachte, ook als deze verdachte aan geeft geen bijstand te willen of zich niet kan verenigen met de manier waarop de verdediging gevoerd wordt. Een raadsman kan hiermee te maken krijgen bij de problematiek rond artikel 509a Wetboek van Strafvordering. Gedragsregel 9 voor advocaten stelt: “2. *Indien tussen de advocaat en zijn cliënt verschil van mening bestaat over de wijze waarop de zaak moet worden behandeld en dit geschil niet in onderling overleg kan worden opgelost, dient de advocaat zich terug te trekken.* 3. *Wanneer de advocaat besluit een hem verstrekte opdracht neer te leggen, dient hij dat op zorgvuldige wijze te doen en dient hij ervoor zorg te dragen dat zijn cliënt daarvan zo min mogelijk nadeel ondervindt.*” Ingevolge gedragsregel 9 is het advocaten niet toegestaan om handelingen te verrichten tegen de kennelijke wil van de cliënt in.⁸⁰⁷

De Hoge Raad⁸⁰⁸ overweegt in het arrest in de zaak Hoogerheide, dat de wet geen mogelijkheid kent voor rechtsbijstand tegen de wil van de verdachte in. Dat zou ook in strijd zijn met Gedragsregel 9, die voor advocaten geldt.⁸⁰⁹ Deze regel wordt door de wetgever in enkele gevallen doorbroken. Hieronder valt de regeling in artikel 509a Wetboek van Strafvordering in verbinding met artikel 509d lid 3 Wetboek van Strafvordering. Bij een verdachte bij wie een zodanige gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens wordt vermoed dat hij ten gevolge daarvan niet in staat is zijn belangen behoorlijk te behartigen, is bepaald dat er geen plaats is voor afstand van het recht op rechtsbijstand. De raadsman is in dat geval bevoegd en gehouden op te treden, ook al geeft de verdachte te kennen dat hij geen rechtsbijstand wenst of zich niet kan verenigen met de wijze waarop de raadsman aan die bijstand invulling geeft.⁸¹⁰ Schalken bespreekt in zijn noot bij dit arrest van de Hoge Raad⁸¹¹ de vraag of het wenselijk is dat een verdachte zijn rechten die hij niet wil, opgedrongen krijgt door een beslissing van de rechter(s).⁸¹² Schalken is van

⁸⁰⁷ Gedragsregels voor Advocaten, 1992.

⁸⁰⁸ Hoge Raad, 17 november 2009, ECLI:NL:HR:2009:BI2315.

⁸⁰⁹ Hoge Raad, 17 november 2009, ECLI:NL:HR:2009:BI2315, R.O. 3.3.1 en 3.3.2.

⁸¹⁰ Hoge Raad, 17 november 2009, ECLI:NL:HR:2009:BI2315, R.O. 3.3.3.

⁸¹¹ Hoge Raad, 17 november 2009, ECLI:NL:HR:2009:BI2315.

⁸¹² Punt 1 noot Schalken onder Hoge Raad, 17 november 2009, NJ 2010, 143.

mening dat de verdachte in deze zaak vrijelijk en ondubbelzinnig afstand heeft gedaan van zijn recht op rechtsbijstand. De verdachte geeft namelijk duidelijk aan dat hij zijn verdediging zelf wil voeren. De Hoge Raad vindt dit niet voldoende, omdat het Gerechtshof 's-Hertogenbosch had moeten onderzoeken of de verdachte bewust is van wat hij doet en de consequenties van zijn beslissing kan overzien.⁸¹³ Reijntjes is van mening dat het Wetboek van Strafvordering niet toestaat dat een rechter meer doet dan het ambtshalve toevoegen van een raadsman aan een verdachte die rechtsbijstand weigert. Het recht van de verdachte om zichzelf te verdedigen mag hem niet worden ontnomen.⁸¹⁴ Dit wordt enigszins genuanceerd doordat Reijntjes aangeeft dat een raadsman zich niet enkel door een cliënt moet laten leiden, vooral als deze wegens zijn geestelijke vermogens niet of slechts in beperkte mate tot oordelen in staat is.⁸¹⁵ De Hoge Raad zegt niet met zoveel woorden dat de verdachte willens en wetens geïnformeerd behoort te zijn, maar dit ligt volgens Reijntjes wel in de rede.⁸¹⁶ Knigge is het niet met Reijntjes eens betreffende artikel 509a Wetboek van Strafvordering. Hij is van mening dat uit het recht voor adequate rechtsbijstand kan worden afgeleid dat de rechter een zorgplicht heeft. De verklaring van de verdachte ter terechtzitting dat hij geen bijstand van een raadsman wil, kan niet immer voldoende grond opleveren om de behandeling van de zaak voort te zetten.⁸¹⁷ Knigge wil dat het voor de rechters duidelijk is dat de verdachte in staat is om zichzelf te verdedigen. Indien noodzakelijk dient hier onderzoek naar gedaan te worden.⁸¹⁸ Franken is net als Knigge van mening dat het belangrijk is dat een verdachte in staat is zijn eigen verdediging te voeren. In deze zaak was de gevoerde verdediging, volgens Franken, zo pijnlijk en onbeholpen dat er niet gezegd kan worden dat er zorggedragen werd voor een adequate rechtsbijstand.⁸¹⁹ Myjer is van mening dat het in strijd is met artikel 6 EVRM kan zijn om een verdachte te verplichten een raadsman in de arm te nemen. Het opdringen van een raadsman doet afbreuk aan de partijautonomie van de verdachte.⁸²⁰ Schalken merkt daarnaast in zijn noot op dat als rechters zouden vaststellen dat de raadsman het woord zou moeten voeren, de niet ondenkbeeldige situatie ontstaat dat een vasthoudende verdachte de zitting niet meer wil bijwonen, en dat zal bij de meeste psychisch gestoorde verdachten het geval zijn volgens Schalken.⁸²¹

⁸¹³ Punt 2 noot Schalken onder Hoge Raad, 17 november 2009, NJ 2010, 143.

⁸¹⁴ Punt 1 noot Reijntjes onder Hoge Raad, 22 april 2008, NJ 2008, 387. Zie ook Reijntjes 2008, p. 547.

⁸¹⁵ Reijntjes 2008a, p. 402.

⁸¹⁶ Reijntjes 2008, p. 552.

⁸¹⁷ Conclusie Knigge voorafgaand aan Hoge Raad, 22 april 2008, NJ 2008, 387.

⁸¹⁸ Punt 2 noot Reijntjes onder Hoge Raad, 22 april 2008, NJ 2008, 387.

⁸¹⁹ Franken 2008, p. 569.

⁸²⁰ Myjer 2003, p. 918-921.

⁸²¹ Punt 3 noot Schalken onder Hoge Raad, 17 november 2009, NJ 2010, 143.

Bovenstaande in ogenschouw nemend is het van belang dat de rechter zich ervan vergewist dat de verdachte in staat is zijn eigen verdediging te voeren en zijn eigen belangen kan behartigen. De enkele verklaring van de verdachte ter terechtzitting dat hij geen bijstand wil, is niet voldoende. De rechter dient uit gedragsdeskundige rapportages of uit uitspraken van de verdachte gedurende de zitting of tijdens verhoren op te maken of de verdachte weet wat zijn rechten zijn en of de verdachte de consequenties van zijn handelen kan overzien. In de zaak Hoogerheide zou het door de onbeholpen verdediging van de verdachte tijdens de terechtzitting duidelijk moeten zijn dat de verdachte niet in staat was zijn eigen belangen te behartigen. In dit soort gevallen dient de rechter ambtshalve toepassing te geven aan artikel 509a Wetboek van Strafvordering. Dit zal niet in strijd zijn met artikel 6 EVRM, aangezien EHRM heeft bepaald dat verplichte procesvertegenwoordiging door een raadsman in specifieke onderdelen van het strafproces geoorloofd is en dit ook aanvaard wordt bij minderjarige verdachten.⁸²²

3.3 Empirisch onderzoek

Uit het empirisch onderzoek blijkt dat er in de 257 zaken geen enkele keer de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering aan de orde zijn geweest.

4. Europese standaarden

4.1 Het EVRM en EHRM

Artikel 6 lid 3 sub c EVRM bepaalt dat eenieder het recht heeft om zichzelf te verdedigen of recht heeft op bijstand van een raadsman. Het EHRM geeft in de jurisprudentie aan dat het als wezenlijk onderdeel van het recht op een eerlijk proces beschouwd wordt dat een verdachte de mogelijkheid heeft actief te participeren in de strafrechtelijk procedure.⁸²³ Artikel 6 lid 3 sub c EVRM geeft een keuzemogelijkheid voor de verdachte weer. Het recht om zichzelf te verdedigen kan echter in de knel komen met de regels die in bepaalde gevallen procesvertegenwoordiging voorschrijven.⁸²⁴ Dit hoeft geen problemen op te leveren. Het EHRM heeft bepaald dat verplichte procesvertegenwoordiging door een raadsman in specifieke onderdelen van het strafproces geoorloofd is.⁸²⁵

⁸²² EHRM, 24 november 1986, nr. 9063/80, par. 69 (*Gillow/Verenigd Koninkrijk*).

⁸²³ EHRM, 6 december 1988, nr. 10590/83, par. 78 (*Barbera, Messegué and Jabardo/ Spanje*), en EHRM, 23 februari 1994, nr. 16757/90, par. 26 (*Stanford/Verenigd Koninkrijk*).

⁸²⁴ Zoals artikel 509a Wetboek van Strafvordering, maar bijvoorbeeld ook aan het instellen van hoger beroep of cassatie.

⁸²⁵ EHRM, 24 november 1986, nr. 9063/80, par. 69 (*Gillow/Verenigd Koninkrijk*).

Bij de beoordeling van de vraag of een verdachte een ‘practical and effective’ rechtsbijstand heeft gehad, is de zaak Huseyn e.a. tegen Azerbeidzjan van belang.⁸²⁶ Uit deze uitspraak komt naar voren dat de Staat niet verantwoordelijk kan worden gehouden voor een tekortkoming van een toegevoegde advocaat. Wel is het van belang dat er maatregelen getroffen worden om toe te zien dat deze raadsman de verdediging behoorlijk kan voorbereiden en daadwerkelijk bijstand geeft aan de verdachte. Als de raadsman deze mogelijkheid niet heeft gehad, dient de rechter hem in staat te stellen een goede verdediging te voeren.⁸²⁷

Niet alleen de raadsman heeft een belangrijke taak om toe te zien dat het recht op een eerlijk proces niet geschonden wordt, hier is ook een taak weggelegd voor de rechter. Bij het doen van een beroep op artikel 509a Wetboek van Strafvordering is er een taak weggelegd voor de raadsman, maar er ligt ook een verantwoordelijkheid bij de rechter. Dit blijkt uit een uitspraak van het EHRM⁸²⁸ waarin vastgesteld wordt dat niet in alle omstandigheden het recht op artikel 6 lid 1 EVRM gewaarborgd is door de enkele aanwezigheid van een ‘skilled and experienced lawyer’.⁸²⁹ De rechter moet zich er van vergewissen dat een verdachte in staat is om al dan niet zelf zijn belangen te behartigen. Dit sluit aan bij artikel 509a Wetboek van Strafvordering waarin geregeld is dat de rechter ambtshalve de beslissing kan nemen.

Naast de (verplichte) procesvertegenwoordiging kan het feit dat de zitting niet openbaar is van belang zijn. Haffmans is van mening dat de waarborg dat het onderzoek ter terechtzitting achter gesloten deuren plaatsvindt, geregeld in artikel 509 artikel 509d jo 495b Wetboek van Strafvordering, in strijd is met het recht op ‘public hearing’. De rechter kan ingevolge artikel 495b lid 2 echter bepalen dat de zitting openbaar is indien dit belang zwaarder weegt dat het belang van de bescherming van de persoonlijke levenssfeer van de verdachte. Het recht op ‘public hearing’ is geregeld in artikel 6 lid 1 EVRM. Een generieke uitzondering wordt ontoelaatbaar geachte. Het EHRM heeft bepaald dat er een uitzondering hierop gemaakt mag worden als er uit ‘circumstances of the case’ blijkt dat de zitting niet in het openbaar behandeld kan worden.⁸³⁰ De regeling is opgenomen in artikel 269 lid 1 Wetboek van Strafvordering: *“Het onderzoek ter terechtzitting geschiedt in het openbaar. Vanaf het uitroepen van de zaak kan de rechtbank gehele of gedeeltelijke behande-*

⁸²⁶ EHRM, 26 juli 2011, nr. 35485/05, 45553/05, 35680/5 en 36085/5 (*Huseyn e.a./Azerbeidzjan*).

⁸²⁷ Zie ook EHRM, 13 mei 1980, appl. nr. 37, par. 33 tot 37 (*Artico/Italië*) en EHRM 19 december 1989, appl. nr. 168, par. 65 (*Kamasinski/Austria*) en EHRM, 9 april 1994, appl. nr. 76, par. 31 (*Goddì/Italië*).

⁸²⁸ EHRM, 16 december 1999, nr. 24724/94 en 24888/94 (*T. en V./Verenigd Koninkrijk*).

⁸²⁹ EHRM, 16 december 1999, nr. 24724/94 en 24888/94, par. 88 (*T. en V./Verenigd Koninkrijk*).

⁸³⁰ Haffmans, 1989, p. 116 en EHRM, 8 juni 1976, A 22, NJ 1978,2dd, par. 89 (*Engel e.a.*).

ling met gesloten deuren bevelen. Dit bevel kan worden gegeven in het belang van de goede zeden, de openbare orde, de veiligheid van de Staat, alsmede indien de belangen van minderjarigen, of de eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer van de verdachte, andere procesdeelnemers of anderszins bij de zaak betrokkenen dit eisen. Een dergelijk bevel kan ook worden gegeven, indien de openbaarheid naar het oordeel van de rechtbank het belang van een goede rechtspleging ernstig zou schaden". Deze formulering biedt voldoende ruimte om in individuele gevallen te beslissen of de zitting in openbaarheid kan aanvangen of dat de deuren gesloten moeten worden.

4.2 De EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure

Uit artikel 4 en overweging 6 van de aanbeveling blijkt dat de kwetsbaarheid van de verdachte onverwijld vastgesteld en erkend moet worden. Overweging 7 van de aanbeveling is hierbij van belang. In deze overweging is opgenomen dat de vaststelling van de kwetsbaarheid van de verdachte door de verdediging betwist moet kunnen worden, 'in het bijzonder wanneer die beoordeling de uitoefening van hun grondrechten aanzienlijk zou hinderen of beperken'. Dit is een groot contrast met artikel 509a Wetboek van Strafvordering. Tegen de beslissing door de rechter dat de geestvermogens van de verdachte gebrekkig ontwikkeld of ziekelijk gestoord zijn, en dat hij ten gevolge daarvan niet in staat is zijn belangen behoorlijk te behartigen staat ingevolge artikel 509b lid 2 Wetboek van Strafvordering geen rechtsmiddel open.

Verschillende overwegingen en artikelen uit de aanbeveling zien op het recht van de verdachte op rechtsbijstand. Zo bepaalt overweging 11 van de aanbeveling: "*Persoonen die als bijzonder kwetsbaar worden erkend, zijn niet in staat de strafprocedure te volgen en te begrijpen. Om ervoor te zorgen dat hun recht op een eerlijk proces wordt gewaarborgd, mogen zij niet de mogelijkheid krijgen af te zien van hun recht op een advocaat.*", in artikel 3 van de aanbeveling wordt gesteld dat: "*Kwetsbare personen moeten overeenkomstig hun belangen worden bijgestaan bij de uitoefening van hun procedurele rechten, rekening houdend met hun vermogen om de procedure te begrijpen en er effectief aan deel te nemen.*" en artikel 11 bepaalt dat: "*Als een kwetsbare persoon niet in staat is de procedure te begrijpen en te volgen, mag deze persoon geen afstand doen van het recht op toegang tot een advocaat overeenkomstig.*"

De Nederlandse regelgeving wijkt enigszins af van de artikelen in de aanbeveling. De artikelen ten aanzien van de rechtsbijstand zijn in de aanbeveling ruimer geformuleerd.⁸³¹ De aanbeveling heeft als uitgangspunt dat een kwetsbare verdachte bij gestaan moet worden door een raadsman. De artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering zien niet op verplichte procesvertegenwoordiging bij en kwetsbare ver-

⁸³¹ Van der Wolf 2016, p. 80.

dachte maar zien er wel op toe dat een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens en zijn belangen niet kan behartigen, wordt bijgestaan door een raadsman.

5. Samenvattende analyse

In de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering is geregeld dat als er een vermoeden is dat de verdachte lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of een ziekelijke stoornis van zijn geestvermogens en als gevolg hiervan zijn belangen niet behoorlijk kan behartigen, de rechtbank dit bij beslissing kan verklaren en er de mogelijkheid is om een raadsman toe te voegen. Deze raadsman kan in dat geval de belangen van de verdachte behartigen en namens de verdachte beslissingen nemen. In artikel 509a juncto 509d lid 3 Wetboek van Strafvordering is geregeld dat een raadsman bevoegd is op te treden namens de verdachte, ook als deze verdachte aangeeft geen bijstand te willen of zich niet kan verenigen met de manier waarop de verdediging gevoerd wordt.

In de zaken uit het empirisch onderzoek worden de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering geen enkele keer toegepast. Aan de ene kant is dit opmerkelijk omdat de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering juist bedoeld zijn voor de verdachte, die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogen en het empirisch onderzoek specifiek ziet op deze groep verdachten. Aan de andere kant zullen de meeste verdachten een raadsman hebben of toegevoegd krijgen. De belangen van de verdachte worden dan behartigd, waardoor het voor de officier van justitie, de rechter of anderen minder snel in de rede ligt om een beroep op artikel 509a Wetboek van Strafvordering te doen. Een kanttekening hierbij is dat artikel 509a Wetboek van Strafvordering specifiek ziet op procesverteenwoordiging en het nemen van beslissingen door een raadsman bij een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens.

Uit de jurisprudentie komt naar voren dat er vaak geen motivering is opgenomen in een vonnis of arrest over het toepassen van de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering. Een oorzaak hiervan kan zijn dat deze beslissing vaak al genomen wordt tijdens een pro-formazitting of regiezitting. Opvallend is dat bij het niet toepassen van de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering er vaak wel uitgebreid gemotiveerd wordt hoe de rechtbank of het gerechtshof tot deze beslissing gekomen is. De Hoge Raad overweegt in het arrest van de zaak in Hoogerheide wat de criteria zijn om afstand te doen van het recht op rechtsbijstand. De Hoge Raad vindt het de taak van de rechter om toe te zien dat een verdachte een eerlijk proces krijgt. De rechter moet daarom indringend onderzoeken en te toetsen of een verdachte onduidelijk, bewust en vrijwillig afstand van zijn recht op rechtsbijstand doet/

heeft gedaan. Van belang hierbij is dat er een overweging gewijd wordt aan de door verdachte gedane afstand. Deze overweging moet laten zien dat de rechter(s) inzicht heeft/hebben in de motieven van de verdachte voor zijn keuze en dat er onderzoek is geweest naar deze keuze.

Uit het bovenstaande blijkt dat slechts in uitzonderlijke gevallen een beroep gedaan wordt op de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering. In het vorige hoofdstuk is aan de orde gekomen dat artikel 16 Wetboek van Strafvordering nauwelijks wordt toegepast. Dit zou niet per definitie problematisch hoeven te zijn omdat de regelingen van de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering nadere waarborgen kunnen bieden als de verdachte, die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, proces bekwaam geacht wordt. Nu blijkt dat ook de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering nauwelijks gebruikt worden, is het de vraag of er voldoende aandacht is voor de psychische gesteldheid van de verdachte en of de belangen van deze verdachten goed behartigd worden. Het lijkt erop dat er onvoldoende aandacht is voor de psychische gesteldheid van de verdachte en de vraag of de belangen van deze verdachten goed behartigd worden.

Bij de toepassing van artikel 509a Wetboek van Strafvordering komen twee mogelijke knelpunten naar voren. Ten eerste de enge en/of ruime toepassing van 509a Wetboek van Strafvordering. De problematiek met betrekking tot de 'enge' of 'ruime' toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering wordt in de jurisprudentie betreffende 509a Wetboek van Strafvordering ook aangehaald. Dit komt door de samenhang tussen de artikelen 16 en 509a-d Wetboek van Strafvordering. Uit de jurisprudentie blijkt dat artikel 509a Wetboek van Strafvordering zowel van toepassing kan zijn bij een verdachte die die ten tijde van het begane delict al aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens leed, als bij de verdachte bij wie deze psychische stoornis na het begane intrad. Ten tweede kan er voor de raadsman een dilemma ontstaan als de rechter toepassing geeft voor artikel 509a Wetboek van Strafvordering. In artikel 509a juncto 509d lid 3 Wetboek van Strafvordering is geregeld dat een raadsman bevoegd is op te treden namens de verdachte, ook als deze verdachte aangeeft geen bijstand te willen of zich niet kan verenigen met de manier waarop de verdediging gevoerd wordt. Deze bevoegdheid heeft een raadsman, ondanks dat Gedragsregel 9 voor advocaten bepaalt dat er overeenstemming moet zijn tussen de cliënt en advocaat over de wijze waarop de zaak behandeld wordt en dat het advocaten niet toegestaan is om handelingen te verrichten tegen de kennelijke wil van de cliënt in. Er kan echter geconcludeerd worden dat artikel 509a juncto 509d lid 3 Wetboek van Strafvordering niet in strijd is met Gedragsregel 9 voor advocaten. Uit de jurisprudentie van de Hoge Raad komt naar voren dat de wet geen mogelijkheid kent voor rechtsbijstand tegen de wil van de verdachte in, aangezien dat in strijd zou zijn met Gedragsregel 9. Deze regel wordt echter door de wetgever in enkele gevallen doorbroken. Artikel 509a Wetboek van

Strafvordering in verbinding met artikel 509d lid 3 Wetboek van Strafvordering is een dergelijke regeling, waarbij de wetgever een uitzondering maakt. In het geval dat wordt vermoed dat de verdachte ten gevolge van een zodanige gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens niet in staat is zijn belangen behoorlijk te behartigen, is bepaald dat er geen plaats is voor afstand van het recht op rechtsbijstand.

Met betrekking tot de regeling van de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering is artikel 6 EVRM van belang. Artikel 6 lid 3 sub c EVRM bepaalt dat eenieder het recht heeft om zichzelf te verdedigen of recht heeft op bijstand van een raadsman. Een wezenlijk onderdeel van het recht op een eerlijk proces is de mogelijkheid van de verdachte actief te participeren in de strafrechtelijk procedure. Het EHRM heeft bepaald dat verplichte procesvertegenwoordiging door een raadsman in specifieke onderdelen van het strafproces geoorloofd is en dat de rechter ervoor moet zorgen dat een raadsman een goede verdediging kan voeren. Het belang van een goede rechtsbijstand kan belangrijker geacht worden dan het recht dat de verdachte heeft om zichzelf te verdedigen of om zelf een raadsman te kiezen. Het EHRM heeft tevens bepaald dat het recht op een eerlijk proces niet in alle situaties gewaarborgd is enkel door de aanwezigheid van een ‘skilled and experienced lawyer’. De rechter heeft een actieve rol en zou zich ervan dienen te vergewissen dat een verdachte in staat is om zelf zijn belangen te behartigen of dat deze belangen behartigd worden door een raadsman. Aan de rechtsbijstand zelf kunnen kwalitatieve eisen gesteld worden.

De EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure, bepaalt in overweging en artikel 11 dat personen die bijzonder kwetsbaar zijn niet af mogen zien van hun recht op een advocaat, om een eerlijk proces te waarborgen. In artikel 3 van deze aanbeveling wordt gesteld dat een kwetsbare verdachte moet worden bijgestaan bij de uitoefening van zijn procedurele rechten. Bij dezen moet rekening gehouden worden met het vermogen van de verdachte om de procedure te begrijpen en er effectief aan deel te nemen. In overweging 7 van de aanbeveling is opgenomen dat de vaststelling van de kwetsbaarheid van de verdachte door de verdediging betwist moet kunnen worden, ‘in het bijzonder wanneer die beoordeling de uitoefening van hun grondrechten aanzienlijk zou hinderen of beperken’. Dit is een contrast met artikel 509a Wetboek van Strafvordering. Tegen de beslissing door de rechter dat de geestvermogens van de verdachte gebrekkig ontwikkeld of ziekelijk gestoord zijn, en dat hij ten gevolge daarvan niet in staat is zijn belangen behoorlijk te behartigen staat ingevolge artikel 509b lid 2 Wetboek van Strafvordering geen rechtsmiddel open.

Uit het hoofdstuk blijkt dat de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering theoretisch gezien voldoende waarborgen bieden om de kwetsbaarheid van een ver-

dachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens te compenseren. Uit de praktijk blijkt echter dat deze artikelen niet frequent toegepast worden, waardoor de waarborgen uit de artikelen eveneens niet toegepast zullen worden en de kwetsbaarheid van de verdachte mogelijk niet op een adequate manier gecompenseerd wordt.

In dit hoofdstuk en de vorige twee hoofdstukken zijn de twee strafrechtelijke beginselen die een rol spelen bij de psychisch gestoorde verdachte, het opportuniteitsbeginsel en de procesbekwaamheid, besproken. In de volgende hoofdstukken komen de verschillende fases in het strafproces aan de orde. In hoofdstuk 6 wordt naar de eerste fase van het strafproces gekeken, te weten het verhoor en de voorgeleiding van de psychisch gestoorde verdachte.

Hoofdstuk 6: Het verhoor en de voorgeleiding van de psychisch gestoorde verdachte

1. Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de periode van de aanhouding van de verdachte tot en met de (eventuele) voorgeleiding bij de rechter-commissaris besproken. Hieronder vallen de eerste verhoren door opsporingsambtenaren, de invezekeringstelling en de plaatsing van de verdachte in een (arrestanten)cel/huis van bewaring.

De aspecten die in dit hoofdstuk besproken worden zijn de raadsman bij politieverhoor, de auditieve of audiovisuele registratie van de verhoren, de voorgeleiding met daarbij de mogelijkheid tot opschorting van de voorlopige hechtenis en de overplaatsing van een verdachte.

Bij de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens en daardoor kwetsbaar is, zijn verschillende punten van belang. Een belangrijk aspect is de vraag of een verdachte bij wie vermoed wordt dat deze lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens recht heeft op bijstand van een raadsman vooraf en tijdens het politieverhoor. Daarnaast dient er bij de aanvang van het verhoor besloten te worden of het verhoor auditief of audiovisueel geregistreerd zal worden. Bij de invezekeringstelling en de voorlopige hechtenis komen de mogelijkheden aan de orde om de voorlopige hechtenis op te schorten, de verdachte te plaatsen in een arrestantencel of huis van bewaring en de psychisch gestoorde verdachte over te plaatsen naar een zorgafdeling of zorglocatie.⁸³² Met betrekking tot deze punten zijn verschillende Europese waarden van belang te weten, de onverwijld vaststelling en erkenning van de kwetsbaarheid, het recht op praktische en effectieve rechtsbijstand, het recht op effectieve bescherming, het recht op effectieve participatie, het recht op bescherming van de persoonlijke levenssfeer (privacy) en het recht op medische bijstand.

De strafrechtelijke beginselen die in de vorige hoofdstukken besproken zijn, het opportuniteitsbeginsel en de proces(on)bekwaamheid van de verdachte, spelen gedurende alle fases van het strafproces een rol. Deze worden echter in dit hoofdstuk niet opnieuw uitgebreid besproken.

Dit hoofdstuk is ingedeeld in vijf paragrafen. In elke paragraaf, behalve in paragraaf vier, worden de advocaat bij een politieverhoor, de auditieve en audiovisuele registratie van het verhoor en de invezekeringstelling, voorgeleiding, mogelijke opschorting voorlopige hechtenis en overplaatsing besproken. In de tweede paragraaf wordt de

⁸³² De aspecten die besproken worden, zoals raadsman en politieverhoor worden besproken vanuit het oogpunt van dit onderzoek wat ziet op de psychisch gestoorde verdachte. Er zal daarom geen uitgebreide uitleg en jurisprudentie overzicht zijn met betrekking tot het Salduz-arrest.

regelgeving besproken, in paragraaf drie de praktijk waaronder de jurisprudentie en de resultaten van het empirisch onderzoek. In paragraaf vier worden de Europese standaarden besproken, waarna in paragraaf vijf een samenvattende analyse zal volgen.

2. Regelgeving

2.1 Raadsman bij politieverhoor en de kwetsbare verdachte

Een belangrijke opsporingsmethode is het verhoor van de verdachte. Bij het verhoor is de verdachte object van onderzoek. Het doel van de ondervraging is om meer over het begane delict te weten te komen en andere relevante aspecten voor de beantwoording van de vragen van de artikelen 348 en 350 Wetboek van Strafvordering.⁸³³ De opsporingsambtenaren die de verdachte verhoren, geven de verdachte voor aanvang van het verhoor de cautie⁸³⁴ en leggen uit waar de verdachte van verdacht wordt en wat zijn rechten en plichten zijn. Bij een verdachte die vermoedelijk lijdt aan een psychische stoornis kan dit verhoor extra belangrijk zijn omdat het mogelijk is dat deze verdachte niet begrijpt wat zijn rechten zijn en wat er gevraagd wordt.

Hieronder wordt als eerste het Salduz-arrest en de arresten van de Hoge Raad besproken. Als tweede wordt de ontwikkeling, ontstaansgeschiedenis, van de huidige regeling met betrekking tot de raadsman en het politieverhoor besproken. De Europese Richtlijn, het concept wetsvoorstel raadsman en politieverhoor, het opsplitsen van dit concept wetsvoorstel en de huidige regeling komen aan de orde. Als derde komt de kwetsbaarheid van de psychisch gestoorde verdachte met betrekking tot politieverhoren aan de orde.

Salduz en de Hoge Raad

In Nederland is er, na het Salduz-arrest,⁸³⁵ een discussie ontstaan over de vraag of een verdachte recht heeft op een raadsman bij het politieverhoor en de vraag of de verdachte contact mag opnemen met de raadsman voordat dit verhoor plaatsvindt. In het Salduz-arrest bepaalde het EHRM dat er sprake was van een schending van artikel 6 EVRM, omdat de verdachte Salduz door een opsporingsambtenaar niet is gewezen op zijn recht op rechtsbijstand van een raadsman bij de politieverhoren.

⁸³³ Het beslissingsmodel van de artikelen 348 en 350 van het Wetboek van Strafvordering heeft betrekking op de vragen waarover de rechtbank zich dient te buigen na het onderzoek ter terechtzitting. Aan de hand van de vragen uit deze artikelen beoordeelt de rechtbank of de verdachte moet worden veroordeeld.

⁸³⁴ Artikel 29 lid 2 Wetboek van Strafrecht.

⁸³⁵ EHRM, 27 november 2008, 36391/02 (*Salduz/Turkije*).

Uit het Salduz-arrest vloeit voort dat een aangehouden verdachte in de gelegenheid moet worden gesteld om met een raadsman te overleggen voorafgaand aan het eerste verhoor⁸³⁶ wat door een opsporingsambtenaar wordt afgenomen, behoudens bij het bestaan van dwingende redenen om dat recht te beperken.⁸³⁷ Dit recht komt, volgens het EHRM, voort uit artikel 6 EVRM. Wanneer dit recht geschonden wordt, is de verklaring van de verdachte niet bruikbaar als bewijs.

De Hoge Raad heeft zich op 30 juni 2009⁸³⁸ over deze kwestie uitgesproken. De Hoge Raad heeft als regel gesteld dat een aangehouden verdachte, voorafgaand aan het verhoor door een opsporingsambtenaar, de gelegenheid moet hebben een advocaat te raadplegen. Dit houdt niet in dat er een raadsman bij het politieverhoor aanwezig mag zijn.⁸³⁹ Een minderjarige verdachte heeft wel recht op bijstand van een raadsman of een vertrouwenspersoon bij het politieverhoor.⁸⁴⁰ Dit wordt nogmaals bevestigd door de Hoge Raad in een uitspraak van 18 november 2014.⁸⁴¹ De Hoge Raad geeft aan dat het opstellen van een algemene regeling met betrekking tot de rechtsbijstand met, voor of bij het politieverhoor niet zijn taak is.⁸⁴² Als een aangehouden verdachte niet dan wel niet binnen redelijke grenzen de gelegenheid krijgt om voor het eerste politieverhoor contact te hebben met een raadsman, dan kan dit ook volgens de Hoge Raad leiden tot een vormverzuim⁸⁴³ en zal dit in de regel - behoudens in het geval dat de verdachte uitdrukkelijk dan wel stilzwijgend doch in ieder geval ondubbelzinnig afstand heeft gedaan van dat recht, dan wel bij het bestaan van dwingende redenen om dat recht te beperken - leiden tot uitsluiting van het bewijs van de verklaringen van de verdachte die zijn afgelegd voordat hij een advocaat kon raadplegen.⁸⁴⁴ In 2015 scherpt de Hoge Raad⁸⁴⁵ de regels betreffende het recht op rechtsbijstand aan. De Hoge Raad beslist dat een aangehouden verdachte per 1 maart 2016 recht heeft op bijstand van een raadsman tijdens zijn eerste verhoor, alsmede de daarop volgende verhoren door een opsporingsambtenaar.⁸⁴⁶ Indien een aangehouden verdachte niet de gelegenheid is geboden om zich bij zijn verhoor door

⁸³⁶ Het gaat om het verhoor over de betrokkenheid van de verdachte bij het strafbare feit/de strafbare feiten waarvoor hij is gearresteerd.

⁸³⁷ Aanwijzing Rechtsbijstand Politieverhoor, 1 april 2010, Staatscourant 2010, nr. 4003.

⁸³⁸ Hoge Raad, 30 juni 2009, ECLI:NL:HR:2009:BH3079 zie ook Hoge Raad, 30 juni 2009, ECLI:NL:HR:2009:BH3081, Hoge Raad, 30 juni 2009, ECLI:NL:HR:2009:BH3084 en Hoge Raad 10 januari 2012, ECLI:NL:HR:2012:BT7095.

⁸³⁹ Van juli 2008 tot juli 2010 is er een tweejarig experiment geweest waarbij de advocaat tot het (eerste) politieverhoor toegelaten wordt; Zie Stevens & Verhoeven 2010.

⁸⁴⁰ Hoge Raad, 30 juni 2009, ECLI:NL:HR:2009:BH3079, R.O. 2.5 en 2.6.

⁸⁴¹ Hoge Raad, 18 november 2014, ECLI:NL:HR:2014:3288, R.O. 3.3.

⁸⁴² Hoge Raad, 30 juni 2009, ECLI:NL:HR:2009:BH3079, R.O. 2.4.

⁸⁴³ Zoals bedoelt in artikel 359a Wetboek van Strafvordering.

⁸⁴⁴ Hoge Raad, 30 juni 2009, ECLI:NL:HR:2009:BH3079, R.O. 2.7.1 en 2.7.2. Zie ook Hoge Raad, 10 januari 2012, ECLI:NL:HR:2012:BT7095, R.O. 2.2.3.

⁸⁴⁵ Hoge Raad, 22 december 2015, ECLI:NL:HR:2015:3608.

⁸⁴⁶ Hoge Raad, 22 december 2015, ECLI:NL:HR:2015:3608, R.O. 6.3.

een opsporingsambtenaar te laten bijstaan door een raadsman, zal dat in de regel leiden tot een vormverzuim zoals bedoeld in artikel 359a Wetboek van Strafvordering.⁸⁴⁷ De Hoge Raad bepaalt dat het recht op bijstand van een raadsman tijdens het verhoor van een aangehouden verdachte door een opsporingsambtenaar, behoudens bij het bestaan van dwingende redenen om dat recht te beperken, geldt voor toekomstige gevallen, dus vanaf het wijzen van het arrest op 22 december 2015.⁸⁴⁸ Aan een verzuim van het recht op bijstand van een raadsman tijdens het verhoor in de periode van 22 december 2015 tot 1 maart 2016 wordt, bij wijze van overgangsrechtelijke regel, niet het rechtsgevolg van bewijssluiting wordt verbonden.⁸⁴⁹

Het concept wetsvoorstel raadsman en politieverhoor en de Europese Richtlijn

In een brief van 15 december 2009 aan de Tweede Kamer heeft de minister van Veiligheid en Justitie de hoofdlijnen van de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor aangekondigd.⁸⁵⁰ Op 1 april 2010 is de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor⁸⁵¹ in werking getreden. In deze Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor worden in de eerste plaats regels gegeven voor de verwezenlijking van het recht van de aangehouden verdachte om voorafgaand aan het verhoor door een opsporingsambtenaar een raadsman te raadplegen. In de tweede plaats geeft de Aanwijzing regels over de invulling van het recht op bijstand door een raadsman tijdens het verhoor door een opsporingsambtenaar.⁸⁵² In deze Aanwijzing worden alleen minderjarige verdachten als kwetsbare groep gezien. Uitsluitend deze kwetsbare groep wordt het recht op verhoorbijstand gegeven. Andere kwetsbare verdachten, zoals verdachten die een verstandelijke handicap hebben of die lijden aan een gebrekkige ontwikkeling of zielelijke stoornis van de geestvermogens, komen in deze aanwijzing of het concept wetsvoorstel raadsman en politieverhoor niet nader aan de orde.

In april 2011 heeft de minister van Veiligheid en Justitie het eerste concept wetsvoorstel raadsman en politieverhoor opgesteld.⁸⁵³ In dit concept wetsvoorstel raadsman en politieverhoor staat in artikel 28a lid 3 Wetboek van Strafvordering: *“De verdachte kan welbewust en vrijwillig afstand doen van het onderhoud dat hem op grond van het eerste lid toekomt, met dien verstande dat de aangehouden verdachte van een strafbaar feit waarop naar de wettelijke omschrijving gevangenisstraf is gesteld van zes jaar of meer slechts afstand kan doen van zijn recht op een onderhoud als bedoeld in het eerste lid, nadat hij door een raadsman over de consequenties daarvan is ingelicht. Van de afstand*

⁸⁴⁷ Hoge Raad, 22 december 2015, ECLI:NL:HR:2015:3608, R.O. 6.4.1.

⁸⁴⁸ Hoge Raad, 06 september 2016, ECLI:NL:HR:2016:2019, R.O. 2.5.

⁸⁴⁹ Hoge Raad, 06 september 2016, ECLI:NL:HR:2016:2019, R.O. 6.4.2.

⁸⁵⁰ *Kamerstukken II*, 2009/10, 32 123 VI, 77.

⁸⁵¹ Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor, 1 april 2010, Staatscourant 2010, nr. 4003.

⁸⁵² In deze aanwijzing wordt recht op bijstand door een raadsman tijdens het verhoor door de politie ‘verhoorbijstand’ genoemd.

⁸⁵³ Concept wetsvoorstel raadsman bij politieverhoor, 15 april 2011.

*wordt in het proces-verbaal melding gemaakt.*⁸⁵⁴ De raadsman hoeft een afstandsverklaring niet mede te ondertekenen, de afstand moet door de verdachte vrijwillig en welbewust gebeuren. Dit wordt, volgens de Memorie van Toelichting, gewaarborgd doordat de verdachte vooraf geïnformeerd is over zijn rechten en over de consequenties van het al dan niet doen van afstand van het recht op onderhoud met een raadsman voor het eerste politieverhoor.⁸⁵⁵ In het concept wetsvoorstel staat niet wat er onder het criterium ‘welbewust en vrijwillig’ verstaan moet worden en hoe gekeken wordt of een verdachte ‘welbewust en vrijwillig’ afstand kan doen van zijn recht op onderhoud met de raadsman voor het eerste politieverhoor.

Op 22 oktober 2013 wordt de Europese Richtlijn⁸⁵⁶ uitgevaardigd. Deze Europese Richtlijn heeft als uitgangspunt dat alle verdachten recht hebben op toegang tot een raadsman.⁸⁵⁷ Dit geldt voor verdachten die aangehouden zijn, maar ook voor verdachten die opgeroepen worden voor een verhoor op het politiebureau.⁸⁵⁸ Ook voor ‘lichte’ strafbare feiten⁸⁵⁹ geldt, dat als de zaak voor de rechter wordt gebracht of als de verdachte van zijn vrijheid wordt beroofd, de verdachte toegang moet hebben tot een raadsman conform de Europese Richtlijn.⁸⁶⁰ Deze toegang tot een raadsman dient zonder enige vertraging te zijn. De Europese Richtlijn geeft vier specifieke regels. De toegang tot een raadsman dient in elk geval te zijn:

- voor het eerste verhoor door de politie of een andere juridische autoriteiten.
- bij het uitvoeren van onderzoekshandelingen of andere handelingen voor de bewijsvergaring;
- bij vrijheidsontneming;
- voordat de verdachte voor een rechtbank verschijnt.⁸⁶¹

De Europese Richtlijn legt ook vast wat het recht tot toegang tot een advocaat inhoudt. Ten eerste heeft de verdachte het recht om privé met zijn raadsman te spreken voorafgaand aan het eerste politieverhoor. Ten tweede mag de raadsman aanwezig zijn bij het verhoor en heeft de raadsman het recht om daadwerkelijk te

⁸⁵⁴ Concept wetsvoorstel raadsman bij politieverhoor, artikel 28a lid 3 Wetboek van Strafvordering, 15 april 2011.

⁸⁵⁵ Memorie van Toelichting, Wijziging van het Wetboek van Strafvordering tot aanvulling van de regeling van het politieverhoor van de verdachte en diens aanhouding en voorgeleiding aan de officier van justitie, de invezekeringstelling en het recht op rechtsbijstand in het strafproces (Wet raadsman en politieverhoor), 22 maart 2011, A.3. Afstand van recht op rechtsbijstand.

⁸⁵⁶ Richtlijn 2013/48/EU van het Europese Parlement en de Raad van 22 oktober 2013.

⁸⁵⁷ Richtlijn 2013/48/EU, artikel 3 lid 1.

⁸⁵⁸ Richtlijn 2013/48/EU, overweging 19 en artikel 3.

⁸⁵⁹ Denk hierbij aan verkeersdelicten, wildplassen en zwart rijden.

⁸⁶⁰ Richtlijn 2013/48/EU, Preambule, overwegingen 18 en 24.

⁸⁶¹ Richtlijn 2013/48/EU, artikel 3 lid 2 sub a t/m d.

participeren in het verhoor. Deze participatie⁸⁶² moet in overeenstemming met de nationale wetgeving gebeuren, echter de daadwerkelijke uitoefening en essentie van dit recht mag niet door de nationale wetgeving beperkt worden. Ten derde mag de raadsman aanwezig zijn bij onderzoekshandelingen waarbij de verdachte aanwezig mag of moet zijn, te weten doorzoekingen, confrontaties en reconstructies.⁸⁶³

In bepaalde gevallen, enkel in het vooronderzoek, kan er afgeweken worden van het recht op toegang tot een raadsman, zoals hierboven beschreven. Het recht op toegang tot een raadsman kan dan tijdelijk worden beperkt. Er kan afgeweken worden als:

- de verdachte op een dusdanig afgelegen plaats verblijft dat het onmogelijk is het recht op toegang tot een raadsman te waarborgen;⁸⁶⁴
- er levens op het spel staan of ernstige bedreiging bestaat voor de vrijheid of de lichamelijke integriteit van een persoon en als er onmiddellijk actie nodig is om een substantieel gevaar voor de strafprocedure te voorkomen.⁸⁶⁵

Deze beperkingen van het recht op toegang tot een raadsman dienen tijdelijk te zijn en aan concrete tijdslimieten verboden. Het mag enkel wanneer dit gerechtvaardigd is gezien de omstandigheden van de zaak en de beslissing moet gemotiveerd worden op basis van de omstandigheden van de specifieke zaak en getoetst kunnen worden door een gerechtelijke instantie.⁸⁶⁶

In de Europese Richtlijn wordt niet specifiek ingegaan op kwetsbare verdachten, zoals minderjarigen of verdachten met een psychische stoornis. Dit komt omdat de Europese Richtlijn voor alle verdachten geldt.

Opsplitsen concept wetsvoorstel raadsman en politieverhoor

Na deze Europese Richtlijn is het concept wetsvoorstel raadsman en politieverhoor gesplitst in twee afzonderlijke wetsvoorstellen. In het ene wetsvoorstel zijn alleen elementen opgenomen die noodzakelijk zijn voor de implementatie van de Europese Richtlijn.⁸⁶⁷ Naast het recht op toegang tot een raadsman in verband met het politieverhoor betreft dit bijvoorbeeld ook het recht om een advocaat in de lidstaat die het Europees arrestatiebevel uitvaardigt, aan te wijzen en de mogelijkheid voor verdachten om een derde naar hun keuze van de vrijheidsbeneming in kennis te stellen. In het andere wetsvoorstel⁸⁶⁸, waarover hier nader gesproken wordt, worden de bepalingen over de eerste fase van het opsporingsonderzoek aangevuld. Deze aan-

⁸⁶² In de preambule is deze participatie geconcretiseerd; het gaat om het stellen van vragen, het geven van verklaringen en het vragen om verduidelijking, zie Richtlijn 2013/48/EU, Preambule overweging 25.

⁸⁶³ Richtlijn 2013/48/EU, artikel 3 lid 3 sub a t/m c.

⁸⁶⁴ Richtlijn 2013/48/EU, artikel 3 lid 5.

⁸⁶⁵ Richtlijn 2013/48/EU, artikel 3 lid 4.

⁸⁶⁶ Richtlijn 2013/48/EU, Preambule, overweging 32.

⁸⁶⁷ *Kamerstukken II*, 2014-15, 34 157.

⁸⁶⁸ *Kamerstukken II*, 2014-15, 34 159.

vulling draagt bij aan de bewustwording van het recht van de verdachte op toegang tot een raadsman in het opsporingsonderzoek. In de toelichting is opgenomen: *“Voor kwetsbare verdachten en verdachten van een strafbaar feit waarop naar de wettelijke omschrijving gevangenisstraf is gesteld van twaalf jaren of meer wordt steeds een raadsman opgeroepen. Voor de verdachten van een strafbaar feit waarvoor voorlopige hechtenis is toegelaten, maar waarop minder dan twaalf jaar gevangenisstraf is gesteld, is het uitgangspunt dat zij in beginsel zelf kunnen beoordelen of zij rechtsbijstand nodig hebben; wanneer dat het geval is wordt een raadsman opgeroepen. In deze gevallen wordt het ophouden voor onderzoek bovendien lang niet altijd gevolgd door een bevel tot invertekeringstelling. Verdachten die op vrije voeten verkeren, worden geacht, nadat zij over hun rechten zijn ingelicht, zelf in staat te zijn te beslissen of zij rechtsbijstand wensen en daarvoor zelf zorg te dragen.”*⁸⁶⁹ Er staat echter niet wat er onder kwetsbare verdachten verstaan wordt. In het wetsvoorstel implementatie richtlijn recht op toegang raadsman wordt wel gesteld: *“Datzelfde geldt ook voor verdachten van wie duidelijk is dat zij hun belangen niet zelf kunnen behartigen (jeugdigen en personen met een verstandelijke handicap of psychische stoornis).”*⁸⁷⁰ Hiermee wordt miskend dat bij een psychisch gestoorde verdachte de stoornis niet altijd zichtbaar is. Hierdoor wordt deze psychisch gestoorde verdachte niet als kwetsbaar aangemerkt en valt deze onder de regeling voor de ‘normale’ verdachte. Wat onder kwetsbaarheid verstaan wordt in het wetsvoorstel, is derhalve niet geheel duidelijk.

Huidige regeling

Op 15 november 2016 vond in de Eerste Kamer de behandeling van de wetsvoorstellen 34 157⁸⁷¹ en 34 159⁸⁷² plaats. De implementatietermijn die in de EU-richt-

⁸⁶⁹ Wetsvoorstel aanvullende bepalingen verdachte, raadsman en enkele dwangmiddelen p, 23; In het Wetsvoorstel implementatie recht op toegang raadsman, pagina 40 staat: *“naarmate het gaat om verdenking van een ernstiger strafbaar feit, het van meer belang is dat de verdachte over rechtsbijstand kan beschikken. Datzelfde geldt ook voor verdachten van wie duidelijk is dat zij hun belangen niet zelf kunnen behartigen (jeugdigen en personen met een verstandelijke handicap of psychische stoornis)”* echter is onduidelijk wie dit bepaald.

⁸⁷⁰ Implementatie van richtlijn 2013/48/EU van het Europees Parlement en de Raad van 22 oktober 2013 betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en in procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel en het recht om een derde op de hoogte te laten brengen vanaf de vrijheidsbeneming en om met derden en consulaire autoriteiten te communiceren tijdens de vrijheidsbeneming (PbEU L294) p. 40. *Kamerstukken II*, 2014-15, 34 157.

⁸⁷¹ Wetsvoorstel tot implementatie van richtlijn 2013/48/EU van het Europees Parlement en de Raad van 22 oktober 2013 betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en in procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel en het recht om een derde op de hoogte te laten brengen vanaf de vrijheidsbeneming en om met derden en consulaire autoriteiten te communiceren tijdens de vrijheidsbeneming (PbEU L294).

⁸⁷² Wetsvoorstel tot Wijziging van het Wetboek van Strafvordering en enige andere wetten

lijn staat, wordt overschreden. Die termijn eindigde op 27 november 2016. De Hoge Raad⁸⁷³ heeft in een prejudiciële beslissing op 13 september 2016 al rekening gehouden met de mogelijkheid dat de implementatietermijn niet zou worden gehaald. De Hoge Raad merkt op dat voor het geval de geldende regelingen, te weten de Beleidsbrief OM⁸⁷⁴ en Beleidsregel van de Raad voor Rechtsbijstand tot verstrekking van subsidie aan advocaten die rechtsbijstand verlenen aan aangehouden verdachten tijdens het politieverhoor, nog van kracht zijn na het verstrijken van de implementatietermijn van de Richtlijn, de in de beleidsbrief en beleidsregel vervatte regeling niet een zodanige inhoud kent dat in dit stadium gezegd kan worden dat alsdan grond bestaat voor het geven van een bevel tot buiten toepassing lating daarvan of tot aanpassing daarvan door de voorzieningenrechter vanwege onmiskenbare strijd met de Richtlijn.⁸⁷⁵ Op 1 maart 2017 zijn de twee wetsvoorstellen⁸⁷⁶ en een uitvoeringsbesluit⁸⁷⁷ in werking getreden waarmee het recht op consultatie van een raadsman voorafgaand aan het verhoor en het recht op bijstand van een advocaat tijdens hun verhoor wordt geformaliseerd. Met deze wetten wordt in artikel 28a Wetboek van Strafvordering geregeld dat de verdachte vrijwillig en ondubbelzinnig afstand kan doen van zijn recht op rechtsbijstand. In artikel 28b Wetboek van Strafvordering is geregeld dat een kwetsbare verdachte geen afstand kan doen van zijn recht op rechtsbijstand. Dit betekent dat een verdachte die als kwetsbaar is aangemerkt voor het eerste verhoor een raadsman spreekt. Met betrekking tot de kwetsbare minderjarige verdachte is in artikel 488c Wetboek van Strafvordering opgenomen dat deze verdachte geen afstand kan doen van het recht op onderhoud met een raadsman voor het eerste verhoor.

Kwetsbaarheid

Gelet op de kwetsbare positie van een verdachte die vermoedelijk lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, is consultatie voorafgaand aan het verhoor en bijstand tijdens het verhoor door een raadsman noodzakelijk.

Zoals in hoofdstuk 2⁸⁷⁸ al aan de orde is gekomen, staan kwetsbare verdachten meer dan de gemiddelde verdachte open voor beïnvloeding van buitenaf.⁸⁷⁹ Bepaalde persoonskenmerken, stoornissen, leeftijd of andere omstandigheden kunnen ervoor

in verband met aanvulling van bepalingen over de verdachte, de raadsman en enkele dwangmiddelen.

⁸⁷³ Hoge Raad, 13 september 2016, ECLI:NL:HR:2016:2068.

⁸⁷⁴ Raadsman bij verhoor per 1 maart 2016, Staatscourant 2016, 8884.

⁸⁷⁵ Hoge Raad, 13 september 2016, ECLI:NL:HR:2016:2068, R.O. 3.6.9.

⁸⁷⁶ Wet van 17 november 2017, *Stb.* 2016,475, inwerkingtreding op 1 maart 2017 en Wet van 17 november 2017, *Stb.* 2016,476, inwerkingtreding op 1 maart 2017.

⁸⁷⁷ Besluit van 26 januari 2017, *Stb.* 2017, 29.

⁸⁷⁸ Zie hoofdstuk 2, paragraaf 3.2 'Kwetsbaarheid'.

⁸⁷⁹ De Ruiter, Peters & Smeets 2010, p. 18-23. Zie ook gezondheidsraad 2004, p. 105.

zorgen dat een verdachte meer dan gemiddeld kwetsbaar is voor suggestieve beïnvloeding door derden.⁸⁸⁰ Een kwetsbare verdachte kan, door zijn jeugdigheid, beperkte wilsvermogens of verminderde handelingsbekwaamheid gemakkelijker te beïnvloeden zijn, waardoor het verstandig kan zijn om een raadsman te spreken voor het politieverhoor. De beïnvloedbaarheid van kwetsbare verdachten tijdens verhoren komt naar voren in de jurisprudentie. In concrete gevallen wijzen gedragsdeskundigen er op dat de rechter en anderen bij de beslissingen oplettend moeten zijn. Er kan mogelijk invloed uitgeoefend zijn op kwetsbare verdachten. Deze invloed kan het gedrag of de inhoud van de verklaring hebben bepaald.⁸⁸¹ Een kwetsbare verdachte kan gevoeliger zijn voor (suggestieve) beïnvloeding. Verdachten met een psychische stoornis kunnen problemen hebben met sociaal contact, moeilijk omgaan met onbekende situaties, een beperkt taalbegrip hebben en/of vragen of uitspraken van anderen moeilijker interpreteren.⁸⁸² Deze stand van zaken laat zien dat er afzonderlijke waarborgen op zijn plek en noodzakelijk kunnen zijn, wil een kwetsbare verdachte rechtsgeldig afstand kunnen doen van zijn recht op rechtsbijstand van een raadsman voor de aanvang van het politieverhoor.⁸⁸³

In het Wetboek van Strafvordering wordt er met zowel minderjarige als met psychisch gestoorde verdachten rekening gehouden. Regelingen met betrekking tot beiden zijn beschreven in Boek vier: 'Enige rechtsplegingen van bijzondere aard'. Deze regelingen zijn op eenzelfde wijze uitgewerkt. De gemeenschappelijke rechtsgrond is, dat de wetgever van mening is dat leeftijd en psychische stoornis geen omstandigheden mogen zijn, waarvan de betrokkene in strafvorderlijke zin nadeel ondervindt. Een belangrijke waarborg is dat bij zowel de minderjarige verdachten als bij de psychisch gestoorde verdachten⁸⁸⁴ een raadsman toegevoegd dient te worden als blijkt dat de verdachte zijn belangen onvoldoende zelfstandig kan bepalen.⁸⁸⁵ Andere waarborgen zijn dat bij minderjarige verdachten het onderzoek ter

⁸⁸⁰ De Ruiter, Peters & Smeets 2010, p. 18-23.

⁸⁸¹ Rechtbank Maastricht, 25 april 2008, ECLI:NL:RBMAA:2008:BD0562, R.O. V3, Verklaringen van de verdachten zelf uit het rapport van Psychologe Van der Sleen. Zie ook Rechtbank 's-Hertogenbosch, 28 juli 2008, ECLI:NL:RBSHE:2008:BD8583, R.O. De bewijsmotivering onder ten aanzien van het primair tenlastegelegde.

⁸⁸² Verhoeven e.a. 2013, p. 115. Zie ook Moonen, De Wit & Hoogveen, 2011, p. 235-250; Gudjonsson, 2010, p. 161-176 en Roberts & Herrington 2011.

⁸⁸³ De Ruiter, Peters & Smeets 2010, p. 18-23. Zie ook Gudjonsson, 2003, p. 127 en p. 382-385 en Posthumus 2005, p. 118.

⁸⁸⁴ Zie artikel 509a Wetboek van Strafvordering, de rechtbank of het gerechtshof kan, indien vermoed wordt dat de geestvermogens van de verdachte gebrekkig ontwikkeld of ziekelijk gestoord zijn, en als gevolg daarvan zijn belangen niet behoorlijk kan behartigen een raadsman toewijzen.

⁸⁸⁵ Vergelijk de artikelen 489 en 509a, 509r Wetboek van Strafvordering.

terechtzingting achter gesloten deuren behandeld wordt⁸⁸⁶ en dat minderjarige verdachten in persoon aanwezig dienen te zijn.⁸⁸⁷ Bij de psychisch gestoorde verdachte is dit laatste facultatief: er kan ingevolge titel IIA Wetboek van Strafvordering besloten worden tot een behandeling van de zaak achter gesloten deuren, met het doel om onnodige leedtoevoeging te voorkomen bij de psychisch gestoorde verdachte. Verder is het in beginsel vereist dat deze ter terechtzingting aanwezig is.⁸⁸⁸ In artikel 509d Wetboek van Strafvordering wordt door de wetgever nog duidelijker in eenzelfde regeling voor beide kwetsbare groepen voorzien. Daarin worden immers verschillende bepalingen betreffende de bijzondere rechtspleging voor minderjarigen van overeenkomstige toepassing verklaard voor de psychisch gestoorde verdachte.⁸⁸⁹

2.2 Auditieve en audiovisuele registratie van het verhoor

Bij kwetsbare verdachten kan het verhoor auditief of audiovisueel opgenomen worden. In het Wetboek van Strafvordering of het Wetboek van Strafrecht zijn geen wettelijke bepalingen die de auditieve of audiovisuele opname van het verhoor regelen. Er is wel een aanwijzing voor het Openbaar Ministerie, die deze auditieve of audiovisuele registratie van het verhoor regelt.⁸⁹⁰

Op 4 december 2012 is er een aanwijzing opgesteld met betrekking tot de auditieve registratie en audiovisuele opname van het verhoor. De aanwijzing luidt: ‘Aanwijzing auditief en audiovisueel registreren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten’.⁸⁹¹ Deze aanwijzing kan als recht in de zin van artikel 79 Wet op de Rechterlijke Organisatie worden aangemerkt. In deze aanwijzing is opgenomen dat er verplichte auditieve registratie plaatsvindt bij alle verhoren van verdachten, geplande getuigen en aangevers als:

- er een overleden slachtoffer is;
- de strafbedreiging twaalf jaar of meer bedraagt;
- de strafbedreiging minder dan twaalf jaar bedraagt en er sprake is van evident zwaar lichamelijk letsel;

⁸⁸⁶ Artikel 459b Wetboek van Strafvordering.

⁸⁸⁷ Artikel 459a Wetboek van Strafvordering.

⁸⁸⁸ Artikel 509d Wetboek van Strafvordering.

⁸⁸⁹ De jurisprudentie met betrekking tot de kwetsbaarheid wordt besproken in paragraaf twee van dit hoofdstuk.

⁸⁹⁰ Deze aanwijzing geldt voor zowel de officier van justitie, als in de tweede aanleg voor de advocaat-generaal.

⁸⁹¹ Aanwijzing auditief en audiovisueel registreren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten, BWBR0032552, inwerkingtreding van de intrekking voorheen door St-crt.2012, nr. 26900 gesteld op 31 mei 2014.

- het gaat om een zedendelict met een strafbedreiging van acht jaar of meer of om seksueel misbruik in een afhankelijkheidsrelatie.

Audiovisuele registratie is verplicht bij alle verhoren van verdachten, geplande getuigen en aangevers als:

- de verhoorder tijdens de uitvoering van het verhoor wordt ondersteund door een gedragsdeskundige en er sprake is van een hierboven onder verplichte auditieve registratie genoemde misdrijven;
- de persoon die wordt verhoord kwetsbaar is en er sprake is van de onder verplichte auditieve registratie genoemde misdrijven.

In de aanwijzing wordt onder kwetsbaar persoon verstaan: minderjarigen onder de zestien jaar oud en personen met een (kennelijke) verstandelijke beperking of cognitieve functiestoornis. Indien de minderjarige onder de twaalf jaar oud is, wordt het verhoor in een kindvriendelijke studio afgenomen. Audiovisuele registratie is ook verplicht wanneer een getuige wordt gehoord door een gedragsdeskundige.

De officier van justitie moet gevallen zoals benoemd in de aanwijzing verplicht het verhoor auditief of audiovisueel laten registreren.⁸⁹² In andere dan hierboven genoemde gevallen kan de officier van justitie facultatief bepalen of het noodzakelijk is het verhoor auditief of audiovisueel te registreren. In de aanwijzing worden de volgende aspecten als reden gegeven om toch te besluiten tot het registreren van het verhoor: de persoon van de betrokkene, de aard van de zaak en het verloop van het verhoor. In de aanwijzing is opgenomen dat onder de reden ‘persoon van de betrokkene’ te denken valt aan een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. De officier van justitie kan beslissen bij een verdachte die vermoedelijk lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis en niet voldoet aan de genoemde eisen in de aanwijzing, de verhoren te laten registreren.

Bij facultatieve registratie bij een verhoor van een getuige of aangever worden ook de belangen van de betrokkene meegewogen. De officier van justitie overlegt met de teamleider van de politie over de facultatieve auditieve en audiovisuele registratie als het een verhoor bij de politie betreft. Bij een verhoor in opdracht van de rechter-commissaris, beveelt deze of het verhoor auditief- of audiovisueel geregistreerd dient te worden.⁸⁹³ Dit wordt vaak in overleg met de officier van justitie gedaan.

De registraties van verhoren worden opgeslagen bij de instantie die de verhoren auditief of audiovisueel heeft geregistreerd. De registraties worden verwijderd als deze niet langer noodzakelijk zijn voor het doel van het onderzoek. Als het opsporingsonderzoek geleid heeft tot vervolging van een verdachte, zal de registratie be-

⁸⁹² De registratie zal de opsporingsambtenaar doen tijdens het verhoor. De officier van justitie geeft de opdracht hiertoe.

⁸⁹³ De rechter-commissaris kan dit op grond van artikel 177 Wetboek van Strafrecht.

waard blijven tot er een onherroepelijke uitspraak is. In andere gevallen worden de registraties even lang bewaard als de verjaringstermijn van het delict. De audiovisuele registraties behoren niet tot de processtukken en de verdediging krijgt geen afschrift. Op verzoek kunnen de verhoren wel door de verdediging uitgeluisterd en nagekeken worden bij de politie en eventueel op zitting worden getoond.⁸⁹⁴ Als een verhoor auditief of audiovisueel opgenomen had moeten worden, maar dit niet gebeurd is, kan dit leiden tot een onherstelbaar vormverzuim.⁸⁹⁵

2.3 Inverzekeringstelling, voorgeleiding, mogelijke opschorting voorlopige hechtenis en overplaatsing van de psychisch gestoorde verdachte

Een verdachte wordt na zijn aanhouding, na maximaal vijftien uur, onverwijld in verzekering gesteld door de (hulp)officier van justitie.⁸⁹⁶ De inverzekeringstelling gebeurt als er nog (nader) onderzoek verricht moet worden naar het begane strafbare feit. Inverzekeringstelling mag alleen voor feiten waar de voorlopige hechtenis voor is toegelaten.⁸⁹⁷ Binnen drie dagen en vijftien uur dient de verdachte voorgeleid te worden aan de rechter-commissaris.⁸⁹⁸ Deze kan de inverzekeringstelling met drie dagen verlengen of de bewaring bevelen voor maximaal veertien dagen.⁸⁹⁹

Een verdachte, die een misdrijf heeft begaan waarop naar de wettelijke omschrijving een gevangenisstraf van vier jaar of meer is gesteld of een delict heeft begaan omschreven in artikel 67 lid 1 onder b en c Wetboek van Strafvordering, kan worden voorgeleid voor de rechter-commissaris. Een verdachte die lijdt aan gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, kan ook voorgeleid worden en daarna in bewaring gesteld worden. Een verdachte die lijdt aan een psychische stoornis, kan gedurende de voorlopige hechtenis behandeling krijgen door een psycholoog en/of psychiater in het huis van bewaring. Ook is het mogelijk dat de rechter-commissaris beslist de voorlopige hechtenis op te heffen, ingevolge artikel 69

⁸⁹⁴ Hoge Raad, 31 januari 2012, ECLI:NL:PHR:2012:BU4214 en Franken 2010, p. 403-418, in het bijzonder p. 409: "*Uitgangspunt is dat audiovisuele registraties niet tot de processtukken behoren en dat de verdediging dus geen afschrift krijgt.*". Alsmede Aben in zijn conclusie bij Hoge Raad 25 mei 2010, ECLI:NL:HR:2010:BK7021, punt 3.5.2. Zie voor de maatstaven van het EVRM geoorloofde beperking op de kennisneming van processtukken Franken 2004, p. 19-28 en over de samenstelling van het procesdossier Lindeman, 2006 p. 431-474.

⁸⁹⁵ Zie de jurisprudentie met betrekking tot dit onderwerp, paragraaf 3.1 van dit hoofdstuk onder 'Auditieve en audiovisuele registratie van het verhoor'.

⁸⁹⁶ Artikel 57 Wetboek van Strafvordering.

⁸⁹⁷ Artikel 58 Wetboek van Strafvordering, de voorlopige hechtenis is toegelaten bij de zogeheten vierjaarsfeiten en feiten die specifiek geregeld zijn in de wet.

⁸⁹⁸ Artikel 59a Wetboek van Strafvordering.

⁸⁹⁹ Artikel 63 en 64 Wetboek van Strafvordering.

Wetboek van Strafvordering, of te schorsen, ingevolge artikel 80 Wetboek van Strafvordering. Het verschil tussen het opheffen en het schorsen van de voorlopige hechtenis zit in het rechtsgevolg. Bij opheffing van de voorlopige hechtenis betekent dit dat de voorlopige hechtenis geëindigd is, terwijl bij schorsing van de voorlopige hechtenis, de vrijheidsbeneming wordt onderbroken en niet beëindigd. Als de verdachte zich niet aan de voorwaarden houdt, op grond waarvan de voorlopige hechtenis geschorst is, dan kan de schorsing worden opgeheven op grond van artikel 82 Wetboek van Strafvordering. Bij een psychisch gestoorde verdachte ligt het in de rede, als er opgeheven of geschorst gaat worden, de voorlopige hechtenis te schorsen en niet op te heffen. De rechter kan dan een behandeling opleggen als één van de voorwaarden van de schorsing.⁹⁰⁰

De verdachte heeft tijdens de detentie, waaronder ook de in verzekeringstelling en de voorlopige hechtenis vallen, recht op medische zorg. Dit recht houdt eveneens het recht op psychische- of psychiatrische hulp in. Indien het nodig is, wordt de verdachte overgeplaatst naar een psychiatrisch ziekenhuis. Deze beslissing wordt op grond van artikel 15 Penitentiaire Beginselenwet door de selectiefunctionaris genomen.

De verdachte die lijdt aan een psychische stoornis, kan ook geplaatst worden in een Penitentiair Psychiatrisch Centrum.⁹⁰¹ Dit is een Penitentiaire Inrichting die is ingericht voor psychiatrische zorg aan gedetineerden. Bij een verwarde verdachte of een verdachte met een psychische stoornis die in verzekering is gesteld of bij wie voorzienbaar is dat deze verdachte na de voorgeleiding naar een Penitentiair Psychiatrisch Centrum gaat, wordt door de officier van justitie tijdens de in verzekeringstelling al de overplaatsing naar een Penitentiair Psychiatrisch Centrum geregeld.⁹⁰² Deze overplaatsing kan geregeld worden door het NIFP. De overplaatsing naar een psychiatrisch ziekenhuis kan middels artikel 15 Penitentiaire Beginselenwet geregeld worden. Een opsporingsambtenaar regelt de (fysieke) overplaatsing van de verdachte. Als de verwardheid of de psychische stoornis pas net voor de voorgeleiding naar voren komt en overplaatsing in de rede lijkt te liggen dan kan de officier van justitie een spoedconsult aanvragen. Het spoedconsult is een consult door een psycholoog of psychiater om te bepalen of er een overplaatsing moet plaatsvinden. De voorgeleiding kan, als de termijnen het toestaan, in overleg met de rechter-commissaris later op de dag gepland worden. Als het spoedconsult na de voorgeleiding plaatsvindt, dan moet het Bureau Selectiefunctionarissen geraadpleegd worden. Dit levert echter

⁹⁰⁰ Nota 19 november 2010, Landelijk Overleg van de Voorzitters van Strafsystemen.

⁹⁰¹ Artikel 20c van Regeling van de Staatssecretaris van Justitie van 9 december 2009, nr. 5589296/09/DJI, houdende wijziging van de Regeling selectie, plaatsing en overplaatsing van gedetineerden, in verband met het creëren van het Penitentiair Psychiatrisch Centrum voor de bijzondere opvang van gedetineerden die forensische zorg behoeven, *Stb.* 2009, nr. 19971.

⁹⁰² Openbaar Ministerie, Juridische Kennis Systeem, verwarde/psychiatrische verdachte.

een onwenselijke situatie op, aangezien de verdachte dan enige tijd in een huis van bewaring verblijft waar mogelijk geen juiste zorg is voor de psychisch gestoorde verdachte.⁹⁰³ Als de psychische stoornis op een later moment tot uiting komt en er wordt een behandeling of een overplaatsing noodzakelijk geacht, dan kan dit geregeld worden via het psycho-medisch overleg. Indien er klinische zorg nodig is, wordt er via het psycho-medisch overleg⁹⁰⁴ een indicatiestelling aangevraagd bij het NIFP. Het zorgaanbod in de penitentiaire inrichting en de overplaatsing naar interne of externe voorzieningen komen via een psycho-medisch overleg tot stand.⁹⁰⁵ In principe wordt een verdachte met psychische of psychiatrische problematiek in de ggz geplaatst, tenzij er sprake is van een contra-indicatie. Deze contra-indicatie is er bijvoorbeeld als het Openbaar Ministerie oordeelt dat de verdachte niet middels de geestelijke gezondheidszorg geplaatst kan worden.⁹⁰⁶ Het Openbaar Ministerie heeft een adviesfunctie en wordt bij een daadwerkelijke overplaatsing of het toekennen van zorg aan de verdachte op de hoogte gesteld. De directeur van de inrichting waar de verdachte verblijft, kan bij een verdachte, die lijdt aan een psychische stoornis, zorgen dat de verdachte overgeplaatst wordt.⁹⁰⁷ Uit artikel 30 van de Regeling selectie, plaatsing en overplaatsing van gedetineerden blijkt dat bij de overplaatsing van een gedetineerde naar een psychiatrisch ziekenhuis drie adviezen noodzakelijk zijn, te weten:

1. Een schriftelijk advies van het psycho-medisch overleg van de inrichting betreffende de psychiatrische problematiek en de wenselijkheid van opname;
2. Een advies met de inschatting van het vlucht- en maatschappelijk risico dat aan de plaatsing verbonden is;
3. Een schriftelijk advies van het Openbaar Ministerie zolang de vrijheidsbepaling is gebaseerd op het bevel tot voorlopige hechtenis, dan wel indien bij het vonnis een executie-indicator is gegeven.⁹⁰⁸ Deze beslissing kan genomen worden op grond van artikel 15 lid 5 Penitentiaire beginselenwet. Tegen deze beslissing staat geen beroep open, zie artikel 17 lid 1 sub a Penitentiaire beginselenwet. Er staat voor de verdachte wel beroep open tegen een overplaat-

⁹⁰³ Openbaar Ministerie, Juridische Kennis Systeem, Voorgeleiding van een verwarde/psychiatrische verdachte.

⁹⁰⁴ Indien een justitiabele in een Penitentiaal Psychiatrisch Centrum (PPC) verblijft, dan indiceert het multidisciplinair overleg of het psycho-medisch overleg (PMO).

⁹⁰⁵ Het psycho-medisch overleg heeft als taak de individuele zorg van de inrichtingspsycholoog, forensisch psychiater, arts en verpleegkundige af te stemmen.

⁹⁰⁶ Ministerie van Veiligheid en Justitie 2013, p. 60.

⁹⁰⁷ Regeling selectie, plaatsing en overplaatsing van gedetineerden, 01 maart 2014, laatste wijziging 10 februari 2014, *Stcrt.* 2014, 4617.

⁹⁰⁸ Artikel 30, Plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis, van Regeling selectie, plaatsing en overplaatsing van gedetineerden, 01 maart 2014, laatste wijziging 10 februari 2014, 2014, 4617.

sing of plaatsing op een bepaalde afdeling of inrichting.⁹⁰⁹

3. Praktijk

3.1 De jurisprudentie

Raadsman bij politieverhoor en de kwetsbare verdachte

De Hoge Raad heeft zich op 30 juni 2009⁹¹⁰ over de kwestie raadsman bij politieverhoor uitgesproken. De Hoge Raad heeft vooropgesteld dat een aangehouden verdachte, voorafgaand aan het verhoor door een opsporingsambtenaar, de gelegenheid moet hebben een advocaat te raadplegen. Dit houdt niet in dat er een raadsman bij het politieverhoor aanwezig mag zijn. Een minderjarige verdachte heeft op dat moment wel recht op bijstand van een raadsman of een vertrouwenspersoon bij het politieverhoor.⁹¹¹ Dit wordt nogmaals bevestigd door de Hoge Raad⁹¹² in een uitspraak van 18 november 2014.⁹¹³ De Hoge Raad geeft aan dat: *“Uit de rechtspraak van het EHRM kan echter niet worden afgeleid dat de verdachte recht heeft op de aanwezigheid van een advocaat bij het politieverhoor. Het voren overwogene brengt mee dat de aangehouden verdachte vóór de aanvang van het eerste verhoor dient te worden gewezen op zijn recht op raadpleging van een advocaat. Behoudens in het geval dat hij uitdrukkelijk dan wel stilzwijgend doch in elk geval ondubbelzinnig afstand heeft gedaan van dat recht, dan wel bij het bestaan van dwingende redenen als door het EHRM bedoeld, zal hem binnen de grenzen van het redelijke de gelegenheid moeten worden geboden dat recht te verwezenlijken. Het voorgaande ziet zowel op aangehouden strafrechtelijk volwassenen als op aangehouden strafrechtelijk jeugdigen. Opmerking verdient dat voor aangehouden jeugdige verdachten geldt dat zij tevens recht hebben op bijstand door een raadsman of een andere vertrouwenspersoon tijdens het verhoor door de politie.”*⁹¹⁴

Daarnaast geeft de Hoge Raad aan dat het opstellen van een algemene regeling met betrekking tot de rechtsbijstand voor of bij het politieverhoor niet zijn taak is.⁹¹⁵ Als een aangehouden verdachte niet de gelegenheid krijgt om voor het eerste politieverhoor contact te hebben met een raadsman, dan kan dit volgens de Hoge Raad leiden tot een vormverzuim⁹¹⁶ en tot bewijsuitsluiting.⁹¹⁷ De Hoge Raad⁹¹⁸ stelt

⁹⁰⁹ Artikel 18 lid 1 sub a Penitentiaire Beginselenwet.

⁹¹⁰ Hoge Raad, 30 juni 2009, ECLI:NL:HR:2009:BH3079, zie ook Hoge Raad, 30 juni 2009, ECLI:NL:HR:2009:BH3081, Hoge Raad, 30 juni 2009, ECLI:NL:HR:2009:BH3084 en Hoge Raad 10 januari 2012, ECLI:NL:HR:2012:BT7095.

⁹¹¹ Hoge Raad, 30 juni 2009, ECLI:NL:HR:2009:BH3079, R.O. 2.5 en 2.6.

⁹¹² Hoge Raad, 18 november 2014, ECLI:NL:HR:2014:3288.

⁹¹³ Hoge Raad, 18 november 2014, ECLI:NL:HR:2014:3288, R.O. 3.3.

⁹¹⁴ Hoge Raad, 18 november 2014, ECLI:NL:HR:2014:3288, R.O. 3.3. onder 2.5 en 2.6.

⁹¹⁵ Hoge Raad, 30 juni 2009, ECLI:NL:HR:2009:BH3079, R.O. 2.4.

⁹¹⁶ Zoals bedoeld in artikel 359a Wetboek van Strafvordering.

geen algemene regeling op, maar scherpt de regels betreffende het recht op rechtsbijstand eind 2015 aan. De Hoge Raad heeft bepaald dat de aangehouden verdachte per 1 maart 2016 recht heeft op bijstand van een raadsman tijdens zijn eerste verhoor, alsmede de daarop volgende verhoren door een opsporingsambtenaar.⁹¹⁹ Indien een aangehouden verdachte niet de gelegenheid is geboden om zich bij zijn verhoor door een opsporingsambtenaar te laten bijstaan door een raadsman, zal dit in de regel leiden tot een vormverzuim als bedoeld in artikel 359a Wetboek van Strafvordering.⁹²⁰

De Hoge Raad⁹²¹ is van oordeel dat ook bij een verdachte die voor het verhoor aan geeft geen advocaat te willen spreken maar hier tijdens het verhoor op terugkomt, er aan het vereiste van artikel 28 Wetboek van Strafvordering voldaan moet worden. Aan de verdachte dient zoveel mogelijk de gelegenheid verschaft te worden om zich met zijn raadsman in verbinding te stellen.⁹²² De rechter zal per geval bekijken of er een sprake is van een vormverzuim als niet aan het vereiste van artikel 28 Wetboek van Strafvordering voldaan is. De Hoge Raad overweegt hierbij het volgende: *“de rechter zal aan de hand van de omstandigheden van het geval moeten beoordelen of het feit dat het politieverhoor niet is onderbroken om de verdachte desverzocht zijn raadsman te doen raadplegen een vormverzuim als bedoeld in art. 359a Sv oplevert en, indien wordt geoordeeld dat dit het geval is, welke gevolgen daaraan moeten worden verbonden. Daarbij zal de rechter onder meer in aanmerking kunnen nemen de aard en ernst van de beschuldiging, de gegevens waarover verdachte en de advocaat ten tijde van de consultatie konden beschikken, de inhoud van de verklaringen die verdachte eerder heeft afgelegd en het verloop van het verhoor”*.⁹²³

De Hoge Raad⁹²⁴ heeft in de Hoogerheide zaak⁹²⁵ bepaald dat bij een verdachte die afstand doet van zijn recht op rechtsbijstand en ten aanzien van wie de wetgever heeft voorzien in ambtshalve toevoeging van een raadsman,⁹²⁶ de rechter erop moet toezien dat aan de eisen van het recht op een eerlijk proces, artikel 6 EVRM, is vol-

⁹¹⁷ Hoge Raad, 30 juni 2009, ECLI:NL:HR:2009:BH3079, R.O. 2.7.1 en 2.7.2. Zie ook Hoge Raad, 10 januari 2012, ECLI:NL:HR:2012:BT7095, R.O. 2.2.3.

⁹¹⁸ Hoge Raad, 22 december 2015, ECLI:NL:HR:2015:3608.

⁹¹⁹ Hoge Raad, 22 december 2015, ECLI:NL:HR:2015:3608, R.O. 6.3.

⁹²⁰ Hoge Raad, 22 december 2015, ECLI:NL:HR:2015:3608, R.O. 6.4.1.

⁹²¹ Hoge Raad, 07 juni 2016, ECLI:NL:HR:2016:1115.

⁹²² Hoge Raad, 07 juni 2016, ECLI:NL:HR:2016:1115, R.O. 3.5.1.

⁹²³ Hoge Raad, 07 juni 2016, ECLI:NL:HR:2016:1115, R.O. 3.5.2.

⁹²⁴ Hoge Raad, 17 november 2009, ECLI:NL:PHR:2009:BI2315.

⁹²⁵ Deze zaak is uitgebreid besproken in hoofdstuk 5, paragraaf 3.1 onder ‘De zaak Hoogerheide’. Het standpunt van het EHRM wordt besproken in hoofdstuk 8, paragraaf 4.1 Het EVRM en EHRM.

⁹²⁶ Julien C. ziet af van toevoeging van een raadsman en kiest ervoor zichzelf te verdedigen.

daan. De rechter moet de verdachte ambtshalve en met oplettendheid beschermen. De rechter dient in dat kader te bepalen of de afstand van rechtsbijstand ondubbelzinnig, desbewust en vrijwillig is gedaan.⁹²⁷ De Hoge Raad legt niet uit wat er onder deze ondubbelzinnige, desbewuste en vrijwillige afstand verstaan dient te worden. Wel overweegt de Hoge Raad dat het Gerechtshof 's-Hertogenbosch⁹²⁸ een indringendere toets had moeten aanleggen dan het Gerechtshof 's-Hertogenbosch kennelijk deed. Het Gerechtshof 's-Hertogenbosch had de verdachte een kans moeten geven te overleggen met de aanwezige raadsman en zich te beraden omtrent de gevolgen van de door de verdachte ingenomen proceshouding. Daarnaast is de Hoge Raad kritisch over het feit dat het Gerechtshof 's-Hertogenbosch in het arrest geen overweging gewijd aan de door verdachte gedane 'afstand' van de rechtsbijstand. Het Gerechtshof 's-Hertogenbosch had de motieven van de verdachte voor diens keuze om af te zien van rechtsbijstand moeten onderzoeken. Ook is het belang van rechtsbijstand en de consequenties van het ontbreken hiervan op geen enkel moment aan de verdachte voorgehouden.⁹²⁹

Een beslissing van het Gerechtshof Amsterdam⁹³⁰ sluit aan bij een uitspraak van het EHRM.⁹³¹ Daarin heeft het Gerechtshof Amsterdam bepaald dat een minderjarige verdachte slechts afstand kan doen van het recht op raadpleging van een advocaat voorafgaand aan het eerste politieverhoor en van het recht op bijstand van een advocaat of een andere vertrouwenspersoon tijdens het politieverhoor, indien hij of zij in staat moet worden geacht de betekenis van die rechten te begrijpen en te overzien wat de consequenties zijn. Er dient ondubbelzinnig afstand te worden gedaan van het consultatierecht, de enkele mededeling dat de verdachte afstand doet van zijn consultatierecht is niet voldoende. Het is noodzakelijk dat blijkt dat de verdachte daadwerkelijk heeft begrepen van welk recht hij afstand doet en wat de gevolgen daarvan kunnen zijn. In deze zaak gaat het om een verdachte die ten tijde van het verhoor bijna achttien jaar oud is. Deze minderjarige verdachte is zwakzinnig, blijkt uit een psychologisch rapportage, en er dient van uitgegaan te worden dat de verdachte, door zijn zwakzinnigheid, niet in staat is het belang van het consultatierecht en de gevolgen van het doen van afstand van dit recht in te zien.⁹³²

⁹²⁷ Hoge Raad, 17 november 2009, ECLI:NL:PHR:2009:BI2315, R.O. 3.4.

⁹²⁸ Gerechtshof 's-Hertogenbosch, 26 februari 2008, ECLI:NL:GHSHE:2008:BC5105.

⁹²⁹ Hoge Raad, 17 november 2009, ECLI:NL:PHR:2009:BI2315, R.O. 3.5 en 3.6.

⁹³⁰ Gerechtshof Amsterdam, 9 december 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BO8221.

⁹³¹ EHRM, 24 september 2009, nr. 7025/04 (*Pishchalnikov/Rusland*). Deze zaak is in hoofdstuk 2, paragraaf 3.2 'Kwetsbaarheid' besproken.

⁹³² Gerechtshof Amsterdam, 9 december 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BO8221, R.O. 3. Zie ook Gerechtshof Arnhem, 21 april 2010, ECLI:NL:GHARN:2010:BM1937, R.O. Bij de beoordeling van het verweer zijn de volgende feiten en omstandigheden van belang.

Dat een verdachte die lijdt aan een psychische stoornis kwetsbaar is in het politieverhoor en dat hiermee rekening moet worden gehouden, wordt bevestigd door een uitspraak van de Rechtbank 's-Hertogenbosch.⁹³³ In deze zaak is een verdachte diverse malen gehoord door opsporingsambtenaren. De Rechtbank 's-Hertogenbosch stelt vast dat bij aanvang van het eerste verhoor voor de opsporingsambtenaren die de verdachte verhoren, duidelijk moet zijn geweest dat de verdachte mogelijk zou lijden aan een psychische stoornis⁹³⁴. Een getuige heeft voor aanvang van de politieverhoren de opsporingsambtenaren op de hoogte gesteld van de psychische stoornis van de verdachte. De opsporingsambtenaren hebben nagelaten daar adequaat rekening mee te houden. De herhaalde suggestie van één van de bij het verhoor betrokken opsporingsambtenaren dat er bij de verhoren een gedragsdeskundige betrokken moest worden, is stelselmatig door leidinggevend genegerd. Een forensisch psycholoog luistert de opnames van het verhoor na afloop terug, en stelt vast dat de verhoorders veel gesloten en suggestieve vragen aan de verdachte hebben gesteld. Daarnaast wordt de verdachte, verkerend in een acute psychotische toestand, langdurig verhoord en wordt er door de verhoorders geen rekening gehouden met de beperkingen in het denkvermogen en het geheugen van de verdachte. De Rechtbank 's-Hertogenbosch is van oordeel dat niet is vast te stellen of de verklaringen van de verdachte uit eigen beweging en in zoverre (voldoende) vrijwillig zijn afgelegd en daardoor betrouwbaar zijn. De afgelegde verklaringen van de verdachte tijdens deze verhoren worden daarom niet als bewijs gebruikt.⁹³⁵ De verdachte wordt overigens wel veroordeeld tot terbeschikkingstelling met bevel tot verpleging, vanwege voldoende ander bewijs.⁹³⁶ Uit deze zaak blijkt, dat de rechter consequenties verbindt aan het feit dat een verdachte, die lijdt aan een psychische stoornis, gevoelig is voor suggestieve vraagstelling en daardoor beïnvloed kan raken. In deze zaak worden de verklaringen van het bewijs uit gesloten.⁹³⁷

Uit bovengenoemde jurisprudentie komt naar voren dat er bij verdachten die vermoedelijk lijden aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens en als gevolg daarvan kwetsbaar zijn, extra maatregelen genomen dienen te worden om deze kwetsbaarheid te compenseren. Er dient rekening gehouden te worden met de intellectuele en emotionele capaciteiten van de verdachte. Bovendien moeten er compenserende maatregelen genomen worden om deze kwetsbare verdachte volledig bewust te laten zijn van zijn of haar recht op verdedi-

⁹³³ Rechtbank 's-Hertogenbosch, 8 maart 2013, ECLI:NL:RBOBR:2013:BZ3559.

⁹³⁴ Een psychische stoornis met psychotische kenmerken.

⁹³⁵ Rechtbank 's-Hertogenbosch, 8 maart 2013, ECLI:NL:RBOBR:2013:BZ3559, R.O. Bewijs. De politieverhoren.

⁹³⁶ Rechtbank 's-Hertogenbosch, 8 maart 2013, ECLI:NL:RBOBR:2013:BZ3559, R.O. Het oordeel van de rechtbank.

⁹³⁷ Rechtbank 's-Hertogenbosch, 8 maart 2013, ECLI:NL:RBOBR:2013:BZ3559, R.O. Bewijs. De politieverhoren.

ging en rechtsbijstand⁹³⁸ het moet duidelijk zijn dat deze kwetsbare verdachte de consequenties van zijn of haar beslissing kan overzien. Dit wordt niet anders nu de Hoge Raad bepaald heeft dat er sinds 1 maart 2016 een raadsman bij het verhoor aanwezig mag zijn. Procespartijen dienen alert te zijn op de kwetsbaarheid van een psychisch gestoorde verdachte, zodat deze gecompenseerd kan worden.

Auditieve en audiovisuele registratie van het verhoor

Er worden twee zaken besproken die specifiek zien op de auditieve of audiovisuele registratie van verhoren bij een verdachte, die lijdt aan een psychische stoornis en bij wie het nagelaten is om de verhoren te registreren of volgens de aanwijzing te handelen. Daarnaast worden zaken besproken waarbij er fouten zijn gemaakt bij de auditieve of audiovisuele registratie van het verhoor en een uitspraak waarbij de noodzaak en het voordeel van auditieve of audiovisuele registratie van het verhoor naar voren komt.

In een zaak bij de Rechtbank Gelderland⁹³⁹ is het verhoor van de verdachte niet opgenomen conform de ‘Aanwijzing auditief en audiovisueel registreren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten’. De verdediging voert aan dat de verdachte de bekentenis heeft afgelegd onder invloed van zijn angststoornis. Er is sprake van een onherstelbaar vormverzuim nu het verhoor niet is opgenomen en de betrouwbaarheid van het verhoor niet getoetst kan worden.⁹⁴⁰ De Rechtbank Gelderland oordeelt dat conform de ‘Aanwijzing auditief en audiovisueel registreren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten’ het verhoor auditief geregistreerd had moeten worden. Dit levert een vormverzuim op, een onherstelbaar vormverzuim nu het verhoor niet alsnog auditief geregistreerd kan worden. Het vormverzuim is echter voldoende gecompenseerd, doordat de verdachte zelf aangeeft dat het verhoor in goede sfeer verlopen is en de verbalisanten gehoord zijn bij de rechter-commissaris, en het vormverzuim heeft geen consequenties.⁹⁴¹

In een zaak bij de Rechtbank ‘s-Hertogenbosch⁹⁴², die behandeld wordt voordat de aanwijzing ‘Aanwijzing auditief en audiovisueel registreren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten’ in januari 2013 in werking is getreden, worden de

⁹³⁸ Het recht van een verdachte op verdediging wordt als één van de grondslagen van een eerlijk proces beschouwd en omvat mede het recht op rechtsbijstand, zie artikel 18 Grondwet, artikel 6 lid 3 onderdeel c EVRM en artikel 14 lid 3 onderdeel b IVBPR.

⁹³⁹ Rechtbank Gelderland, 25 februari 2014, ECLI:NL:RBGEL:2014:1191.

⁹⁴⁰ Rechtbank Gelderland, 25 februari 2014, ECLI:NL:RBGEL:2014:1191, R.O. Beoordeling door de rechtbank, Verweer verdediging/bewijsuitsluiting.

⁹⁴¹ Rechtbank Gelderland, 25 februari 2014, ECLI:NL:RBGEL:2014:1191, R.O. Beoordeling door de rechtbank, Verweer verdediging/bewijsuitsluiting, onder de rechtbank overweegt als volgt.

⁹⁴² Rechtbank ‘s-Hertogenbosch, 26 november 2010, ECLI:NL:RBSHE:2010:BO6872.

verhoren van de verdachte niet audiovisueel of auditief geregistreerd omdat de ‘Aanwijzing auditief en audiovisueel registreren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten’ zulke registratie niet voorschrijft.⁹⁴³ De advocaat van de verdachte stelt zich op het standpunt dat het voor de verhoorders vanaf het begin duidelijk moest zijn dat de verdachte zwakbegaafd is. De verdachte is tijdens de voorgeleiding bezocht door een psycholoog en die rapporteert dat de verdachte vanaf het begin van het gesprek een zwakbegaafde indruk maakte. De raadsman is van mening dat onder deze omstandigheden de verhoren auditief of audiovisueel geregistreerd hadden moeten worden of dat er een raadsman bij het verhoor aanwezig had moeten zijn.⁹⁴⁴ De Rechtbank ’s-Hertogenbosch oordeelt dat: *“De cognitieve beperking of anderszins bestaande kwetsbaarheid van verdachte niet noopte tot het audiovisueel of auditief registreren van de verhoren. Het openbaar ministerie heeft over zulke registratie regels gesteld in de ‘Aanwijzing auditief en audiovisueel registreren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten’.* Noch op grond van de ten tijde van de verhoren geldende aanwijzing, noch op grond van de thans geldende-, was auditieve of audiovisuele registratie in de drugszaak of in onderhavige zaak aangewezen. Het niet opnemen van de verhoren van verdachte is derhalve evenmin als een verzuim van vormen aan te merken.”⁹⁴⁵ De Rechtbank ’s-Hertogenbosch is derhalve van oordeel dat er geen sprake is van een welbewuste schending of grove veronachtzaming en er worden geen nadere consequenties verbonden aan het vormverzuim, wat op grond van artikel 359a Wetboek van Strafrecht wel mogelijk is.⁹⁴⁶

Het Gerechtshof ’s-Hertogenbosch⁹⁴⁷ oordeelt in een andere zaak hetzelfde. De verdediging doet een beroep op het feit dat er tijdens de verhoren geen gevolg is gegeven aan het bepaalde in de ‘Aanwijzing auditieve en audiovisuele registreren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten’. Het Gerechtshof ’s-Hertogenbosch is van mening dat tijdens de verhoren de aanwijzing uit 2010 gold. De achtergrond van de aanwijzing is de waarheidsvinding. Er is in dit geval sprake van een vormverzuim. Het Gerechtshof ’s-Hertogenbosch oordeelt: *“De Aanwijzing dient het belang van de toetsbaarheid door de verdediging van de door een (mede-)verdachte/getuige afgelegde verklaring. De verplichting(en) voortvloeiend uit de Aanwijzing ziet/zien niet op het verkrijgen van het bewijs. In zoverre kan niet worden gezegd dat het*

⁹⁴³ Rechtbank ’s-Hertogenbosch, 26 november 2010, ECLI:NL:RBSHE:2010:BO6872, R.O. Het standpunt van de officier van justitie. De verdenking tegen de verdachte was betrokkenheid bij een drugslab c.q. de productie van synthetische drugs.

⁹⁴⁴ Rechtbank ’s-Hertogenbosch, 26 november 2010, ECLI:NL:RBSHE:2010:BO6872, R.O. Standpunt van de verdediging.

⁹⁴⁵ Rechtbank ’s-Hertogenbosch, 26 november 2010, ECLI:NL:RBSHE:2010:BO6872, R.O. Oordeel van de rechtbank.

⁹⁴⁶ Rechtbank ’s-Hertogenbosch, 26 november 2010, ECLI:NL:RBSHE:2010:BO6872, R.O. Oordeel van de rechtbank.

⁹⁴⁷ Gerechtshof ’s-Hertogenbosch, 7 oktober 2015, ECLI:NL:GHSHE:2015:3956.

*bewijsmateriaal door het verzuim is verkregen. Evenmin is gebleken dat door het niet naleven van de Aanwijzing het recht van verdachte op een eerlijk proces in de zin van art. 6 EVRM is geschonden, in het bijzonder niet nu de verdediging in de gelegenheid is gesteld bij de rechter-commissaris [de zoon van verdachte], alsmede de verbalisanten die de verhoren hebben afgenomen, te horen.”*⁹⁴⁸ Het verweer wordt verworpen.

Uit bovenstaande uitspraken blijkt dat het niet op de juiste manier auditief of audiovisueel registreren van het verhoor kan leiden tot een vormverzuim. Aan dit vormverzuim kan de rechter op grond van artikel 359a lid 1 Wetboek van Strafvordering consequenties verbinden. Echter, een vormverzuim hoeft niet altijd consequenties te hebben. In een zaak bij het Gerechtshof Amsterdam⁹⁴⁹ is een gedeelte van een getuigenverhoor niet audiovisueel geregistreerd. De getuige geeft aan dat hij geen openheid van zaken wil geven als het verhoor audiovisueel geregistreerd wordt. Na overleg tussen de verhoorders, de teamleider, de officier van justitie en de recherche officier van justitie is besloten dat een gedeelte van het verhoor zonder opname zou plaatsvinden. Dit is gedaan onder de volgende voorwaarden: *“Dit verzoek expliciet en op initiatie van de getuige werd gedaan; de getuige nogmaals werd gewezen op het feit dat alles wat hij de verbalisanten vertelde zou worden geverbaliseerd en in het dossier zou worden gebruikt en dat het gesprek zou worden afgebroken nadat een beeld was verkregen van de informatie die getuige wilde mededelen en waarover hij beschikte”*⁹⁵⁰ De verdediging is van mening dat dit leidt tot een vormverzuim.⁹⁵¹ Het Gerechtshof Amsterdam oordeelt dat dit geen vormverzuim oplevert en dat het recht op een eerlijk proces niet geschaad is. Het verzoek wordt afgewezen.⁹⁵²

Het Gerechtshof Amsterdam⁹⁵³ beslist in een andere zaak dat de auditieve registratie van het verhoor van aangeefster, die niet bewaard is gebleven, tot een verzuim leidt. Het Gerechtshof Amsterdam is echter van oordeel dat de wijze waarop het verhoor gerelateerd is voldoende inzicht geeft in de geestelijke toestand van de aangeefster ten tijde van haar aangifte en de verdediging heeft bij de rechter-commissaris de aangeefster nader kunnen horen. Hierdoor is het veroorzaakte verzuim voldoende gecompenseerd en wordt er door het Gerechtshof Amsterdam geen gevolgen ex

⁹⁴⁸ Gerechtshof 's-Hertogenbosch, 7 oktober 2015, ECLI:NL:GHSHE:2015:3956, R.O. Bijzondere overwegingen omtrent het bewijs.

⁹⁴⁹ Gerechtshof Amsterdam, 18 november 2014, ECLI:NL:GHAMS:2014:4776.

⁹⁵⁰ Gerechtshof Amsterdam, 18 november 2014, ECLI:NL:GHAMS:2014:4776, R.O. III. Gang van zaken rond [getuige 1], Feiten.

⁹⁵¹ Gerechtshof Amsterdam, 18 november 2014, ECLI:NL:GHAMS:2014:4776, R.O. III. Gang van zaken rond [getuige 1], Standpunt van de verdediging.

⁹⁵² Gerechtshof Amsterdam, 18 november 2014, ECLI:NL:GHAMS:2014:4776, R.O. III. Gang van zaken rond [getuige 1], Het oordeel van het hof.

⁹⁵³ Gerechtshof Amsterdam, 18 oktober 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BO1205.

artikel 359a lid 1 Wetboek van Strafvordering aan het vormverzuim verbonden.⁹⁵⁴

In een andere zaak beslist de Rechtbank Rotterdam⁹⁵⁵ ook dat het veroorzaakte verzuim geen gevolgen heeft. In deze zaak is de aangever gediagnosticeerd met een stoornis in het autistische spectrum PDD-NOS. De verdachte had, op grond van de ‘Aanwijzing opsporing en vervolging inzake seksueel misbruik’, in de studio verhoord moeten worden, echter is het verhoor audiovisueel opgenomen in een reguliere verhoorkamer. De Rechtbank Rotterdam is van oordeel dat er onvoldoende omstandigheden zijn vastgesteld of gebleken waaruit zou kunnen worden opgemaakt dat de verdachte feitelijk in zijn belangen is geschaad, mede omdat de verhoren niet voor het bewijs worden gebezigd. Dit vormverzuim hoeft dan ook niet te leiden tot enige consequenties.⁹⁵⁶

Auditieve of audiovisuele registratie van het verhoor kan niet alleen noodzakelijk zijn voor de controle van de verdediging op het verhoor, maar is ook te gebruiken voor gedragsdeskundigen om het verhoor terug te luisteren en/of bekijken. In een zaak bij de Rechtbank Amsterdam⁹⁵⁷ komt de vraag naar boven of de verdachte leed aan een ‘acute dissociatieve toestand’. Het is belangrijk om dit vast te stellen in verband met de beoordeling van de mate waarin verdachte in staat was zijn wil om te handelen te bepalen, dan wel in verband met de beoordeling of verdachte diens handelen kan worden aangerekend. De gedragsdeskundigen kunnen bij de beoordeling kennis nemen van de audiovisuele opnamen van de verhoren.⁹⁵⁸

Uit bovenstaande jurisprudentie komt naar voren dat het zich niet houden aan de ‘Aanwijzing auditief en audiovisueel registreren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten’ leidt tot een vormverzuim. De rechter beslist of het vormverzuim consequenties heeft en zo ja welke consequenties hij daar op grond van artikel 359a lid 1 Wetboek van Strafvordering aan verbindt. Een vormverzuim hoeft namelijk geen consequenties te hebben, als er geen sprake was welbewuste schending of grove veronachtzaming en het vormverzuim voldoende gecompenseerd is. Ingevolge artikel 359a lid 1 onder b kan een consequentie van een vormverzuim zijn dat het betreffende verhoor niet mag bijdragen aan het bewijs van het tenlastegelegde feit. In dat geval dienen er genoeg andere bewijsmiddelen te zijn om tot een bewezenverklaring te komen.

⁹⁵⁴ Gerechtshof Amsterdam, 18 oktober 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BO1205, R.O. Formele verweren.

⁹⁵⁵ Rechtbank Rotterdam, 6 september 2011, ECLI:NL:RBROT:2011:BT1760.

⁹⁵⁶ Rechtbank Rotterdam, 6 september 2011, ECLI:NL:RBROT:2011:BT1760, R.O. ontvankelijkheid openbaar ministerie en rechtmatigheid van het verkregen bewijs, onder Ad f.

⁹⁵⁷ Rechtbank Amsterdam, 3 maart 2011, ECLI:NL:RBAMS:2011:BP6638.

⁹⁵⁸ Rechtbank Amsterdam, 3 maart 2011, ECLI:NL:RBAMS:2011:BP6638, R.O. 3.4. Het oordeel van de rechtbank en R.O. 3. Beslissing.

Inverzekeringstelling, voorgeleiding, mogelijke opschorting van de voorlopige hechtenis en overplaatsing van de psychisch gestoorde verdachte

Er zijn slechts enkele zaken die specifiek zien op de schorsing van de voorlopige hechtenis in het kader van een psychische stoornis. Een verklaring hiervoor is dat bij een inhoudelijke behandeling, de overweging om de voorlopige hechtenis al dan niet op te heffen of te schorsen waarschijnlijk niet in het vonnis opgenomen wordt, omdat de rechter hier al eerder over geoordeeld heeft. De beschikking waarin de rechter dit eerder besloten heeft, wordt vaak niet gepubliceerd. De uitspraken waarin een overweging wordt opgenomen, zijn dikwijls zaken waarin de schorsing van de rechtsvervolging wordt gevraagd op basis van de ernst van de psychische stoornis en deze schorsing ook toegekend wordt. Bij die zaken wordt er door de rechtbank een beslissing genomen over de voorlopige hechtenis.⁹⁵⁹

Een proces-verbaal van een regiezitting van de Rechtbank 's-Gravenhage⁹⁶⁰ ziet op een verzoek van de verdediging aan de rechtbank om de verdachte op grond van artikel 78 lid 4 Wetboek van Strafvordering op een Forensisch Psychiatrische Afdeling van een ggz-instelling te plaatsen om daar zijn voorlopige hechtenis verder te ondergaan. De Rechtbank 's-Gravenhage oordeelt dat zij niet bevoegd is om deze beslissing te nemen. Op grond van artikel 15 van de Penitentiaire beginselenwet beslist de selectiefunctionaris over plaatsing en overplaatsing van gedetineerden. De Rechtbank 's-Gravenhage overweegt: *“Uit de wetsgeschiedenis is af te leiden, dat de ruimte die haar gegeven is in artikel 78 lid 4 Sv niet zo groot is dat zij zelfstandig en met voorbijgaan aan de selectiefunctionaris kan bevelen dat de voorlopige hechtenis in een psychiatrisch ziekenhuis dient te worden ondergaan. In het onderhavige geval ziet de rechtbank geen aanleiding de selectiefunctionaris een aanwijzing te geven om de plaats waar de voorlopige hechtenis wordt ondergaan te wijzigen.”*⁹⁶¹

Hieronder worden de zaken besproken waarbij schorsing van de vervolging aan de orde kwam en waarbij er ook een beslissing wordt genomen over de voorlopige hechtenis.

In 1997 besloot het Gerechtshof Amsterdam⁹⁶² tot schorsing van de vervolging van een verdachte in verband met diens procesonbekwaamheid. Een vijftienjarige jongen werd verdacht van een zedendelict. Het Gerechtshof Amsterdam beslist, op grond van artikel 16 Wetboek van Strafvordering, de vervolging te schorsen en het bevel tot voorlopige hechtenis op te heffen.

⁹⁵⁹ Op grond van artikel 17 lid 2 Wetboek van Strafvordering kan de rechtbank gelasten dat de schorsing van de vervolging zich niet zal uitstrekken tot hetgeen de voorlopige hechtenis betreft.

⁹⁶⁰ Rechtbank 's-Gravenhage, 6 oktober 2010, ECLI:NL:RBSGR:2010:BO1666.

⁹⁶¹ Rechtbank 's-Gravenhage, 6 oktober 2010, ECLI:NL:RBSGR:2010:BO1666, R.O. 6.

⁹⁶² Gerechtshof Amsterdam, 11 september 1997, arrestnummer 1741/97. Zie Bal & Koenraadt 2004.

In een zaak van de Rechtbank Amsterdam⁹⁶³ is in het vonnis opgenomen: *“Nu de vervolging zal worden geschorst, dient de rechtbank een beslissing te nemen met betrekking tot de voorlopige hechtenis van verdachte”*.⁹⁶⁴ Het verzoek tot opheffing van het bevel tot voorlopige hechtenis wordt door de Rechtbank Amsterdam afgewezen, aangezien de verdenking, bezwaren en gronden, die tot het verlenen van het bevel tot voorlopige hechtenis hebben geleid, ook nu nog aanwezig zijn. In de overweging om de voorlopige hechtenis te schorsen neemt de Rechtbank Amsterdam verklaringen van gedragsdeskundigen mee en ook de verklaringen van de begeleiders van de afdeling Forensisch Psychiatrische Afdeling van het Psychiatrisch Centrum waar de verdachte verblijft. De Rechtbank Amsterdam gelast derhalve dat de voorlopige hechtenis zal worden ondergaan in het Psychiatrisch Centrum of in enige andere soortgelijke psychiatrische instelling.⁹⁶⁵

Ook bij de Rechtbank Rotterdam⁹⁶⁶ komt bij de schorsing van de vervolging naar voren wat er met de voorlopige hechtenis gaat gebeuren. De Rechtbank Rotterdam heeft de voorlopige hechtenis van de verdachte in juli 2008 geschorst en de verdachte is tijdens zijn voorlopige hechtenis opgenomen geweest in het penitentiaire ziekenhuis in Scheveningen en heeft verbleven in de Forensische observatie en Begeleidingsafdeling in Amsterdam.⁹⁶⁷

3.3 Empirisch onderzoek

Raadsman bij politieverhoor en de kwetsbare verdachte

In het empirisch onderzoek dat uitgevoerd is, is er één vraag die ziet op het politieverhoor en de kwetsbare verdachte die vermoedelijk lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. Deze vraag heeft betrekking op de beoordeling direct na de aanhouding van de verdachte. Het betreft de vraag: Wie beoordeelt in deze zaak of er bij een aangehouden verdachte sprake is van een (mogelijke) psychische stoornis van zijn geestvermogens?

Uit de antwoorden op deze vraag kan geconcludeerd worden dat er vaak een combinatie tussen reclassering en een consult wordt gekozen als zijnde degene die de verdachte na de aanhouding beoordelen.⁹⁶⁸ Dit is te verklaren doordat de reclasse-

⁹⁶³ Rechtbank Amsterdam, 21 juni 2010, ECLI:NL:RBAMS:2010:BM8774.

⁹⁶⁴ Rechtbank Amsterdam, 21 juni 2010, ECLI:NL:RBAMS:2010:BM8774, R.O. Voorlopige hechtenis.

⁹⁶⁵ Rechtbank Amsterdam, 21 juni 2010, ECLI:NL:RBAMS:2010:BM8774, R.O. Voorlopige hechtenis.

⁹⁶⁶ Rechtbank Rotterdam, 20 januari 2009, ECLI:NL:RBROT:2009:BH2023.

⁹⁶⁷ Rechtbank Rotterdam, 20 januari 2009, ECLI:NL:RBROT:2009:BH2023, R.O. Schorsing van de vervolging.

⁹⁶⁸ Opgemerkt wordt dat bij elke categorie ook ‘de officier van justitie’ gelezen moet

ring naar verschillende persoonlijke omstandigheden van de verdachte kijkt en het consult gericht is op de vraag of en zo ja welke gedragsdeskundige rapportage(s) er aangevraagd moeten worden.⁹⁶⁹ Opvallend is dat er bij vermogensdelicten vaak voor de reclassering gekozen wordt of een combinatie reclassering en consult. Dit is mogelijk te verklaren doordat er bij verdachten die vermogensdelicten begaan, mogelijk sprake is van middelengebruik.⁹⁷⁰ Hier kan de reclassering met behandelingen, die opgelegd kunnen worden als voorwaarden bij een (deels) voorwaardelijke straf, de verdachte proberen te helpen.

Uit de resultaten komt geen duidelijk verband naar voren tussen de ernst van het delict en degene die direct na de aanhouding de verdachte beoordeelt.

Uit de zaken van het empirisch onderzoek blijkt voorts dat de raadsman in twee zaken en de verbalisanten in dertien zaken aangegeven hebben dat er een beoordeling moet plaatsvinden.⁹⁷¹ Het aantal zaken is niet groot genoeg om hieruit conclusies te trekken. Echter, het is gelet op de nieuwe wetgeving omtrent de raadsman en politieverhoor opmerkelijk omdat de raadsman en de verbalisanten⁹⁷² een belangrijke signaleringsrol hebben, terwijl als er gekeken wordt naar de uitkomsten van dit onderzoek, maar in 15 van de 257 zaken de raadsman of de verbalisant iets is opgevalen.

Auditieve en audiovisuele registratie van het verhoor

De aanwijzing bepaalt dat het verhoor auditief opgenomen moet worden bij: Ten eerste delicten met een strafbedreiging van twaalf jaar of meer. Ten tweede bij delicten waarbij de strafbedreiging minder dan twaalf jaar bedraagt en er sprake is van evident zwaar lichamelijk letsel. Ten derde bij een zedendelict met een strafbedreiging van acht jaar of meer. Ten vierde wanneer er sprake is van seksueel misbruik in een afhankelijkheidsrelatie. In het empirisch onderzoek is geen specifieke vraag gesteld over het auditief of audiovisueel registreren van het verhoor. Uit het empirisch onderzoek blijkt welke delicten er het vaakst naar voren kwamen bij de zaken waar een gedragsdeskundige rapportage is aangevraagd en de verdachte mogelijk lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens.⁹⁷³ In het merendeel van deze zaken zal het verhoor auditief opgenomen zijn, omdat in

worden. De officieren van justitie die het beslissingsformulier hebben ingevuld, hebben deze vraag zo geïnterpreteerd dat zij (als officier van justitie) altijd de beslissing nemen tot een bepaalde beoordeling. De officier van justitie is degene die beslist tot bijvoorbeeld de inzet van de reclassering en trajectconsult.

⁹⁶⁹ Bijlage 4, tabel 2.

⁹⁷⁰ Lammers 2014, p. 35

⁹⁷¹ Bijlage 4, tabel 2.

⁹⁷² Met de term 'verbalisant' wordt een opsporingsambtenaar bedoeld.

⁹⁷³ Bijlage 4, tabel 1.

die zaken (zoals bij de categorie ‘moord/doodslag’, ‘zeden: verkrachting’ en ‘Zeden: ontucht minderjarige’) voldaan is aan de eisen zoals gesteld in de aanwijzing. Het verhoor is echter niet auditief of audiovisueel geregistreerd bij alle verdachten die mogelijk lijden aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens.

Inverzekeringstelling, voorgeleiding, mogelijke opschorting van de voorlopige hechtenis en overplaatsing van de psychisch gestoorde verdachte

In het empirisch onderzoek zijn twee vragen gesteld die zien op de inverzekeringstelling, de voorlopige hechtenis en de overplaatsing van een psychisch gestoorde verdachte, te weten:

- Hoe wordt er in deze zaak omgegaan met een (mogelijk) psychisch gestoorde verdachte in een arrestantencel/gevangenis?
- Wie beslist in deze zaak tot wel/niet overplaatsing van de verdachte?

Uit het empirisch onderzoek blijkt dat er weinig verdachten overgeplaatst zijn naar een speciale voorziening in het gevangeniswezen.⁹⁷⁴ Bij een overplaatsing is er in de meeste zaken gekozen voor een interne overplaatsing naar een zorglocatie. Dit is gebeurd in tien zaken. Er is in veertien zaken een behandeling opgelegd. Een duidelijk verband tussen de delictsoort en een behandeling of overplaatsing komt niet naar voren. Vooral verdachten van geweldsdelicten (moord, doodslag en mishandeling) krijgen een behandeling in de arrestantencel/huis van bewaring of worden overgeplaatst.

Als er besloten is tot een overplaatsing of behandeling in een arrestantencel of huis van bewaring, wat in 30 van de 257 zaken voorgekomen is, beslist de officier van justitie dit in bijna alle zaken.⁹⁷⁵ Eén keer heeft de raadkamer besloten tot overplaatsing. Dit betreft een schorsing van de voorlopige hechtenis met voorwaarden.⁹⁷⁶ Een verklaring dat de officier van justitie tot overplaatsing beslist en bijvoorbeeld niet de raadkamer, kan zijn dat deze beslissing snel wordt genomen, binnen veertien dagen. De zaak is dan nog niet bij de raadkamer geweest of de beslissing wordt genomen gedurende de inbewaringstelling en dat dit niet op verzoek van de raadsman bij de raadkamer gebeurt. Als gedurende de inbewaringstelling blijkt dat de verdachte specifieke zorg nodig heeft, kan het zijn dat de officier van justitie niet wil wachten tot de volgende (pro-forma of regie)zitting om dit te bespreken. Het feit dat de rechter-commissaris in geen enkel geval de beslissing heeft genomen is niet opmerkelijk. De beslissing tot overplaatsing neemt de officier van justitie of de selectiefunctionaris. De rechter of de rechter-commissaris, zal hier enkel een beslis-

⁹⁷⁴ Bijlage 4, tabel 3.

⁹⁷⁵ Bijlage 4, tabel 4.

⁹⁷⁶ Bijlage 4, tabel 23.

sing over nemen als de raadsman dit tijdens de voorgeleiding, pro-formazitting of regiezitting vraagt. Dit wil niet zeggen dat de raadsman dit niet verzoekt, de raadsman kan een overplaatsing ook met de officier van justitie bespreken zonder dat er een raadkamer of zitting is.

4. Europese standaarden

4.1 Het EVRM en EHRM

In artikel 6 lid 3 onderdeel c EVRM is het recht op rechtsbijstand verwoord. De rechtsbijstand is noodzakelijk voor een eerlijk proces maar ook voor de ‘equality of arms’⁹⁷⁷.

Het EHRM bepaalt dat elke verdachte zonder rechtsbijstand een kwetsbare positie heeft. Deze kwetsbaarheid kan dus gelden voor alle verdachten, ongeacht een mogelijke extra kwetsbaarheid door een psychische stoornis, handicap of minderjarigheid. De kwetsbare positie heeft volgens het EHRM te maken met een viertal aspecten:

- Het machtsverschil tussen verdachte en overheid;
- De complexiteit van het recht;
- Het gebrek aan zelfvertrouwen van een verdachte;
- Het gebrek aan ervaring en kennis.⁹⁷⁸

Uit deze vier aspecten komt naar voren dat het EHRM veel waarde hecht aan rechtsbijstand en dat rechtsbijstand van belang is om te voldoen aan het recht op een eerlijk proces.

Op grond van artikel 6 EVRM komt de verdachte het recht toe om zich te laten bijstaan door een gekozen of toegevoegde raadsman. De verdachte heeft ook recht op praktische en effectieve rechtsbijstand en op effectieve bescherming. Dit betekent dat aan de bijstand zelf kwalitatieve eisen kunnen worden gesteld.⁹⁷⁹ Het EHRM bevestigt dit in *Artico* tegen Italië,⁹⁸⁰ *Kamansinski* tegen Oostenrijk⁹⁸¹ en *Daud* tegen Portugal⁹⁸². Hoewel aan de rechtsbijstand ook kwalitatieve eisen gesteld kunnen worden, kan de Staat niet verantwoordelijk gehouden worden voor ieder falen

⁹⁷⁷ Het beginsel van ‘equality of arms’ gaat uit van het idee dat de verdachte in een strafzaak een redelijke kans moet krijgen om zijn kant van het verhaal naar voren te brengen, zodat hij dezelfde kansen krijgt als de officier van justitie.

⁹⁷⁸ EHRM, 24 september 2009, nr. 7025/04, supra noot 4, R.O. 85 en supra noot 6, R.O. 80 en supra noot 6, R.O. 85 (*Pishchalnikov/Rusland*).

⁹⁷⁹ Reijntjes 2008a, p. 400-405.

⁹⁸⁰ EHRM, 13 mei 1980, A 37, par. 31 t/m 38 (*Artico/Italië*).

⁹⁸¹ EHRM, 23 november 1989, NJ 1994/26 (*Kamasinski/Oostenrijk*).

⁹⁸² EHRM, 21 april 1998, nr. 22600/93 (*Daud/Portugal*).

van de raadsman of voor fouten die de raadsman maakt, mede gelet op de onafhankelijke positie die de advocatuur in de rechtspleging inneemt.⁹⁸³ Het voeren van de verdediging is immers in essentie een zaak tussen de raadsman en zijn cliënt.⁹⁸⁴ In onder meer de zaak *Imbrioscia* bepaalt het EHRM dat de Staat wel geacht wordt in te grijpen als blijkt dat de raadsman zijn taak niet of ondermaats vervult.⁹⁸⁵ In dat geval moet de rechter de effectuering van het recht op rechtsbijstand ambtshalve waarborgen.⁹⁸⁶ Het is een eigen verantwoordelijkheid van de Staat om het recht op rechtsbijstand te effectueren.⁹⁸⁷ Een verdachte kan zich echter niet beroepen op schending van artikel 6 lid 3 sub c EVRM, als de verdachte erop gewezen is dat hij een raadsman toegewezen kon krijgen, maar de verdachte dit aanbod heeft afgeslagen.⁹⁸⁸

Het principe van effectieve participatie van de verdachte wordt door het EHRM geduid in de zaak *Stanford* tegen het Verenigd Koninkrijk.⁹⁸⁹ Het EHRM bepaalt dat artikel 6 EVRM het recht dat een verdachte effectief kan participeren in een strafproces waarborgt. Dit recht omvat, naast het aanwezig zijn, het recht om de procedure te volgen en te horen. In hetzelfde jaar heeft Het EHRM heeft in de zaken *Pelladoah*⁹⁹⁰ en *Lala*⁹⁹¹ bepaald dat rechtsbijstand van cruciale betekenis is voor een eerlijk strafproces en dat elke verdachte rechtsbijstand toekomt. De rechten van de verdachten worden op die manier effectief beschermd.

Eerder, in 1999, bepaalde het EHRM in de zaak *Dougan*⁹⁹² dat de rechtsbijstand niet het recht verhoorbijstand omvatte. In datzelfde jaar bepaalt het EHRM in twee (samengevoegde) zaken⁹⁹³ dat toevoeging van een advocaat niet altijd voldoende is om een eerlijk proces te garanderen. In deze zaak waren de verdachten minderjarig en lijdten zij aan een psychische stoornis. De verdachten waren in hun onvolwas-

⁹⁸³ EHRM, 23 november 1989, NJ 1994/26 (*Kamasinski/Oostenrijk*); EHRM, 18 oktober 2006, EHRC 2007/4, (*Hermi*).

⁹⁸⁴ EHRM, 23 november 1989, NJ 1994/26 (*Kamasinski/Oostenrijk*).

⁹⁸⁵ EHRM, 24 november 1993, nr. 13972/88, (*Imbrioscia tegen Zwitserland*). Zie ook EHRM, 13 mei 1980, A 37, par. 31 t/m 38 (*Artico/Italië*).

⁹⁸⁶ EHRM, 21 april 1998, nr. 22600/93 (*Daud/Portugal*).

⁹⁸⁷ EHRM, 2 juli 1997, nr. 22411/93 (*A.Ö./Nederland*). EHRM, 17 december 1996, nr. 20368/92, (*Vacher/Frankrijk*).

⁹⁸⁸ EHRM, 22 oktober 1997, nr. 28324/95 (*Sahin*) en EHRM, 1 juli 1998, nr. 31145/96 (*Wilkinson/Verenigd Koninkrijk*).

⁹⁸⁹ EHRM, 23 februari 1994, nr. 16757/90, (*Stanford/Verenigd Koninkrijk*).

⁹⁹⁰ EHRM, 22 september 1994, nr. 16737/90, (*Pelladoah/Nederland*).

⁹⁹¹ EHRM, 22 september 1994, nr. 14861/89, (*Lala/Nederland*).

⁹⁹² EHRM, 14 december 1999, 44738/98 (*Dougan*).

⁹⁹³ EHRM, 16 december 1999, nr. 24724/94 (*T./Verenigd Koninkrijk*) en EHRM, 16 december 1999, nr. 24888/94 (*V./Verenigd Koninkrijk*).

senheid en verstoorde emotionele toestanden niet in staat om buiten de rechtszaal om te overleggen met hun advocaten.⁹⁹⁴ Hieruit blijkt dat een vertegenwoordiging door een raadsman niet voldoende hoeft te zijn om de eerlijkheid van het proces te garanderen en te voldoen aan artikel 6 EVRM wanneer de verweerder op zichzelf niet in staat is actief deel te nemen aan de procedure.⁹⁹⁵ In de zaak SC tegen het Verenigd Koninkrijk⁹⁹⁶ werkt het EHRM verder uit wat verstaan dient te worden onder effectieve participatie. Effectieve participatie veronderstelt dat de verdachte inzicht heeft in de aard van het proces en wat er op het spel staat. De verdachte moet de hulp van andere in kunnen roepen, de algemene strekking van het proces te begrijpen en begrijpen wat er door getuigen gezegd wordt.⁹⁹⁷

In 2000 overweegt het EHRM in de zaak Condron⁹⁹⁸ dat verhoorbijstand van belang kan zijn. Het EHRM overweegt: *“the physical presence of a solicitor during police interview, must be considered a particularly important safeguard for dispelling any compulsion to speak which may be inherent in the terms of the caution.”*⁹⁹⁹ Hieruit blijkt dat de fysieke aanwezigheid van een advocaat tijdens het politieverhoor, als een belangrijke waarborg moet worden gezien. In het Salduz-arrest¹⁰⁰⁰ bepaalt het EHRM dat er sprake kan zijn van een schending van artikel 6 EVRM, omdat de verdachte niet is gewezen op zijn recht op rechtsbijstand door een raadsman bij de politieverhooren. De verdachte legt in zijn eerste verhoor, zonder dat hier een raadsman bij is, een betekenis af. Deze bekentenis trekt hij later in. Pas na de inbewaringstelling heeft de verdachte contact met een advocaat. Uit het Salduz-arrest vloeit voort dat een aangehouden verdachte in de gelegenheid moet worden gesteld om met een raadsman te overleggen voorafgaand aan het eerste verhoor¹⁰⁰¹ door een opsporingsambtenaar, behoudens bij het bestaan van dwingende redenen om dat recht te beperken.¹⁰⁰² Dit recht komt, volgens het EHRM, voort uit artikel 6 EVRM.

⁹⁹⁴ EHRM, 16 december 1999, nr. 24724/94 (T./Verenigd Koninkrijk) en EHRM, 16 december 1999, nr. 24888/94, par. 88 (V./Verenigd Koninkrijk).

⁹⁹⁵ Verbeke e.a. 2015, p.70.

⁹⁹⁶ EHRM, 15 juni 2004, nr. 60958/00, (S.C./Verenigd Koninkrijk).

⁹⁹⁷ EHRM, 15 juni 2004, nr. 60958/00, par. 29 (S.C./Verenigd Koninkrijk).

⁹⁹⁸ EHRM, 2 mei 2000, nr. 35718/97, (Condron/Verenigd Koninkrijk).

⁹⁹⁹ EHRM, 2 mei 2000, nr. 35718/97, R.O. 60 (Condron/Verenigd Koninkrijk).

¹⁰⁰⁰ EHRM, 27 november 2008, nr. 36391/02 (Salduz/Turkije).

¹⁰⁰¹ Het gaat om het verhoor over de betrokkenheid van de verdachte bij het strafbare feit/de strafbare feiten waarvoor hij is aangehouden.

¹⁰⁰² Aanwijzing Rechtsbijstand Politieverhoor, 1 april 2010, Staatscourant 2010, nr. 4003.

4.2 De EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure

Herkenning van de kwetsbaarheid

Artikel 4 van de aanbeveling bepaalt dat de kwetsbaarheid van verdachten onverwijld behoort te worden vastgesteld en erkend. De autoriteiten moeten hierbij een beroep kunnen doen op een onafhankelijk expert. Artikel 7 van de aanbeveling bepaalt dat wanneer er sprake lijkt te zijn van onder andere psychische problematiek, een vermoeden van kwetsbaarheid moet gelden. Overweging 7 van de aanbeveling is hierbij van belang. In deze overweging is opgenomen dat de vaststelling van de kwetsbaarheid van de verdachte door de verdediging betwist moet kunnen worden, ‘in het bijzonder wanneer die beoordeling de uitoefening van hun grondrechten aanzienlijk zou hinderen of beperken’. Zoals al eerder in dit hoofdstuk besproken, is het van belang dat degenen die als eerste contact hebben met een verdachte, de opsporingsambtenaren, herkennen dat er mogelijk sprake is van een kwetsbare verdachte. Het kan echter voorkomen dat de psychische problematiek door een opsporingsambtenaar wordt herkend, maar dat daar geen compensatie voor plaatsvindt.¹⁰⁰³ Dit is opmerkelijk, echter uit Engels onderzoek komt naar voren dat indien kwetsbare personen geïdentificeerd worden, betrokken diensten slechts zelden hun handelen aanpassen.¹⁰⁰⁴

Overweging 17 en artikel 17 van de aanbeveling stellen dat een specifieke opleiding voor medewerkers van politie, justitie en rechterlijke macht die met psychisch gestoorde verdachten in aanraking komen essentieel is. Er is in het verleden gesproken over de mogelijkheid van gespecialiseerde rechters¹⁰⁰⁵ voor psychisch gestoorde verdachten, maar dat is er (nog) niet van gekomen. Gezien het feit dat opsporingsambtenaren normaliter als eerste contact hebben met de verdachte, is het van belang dat zijn een juiste training en opleiding krijgen.¹⁰⁰⁶

Verhoor

Overweging 13 en artikel 13 van de aanbeveling stellen dat bij alle verhoren tijdens het vooronderzoek audiovisuele opnamen gemaakt behoren te worden. De reden hiervoor is dat kwetsbare verdachten niet altijd in staat zijn om de inhoud van de politieverhoren waaraan zij worden onderworpen te begrijpen. In het Nederlandse Wetboek van Strafvordering zijn er geen wettelijke bepalingen die de auditieve of audiovisuele opname van het verhoor regelen. Zoals in paragraaf 2.2 van dit hoofdstuk is besproken is er wel een aanwijzing voor het Openbaar Ministerie, die deze

¹⁰⁰³ Rechtbank 's-Hertogenbosch 8 maart 2013, ECLI:NL:RBOBR:2013:BZ3559.

¹⁰⁰⁴ Burton, Evans & Sanders 2006. Zie ook Van der Wolf 2016, p. 82-84.

¹⁰⁰⁵ Voor kinderen zijn er wel gespecialiseerde rechters.

¹⁰⁰⁶ Het herkennen van kwetsbaarheid is te trainen zie Van der Sleen 2014, p. 221-237.

auditieve of audiovisuele registratie van het verhoor regelt.¹⁰⁰⁷ Audiovisuele registratie is verplicht bij alle verhoren van verdachten, geplande getuigen en aangevers als de persoon die wordt verhoord kwetsbaar¹⁰⁰⁸ is en er sprake is van de in de aanwijzing genoemde misdrijven waarbij auditieve registratie verplicht is. Audiovisuele registratie is ook verplicht wanneer een getuige wordt gehoord door een gedragsdeskundige. Uit het empirisch onderzoek blijkt dat bij het merendeel van de zaken het verhoor auditief- of audiovisueel opgenomen zal zijn omdat deze zaken vallen onder de criteria gesteld in de aanwijzing. Dit betekent dat bij verdachten, die mogelijk lijden aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, het verhoor vaak auditief of audiovisueel geregistreerd wordt, maar niet in alle gevallen. Dit levert een discrepantie op met artikel en overweging 13 van de aanbeveling die bepalen dat alle verhoren van een kwetsbare verdachte audiovisueel geregistreerd moeten worden.

Voorgeleiding/vrijheidsbeneming

In overweging 12 en artikel 12 van de aanbeveling is bepaald dat kwetsbare personen van wie de vrijheid is ontnomen toegang moet hebben tot medisch onderzoek en medische bijstand. Deze bepalingen hangen samen met artikel 14 van de aanbeveling. Artikel 14 van de aanbeveling ziet op de vrijheidsbeneming van verdachten, bijvoorbeeld via voorlopige hechtenis. Lidstaten behoren al het nodige te doen om te garanderen dat in het geval van een kwetsbare verdachte slechts als uiterste maatregel tot vrijheidsbeneming vóór veroordeling wordt overgegaan, en dat deze maatregel evenredig is en rekening houdt met de behoeften van de kwetsbare verdachte. Er moeten passende maatregelen worden genomen om te garanderen dat kwetsbare verdachten aan wie de vrijheid wordt ontnomen toegang hebben tot redelijke voorzieningen die zijn afgestemd op hun bijzondere behoeften. Dit artikel uit de aanbeveling lijkt strenger geformuleerd dan de Nederlandse wetgeving, die stelt: *“indien de rechter de voorlopige hechtenis van de verdachte beveelt, gaat hij na of de tenuitvoerlegging daarvan kan worden geschorst”*.¹⁰⁰⁹

Uit het empirisch onderzoek blijkt dat verdachten zelden of nooit worden overgeplaatst of geschorst in verband met de psychische problematiek die zij hebben.¹⁰¹⁰ Dit komt ook naar voren in de conclusie in het rapport betreffende de Thematische Wetsevaluatie Gedwongen Zorg. De wet biedt verschillende mogelijkheden, maar

¹⁰⁰⁷ Richtlijn vervolging en opsporing van 04 december 2012, inwerkingtreding 1 januari 2013, *Stcr.* 2012, nr. 26900.

¹⁰⁰⁸ Onder kwetsbaar persoon worden in de aanwijzing verstaan: minderjarigen onder de zestien jaar oud en personen met een (kennelijke) verstandelijke beperking of cognitieve functiestoornis. Indien de minderjarige onder de twaalf jaar oud is, wordt het verhoor in een kindvriendelijke studio afgenomen.

¹⁰⁰⁹ Artikel 509d juncto 493 lid 1 Wetboek van Strafvordering. Zie ook Van der Wolf 2016, p. 81.

¹⁰¹⁰ Bijlage 4, tabel 3 en 4.

verdachten worden zelden overgeplaatst of geschorst als een gevolg van de psychische problematiek waaraan zij lijden.¹⁰¹¹

5. Samenvattende analyse

Raadsman en politieverhoor

Naar aanleiding van het Salduz-arrest is er in Nederland discussie ontstaan over de vraag of de verdachte recht heeft op een raadsman bij het politieverhoor. De Hoge Raad bepaalt in 2009 dat een aangehouden verdachte voor het eerste verhoor recht heeft op contact met zijn raadsman, maar dat deze raadsman niet bij het verhoor aanwezig mag zijn. De Hoge Raad besluit eind 2015 dat er per 1 maart 2016 een raadsman bij het politieverhoor aanwezig mag zijn en dat de aangehouden verdachte voor het eerste verhoor contact moet hebben gehad met zijn raadsman. Op 15 november 2016 vond in de Eerste Kamer de behandeling van de wetsvoorstellen met betrekking tot de het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en in procedures en de wijziging van het Wetboek van Strafvordering en enige andere wetten in verband met aanvulling van bepalingen over de verdachte, de raadsman en enkele dwangmiddelen plaats. Op 1 maart 2017 zijn deze twee wetsvoorstellen en een uitvoeringsbesluit in werking getreden waarmee het recht op consultatie van een raadsman voorafgaand aan het verhoor en het recht op bijstand van een advocaat tijdens hun verhoor wordt geformaliseerd. Met deze wetten wordt in artikel 28a Wetboek van Strafvordering geregeld dat de verdachte vrijwillig en ondubbelzinnig afstand kan doen van zijn recht op rechtsbijstand. In artikel 28b Wetboek van Strafvordering is geregeld dat een kwetsbare verdachte geen afstand kan doen van zijn recht op rechtsbijstand. De aanwezigheid van een raadsman bij het politieverhoor is voor kwetsbare verdachten van belang. Kwetsbare verdachten staan namelijk meer dan de gemiddelde verdachte open voor (suggestieve) beïnvloeding van buitenaf en de kans op valse verklaringen en bekentenissen is hoger. Als er een raadsman bij het verhoor aanwezig is, kan hij ingrijpen als er mogelijk sprake is van beïnvloeding of ongeoorloofde druk.

Op grond van artikel 6 EVRM komt de verdachte het recht toe om zich te laten bijstaan door een gekozen of toegevoegde raadsman. De verdachte heeft ook recht op praktische en effectieve rechtsbijstand en op effectieve bescherming. Dit betekent dat aan de bijstand zelf kwalitatieve eisen kunnen worden gesteld. Hoewel aan de rechtsbijstand kwalitatieve eisen gesteld kunnen worden, heeft het EHRM bepaald dat de Staat niet verantwoordelijk gehouden kan worden voor ieder falen van de raadsman of voor fouten die de raadsman maakt, mede gelet op de onafhankelijke positie die de advocatuur in de rechtspleging inneemt. Het recht op praktisch en effectieve rechtsbijstand houdt eveneens in dat de overheid behoort te zorgen dat de

¹⁰¹¹ Legemaate e.a. 2014.

verdachte een raadsman toegevoegd krijgt, als de verdachte geen gekozen raadsman heeft en wel een raadsman wil. Vertegenwoordiging door een raadsman hoeft volgens het EHRM niet in alle gevallen voldoende te zijn om een eerlijk proces te garanderen. Het recht op effectieve participatie van de verdachte is van belang. Onder effectieve participatie wordt verstaan dat de verdachte aanwezig is bij zijn eigen proces, de procedure kan volgen en horen, de verdachte kan de hulp van anderen inroepen, begrijpt de algemene strekking van het proces en de verdachte heeft inzicht in de aard van het proces en wat er op het spel staat.

Audiovisueel en auditief registreren van verhoren

Het audiovisueel en auditief registreren van verhoren is geregeld middels de ‘Aanwijzing auditief en audiovisueel registreren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten’. Deze aanwijzing van het Openbaar Ministerie wordt aangemerkt als recht in de zin van artikel 79 Wet op de Rechterlijke Organisatie. Door het registreren van verhoren kan het verhoor te allen tijde nageluisterd en/of bekeken worden. Er is in het empirisch onderzoek geen specifieke vraag gesteld die ziet op het auditief of audiovisueel registreren van verhoren. Bij het merendeel van deze zaken zal het verhoor auditief- of audiovisueel geregistreerd zijn omdat deze zaken vallen onder de criteria gesteld in de aanwijzing. Dit betekent dat bij verdachten, die mogelijk lijden aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, het verhoor regelmatig auditief of audiovisueel opgenomen wordt, omdat het een begane delict, een delict betreft waarbij auditieve registratie verplicht is. Echter, niet alle verhoren van een kwetsbare verdachte worden opgenomen. In overweging 13 en artikel 13 van de EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure is bepaald dat bij alle verhoren tijdens het vooronderzoek audiovisuele opnamen gemaakt worden. De reden hiervoor is dat kwetsbare personen niet altijd in staat zijn om de inhoud te begrijpen van de politieverhoren waaraan zij worden onderworpen. De kwetsbare verdachte dient beschermd te worden.

Inverzekeringstelling, voorgeleiding, mogelijke opschorting van de voorlopige hechtenis en overplaatsing van de psychisch gestoorde verdachte

Er zijn voldoende wettelijke regelingen om een verdachte over te plaatsen of om de voorlopige hechtenis op te schorsen. Echter, uit dit onderzoek komt naar voren dat in de praktijk gedurende de voorlopige hechtenis slechts in zeldzame gevallen besloten wordt tot schorsing van de voorlopige hechtenis om de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestesvermogens zorg te laten krijgen of besloten wordt tot overplaatsing. Uit het empirisch onderzoek komt naar voren dat slechts enkele verdachten, bij wie het vermoeden is dat ze lijden aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, een behandeling krijgen of overgeplaatst worden naar een speciale voorziening in het vangeniswezen. Er is in 30 van de 257 zaken besloten tot een overplaatsing of

behandeling in een arrestantencel of huis van bewaring. In 14 zaken is er gekozen voor een behandeling. Bij een overplaatsing is er veelal gekozen, in 10 zaken, voor een interne overplaatsing naar een zorglocatie. De beslissing tot overplaatsing of behandeling wordt over het algemeen genomen door de officier van justitie.

Er kunnen verschillende oorzaken zijn waarom er zelden gebruik gemaakt wordt van deze regelen. Dit kan betekenen dat de (psychische) zorg die verdachten krijgen in het huis van bewaring voldoende is. Het zou echter ook kunnen dat de regeling tot overplaatsing naar een (psychiatrische) zorgafdeling onderbelicht is. Een andere oorzaak kan zijn dat de verdachten uit het empirisch onderzoek niet lijden aan een dusdanige ernstige ziekelijke stoornis of gebrekkige ontwikkeling van de geestvermogens dat overplaatsing noodzakelijk geacht wordt of dat de overplaatsing niet op het formulier is aangegeven door de officier van justitie omdat de selectiefunctionaris de beslissing neemt.

Er kunnen tegenstrijdige belangen ontstaan bij de regelingen die de overplaatsing of schorsing van de voorlopige hechtenis betreffen. Een overplaatsing of een schorsing ziet met name op het waarborgen van zorg voor de verdachte. Een psychisch gestoorde verdachte kan overgeplaatst worden naar een penitentiair ziekenhuis of een zorgafdeling, hetgeen voor onbegrip kan zorgen bij het slachtoffer en de maatschappij. Het idee kan bestaan dat de verdachte in een penitentiair ziekenhuis of op een zorgafdeling meer rechten en vrijheden heeft dan op een normale afdeling of in het huis van bewaring. De rechter kan beslissen dat de voorlopige hechtenis van de verdachte geschorst wordt en hier voorwaarden aan verbinden. Deze voorwaarden zullen bij een psychisch gestoorde verdachte vaak een behandeling of behandeltraject inhouden. Deze schorsing onder voorwaarden kan op gespannen voet staan met de bescherming en beveiliging van de maatschappij en de belangen van het slachtoffer. Door de schorsing onder voorwaarden blijft de verdachte deelnemen aan het maatschappelijk verkeer en bestaat de mogelijkheid dat de verdachte een nieuw delict begaat. Dit kan op gespannen voet staan met de bescherming en beveiliging van de maatschappij. Daarnaast kan er onbegrip ontstaan omdat het slachtoffer of nabestaanden de schorsing onder voorwaarden niet in proportie vinden met het leed wat hen is aangedaan.

Uit de Europese standaarden komt naar voren dat een verdachte recht heeft op medische bijstand. Dit volgt uit het recht op een eerlijk proces en de EU-aanbeveling betreffende procedure waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure benadrukt in overweging en artikel 12 dat kwetsbare personen van wie de vrijheid is ontnomen toegang moeten hebben tot medisch onderzoek en medische bijstand. Ingevolge artikel 14 van de EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure, moeten er passende maatregelen genomen worden om te garanderen dat kwetsbare personen aan wie de vrijheid wordt ont-

nomen toegang hebben tot redelijke voorzieningen, die zijn afgestemd op hun bijzondere behoeften.

Afronding

Uit dit hoofdstuk kan geconcludeerd worden dat er verschillende regelingen zijn met betrekking tot het verhoor en de voorgeleiding van een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. Een adequate herkenning dat er mogelijk sprake is van een kwetsbare verdachte is hierbij cruciaal, omdat een kwetsbare verdachte gevoeliger is voor suggestieve beïnvloeding door derden en de kans op valse verklaringen of bekentenissen groter is. Als de kwetsbaarheid van de verdachte vroegtijdig herkend wordt, kan er vanaf het eerste moment rekening gehouden worden met deze kwetsbaarheid en kan deze kwetsbaarheid gecompenseerd worden.

De verdachte bij wie het vermoeden is dat deze lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van geestvermogens kan onderzocht worden door één of meer gedragsdeskundigen. De gedragsdeskundige zal een rapportage opstellen en, bij medewerking van de verdachte, tot een conclusie komen waarin een advies gegeven wordt over het opleggen van een behandeling of maatregel. De mogelijkheden om een gedragsdeskundige in te schakelen tijdens het vooronderzoek worden in het volgende hoofdstuk besproken.

Hoofdstuk 7: De gedragsdeskundige rapportage in het voorbereidend onderzoek

1. Inleiding

De gedragsdeskundige heeft een belangrijke taak in strafzaken waarin er sprake is van een verdachte die vermoedelijk lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. De gedragsdeskundige maakt namelijk een rapportage op over de psychische gesteldheid van de verdachte. Dit is onder andere van belang voor het opleggen van een tbs-maatregel of de plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis, want een vereiste voor deze maatregelen is dat er minimaal twee gedragsdeskundige rapportages van verschillende disciplines zijn.

Voor het opleggen van de tbs-maatregel of de plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis moet de gedragsdeskundige rapportage aan verschillende eisen voldoen. De artikelen 37 lid 2 en 3 en 37a lid 4 Wetboek van Strafrecht, stellen vier eisen:

1. Er moet een gedagtekend en ondertekend advies zijn van tenminste twee gedragsdeskundigen van verschillende disciplines, die de verdachte hebben onderzocht;
2. Bij een advies dat meer dan een jaar voor de aanvang van de terechtzitting is gedagtekend, mag de rechter gebruik maken als de officier van justitie en de verdachte hiermee instemmen.¹⁰¹² Een nader advies is vereist wanneer deze instemming ontbreekt;¹⁰¹³
3. Als een verdachte weigert mee te werken aan een gedragsdeskundig onderzoek, wordt er een rapportage over de weigering gemaakt;
4. De rechter neemt de inhoud van overige adviezen en rapportages die over de persoonlijkheid van de verdachte zijn uitgebracht, de ernst van het begane feit of de veelvuldigheid van voorafgaande veroordelingen mee.

Voor de beantwoording van de hoofdvraag is het van belang dat er inzicht komt op welk moment er in het vooronderzoek besloten wordt tot een bepaalde gedragsdeskundige rapportage. De herkenning en erkenning van de kwetsbaarheid van de verdachte speelt bij de gedragsdeskundige rapportage een belangrijke rol. Ten eerste is de herkenning en erkenning dat de verdachte mogelijk lijdt aan een psychische stoornis van belang, omdat dit een reden kan zijn om één of meerdere gedragsdeskundige rapportages op te laten maken. Ten tweede zou de gedragsdeskundige rapportage kunnen bijdragen aan het beoordelen van de mate van kwetsbaarheid van de verdachte. De gedragsdeskundige rapportage wordt echter opgemaakt ten behoeve van de berechting van de verdachte en ziet momenteel niet specifiek op de mate van kwetsbaarheid van de verdachte en de compensatie van deze kwetsbaarheid.

¹⁰¹² Hoge Raad, 17 januari 2006, ECLI:NL:HR:2006:AU7124.

¹⁰¹³ Hoge Raad, 15 mei 2007, NJ 2007, 302.

Bij het opmaken van een gedragsdeskundige rapportage en het gebruiken van deze gedragsdeskundige rapportage kan er een spanningsveld ontstaan met verschillende waarden die naar voren komen uit de Europese standaarden, zoals het recht op bescherming van de persoonlijke levenssfeer (privacy) van de verdachte. En het beginsel 'equality of arms' van belang. Met 'equality of arms' wordt bedoeld op het feit dat de verdediging, net als de officier van justitie, de mogelijkheid moet hebben tot het aanvragen van een gedragsdeskundige rapportage. De bescherming van de levenssfeer is ook een waarde die naar voren komt in de EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure.

In dit hoofdstuk worden de regelingen met betrekking tot de gedragsdeskundige besproken die in het voorbereidend onderzoek aan de orde komen.¹⁰¹⁴ De positie van de gedragsdeskundige tijdens het onderzoek ter terechtzitting wordt in het volgende hoofdstuk besproken. In paragraaf twee wordt de regelgeving bekeken. De wettelijke regelingen met betrekking tot de inschakeling en benoeming van de gedragsdeskundige, het soort gedragsdeskundig onderzoek, de vraagstelling van het pro Justitia onderzoek, de rechtspositie van de verdachte met betrekking tot het gedragsdeskundig onderzoek, het verslag van de gedragsdeskundige, het horen van de gedragsdeskundige bij de rechter-commissaris en de gedragsdeskundige rapportage in het dossier worden besproken. In paragraaf drie komen de werkwijze van het Openbaar Ministerie, de jurisprudentie en de uitkomsten van het empirisch onderzoek aan de orde. In paragraaf vier worden de Europese standaarden bekeken, waarna er in paragraaf vijf een samenvattende analyse volgt.

2. Regelgeving

In deze paragraaf volgt een overzicht van de regelingen die van belang zijn met betrekking tot de gedragsdeskundige in het voorbereidend onderzoek.

2.1 Het inschakelen en de benoeming van een gedragsdeskundige

Op 1 januari 2010 is de Wet deskundigen in strafzaken in werking getreden.¹⁰¹⁵ Dit is geen aparte wet, maar ziet op een wijziging van het Wetboek van Strafvordering. Met de inwerkingtreding van de regelingen uit de Wet deskundigen in strafzaken is de vaste gerechtelijke deskundige vervallen. In plaats daarvan is de geregistreerde deskundige gekomen. Dit is een deskundige die geregistreerd is in het Nederlands

¹⁰¹⁴ In dit hoofdstuk zal niet ingegaan worden op de (kwaliteits)eisen die gesteld worden aan een gedragsdeskundige.

¹⁰¹⁵ Wet van 22 januari 2009, *Stb.* 33 in werking getreden op 1 januari 2010.

Register Gerechtelijk Deskundigen.¹⁰¹⁶ Het doel van de Wet deskundigen in strafzaken is:

- De positie van de deskundige in het strafproces versterken;
- Meer waarborgen bieden voor de kwaliteit van de rapportages;
- De versterking van de positie van het Openbaar Ministerie bij het opmaken van de opdracht aan de politie;
- Betere communicatie tussen de opdrachtgever en de rapporterende deskundige;
- Versterking positie van de verdediging¹⁰¹⁷ en het verkrijgen van een rapportage welke antwoord biedt op vragen van het Openbaar Ministerie en de verdediging. Dit zorgt voor minder discussie tijdens de (inhoudelijke) behandeling van de zaak.¹⁰¹⁸

Het Nederlands Register Gerechtelijke Deskundigen is de forensische kwaliteitsorganisatie en waarborgt en bevordert een constante kwaliteit van de inbreng van deskundigen in de rechtsgang. Het voordeel van het Nederlands Register Gerechtelijke Deskundigen is dat de officier van justitie en de rechter gedragsdeskundigen, die in het register zijn opgenomen, direct kunnen benoemen. Het register is op verschillende gebieden gevuld. Voor de gedragsdeskundige rapportages is het register zowel voor volwassenen als jeugdigen gevuld met psychiaters en psychologen. Het blijft mogelijk om gedragsdeskundigen te benoemen die niet in het register zijn opgenomen. Dit kan bijvoorbeeld het geval zijn omdat voor een bepaalde zaak kennis nodig is waarvoor het Nederlands Register Gerechtelijke Deskundigen niet beschikt over een (specifieke) normering. De opdrachtgever voor het opmaken van een gedragsdeskundige rapportage door een gedragsdeskundige die niet in het register is opgenomen zal expliciet een onderbouwing moeten geven met de reden(en) waarom deze gedragsdeskundige benoemd moet worden voordat er een benoeming kan plaatsvinden.

In de artikelen 51i tot 51m Wetboek van Strafvordering zijn de algemene bepalingen met betrekking tot de deskundige opgenomen. Deze algemene bepalingen gelden gedurende het gehele strafproces. In de artikelen 150a-c Wetboek van Strafvordering¹⁰¹⁹ en de artikelen 227 Wetboek van Strafvordering tot en met 236

¹⁰¹⁶ Het Nederlands Register Gerechtelijke Deskundigen. Het register kan geraadpleegd worden op de site: www.nrgd.nl.

¹⁰¹⁷ De wetgever wil 'de verdediging meer armslag geven bij het initiëren en inbrengen van deskundigenonderzoek in het voorbereidend onderzoek', zie *Kamerstukken II*, 2006/07, 31 116, 3, p. 1.

¹⁰¹⁸ *Kamerstukken II*, 2006/07, 31 116, 3.

¹⁰¹⁹ De artikelen 151 Wetboek van Strafvordering e.v. zullen hier niet nader besproken worden omdat deze artikelen zien op de benoeming van een deskundige i.v.m. DNA onderzoek.

Wetboek van Strafvordering zijn nadere bepalingen opgenomen met betrekking tot de deskundige in het vooronderzoek.

In de wet is geen definitie van het begrip deskundige opgenomen. Artikel 51i Wetboek van Strafvordering regelt de benoeming van de deskundige. Artikel 51i lid 1 Wetboek van Strafvordering bepaalt: “*Op de wijze bij de wet bepaald wordt een deskundige benoemd met een opdracht tot het geven van informatie over of het doen van onderzoek op een terrein, waarvan hij specifieke of bijzondere kennis bezit*”. De leden twee tot en met vier geven aan wat er in de benoeming van de deskundige moet komen te staan, de specifieke opdracht, de termijn waarbinnen het schriftelijke verslag uitgebracht moet worden, dat de deskundige naar waarheid en volledig inzicht (schriftelijk) verslag¹⁰²⁰ dient uit te brengen en dat er bij algemene maatregel van bestuur nadere regels gesteld kunnen worden.¹⁰²¹ De gedragsdeskundige kan zich verschonen in gevallen benoemd in artikel 217 tot en met 219a Wetboek van Strafvordering.¹⁰²²

De officier van justitie, rechter-commissaris, de rechter of de verdachte kunnen een gedragsdeskundige inschakelen. Met het inschakelen van een gedragsdeskundige wordt bedoeld het initiatief nemen om een gedragsdeskundige te vragen om een gedragsdeskundige rapportage op te maken over de psychische gesteldheid van de verdachte.¹⁰²³ Uit onderzoek blijkt dat vooral bij ernstige delicten,¹⁰²⁴ bij het opleggen van een behandelmaatregel en bij een recidiverende verdachte, de officier van justitie, de rechter-commissaris of een psychiater van het NIFP,¹⁰²⁵ een gedragsdeskundige rapportage geïndiceerd vinden.¹⁰²⁶

Hieronder worden de mogelijkheden om een gedragsdeskundige in te schakelen gedurende het vooronderzoek besproken voor de officier van justitie, de verdachte en de rechter-commissaris.¹⁰²⁷

¹⁰²⁰ Artikel 51l Wetboek van Strafvordering.

¹⁰²¹ Nadere regels kunnen gesteld worden ten aanzien van de kwalificaties waarover bepaalde deskundigen moeten beschikken en over de wijze waarop in de overige gevallen de specifieke deskundigheid van personen kan worden bepaald of getoetst, Artikel 51i Wetboek van Strafvordering.

¹⁰²² Artikel 51j lid 3 Wetboek van Strafvordering.

¹⁰²³ Van Esch 2012, p. 78.

¹⁰²⁴ Bijvoorbeeld levensdelicten, geweldsdelicten en zedendelicten.

¹⁰²⁵ De psychiater ziet de verdachte mogelijk tijdens een (voorgeleidings)consult zien.

¹⁰²⁶ Van Kordelaar 2002, p. 74-78.

¹⁰²⁷ De mogelijkheden van de rechter ter terechtzitting om een gedragsdeskundige te benoemen worden in hoofdstuk 8 besproken.

De officier van justitie

Sinds 1999 heeft de officier van justitie de bevoegdheid om een gedragsdeskundige in te schakelen en te benoemen voor het doen van onderzoek en het opstellen van een gedragsdeskundige rapportage.¹⁰²⁸ Zoals eerder vermeld is op 1 januari 2010 de Wet deskundigen in strafzaken in werking getreden.¹⁰²⁹ Een verandering door deze wet is dat de officier van justitie een deskundige uit het Nederlands Register Gerechtelijke Deskundigen kan benoemen voor het opmaken van een gedragsdeskundige rapportage. Voor deze wet was dit een benoeming via de rechter-commissaris. Op grond van artikel 150a lid 1 Wetboek van Strafvordering is de officier van justitie eveneens bevoegd om op verzoek van de verdediging een gedragsdeskundige te benoemen voor aanvullend- of tegenonderzoek. Ingevolge de Memorie van Toelichting blijkt dat er besloten is dat de officier van justitie enkel een gedragsdeskundige kan benoemen die is opgenomen in het Nederlands Register Gerechtelijk Deskundigen om de volgende reden: *“Het lijkt vooralsnog wenselijk om de benoeming van een deskundige op een zeer specifiek terrein aan een beoordeling van een rechter te onderwerpen. Dit biedt de mogelijkheid voor de verdediging om zo snel mogelijk te kunnen nagaan of de deskundige vanuit het oogpunt van de verdediging aanvaardbaar is”*.¹⁰³⁰ Het benoemen van een niet-geregistreerde deskundige is voorbehouden aan de rechter-commissaris.¹⁰³¹ De officier van justitie is bevoegd om een gedragsdeskundige voor een ambulante onderzoek te benoemen, voor klinisch onderzoek moet de officier van justitie een vordering doen bij de rechter-commissaris of de zittingsrechter.¹⁰³²

Als de officier van justitie een gedragsdeskundige benoemt en een opdracht geeft, moet de officier van justitie de verdachte schriftelijk in kennis stellen van de aan de gedragsdeskundige verleende opdracht en de plaats en tijd van het onderzoek.¹⁰³³ De officier van justitie stelt de verdachte in de gelegenheid de nodige opmerkingen te maken met betrekking tot de onderzoeksopdracht.¹⁰³⁴ De verdachte kan gedurende het voorbereidende onderzoek verzoeken tot het doen van aanvullend onderzoek of het geven van aanwijzingen omtrent het uit te voeren onderzoek. Er is geen termijn genoemd waarbinnen dit verzoek moet worden ingediend.¹⁰³⁵ De officier van justitie kan een verzoek tot onderzoek weigeren. De officier van justitie mag dit onderzoek weigeren op grond dat het verzoek ‘niet in het belang van het onderzoek

¹⁰²⁸ Wet van 27 mei 1999, *Stb.* 1999, 243.

¹⁰²⁹ Wet van 22 januari 2009, *Stb.* 33 in werking getreden op 1 januari 2010.

¹⁰³⁰ Memorie van Toelichting bij *Kamerstukken II*, 2006/07, 31 116, 3, p. 12.

¹⁰³¹ Zie artikel 176 Wetboek van Strafvordering en Nota van toelichting bij Besluit register deskundige in strafzaken, *Stb* 2009/330, p. 8.

¹⁰³² Artikel 196 Wetboek van Strafvordering.

¹⁰³³ Artikel 150a lid 1 Wetboek van Strafvordering.

¹⁰³⁴ Wanneer de identiteit van de verdachte onbekend is en deze geen raadsman heeft, hoeft er geen kennisgeving te worden gedaan.

¹⁰³⁵ Artikel 150a lid 1 Wetboek van Strafvordering.

is'.¹⁰³⁶ Van deze weigering moet gemotiveerd kennis aan de verdachte worden gegeven.¹⁰³⁷ Na een dergelijke weigering kan de verdachte zich met zijn verzoek tot benoeming van een gedragsdeskundige binnen twee weken na de kennisgeving van de officier van justitie, wenden tot de rechter-commissaris.¹⁰³⁸

De verdachte wordt van de uitslag van het gedragsdeskundig onderzoek op de hoogte gesteld zodra het belang van het onderzoek zich daar niet meer tegen verzet.¹⁰³⁹ Binnen twee weken na kennisgeving van de uitslag kan de verdediging om een tegenonderzoek verzoeken.¹⁰⁴⁰ Het verzoek moet gericht zijn aan degene die de gedragsdeskundige heeft benoemd; de officier van justitie of de rechter-commissaris. De officier van justitie kan een tegenonderzoek weigeren. De verdediging kan zich na een weigering wenden tot de rechter-commissaris.¹⁰⁴¹ De officier van justitie kan eveneens ambtshalve een contra-expert benoemen. De officier van justitie heeft ten aanzien van deze gedragsdeskundige een informatieplicht. Het onderzoeksmateriaal uit het eerder gedragsdeskundig onderzoek moet aan de gedragsdeskundige, die de contra-expertise uitvoert, ter beschikking worden gesteld.¹⁰⁴²

Als de officier van justitie een gedragsdeskundige benoemt, heeft de verdachte minder rechten dan bij een benoeming van een gedragsdeskundige bij de rechter-commissaris. Zo mag bij een benoeming door de rechter-commissaris een gedragsdeskundige die door de verdediging is aangewezen, aanwezig zijn.¹⁰⁴³

De officier van justitie hoeft niet per se zelf een gedragsdeskundige te benoemen. De officier van justitie kan een vordering doen bij de rechter-commissaris en hem vragen om één of meer gedragsdeskundigen te benoemen. Dit moet de officier van justitie in elk geval doen als hij een niet-geregistreerde deskundige wil benoemen.¹⁰⁴⁴ De officier van justitie kan 'als het rapport van de deskundige daartoe aanleiding geeft' bij de rechter-commissaris vorderen om dezelfde gedragsdeskundige of om één of meer nieuwe gedragsdeskundigen te benoemen.¹⁰⁴⁵

De verdachte

De rechten en mogelijkheden die de verdachte heeft, zijn al zijdelings aan de orde gekomen bij de bespreking van de officier van justitie.

¹⁰³⁶ Artikel 150 Wetboek van Strafvordering.

¹⁰³⁷ Artikel 150b lid 1 Wetboek van Strafvordering.

¹⁰³⁸ Artikel 150b lid 2 Wetboek van Strafvordering.

¹⁰³⁹ Artikel 150a lid 2 Wetboek van Strafvordering.

¹⁰⁴⁰ Artikel 150a lid 3 Wetboek van Strafvordering.

¹⁰⁴¹ Artikel 150b Wetboek van Strafvordering.

¹⁰⁴² Artikel 150c Wetboek van Strafvordering.

¹⁰⁴³ Artikel 228 lid 4 Wetboek van Strafvordering.

¹⁰⁴⁴ Artikel 227 e.v. Wetboek van Strafvordering.

¹⁰⁴⁵ Artikel 231 Wetboek van Strafvordering. Zie ook Van Esch 2012, p. 82-84.

De verdachte kan op eigen initiatief een gedragsdeskundige inschakelen voor het uitvoeren van gedragsdeskundig onderzoek en het opstellen van een gedragsdeskundige rapportage. Een beperking in de keuze van een gedragsdeskundige die het onderzoek verricht en de rapportage opstelt, kan zijn dat niet elke gedragsdeskundige wil rapporteren voor de verdediging.¹⁰⁴⁶ Daarnaast kan de verdachte bij de officier van justitie of rechter-commissaris een verzoek indienen om het instellen van gedragsdeskundig onderzoek. De verdachte verzoekt de officier van justitie om een gedragsdeskundige te benoemen voor onderzoek. De verdachte kan gedurende het voorbereidende onderzoek verzoeken tot het doen van aanvullend onderzoek of het geven van aanwijzingen omtrent het uit te voeren onderzoek. Er is geen termijn genoemd waar binnen dit verzoek moet worden ingediend.¹⁰⁴⁷ De officier van justitie kan een verzoek tot aanvullend onderzoek weigeren. Van deze weigering moet gemotiveerd kennis worden gegeven aan de verdachte.¹⁰⁴⁸ Na een dergelijke weigering kan de verdachte zich met zijn verzoek wenden tot de rechter-commissaris.¹⁰⁴⁹ Als de officier van justitie een gedragsdeskundig onderzoek instelt of vordert, stelt de officier van justitie de verdachte in de gelegenheid opmerkingen te maken met betrekking tot de onderzoeksopdracht.¹⁰⁵⁰

Bij de uitvoering van het gedragsdeskundig onderzoek mag een gedragsdeskundige aanwezig zijn die door de verdediging is aangewezen.¹⁰⁵¹ De verdachte wordt van de uitslag van het onderzoek op de hoogte gesteld zodra het belang van het onderzoek zich daar niet meer tegen verzet.¹⁰⁵² Binnen twee weken na kennisgeving van de uitslag kan de verdediging om een tegenonderzoek verzoeken.¹⁰⁵³ Het verzoek moet gericht zijn tegen degene die de gedragsdeskundige heeft benoemd; de officier van justitie of de rechter-commissaris. De officier van justitie kan een tegenonderzoek weigeren. De verdediging kan zich na een weigering wenden tot de rechter-commissaris.¹⁰⁵⁴

De Hoge Raad¹⁰⁵⁵ heeft in 2005 bepaald dat een eerlijke procesvoering met zich mee kan brengen dat er contra-expertise ingesteld kan worden. Dit is afhankelijk van de omstandigheden van de zaak, zoals: de gronden waarop het verzoek steunt, het be-

¹⁰⁴⁶ Maathuis 2013, p.11-13. Zie ook NIFP Gedragscode FPD-psychiaters nr. 3. d.d. 9 mei 2006.

¹⁰⁴⁷ Artikel 150a lid 1 Wetboek van Strafvordering.

¹⁰⁴⁸ Artikel 150b lid 1 Wetboek van Strafvordering.

¹⁰⁴⁹ Artikel 150b lid 2 Wetboek van Strafvordering.

¹⁰⁵⁰ Wanneer de identiteit van de verdachte onbekend is en deze geen raadsman heeft, hoeft er geen kennisgeving te worden gedaan.

¹⁰⁵¹ Artikel 228 lid 4 Wetboek van Strafvordering.

¹⁰⁵² Artikel 150a lid 2 Wetboek van Strafvordering.

¹⁰⁵³ Artikel 150a lid 3 Wetboek van Strafvordering.

¹⁰⁵⁴ Artikel 150b Wetboek van Strafvordering.

¹⁰⁵⁵ Hoge Raad, 8 februari 2005, NJ 2005, 514.

lang van het gevraagde tegenonderzoek in het licht van ander bewijsmateriaal, de omstandigheid dat het verzoek gedaan is op een tijdstip dat contra-expertise nog mogelijk is en de vraag of het verzoek redelijkerwijs eerder gedaan had kunnen worden.¹⁰⁵⁶ Met de inwerkingtreding van de Wet deskundige in strafzaken in 2010 is er nog steeds geen wettelijke regeling die de contra-expertise regelt. Wel heeft de verdediging vanaf het begin van het proces meer invloed en inbreng omdat in artikel 150a lid 1 en 3 Wetboek van Strafvordering geregeld is dat de verdachte in een vroeg stadium kan aangeven of hij aanvullend of specifiek onderzoek wil.¹⁰⁵⁷

De rechter-commissaris

Naast de officier van justitie kan tevens de rechter-commissaris een gedragsdeskundige benoemen voor het opstellen van een gedragsdeskundige rapportage. De rechter-commissaris heeft vier mogelijkheden om een gedragsdeskundige te benoemen voor gedragsdeskundig onderzoek, wat leidt tot een gedragsdeskundige rapportage. Deze mogelijkheden zijn:

1. Het verrichten van onderzoekshandelingen¹⁰⁵⁸;
2. Een vordering van de officier van justitie;
3. Een vordering van de verdediging;
4. Ambtshalve.¹⁰⁵⁹

Er zijn ook situaties waarin de rechter-commissaris de enige is die een gedragsdeskundige kan benoemen. Dit is in de volgende gevallen:

1. Als een gedragsdeskundige, die niet is geregistreerd in het Nederlands Register Gerechtelijke Deskundigen, benoemd moet worden;¹⁰⁶⁰
2. Wanneer er een klinische gedragsdeskundige rapportage door het Pieter Baan Centrum opgemaakt moet worden, welke wordt vooraf gegaan door een face-to-face consult;¹⁰⁶¹
3. Bij een bevel tot plaatsing in het Pieter Baan Centrum;¹⁰⁶²
4. Als een gedragsdeskundige onder supervisie rapporteert, in het kader van de opleiding tot pro Justitia rapporteur, worden zowel de rapporteur in opleiding als de supervisor benoemd door de rechter-commissaris;
5. Als de gedragsdeskundige het waarheidsgehalte van een (getuigen)verklaring toetst;

¹⁰⁵⁶ Hoge Raad, 8 februari 2005, NJ 2005, 514, m.nt. PMe, zie ook Hoge Raad, 19 juni 2007, NJ 2008, 169, m.nt. Y. Buruma.

¹⁰⁵⁷ *Kamerstukken II*, 2006/07, 31 116, 3, p. 13. Zie ook Van Esch, 2012, p. 78-81.

¹⁰⁵⁸ De artikelen 181 e.v. Wetboek van Strafvordering.

¹⁰⁵⁹ Van Esch 2012, p. 84.

¹⁰⁶⁰ Artikel 176 Wetboek van Strafvordering.

¹⁰⁶¹ Artikel 197 Wetboek van Strafvordering.

¹⁰⁶² Artikel 196 Wetboek van Strafvordering.

6. Wanneer de officier van justitie een verzoek tot tegenonderzoek¹⁰⁶³ afwijst, kan de verdediging zijn verzoek tot de rechter-commissaris richten en is er derhalve eveneens sprake van een rechter-commissaris benoeming.¹⁰⁶⁴

De rechter-commissaris mag gedragsdeskundigen benoemen voor zowel ambulante als klinische onderzoeken. Daarnaast kan de rechter-commissaris zelf kiezen welke gedragsdeskundige hij benoemt. De gedragsdeskundige hoeft niet geregistreerd te staan in het Nederlands Register Gerechtelijke Deskundigen. Als de rechter-commissaris besluit een gedragsdeskundige te benoemen, die niet geregistreerd staat in het Nederlands Register Gerechtelijk Deskundigen moet de rechter-commissaris motiveren waarom deze specifieke deskundige benoemd wordt.¹⁰⁶⁵ De gedragsdeskundige moet logischerwijs deskundig zijn op zijn vakgebied en de rechter-commissaris moet, bij bedenkingen hierover aan de kant van de verdediging, zijn motivatie benoemen.¹⁰⁶⁶ De verdediging kan tevens zelf een gedragsdeskundige voordragen om het gedragsdeskundig onderzoek te verrichten. De rechter-commissaris moet deze voordracht volgen tenzij het belang van het onderzoek zich hiertegen verzet.¹⁰⁶⁷ Dit kan als de gedragsdeskundige niet voldoet aan de eisen die gesteld worden of als de rechter-commissaris een gedragsdeskundige wil benoemen die een grotere deskundigheid op hetzelfde gebied heeft.¹⁰⁶⁸ Als de rechter-commissaris een gedragsdeskundige heeft benoemd en de opdracht heeft verstrekt, geeft hij hiervan kennis aan de officier van justitie en de verdachte.¹⁰⁶⁹

Naast de algemene regeling neergelegd in de artikelen 51i tot en met 51m Wetboek van Strafvordering, kan de rechter-commissaris ambtshalve, op vordering van de officier van justitie of op verzoek van de verdachte, één of meer gedragsdeskundigen benoemen op de wijze zoals bepaald in de artikelen 227 tot en met 232 Wetboek van Strafvordering, al dan niet in combinatie met artikel 176 Wetboek van Strafvordering.¹⁰⁷⁰ De rechter-commissaris geeft kennis aan de officier van justitie en de verdachte van de benoeming en verstrekte opdracht aan de gedragsdeskundige.¹⁰⁷¹ In het belang van het onderzoek of op vordering van de officier van justitie kan de rechter-commissaris de kennisgeving uitstellen totdat het belang van het onderzoek zich daartegen niet meer verzet.¹⁰⁷² De rechter-commissaris kan op ver-

¹⁰⁶³ Artikel 150b Wetboek van Strafvordering.

¹⁰⁶⁴ Corstens & Borgers 2014, p. 141-150.

¹⁰⁶⁵ Artikel 51k lid 2 Wetboek van Strafvordering.

¹⁰⁶⁶ Hoge Raad, 27 januari 1998, NJ 1998, 404, m.nt. JR.

¹⁰⁶⁷ Artikel 227 lid 2 Wetboek van Strafvordering.

¹⁰⁶⁸ Aldus Hielkema 1996, p. 54-55.

¹⁰⁶⁹ Artikel 228 lid 1 Wetboek van Strafvordering.

¹⁰⁷⁰ Artikel 176 Wetboek van Strafvordering.

¹⁰⁷¹ Artikel 228 lid 1 Wetboek van Strafvordering.

¹⁰⁷² Artikel 228 lid 2 Wetboek van Strafvordering.

zoek van de verdediging of op vordering van de officier van justitie aanvullend onderzoek bevelen. Er is geen termijn gesteld waarbinnen deze vordering ingediend moet worden.¹⁰⁷³ De verdediging is bevoegd om zelf een deskundige aan te wijzen die bij het onderzoek aanwezig is. De verdachte dient binnen één week na de dagtekening van de kennisgeving aan de rechter-commissaris en de officier van justitie mede te delen als hij een eigen gedragsdeskundige wil aanwijzen.¹⁰⁷⁴ De verdachte kan na toezending van de uitslag van het onderzoek een gedragsdeskundige vragen dit nader te onderzoeken.¹⁰⁷⁵ De rechter-commissaris kan, als de gedragsdeskundige rapportage daar aanleiding toe geeft, ambtshalve, op vordering van de officier van justitie of op verzoek van de verdediging nader onderzoek laten verrichten.

2.2 Soorten gedragsdeskundig onderzoek

Het gedragsdeskundig onderzoek kan ambulant of klinisch plaatsvinden. Ambulant onderzoek kan plaatsvinden in het huis van bewaring, als de verdachte niet (meer) in voorlopige hechtenis zit bij de verdachte thuis of in de praktijk van de gedragsdeskundige.¹⁰⁷⁶ Bij klinische gedragsdeskundig onderzoek wordt de verdachte overgeplaatst naar een daartoe aangewezen psychiatrisch ziekenhuis of het Pieter Baan Centrum. Hier vindt dan het gedragsdeskundig onderzoek jegens de verdachte plaats. Zoals eerder aangegeven is de officier van justitie niet bevoegd tot het geven van een bevel tot klinische observatie. De officier van justitie zal hiervoor een vordering bij de rechter-commissaris moeten doen. Op grond van artikel 196 Wetboek van Strafvordering kan de rechter-commissaris, ambtshalve, op vordering van de officier van justitie of op verzoek van de verdachte, bepalen dat het noodzakelijk is dat een onderzoek naar de geestvermogens van de verdachte plaatsvindt in een psychiatrisch ziekenhuis¹⁰⁷⁷ of een inrichting tot klinische observatie. Een dergelijke inrichting, bestemd voor klinische observatie, is het Pieter Baan Centrum. In artikel 198 lid 1 Wetboek van Strafvordering is bepaald dat het verblijf in een inrichting geldt, als voorlopige hechtenis en dat dit verblijf de termijn van zeven weken niet mag overschrijden.¹⁰⁷⁸

Naast het onderscheid tussen ambulant en klinisch gedragsdeskundig onderzoek, kan er tevens een onderscheid gemaakt worden in het soort onderzoek. Er zijn vier verschillende soorten gedragsdeskundig onderzoek:

¹⁰⁷³ Artikel 228 lid 3 Wetboek van Strafvordering.

¹⁰⁷⁴ Artikel 228 lid 4 Wetboek van Strafvordering.

¹⁰⁷⁵ Artikel 230 lid 2 Wetboek van Strafvordering.

¹⁰⁷⁶ Haffmans 1989, p. 133.

¹⁰⁷⁷ Zoals bedoeld in artikel 509f Wetboek van Strafvordering.

¹⁰⁷⁸ Vroeger was deze regeling niet van toepassing op het PBC, omdat de termijn genoemd in dit artikel zes weken was en het PBC zeven weken nodig heeft. Het PBC werd toen aangewezen als huis van bewaring waar de voorlopige hechtenis ten uitvoer werd gelegd.

1. Monodisciplinair gedragsdeskundig onderzoek;
2. Multidisciplinair gedragsdeskundig onderzoek;
3. Triple-gedragsdeskundig onderzoek;
4. Klinische observatie.

Het monodisciplinair gedragsdeskundig onderzoek wordt uitgevoerd door één gedragsdeskundige. Dit zal vaak een psychiater of psycholoog zijn.¹⁰⁷⁹ Multidisciplinair onderzoek wordt verricht door twee gedragsdeskundigen van verschillende disciplines. Meestal wordt dit gedragsdeskundig onderzoek uitgevoerd door een psycholoog en een psychiater. Triple-gedragsdeskundig onderzoek wordt uitgevoerd door een psycholoog een psychiater en de reclassering. De reclassering doet milieuonderzoek, een onderzoek naar de omgeving van de verdachte. De klinische observatie vindt plaats in een inrichting tot klinische observatie bestemd, vaak het Pieter Baan Centrum. De verdachte wordt voor een periode van maximaal zeven weken opgenomen in de inrichting. Hier wordt de verdachte door verschillende gedragsdeskundigen onderzocht. De termijn van zeven weken kan eerder worden beëindigd als verdere observatie geen zin heeft, bijvoorbeeld omdat de verdachte pertinent weigert mee te werken.¹⁰⁸⁰

2.3 Onderzoek en vraagstelling van het pro Justitia onderzoek

De gedragsdeskundige geeft in de rapportage informatie betreffende de geestesgesteldheid van de verdachte.¹⁰⁸¹ De gedragsdeskundige, die benoemd is en de opdracht heeft ontvangen, zal het opgedragen onderzoek persoonlijk moeten uitvoeren.¹⁰⁸² De gedragsdeskundige mag delen van het onderzoek door anderen laten verrichten maar de benoemde gedragsdeskundige blijft zelf verantwoordelijk voor de rapportage.¹⁰⁸³ De opdracht die de gedragsdeskundige krijgt, wordt vergezeld door een vraagstelling. De gedragsdeskundige is gehouden aan deze vraagstelling, maar de opdrachtgever¹⁰⁸⁴ kan met de gedragsdeskundige overleggen over de vraagstelling. De gedragsdeskundige moet een heldere vraagstelling hebben, zodat het duidelijk is waar het gedragsdeskundig onderzoek zich op dient te richten.

Het doel van het gedragsdeskundig onderzoek en de gedragsdeskundige rapportage, oftewel de pro Justitia rapportage genoemd, is dat er inzicht verschaft wordt in de psychische toestand van de verdachte.¹⁰⁸⁵ Per 1 september 2016 heeft het NIFP

¹⁰⁷⁹ Een orthopedagoog of forensisch geneeskundige doet ook weleens onderzoek.

¹⁰⁸⁰ Van Esch 2012, p. 93-95.

¹⁰⁸¹ Haffmans 1989, p. 142.

¹⁰⁸² Noot Reijntjes bij Hoge Raad, 17 februari 2009, NJ 2009/327.

¹⁰⁸³ *Kamerstukken II*, 2006/07, 31 116, 3, p. 23.

¹⁰⁸⁴ Rechter-commissaris, officier van justitie of verdachte.

¹⁰⁸⁵ Van Panhuis 2000, p. 103-105.

de werkwijze aangepast en hierbij is de standaardvraagstelling voor het pro Justitia onderzoek aangepast. De volgende vragen staan in de standaardvraagstelling voor het pro Justitia onderzoek:

0. Als betrokkene weigert onderzocht te worden, tot welke overwegingen van de onderzoeker geeft die weigering aanleiding?
1. Is onderzochte lijdende aan een ziekelijke stoornis en/of gebrekkige ontwikkeling van de geestvermogens (geestesstoornis) en zo ja, hoe is dat in diagnostische zin te omschrijven?
2. Hoe was dit ten tijde van het plegen van het ten laste gelegde?
3. Beïnvloedde de eventuele ziekelijke stoornis en/of gebrekkige ontwikkeling van de geestvermogens onderzochtes gedragskeuzes en gedragingen ten tijde van het ten laste gelegde?
4. Zo ja, kunt u dan gemotiveerd aangeven:
 - a. Op welke manier dat gebeurde,
 - b. Of dit leidt tot het advies om het ten laste gelegde in een verminderde mate dan wel in het geheel niet toe te rekenen, en
 - c. Indien geadviseerd wordt om in een verminderde mate toe te rekenen, preciezer dit gedragskundig
5.
 - a. Wat is uw verwachting dat betrokkene, gelet op de hiervoor beschreven stoornis, zal recidiveren?
 - b. Welke beschermende functies in de persoonlijkheid of het functioneren dienen hierbij in ogenschouw te worden genomen?
 - c. Welke contextuele, situatieve of andere condities dienen hierbij in ogenschouw te worden genomen?
 - d. Is er iets te zeggen over eventuele onderlinge beïnvloeding van deze factoren en condities?
6. Zijn er argumenten gelegen in de persoonlijkheid en/of ontwikkeling van onderzochte die aanleiding geven om het minderjarigenstrafrecht toe te passen? (deze vraag alleen opnemen en beantwoorden als betrokkene ten tijde van het plegen van het ten laste gelegde de leeftijd van 23 jaar nog niet had bereikt). Zo ja, volg de jeugdvraagstelling.
7.
 - a. Welke aanbevelingen van gedragsdeskundige en van andere aard zijn te doen voor interventies die het eventuele recidivegevaar kunnen beperken?
 - b. Binnen welk(e) juridisch(e) kader(s) zouden deze gerealiseerd kunnen worden?¹⁰⁸⁶

Het onderzoek door de gedragsdeskundige(n) leidt tot een advies. De onderzoeksresultaten worden geanalyseerd en er wordt gekeken naar de criteria uit de DSM-V. Uiteindelijk volgt er een gedragsdeskundige rapportage waarin, naast de conclusie

¹⁰⁸⁶ Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie en Psychologie, Standaardvraagstelling pro Justitia Onderzoek, versie mei 2016 ingevoerd per 1 september 2016.

of de verdachte lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van zijn geestvermogens, de toerekeningsvatbaarheid en de invloed van de stoornis op het begane delict besproken worden. Het is van belang dat de gedragsdeskundige de rapportage opstelt in begrijpelijke taal en met kennis van de laatste ontwikkelingen op het vakgebied. Hierdoor krijgen de rechter, de officier van justitie en de verdediging een duidelijk antwoord op de vragen die gesteld zijn.

Uiteindelijk bepaalt de rechter hoe de gedragsdeskundige rapportage wordt gewogen en welke straf en/of maatregel opgelegd wordt.¹⁰⁸⁷

2.4 De rechtspositie van de verdachte met betrekking tot de gedragsdeskundige rapportage

In het ideale geval werkt de verdachte mee aan het gedragsdeskundig onderzoek, echter dit gebeurt niet altijd. Een verdachte bij wie een gedragsdeskundig onderzoek wordt gedaan, wordt een observandus genoemd. De verdachte kan weigeren aan het onderzoek mee te werken, de zogeheten weigerende observandus. Dit is een verdachte die weigert in contact te treden met de gedragsdeskundige. De gedragsdeskundige maakt een rapportage over de weigering op. De gedragsdeskundige beschrijft in dat geval de aard van de weigering en op welke wijze de weigering tot uiting wordt gebracht. Op basis van de voorhanden zijnde stukken kunnen gedragsdeskundige rapportages die in het verleden zijn opgemaakt of mededelingen over de verdachte samengevat worden.¹⁰⁸⁸ De gedragsdeskundige geeft bij een weigerende observandus geen advies over de wenselijkheid of noodzaak tot het opleggen van een maatregel.¹⁰⁸⁹

Verdachten die voor 1994 een gedragsdeskundig onderzoek weigerden, konden de tbs-maatregel niet opgelegd krijgen. Dit achtte staatsecretaris Kosto onjuist.¹⁰⁹⁰

Er werd ingezien dat het geen oplossing is om een levenslange gevangenisstraf op te leggen als de verdachte een onderzoek weigert. De rechter moet de verdachte het delict wel kunnen toerekenen. Daarnaast speelt tevens dat sommige verdachten klinisch onderzoek weigeren, maar wel ambulant onderzocht willen worden. De rechter kan de gedragsdeskundige rapportages gebruiken om te beoordelen of de verdachte de tbs-maatregel opgelegd moet krijgen.¹⁰⁹¹

Op 15 januari 1994 treedt de regeling met betrekking tot de weigerende observandus¹⁰⁹² in werking. Deze regeling bepaalt dat de rechter de tbs-maatregel eveneens

¹⁰⁸⁷ In hoofdstuk 8, paragraaf 3.2 'Emprisch onderzoek' komt het opleggen van de straf en/of maatregel door de rechter uitgebreid aan de orde.

¹⁰⁸⁸ Van Marle 2008, p. 173.

¹⁰⁸⁹ Kruit 2008 p. 229-230.

¹⁰⁹⁰ Memorie van Toelichting *Kamerstukken II*, 1992/93, 22 909, 3, p. 3.

¹⁰⁹¹ Memorie van Toelichting *Kamerstukken II*, 1992/93, 22 909, 3, p. 5.

¹⁰⁹² Wet van 15 januari 1994, *Stb.* 1994, 13 en 14.

kan opleggen bij een verdachte zonder dat er een advies is van minimaal twee gedragsdeskundigen. Er dient wel aan het wettelijk vereiste te zijn voldaan, dat er ten tijde van het begaan van het delict sprake was van een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. De weigering om mee te werken aan het gedragsdeskundig onderzoek mag niet voortvloeien uit de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte. Wanneer de verdachte weigert mee te werken, dienen de gedragsdeskundigen een rapportage op te stellen waarin zoveel mogelijk op de persoon van de verdachte wordt ingegaan en inzicht wordt gegeven in de motieven van de weigering. De gedragsdeskundigen kunnen geen advies geven over het opleggen van de tbs-maatregel. Er dienen zoveel mogelijk eerder opgemaakte en/of overige gedragsdeskundige rapportages verzameld te worden.¹⁰⁹³ De rechter beslist op basis van de rapportage van de gedragsdeskundige en de overige rapportages of er zijns inziens sprake is van een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens en of de tbs-maatregel opgelegd kan worden.¹⁰⁹⁴ Het weigeren van gedragsdeskundig onderzoek kan voordelig voor de verdachte uitpakken als er geen eerder opgemaakte gedragsdeskundige rapportages zijn. De verdachte kan in dat geval niet de tbs-maatregel opgelegd krijgen waarvan de duur onduidelijk is.¹⁰⁹⁵ Met het wetsvoorstel forensische zorg¹⁰⁹⁶ wordt een wijziging van artikel 37a Wetboek van Strafrecht voorgesteld. Deze wijziging houdt in dat onder bepaalde voorwaarden bestaande gegevens met betrekking tot de gezondheid van de verdachte gevorderd en gebruikt kunnen worden bij de beantwoording van deelvragen en het opstellen van een volledig advies.¹⁰⁹⁷

Naast de weigerende observandus kan er sprake zijn van verdachten die beperkt meewerken of verdachten die voorwaarden stellen aan de observatie. Deze verdachten kunnen eveneens als weigerende observandus aangemerkt worden. Voor de verdachte die beperkt meewerkt, geldt dat het beperkt meewerken niet moet voortvloeien uit de stoornis.¹⁰⁹⁸ Daarnaast is het een mogelijkheid dat de verdachte

¹⁰⁹³ Bij een multidisciplinair onderzoek dragen het milieuonderzoek en de observatieverslagen voor een Belangrijk deel bij aan de rapportage. Datzelfde geldt voor andere relevante informatie, zoals een eerder opgemaakte gedragsdeskundige rapportage of gegevens uit het justitieel verleden.

¹⁰⁹⁴ De vereisten van artikel 37a lid 3 juncto 37 lid 3 Wetboek van strafrecht zijn: Bij weigering is er geen advies nodig; Er dient een rapport over de weigering te worden opgemaakt; Dit gebeurt door de gedragsdeskundigen tezamen dan wel ieder afzonderlijk; Er dient zoveel mogelijk ander advies en/of rapportage te zijn. De eis van multidisciplinair advies geldt niet bij een weigerende observandus.

¹⁰⁹⁵ Van der Wolfe e.a. 2012.

¹⁰⁹⁶ *Kamerstukken II*, 2012/13, 32 398, D

¹⁰⁹⁷ *Kamerstukken I*, 2013/14, 32 398, G.

¹⁰⁹⁸ Het al dan niet aanmerken van deze verdachten als weigerende observandus wordt besproken in paragraaf 3 van dit hoofdstuk..

simuleert, het feit ontkent¹⁰⁹⁹ of de verdachte aangeeft zich niets meer te herinneren. Bij deze verdachten kan het voor gedragsdeskundigen lastig zijn om alle vragen te beantwoorden en een conclusie en advies te verbinden aan het gedragsdeskundig onderzoek. Het NIFP heeft als uitgangspunt dat het de verantwoordelijkheid van de benoemde gedragsdeskundige is om alles te doen wat in zijn of haar vermogen ligt om tot een optimaal te verantwoorden gedragsdeskundig onderzoek en rapportage te komen.¹¹⁰⁰

2.5 Het verslag van de gedragsdeskundige

In artikel 511 Wetboek van Strafvordering is geregeld dat de gedragsdeskundige een met redenen omkleed verslag uitbrengt aan de opdrachtgever. Hierbij dient de gedragsdeskundige aan te geven:

- Welke methode de gedragsdeskundige heeft toegepast;
- In welke mate deze methode en de resultaten daarvan betrouwbaar kunnen worden geacht;
- Welke bekwaamheid hij heeft bij de toepassing van de methode.¹¹⁰¹

Dat het van belang is dat een gedragsdeskundige middels een gemotiveerde onderbouwing laat zien hoe er tot bepaalde conclusies gekomen wordt, blijkt tevens uit de Memorie van Toelichting bij de Wet deskundigen in strafzaken: *“Van deskundigen mag worden verwacht dat zij zoveel mogelijk controleerbaar verslag doen van de wijze waarop zij hun onderzoek hebben gedaan en tot hun bevindingen zijn geraakt. Het aantrekken van deze eisen zal vooral gevolgen hebben voor de gedragswetenschappelijke rapportage. In de afgelopen jaren is vooral in de psychologische rapportage een verantwoording opgenomen van de toegepaste methoden maar bij psychiatrische rapportage is dat niet altijd even duidelijk het geval. Ook indien verslag wordt gedaan van de gebruikte methoden en tests, mag van de deskundige worden verwacht dat hij het nut en de betekenis daarvan in relatie met zijn conclusie toelicht.”*¹¹⁰²

De gedragsdeskundige informeert de rechter over de vragen die door de rechter, de officier van justitie en de raadsman zijn gesteld. In het verslag staat in ieder geval het volgende:

- Welk onderzoek er is verricht, welke methode gebruikt is en waar welk onderzoek heeft plaatsgevonden;
- De onderzoeksgegevens;
- De beantwoording van de vraagstelling.

¹⁰⁹⁹ Beukers 2005, p. 490-491.

¹¹⁰⁰ www.nifpnet.nl, onder beoordelen, ambulante rapportage volwassenen en dan weigeren van onderzoek.

¹¹⁰¹ Artikel 521 lid 1 Wetboek van Strafvordering.

¹¹⁰² *Kamerstukken II*, 2006/07, 31 116, 3, p. 18. Zie ook Van Esch 2012, p. 159.

Het verslag moet begrijpelijk zijn voor eenieder die geen specialist is op dit gebied en het verslag moet in goed Nederlands zijn geschreven.¹¹⁰³ Bij het uitblijven van het verslag, de rapportage, van de gedragsdeskundige kan de rechter-commissaris druk uitoefenen op de gedragsdeskundige om aan de opgedragen opdracht te voldoen. De rechter-commissaris kan de gedragsdeskundige dagvaarden om voor hem te verschijnen. Bij het niet verschijnen van de gedragsdeskundige kan er een bevel tot medebrenging uitgevaardigd worden.¹¹⁰⁴

De rechter-commissaris mag ambtshalve, op vordering van de officier van justitie of op verzoek van de verdachte nader onderzoek opdragen aan dezelfde gedragsdeskundige of aan één of meer andere gedragsdeskundigen.¹¹⁰⁵ Het gaat hierbij niet om een geheel nieuw gedragsdeskundig onderzoek maar om een aanvullend onderzoek op de bestaande rapportage van de gedragsdeskundige.¹¹⁰⁶ De vordering van de officier van justitie of het verzoek van de verdachte toetst de rechter-commissaris aan de eis of het een redelijk goed gemotiveerde vordering of verzoek betreft.¹¹⁰⁷

2.6 Het horen van de gedragsdeskundige door de rechter-commissaris

Naar aanleiding van de uitgebrachte gedragsdeskundige rapportage kunnen er vragen zijn waardoor de gedragsdeskundige bij de rechter-commissaris gehoord dient te worden. Artikel 185 Wetboek van Strafvordering bepaalt dat: *“Indien tot het instellen van het onderzoek wordt overgegaan, worden zo spoedig en zo dikwijls het belang der zaak dit vordert, verdachten, getuigen en deskundigen gehoord”*. Het verhoor kan tevens plaatsvinden op grond van artikel 187 Wetboek van Strafvordering. Dit artikel geldt als de gedragsdeskundige niet ter terechtzitting gehoord kan worden of als er gevaar is voor de gezondheid of het welzijn van de gedragsdeskundige als deze ter terechtzitting gehoord wordt.¹¹⁰⁸

De verdachte kan schriftelijk of mondeling tijdens een verhoor aangeven of en welke gedragsdeskundige(n) zijn inziens gehoord moet(en) worden. Ook kan de verdachte ‘feiten ten onderzoek’ opgeven.¹¹⁰⁹ In een proces-verbaal wordt aangegeven wat de wensen van de verdachte zijn en wat de verwachting is van de verdachte met betrekking tot de verklaring van de gedragsdeskundige.¹¹¹⁰ Als de rechter-commissaris bezwaar heeft, dient hij dit de officier van justitie en de verdachte mede

¹¹⁰³ Aldus Van Marle 2008, p. 160-164, zie ook Haffmans 1989, p. 169-170.

¹¹⁰⁴ Artikel 232 juncto 231 Wetboek van Strafvordering.

¹¹⁰⁵ Artikel 231 juncto 176 Wetboek van Strafvordering.

¹¹⁰⁶ Artikel 241 Wetboek van Strafvordering.

¹¹⁰⁷ *Kamerstukken II*, 2006/07, 31 116, 3, p. 3.

¹¹⁰⁸ Van Esch 2012, p. 186.

¹¹⁰⁹ Artikelen 51m en 208 Wetboek van Strafvordering.

¹¹¹⁰ Artikel 208 lid 1 Wetboek van Strafvordering. Zie ook Van Esch 2012, p. 101.

te delen in een gemotiveerde beschikking.¹¹¹¹ Tegen deze beschikking kan binnen veertien dagen bezwaarschrift worden ingediend.¹¹¹² Op grond van artikel 181 Wetboek van Strafvordering kan de officier van justitie onderzoekswensen aangeven bij de rechter-commissaris. Hieronder valt tevens het horen van een gedragsdeskundige als getuige bij de rechter-commissaris. De rechter-commissaris beslist op dit verzoek met een beschikking.¹¹¹³ De rechter-commissaris verstrekt de vordering van de officier van justitie en de beschikking aan de verdachte, mits het onderzoeksbelang zich hier niet tegen verzet.¹¹¹⁴

De rechter-commissaris nodigt bij een verhoor op grond van artikel 187 Wetboek van Strafvordering de officier van justitie, de verdachte en diens raadsman uit om bij het verhoor aanwezig te zijn. De verdachte mag toegang tot het verhoor niet geweigerd worden. De enige grond waarop de verdachte niet bij het verhoor mag zijn, is als er geen uitstel van het verhoor mogelijk is.¹¹¹⁵ Bij artikel 185 Wetboek van Strafvordering kan het belang van het onderzoek groter zijn dan het belang van de verdachte, waardoor er besloten kan worden dat de verdachte niet bij het verhoor aanwezig mag zijn. Dit onderscheid tussen beide artikelen bestaat omdat bij een verhoor ex artikel 187 Wetboek van Strafvordering al vooruit gelopen wordt op de zitting waar de gedragsdeskundige niet meer gehoord zal gaan worden.

Zowel de officier van justitie¹¹¹⁶ als de verdachte¹¹¹⁷ kunnen vragen opgeven aan de rechter-commissaris, die gesteld moeten worden. Als de officier van justitie of de verdachte niet bij het verhoor aanwezig kunnen zijn, mogen de vragen schriftelijk gesteld worden.¹¹¹⁸

Voor aanvang van het verhoor door de rechter-commissaris verklaart de gedragsdeskundige: *“dat hij zijn taak naar eer en geweten zal vervullen”*.¹¹¹⁹ Een gedragsdeskundige kan verschillende keren gehoord worden, mocht dit noodzakelijk zijn. In beginsel zal er, mede om efficiëntie redenen, geprobeerd worden alle vragen in één keer te stellen.¹¹²⁰ Het verhoor op grond van artikel 187 Wetboek van Strafvordering komt in de plaats van het verhoor van de gedragsdeskundige op de zitting. Dit

¹¹¹¹ Artikel 208 lid 2 Wetboek van Strafvordering.

¹¹¹² Artikel 208 lid 3 Wetboek van Strafvordering.

¹¹¹³ Artikel 181 lid 2 Wetboek van Strafvordering.

¹¹¹⁴ Artikel 181 lid 3 Wetboek van Strafvordering.

¹¹¹⁵ Artikel 187 lid 1 Wetboek van Strafvordering.

¹¹¹⁶ Artikel 186 lid 3 Wetboek van Strafvordering.

¹¹¹⁷ Artikel 186 lid 3 juncto artikel 186a lid 3 Wetboek van Strafvordering.

¹¹¹⁸ *Kamerstukken II*, 1992/93, 23 251, 3, p. 39.

¹¹¹⁹ Artikel 215 Wetboek van Strafvordering.

¹¹²⁰ De officier van justitie, de raadsman, en indien noodzakelijk geacht door de rechter-commissaris ook de verdachte, mogen bij de verhoren bij de rechter-commissaris aanwezig zijn, ingevolge de artikelen, 186, 186a lid 1 en 2 Wetboek van Strafvordering.

verhoor zal daarom zoveel mogelijk gelijk zijn als het verhoor ter terechtzitting.¹¹²¹

2.7 De gedragsdeskundige rapportage in het dossier

Het gebruiken van gedragsdeskundige rapportages in het strafproces raakt de privacy van de verdachte. De Wet inzake de geneeskundige behandelingsovereenkomst en de Wet bescherming persoonsgegevens regelen hoe de gedragsdeskundige met de persoonsgegevens van de verdachte dient om te gaan.¹¹²² Het Wetboek van Strafvordering prevaleert boven deze twee wetten als de gedragsdeskundige verplicht is om een pro Justitia rapportage op te stellen over zijn bevindingen. De geheimhoudingsplicht uit de Wet inzake de geneeskundige behandelingsovereenkomst dient te wijken voor de mededelingsverplichting, geregeld in artikel 21 lid 2 Wet bescherming persoonsgegevens op grond van de rapportageverplichting uit het Wetboek van Strafvordering.¹¹²³

De gedragsdeskundige rapportage wordt op grond van artikel 149a lid 2 Wetboek van Strafvordering gezien als een processtuk. Dit lid bepaalt: *“Tot de processtukken behoren alle stukken die voor de ter terechtzitting door de rechter te nemen beslissingen redelijkerwijs van belang kunnen zijn behoudens het bepaalde in artikel 149b”*. De uitzonderingen die in artikel 149b juncto artikel 187d lid 1 Wetboek van Strafvordering zijn opgenomen zien toe op:

- a. het belang van de getuige om geen ernstige overlast te ondervinden of ernstig in de uitoefening van zijn ambt of beroep te worden belemmerd;
- b. het zwaarwegend opsporingsbelang;
- c. het belang van de staatsveiligheid.

De gedragsdeskundige rapportage valt niet onder één de benoemde belangen en het is voor de beslissing van de rechter noodzakelijk dat hij kennis neemt van de opgemaakte gedragsdeskundige rapportages. De gedragsdeskundige rapportage is een processtuk.

Nu is vastgesteld dat de gedragsdeskundige rapportage opgemaakt over de psychische gesteldheid van de verdachte ten behoeve van de terechtzitting een processtuk is, rijst de vraag of het slachtoffer recht heeft op inzage of een kopie van dit processtuk. Op grond van artikel 51b Wetboek van Strafvordering komt het slachtoffer het recht toe om, na toestemming van de officier van justitie, kennis te nemen van

¹¹²¹ De rechter-commissaris stelt eerst de vragen waarna de officier van justitie en de advocaat de gelegenheid krijgen om vragen te stellen.

¹¹²² Kruit 2008, p. 226-227.

¹¹²³ Verloop 2008, p. 256.

processtukken die voor het slachtoffer van belang zijn.¹¹²⁴ De minister van Veiligheid en Justitie is van mening dat niet het gehele procesdossier zomaar aan het slachtoffer en diens advocaat hoeft te worden verstrekt.¹¹²⁵ In artikel 51b lid 3 Wetboek van Strafvordering zijn de weigeringsgronden opgenomen om een bepaald processtuk niet aan het slachtoffer te hoeven verstrekken. In dit artikel wordt verwezen naar, het hierboven eerder genoemde, artikel 187d lid 1 Wetboek van Strafvordering. Tot de Wet van 1 december 2011¹¹²⁶ was de bescherming van de persoonlijke levenssfeer een weigeringsgrond. Met deze wetwijziging is persoonlijke levenssfeer geen weigeringsgrond meer die in artikel 51b Wetboek van Strafvordering opgenomen is. De weigeringsgronden zijn nu:

- De stukken kunnen niet als processtukken worden aangemerkt;
- De getuige zal ernstige overlast ondervinden of in de uitoefening van zijn ambt of in zijn beroep ernstig worden belemmerd;
- Een zwaarwegend opsporingsbelang wordt geschaad;
- Het belang van de staatsveiligheid wordt geschaad.¹¹²⁷

Onder de weigeringsgrond ‘persoonlijke levenssfeer’ viel de weigering om gedragsdeskundige rapportages aan het slachtoffer te verstrekken. Uit de parlementaire geschiedenis blijkt dat gedragsdeskundige rapportages geweigerd kunnen worden als zijnde niet van belang voor het slachtoffer.¹¹²⁸ De meningen hierover verschillen. Zo stellen Van der Aa en Groenhuijsen¹¹²⁹ dat het al dan niet verstrekken van gedragsdeskundige rapportages een spanningsveld oplevert tussen de belangen van de verdachte en het slachtoffer. Zij vinden het niet evident dat het privacybelang van de verdachte prevaleert.¹¹³⁰ Zij stellen dat: *“Het is niet vanzelfsprekend dat het slachtoffer geen belang heeft bij inzage in bijvoorbeeld psychiatrische rapporten. Eén van de belangen die men beoogt te dienen met inzage in processtukken is namelijk leedverwerking door het slachtoffer inzicht te bieden in de achtergronden van het delict. Wanneer een bepaald stuk bijdraagt aan het herstel van het slachtoffer, dan heeft het slachtoffer in principe een belang bij inzage en het zou voor slachtoffers nu juist van groot belang kunnen zijn te weten aan welke psychische aandoeningen de verdachte lijdt. Veel slachtoffers zijn immers op zoek naar een verklaring voor het leed dat hen is overkomen (sense making)”*.¹¹³¹

¹¹²⁴ Artikel 51b lid 1 Wetboek van Strafvordering.

¹¹²⁵ *Kamerstukken I*, 2007/08, 30 143, D, p. 2.

¹¹²⁶ Wet van 1 december 2011, *Stb.* 2011, 601, i.w.tr. op 1 januari 2013.

¹¹²⁷ Artikel 51b lid 3 juncto 187d lid 1 Wetboek van Strafvordering.

¹¹²⁸ *Kamerstukken II*, 2007/08, 30 143, 28, p. 20-21 en *Kamerstukken II*, 2009-2010, 32 468, 6, p. 2.

¹¹²⁹ Van der Aa & Groenhuijsen 2012, p. 603-611.

¹¹³⁰ Van der Aa & Groenhuijsen 2012, p 609.

¹¹³¹ Van der Aa & Groenhuijsen 2012, p 609; Zie ook Currier, Holland & Neimeyer 2006, p. 403-428.

3. Praktijk

In deze paragraaf wordt de richtlijn ‘Werkwijze van de benoeming van een gedragsdeskundige’ besproken. Hierna wordt de jurisprudentie bekeken die ziet op de houding van de verdachte tijdens het onderzoek, het gebruik van eerder opgemaakte gedragsdeskundige rapportages door de huidige gedragsdeskundige en het verstrekken van de gedragsdeskundige rapportage aan het slachtoffer. De resultaten van het empirisch onderzoek worden in de laatste subparagraaf besproken.

3.1. Werkwijze benoeming van een deskundige door het Openbaar Ministerie

De Wet deskundigen in strafzaken brengt met zich mee dat gedragsdeskundigen die optreden in verband met de rechtspleging zoveel mogelijk opgenomen worden in het Nederlands Register Gerechtelijk Deskundigen. Sinds 1 september 2013 worden de pro Justitia rapportages door de officier van justitie bij het NIFP aangevraagd.

Als een pro Justitia rapportage na een consult¹¹³² geïndiceerd wordt geacht, wordt binnen twee dagen in opdracht van de officier van justitie bij het NIFP een rapportageaanvraag ingediend. Het NIFP ontvangt de volgende stukken¹¹³³:

- Het verzoek tot benoeming van een gedragsdeskundige;
- Het verhoor van de verdachte bij de rechter-commissaris, met de gegevens van de advocaat, de detentieplaats en de eventuele noodzakelijkheid van een tolk;
- De tenlastelegging;
- De justitiële documentatie;
- Het proces-verbaal;
- Eventuele beschikbare eerder opgemaakte rapportages tot tien jaar terug;
- Eventuele andere stukken die van belang zijn of aanvullende processen-verbaal.

Binnen zeven dagen wordt er door het Instituut voor Forensische Psychiatrie en Psychologie een gedragsdeskundige, of bij een multidisciplinaire rapportage of triple-rapportage, verschillende gedragsdeskundigen, voorgedragen bij de officier van justitie. In opdracht van de officier van justitie wordt er een benoeming van en opdracht voor de gedragsdeskundige gemaakt. Deze benoeming wordt binnen twee dagen naar het medisch secretariaat van het NIFP gestuurd. De verdachte wordt op de hoogte gesteld van de benoeming van de gedragsdeskundige op grond van artikel 150a Wetboek van Strafvordering. Bij een benoeming door de officier van justitie

¹¹³² Traject-, voorgeleidings- of NIFP-consult, zie hoofdstuk 6 paragraaf 2.3 ‘Inverzekeringstelling, voorgeleiding, mogelijke opschorting voorlopige hechtenis en overplaatsing van de psychisch gestoorde verdachte’.

¹¹³³ Bij een dubbelrapportage worden deze stukken in tweevoud aangeleverd, bij een triple-rapportage in drievoud.

hoeft de gedragsdeskundige geen week wachttijd in acht te nemen alvorens er met het onderzoek gestart wordt. Dit moet bij een benoeming door de rechter-commissaris wel. De verdachte is bevoegd om bij de benoeming door de rechter-commissaris een eigen gedragsdeskundige aan te wijzen. Die gedragsdeskundige heeft het recht om bij het onderzoek aanwezig te zijn en daarbij de nodige aanwijzingen te geven en opmerkingen te maken. De verdachte dient dit binnen een week kenbaar te maken.¹¹³⁴

Bij een benoeming gedragsdeskundige door de rechter-commissaris¹¹³⁵ doet het Openbaar Ministerie een vordering. Deze vordering wordt samen met het dossier binnen twee werkdagen naar de rechter-commissaris gebracht. Op deze vordering wordt door de rechter-commissaris vervolgens binnen twee werkdagen beslist.

Na de benoeming is de onderzoekstermijn voor de gedragsdeskundige zesenvijftig dagen. Deze onderzoekstermijn geldt voor elke verdachte ongeacht of deze verdachte in voorlopige hechtenis verblijft. Als de termijn van zesenvijftig dagen niet gehaald wordt, meldt de gedragsdeskundige dit met redenen omkleed aan het NIFP, die dit vervolgens melden aan de officier van justitie.¹¹³⁶ Als er een zittingsdatum bekend is, wordt het NIFP hierover geïnformeerd. De gedragsdeskundige en het NIFP kunnen dan proberen de rapportage binnen een redelijke termijn voor de zitting ter beschikking te stellen aan de officier van justitie, rechter en verdediging. De pro Justitia rapportage wordt door het NIFP op JD-online¹¹³⁷ geplaatst, waardoor de gedragsdeskundige rapportage(s) voor de rechtbank, het Openbaar Ministerie, de reclassering en de Raad voor de Kinderbescherming beschikbaar is. Een fysiek en ondertekend exemplaar wordt naar het Openbaar Ministerie gestuurd en komt in het dossier. Het Openbaar Ministerie draagt er zorg voor dat er een afschrift verstrekt wordt aan de verdediging.¹¹³⁸

3.2 De jurisprudentie

De weigerende observandus

Een weigerende observandus is vanzelfsprekend een verdachte die weigert mee te werken aan het gedragsdeskundig onderzoek. Dit blijkt, onder andere, uit een uit-

¹¹³⁴ Artikel 228 lid 4 Wetboek van Strafvordering.

¹¹³⁵ De gevallen waarin dit moet worden eerder in dit hoofdstuk onder wettelijke regeling genoemd.

¹¹³⁶ Deze melding gebeurt vier weken voor de zitting in meervoudige kamer zaken en drie weken voor de zitting in politierechter zaken.

¹¹³⁷ JD-Online is de digitale toegang tot het Justitieel Documentatie Systeem voor het zelfstandig verkrijgen van uittreksels en rapportages uit het persoonsdossier.

¹¹³⁸ Openbaar Ministerie, Juridische Kennis Systeem, Werkinstructie benoemen gedragsdeskundigen.

spraak van het Gerechtshof Amsterdam¹¹³⁹ en de Hoge Raad¹¹⁴⁰. De Hoge Raad¹¹⁴¹ heeft tevens bepaald dat een verdachte geen eisen mag stellen aan de wijze waarop de observatie wordt vorm gegeven. Een verdachte die enkel door middel van camera-toezicht geobserveerd wil worden, wordt eveneens gezien als een weigerende observandus.¹¹⁴² Dat een verdachte die voorwaarden stelt aan de manier van rapporteren als weigerende observandus kan worden aangemerkt, bevestigt de Hoge Raad¹¹⁴³ in een ander uitspraak. De verdachte wenste in deze zaak niet onderzocht te worden in het Pieter Baan Centrum. De Hoge Raad beslist dat er in dat geval sprake is van een weigerende observandus.¹¹⁴⁴

Uit deze uitspraken kan geconcludeerd worden dat een verdachte als een weigerende observandus kan worden aangemerkt als de verdachte eisen stelt aan de manier waarop het gedragsdeskundig onderzoek wordt uitgevoerd. Een verdachte die beperkt meewerkt aan het gedragsdeskundig onderzoek wordt niet gezien als een weigerende observandus, als dit beperkt meewerken voortvloeit uit de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte.¹¹⁴⁵

*Het gebruik van eerder opgemaakte rapportages door de gedragsdeskundige bij een weigerende observandus*¹¹⁴⁶

Gedragsdeskundigen mogen bij de observatie en het rapporteren over een weigerende observandus gebruik maken van eerder opgemaakte gedragsdeskundige rapportages, die zij zelf opgesteld hebben. Het Gerechtshof Arnhem¹¹⁴⁷ en de Hoge Raad¹¹⁴⁸ bepalen dat er in dat geval geen volledige nieuw gedragsdeskundig onderzoek verricht hoeft te worden om te voldoen aan de eisen om de verdachte de tbs-maatregel op te leggen. De Hoge Raad overweegt: “Art. 37a, derde lid, Sr stelt als voorwaarde voor het opleggen van de maatregel van terbeschikkingstelling dat een rapport als bedoeld in art. 37, tweede lid, Sr wordt uitgebracht. Ingevolge laatstgenoemde bepaling is vereist dat indien zodanig rapport eerder dan een jaar voor de aanvang van de terechtzitting is gedagtekend de rechter dat rapport slechts mag gebruiken met instemming van het openbaar ministerie en de verdachte. Deze bepaling strekt ertoe dat het oordeel

¹¹³⁹ Gerechtshof Amsterdam, 15 juli 2004.

¹¹⁴⁰ Hoge Raad, 13 september 2005, NJ 2006, 220.

¹¹⁴¹ Hoge Raad, 24 januari 2006, NJ 2006, 108.

¹¹⁴² Hoge Raad, 24 januari 2006, NJ 2006, 108, R.O. 3.5.

¹¹⁴³ Hoge Raad, 4 april 2006, ECLI:NL:HR:2006:AV0404.

¹¹⁴⁴ Hoge Raad, 4 april 2006, ECLI:NL:HR:2006:AV0404, R.O. 3.3.1 en 3.3.2.

¹¹⁴⁵ Rechtbank Alkmaar, 9 februari 2010, ECLI:NL:RBALK:2010:BL3175, R.O. 7.

¹¹⁴⁶ In hoofdstuk 8 paragraaf 3.1 onder ‘Het gebruiken van eerder opgemaakte gedragsdeskundige rapportages’ wordt er meer jurisprudentie ten aanzien van het gebruik van eerder opgemaakte gedragsdeskundige rapportages door de rechter besproken.

¹¹⁴⁷ Gerechtshof Arnhem, 17 februari 2010, ECLI:NL:GHARN:2010:BL4185.

¹¹⁴⁸ Hoge Raad, 19 april 2011, ECLI:NL:HR:2011:BP2743.

van de gedragsdeskundigen op recent onderzoek dient te worden gebaseerd. Met genoemde bepaling is niet onverenigbaar dat de gedragsdeskundigen daarbij gebruik maken van rapporten van minder recente datum, met name niet indien deze (nog steeds) inzicht verschaffen in de psychische gesteldheid van de verdachte ten tijde van het strafbare feit.”¹¹⁴⁹

Gedragsdeskundige rapportages verstrekken aan het slachtoffer

Eerder in dit hoofdstuk is naar voren gekomen dat processtukken aan het slachtoffer verstrekt mogen worden of dat de verdachte inzage krijgt in de processtukken. De gedragsdeskundige rapportages, die opgemaakt worden over de verdachte, worden gezien als een processtuk. Uit de jurisprudentie blijkt echter dat inzage in de gedragsdeskundige rapportages door het slachtoffer geweigerd kan worden, gelet op de privacy van de verdachte. Een kanttekening bij onderstaande jurisprudentie is dat deze uitspraak is gedaan toen de persoonlijke levenssfeer nog als weigeringsgrond in artikel 51b Wetboek van Strafvordering was opgenomen.

In een Amsterdamse zedenzaak¹¹⁵⁰ stelt de advocaat van de slachtoffers: *“De ouders dienen de mogelijkheid te krijgen om inzicht te verkrijgen in de geestestoestand en het functioneren van verdachte. Dit kan hen helpen bij het verwerken en begrijpen van hetgeen hun kinderen is overkomen en hun trauma beter te accepteren, te begrijpen en te verwerken. Het verstrekken van de rapportages geeft tevens aan de directe slachtoffers zelf de mogelijkheid om op latere leeftijd deze te kunnen lezen en beter te kunnen begrijpen wat de verdachte heeft gedreven en om inzicht te krijgen in zijn daden. De rapportages kunnen tevens dienen ter informatie van therapeuten van de slachtoffers teneinde een gerichte behandeling mogelijk te maken.”¹¹⁵¹*

De officieren van justitie vinden dat integrale verstrekking van de gedragsdeskundige rapportage opgemaakt in het Pieter Baan Centrum te ver gaat. Zij overwegen hierbij: *“In dit rapport worden de volledige jeugd, achtergrond en medische geschiedenis van verdachte beschreven, terwijl ook informatie over familieleden en anderen is opgenomen. Het is niet verantwoord en ook niet nodig dat al deze informatie bij derden bekend wordt, anders dan via de openbare behandeling ter zitting. Er kan worden volstaan met een afschrift van de in het rapport opgenomen forensische analyse en de beantwoording van de vraagstelling van de rechter-commissaris.”*

De advocaat van de verdachte is van mening dat er geen afschrift of delen van de gedragsdeskundige rapportage opgemaakt in het Pieter Baan Centrum verstrekt dient te worden. Hierbij overweegt de advocaat: *“Het gaat om informatie die de meest verregaande inbreuk maakt op de persoonlijke levenssfeer van verdachte. Dat hij wordt verdacht van het plegen van ernstige feiten maakt niet dat aan hem geen recht op privacy-*

¹¹⁴⁹ Hoge Raad, 19 april 2011, ECLI:NL:HR:2011:BP2743, R.O. 5.5 en 5.6.

¹¹⁵⁰ Rechtbank Amsterdam, 15 december 2011, ECLI:NL:RBAMS:2011:BU8313.

¹¹⁵¹ Rechtbank Amsterdam, 15 december 2011, ECLI:NL:RBAMS:2011:BU8313, R.O. 4
Afschrift PBC rapport en andere rapportages.

bescherming toekomt. Aan de wet kan geen recht worden ontleend voor het verzoek en niet eerder heeft een rechter dergelijke rapportages aan de aangevers verstrekt. Nu verdachte geen toestemming heeft verleend, staat het de rechtbank niet vrij om het PBC-rapport dan wel eventuele andere over verdachte opgemaakte rapporten aan derden af te geven.”

De Rechtbank Amsterdam¹¹⁵² overweegt dat ingevolge artikel 51b Wetboek van Strafvordering slachtoffers de processtukken toekomen die voor hen van belang zijn. Het recht op kennisnemen van processtukken is niet absoluut, er moet een belangenafweging gemaakt worden. De persoonlijke levenssfeer van de verdachte is hierbij van belang. Over de gedragsdeskundige rapportage opgemaakt in het Pieter Baan Centrum zegt de Rechtbank Amsterdam het volgende: *“De rechtbank stelt voorop dat het PBC-rapport is opgesteld ter voorlichting van de rechtbank, ten behoeve van door haar te nemen beslissingen in het kader van de in de artikelen 348 en 350 Sv geformuleerde vragen. Het is niet opgemaakt met het doel om de verwerking van het ondergane leed van de slachtoffers te ondersteunen, noch om de slachtoffers te laten begrijpen waarom verdachte tot zijn daden is gekomen. Dit neemt echter niet weg dat het rapport mogelijk informatie bevat, die daartoe wel een bijdrage kan leveren. In het rapport wordt diepgaand ingegaan op een groot aantal aspecten van het leven, de persoonlijkheid en de seksualiteit van verdachte, terwijl ook contacten met familieleden en andere personen worden beschreven. Daarmee raakt het rapport in zeer sterke mate de privacy van verdachte en in geringere mate ook die van derden. De rechtbank is van oordeel dat de inhoud van het rapport van dien aard is dat verstrekking van het rapport, of delen daaruit, aan de ouders van de slachtoffers, dan wel hun advocaat, een te grote inbreuk maakt op de persoonlijke levenssfeer van verdachte en de in het rapport genoemde derden. Daarbij neemt de rechtbank tevens in aanmerking dat door de afgifte van het rapport het risico dat privacygevoelige informatie bedoeld of onbedoeld in handen komt van personen die niet als procesdeelnemers zijn aan te merken naar het oordeel van de rechtbank aanzienlijk is te achten, waardoor aldus de inbreuk op de privacy van verdachte nog wordt vergroot.”* De Rechtbank Amsterdam voegt hier aan toe dat de ouders van de slachtoffers tijdens het onderzoek ter terechtzitting kennis kunnen nemen van de inhoud van de gedragsdeskundige rapportages, omdat dan de inhoud van de gedragsdeskundige rapportage(s) behandeld zal worden.¹¹⁵³

3.3. Uitkomst empirisch onderzoek

In het empirisch onderzoek zijn met betrekking tot de gedragsdeskundige rapportage verschillende vragen gesteld, te weten:

¹¹⁵² Rechtbank Amsterdam, 15 december 2011, ECLI:NL:RBAMS:2011:BU8313, R.O. 4 Afschrift PBC rapport en andere rapportages.

¹¹⁵³ Rechtbank Amsterdam, 15 december 2011, ECLI:NL:RBAMS:2011:BU8313, R.O. 4 Afschrift PBC rapport en andere rapportages.

1. Op welk moment in het strafproces (in deze zaak) wordt er besloten tot gedragsdeskundige rapportage? Met als subvraag: Binnen welke termijn na de aanhouding van de verdachte wordt er (in deze zaak) tot deze rapportage besloten?
2. Voor welke vorm van onderzoek is er in deze zaak gekozen?
3. Voor welk soort gedragsdeskundig onderzoek is er in deze zaak gekozen?
4. Waarom is dit gedragsdeskundig onderzoek gekozen in deze zaak?

Uit de antwoorden op vraag 1 komt naar voren dat er in een vroeg stadium, te weten tijdens de voorlopige hechtenis of tijdens de inbewaringstelling, besloten wordt dat er een gedragsdeskundige rapportage opgemaakt moet worden.¹¹⁵⁴ Dit is niet opmerkelijk, gezien het feit dat er bij het arrondissementsparket Rotterdam gewerkt wordt met het voorgeleidingsconsult, oftewel een NIFP-consult. De verdachte ziet al vroegtijdig een gedragsdeskundige en hierna wordt de zaak opgepakt door het NIFP. De bedoeling is dat er snel een gedragsdeskundige rapportage wordt aangevraagd.¹¹⁵⁵

Als er besloten is tot het laten uitvoeren van een gedragsdeskundig onderzoek, kan dit ambulant of klinisch plaatsvinden. In veruit de meeste zaken, 218 keer, wordt het gedragsdeskundig onderzoek ambulant uitgevoerd.¹¹⁵⁶ In 38 zaken wordt er gekozen voor klinische rapportage.¹¹⁵⁷

Naast de vorm van de gedragsdeskundige rapportage is de soort gedragsdeskundige rapportage van belang. Er zijn verschillende soorten gedragsdeskundige rapportages mogelijk, namelijk: een monodisciplinaire rapportage, een multidisciplinaire rapportage, een triple-rapportage en observatie.¹¹⁵⁸ De keuze voor welke gedragsdeskundige rapportage wordt opgemaakt, is van belang omdat de eis voor het opleggen van de tbs-maatregel of plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis is dat er minimaal twee gedragsdeskundige rapportages moeten zijn, van twee verschillende disciplines. Het maakt voor het soort gedragsdeskundig onderzoek niet uit wanneer hiertoe besloten wordt.¹¹⁵⁹ Uit het empirisch onderzoek blijkt dat bij de delict categorieën 'moord/doodslag', 'brandstichting' en 'zedes: verkrachting (meerderjarige)' vaker wordt gekozen voor een multidisciplinair onderzoek dan voor een monodisciplinair onderzoek. Wat daarnaast opvalt, is dat observatie vooral bij de categorieën 'moord/

¹¹⁵⁴ Bijlage 4, tabel 11.

¹¹⁵⁵ Voor een bespreking van de consulten zie hoofdstuk 6, paragraaf 2.3 'Inverzekeringstelling, voorgeleiding, mogelijke opschorting voorlopige hechtenis en overplaatsing van de psychisch gestoorde verdachte'.

¹¹⁵⁶ Bijlage 4, tabel 13.

¹¹⁵⁷ Het totaal aantal zaken is 256 i.p.v. 257 dit komt omdat er één keer 'niet van toepassing' is ingevuld. Dit betreft een vermogensdelict. Dit betrof een zaak waar alleen een reclasseringsrapportage is opgemaakt. Deze reclasseringsrapportage is ambulant opgemaakt.

¹¹⁵⁸ Bijlage 4, tabel 14.

¹¹⁵⁹ Bijlage 4, tabel 24.

doodslag’ en ‘zeden: verkrachting (meerderjarige)’ gekozen wordt, namelijk 17 van de 25 keer.¹¹⁶⁶ De triple-rapportage komt procentueel gezien het vaakst voor bij de categorieën ‘moord/doodslag’ en ‘zeden: ontucht met een minderjarige’, namelijk 4 van de 8 keer. Bij vermogensdelicten wordt het vaakst, zowel qua aantal als procentueel, voor monodisciplinair onderzoek door een psycholoog gekozen.¹¹⁶⁷

Opvallend is dat de gedragsdeskundige rapportage ‘monodisciplinair psycholoog’ het meeste voorkomt. Opmerkelijk hierbij is dat er bij de delictsoort ‘moord/ doodslag’, het meest zware delict, twintig keer gekozen is voor een monodisciplinair onderzoek. Hiermee wordt al vroeg besloten dat de tbs-maatregel niet geëist en opgelegd zal worden, gezien de eisen uit artikel 37a Wetboek van Strafrecht. Een mogelijke verklaring voor dit hoge aantal is dat er veel zwakzinnige verdachten in de zaken naar voren komen, waarbij een psycholoog testen zal afnemen. Daarnaast kan een verklaring zijn dat het zwaarste delict wat in het beslissingsformulier genoemd is en tenlastegelegd is, geregistreerd is. Er kan moord of doodslag primair ten laste gelegd zijn maar subsidiair of meer subsidiair (zware) mishandeling.

De officier van justitie of de rechter-commissaris maakt een bepaalde keuze voor de soort van het gedragsdeskundig onderzoek. Uit onderstaande tabel blijkt op grond waarvan bepaalde keuzes gemaakt worden (zie tabel 1).

Tabel 1: Soort gedragsdeskundig onderzoek afhankelijk van de motivering tot de keuze van de soort gedragsdeskundig onderzoek

<div>Motivering soort gedragsdeskundig onderzoek</div> <div>Soort gedrags- deskundig onderzoek</div>	Ernst van het delict	Waarschijnlijke complexiteit stoornis	Verdachte weigert onderzoek	Recidive	Ernst delicten com- plexiteit stoornis	BooG en/of NIFP wijst dit uit	Overig, namelijk.	Totaal
Mono, psycholoog	82	1	2	0	6	8	2	101
Mono, psychiater	17	1	0	0	5	1	1	25
Multidisciplinair	48	0	0	1	44	2	1	96
Triple-rapportage	4	0	0	0	4	0	0	8
Observatie	8	1	0	1	14	0	1	25
Totaal	159	3	2	2	73	11	5	255

¹¹⁶⁶ Kanttekening hierbij is dat het delict ‘moord/doodslag’ ook het meeste voorkomt.

¹¹⁶⁷ Bijlage 4, tabel 25.

Het totaal aantal zaken is 255. Dit komt omdat er bij twee zaken ‘niet van toepassing’ is ingevuld.¹¹⁶²

Uit deze tabel komt naar voren dat als er een monodisciplinair onderzoek door de psycholoog of psychiater plaatsvindt, de overweging voor dit gedragsdeskundig onderzoek dikwijls ‘de ernst van het delict’ is. Bij multidisciplinair onderzoek komen ‘de ernst van het delict’ en de combinatie ‘ernst van het delict en complexiteit van de stoornis’ bijna even vaak voor; respectievelijk 48 en 44 keer. Bij observatie speelt de combinatie ‘ernst van het delict en de complexiteit van de stoornis’ een grote rol. De ernst van het delict bij monodisciplinair onderzoek kan gebaseerd zijn op het feit dat het juist geen ernstig delict is en er daarom geen ‘zwaardere’ gedragsdeskundige rapportage aangevraagd hoeft te worden, terwijl het bij een ‘zware’ gedragsdeskundige rapportage gekozen kan zijn omdat het een ernstig delict betreft.

De twee variabelen, soort gedragsdeskundig onderzoek en de motivering voor deze keuze, zijn afgezet tegen de delictsoort.¹¹⁶³ De meest opvallende resultaten worden hieronder besproken.¹¹⁶⁴ Het algemene beeld is dat er bij de delictsoort categorie ‘brandstichting’ vaker de combinatie ‘ernst van het delict en complexiteit van de stoornis’ als reden wordt gegeven om gedragsdeskundig onderzoek te doen. Bij de categorie ‘ordeverstoring/openlijk geweld’ is in twee van de drie keer besloten tot een gedragsdeskundige rapportage op grond van BooG en/of

¹¹⁶² Bijlage 4, tabel 14. Er is ‘niet van toepassing’ ingevuld bij een zaak in de categorie ‘aanranding’ en een zaak in de categorie ‘vermogensdelict’. Bij de aanranding is door de officier van justitie aangegeven: *“niet van toepassing. De verdachte in deze zaak krijgt voor zijn verslavingsproblematiek een behandeling opgelegd”*. Bij het vermogensdelict heeft de officier van justitie aangegeven: *“Er is alleen een reclasseringsrapportage opgesteld en geen gedragsdeskundige rapportage opgemaakt”*.

¹¹⁶³ Bijlage 4, tabellen 14 en 15.

¹¹⁶⁴ Er is bij twee zaken ‘niet van toepassing’ aangegeven. Dit ziet op dezelfde twee zaken die bij tabel 1 genoemd zijn. Er is bij 5 zaken ‘overig’ aangegeven. De categorie ‘overig’ bij het delict ‘moord/doodslag’ ziet op een aanvraag van de verdediging in verband met een verweer voor psychische overmacht. Bij de zaak met het delict ‘verkrachting’ heeft de officier als reden voor de keuze van het gedragsdeskundigonderzoek gegeven: *“in eerste instantie is er een dubbelrapportage (psycholoog en psychiater) opgemaakt, zij adviseren tbs met dwangverpleging. De rechtbank beveelt in een tussenvonnis observatie in het PBC en verzoekt om te rapporteren omtrent de noodzakelijkheid en wenselijkheid van de tbs met dwangverpleging”*. Bij de zaak met het delict ‘mensenhandel’ geeft de officier van justitie aan dat de mogelijk de invloed van de stoornis op het delict dan wel bruikbare info voor de afdoening van de zaak de reden was om een monodisciplinair onderzoek door een psycholoog te laten doen. Bij het delict ‘mishandeling’ geeft de officier van justitie aan dat bekend was de verdachte zwakbegaafd is. Er is een rapportage aangevraagd om te kijken of er mogelijke behandel/traject opties zijn bij de psycholoog. Bij het delict ‘openlijk geweld’ is er ingevuld: *“anders in verband met PGA geweldstraject.”*

NIFP¹¹⁶⁵ Bij alle andere delictsoorten is voornamelijk de ‘ernst van delict’ bepalend.

Eerder was al opgevallen dat er bij de delictsoort categorie ‘moord/ doodslag’ relatief vaak voor monodisciplinair onderzoek gekozen is. In 17 van de 20 zaken heeft de officier van justitie dit besloten op grond van de ernst van het delict, in 2 zaken omdat BooG/NIFP dit uitwijst en in 1 zaak door de combinatie ernst delict en complexiteit van de stoornis. Bij de aanvragen tot de rapportages multidisciplinair en observatie spelen de ‘ernst van het delict’ en de combinatie ‘ernst van het delict en complexiteit van de stoornis’ een grote rol. Bij het multidisciplinair onderzoek is dit 17 keer het geval voor ernst delict en 13 keer voor de combinatie. Bij de triple-rapportage is er voor beiden 1 keer gekozen. Bij de observatie is in 4 zaken voor ernst delict gekozen en in 7 zaken voor de combinatie.

Bij de categorie ‘zedes, ontucht met een minderjarige’ is relatief vaak, mede gezien de ‘ernst van het delict’, monodisciplinair onderzoek psycholoog gekozen. Er is 15 keer voor dit onderzoek gekozen op grond van ernst van het delict, 2 keer op grond van ‘ernst delict en de complexiteit van de stoornis’ en 1 keer omdat BooG en/of NIFP dit uitwijzen. Er is in 6 zaken voor multidisciplinair onderzoek gekozen op grond van de ‘ernst van het delict’ en 5 keer op grond van de combinatie, ‘ernst delict en complexiteit stoornis’. De triple- rapportage en de observatie zijn 2 keer gekozen, 1 keer op grond van de ernst van het delict en 1 keer op grond van de combinatie, ‘ernst delict en complexiteit van de stoornis’.

Geconcludeerd kan worden dat de officier van justitie met name de ‘ernst van het delict’ al dan niet in combinatie met de ‘complexiteit van de stoornis’ meeweegt in de beslissing welke gedragsdeskundige rapportage opgemaakt moet worden. Het nader onderzoeken van de (mogelijke) kwetsbaarheid van de verdachte is geen reden om te beslissen tot het aanvragen van een bepaald soort gedragsdeskundige rapportage. De gedragsdeskundige rapportage is gericht op de berechting en niet op het vaststellen van de mate van kwetsbaarheid van de verdachte en de mogelijke compensatie van deze kwetsbaarheid gedurende het strafproces. De uitkomst van een gedragsdeskundige rapportage kan echter wel iets zeggen over de kwetsbaarheid van de verdachte, omdat de gedragsdeskundige rapportage vaststelt of er al dan niet sprake is van een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte en de ernst hiervan. Het is daarom van belang dat de gedragsdeskundige rapportage in een zo’n vroeg mogelijk stadium wordt aangevraagd.

¹¹⁶⁵ Kanttekening hierbij is dat het om een klein aantal gaat, te weten 2 van de 3 zaken.

4. Europese standaarden

4.1 Het EVRM en EHRM

Bij het opmaken van de gedragsdeskundige rapportage zijn de artikelen 6 en 8 EVRM van belang.

Artikel 6 EVRM ziet op het recht op een eerlijk proces. Met name het beginsel van ‘equality of arms’ wat voortvloeit uit het recht op een eerlijk proces speelt een rol bij het aanvragen van een gedragsdeskundige rapportage. Dit beginsel houdt in dat de procespartijen gelijk behandeld moeten worden door middel van gelijke middelen. De verdediging en de officier van justitie hebben beiden wettelijke mogelijkheden om gedragsdeskundig onderzoek te verzoeken respectievelijk te vorderen.

Met de invoering van de Wet deskundigen in strafzaken is het uitdrukkelijke recht aan de verdediging toegekend tot het doen van aanvullend (tegen) onderzoek. De positie van de verdediging¹¹⁶⁶ wordt versterkt doordat de verdediging vroegtijdig de mogelijkheid heeft uitdrukkelijk te verzoeken om nader- of tegenonderzoek. Enkele advocaten zijn echter van mening dat ze in de praktijk problemen ondervinden¹¹⁶⁷ bij de uitoefening van dit recht als ze een gedragsdeskundige rapportage willen aanvragen bij het NIFP buiten de officier van justitie en de rechter-commissaris om. Dit is volgens hen in de praktijk niet mogelijk. Dit staat echter niet in de weg dat er voldoende andere mogelijkheden zijn tot het instellen van contra-expertise en om buiten het NIFP om een contra-expertise te laten doen door een gedragsdeskundige. De mogelijkheid tot het doen van contra-expertise door gedragsdeskundigen van het NIFP is mogelijk.¹¹⁶⁸ Uit de jurisprudentie komt naar voren dat de verdediging de mogelijkheid heeft om een contra-expertise te doen van een klinische rapportage. De Rechtbank Noord-Nederland¹¹⁶⁹ wijst op 17 maart 2015 het verzoek tot klinische contra-expertise toe. Deze klinische contra-expertise zal plaatsvinden in de Penitentiaire inrichting te Vught.¹¹⁷⁰ Eerder is er eveneens een klinische contra-expertise gedaan in de Amsterdamse zedenzaak¹¹⁷¹. De ver-

¹¹⁶⁶ De wetgever wil ‘de verdediging meer armslag geven bij het initiëren en inbrengen van deskundigenonderzoek in het voorbereidend onderzoek’, zie *Kamerstukken II*, 2006/07, 31 116, 3, p. 1.

¹¹⁶⁷ Door gedragsregels die gelden bijvoorbeeld de gedragscode FPD-psychiaters uit 2006. Deze verbiedt het aan het NIFP verbonden rapporteurs te voldoen aan ‘verzoeken van verdachte en/of diens advocaat, anders dan door tussenkomst van de rechter-commissaris; zie ook Maathuis 2013, p. 11-13.

¹¹⁶⁸ DJI 2011, par. 4.

¹¹⁶⁹ Zie ook een tussenbeslissing Rechtbank Midden-Nederland, 16 december 2014, ECLI:NL:RBNNE:2014:6344.

¹¹⁷⁰ Verpaalen 2015.

¹¹⁷¹ Gerechtshof Amsterdam, 26 april 2013, ECLI:NL:GHAMS:2013:BZ8885, R.O. Tbs

dachte is toen in het Forensisch Psychiatrisch Centrum Oldenkotte klinisch geobserveerd. Hieruit blijkt dat verdediging voldoende mogelijkheden heeft tot het instellen van contra-expertise. Er is derhalve in beginsel geen spanningsveld tussen het recht op contra-expertise en het beginsel van 'equality of arms'.

Artikel 8 EVRM ziet op recht op privé leven/privacy van de verdachte. Artikel 8 EVRM luidt: *"Lid 1: Eenieder heeft recht op respect voor zijn privé leven, zijn familie- en gezinsleven, zijn woning en zijn correspondentie. Lid 2: Geen inmenging van enig openbaar gezag is toegestaan in de uitoefening van dit recht, dan voor zover bij de wet is voorzien in een democratische samenleving noodzakelijk is in het belang van de nationale veiligheid, de openbare veiligheid of het economisch welzijn van het land, het voorkomen van wanordelijkheden en strafbare feiten, de bescherming van de gezondheid of de goede zeden of voor de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen."*¹¹⁷²

Een inbreuk op de privacy van de verdachte is mogelijk, als hier een wettelijke basis voor is. In lid 2 van dit artikel worden nadere eisen gesteld wanneer inbreuk op de privacy gerechtvaardigd is. Bij een verdachte wordt inbreuk gemaakt op zijn privacy door het opmaken van een gedragsdeskundige rapportage en door het gebruik van deze rapportage. Artikel 8 lid 2 EVRM bepaalt dat, als dit bij wet is voorzien, in een democratische samenleving noodzakelijk, of als er sprake is van wanordelijkheden en strafbare feiten de privacy van de verdachte geschonden mag worden. Aan de criteria van artikel 8 lid 2 EVRM is voldaan als er een gedragsdeskundige rapportage over de psychische gesteldheid van de verdachte wordt opgemaakt. Er is immers sprake van een regeling die bij wet voorzien is, wat noodzakelijk is in een democratische samenleving omdat strafbare feiten voorkomen moeten worden en de rechten van het slachtoffer beschermd moeten worden. De inbreuk op de privacy van de verdachte door het opmaken van één of meer gedragsdeskundige rapportages is in gevolge artikel 8 lid 2 EVRM gerechtvaardigd.

Gelet op artikel 8 EVRM kan gesteld worden dat er zorgvuldig omgegaan moet worden met de privacy van de verdachte. De uitzonderingen die in lid 2 van dit artikel zijn genoemd over wanneer de privacy van de verdachte geschonden mag worden, zien niet op het verstrekken van de gedragsdeskundige rapportage over de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte, aan het slachtoffer. Het verstrekken van de gedragsdeskundige rapportage is wel bij wet voorzien, maar niet noodzakelijk in een democratische samenleving, niet in het belang van de veiligheid en niet ter voorkoming van strafbare feiten. Over de vraag of de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen niet geschonden wordt, kan gediscussieerd worden. De inzage in de gedragsdeskundige rapportage kan gezien worden als onderdeel van het participatierecht van het slachtoffer. Hier staat tegenover dat het slachtoffer kennis kan nemen van de inhoud van de gedrags-

met dwangverpleging.

¹¹⁷² Dit is een vertaling van het oorspronkelijk Engelstalige artikel.

deskundige rapportages als deze ter terechtzitting behandeld worden. Mocht de behandeling achter gesloten deuren plaatsvinden, zou het een mogelijkheid kunnen zijn dat de officier van justitie met het slachtoffer bespreekt wat er uit de gedragsdeskundige rapportage(s) naar voren komt. Het verstrekken van de gedragsdeskundige rapportage aan het slachtoffer levert een spanningsveld op met artikel 8 lid 2 EVRM.

4.2 De EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure

De Nederlandse regeling betreffende het recht op contra-expertise van de verdediging staat op gespannen voet met artikel 5, het non-discriminatiebeginsel, en overweging 7, het recht van de verdachte om zijn potentiële kwetsbaarheid in de strafprocedure te betwisten, van de aanbeveling. Met de invoering van de Wet deskundigen in strafzaken is het uitdrukkelijke recht aan de verdediging toegekend tot het doen van aanvullend (tegen) onderzoek. De verdachte heeft derhalve conform de EU-aanbeveling het recht om zijn kwetsbaarheid ter discussie te stellen. De kosten voor de contra-expertise, op grond van artikel 591 Wetboek van Strafvordering, moeten in eerste instantie door de verdediging zelf betaald worden. Pas als blijkt de contra-expertise voor het onderzoek noodzakelijk was, komen de kosten voor vergoeding in aanmerking. Hierdoor kan de financiële draagkracht van de verdachte bepalend zijn om gebruik te maken van contra-expertise. Hetgeen een spanningsveld oplevert met het non-discriminatiebeginsel.

In de aanbeveling is een artikel opgenomen betreffende de persoonlijke levenssfeer van de verdachte. In artikel 15 van de aanbeveling staat dat de bevoegde autoriteiten passende maatregelen moeten treffen om de persoonlijke levenssfeer, de persoonlijke integriteit en de persoonsgegevens van kwetsbare personen tijdens de volledige strafprocedure te beschermen. Dit is met inbegrip van de medische gegevens. Zoals hierboven bij de bespreking van artikel 8 lid 2 EVRM gezegd is bij het opmaken een gedragsdeskundige rapportage de privacy van de verdachte van belang. De gedragsdeskundige rapportage wordt toegevoegd aan het procesdossier. De rechter en het Openbaar Ministerie, nemen naast de verdediging, kennis van de gedragsdeskundige rapportage en de inhoud van de gedragsdeskundige rapportage wordt tijdens een openbare zitting behandeld. In de Nederlandse regelgeving en jurisprudentie is er aandacht voor de privacy van de verdachte. De rechter kan bepalen dat het onderzoek ter terechtzitting of een deel van het onderzoek ter terechtzitting als de gedragsdeskundige rapportage besproken wordt, achter gesloten deuren behandeld wordt.

Zoals hierboven bij de bespreking van artikel 8 lid 2 EVRM aan de orde is gekomen, heeft het slachtoffer echter wel de mogelijkheid om de gedragsdeskundige rapportage in te zien. De gedragsdeskundige rapportage is namelijk een processtuk en op

grond van artikel 51b Wetboek van Strafvordering komt het slachtoffer het recht toe om, na toestemming van de officier van justitie, kennis te nemen van processtukken die voor het slachtoffer van belang zijn. De kennisneming van gedragsdeskundige rapportages door het slachtoffer kan geweigerd worden als zijnde niet van belang voor het slachtoffer. De persoonlijke levenssfeer van de verdachte wordt door het verstrekken van een gedragsdeskundige rapportage aan het slachtoffer niet beschermd.

5. Samenvattende analyse

Op 1 januari 2010 is de Wet deskundigen in strafzaken in werking getreden. Met de inwerkingtreding van deze wet is de vaste gerechtelijke deskundige vervallen. Het voordeel van het Nederlands Register Gerechtelijke Deskundigen is dat gedragsdeskundigen die in het register zijn opgenomen, direct benoemd kunnen worden door de officier van justitie en de rechter. De officier van justitie kan enkel een gedragsdeskundige benoemen die is opgenomen in het Nederlands Register Gerechtelijk Deskundigen. Het benoemen van een niet-geregistreerde deskundige is voorbehouden aan de rechter-commissaris. Gedurende het voorbereidend onderzoek kunnen de officier van justitie, de rechter-commissaris of de raadsman/ verdachte een gedragsdeskundige inschakelen. Voorbehouden aan de rechter-commissaris is de benoeming van een niet-geregistreerde deskundige, de benoeming van gedragsdeskundigen voor een klinisch gedragsdeskundige rapportage door het Pieter Baan Centrum, een bevel tot plaatsing in het Pieter Baan Centrum, de benoeming van een gedragsdeskundige, in het kader van de opleiding tot pro Justitia rapporteur en de benoeming van de gedragsdeskundige als deze het waarheidsgehalte van een (getuigen)verklaring toetst. De verdachte kan zelf een gedragsdeskundige inschakelen of dit verzoeken bij de officier van justitie. Op grond van artikel 150a lid 1 Wetboek van Strafvordering is de officier van justitie bevoegd om op verzoek van de verdediging een gedragsdeskundige te benoemen voor aanvullend- of tegenonderzoek. De officier van justitie kan een verzoek tot onderzoek weigeren. Na een dergelijke weigering kan de verdachte zich met zijn verzoek wenden tot de rechter-commissaris.

Uit het empirisch onderzoek komt naar voren dat door de officier van justitie of de rechter-commissaris/rechter in bijna alle zaken voor de eerste pro-formazitting de beslissing nemen tot het opmaken van een gedragsdeskundige rapportage over de psychische gesteldheid van de verdachte. De gedragsdeskundige rapportages worden in de meeste gevallen middels ambulant onderzoek opgesteld. Uit het empirisch onderzoek komt tevens naar voren dat er bij ernstigere delicten frequenter gekozen wordt voor een multidisciplinair onderzoek dan voor een monodisciplinair onderzoek. Gezien de voorwaarden voor het opleggen van de tbs-maatregel is dit logisch. Uit het empirisch onderzoek wordt duidelijk dat de 'ernst van het delict' en de combinatie van de 'ernst het delict en de complexiteit van de stoornis' een rol

spelen bij de beslissing van de officier van justitie welk soort gedragsdeskundige rapportage opgemaakt moet worden.

Bij het opmaken van de gedragsdeskundige rapportage zijn de artikelen 6 en 8 EVRM van belang. Met name het beginsel van ‘equality of arms’ wat voortvloeit uit het recht op een eerlijk proces, artikel 6 EVRM, speelt een rol bij het aanvragen van een gedragsdeskundige rapportage. De Nederlandse regelgeving is in algemene zin in overeenstemming met dit beginsel, want zowel voor de verdediging als voor de officier van justitie zijn er mogelijkheden om een gedragsdeskundige onderzoek te verzoeken respectievelijk te vorderen.

Met de invoering van de Wet deskundigen in strafzaken is het uitdrukkelijke recht aan de verdediging toegekend tot het doen van aanvullend (tegen) onderzoek. Enkele advocaten zijn echter van mening dat ze in de praktijk problemen ondervinden bij de uitoefening van dit recht als ze een gedragsdeskundige rapportage willen aanvragen bij het NIFP buiten de officier van justitie en de rechter-commissaris om. Dit is volgens hen onmogelijk en kan een spanningsveld met het beginsel van ‘equality of arms’ opleveren. Dit staat echter niet in de weg dat de verdediging voldoende mogelijkheden heeft tot het instellen van contra-expertise. Uit de jurisprudentie blijkt dat de verdediging klinische contra-expertise kan doen. Er is derhalve op dit punt geen spanningsveld tussen het recht op contra-expertise en het beginsel van ‘equality of arms’.

Artikel 8 EVRM ziet op recht op privé leven/privacy van de verdachte. Ingevolge dit artikel is een inbreuk op de privacy van de verdachte mogelijk, als hier een wettelijke basis voor is. Artikel 8 lid 2 EVRM bepaalt dat, als dit bij wet is voorzien, in een democratische samenleving noodzakelijk, of als er sprake is van wanordelijkheden en strafbare feiten de privacy van de verdachte geschonden mag worden. De privacy van de verdachte mag bij het opmaken van een gedragsdeskundige rapportage geschonden worden. Er is immers sprake van een regeling die bij wet voorzien is, wat noodzakelijk is in een democratische samenleving omdat strafbare feiten voorkomen moeten worden en de rechten van het slachtoffer beschermd moeten worden. Er is wel een spanningsveld tussen artikel 8 lid 2 EVRM en het verstrekken van de gedragsdeskundige rapportage aan het slachtoffer. Het verstrekken van de gedragsdeskundige rapportage is wel bij wet voorzien, maar niet noodzakelijk in een democratische samenleving, niet in het belang van de veiligheid en niet ter voorkoming van strafbare feiten. Over de vraag of de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen niet geschonden wordt, kan gediscussieerd worden. De inzage in de gedragsdeskundige rapportage kan gezien worden als onderdeel van het participatierecht van het slachtoffer. Hier staat tegenover dat het slachtoffer kennis kan nemen van de inhoud van de gedragsdeskundige rapportages als deze ter terechtzitting behandeld worden.

Uit de EU-aanbeveling blijkt dat de Nederlandse regeling betreffende het recht op contra-expertise van de verdediging op gespannen voet staat met artikel 5 van de

aanbeveling, het non-discriminatiebeginsel, en overweging 7 van de aanbeveling, het recht van de verdachte om zijn potentiële kwetsbaarheid in de strafprocedure te betwisten. De verdachte heeft het recht om de kwetsbaarheid te betwisten middels het recht op contra-expertise. Het recht op contra-expertise kan echter een spanningsveld opleveren met het non-discriminatiebeginsel. De kosten voor de contra-expertise, op grond van artikel 591 Wetboek van Strafvordering, moeten in eerste instantie door de verdediging zelf betaald worden. Pas als blijkt de contra-expertise voor het onderzoek noodzakelijk was, komen de kosten voor vergoeding in aanmerking. Hierdoor kan de financiële draagkracht van de verdachte bepalend zijn om gebruik te maken van contra-expertise.

In artikel 15 van de EU-aanbeveling is bepaald dat de bevoegde autoriteiten passende maatregelen moeten treffen om de persoonlijke levenssfeer, de persoonlijke integriteit en de persoonsgegevens van kwetsbare personen tijdens de volledige strafprocedure te beschermen. Dit is met inbegrip van de medische gegevens. Dit levert in beginsel een spanningsveld op met de mogelijkheid in de Nederlandse wet tot het verstrekken van de gedragsdeskundige rapportage aan het slachtoffer. De kennisneming van gedragsdeskundige rapportages door het slachtoffer kan geweigerd worden als zijnde niet van belang voor het slachtoffer.

Het doel van het gedragsdeskundig onderzoek is dat er inzicht verkregen wordt in de psychische gesteldheid van de verdachte. De huidige gedragsdeskundige rapportage gaat niet specifiek in op de kwetsbaarheid van de verdachte. Nu uit het empirisch onderzoek blijkt dat er meestal in een vroeg stadium gekozen wordt voor het opmaken van één of meer gedragsdeskundige rapportage(s), zou het een mogelijkheid kunnen zijn om in de gedragsdeskundige rapportage aandacht te besteden aan de kwetsbaarheid van de verdachte. Hiermee wordt aangesloten bij de artikel 4 van de EU-aanbeveling welke bepaalt dat de kwetsbaarheid van verdachten onverwijld dient te worden vastgesteld en erkend.

De gedragsdeskundige rapportage is bij een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens niet enkel in het voorbereidend onderzoek van belang maar ook tijdens de terechtzitting en kan het advies van de gedragsdeskundige van invloed zijn op de eis van de officier van justitie en op de straf en/of maatregel die de rechter oplegt. In het volgende hoofdstuk wordt de gedragsdeskundige rapportage en de psychisch gestoorde verdachte ter terechtzitting besproken.

Hoofdstuk 8: De gedragsdeskundige rapportage en de psychisch gestoorde verdachte ter terechtzitting

1. Inleiding

In het Nederlandse strafrecht krijgt de rechter¹¹⁷³ voordat de inhoudelijke behandeling van de strafzaak aanvangt het strafdossier.¹¹⁷⁴ Dit dossier bevat tevens de schriftelijke rapportages van de gedragsdeskundigen. Dit wil niet zeggen dat er op de zitting geen getuigen of gedragsdeskundigen (nader) gehoord of benoemd kunnen worden. Het betekent dat niet alles wat mogelijkwerijs aan het bewijs kan bijdragen pas op de zitting getoond wordt. Op de zitting wordt het in het dossier opgenomen materiaal ter discussie gesteld. Dit bevordert de snelheid van het onderzoek ter terechtzitting.¹¹⁷⁵ Ingevolge artikel 121 Grondwet is het onderzoek ter terechtzitting in principe openbaar. De uitspraak is altijd openbaar¹¹⁷⁶. Het feit dat de verdachte lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, is geen reden om het onderzoek ter terechtzitting achter gesloten deuren te behandelen.¹¹⁷⁷ Dit kan wel als artikel 509a Wetboek van Strafvordering van toepassing is verklaard.¹¹⁷⁸ De rechtbank kan beslissen om (een gedeelte van) het onderzoek ter terechtzitting achter gesloten deuren te behandelen. Op grond van artikel 269 lid 1 Wetboek van Strafvordering kan besloten worden om het onderzoek ter terechtzitting achter gesloten deuren te behandelen om bijvoorbeeld de persoonlijke levenssfeer van de verdachte te eerbiedigen.

De verdachte is niet verplicht om ter zitting te verschijnen. De rechter kan, als hij het wenselijk acht dat de verdachte op de zitting aanwezig is, de medebrenging van de verdachte gelasten.¹¹⁷⁹ Op grond van artikel 331 Wetboek van Strafvordering zijn alle bevoegdheden van de verdachte ook aan de raadsman toegekend. Als de verdachte niet aanwezig is, kan hij vertegenwoordigd worden door een uitdrukke-

¹¹⁷³ Als er gesproken wordt over rechter, ziet dit bij de meervoudige kamer zaken op alle drie de rechters.

¹¹⁷⁴ In het Nederlandse strafrecht is er geen sprake van het onmiddellijkheidsbeginsel.

¹¹⁷⁵ Het de-audit-arrest, Hoge Raad, 20 december 1926, NJ 1927, 85, heeft deze gang van zaken mogelijk gemaakt: getuigenverklaringen die door opsporingsambtenaren of door de rechter-commissaris zijn vastgelegd mogen als bewijs dienen.

¹¹⁷⁶ Er zijn twee soorten openbaarheid, interne en externe. Interne openbaarheid ziet op de toegankelijkheid van het onderzoek voor alle procesdeelnemers. De externe openbaarheid ziet op de toegang tot de terechtzitting zelf.

¹¹⁷⁷ Artikel 6 lid 1 EVRM laat, wat betreft de meerderjarige verdachten, geen generieke uitzonderingen toe, per zaak zal de rechter dienen te beoordelen of er redenen zijn om het onderzoek ter terechtzitting of een deel daarvan achter gesloten deuren te laten plaatsvinden.

¹¹⁷⁸ De artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering worden in hoofdstuk 5 besproken.

¹¹⁷⁹ Artikel 258 lid 6 en 278 lid 2 Wetboek van Strafvordering.

lijk gemachtigde raadsman.¹¹⁸⁰ Bij een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, kan de rechter ingevolge artikel 509a Wetboek van Strafvordering verklaren dat de verdachte aan een dussdanige gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens lijdt dat hij niet in staat is zijn eigen belangen te behartigen. Ingevolge artikel 509d lid 1 Wetboek van Strafvordering worden in dat geval enkele artikelen uit het jeugdstrafrecht van toepassing verklaard. Ingevolge deze artikelen is het mogelijk dat de terechtzitting niet in het openbaar plaatsvindt. Artikel 495a Wetboek van Strafvordering stelt het in beginsel verplicht dat de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, bij wie artikel 509a Wetboek van Strafvordering van toepassing is verklaard, verschijnt op de zitting. In artikel 509d lid 2 Wetboek van Strafvordering is hierop een uitzondering opgenomen. De persoonlijke verschijning van de verdachte is niet nodig als de rechtbank of gerechtshof van oordeel is dat dit niet noodzakelijk en gewenst is. De raadsman moet in dat geval verschenen zijn en zich niet verzetten tegen deze beslissing. Er kan, als aan deze voorwaarden is voldaan, onmiddellijk verstek verleend worden. De raadsman heeft het recht, om na de verstekverlening het woord te voeren namens de verdachte. Dit in tegenstelling tot de regeling in artikel 279 Wetboek van Strafvordering, die geldt voor een verdachte die niet lijdt aan een psychische stoornis. Hierbij mag de raadsman enkel als hij gemachtigd is tot het voeren van de verdediging het woord voeren namens zijn cliënt.

Bij het onderzoek ter terechtzitting is het uitgangspunt dat de verdachte aanwezig mag zijn. Een uitzondering hierop is de mogelijkheid dat de vragen met betrekking tot de geestvermogens van de verdachte buiten de aanwezigheid van de verdachte worden gesteld en behandeld.¹¹⁸¹ Dit kan op verzoek van de verdachte. Ter terechtzitting mag er gesproken worden over de geestvermogens van de verdachte buiten diens aanwezigheid, als de verdachte daar niet mee instemt. Dit is om te voorkomen dat de verdachte pijnlijk getroffen wordt door de uitlatingen over zijn geestvermogens. Er moet een aanwijzing zijn dat dit kan resulteren in gevaar voor de geestelijke gesteldheid van de verdachte.¹¹⁸²

Voor de beantwoording van de hoofdvraag is het van belang dat er inzicht komt op de wijze waarop er gedurende de terechtzitting aan de kwetsbaarheid van de verdachte tegemoet gekomen kan worden. Ook hier geldt dat herkenning en erkenning van de kwetsbaarheid van belang is, omdat de kwetsbaarheid van de verdachte pas gecompenseerd kan worden na herkenning van deze kwetsbaarheid. De procespartijen dienen hierop alert te zijn en mogelijk dat uit de opgemaakte gedragsdeskundi-

¹¹⁸⁰ Artikel 279 lid 1 Wetboek van Strafvordering.

¹¹⁸¹ Artikel 300 Wetboek van Strafvordering.

¹¹⁸² Cleiren & Verpalen 2012, artikel 300 aant. 1a. Zie ook Van Esch 2012, p. 193.

ge rapportage bij kan dragen aan het beoordelen van de mate van kwetsbaarheid van de verdachte.

Bij de bespreking van de regelgeving en de praktijk staan de gedragsdeskundige rapportage, de uitkomst hiervan en op welke wijze de officier van justitie in de eis en de rechter in de straf en/of maatregel rekening houden met de psychische stoornis van de verdachte centraal. Verschillende Europese waarden zijn van belang, te weten: het non-discriminatiebeginsel, het recht op effectieve participatie, het recht op effectieve bescherming, het beginsel van 'equality of arms', het recht op praktische en effectieve rechtsbijstand, het recht op bescherming van de persoonlijke levenssfeer van de verdachte en het recht op medische bijstand.

In dit hoofdstuk wordt in paragraaf twee de regelgeving bekeken. De volgende onderwerpen komen aan de orde: het inschakelen van de gedragsdeskundige en het gedragsdeskundig onderzoek ter terechtzitting; het horen van de gedragsdeskundige ter terechtzitting; de aanvullende gedragsdeskundige rapportage; de terugverwijzing van de zaak en het gebruik van de gedragsdeskundige rapportage door de rechter. In paragraaf drie wordt de praktijk besproken. De jurisprudentie en de resultaten uit het empirisch onderzoek worden bekeken. In paragraaf vier worden de Europese standaarden besproken, waarna er in paragraaf vijf een samenvattende analyse volgt.

2. Regelgeving

In deze paragraaf volgt een overzicht van de mogelijkheden die er zijn met betrekking tot de gedragsdeskundige en het gedragsdeskundig onderzoek ter terechtzitting.

2.1 Het inschakelen gedragsdeskundig onderzoek ter terechtzitting

Tijdens het onderzoek ter terechtzitting kan alsnog besloten worden dat gedragsdeskundig onderzoek noodzakelijk is. Zowel de officier van justitie als de raadsman kunnen hiertoe tijdens de inhoudelijke behandeling van zaak op de zitting nog vorderen respectievelijk verzoeken. De rechter heeft ook ter terechtzitting de mogelijkheid om gedragsdeskundig onderzoek te bevelen.

De officier van justitie

De officier van justitie heeft de mogelijkheid om bij de zittingsrechter(s) het doen van gedragsdeskundig onderzoek te vorderen.¹¹⁸³ Voordat er een beslissing genomen wordt op deze vordering van de officier van justitie moet de verdachte en/of

¹¹⁸³ Artikel 328 Wetboek van Strafvordering.

zijn raadsman gehoord worden door de rechtbank.¹¹⁸⁴ De rechtbank neemt een beslissing op deze vordering van de officier van justitie. Deze beslissing hoeft ingevolge de wet niet gemotiveerd te worden, echter in de praktijk wordt de beslissing van de rechtbank in veel gevallen wel gemotiveerd.¹¹⁸⁵

De verdachte

De verdachte kan op de zitting verzoeken tot het inschakelen van een gedragsdeskundige. De rechten die de verdachte toekomen, gelden tevens voor de raadsman die de verdachte op zitting bijstaat of de gemachtigde raadsman bij verstek van de verdachte.¹¹⁸⁶

De verdediging kan tijdens de terechtzitting een gemotiveerd verzoek doen tot contra-expertise, de rechter hoeft dit echter niet toe te wijzen. De kosten voor de contra-expertise, op grond van artikel 591 Wetboek van Strafvordering, moeten in eerste instantie door de verdediging zelf betaald worden, pas als blijkt dat het voor het onderzoek noodzakelijk was, komen de kosten voor vergoeding in aanmerking.¹¹⁸⁷ De rechter zal bij het al dan niet toewijzen van het verzoek tot benoeming van een gedragsdeskundige beoordelen of dit noodzakelijk is. De maatstraf voor de beslissing is of de rechter de noodzaak, het noodzakelijkheids criterium, van het verzoekte is gebleken.¹¹⁸⁸

De rechter(s) ter terechtzitting

Met de invoering van de Wet deskundige in strafzaken¹¹⁸⁹ is het onduidelijk of de zittingsrechter een eigen bevoegdheid heeft tot het benoemen van een gedragsdeskundige voor gedragsdeskundig onderzoek. De wetgever lijkt ervan uit te gaan dat benoeming van een gedragsdeskundige geschiedt met tussenkomst van de officier van justitie of de rechter-commissaris.¹¹⁹⁰ De zittingsrechter heeft de bevoegdheid om de klinische observatie te bevelen. De rechtbank mag de klinische observatie van de verdachte pas bevelen als er een gedragsdeskundig oordeel is ingewonnen en als de officier van justitie en de verdediging de mogelijkheid hebben gehad hun standpunt hierover te geven.¹¹⁹¹

Voor de invoering van de Wet deskundige in strafzaken mocht de zittingsrechter de opdracht ter zitting verstrekken, indien er nog geen gedragsdeskundige was ingeschakeld voor pro Justitia onderzoek en het opmaken van een gedragsdeskundige

¹¹⁸⁴ Artikel 329 juncto 315 Wetboek van Strafvordering.

¹¹⁸⁵ Van Esch 2012, p. 84.

¹¹⁸⁶ Artikel 331 Wetboek van Strafvordering.

¹¹⁸⁷ Van Esch 2012, p. 81.

¹¹⁸⁸ Zie voor de jurisprudentie met betrekking tot het noodzakelijkheids criterium paragraaf 3 van dit hoofdstuk onder 'het noodzakelijkheids criterium'.

¹¹⁸⁹ Wet van 22 januari 2009, *Stb.* 33 in werking getreden op 1 januari 2010.

¹¹⁹⁰ *Kamerstukken II*, 2006/07, 31 116, 3, p. 27-28. Zie ook Haverkate 2009, p. 8.

¹¹⁹¹ Artikel 317 en 509g Wetboek van Strafvordering.

rapportage.¹¹⁹² De gedragsdeskundige is verplicht om aan de gevorderde opdracht te voldoen.¹¹⁹³ Op grond van de algemene onderzoekstaak die de zittingsrechter heeft, kan de bevoegdheid tot het inschakelen van een gedragsdeskundige gelegitimeerd worden.¹¹⁹⁴ In een dergelijk geval schorst de rechtbank het onderzoek ter terechtzitting en verwijst de zaak terug naar de rechter-commissaris voor nader onderzoek. De rechter-commissaris moet voldoen aan het verzoek van de rechtbank.¹¹⁹⁵ De rechter-commissaris mag het verzoek niet ‘verkleinen’ maar mag als er een monodisciplinair onderzoek is gevraagd door de rechtbank hier wel een multidisciplinair onderzoek van maken als dit wenselijk geacht wordt.¹¹⁹⁶

De rechter-commissaris

Wanneer de behandeling van de zaak ter terechtzitting aangevangen is, kan de rechter-commissaris alsnog betrokken worden bij de benoeming van een gedragsdeskundige. De rechtbank kan het onderzoek ter terechtzitting schorsen en nader onderzoek laten instellen door de rechter-commissaris. De rechter-commissaris is hierbij gebonden aan de opdracht die de rechtbank geeft.¹¹⁹⁷ De opdracht kan inhoudelijk zijn, maar kan ook zien op welke gedragsdeskundige door de rechter-commissaris benoemd moet worden om het gedragsdeskundig onderzoek uit te voeren.

2.2 Het horen van de gedragsdeskundige ter terechtzitting

Een gedragsdeskundige kan door de officier van justitie, de verdachte of de rechter ter zitting worden opgeroepen om nader uitleg te geven over de uitgebrachte gedragsdeskundige rapportage. Dit hoeft echter niet. De gedragsdeskundige wordt gedagvaard om op de zitting gehoord te worden.

Ingevolge artikel 343 Wetboek van Strafvordering wordt er onder een verklaring van een deskundige verstaan: *“zijn bij het onderzoek op de terechtzitting medegedeeld gevoelens betreffende hetgeen zijne wetenschap hem leert omtrent datgene wat aan zijn oordeel onderworpen is”*. De gedragsdeskundige die opgeroepen wordt, is verplicht ter terechtzitting te verschijnen en antwoord te geven op de gestelde vragen.¹¹⁹⁸ Het kan voorkomen dat een gedragsdeskundige niet verschijnt, ondanks dat deze opgeroepen is. De rechtbank mag afzien van het opnieuw oproepen van de gedragsdes-

¹¹⁹² Artikel 299 lid 3 (oud) Wetboek van Strafvordering. Het behoorde ook tot de onderzoekstaak van de rechtbank, aldus Gerechtshof Arnhem, 23 december 2002, NJ 2003/160.

¹¹⁹³ Cleiren & Nijboer 2007, artikel 299 Wetboek van Strafvordering, aant. 3b.

¹¹⁹⁴ Gerechtshof Arnhem, 23 december 2002, NJ 2003/60.

¹¹⁹⁵ Artikel 316 Wetboek van Strafvordering.

¹¹⁹⁶ Van Esch 2012, p. 86.

¹¹⁹⁷ Artikel 231 lid 2 Wetboek van Strafvordering.

¹¹⁹⁸ Artikel 51j Wetboek van Strafvordering.

kundige, als de officier van justitie en de verdachte hiermee uitdrukkelijk instemmen.¹¹⁹⁹ Dit geldt eveneens als een gedragsdeskundige oproepen is en er wordt afgezien van het horen, in dat geval moeten de officier van justitie en de verdachte hier uitdrukkelijk mee instemmen.¹²⁰⁰

Voordat de gedragsdeskundige op de zitting gehoord wordt, moet de gedragsdeskundige een eed of belofte afleggen: *“dat hij naar waarheid en zijn geweten zal verklaren”*.¹²⁰¹ De gedragsdeskundige moet zich tijdens het afleggen van de verklaring beperken tot zijn deskundigheidsgebied.¹²⁰² In de regel zal de voorzitter van de rechtbank de gedragsdeskundige als eerste ondervragen, waarna vervolgens de andere rechters, de officier van justitie en de verdediging de gedragsdeskundige mogen ondervragen.¹²⁰³ Op vragen die suggestief, irrelevant of al beantwoord zijn, hoeft de gedragsdeskundige geen antwoord te geven. De rechtbank kan ambtshalve verhinderen dat de gedragsdeskundige op dit soort vragen, gesteld door de officier van justitie of de verdediging, antwoord geeft.¹²⁰⁴

De gedragsdeskundige kan op de zitting de rapportage nader toelichten en eventuele vragen van de rechter, de officier van justitie of de raadsman beantwoorden. De gedragsdeskundige zal verklaren vanuit zijn professie en waardeert en onderzoekt op basis van zijn deskundigheid. Het horen van de deskundige ter terechtzitting is bedoeld voor het beantwoorden van vragen naar aanleiding van de uitgebrachte rapportage, dan wel voor het naast elkaar leggen en bespreken van oordelen van andere deskundigen.¹²⁰⁵ De verklaring van de gedragsdeskundige ter terechtzitting is formeel geen bewijsmiddel als de gedragsdeskundige zijn oordeel heeft neergelegd in een rapportage die onderdeel is van het procesdossier.¹²⁰⁶

Het oproepen van de gedragsdeskundige kan de rechter ambtshalve doen, maar de officier van justitie of de verdachte, of in diens plaats de advocaat, kan hierom verzoeken.¹²⁰⁷ Hieronder wordt per procespartij, te weten de officier van justitie, de verdachte en de rechters ter terechtzitting, besproken op welke grond dit kan.

¹¹⁹⁹ Artikel 288 lid 3 juncto artikel 299 Wetboek van Strafvordering.

¹²⁰⁰ Artikel 287 lid 2 juncto 299 Wetboek van Strafvordering

¹²⁰¹ Artikel 51m lid 2 Wetboek van Strafvordering.

¹²⁰² Van Marle 2008, p. 157.

¹²⁰³ Artikel 292 juncto 299 Wetboek van Strafvordering.

¹²⁰⁴ Artikel 293 lid 1 juncto 299 Wetboek van Strafvordering.

¹²⁰⁵ *Kamerstukken II*, 2006/07, 31 116, 3, p. 24 en artikel 343 Wetboek van Strafvordering.

¹²⁰⁶ Artikel 344 lid 1 sub 4 Wetboek van Strafvordering. Zie ook Van Esch 2012, p. 189.

¹²⁰⁷ Artikel 51m Wetboek van Strafvordering.

De officier van justitie

Ingevolge artikel 260 Wetboek van Strafvordering kan de officier van justitie schriftelijk de gedragsdeskundige oproepen om op zitting te verschijnen. De officier van justitie moet bij de dagvaarding aan de verdachte bekend maken welke gedragsdeskundige er opgeroepen wordt. De verdachte en de voorzitter van de rechtbank kunnen voor de zitting aan de officier van justitie aangeven welke gedragsdeskundige zij willen dat opgeroepen wordt. De officier van justitie mag afzien van het oproepen van deze gedragsdeskundige als er geen nut is om die gedragsdeskundige op te roepen of als de gezondheid van de gedragsdeskundige door de oproeping in gevaar komt.¹²⁰⁸ Als de gedragsdeskundige op zitting is verschenen, hoeft deze gedragsdeskundige niet per se gehoord te worden. De officier van justitie kan hiervan afzien.¹²⁰⁹ De gedragsdeskundige die door de officier van justitie is opgeroepen, wordt als eerste door de officier van justitie gehoord en vervolgens door de voorzitter van de rechtbank, de andere rechters en de verdediging.¹²¹⁰ De officier van justitie kan vorderen dat de gedragsdeskundige gehoord wordt buiten de aanwezigheid van de verdachte.¹²¹¹ Zoals eerder gezegd kan de rechtbank ambts-halve bepalen dat de gedragsdeskundige bepaalde vragen van de officier van justitie niet hoeft te beantwoorden. De officier van justitie kan de rechtbank verzoeken om te bepalen dat de gedragsdeskundige bepaalde vragen, gesteld door de verdediging, niet hoeft te beantwoorden.¹²¹² Nadat de gedragsdeskundige gehoord is, moet de officier van justitie instemmen met het vertrekken van deze gedragsdeskundige.¹²¹³

De verdachte

De verdachte kan zelf één of meer gedragsdeskundigen meenemen naar de zitting¹²¹⁴, maar kan deze ook laten oproepen door de officier van justitie.¹²¹⁵ Als de officier van justitie de gedragsdeskundige moet oproepen voor de verdachte, moet de verdachte dit, ingevolge artikel 263 Wetboek van Strafvordering, ten minste drie dagen voor de zitting in persoon of schriftelijk aan de officier van justitie doorgeven. Als de gedragsdeskundige niet opgeroepen is, de officier van justitie dit geweigerd heeft of de gedragsdeskundige niet op de zitting verschijnt, kan de gedragsdeskundige alsnog opgeroepen worden.¹²¹⁶ Alleen als de officier van justitie

¹²⁰⁸ Artikel 264 juncto artikel 299 Wetboek van Strafvordering.

¹²⁰⁹ Artikel 287 juncto artikel 299 Wetboek van Strafvordering.

¹²¹⁰ Van Esch 2012, p. 191.

¹²¹¹ Artikel 300 Wetboek van Strafvordering.

¹²¹² Artikel 293 lid 1 juncto artikel 299 Wetboek van Strafvordering.

¹²¹³ Artikel 296 lid 1 juncto artikel 299 Wetboek van Strafvordering.

¹²¹⁴ Artikel 287 juncto artikel 299 Wetboek van Strafvordering.

¹²¹⁵ Artikel 260 en 263 Wetboek van Strafvordering.

¹²¹⁶ Artikel 287 lid 3 juncto artikel 299 Wetboek van Strafvordering.

en de verdachte er beiden uitdrukkelijk mee instemmen dat dit niet hoeft, dan mag de rechtbank hiervan afzien.¹²¹⁷

De gedragsdeskundige die door de verdediging is opgeroepen en verschenen, hoeft niet gehoord te worden. Ter terechtzitting mag hier door de verdediging van afgezien worden.¹²¹⁸ De verdediging heeft bij een door hen opgeroepen gedragsdeskundige het recht om deze als eerste te horen, de rechtbank te verzoeken om te verhinderen dat op bepaalde vragen antwoord wordt gegeven¹²¹⁹ en moet ermee instemmen dat de gedragsdeskundige na zijn verhoor mag vertrekken^{1220, 1221}

De verdachte mag ter terechtzitting nog verzoeken om het horen van één of meer gedragsdeskundigen. De rechtbank toetst aan de hand van het noodzakelijkheids-criterium of dit verzoek gehonoreerd dient te worden.¹²²² Als de rechtbank van oordeel is dat het verzoek noodzakelijk is, beveelt de voorzitter van de rechtbank de officier van justitie om de gedragsdeskundige(n) op te roepen.¹²²³

De rechter(s) ter terechtzitting

De voorzitter van de rechtbank kan voor de aanvang van het onderzoek ter terechtzitting de officier van justitie bevelen (een) gedragsdeskundige(n) op te roepen.¹²²⁴ Zoals eerder gezegd kan de rechtbank bij een niet verschenen gedragsdeskundige, met uitdrukkelijke instemming van de officier van justitie en de verdachte, beslissen om een gedragsdeskundige niet opnieuw op te roepen.¹²²⁵ Als er niet ingestemd wordt, mag de rechtbank toch afzien van het (opnieuw) oproepen van de gedragsdeskundige om de volgende redenen:

- Het is niet aannemelijk dat de gedragsdeskundige binnen een aanvaardbare termijn op de zitting zal verschijnen;
- Het vermoeden bestaat dat de gezondheidstoestand van de gedragsdeskundige in gevaar wordt gebracht door het afleggen van een verklaring op de zitting;
- Als redelijkerwijs kan worden aangenomen dat het Openbaar Ministerie en de verdachte niet in hun belangen geschaad worden.¹²²⁶

De rechtbank kan de medebrenging van de gedragsdeskundige gelasten, als deze aan een eerdere oproep geen gehoor heeft gegeven.¹²²⁷ De rechtbank kan zelf een

¹²¹⁷ Artikel 288 lid 3 juncto artikel 299 Wetboek van Strafvordering.

¹²¹⁸ Artikel 287 lid 2 juncto artikel 299 Wetboek van Strafvordering.

¹²¹⁹ Artikel 293 lid 1 juncto artikel 299 Wetboek van Strafvordering.

¹²²⁰ Artikel 296 lid 1 juncto artikel 299 juncto artikel 311 Wetboek van Strafvordering.

¹²²¹ Van Esch 2012, p. 192-193.

¹²²² Artikel 315 juncto 328 Wetboek van Strafvordering.

¹²²³ Artikel 263 lid 4 juncto artikel 299 Wetboek van Strafvordering.

¹²²⁴ Artikel 263 lid 4 en 5 Wetboek van Strafvordering.

¹²²⁵ Artikel 288 lid 3 juncto artikel 299 Wetboek van Strafvordering.

¹²²⁶ Artikel 288 lid 1 juncto artikel 299 Wetboek van Strafvordering.

gedragsdeskundige oproepen om op zitting te verschijnen, als dit noodzakelijk is,¹²²⁸ dit kan tevens op vordering van de officier van justitie of op verzoek van de verdachte.¹²²⁹

Alvorens te beginnen met de inhoudelijke vragen, zal de voorzitter van de rechtbank de gedragsdeskundige vragen naar zijn naam, voornamen, geboortedatum, woon- of verblijfplaats, zijn beroep en of de gedragsdeskundige bloed- of aanverwant is van de verdachte, en indien hier sprake van is, in welke graad.¹²³⁰

De officier van justitie en de verdediging hebben het recht om te reageren als de rechter de gedragsdeskundige gehoord heeft of als de rechter verslagen van de gedragsdeskundige voorhoudt, ook als dit na het requisitoir en pleidooi gebeurt.¹²³¹

2.3 Aanvullende gedragsdeskundige rapportage en terugverwijzing van de zaak

Als een gedragsdeskundige gehoord moet worden of rapportage door een gedragsdeskundige noodzakelijk is, maar deze niet beschikbaar is, kan de rechter alsnog bevelen dat de gedragsdeskundige of de gedragsdeskundige rapportage, stukken voor de overtuiging, opgeroepen respectievelijk overlegd moeten worden.¹²³²

Het kan voorkomen dat, ondanks de gedragsdeskundige rapportage en de verklaring van de gedragsdeskundige op zitting, de rechter van oordeel is dat hij niet voldoende voorgelicht is en graag nader onderzoek wil. De rechtbank schorst in een dergelijk geval het onderzoek ter terechtzitting en laat nader onderzoek instellen door de rechter-commissaris.¹²³³ De rechter-commissaris is, tijdens dit onderzoek, gebonden aan de opdracht die de rechtbank geeft. De opdracht kan inhoudelijk zijn, maar kan ook zien op welke gedragsdeskundige door de rechter-commissaris benoemd dient te worden om het gedragsdeskundig onderzoek uit te voeren. Als het onderzoek enkel bestaat uit het horen van een gedragsdeskundige kan er, met instemming van de officier van justitie en de verdachte, gekozen worden om de voorzitter of één van de andere rechters als rechter-commissaris aan te wijzen. Het horen van de gedragsdeskundige mag er niet toe leiden dat deze rechter, de voorzitter of één van de andere rechters die als rechter-commissaris is aangewezen meer weet dan een andere procespartij. Dit zou het geval kunnen zijn als de verdachte of diens raadsman niet bij het verhoor aanwezig mogen zijn. De rechter kan dan niet terugkeren in de zittingscombinatie voor de verdere inhoudelijke behandeling.¹²³⁴

¹²²⁷ Artikel 287 lid 3 juncto artikel 299 Wetboek van Strafvordering.

¹²²⁸ Artikel 315 Wetboek van Strafvordering.

¹²²⁹ Artikel 328 Wetboek van Strafvordering.

¹²³⁰ Artikel 290 juncto artikel 299 Wetboek van Strafvordering.

¹²³¹ Artikel 311 Wetboek van Strafvordering.

¹²³² Artikel 315 lid 1 Wetboek van Strafvordering.

¹²³³ Artikel 316 Wetboek van Strafvordering.

¹²³⁴ Artikel 316 lid 2 Wetboek van Strafvordering.

De rechter kan ter terechtzitting beslissen dat het noodzakelijk is dat er onderzoek gedaan wordt naar de psychische gesteldheid van de verdachte door middel van observatie.¹²³⁵ De rechter beveelt in dat geval dat de verdachte ter observatie naar een psychiatrisch ziekenhuis of een inrichting tot klinische observatie wordt overgebracht. Er zijn eisen gesteld aan het bevel van de rechter:

- De voorlopige hechtenis moet tegen de verdachte bevolen zijn;
- Er is geen andere mogelijkheid waarop het onderzoek kan plaatsvinden;
- De rechtbank moet een oordeel van één of meer gedragsdeskundige(n) hebben gewonnen;
- De officier van justitie en verdachte of diens raadsman moeten in de gelegenheid gesteld zijn om hun mening te geven over dit bevel.¹²³⁶

Als de rechter niet ambtshalve een beslissing neemt tot het horen van de gedragsdeskundige, het toevoegen van stukken of het laten opnemen van de verdachte in een kliniek ter observatie kan, ingevolge artikel 328 Wetboek van Strafvordering, de officier van justitie een vordering doen en de verdachte een verzoek tot het nemen van een gerechtelijke beslissing. Weigert of verzuimt de rechter hier een beslissing over te nemen, dan volgt er nietigheid.¹²³⁷

2.4 Gebruik van de gedragsdeskundige rapportage door de rechter

De rechter kan zelf bepalen welke verklaringen, stukken of waarnemingen er meegewogen worden bij de bepaling of de verdachte het tenlastegelegde feit begaan heeft en welke straf of maatregel er gepast is. Uit artikel 339 Wetboek van Strafvordering blijkt welke wettige bewijsmiddelen er zijn, namelijk:

- De eigen waarneming van de rechter;
- Verklaringen van de verdachte;
- Verklaringen van getuige(n);
- Verklaringen van deskundig(n);
- Schriftelijke bescheiden.

Deze bewijsmiddelen mogen, ingevolge artikel 339 lid 2 Wetboek van Strafvordering, worden aangevuld met feiten van algemene bekendheid. Voor de gedragsdeskundige rapportage en het horen van de gedragsdeskundige op zitting zijn de laatste twee wettige bewijsmiddelen van belang. De rechter is vrij in de selectie en waardering van bewijsmiddelen en mag gedragsdeskundige rapportages of verklaringen mee laten wegen in de beslissing of de verdachte het tenlastegelegde feit begaan heeft. In de artikelen 348 en 350 Wetboek van Strafvordering is het rechterlijk be-

¹²³⁵ Artikel 317 lid 1 Wetboek van Strafvordering.

¹²³⁶ Artikel 317 lid 1 en 2 Wetboek van Strafvordering.

¹²³⁷ Artikel 330 Wetboek van Strafvordering.

slissingsschema bepaald. De hoofdvragen staan in artikel 350 Wetboek van Strafvordering.¹²³⁸ Deze vragen zijn:

1. Is bewezen dat de verdachte het tenlastegelegde feit heeft begaan?
2. Is het bewezenverklaarde strafbaar?
3. Is de verdachte strafbaar?
4. Moet een straf of maatregel worden opgelegd en zoja welke?

De gedragsdeskundige rapportage en de verklaring van de gedragsdeskundige zijn van belang bij de beantwoording van vraag 3 en 4 van de hoofdvragen.¹²³⁹

Er moet voldaan zijn aan enkele formele eisen, voordat de rechter de gedragsdeskundige rapportage mag gebruiken. Een gedragsdeskundige moet zijn rapportage dagtekenen en ondertekenen.¹²⁴⁰ De dagtekening is van belang als de rapportage gebruikt wordt voor een plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis of de tbs-maatregel, want dan mag het advies niet ouder zijn dan een jaar.¹²⁴¹ De termijn gaat in op de datum dat de gedragsdeskundige rapportage gedagtekend is.¹²⁴² Daarnaast geeft een recente gedragsdeskundige rapportage mogelijk een beter beeld over de toestand van de verdachte. Naast de dagtekening moet de gedragsdeskundige rapportage ondertekend zijn door de gedragsdeskundige. Deze ondertekening is van belang omdat de gedragsdeskundige hiermee aangeeft verantwoordelijk te zijn voor de inhoud.¹²⁴³ De Hoge Raad heeft bepaald dat door de rapportage te ondertekenen de gedragsdeskundige de inhoud daarvan voor zijn rekening neemt.¹²⁴⁴

De gedragsdeskundige rapportage moet ter terechtzitting ter sprake worden gebracht, wil de rechter deze als bewijs kunnen gebruiken.¹²⁴⁵ De rechter hoeft de gedragsdeskundige niet te horen op zitting voordat hij de gedragsdeskundige rapportage mag gebruiken. Als er sprake is van een multidisciplinair onderzoek en beide gedragsdeskundigen worden opgeroepen en er maar één verschijnt, dan mag de rechter niet zonder meer afzien om de andere gedragsdeskundige niet te horen. Deze

¹²³⁸ De voorvragen in artikel 348 Wetboek van Strafvordering zien op: de geldigheid van de dagvaarding, de bevoegdheid van de rechter, de ontvankelijkheid van de officier van justitie en of er reden zijn tot schorsing van de vervolging. Als de rechter bij één van deze vragen niet verder kan, dan neemt de rechter een beslissing, ingevolge artikel 349 lid 1 Wetboek van Strafvordering.

¹²³⁹ De gedragsdeskundige rapportage en de verklaring van de gedragsdeskundige speelt natuurlijk ook bij vraag 4 van de voorvragen.

¹²⁴⁰ Artikel 37 lid 2 juncto artikel 37a lid 3 Wetboek van Strafrecht.

¹²⁴¹ Artikel 37 lid 2 juncto artikel 37a lid 3 Wetboek van Strafrecht.

¹²⁴² Hoge Raad, 25 maart 2003, NJ 2003/624.

¹²⁴³ Van Esch 2012, p. 175.

¹²⁴⁴ Hoge Raad, 26 maart 1991, NJ 1991/615.

¹²⁴⁵ Artikel 301 lid 1 Wetboek van Strafvordering.

was immers opgeroepen. De belangen van de verdediging kunnen hiermee geschaad zijn.¹²⁴⁶

De gedragsdeskundige rapportage of de verklaring van de gedragsdeskundige zal een rol spelen bij de strafbaarheid van de verdachte inzake de vraag of er sprake is van opzet of schuld. De aanwezigheid van een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens kan er voor zorgen dat de verdachte enig inzicht van handelen ontbreekt, waardoor er geen opzet of schuld kan worden aangenomen. De rechter oordeelt over de toerekeningsvatbaarheid van de verdachte.

Bij de oplegging van een straf en/of maatregel zullen de gedragsdeskundige rapportage en de verklaring op de zitting van de gedragsdeskundige een rol spelen. Bij de oplegging van een straf is de rechter niet verplicht om zich voor te laten lichten door een gedragsdeskundige.¹²⁴⁷ Als de rechter een maatregel wil opleggen, moet de rechter zich wel voor laten lichten door een gedragsdeskundige.¹²⁴⁸ Dit wil echter niet zeggen dat de rechter verplicht is het advies van de gedragsdeskundige te volgen. De rechter kan elementen uit het verslag gebruiken, maar tot een andere conclusie komen.¹²⁴⁹ De rechter zal nader moeten motiveren waarom hij het advies van de gedragsdeskundige niet volgt.¹²⁵⁰

3. Praktijk

3.1 De jurisprudentie

Het noodzakelijkheids criterium

De verdediging kan tijdens de inhoudelijke behandeling van de zaak verzoeken tot het instellen van een onderzoek naar de geestesgesteldheid van de verdachte. De rechter toetst of het noodzakelijk is dat dit onderzoek nog plaatsvindt. De Hoge Raad¹²⁵¹ geeft aan welke maatstaf er gehanteerd moet worden bij een dergelijk beroep: *“Een dergelijk verzoek is een verzoek als bedoeld in art. 328 Sv in verbinding met art. 330 Sv¹²⁵² om gebruik te maken van een in art. 316 Sv omschreven bevoegdheid. Maatstaf voor de beslissing op een zodanig verzoek is of de rechter de noodzaak van het verzochte is gebleken. Het Hof heeft bij zijn beslissing tot afwijzing van dit verzoek derhalve de juiste maatstaf toegepast”*.¹²⁵³ De Hoge Raad verwijst naar het noodzakelijkheids criterium.

¹²⁴⁶ Hoge Raad, 1 oktober 1996, NJ 1997/89.

¹²⁴⁷ Hoge Raad, 12 november 1985, NJ 1986/327.

¹²⁴⁸ Zie de vereisten voor het opleggen van een maatregel in artikel 37 e.v. Wetboek van Strafrecht.

¹²⁴⁹ Buruma 2009, p. 7.

¹²⁵⁰ Hoge Raad, 3 juni 2007, NJ 2007/413.

¹²⁵¹ Hoge Raad, 20 maart 2015, ECLI:NL:HR:2015:533.

¹²⁵² De Hoge Raad zal artikel 311 Wetboek van Strafvordering bedoelen.

¹²⁵³ Hoge Raad, 20 maart 2015, ECLI:NL:HR:2015:533, R.O. 2.3.

Eerder heeft de Hoge Raad¹²⁵⁴ zich over dit criterium uitgelaten in een overzichtsarrest met betrekking tot het horen van getuigen. De Hoge Raad overweegt: *“Het noodzakelijkheidscriterium, dat oorspronkelijk alleen in art. 315 Sv voorkwam, houdt verband met de taak en de verantwoordelijkheid van de strafrechter voor de volledigheid van het onderzoek van de zaak. Met het oog daarop is hem de bevoegdheid toegekend om ambtshalve onder meer de oproeping van getuigen te bevelen voor het geval hem de noodzakelijkheid blijkt van dat verhoor, ongeacht wat de procespartijen daarvan vinden. Vanuit deze gezichtshoek bezien is bij de beoordeling van een gemotiveerd, duidelijk en stellig verzoek van de verdediging aan de rechter om ambtshalve gebruik te maken van zijn bevoegdheid om zelf getuigen op te roepen, slechts van belang of hij het horen van die getuigen noodzakelijk acht met het oog op de volledigheid van het onderzoek. Dit betekent dat zo een verzoek kan worden afgewezen op de grond dat de rechter zich door het verhandelde ter terechtzitting voldoende ingelicht acht en hem dus de noodzakelijkheid van het gevraagde verhoor niet is gebleken. Van een aldus gemotiveerde afwijzing kan niet worden gezegd dat die ervan blijkt geeft dat de rechter op ontoelaatbare wijze is vooruitgelopen op hetgeen de getuigen zouden kunnen verklaren. Omtrent de gevallen en de mate waarin een afwijzing nader dient te worden gemotiveerd, zijn wegens de vele, uiteenlopende situaties die zich kunnen voordoen, geen algemene regels te geven, ook niet omtrent de vraag of onder bijzondere omstandigheden, bijvoorbeeld bij onvoorziene ontwikkelingen, eisen van een eerlijke procesvoering zich verzetten tegen een afwijzing. Wel zijn daarbij de aard van het onderwerp waarover de getuige zou kunnen verklaren van belang alsmede de indringendheid van de door de verdediging aangevoerde argumenten om hem te horen.”*¹²⁵⁵ Hieruit kan worden opgemaakt dat de rechter moet beoordelen of het horen van de gedragsdeskundige of het doen van nader onderzoek noodzakelijk is voor de volledigheid van het onderzoek. Als de rechter het verzoek afwijst, moet dit nader gemotiveerd worden. De aard van het onderwerp alsmede de indringendheid van de door de verdediging aangevoerde argumenten zijn van belang voor de mate waarin de afwijzing gemotiveerd moet worden.

Het gebruiken van eerder opgemaakte gedragsdeskundige rapportages door de rechter
Rechters mogen gebruik maken van eerder opgemaakte gedragsdeskundige rapportages. Vooral bij een weigerende observandus kan dit van belang zijn.¹²⁵⁶ Door het gebruik van eerder opgemaakte gedragsdeskundige rapportages is het mogelijk om de tbs-maatregel op te leggen bij een verdachte die in het huidige strafproces weigert mee te werken aan het opmaken van een gedragsdeskundige rapportage. Niet alleen de rechter maar de psycholoog en de psychiater die al eerder een advies over de verdachte hebben gegeven mogen eveneens de oude gedragsdeskundige rappor-

¹²⁵⁴ Hoge Raad, 1 juli 2014, ECLI:NL:HR:2014:1496.

¹²⁵⁵ Hoge Raad, 1 juli 2014, ECLI:NL:HR:2014:1496, R.O. 2.8 en 2.9.

¹²⁵⁶ Van der Wolf e.a. 2012, p. 778-783.

tage meewegen in de nieuwe gedragsdeskundige rapportage die ze opmaken.¹²⁵⁷ Het is van belang dat de eerder opgemaakte gedragsdeskundige rapportage iets zegt over de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte, het recidive risico en dat deze gedragsdeskundige rapportages in combinatie met de rapportage over de weigering worden gebruikt.¹²⁵⁸ Eerder opgemaakt gedragsdeskundige rapportages hoeven echter niet meegewogen te worden.¹²⁵⁹ Er wordt verschillend gedacht over het mee mogen wegen van gedragsdeskundige rapportages die zijn opgemaakt in de tijd dat de verdachte minderjarig was.¹²⁶⁰

Bij een verdachte die weigert mee te werken aan gedragsdeskundig onderzoek en bij wie geen eerder opgemaakte gedragsdeskundige rapportages beschikbaar zijn, is het voor de rechter lastig om vast te stellen of er sprake is van een verband tussen de stoornis en het begane delict. Van belang is dat deze verdachte ten tijde van het begane delict leed aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. Dit is namelijk een vereiste voor de oplegging van de tbs-maatregel. Uit de jurisprudentie blijkt dat de rechter de verdachte vaak een hogere gevangenisstraf oplegt ter bescherming van de maatschappij als de tbs-maatregel niet opgelegd kan worden omdat de verdachte weigert mee te werken en er geen eerder opgemaakte gedragsdeskundige rapportage beschikbaar is.¹²⁶¹

Oproeping gedragsdeskundige en terugverwijzing van de zaak

De Hoge Raad¹²⁶² heeft overwogen dat bij een multidisciplinair gedragsdeskundig

¹²⁵⁷ Zie hoofdstuk 7, paragraaf 3, onder 'Het gebruik van eerder opgemaakte rapportages door de gedragsdeskundige bij een weigerende observandus'.

¹²⁵⁸ Zie bijvoorbeeld Hoge Raad, 29 juni 1993, NJ 1994, 48; Hoge Raad, 16 december 1997, NJ 1998, 334; Hoge Raad, 9 januari 2001, NJ 2001, 112; Rechtbank Arnhem, 27 april 2010, ECLI:NL:RBARN:2010:BM3554; Rechtbank Groningen, 15 juli 2010, ECLI:NL:RBGRO:2010:BN2541 en Rechtbank 's-Gravenhage, 22 maart 2016, ECLI:NL:RBDHA:2016:4455.

¹²⁵⁹ Rechtbank Amsterdam, 26 april 2016 ECLI:NL:RBAMS:2016:2720.

¹²⁶⁰ Zie bijvoorbeeld Gerechtshof Arnhem, 18 mei 2011, ECLI:NL:GHARN:2011:BQ4981; Gerechtshof Amsterdam, 14 oktober 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BO2550 en Rechtbank Maastricht, 7 oktober 2008, ECLI:NL:RBMAA:2008:BG4871.

¹²⁶¹ Zie bijvoorbeeld Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden, 08 februari 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:895; Rechtbank Amsterdam, 07 juli 2016, ECLI:NL:RBAMS:2016:4368; Rechtbank 's-Gravenhage, 19 juli 2016, ECLI:NL:RBDHA:2016:8205; Rechtbank Midden-Nederland, 12 februari 2016, ECLI:NL:RBMNE:2016:700; Rechtbank Leeuwarden, 3 mei 2011, ECLI:NL:RBLLE:2011:BQ3315; Rechtbank Zwolle-Lelystad, 21 april 2011, ECLI:NL:RBZLY:2011:BQ2039; Rechtbank Leeuwarden, 18 april 2011, ECLI:NL:RBLLE:2011:BQ1593; Rechtbank Amsterdam, 23 november 2010, ECLI:NL:RBAMS:2010:BO4731 en Rechtbank Arnhem, 22 maart 2010, ECLI:NL:RBARN:2010:BL8320.

¹²⁶² Hoge Raad, 1 november 1996, ECLI:NL:HR:1996:ZD0539.

onderzoek, als beide gedragsdeskundigen worden opgeroepen de rechtbank niet zomaar af mag zien van het oproepen van één van hen als de ander wel verschijnt. De overweging hierbij is dat de gedragsdeskundige verantwoordelijk is voor zijn eigen gedragsdeskundige rapportage. De gedragsdeskundige die wel verschenen is, is niet verantwoordelijk voor de gedragsdeskundige rapportage die hij niet zelf heeft opgesteld. Deze gedragsdeskundige kan enkel over zijn eigen gedragsdeskundige rapportage verklaren.¹²⁶³

De Hoge Raad¹²⁶⁴ oordeelt dat, indien de gedragsdeskundige wil overleggen met anderen, de rechter voorwaarden mag stellen bij de terugverwijzing van de zaak naar de rechter-commissaris.. De Hoge Raad oordeelt: *“De kennelijk aan het middel ten grondslag liggende opvatting dat het Hof bij zijn beslissing tot het doen verrichten van het in art. 316, eerste lid, Sv bedoelde onderzoek geen voorwaarden zou mogen stellen, vindt geen steun in de tekst van deze bepaling, nu daarin wordt gesproken over een nadere aanduiding 'van het onderwerp van het onderzoek' en eventueel 'van de wijze waarop dit zal zijn in te stellen'. Ook overigens kan de opvatting niet als juist worden aanvaard, in aanmerking genomen dat het Hof in de fase van het hoger beroep de leiding heeft over het onderzoek van de zaak en daarbij mede verantwoordelijkheid heeft voor de voortgang van de strafzaak alsmede dat bij nader onderzoek als het onderhavige ook de deskundigheid, onafhankelijkheid en onbevooroordeeldheid van de deskundige moeten worden be- waakt.”*¹²⁶⁵

De interpretatie van het advies van de gedragsdeskundigen door de rechter

De rechter hoeft het advies van de gedragsdeskundige niet over te nemen.¹²⁶⁶ Dit houdt mede in dat de rechter de verdachte de tbs-maatregel kan opleggen, zonder dat de gedragsdeskundige dit in hun rapportage adviseren.¹²⁶⁷ Rechters kunnen gedragsdeskundige rapportages anders interpreteren. De ene gerechtelijke instantie kan van mening zijn dat de tbs-maatregel niet opgelegd moet worden, terwijl de andere gerechtelijke instantie van mening is dat uit de gedragsdeskundige rapportages blijkt dat er sprake is van een stoornis van de geestvermogens ten tijde van het begane delict en wel de tbs-maatregel oplegt.¹²⁶⁸

Daarnaast kunnen gedragsdeskundige rapportages door verschillende rechters anders geïnterpreteerd worden. Uit de jurisprudentie blijkt dat de verklaring die de verdachte ten behoeve van een reclasseringsrapportage aflegt, niet gebruikt mag

¹²⁶³ Hoge Raad, 1 november 1996, ECLI:NL:HR:1996:ZD0539, R.O. 5.7.

¹²⁶⁴ Hoge Raad, 17 februari 2009, ECLI:NL:HR:2009:BG7751.

¹²⁶⁵ Hoge Raad, 17 februari 2009, ECLI:NL:HR:2009:BG7751, R.O. 2.5.

¹²⁶⁶ Zie bijvoorbeeld Rechtbank Rotterdam, 13 april 2016, ECLI:NL:RBROT: 2016:2699.

¹²⁶⁷ Zie Hoge Raad, 20 januari 2009, NJ 2009, 324 en EHRM, 11 mei 2004, nr. 49902/99 (*Brand/Nederland*).

¹²⁶⁸ Rechtbank Maastricht, 26 september 2008, ECLI:NL:RBMAA:2008:BF3238 en Ge-rechtshof's- Hertogenbosch, 2 juli 2009, ECLI:NL:GHSHE:2009:BJ1348.

worden als bewijs. Voor de pro Justitia rapportage wordt hetzelfde aangenomen. Het is van belang dat de rechter een conclusie van een gedragsdeskundige bij een ontkennende verdachte niet overneemt als zijnde 'bewijs' dat deze verdachte het feit begaan heeft.¹²⁶⁹

De motiveringsplicht

In verschillende zaken komt tot uitdrukking dat de rechter goed moet motiveren waarom al dan niet een (gedragsdeskundige) rapportage gebruikt wordt of waarom er juist van afgeweken wordt.¹²⁷⁰

In 2006 geeft de Hoge Raad¹²⁷¹ in een arrest de reikwijdte aan van de responsieplicht op verweren door de rechter. De Hoge Raad overweegt: *“ten aanzien van de motiveringsplicht van art. 359, tweede lid, Sv onder meer:*

- a. dat de motiveringsplicht slechts geldt bij de niet-aanvaarding van een ter terechtzitting ingenomen en 'uitdrukkelijk onderbouwd standpunt';*
- b. dat de motiveringsplicht niet geldt indien in de einduitspraak niet wezenlijk wordt afgeweken van zo een standpunt. Dat kan zich voordoen in het geval van een afwijking van de eis van het Openbaar Ministerie of het standpunt van de verdediging ter zake van de strafoplegging, welke afwijking van beperkt belang is;*
- c. dat de omvang van de motiveringsplicht afhankelijk is van de aard van het onderwerp en de mate waarin wordt afgeweken van het ingenomen standpunt. Zo kan bij afwijking van een 'uitdrukkelijk onderbouwd standpunt' van het Openbaar Ministerie of van de verdediging met betrekking tot de bewijsbeslissing met een beperktere motivering worden volstaan indien de afwijking slechts een onderdeel en niet de gehele tenlastelegging betreft;*
- d. dat de motiveringsplicht niet zo ver gaat dat bij de niet-aanvaarding van een 'uitdrukkelijk onderbouwd standpunt' op ieder detail van de argumentatie moet worden ingegaan.”*¹²⁷²

Uit het bovenstaande komt naar voren dat als de verdediging of de officier van justitie op basis van de gedragsdeskundige rapportage een uitdrukkelijk onderbouwd standpunt naar voren brengt en de rechter hiervan wil afwijken, de rechter uitgebreider zal dienen te motiveren.

¹²⁶⁹ Crombag, Koppen & Wagenaar 2005. Zie ook Hoge Raad, 18 september 2007, ECLI : NL:HR:2007:BA3610.

¹²⁷⁰ Zie bijvoorbeeld Hoge Raad, 20 februari 2007, NJ 2007, 149; Hoge Raad, 4 januari 2000, NJ 200, 226; Hoge Raad, 30 maart 1999, ECLI:NL:HR:1999:ZD1360 en Hoge Raad, 16 maart 1982, NJ, 1982, 507.

¹²⁷¹ Hoge Raad, 11 april 2006, ECLI:NL:HR:2006:AU9130.

¹²⁷² Hoge Raad, 11 april 2006, ECLI:NL:HR:2006:AU9130, R.O. 3.8.4.

3.2 Empirisch onderzoek

Met betrekking tot de psychisch gestoorde verdachte en de eis van de officier en de oplegging van de straf en/of maatregel door de rechter¹²⁷³ zijn verschillende vragen in het beslissingsformulier aan de orde gekomen. Deze vragen zijn:

1. Wat eist de officier van justitie ter zitting in deze zaak?
2. Indien er voorwaarden worden geëist; Welke voorwaarden worden in deze zaak geëist?
3. Waarom wordt dit (bovenstaand) geëist?
4. Valt de eis door de psychische stoornis van de verdachte in deze zaak hoger of lager uit?
5. Welke straf en/of maatregel legt de rechter in deze zaak op?
6. Indien er in deze zaak voorwaarden worden opgelegd; Welke voorwaarden worden er opgelegd?
7. Wat is de motivering van de rechter bij de opgelegde straf en/of maatregel?

Hieronder worden als eerste de uitkomsten van deze vragen besproken, hierna worden de mogelijke statistisch significante verbanden tussen de eerste drie en de laatste drie vragen bekeken.

Wat eist de officier van justitie ter zitting in deze zaak?

Uit het empirisch onderzoek blijkt dat de officier van justitie in iets meer dan de helft van de zaken, een 'gevangenisstraf met voorwaardelijk deel' eist. In dit voorwaardelijke deel kan een zorg/behandelcomponent terugkomen.¹²⁷⁴ In 47 zaken wordt of 'de tbs-maatregel' of 'plaatsing in psychiatrisch ziekenhuis' geëist.¹²⁷⁵ Bij de delict categorie 'zeden: aanranding' wordt relatief vaker 'tbs met voorwaarden en een gevangenisstraf' geëist. 'Tbs met dwangverpleging en een gevangenisstraf' komt relatief vaak voor bij de delict categorie 'moord/ doodslag' net als 'de (enkele) gevangenisstraf'. Plaatting in een psychiatrisch ziekenhuis' komt 8 van de 12 keer voor bij een geweldsdelict (categorieën 'moord/doodslag' en 'mishandeling'). De 'gevangenisstraf met voorwaardelijk deel' wordt het vaakst geëist.

Indien er voorwaarden worden geëist; Welke voorwaarden worden in deze zaak geëist?

Uit het empirisch onderzoek blijkt dat de bijzondere voorwaarden die bij de straf en/of maatregel worden geëist erg wisselend zijn. Er is geen consistent beeld.¹²⁷⁶ Zichtbaar is dat er frequent een vorm van zorg/ behandeling geëist wordt middels

¹²⁷³ De rechter zal beslissen door middel van een gemotiveerd oordeel dat steunt op de beoordeling van alle relevante feiten en normen in de zaak, zie Van Kempen 2012, p. 107.

¹²⁷⁴ Voor welke voorwaarden er geëist zijn, zie bijlage 4, tabel 17.

¹²⁷⁵ Bijlage 4, tabel 16.

¹²⁷⁶ Bijlage 4, tabel 17.

de bijzondere voorwaarden. Er is een spreiding binnen de delicten welke voorwaarden er opgelegd worden. Wat opvalt, is dat er bij de categorie ‘zedes: ontucht met minderjarige’ in bijna de helft van de zaken (15 van de 34) als voorwaarden de combinatie ‘ambulante behandeling door psycholoog en psychiater en houden aan afspraken met de reclassering’ opgelegd wordt.

Waarom wordt dit (bovenstaand) geëist?

De officier van justitie houdt bij het eisen van een bepaalde straf en/of maatregel in veel zaken rekening met ‘de persoonlijke omstandigheid van de verdachte, het slachtoffer en de bescherming van de maatschappij’.¹²⁷⁷ Verschillende aspecten worden meegewogen bij het formuleren van de eis. In 35 van de 257 zaken speelt de ‘persoonlijke omstandigheid van de verdachte’ geen rol. In 46 van de 257 zaken speelt het ‘slachtoffer’ geen rol bij de eis. In 20 van de 257 zaken speelt de ‘beveiliging/bescherming van de maatschappij’ geen rol en in 246 van de 257 zaken speelt de ‘toerekening van het delict door de rechter’ geen rol.

Valt de eis door de psychische stoornis van de verdachte in deze zaak hoger of lager uit?

Uit het empirisch onderzoek blijkt dat de officier van justitie in meer dan de helft van de zaken een andere straf en/of maatregel eist omdat er rekening wordt gehouden met de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte.¹²⁷⁸

In het beslissingsformulier was de vraag opgenomen of de eis anders is dan bij een verdachte die niet lijdt aan een psychische stoornis. Hierbij waren de antwoordcategorieën lager, hoger of zelfde als bij een verdachte die niet lijdt aan een psychische stoornis. De antwoordmogelijkheid lager of hoger is door de officieren van justitie verschillend geïnterpreteerd: sommigen zien een korte gevangenisstraf met de tbs-maatregel als een lagere eis terwijl anderen (een kleinere groep) het ziet als een hogere eis omdat de duur van de tbs-maatregel onduidelijk is. In 171 zaken is er een andere straf en/of maatregel geëist dan bij een verdachte die niet lijdt aan een psychische stoornis. Hieruit kan geconcludeerd worden dat er in die 171 zaken er waarschijnlijk sprake is van een dusdanige gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte, wat van invloed is op de eis van de officier van justitie. Dit is opmerkelijk als dit vergeleken wordt met de vraag in het begin waarbij er in 229 zaken niets gedaan wordt met de verdachte gedurende het traject. Dit zou kunnen betekenen dat de (ernst van de) gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens pas later in het strafproces naar voren komt. Een nadelig effect hiervan is dat de kwetsbaarheid van de verdachte pas in een later stadium van het strafproces gecompenseerd kan worden.

¹²⁷⁷ Bijlage 4, tabel 18.

¹²⁷⁸ Bijlage 4, tabel 19.

De vraag ‘andere eis dan bij een niet psychisch gestoorde verdachte?’ is afgezet tegen de vraag ‘welk gedragsdeskundig onderzoek er gekozen is’. Hieruit blijkt dat er (vooral) bij een multidisciplinair gedragsdeskundig onderzoek en observatie een lagere eis volgt dan geëist zou zijn bij een verdachte die niet lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. Namelijk respectievelijk in 65 van de 96 zaken en in 19 van de 25 zaken.¹²⁷⁹

Uit het afzetten van de vraag ‘andere eis dan bij een niet psychisch gestoorde verdachte?’ tegen de vraag wat er geëist is door de officier van justitie, blijkt dat er bij de eis ‘tbs met voorwaarden’¹²⁸⁰, ‘tbs met voorwaarden en gevangenisstraf’¹²⁸¹, ‘tbs met dwangverpleging’¹²⁸², ‘gevangenisstraf met tbs met dwangverpleging’¹²⁸³, ‘plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis’¹²⁸⁴, ‘ontslag van alle rechtsvervolging’¹²⁸⁵ en ‘ontslag van alle rechtsvervolging met plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis’¹²⁸⁶ frequent aangegeven is dat dit een lagere straf betreft dan bij een niet psychisch gestoorde verdachte.¹²⁸⁷ Hieruit kan afgeleid worden dat bij de keuze een vorm van behandeling de straf of maatregel vaak lager is of lager beschouwd wordt door de officier van justitie. Bij de eis ‘gevangenisstraf’ is juist vaak dezelfde straf opgelegd als bij een niet psychisch gestoorde verdachte namelijk in 34 van de 43 zaken. Bij iets minder dan de helft van de eis ‘gevangenisstraf met voorwaardelijk deel’ is dit ook het geval.

Opmerkelijk is dat de officieren van justitie die het beslissingsformulier hebben ingevuld blijkbaar een maatregel of behandeling al dan niet in combinatie met een gevangenisstraf een lagere eis vinden. Dit kan mogelijk verklaard worden doordat de officier van justitie bij de beantwoording van de vraag gekeken heeft naar de hoogte van de gevangenisstraf en de duur van de maatregel of behandeling niet meegewogen heeft.¹²⁸⁸

Welke straf en/of maatregel legt de rechter in deze zaak op? Indien er in deze zaak voorwaarden worden opgelegd; Welke voorwaarden worden er opgelegd?

De rechter legt in meer dan de helft van de zaken, 138 van de 257, een gevangenisstraf op met een voorwaardelijk deel.¹²⁸⁹ In 37 zaken is direct een behandeling op-

¹²⁷⁹ Bijlage 4, tabel 26.

¹²⁸⁰ Namelijk in 1 van de 1 zaak.

¹²⁸¹ Namelijk in 9 van de 9 zaken.

¹²⁸² Namelijk in 4 van de 4 zaken.

¹²⁸³ Namelijk in 20 van de 21 zaken; bij de ene zaak is hoger ingevuld.

¹²⁸⁴ Namelijk in 9 van de 12 zaken, bij de drie ander zaken is hoger ingevuld.

¹²⁸⁵ Namelijk in 4 van de 5 zaken, bij de ene zaak is lager ingevuld.

¹²⁸⁶ Namelijk in 8 van de 9 zaken, bij de ene zaak is hoger ingevuld.

¹²⁸⁷ Bijlage 4, tabel 27

¹²⁸⁸ Kanttekening hierbij is dat officieren van justitie onderling de vraag ook anders geïnterpreteerd kunnen hebben.

¹²⁸⁹ Bijlage 4, tabel 20.

gelegd en niet middels bijzondere voorwaarden. De bijzondere voorwaarden die worden opgelegd zijn, net zoals bij de eis van de officier van justitie, zeer divers.¹²⁹⁶ Wat opvalt, is dat de rechter relatief vaak bij de categorie ‘zedes: ontucht met een minderjarige’, 14 van de 34 zaken, ‘ambulante behandeling door psycholoog en psychiater en houden aan afspraken met de reclassering’ oplegt.

Wat is de motivering van de rechter bij de opgelegde straf en/of maatregel?

De motivering voor de opgelegde straf en/of maatregel door de rechter is anders dan de motivering van de officier van justitie voor een bepaalde eis.¹²⁹⁷ De rechter houdt bij de oplegde straf en/of maatregel in veel zaken rekening met ‘de persoonlijke omstandigheid van de verdachte en de bescherming/ beveiliging van de maatschappij’. ‘De persoonlijke omstandigheid van de verdachte’ wordt over alle delicten heen vaak meegewogen door de rechter, terwijl het slachtoffer een veel kleinere rol speelt. De motivering voor de oplegging van de straf en/of maatregel ziet voornamelijk, in ruim de helft van de zaken, op ‘de persoonlijke omstandigheid van de verdachte en de bescherming van de maatschappij’.

Statistisch significante verbanden

Hieronder wordt gekeken of er een statistisch significant verband is tussen ten eerste vraag één de eis van de officier van justitie en vraag vier de straf en/of maatregel die de rechter oplegt.¹²⁹⁸ Ten tweede wordt gekeken of er een statistisch significant verband is tussen vraag twee de voorwaarden die geëist worden door de officier van justitie en vraag vijf de voorwaarden die de rechter oplegt.¹²⁹⁹ En ten derde wordt gekeken of er een statistisch significant verband is tussen vraag drie de motivering van de eis en vraag zes de motivering van de opgelegde straf en/of maatregel.¹³⁰⁰

De eis van de officier van justitie en de opgelegde straf en/of maatregel door de rechter

Uit de berekeningen blijkt dat er tussen de keren dat de officier van justitie tbs met dwangverpleging in combinatie met een gevangenisstraf eist en de keren dat de rechter deze straf en maatregel oplegt een statistisch significant verschil is.¹³⁰¹

Officier van Justitie	Rechter	
	Ja	Nee
Ja	14	7
Nee	0	236

¹²⁹⁶ Bijlage 4, tabel 21.

¹²⁹⁷ Bijlage 4, tabel 22 en 30.

¹²⁹⁸ Bijlage 4, tabel 28.

¹²⁹⁹ Bijlage 4, tabel 29.

¹³⁰⁰ Bijlage 4, tabel 30.

¹³⁰¹ Bijlage 4, tabel 28.

Uit bovenstaande tabel blijkt dat in 14 van de van de 257 zaken (5.4%) zowel de rechter als de officier van justitie de maatregel tbs met dwangverpleging in combinatie met een gevangenisstraf oplegt dan wel eist. In 236 van de 257 zaken (91.8%) eist respectievelijk legt zowel de officier van justitie als de rechter niet een gevangenisstraf met de maatregel tbs met dwangverpleging (op), dit betekent dat de officier van justitie en de rechter in 250 (14 + 236) van de zaken (97.3%) dezelfde mening hebben. Echter, in 7 van de 257 zaken (2.7%), eist de officier van justitie de maatregel tbs met dwangverpleging in combinatie met een gevangenisstraf terwijl de rechter dit niet oplegt.

Een exacte McNemar's test is gebruikt om te bekijken of er een statistisch significant verschil is tussen de proporties de maatregel tbs met dwangverpleging in combinatie met een gevangenisstraf als eis en het daadwerkelijk opleggen van deze maatregel en straf door de rechter. Uit deze test blijkt dat de officier van justitie significant vaker een gevangenisstraf in combinatie met de tbs met dwangverpleging eist dan dat de rechter deze gevangenisstraf met tbs met dwangverpleging daadwerkelijk oplegt, ($p = .016$).

Er is enkel een statistisch significant verschil vastgesteld bij de eis en het opleggen van de maatregel tbs met dwangverpleging in combinatie met een gevangenisstraf. De rechter legt in zeven zaken geen tbs met dwangverpleging en een gevangenisstraf op terwijl de officier van justitie dit wel geëist heeft. De rechter beslist in zes van de zeven zaken tot een 'onvoorwaardelijke gevangenisstraf' en in één van de zeven zaken tot 'vrijpraak'.

Uit het empirisch onderzoek kan echter, zonder dat dit een statistisch verband is, opgemaakt worden dat de rechter vaak de eis van de officier van justitie volgt. De eis van de officier van justitie lijkt niet stelselmatig geminimaliseerd te worden. Hierbij dient wel opgemerkt te worden dat de duur van de gevangenisstraf niet terugkomt in de antwoordmogelijkheden.¹³⁰²

Voorwaarden geëist door de officier van justitie en de voorwaarden oplegt door de rechter
Uit de berekeningen blijkt dat er tussen de keren dat de officier van justitie geen bijzondere voorwaarden heeft geëist (niet van toepassing heeft ingevuld) en de keren dat de rechter geen bijzondere voorwaarden heeft opgelegd (niet van toepassing heeft ingevuld) een statistisch significant verschil is.¹³⁰³

Officier van Justitie	Rechter	
	Ja	Nee
Ja	94	8
Nee	0	155

¹³⁰² Bijlage 4, tabel 28.

¹³⁰³ Bijlage 4, tabel 29.

Uit bovenstaande tabel blijkt dat in 94 van de van de 257 zaken (36.6%) zowel de rechter als de officier van justitie bijzondere voorwaarden heeft geëist dan wel opgelegd. In 155 van de 257 zaken (60.3%) eist de officier van justitie en legt de rechter geen bijzondere voorwaarden op, dit betekent dat ze in 249 (94 + 155) van de zaken (96.9%) dezelfde mening hebben. Echter, in 8 van de 257 zaken (3.1%), eist de officier van justitie bijzondere voorwaarden terwijl de rechter geen bijzondere voorwaarden oplegt.

Een exacte McNemar's test is gebruikt om te bekijken of er een statistisch significant verschil is tussen de proporties de eis tot bijzondere voorwaarden en de keren dat de rechter bijzondere voorwaarden oplegt. Uit deze test blijkt dat de officier van justitie significant vaker bijzondere voorwaarden eist dan dat de rechter deze bijzondere voorwaarden daadwerkelijk oplegt, ($p = .008$).

Uit bovenstaande kan worden opgemaakt dat de officier van justitie vaker een voorwaardelijke straf met bijzondere voorwaarden geëist heeft dan de rechter deze heeft opgelegd.

De motivering voor de eis en de opgelegde strafen/of maatregel

Hieronder wordt besproken tussen welke antwoordmogelijkheden (categorieën) bij de motivering voor een bepaalde eis of de oplegging van een straf en/of maatregel een statistisch significant verband is.¹³⁰⁴ Dit geldt bij de antwoordmogelijkheden: 'niet van toepassing', 'beveiliging/ bescherming maatschappij', 'persoonlijke omstandigheid verdachte en beveiliging/bescherming maatschappij', 'slachtoffer en beveiliging/bescherming maatschappij en persoonlijke omstandigheid verdachte' en 'slachtoffer en beveiliging/ bescherming maatschappij'.

Niet van toepassing

Uit de berekeningen blijkt dat er tussen de keren dat de officier van justitie 'niet van toepassing' heeft ingevuld bij de motivering en de keren dat de rechter 'niet van toepassing' heeft ingevuld een statistisch significant verschil is ($p = .031$). Dit is voor het onderzoek niet interessant, omdat dit betekent dat de vraag op het formulier niet ingevuld is. Zowel de rechter als de officier van justitie zal altijd motiveren waarom er een bepaalde straf en/of maatregel geëist respectievelijk opgelegd wordt.

Beveiliging/bescherming maatschappij

Uit de berekeningen blijkt, dat er tussen de keren dat de officier van justitie als motivering voor de eis 'beveiliging en bescherming maatschappij' opgeeft en de keren dat de rechter dit als motivering meeweegt een statistisch significant verschil is.

¹³⁰⁴ Bijlage 4, tabel 30.

HOOFDSTUK 8: DE GEDRAGSDESKUNDIGE RAPPORTAGE EN DE
PSYCHISCH GESTOORDE VERDACHTE TER TERECHTZITTING

Officier van Justitie	Rechter	
	Ja	Nee
Ja	18	0
Nee	6	233

Uit bovenstaande tabel blijkt dat in 18 van de van de 257 zaken (7.0%) zowel de rechter als de officier van justitie als motivering ‘bescherming/beveiliging van de maatschappij’ gekozen heeft. In 233 van de 257 zaken (90.7%) nemen de officier van justitie en de rechter andere of meer factoren mee dan enkel de ‘bescherming/beveiliging van de maatschappij’, dit betekent dat ze in 251 (18 + 233) van de zaken (97.7%) dezelfde mening hebben. Echter, in 6 van de 257 zaken (2.3%), noemt de rechter wel de ‘bescherming/beveiliging van de maatschappij’ als enige motivering voor de straf en/of maatregel die opgelegd wordt en de officier van justitie doet dit niet bij de eis.

Een exacte McNemar’s test is gebruikt om te bekijken of er een statistisch significant verschil is tussen de proporties meewegen van de enkele categorie ‘bescherming/beveiliging maatschappij’ bij de motivering van de eis en de oplegging van de straf en/of maatregel. Uit deze test blijkt dat de rechter significant vaker de enkele motivering beveiliging/bescherming maatschappij als motivering gebruikt dan dat de officier van justitie dit doet om de eis te motiveren, ($p = .031$).

Persoonlijke omstandigheid verdachte en beveiliging/bescherming maatschappij

Uit de berekeningen blijkt dat er tussen de keren dat de officier van justitie als motivering voor de eis ‘persoonlijke omstandigheid verdachte en beveiliging en bescherming maatschappij’ meeweegt en de keren dat de rechter dit als motivering geeft een statistisch significant verschil is.

Officier van Justitie	Rechter	
	Ja	Nee
Ja	35	0
Nee	116	106

Uit bovenstaande tabel blijkt dat in 35 van de van de 257 zaken (13.6%) zowel de rechter als de officier van justitie als motivering ‘persoonlijke omstandigheid verdachte en de bescherming/beveiliging van de maatschappij’ gekozen heeft. In 106 van de 257 zaken (41.2%) nemen de officier van justitie en de rechter andere factoren mee dan enkel de ‘persoonlijke omstandigheid verdachte en de bescherming/beveiliging van de maatschappij’, dit betekent dat ze in 141 (35 + 106) van de zaken (54.9%) dezelfde mening hebben. Echter, in 116 van de 257 zaken (45.1%), noemt de rechter wel de ‘persoonlijke omstandigheid verdachte en bescherming/beveiliging van de maatschappij’ als motivering voor de straf en/of maatregel en de officier van justitie doet dit niet bij de eis.

Een exacte McNemar's test is gebruikt om te bekijken of er een statistisch significant verschil is tussen de proporties meewegen 'persoonlijke omstandigheid verdachte en bescherming/beveiliging maatschappij' bij de motivering voor de eis en de oplegging van de straf en/of maatregel. Uit deze test blijkt dat de rechter significant vaker de motivering 'persoonlijke omstandigheid verdachte en beveiliging/bescherming maatschappij' als motivering gebruikt dan dat de officier van justitie dit doet om de eis te motiveren, ($p < .001$).

Slachtoffer en beveiliging/bescherming maatschappij

Uit de berekeningen blijkt dat er tussen de keren dat de officier van justitie als motivering voor de eis 'slachtoffer en beveiliging en bescherming maatschappij' geeft en de keren dat de rechter dit als motivering meeweegt een statistisch significant verschil is.

Officier van Justitie	Rechter	
	Ja	Nee
Ja	3	8
Nee	0	246

Uit bovenstaande tabel blijkt dat in 3 van de van de 257 zaken (1.2%) zowel de rechter als de officier van justitie als motivering 'slachtoffer en de bescherming/ beveiliging van de maatschappij' gekozen heeft. In 246 van de 257 zaken (95.7%) nemen de officier van justitie en de rechter andere factoren mee dan enkel 'het slachtoffer en de bescherming/beveiliging van de maatschappij', dit betekent dat ze in 249 (3 + 246) van de zaken (96.9%) dezelfde mening hebben. Echter, in 8 van de 257 zaken (3.1%), noemt de officier van justitie wel 'het slachtoffer en bescherming/ beveiliging van de maatschappij' als motivering voor de eis en de rechter bij het opleggen van de straf en/of maatregel niet.

Een exacte McNemar's test is gebruikt om te bekijken of er een statistisch significant verschil is tussen de proporties meewegen 'slachtoffer en bescherming/beveiliging maatschappij' bij de motivering voor de eis en de oplegging van de straf en/of maatregel. Uit deze test blijkt dat de officier van justitie significant vaker bij de motivering voor de eis 'slachtoffer en beveiliging/bescherming maatschappij' als motivering gebruikt dan de rechter dit doet bij de motivering voor een straf en/of maatregel, ($p = .008$).

Persoonlijke omstandigheid verdachte, slachtoffer en beveiliging/bescherming maatschappij

Uit de berekeningen blijkt dat er tussen de keren dat de officier van justitie als motivering voor de eis 'persoonlijke omstandigheid verdachte, slachtoffer en beveiliging en bescherming maatschappij' meeweegt en de keren dat de rechter dit als motivering geeft een statistisch significant verschil is.

HOOFDSTUK 8: DE GEDRAGSDESKUNDIGE RAPPORTAGE EN DE
PSYCHISCH GESTOORDE VERDACHTE TER TERECHTZITTING

Officier van Justitie	Rechter	
	Ja	Nee
Ja	39	124
Nee	0	94

Uit bovenstaande tabel blijkt dat in 39 van de van de 257 zaken (15.2%) zowel de rechter als de officier van justitie als motivering ‘de persoonlijke omstandigheid verdachte, slachtoffer en beveiliging en bescherming maatschappij’ gekozen heeft. In 94 van de 257 zaken (36.6%) nemen de officier van justitie en de rechter andere factoren mee dan enkel ‘de persoonlijke omstandigheid verdachte, slachtoffer en beveiliging en bescherming maatschappij’, dit betekent dat ze in 133 (39 + 94) van de zaken (51.8%) dezelfde mening hebben. Echter, in 124 van de 257 zaken (48.2%), noemt de officier van justitie wel de ‘persoonlijke omstandigheid verdachte, slachtoffer en beveiliging en bescherming maatschappij’ als motivering voor de eis en de rechter bij het opleggen van de straf en/of maatregel niet.

Een exacte McNemar’s test is gebruikt om te bekijken of er een statistisch significant verschil is tussen de proporties meewegen ‘persoonlijke omstandigheid verdachte, slachtoffer en beveiliging en bescherming maatschappij’ bij de motivering voor de eis en de oplegging van de straf en/of maatregel. Uit deze test blijkt dat de officier van justitie significant vaker de motivering ‘persoonlijke omstandigheid verdachte, slachtoffer en beveiliging en bescherming maatschappij’ als motivering voor de eis gebruikt dan dat de rechter dit doet om het vonnis te motiveren, ($p < .001$).

Gecategoriseerd per categorie

Bij de vraag wat de officier van justitie en de rechter als motivering hebben voor eis respectievelijk opgelegde straf en/of maatregel zijn er vijf afzonderlijke categorieën:

- Niet van toepassing;
- Persoonlijke omstandigheid verdachte;
- Slachtoffer;
- Beveiliging en bescherming maatschappij;
- Rekening houden met de toerekening van het delict door de rechter.

Deze categorieën komen in de antwoordmogelijkheden in combinaties met elkaar voor. Er is bekeken hoe vaak één van deze categorieën gekozen is door de officier en de rechter. Hierbij zijn alle antwoordmogelijkheden waar deze categorie in voorkwam bij elkaar opgeteld.¹³⁰⁵ Vervolgens is er berekend of er een statistisch

¹³⁰⁵ Dit ziet op alle antwoorden waarbij een mogelijkheid voorkomt, bijv. ‘persoonlijke omstandigheid verdachte’. Alle keren dat een antwoordmogelijkheid met daarin een be-

verschil te zien is. Bij de categorieën: ‘niet van toepassing’, ‘persoonlijke omstandigheid verdachte’, ‘slachtoffer’ en ‘beveiliging/bescherming maatschappij’ is er een statistisch significant verband. Deze categorieën worden hieronder bekeken.

Niet van toepassing

Uit de berekeningen blijkt dat er tussen de keren dat de officier van justitie ‘niet van toepassing’ heeft ingevuld bij de motivering, en de keren dat de rechter ‘niet van toepassing’ heeft ingevuld een statistisch significant verschil is ($p = .031$). Dit is voor het onderzoek niet interessant, omdat bij deze vraag op het formulier niet ingevuld is. Zowel de rechter als de officier van justitie zal altijd motiveren waarom er een bepaalde straf en/of maatregel geëist respectievelijk opgelegd wordt.

Persoonlijke omstandigheid verdachte

Uit de berekeningen blijkt dat er tussen de keren dat de officier van justitie als motivering voor de eis ‘de persoonlijke omstandigheid van de verdachte’ meeweegt en de keren dat de rechter dit als motivering geeft een statistisch significant verschil is.

Officier van Justitie	Rechter	
	Ja	Nee
Ja	222	0
Nee	6	29

Uit bovenstaande tabel blijkt dat in 222 van de van de 257 zaken (86.3%) zowel de rechter als de officier van justitie ‘de persoonlijke omstandigheid van de verdachte’ meewegen in de motivering voor een bepaalde de eis of de opgelegde straf en/of maatregel. In 29 van de 257 zaken (11.3%) namen ze beiden in de motivering ‘de persoonlijke omstandigheid van de verdachte’ niet mee, dit betekent dat ze in 251 (222 + 29) van de zaken (97.7%) dezelfde mening hebben. Echter, in 6 van de 257 zaken (2.3%), houdt de rechter met de motivering voor de straf en/of maatregel wel rekening met ‘de persoonlijke omstandigheid van de verdachte’ en de officier van justitie bij de motivering van de eis niet.

Een exacte McNemar’s test is gebruikt om te bekijken of er een statistisch significant verschil is tussen de proporties meewegen van ‘de persoonlijke omstandigheid van de verdachte’ bij de motivering voor de eis en de opgelegde straf en/of maatregel van de officier van de justitie en de rechter. Uit deze test blijkt dat de rechter significant vaker bij de motivering voor de straf en/of maatregel rekening houdt met ‘de persoonlijke omstandigheid van de verdachte’ dan de officier van justitie dit doet bij de motivering voor de eis, ($p = .031$).

paald antwoord, bijvoorbeeld ‘persoonlijke omstandigheid van de verdachte’ gekozen is, zijn bij elkaar opgeteld.

Slachtoffer

Uit de berekeningen blijkt dat er tussen de keren dat de officier van justitie als motivering voor de eis ‘het slachtoffer’ meeweegt en de keren dat de rechter dit als motivering geeft een statistisch significant verschil is.

Officier van Justitie	Rechter	
	Ja	Nee
Ja	53	132
Nee	0	72

Uit bovenstaande tabel blijkt dat in 53 van de van 257 zaken (20.6%) zowel de rechter als de officier van justitie ‘het slachtoffer’ meewegen in de motivering voor een bepaalde eis of de opgelegde straf en/of maatregel. In 72 van de 257 zaken (28.0%) namen ze beiden in de motivering ‘het slachtoffer’ niet mee, dit betekent dat ze in 125 (53 + 72) van de zaken (48.6%) dezelfde mening hebben. Echter, in 132 van de 257 zaken (51.4%), houdt de officier van justitie met de motivering voor de eis wel rekening met ‘het slachtoffer’ en de rechter bij het opleggen van de straf en/of maatregel niet.

Een exacte McNemar’s test is gebruikt om te bekijken of er een statistisch significant verschil is tussen de proporties meewegen ‘het slachtoffer’ bij de motivering voor de eis of de opgelegde straf en/of maatregel van de officier van de justitie en de rechter. Uit deze test blijkt dat de officier van justitie significant vaker bij de motivering voor de eis rekening houdt met ‘het slachtoffer’ dan de rechter dit doet bij de motivering voor een straf en/of maatregel, ($p < .001$).

Beveiliging en bescherming van de maatschappij

Uit de berekeningen blijkt dat er tussen de keren dat de officier van justitie als motivering motivatie voor de eis ‘de beveiliging en bescherming van de maatschappij’ meeweegt en de keren dat de rechter dit als motivering geeft een statistisch significant verschil is.

Officier van Justitie	Rechter	
	Ja	Nee
Ja	236	0
Nee	6	15

Uit bovenstaande tabel blijkt dat in 236 van de van de 257 zaken (91.8%) zowel de rechter als de officier van justitie ‘de beveiliging en bescherming van de maatschappij’ meewegen in de motivering voor een bepaalde de eis of de opgelegde straf en/of maatregel. In 15 van de 257 zaken (5.8%) namen ze beiden in de motivering ‘de beveiliging en bescherming van de maatschappij’ niet mee, dit betekent dat ze in 251

(236 + 15) van de zaken (97.7%) dezelfde mening hebben. Echter, in 6 van de 257 zaken (2.3%), houdt de rechter met de motivering voor de straf en/of maatregel wel rekening met 'de beveiliging en bescherming van de maatschappij' en de officier van justitie bij de motivering van de eis niet.

Een exacte McNemar's test is gebruikt om te bekijken of er een statistisch significant verschil is tussen de proporties meewegen 'de beveiliging en bescherming van de maatschappij' bij de motivering voor de eis of de opgelegde straf en/of maatregel van de officier van de justitie en de rechter. Uit deze test blijkt dat de rechter significant vaker bij de motivering voor de straf en/of maatregel rekening houdt met 'de beveiliging en bescherming van de maatschappij' dan de officier van justitie dit doet bij de motivering voor de eis, ($p = .031$).

4. Europese standaarden

4.1 Het EVRM en EHRM

In het vorige hoofdstuk zijn met betrekking tot het opmaken van de gedragsdeskundige rapportage de artikelen 6 en 8 EVRM aan de orde geweest. Artikel 6 EVRM zal hieronder aan de orde komen in verband met het horen van (gedrags)deskundigen door de rechter. Artikel 5 EVRM is van belang met betrekking tot het opleggen van de tbs-maatregel en zal daarna besproken worden.

Uit de jurisprudentie van het EHRM kan worden opgemaakt dat, in het kader van de rechten op 'equality of arms' en 'fair trial', van belang is dat de verdediging de gedragsdeskundige op de zitting kan ondervragen.¹³⁰⁰ Artikel 6 lid 3 onder d EVRM regelt specifiek het recht om getuigen op te roepen en te ondervragen. Dit recht is ingevolge de jurisprudentie van het EHRM¹³⁰¹ niet absoluut. Het EHRM heeft bepaald dat er sprake moet zijn van '*an adequate and proper opportunity*' tot ondervraging van de getuige¹³⁰² en dat het ondervragingsrecht niet '*theoretical or illusory*', maar '*practical and effective*' moet zijn.¹³⁰³ De verdediging heeft geen ongelimiteerd recht tot het horen van getuigen. Het EHRM heeft verschillende keren overwogen: "*article 6 does not grant the accused an unlimited right to secure the appearance of wit-*

¹³⁰⁰ EHRM, 06 mei 1985, nr. 8658/79 (*Boenisch/Oostenrijk*).

¹³⁰¹ Veel jurisprudentie ziet specifiek op het horen van getuigen die bijdrage tot het bewijs, echter het recht om getuigen te horen in het algemeen, geldt ook voor het recht om een (gedrags)deskundige te horen.

¹³⁰² EHRM, 23 oktober 2012, nr. 38623/03, par. 202 (*Pichugin/Rusland*).

¹³⁰³ EHRM, 23 oktober 2012, nr. 38623/03, par. 202 (*Pichugin/Rusland*) Zie ook EHRM, 9 oktober 1979, nr. 6289/7, par. 24 (*Airey/Ierland*).

nesses in court."¹³⁰⁴ Daarnaast hoeft een getuige niet per se ter terechtzitting gehoord te worden. Het EHRM overweegt: *"It is true that Article 6 does not explicitly require the interests of witnesses in general, and those of victims called upon to testify in particular, to be taken into consideration. However, their life, liberty or security of person may be at stake, as may interests coming generally within the ambit of Article 8 of the Convention. Such interests of witnesses and victims are in principle protected by other, substantive provisions of the Convention, which imply that Contracting States should organise their criminal proceedings in such a way that those interests are not unjustifiably imperilled. Against this background, principles of fair trial also require that in appropriate cases the interests of the defence are balanced against those of witnesses or victims called upon to testify."*¹³⁰⁵ Dit sluit aan bij de Nederlandse regelgeving als het vermoeden bestaat dat de gezondheidstoestand van de gedragsdeskundige in gevaar wordt gebracht door het afleggen van een verklaring op de zitting, dit niet hoeft.¹³⁰⁶ Als een getuige niet op de zitting is opgeroepen om te worden gehoord, wil dit niet zeggen dat er geen sprake is van een eerlijk proces. De vraag of er sprake is van een eerlijk proces wordt beoordeeld aan de hand van het gehele proces en niet aan de hand van het al dan niet mogen horen van een getuige.¹³⁰⁷ Op grond van de eisen van een eerlijk proces is het uitgangspunt dat een gedragsdeskundige tijdens het onderzoek ter terechtzitting gehoord wordt en dat het horen van een gedragsdeskundige in beginsel gehonoreerd dient te worden, tenzij het onwenselijk is om de gedragsdeskundige te horen of de rechter goede gronden heeft om het verzoek af te wijzen.¹³⁰⁸

In de zaak Winterwerp tegen Nederland¹³⁰⁹, die nog onder de (oude) Krankzinnigenwet viel, werd de verdachte verplicht opgenomen in psychiatrische inrichting. De rechter heeft dit besloten zonder de verdachte te horen. Het EHRM oordeelt dat dit een schending van artikel 5 lid 4 EVRM oplevert. De verdachte had eerst gehoord moeten worden.

Het EHRM geeft in het Winterwerp arrest een aantal voorwaarden waar de vrijheidsbeneming aan moet voldoen:

1. *"The individual concerned should not be deprived of his liberty unless he has been reliably shown to be of unsound mind;*
2. *The mental disorder must be of a kind or degree warranting compulsory confinement;*

¹³⁰⁴ EHRM, 2 juli 2002, nr. 34209/96 (*S.N./Zweden*) of EHRM, 5 april 2005, nr. 39209/02, (*Scheper/Nederland*) en EHRM, 4 december 2008, nr. 1111/02 (*Trofimov/Rusland*).

¹³⁰⁵ EHRM, 26 maart 1996, nr. 20524/92, par. 70 (*Doorson/Nederland*).

¹³⁰⁶ Artikel 288 lid 1 juncto artikel 299 Wetboek van Strafvordering.

¹³⁰⁷ EHRM, 12 mei 2000, nr. 35394/97, par. 34 (*Khan/Verenigd Koninkrijk*) en EHRM, 26 maart 1996, nr. 20524/92, par. 67 (*Doorson/Nederland*).

¹³⁰⁸ Het noodzakelijkheids criterium, zie paragraaf 3.1 onder 'het noodzakelijkheids criterium'.

¹³⁰⁹ EHRM, 24 oktober 1979, nr. 6301/73 (*Winterwerp/Nederland*).

3. *The validity of continued confinement depends upon the persistence of such a disorder*.¹³¹⁰

Er wordt regelmatig door de verdediging een beroep gedaan op schending van artikel 5 lid 1 onder e EVRM. De verdediging is dan van mening dat de tbs-maatregel niet opgelegd kan worden als er geen advies is van de gedragsdeskundige die dit aanbeveelt. De oplegging van de tbs-maatregel zou in strijd zijn met artikel 5 lid 1 EVRM, omdat het opleggen van de maatregel tbs met dwangverpleging gezien moet worden als een willekeurige vrijheidsbeneming, omdat er geen advies is van een gedragsdeskundige strekkende tot een dergelijke maatregel. Er zou niet voldaan zijn aan punt 2 van de voorwaarden die het EHRM in het Winterwerp arrest heeft neergelegd. Dit standpunt vindt, volgens de Hoge Raad¹³¹¹, geen grondslag in het recht. De gedragsdeskundige rapportage geeft duidelijkheid over een eventuele ziekelijke stoornis of gebrekkige ontwikkeling van de geestvermogens, het risico en de toerekeningsvatbaarheid, maar niet over de meest geschikte maatregel die opgelegd dient te worden door de rechter. De beslissing van de rechter om de tbs-maatregel op te leggen zonder dat de gedragsdeskundige dit in zijn rapportage adviseert, is het niet strijdig met artikel 5 lid 1 EVRM. Deze beslissing valt niet enkel onder de werkingsfeer van artikel 5 lid 1 onder e EVRM, maar ook binnen artikel 5 lid 1 onder a EVRM.¹³¹² Dit wordt bevestigd in de Hoogerheide-zaak.¹³¹³ De verdediging is in beroep gegaan bij het EHRM.¹³¹⁴ De vraag die hier beantwoord moest worden, was of de rechter op juiste gronden de tbs-maatregel opgelegd had. Het EHRM oordeelde dat de rechtbank het recht had om uit de verkregen informatie, de eerder opge maakte gedragsdeskundige rapportages, de audio- en audiovisuele bestanden van verhoren, en het eigen onderzoek ter zitting, te concluderen dat de verdachte lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens.¹³¹⁵ De beslissing van de rechtbank om de tbs-maatregel op te leggen, ondanks dat er geen gedragsdeskundige rapportage is die dit adviseert, is niet in strijd met artikel 5 lid 1 onder e EVRM.

¹³¹⁰ EHRM, 24 oktober 1979, nr. 6301/73, par. 39 (*Winterwerp/Nederland*).

¹³¹¹ Hoge Raad, 20 januari 2009, ECLI:NL:HR:2009:BF3162.

¹³¹² EHRM, 11 mei 2004, nr. 49902/99 (*Brand/Nederland*) en Hoge Raad, 20 januari 2009, ECLI:NL:HR:2009:BF3162, R.O. 3.2.2.

¹³¹³ Zie voor een uitgebreide bespreking hoofdstuk 5, paragraaf 3.1 onder 'De zaak Hoogerheide'.

¹³¹⁴ EHRM, 03 maart 2015, nr. 73560/12 (*Constancia/Nederland*).

¹³¹⁵ EHRM, 03 maart 2015, nr. 73560/12, par. 30 en 31 (*Constancia/Nederland*).

4.2 De EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure

Waarden die in de eerdere hoofdstukken aan de orde zijn gekomen, zoals het non-discriminatiebeginsel, het recht op effectieve participatie, het recht op praktische en effectieve rechtsbijstand, het recht op bescherming van de persoonlijke levenssfeer (privacy) en het recht op medische bijstand zijn ook van belang gedurende het onderzoek ter terechtzitting.

De verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens mag niet op grond van diens kwetsbaarheid gediscrimineerd worden bij de uitoefening van (procedurele) rechten en diens rechten moeten gedurende de gehele strafprocedure geëerbiedigd worden waarbij rekening gehouden wordt met de aard en de kwetsbaarheid van de verdachte. Daarnaast is het van belang dat de verdachte de strafprocedure begrijpt en hier effectief in kan participeren. Het is van belang dat de procespartijen gedurende de terechtzitting in de gaten houden of de verdachte de strafprocedure begrijpt. Gedurende de behandeling ter terechtzitting zou er met de kwetsbaarheid van de verdachte rekening gehouden kunnen worden door bijvoorbeeld het onderzoek ter terechtzitting achter gesloten deuren te laten plaatsvinden.

De bijstand van een raadsman ter terechtzitting die de rechten van de kwetsbare verdachte behartigt, is essentieel. Het is niet enkel ter terechtzitting van belang dat de belangen van de verdachte behartigd worden. Dit dient gedurende de gehele strafprocedure te gebeuren. Zoals gezegd zien verschillende overwegingen en artikelen uit de aanbeveling op het recht van de verdachte op rechtsbijstand. Zo bepaalt overweging 11 van de aanbeveling: *“Personen die als bijzonder kwetsbaar worden erkend, zijn niet in staat de strafprocedure te volgen en te begrijpen. Om ervoor te zorgen dat hun recht op een eerlijk proces wordt gewaarborgd, mogen zij niet de mogelijkheid krijgen af te zien van hun recht op een advocaat.”*, in artikel 3 van de aanbeveling wordt gesteld dat: *“Kwetsbare personen moeten overeenkomstig hun belangen worden bijgestaan bij de uitoefening van hun procedurele rechten, rekening houdend met hun vermogen om de procedure te begrijpen en er effectief aan deel te nemen.”* en artikel 11 bepaalt dat: *“Als een kwetsbare persoon niet in staat is de procedure te begrijpen en te volgen, mag deze persoon geen afstand doen van het recht op toegang tot een advocaat overeenkomstig.”* Middels de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering kan de verdachte een raadsman toegevoegd krijgen, die zijn belangen behartigt.

De bescherming van de persoonlijke levenssfeer, de privacy, van de verdachte gedurende de terechtzitting kan op gespannen voet staan met de bespreking van het bewijs en de gedragsdeskundige rapportage(s) door de rechter. Artikel 15 van de aanbeveling bepaalt dat de autoriteiten de passende maatregelen moeten nemen om de persoonlijke levenssfeer met inbegrip van de medische gegevens tijdens de gehele strafprocedure te beschermen. In het Nederlandse recht is geregeld dat de be-

spreking van de inhoud van de gedragsdeskundige rapportage over de geestesgesteldheid van de verdachte tijdens het onderzoek ter terechtzitting achter gesloten deuren kan plaatsvinden. Met deze maatregel kan de privacy van de verdachte beschermd worden.

Met betrekking tot het opleggen van een vrijheidsbenemende straf en/of maatregel is het van belang dat de verdachte toegang heeft tot medische bijstand. Uit artikel 12 van de aanbeveling kan worden opgemaakt dat verdachten van wie de vrijheid is ontnomen toegang moeten hebben tot medische zorg. Er moeten passende maatregelen genomen worden om te garanderen dat kwetsbare personen toegang hebben tot redelijke voorzieningen die zijn afgestemd op hun bijzondere behoeften. Er zijn in gedurende de vrijheidsbenemende straf en/of maatregel voldoende mogelijkheden om de verdachte zorg te laten krijgen of over te plaatsen naar een zorglocatie gedurende zijn detentie.

5. Samenvattende analyse

Een adequate herkenning en erkenning dat de verdachte lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, is essentieel. Gedurende het onderzoek ter terechtzitting moeten procespartijen zich ervan bewust zijn dat een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, kwetsbaar is en dat deze verdachte mogelijk niet in staat is om zijn procedurele rechten uit te oefenen. Om de kwetsbaarheid van de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, te compenseren kunnen er extra maatregelen getroffen worden, zoals het sluiten van de deuren. Als artikel 509a Wetboek van Strafvordering van toepassing is, kan er ingevolge artikel 509d lid 1 Wetboek van Strafvordering aangesloten worden bij enkele artikelen uit het jeugdstrafrecht.

Gedurende het onderzoek ter terechtzitting zijn er voldoende wettelijke mogelijkheden voor de officier van justitie en de verdediging om een gedragsdeskundig onderzoek, een aanvullend gedragsdeskundig onderzoek, een klinische opname of een contra-expertise te vorderen of te verzoeken. Als de officier van justitie een vordering doet, zal de rechter voordat hij een beslissing neemt de verdachte en/of zijn raadsman horen. De raadsman kan op de zitting verzoeken tot het inschakelen van een gedragsdeskundige. Er zijn voor de procespartijen voldoende mogelijkheden om ter terechtzitting gedragsdeskundig onderzoek te vorderen respectievelijk verzoeken. De Nederlandse regelgeving is in lijn met het beginsel van 'equality of arms'. Er is wel een spanningsveld tussen het recht op contra-expertise van de verdediging en het non-discriminatiebeginsel en het recht op een eerlijk proces. De verdediging kan tijdens de terechtzitting een gemotiveerd verzoek doen tot contra-expertise. Middels het recht op contra-expertise heeft de verdediging de mogelijk-

heid om invloed uit te oefenen op de benoeming van een gedragsdeskundige om de vastgestelde gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte te betwisten. Echter, voor een onvermogenende verdachte is de drempel tot contra-expertise hoger dan voor een vermogenende verdachte.

In dit hoofdstuk zijn de resultaten uit het empirisch onderzoek uitvoerig besproken. Er zijn drie vragen die zien op de eis van de officier van justitie en drie dezelfde vragen die zijn op de oplegging van de straf en/of maatregel door de rechter. Statistisch significante verbanden tussen deze vragen zijn naar voren gekomen.

De statistisch significante verbanden uit het empirisch onderzoek laten zien dat de officier van justitie vaker de maatregel tbs met dwangverpleging in combinatie met een gevangenisstraf eist dan dat de rechter dit oplegt. Hieruit kan geconcludeerd worden dat de rechter de beschikbare informatie, zoals gedragsdeskundige rapportages, mogelijk strenger of anders interpreteert dan de officier van justitie. Er kan in ieder geval gesteld worden dat de officier van justitie vaker de tbs-maatregel eist dan de rechter deze maatregel opgelegd. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de tbs-maatregel voor langere tijd controle over de gestrafte mogelijk maakt en dat het Openbaar Ministerie deze controle graag houdt.

De officier van justitie eist tevens significant vaker bijzondere voorwaarden dan de rechter. In de bijzondere voorwaarden kan een behandeling van de verdachte geëist worden. Een reden hiervoor kan zijn dat de rechter de zaak anders beoordeelt dan de officier van justitie. Een andere reden kan zijn dat door middel van deze bijzondere voorwaarden er voor langer tijd, ook wanneer de gestrafte weer in de maatschappij verblijft, controle wordt uitgeoefend over hem. De rechter is mogelijk van mening dat een onvoorwaardelijke gevangenisstraf passender is. Uit het empirisch onderzoek blijkt namelijk dat de rechter significant vaker de 'beveiliging/ bescherming van de maatschappij' en de combinatie 'persoonlijke omstandigheid verdachte en beveiliging/bescherming' meeweegt in de motivering voor de opgelegde straf en/of maatregel. De officier van justitie houdt bij de motivering voor een bepaalde eis vaak rekening met het slachtoffer en weegt significant vaker de combinatie 'slachtoffer en beveiliging/bescherming maatschappij' en de combinatie de 'persoonlijke omstandigheid verdachte, slachtoffer en beveiliging en bescherming maatschappij' mee in de motivering voor een bepaalde eis. Dat de rechter vaker de beveiliging/ bescherming van de maatschappij meeweegt is niet opmerkelijk. De officier van justitie weegt vaker 'het slachtoffer' mee. Dit is logisch omdat 'het slachtoffer' de laatste jaren een speerpunt is van het Openbaar Ministerie en officieren van justitie bij de invulling van het beslissingsformulier het mogelijk evident vinden dat 'het slachtoffer' meegewogen wordt.

Met betrekking tot de gedragsdeskundige rapportage ter terechtzitting zijn de artikelen 5 en 6 EVRM van belang. Uit de jurisprudentie van het EHRM kan worden opgemaakt dat, in het kader van het beginsel van 'equality of arms' en het recht op

een eerlijk proces, het van belang is dat de verdediging de gedragsdeskundige ter terechtzitting kan ondervragen. Op grond van artikel 6 lid 3 onder d EVRM heeft de verdachte het recht om getuigen op te roepen en te (doen) ondervragen. Dit recht mag niet enkel theoretisch zijn maar de verdachte moet een adequate mogelijkheid hebben om een getuige te ondervragen. Op grond van de eisen van een eerlijk proces is het uitgangspunt dat een gedragsdeskundige tijdens het onderzoek ter terechtzitting gehoord wordt en dat het horen van een gedragsdeskundige in beginsel gehonoreerd dient te worden, tenzij het onwenselijk is om de gedragsdeskundige te horen of de rechter goede gronden heeft om het verzoek af te wijzen. De rechter hanteert het noodzakelijkheids criterium als maatstaf.

Daarnaast blijkt uit de jurisprudentie dat de verdediging in een aantal zaken van mening is dat het opleggen van de tbs-maatregel zonder dat er recente gedragsdeskundige rapportages beschikbaar zijn, in strijd is met artikel 5 EVRM. Het EHRM is hier in de uitspraak in de Hoogerheide-zaak duidelijk over. De rechter kan de tbs-maatregel opleggen zonder dat een gedragsdeskundige daartoe adviseert.

Uit de EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure kan geconcludeerd worden dat het van belang is dat rekening gehouden wordt met de kwetsbaarheid van de positie van de psychisch gestoorde verdachte. De waarden het non-discriminatiebeginsel, het recht op effectieve participatie, het recht op praktische en effectieve rechtsbijstand, het recht op bescherming van de persoonlijke levenssfeer (privacy) en het recht op medische bijstand zijn hierbij van belang. De verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens mag niet op grond van diens kwetsbaarheid gediscrimineerd worden bij de uitoefening van (procedurele) rechten. Zoals gezegd kan middels de artikelen 16 en 509a-d Wetboek van Strafvordering het niet effectief kunnen participeren in een strafzaak gecompenseerd worden, middels schorsing van de vervolging of toevoeging van een raadsman. Met de kwetsbaarheid en de privacy van de verdachte van de verdachte kan gedurende het onderzoek terechtzitting rekening gehouden worden door de deuren te sluiten of door de de gedragsdeskundige rapportage achter gesloten deuren te bespreken. Met betrekking tot de oplegging van een straf en/of maatregel is het van belang dat de verdachte toegang heeft tot medische zorg. Gedurende de vrijheidsbenemende straf en/of maatregel is er de mogelijkheid om de verdachte in de gevangenis zorg te laten krijgen of over te plaatsen naar een speciale zorglocatie.

Hoofdstuk 9: Conclusie en aanbevelingen

In dit onderzoek is vanuit regelgeving, praktijk en Europese standaarden gekeken naar de wijze waarop in het Nederlandse strafproces wordt omgegaan met de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. De Nederlandse regelingen zijn getoetst aan de praktijk en aan de Europese standaarden om een antwoord te kunnen formuleren op de centrale vraagstelling: *“Op welke momenten en op welke wijze kan er in het Nederlandse strafproces tegemoetgekomen worden aan de kwetsbaarheid van de psychisch gestoorde verdachte? Zijn de regelgeving en de praktische uitvoering daarvan consistent en adequaat in het licht van Europese standaarden?”*.

Een belangrijk aandachtspunt bij een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, is diens kwetsbaarheid. Een psychisch gestoorde verdachte is een kwetsbare verdachte. Kwetsbaarheid hoeft echter niet enkel te worden aangenomen op basis van een psychische stoornis. In het Nederlandse recht worden verschillende groepen als kwetsbaar aangemerkt, namelijk minderjarige verdachten en verdachten met een geestelijke of lichamelijke gesteldheid of handicap. Het EHRM heeft daarnaast bepaald dat elke verdachte zonder rechtsbijstand een kwetsbare positie heeft. Deze kwetsbaarheid kan dus gelden voor alle verdachten, ongeacht een mogelijke extra kwetsbaarheid door een psychische stoornis, handicap of minderjarigheid. De kwetsbare positie heeft volgens het EHRM te maken met een viertal aspecten:

- Het machtsverschil tussen verdachte en overheid;
- De complexiteit van het recht;
- Het gebrek aan zelfvertrouwen van een verdachte;
- Het gebrek aan ervaring en kennis van een verdachte.

In het EVRM komt de kwetsbaarheid van verdachten aan de orde in het kader van artikel 6 EVRM inzake het recht op een eerlijk proces. Het recht op ‘effective protection’ is voor kwetsbare individuen in dat kader in het bijzonder van belang. Het EHRM heeft bepaald dat een verdachte recht heeft om bij zijn eigen proces aanwezig te zijn, het proces te kunnen horen en te volgen en daarin actief te kunnen participeren. De aanbeveling van de Europese Commissie ‘betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure’ sluit aan bij de terminologie uit het EVRM en noemt verdachten kwetsbaar als die ‘niet in staat zijn een strafprocedure te begrijpen en er effectief aan deel te nemen’. Het huidige onderzoek richt zich in het bijzonder op de kwetsbare psychische gestoorde verdachten, hoe met hen wordt omgegaan in het Nederlandse strafproces en hoe de kwetsbaarheid ter zake van dergelijke punten gecompenseerd kan worden.

De psychische gesteldheid en de kwetsbaarheid van een verdachte zijn, mede gelet op de doeleinden van het strafrecht, in beginsel geen beletsel om deze verdachte via

het strafrecht te berechten. De wetgever maakt in principe geen onderscheid tussen 'normale' verdachten en verdachten die lijden aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. Voor de verdachten die lijden aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, zijn op bepaalde onderdelen wel bijzondere regelingen in de Wetboeken van Strafrecht en Strafvordering opgenomen. Deze regelingen zouden ervoor moeten zorgen dat de psychisch gestoorde verdachte, in de betreffende fase van het strafproces, zoveel mogelijk een gelijkwaardige positie krijgt als de 'normale' verdachte. Deze regels en voorzieningen moeten er voorts voor zorgen dat er bij de bepaling van de straf en/of maatregel rekening gehouden kan worden met de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte.

In ogenschouw moet worden genomen dat de psychische stoornis van de verdachte op een continuüm meer of minder ernstig kan zijn. Bovendien is de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte vaak geen statische aandoening, maar fluctueert met de tijd. Een verdachte kan dus in meer of mindere mate procesonbekwaam zijn gedurende het strafproces. De veronderstelling van een legitieme strafvordering is dat gedurende (alle fases van) het strafproces met deze kwetsbaarheid rekening wordt gehouden en dat de verschillende maatregelen die in de wet zijn opgenomen, toegepast worden om de kwetsbaarheid van de verdachte adequaat te compenseren. In dit onderzoek is nagegaan of de Nederlandse strafvordering aan deze veronderstelling voldoet.

In dit hoofdstuk wordt de conclusie op basis van het gehele onderzoek besproken. Naar aanleiding van deze bevindingen, worden vervolgens enige aanbevelingen geformuleerd.

1. Conclusie

In het strafproces komt een mogelijke psychische stoornis van een verdachte voor het eerst naar voren bij de aanhouding van deze verdachte door opsporingsambtenaren na het begaan van een strafbaar feit. Bij de aanhouding van een verdachte die lijdt aan een psychische stoornis zijn er twee mogelijkheden. Ten eerste kan het ogenblikkelijk duidelijk zijn dat er sprake is van een verdachte die lijdt aan een psychische stoornis. Ten tweede kan het niet direct duidelijk zijn dat de verdachte daaraan lijdt en derhalve (extra) kwetsbaar is, wat een veel vaker voorkomende situatie is.

Bij de eerste groep verdachten kan met de kwetsbaarheid die ontstaat vanuit deze psychische stoornis vanaf het eerste moment rekening worden gehouden. Deze kwetsbaarheid kan direct middels extra maatregelen gecompenseerd worden. Bij de tweede groep verdachten zal de kwetsbaarheid van de verdachte, gelegen in de psychische stoornis, en de compensatie daarvan niet vanzelfsprekend zijn. Een adequate herkenning en erkenning dat de verdachte mogelijk lijdt aan een psychische stoornis is noodzakelijk. Zonder herkenning van de psychische stoornis en compensatie ervan, liggen namelijk al in de eerste fase van het onderzoek gevaren voor

de strafvordering op de loer. Zo zijn deze verdachten bijvoorbeeld vaak gevoeliger voor (suggestieve) beïnvloeding door derden dan andere verdachten, hetgeen kan leiden tot een verhoogde kans op valse verklaringen en bekentenissen. Reeds in deze fase van het strafproces is het daarmee noodzakelijk dat maatregelen in beeld komen om de kwetsbaarheid voortvloeiend uit de psychische stoornis van de verdachte te compenseren.

Aan de kwetsbaarheid van de verdachte die lijdt aan een psychische stoornis, kan direct na de aanhouding tegemoetgekomen worden door afdoening via de civielrechtelijke weg van - thans nog - de Wet Bopz. Er wordt dan een (zorg)traject opgestart en de verdachte wordt niet verder vervolgd via het strafrecht. De officier van justitie kan echter ook beslissen dat deze verdachte strafrechtelijk vervolgd wordt voor het begane strafbare feit en dat afdoening uitsluitend via de civielrechtelijke weg niet in de rede ligt. Gedurende het verdere verloop van het strafproces, kan er middels de toepassing van verschillende regelingen tegemoet worden gekomen aan de, door zijn psychische stoornis (extra), kwetsbare verdachte. Deze regelingen betreffen onder andere artikel 16 Wetboek van Strafvordering, de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering, de raadsman bij het politieverhoor, de auditieve of audiovisuele registratie van verhoren, overplaatsing tijdens de voorlopige hechtenis en het sluiten van de deuren tijdens de terechtzitting. Maar voldoen deze regelingen en de daarbij horende toepassingen aan de eisen van de Europese standaarden en wordt de kwetsbaarheid van de verdachte door toepassing van deze regelingen voldoende gecompenseerd?

In dit onderzoek zijn de Nederlandse (wettelijke) regelingen getoetst aan de praktijk en de Europese standaarden. Er is onderzocht hoe de Nederlandse regelgeving in de praktijk toegepast wordt, door een analyse van de resultaten van empirisch onderzoek en van de jurisprudentie. Door toetsing van deze resultaten aan de wettelijke regelingen, kan beoordeeld worden of de wettelijke regelingen voldoende waarborgen bieden om de kwetsbaarheid te compenseren van verdachten die lijden aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. Daarnaast is de Nederlandse regelgeving getoetst aan de Europese standaarden. Onder de Europese standaarden wordt verstaan het EVRM, de jurisprudentie van het EHRM en de EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure. Uit de regelgeving van het EVRM, de jurisprudentie van het EHRM en de overwegingen artikelen in de EU-aanbeveling, de Europese standaarden, komen waarden naar voren waaraan de Nederlandse regelgeving getoetst wordt. Deze waarden zijn:

- De onverwijld vaststelling en erkenning van de kwetsbaarheid;
- Het non-discriminatiebeginsel;
- Het recht op effectieve participatie;
- Het recht op effectieve bescherming;
- Het beginsel van equality of arms;

- Het recht op praktische en effectieve rechtsbijstand;
- Het recht op bescherming van de persoonlijke levenssfeer (privacy);
- Het recht op medische bijstand.

Deze waarden komen tot uitdrukking in het al omvattende grondbeginsel van het recht op een eerlijk proces. In het licht van het recht op een eerlijk proces, is het essentieel dat in de Nederlandse regelgeving rekening wordt gehouden met deze Europese waarden. De verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, mag gedurende het strafproces namelijk geen na-deel ondervinden van zijn kwetsbaarheid bij de uitoefening van zijn procedurele rechten.

De regelingen uit het EVRM en de jurisprudentie van het EHRM, zijn bindend voor de Nederlandse regelgeving. De EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure, is een niet-bindende aanbeveling en daarmee zijn de waarden die uit deze aanbeveling naar voren komen niet-bindend voor de Nederlandse regelgeving. De waarden die in deze niet-bindende aanbeveling naar voren komen hebben echter als doel de procedurele rechten te versterken van verdachten die kwetsbaar zijn op grond van hun leeftijd, geestelijke of lichamelijke toestand of handicap, en daardoor niet in staat zijn een strafprocedure te begrijpen en er effectief aan deel te nemen. De waarden van het strafrecht en het strafprocesrecht worden daarom getoetst aan deze Europese waarden. De niet-bindende aanbeveling van de Europese Commissie toont dat het van belang is dat de lidstaten stilstaan bij de kwetsbare positie van een verdachte.

Per subparagraaf zal thans de Nederlandse wettelijke regelgeving getoetst worden aan de Europese waarden die bij de betreffende Nederlandse regeling aan de orde zijn.

In deze conclusie wordt daartoe ten eerste gekeken naar de verschillende beslismomenten binnen het Nederlandse strafproces, waarbij er tegemoetgekomen kan worden aan de kwetsbaarheid van de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. Deze momenten zijn:

- De vervolgingsbeslissing;
- De schorsing van de vervolging;
- De psychisch gestoorde verdachte als procespartij;
- Het verhoor;
- De voorlopige hechtenis;
- De gedragsdeskundige rapportage in het voorbereidend onderzoek;
- De gedragsdeskundige rapportage en de psychisch gestoorde verdachte ter terechtzitting.

Vervolgens wordt het overkoepelende thema van herkenning en erkenning van de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte besproken en de daarin gelegen kwetsbaarheid van de verdachte. Een adequate herkenning, vaststelling en erkenning van de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte is, als gezegd, essentieel. Wanneer de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens immers niet vastgesteld wordt, kan de kwetsbaarheid die daaruit voortvloeit niet gecompenseerd worden. Dit thema komt gedurende het gehele strafproces naar voren, vandaar dat de herkenning en erkenning van de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de verdachte in een aparte subparagraaf besproken worden.

Per subparagraaf zal kort de Nederlandse regeling geschetst worden, daarna wordt deze regelgeving getoetst aan de praktijk en de Europese standaarden. In de subparagrafen ‘het verhoor van de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens’, ‘de gedragsdeskundige rapportage in het voorbereidend onderzoek en de gedragsdeskundige rapportage’ en ‘de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens ter terechtzitting’, worden verschillende wettelijke regelingen besproken. Gedurende de paragraaf zal verwezen worden naar de geformuleerde aanbevelingen.

1.1 De vervolgingsbeslissing bij de psychisch gestoorde verdachte

Een verdachte van een strafbaar feit hoeft niet per se strafrechtelijk vervolgd te worden. Op grond van het opportuniteitsbeginsel kan de officier van justitie beslissen om een verdachte die een strafbaar feit heeft begaan niet te vervolgen. De vervolgingsbeslissing van de officier van justitie is bij een verdachte die lijdt aan een psychische stoornis extra van belang in vergelijking met een ‘normale’ verdachte, omdat de verdachte die lijdt aan een psychische stoornis een zorgbehoefte heeft en kwetsbaar is en zelfs straffeloosheid (artikel 39 Wetboek van Strafrecht) aan de orde kan zijn. Hierdoor hoeft strafvervolgning niet altijd een gepaste reactie te zijn op het begane strafbare feit. De kwetsbaarheid van de verdachte, en de noodzaak daar adequaat rekening mee te houden, vormt daarmee in feite dus een sepotgrond.

De officier van justitie heeft direct na de aanhouding van de verdachte de keuze om een verdachte, die lijdt aan een psychische stoornis, (verder) te vervolgen middels het strafprocesrecht. De officier van justitie kan ook bezien of het opstarten van een (zorg)traject via de civielrechtelijke weg van - thans nog - de Wet Bopz een mogelijkheid is. Er kan aan de zorgbehoefte en de kwetsbaarheid van de verdachte, voortvloeiend uit de psychische stoornis van de verdachte, tegemoetgekomen wor-

den door te kiezen voor het traject via de Wet Bopz.¹³¹⁶

Uit het empirisch onderzoek blijkt dat er in de verzamelde 257 zaken geen enkele keer voor de Wet Bopz is gekozen; In alle zaken heeft de officier van justitie gekozen voor vervolging en berechting via het strafprocesrecht. Ook in zaken waar de verdachte al bekend is bij een (zorg)instelling of daar verblijft, wordt er gekozen voor vervolging middels het strafrecht en niet voor een 'afdoening' via de Wet Bopz. In het empirisch onderzoek komt tevens naar voren dat in de praktijk de keuzevrijheid en keuzemogelijkheid voor het alternatief traject van de Wet Bopz nauwelijks bestaan. Officieren van justitie geven aan dat bij een voorgeleiding soms duidelijk wordt dat een verdachte niet via het strafrecht vervolgd moet worden, maar dat afdoening via de Wet Bopz gepast is, gezien de zorgbehoefte van de verdachte. Er wordt in sommige gevallen op dat moment nog geprobeerd om een rechterlijke machtiging op grond van de Wet Bopz te bewerkstelligen, maar de ervaring leert dat als een verdachte reeds op enige strafrechtelijke titel is ingesloten, het bijna onmogelijk is om vervolgens deze verdachte niet-strafrechtelijke (ggz-)hulp te bieden.

Uit het empirisch onderzoek komt tevens naar voren dat de officier van justitie in de afweging tussen strafrechtelijke vervolging of afdoening via de Wet Bopz niet de zorgbehoefte van de verdachte, maar de ernst/ zwaarte van het delict als belangrijkste factor meeweegt. Bij een ernstig strafbaar feit gaat het om delicten waarbij er gronden zijn om een verdachte voor te leiden bij de rechter-commissaris en de bewaring te vorderen. Bij een minder ernstig strafbaar feit kan er ook gekozen worden voor strafvervolging, maar zal de bewaring niet aan de orde zijn. De verdachte zal in een dergelijke situatie op korte termijn terugkeren in de maatschappij.¹³¹⁷

Nu rijst de vraag hoe deze stand van zaken te beoordelen? Bij de keuze tussen het strafprocesrecht en de Wet Bopz kunnen verschillende strafrechtelijke rechtshand-havingsbelangen meegewogen worden. De beslissing van de officier van justitie om de zaak via de Wet Bopz af te doen, kan op gespannen voet staan met de beveiliging en bescherming van de maatschappij, de vergeldingsgedachte en de belangen van het slachtoffer. De verdachte krijgt namelijk geen straf voor het begane delict, maar gaat via de Wet Bopz een zorgtraject in. De eventuele behoefte aan genoegdoening voor het slachtoffer zal hierdoor mogelijk in het gedrang komen. Dit geldt eveneens voor de bescherming en beveiliging van de maatschappij. Voor de genoegdoening van het slachtoffer en de bescherming en beveiliging van de maatschappij kan het ertoe doen of de verdachte een strafblad heeft; een recidivist is. Als de verdachte een strafblad heeft of al eerder voor een soortgelijk delict veroordeeld is, zal de afwe-

¹³¹⁶ Zie voor een uitgebreide uitleg over het straf(proces)recht en de Wet Bopz: hoofdstuk 3, paragraaf 2 'Regelgeving en voor de mogelijke samenloop', hoofdstuk 3, paragraaf 4 'Context regelgeving in het straf(proces)recht en de Wet Bopz'.

¹³¹⁷ Zie voor een uitgebreide bespreking hoofdstuk 3, paragraaf 3.3 'Empirisch onderzoek'.

ging gemakkelijk naar strafvervolgning uitvallen. Het strafblad van de verdachte zou daarom een factor mogen zijn die meegewogen wordt in de afweging tussen afdoening via de Wet Bopz of het strafprocesrecht. Naast de belangen van het slachtoffer en de beveiliging en bescherming van de maatschappij, kan er tevens gekeken worden naar de rechtsbescherming van de verdachte. Deze kan bij de keuze voor de Wet Bopz in het geding zijn. De verdachte wordt in dat geval niet berecht voor het delict dat hij begaan heeft met alle waarborgen die de wet biedt, maar wordt buiten het strafrecht om opgenomen in een (psychiatrische) instelling.

Bij toetsing van de Nederlandse regelgeving aan de Europese standaarden blijken met name twee waarden van belang, te weten het non-discriminatiebeginsel en het recht op effectieve participatie. Uit het non-discriminatiebeginsel kan afgeleid worden dat een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, niet op grond van die kwetsbaarheid gediscrimineerd mag worden bij de uitoefening van (procedurele) rechten. Een verdachte heeft recht op deelname aan het strafproces. Het recht van de verdachte op deelname aan het strafproces kan in het gedrang komen als de officier van justitie kiest voor afdoening via de Wet Bopz in plaats van berechting middels het strafrecht. Ingevolge de EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklagde zijn in een strafprocedure, wordt onder het non-discriminatiebeginsel ook verstaan dat de aan de kwetsbare verdachte toegekende procedurele rechten gedurende de gehele strafprocedure moeten worden geëerbiedigd, rekening houdend met de aard en de kwetsbaarheid van de verdachte. Er dient in een zo vroeg mogelijk stadium al rekening gehouden te worden met de kwetsbaarheid van de verdachte die voortvloeit uit de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens en deze kwetsbaarheid moet voldoende gecompenseerd worden. Met de uitoefening van de procedurele rechten van de verdachte dient rekening gehouden te worden met de aard en de mate van kwetsbaarheid. Een verdachte die lijdt aan een psychische stoornis bij wie afdoening via de Wet Bopz afgewogen wordt, kan mogelijk zijn procedurele rechten niet uitoefenen. Met de Nederlandse regeling wordt rekening gehouden met de aard en de mate van kwetsbaarheid van de verdachte. De officier van justitie kan immers bij de vervolgingsbeslissing rekening houden met de psychische stoornis van de verdachte door de zaak middels de Wet Bopz af te doen en de verdachte de zorg te laten krijgen die noodzakelijk is. Desalniettemin volgt uit het onderzoek dat vrijwel nooit de weg van de Wet Bopz wordt ingeslagen. Gelet hierop is er in zoverre, mogelijk enigszins verrassendere wijze, geen discrepantie tussen de eisen die het non-discriminatiebeginsel stelt en de werking van het opportunititeitsbeginsel in de onderzochte gevallen. Ten aanzien van het recht van de verdachte op effectieve participatie geldt het volgende. Effectieve participatie brengt met zich mee dat de verdachte actief moet kunnen participeren in het strafproces, hetgeen onder ander inhoudt dat de verdachte zijn raadsman kan overleggen, de rol van zijn raadsman begrijpt, een adequate verklaring kan afleggen, de algemene teneur van de procedure begrijpt en moet kunnen

begrijpen welke straf hem eventueel boven het hoofd hangt. Een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, is mogelijk niet in staat om effectief te participeren in het strafproces. De officier van justitie zou bij een verdachte bij wie afdoening via de Wet Bopz overwogen wordt, al mee kunnen wegen of de verdachte in staat is om actief te participeren in het strafproces. Als dit niet het geval is, zou afdoening via de Wet Bopz in de rede liggen.

De Nederlandse regeling om in een vroeg stadium in elk geval te beslissen dat een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens (eventueel) niet strafrechtelijk vervolgd wordt, maar er via de civielrechtelijke Wet Bopz een zorgtraject georganiseerd wordt, is in zoverre in het licht van de Europese standaarden consistent. Dat geldt ook voor de constatering in het empirisch onderzoek dat de weg van de Wet Bopz vrijwel nimmer gevolgd wordt.

Met de invoering van de Wet Verplichte geestelijke gezondheidszorg en de Wet forensische zorg zal de huidige regeling veranderen. De nieuwe Wet forensische zorg breidt de mogelijkheden uit, zoals deze er heden ten dage zijn via de Wet Bopz. In plaats van de Wet Bopz zal de Wet Verplichte geestelijke gezondheidszorg worden ingevoerd. Met de twee nieuwe wetten wordt het in elke fase van het strafrechtelijk traject mogelijk om te kiezen voor gedwongen zorg in een civielrechtelijk kader. De keuze, die aan het begin gemaakt wordt, is daardoor niet langer definitief. Het strafrecht wordt flexibeler en er kan gedurende het strafproces alsnog gekozen worden voor behandeling via de geestelijke gezondheidszorg. Middels artikel 2:3 Wet forensische zorg kan de officier van justitie de strafrechter verzoeken om een zorgmachtiging op te leggen. De officier van justitie zal zich bewust moeten zijn van deze civiele taak. Bovendien krijgt de strafrechter meer mogelijkheden om aan de zorgbehoefte van een verdachte met een psychische stoornis tegemoet te komen.

De afweging om direct te kiezen voor een traject via de geestelijke gezondheidszorg, thans de Wet Bopz, wordt anders, doordat er in een later stadium van het strafproces alsnog een behandeling via de Wet Verplichte geestelijke gezondheidszorg geregeld kan worden. Bij een verdachte die een (gering) strafbaar feit begaat en bij wie het evident is dat deze verdachte lijdt aan een ernstige psychische stoornis, zal het in de rede liggen om deze verdachte buiten het strafrecht om zorg te laten krijgen. Bij een verdachte bij wie het minder evident is dat er sprake is van een ernstige psychische stoornis of bij twijfel, kan er gekozen worden voor vervolging middels het strafrecht. Als gedurende het strafproces blijkt dat de verdachte lijdt aan een dusdanige ernstige psychische stoornis dat een zorgmachtiging noodzakelijk geacht wordt, kan de officier van justitie hier alsnog om verzoeken bij de strafrechter.

Geconcludeerd kan worden dat de wet de mogelijkheid biedt om een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, niet te berechten via het strafrecht maar via de Wet Bopz zorg te laten krijgen. Echter, uit de praktijk blijkt dat hier met name bij ernstigere delicten nauwelijks gebruik

van wordt gemaakt. Eveneens kan geconcludeerd worden dat de keuze om een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, buiten het strafrecht te houden en af te doen via de Wet Bopz, vaak voortkomt uit de ernst van het strafbare feit, en niet in de eerste plaats gemaakt wordt op grond van de zorgbehoefte van de verdachte. Voor de keuze tussen de Wet Bopz en het strafrecht zijn geen (wettelijke) criteria geformuleerd die de officier van justitie kan hanteren bij het maken van deze trajectkeuze. Dit leidt tot aanbeveling 1. In aanbeveling 1 zijn factoren genoemd, die de officier van justitie mee kan wegen in de beslissing tot strafrechtelijke vervolging of afdoening via de civielrechtelijke Wet Bopz. Daarmee is reeds de situatie onder de komende Wet Verplichte geestelijke gezondheidszorg en de Wet forensische zorg in acht genomen.

1.2 De schorsing van de vervolging van de psychisch gestoorde verdachte

De Nederlandse wetgeving komt aan de kwetsbaarheid van de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens en vervolgd wordt, tegemoet door de mogelijkheid te bieden om de tegen deze verdachte ingestelde strafvervolging te schorsen. In artikel 16 Wetboek van Strafvordering is daarmee in feite geregeld dat een verdachte die aan een zodanige gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens lijdt dat hij niet in staat is de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen, procesonbekwaam is, al kent de wet deze laatste term niet. Als zich de situatie van artikel 16 Wetboek van Strafvordering voordoet, zal de vervolging van de verdachte geschorst worden. De verdachte zal gedurende de schorsing normaliter behandeling krijgen voor zijn psychische stoornis, die mede gericht zal zijn op het herstellen van de procesonbekwaamheid. Bij herstel van de verdachte, wordt de schorsing bij aparte rechterlijke beslissing opgeheven; de vervolging wordt dan voortgezet.

Uit de praktijk, het empirisch onderzoek en de jurisprudentie, kan geconcludeerd worden dat de wettelijke regeling uit artikel 16 Wetboek van Strafvordering nauwelijks wordt toegepast. In de 257 zaken uit het empirisch onderzoek is slechts één keer de mogelijkheid overwogen dat de verdachte procesonbekwaam zou kunnen zijn en in geen enkele zaak is de vervolging geschorst. De officieren van justitie geven aan dat zij artikel 16 Wetboek van Strafvordering niet bij elke verdachte, bij wie een gedragsdeskundige rapportage wordt aangevraagd, afwegen. De verdachte lijdt naar het oordeel van de officier van justitie vaak niet aan een dusdanig ernstige psychische stoornis dat aan de strenge eis van artikel 16 Wetboek van Strafvordering voldaan is, te weten: een zodanige aard van de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens dat de verdachte de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging niet kan begrijpen. De resultaten uit het empirisch onderzoek zijn in lijn met de jurisprudentie, want in slechts enkele zaken wordt artikel 16 Wetboek van Strafvordering toegepast. De rechter weegt bij de beoordeling of artikel 16 Wetboek van Strafvordering in die specifieke zaak aan de orde is, mee of er uit-

zicht is op het herstel van de verdachte. Het herstel van de gebrekkige of ziekelijke stoornis van de geestvermogens waaraan de verdachte lijdt, is vaak een moeizame en lange weg. De behandeling van de verdachte is er mede op gericht om de verdachte 'procesbekwaam te maken'. Als er geen uitzicht is op herstel van de verdachte, dan wordt artikel 16 Wetboek van Strafvordering niet of minder snel toegepast. Dit betekent dat er geen schorsing van de vervolging plaatsvindt en de strafzaak inhoudelijk behandeld wordt, terwijl de verdachte mogelijk niet in staat is om de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen. Zodanige strafvervolgingen zijn in zoverre in strijd met de strekking van artikel 16 Wetboek van Strafvordering. De toepassing daarvan stoelt immers uitsluitend op de voorwaarde van de procesonbekwaamheid van de verdachte, niet tevens op de eis dat herstel op enig termijn te verwachten is. Ook formeel is de beslissing tot schorsing van de vervolging een einduitspraak in een bepaalde strafzaak, volgens artikel 138 Wetboek van Strafvordering, ook al suggereert het woord 'schorsing' anders.

In artikel 16 Wetboek van Strafvordering wordt er rekening mee gehouden dat de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de verdachte op een continuüm meer of minder ernstig kan zijn. De gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte is vaak geen statische aandoening en kan deze fluctueren in ernst. In artikel 16 Wetboek van Strafvordering komt dit tot uitdrukking in de zinsnede 'in welke stand zij zich ook bevindt'. Dit betekent: 'telkens weer', 'in elke fase van de vervolging'. Uit de resultaten van het empirisch onderzoek en de jurisprudentie zou de conclusie getrokken kunnen worden dat er zelden verdachten zijn die aan een dusdanige gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens lijden, dat zij de tegen hen ingestelde strafvervolging niet kunnen begrijpen. Het is echter niet voor te stellen dat bijna alle verdachten die lijden aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, de tegen hen ingestelde vervolging voldoende begrijpen en actief kunnen participeren in het strafproces. Eén nieuw artikel, welke ziet op de vervolging en de berechting van procesonbekwame verdachten, zou mede¹³¹⁸ gelet hierop raadzaam zijn. Dit leidt tot aanbeveling 2.

Ten aanzien van artikel 16 Wetboek van Strafvordering, zijn niet alleen het empirisch onderzoek en de jurisprudentie bekeken, maar ook een discussie in de literatuur is van belang gebleken. Uit de literatuur en de jurisprudentie blijkt dat er een discussie is over het toepassingsgebied van artikel 16 Wetboek van Strafvordering. Dit artikel kan namelijk 'ruim' of 'eng' uitgelegd worden. De 'ruime' uitleg houdt in dat artikel 16 Wetboek van Strafvordering van toepassing is voor alle verdachten, die aan een dusdanige gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geest-

¹³¹⁸ In paragraaf 1.3 'De psychisch gestoorde als procespartij' van deze conclusie, wordt in de laatste alinea ook verwezen naar de aanbeveling voor één nieuw artikel. Dit nieuwe artikel is geformuleerd in aanbeveling 20.

vermogens lijden dat zij de tegen hen ingestelde vervolging niet kunnen begrijpen. Het tijdstip waarop deze gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens is ontstaan, doet er niet toe. Daarentegen speelt bij de ‘enge’ uitleg van artikel 16 Wetboek van Strafvordering het tijdstip van het ontstaan van de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens bij de verdachte een cruciale rol. Bij deze ‘enge’ uitleg kan artikel 16 Wetboek van Strafvordering enkel toegepast worden als de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens na het begane delict is ingetreden.¹³¹⁹ Deze discussie komt ook naar voren in een zaak die de Rechtbank Amsterdam¹³²⁰ in eerste aanleg en het Gerechtshof Amsterdam in hoger beroep behandelden. De Rechtbank Amsterdam heeft artikel 16 Wetboek van Strafvordering ‘ruim’ geïnterpreteerd terwijl het Gerechtshof Amsterdam artikel 16 Wetboek van Strafvordering ‘eng’ heeft uitgelegd. De rechtspraak is in dezen niet consistent en kan derhalve in deze discussie geen uitkomst bieden nu er geen uitspraak is van de Hoge Raad over de reikwijdte van artikel 16 Wetboek van Strafvordering. Vanuit het recht op een eerlijk proces, artikel 6 EVRM, en hieruit voortvloeiend het recht op effectieve participatie, kan gesteld worden dat artikel 16 Wetboek van Strafvordering bij alle verdachten van toepassing moet zijn. Artikel 6 EVRM rechtvaardigt geen onderscheid in tijdstip van het ontstaan van de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. De maatstaf moet zijn of de verdachte een eerlijk proces heeft, en daaruit voortvloeiend de tegen hem ingestelde vervolging kan begrijpen en hierin kan participeren, en niet het tijdstip van het ontstaan van de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte.

De conclusie is dat binnen het empirisch onderzoek geen enkele keer en in het algemeen slechts in zeldzame gevallen artikel 16 Wetboek van Strafvordering aan de orde is. Zowel uit het empirisch onderzoek als de jurisprudentie blijkt dat artikel 16 Wetboek van Strafvordering nauwelijks wordt toegepast. Om aan te sluiten bij het recht op een eerlijk proces, verwoord in artikel 6 EVRM, is te verdedigen dat artikel 16 Wetboek van Strafvordering ‘ruim’ uitgelegd behoort te worden en van toepassing moet zijn voor alle verdachten die lijden aan een dusdanige gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, waardoor zij niet in staat zijn om de tegen hen ingestelde vervolging te begrijpen. Het tijdstip van het ontstaan van de stoornis zou hierbij geen criterium moeten zijn.

Het is wenselijk dat er een einde komt aan de discussie in de literatuur en de jurisprudentie. Artikel 16 Wetboek van Strafvordering behoort een ‘ruim’ toepassingsgebied te hebben. Dit leidt tot aanbeveling 3.

¹³¹⁹ Zie voor een uitgebreide bespreking van de discussie in de literatuur, hoofdstuk 4, paragraaf 3.2 ‘De toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering’.

¹³²⁰ Zie voor een uitgebreide bespreking, hoofdstuk 4, paragraaf 3.1 onder ‘Zowel toewijzing als afwijzing van het beroep op procesonbekwaamheid’.

Bij toetsing van de Nederlandse regelgeving aan de Europese standaarden blijken met name twee waarden van belang, te weten het recht op effectieve participatie en het non-discriminatiebeginsel. De Europese waarde die centraal staat met betrekking tot de wettelijke regeling uit artikel 16 Wetboek van Strafvordering, is het recht op effectieve participatie van de verdachte in de strafprocedure. Het is namelijk op grond van het recht op een eerlijk proces essentieel dat de verdachte effectief kan participeren in zijn eigen strafproces en de algemene inhoud van de tegen hem ingestelde strafprocedure begrijpt. De EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure, sluit aan bij artikel 6 EVRM en noemt verdachten kwetsbaar als zij 'niet in staat zijn een strafprocedure te begrijpen en er effectief aan deel te nemen'. Uit de jurisprudentie van het EHRM komt naar voren wat de verdachte moet kunnen, wil er sprake zijn van effectieve participatie. De voorwaarden die uit verschillende zaken naar voren komen zijn:

- De verdachte heeft het recht om bij zijn eigen proces aanwezig te zijn;
- De verdachte moet het proces kunnen horen en volgen;
- De verdachte moet de algemene teneur van de procedure begrijpen;
- De verdachte moet in het proces actief kunnen participeren;
- De verdachte moet een advocaat kunnen aanstellen en daarmee kunnen overleggen. Tevens moet de verdachte de rol van zijn advocaat begrijpen;
- De verdachte moet een adequate verklaring kunnen afleggen;
- De verdachte moet begrijpen welke straf hem boven het hoofd hangt.¹³²¹

Als de verdachte niet aan deze vereisten kan voldoen, is compensatie door adequate bijstand van een raadsman en een gedragsdeskundige niet meer mogelijk, omdat een dusdanig laag besef van de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging niet te compenseren is. De verdachte wordt in zo'n geval procesonbekwaam geacht. Als onderdeel van een eerlijk proces, is het derhalve noodzakelijk dat de verdachte de tegen hem ingestelde vervolging begrijpt en daarin kan participeren. De eis van artikel 16 Wetboek van Strafvordering, dat een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van zijn geestvermogens de tegen hem ingestelde vervolging moet kunnen begrijpen, is minder ruim geformuleerd. Artikel 16 Wetboek van Strafvordering spreekt enkel over het begrijpen van de tegen de verdachte ingestelde vervolging en niet over actieve participatie van de verdachte gedurende het strafproces met betrekking tot de uitvoering van zijn procedurele rechten. Gelet hierop, is er in zoverre een discrepantie tussen de eisen die het EHRM stelt aan het recht van de verdachte op effectieve participatie in het strafproces en artikel 16 Wetboek van Strafvordering.

¹³²¹ Zie voor een uitgebreide bespreking, hoofdstuk 4, paragraaf 4.1 'Het EVRM en EHRM'.

Ten aanzien van het beginsel van non-discriminatie geldt het volgende. Uit het non-discriminatiebeginsel kan afgeleid worden dat een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, niet op grond van diens kwetsbaarheid gediscrimineerd mag worden bij de uitoefening van (procedurele) rechten. Een verdachte heeft recht op deelname aan het strafproces. Een afwijkende psychische toestand zou niet in de weg mogen staan. Met de toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering, zou het non-discriminatiebeginsel in het gedrang kunnen komen, omdat de vervolging van de verdachte geschorst wordt op grond van de ernst van zijn gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, en hij daardoor (tijdelijk) niet verder vervolgd wordt. De verdachte zal gedurende de schorsing normaliter een behandeling krijgen van zijn psychische stoornis, deze behandeling zal mede gericht zijn op het herstellen van de procesonbekwaamheid. Bij herstel van de verdachte wordt de schorsing bij aparte rechterlijke beslissing opgeheven; de vervolging wordt dan voortgezet. De psychisch gestoorde verdachte heeft bij de toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering geen gelijke positie ten opzichte van verdachten bij wie dit artikel niet van toepassing is en de psychisch gestoorde verdachte wordt gedurende de vervolging anders behandeld. Gelet hierop, is er in zoverre geen discrepantie tussen de eisen die het non-discriminatiebeginsel stelt en de toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering in de onderzochte gevallen.

Geconcludeerd kan worden dat de Nederlandse regeling van artikel 16 Wetboek van Strafvordering in het licht van de Europese standaarden niet consistent en adequaat is. Artikel 16 Wetboek van Strafvordering wordt in de praktijk slechts in zeldzame gevallen toegepast. Dit levert een spanningsveld op met betrekking tot het recht op een eerlijk proces. De verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogen, behoort zoals gezegd op grond van het recht op een eerlijk proces effectief te kunnen participeren in de strafprocedure. Het is echter de vraag of een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, hier in alle gevallen toe in staat is. Uit artikel 16 Wetboek van Strafvordering noch uit de rechtspraak komt een consistent beeld naar voren met betrekking tot de vereisten voor de bekwaamheid van een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, en waaraan getoetst kan worden of de verdachte in de tegen hem ingestelde strafzaak procesbekwaam geacht moet worden. De Rechtbank Amsterdam benoemt verscheidene factoren die meegewogen worden in de beoordeling of een verdachte procesbekwaam is. Deze factoren komen daarentegen in andere uitspraken van rechtbanken of gerechtshoven niet naar voren en het Gerechtshof Amsterdam komt in dezelfde zaak in hoger beroep tot een andere conclusie.

Het is echter noodzakelijk dat er criteria zijn, waaraan getoetst kan worden of een verdachte procesbekwaam geacht kan worden, voor de rechter bij de beslissing of artikel 16 Wetboek van Strafvordering van toepassing is en voor de verdediging en de officier bij een verzoek tot toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering.

Dit leidt tot aanbeveling 4. In deze aanbeveling worden, niet limitatief, vereisten benoemd waaraan getoetst kan worden of de verdachte mogelijk procesonbekwaam is. Met deze vereisten wordt aansluiting gezocht bij de voorwaarden die het EHRM stelt aan het recht van de verdachte op effectieve participatie.

1.3 De psychisch gestoorde verdachte als procespartij

Uit dit onderzoek kan geconcludeerd worden dat de strafrechtelijke vervolging van een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, slechts in zeer uitzonderlijke gevallen geschorst wordt. Dit betekent dat deze verdachten in de meeste zaken als procespartij in het strafproces optreden. Gedurende het strafproces moeten er derhalve (wettelijke) regelingen zijn om de kwetsbaarheid van de verdachte te compenseren en om aan deze kwetsbaarheid tegemoet te komen.

In de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering is geregeld dat als er een vermoeden is dat de verdachte lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of een ziekelijke stoornis van zijn geestvermogens en als gevolg hiervan zijn belangen niet behoorlijk kan behartigen (zonder dat artikel 16 Wetboek van Strafvordering aan de orde is), de rechtbank dit bij beslissing kan verklaren en er de mogelijkheid is om een raadsman toe te voegen. Deze raadsman kan in dat geval de belangen van de verdachte behartigen en namens de verdachte beslissingen nemen. Volgens artikel 509a juncto 509d lid 3 Wetboek van Strafvordering is de raadsman bevoegd op te treden namens de verdachte, ook als deze verdachte aangeeft geen bijstand te willen of hij zich niet kan verenigen met de manier waarop de verdediging gevoerd wordt. Deze bevoegdheid heeft een raadsman, ondanks dat Gedragsregel 9 voor advocaten bepaalt dat er overeenstemming moet zijn tussen de cliënt en advocaat over de wijze waarop de zaak behandeld wordt en dat het advocaten niet toegestaan is om handelingen te verrichten tegen de kennelijke wil van de cliënt in. Er kan echter geconcludeerd worden dat artikel 509a juncto 509d lid 3 Wetboek van Strafvordering niet in strijd is met Gedragsregel 9 voor advocaten. Uit de jurisprudentie van de Hoge Raad komt naar voren dat de wet geen mogelijkheid kent voor rechtsbijstand tegen de wil van de verdachte in, aangezien dat in strijd zou zijn met Gedragsregel 9. Deze regel wordt echter door de wetgever in enkele gevallen doorbroken. Artikel 509a Wetboek van Strafvordering in verbinding met artikel 509d lid 3 Wetboek van Strafvordering is een dergelijke regeling, waarbij de wetgever een uitzondering maakt. In het geval dat wordt vermoed dat de verdachte ten gevolge van een zodanige gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens niet in staat is zijn belangen behoorlijk te behartigen, is bepaald dat er geen plaats is voor afstand van het recht op rechtsbijstand.¹³²²

¹³²² Zie voor een uitgebreide bespreking hoofdstuk 5, paragraaf 3.2 onder 'Verplichte procesvertegenwoordiging'.

Uit het empirisch onderzoek blijkt dat de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering in de 257 zaken geen enkele keer toegepast zijn. Uit de jurisprudentie blijkt een genuanceerder beeld. Uit de jurisprudentie komt namelijk naar voren dat er met enige regelmaat een verzoek tot toepassing van de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering gedaan wordt. Dit verzoek wordt meestal voor de inhoudelijke behandeling van de strafzaak gedaan. De rechter motiveert bij toewijzing van de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering vaak niet uitgebreid. Bij een afwijzing van de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering motiveert de rechter wel uitgebreid. Bij zowel een toewijzing als afwijzing van de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering weegt de rechter de uitkomsten van gedragsdeskundige rapportages en het onderzoek ter terechtzitting mee.¹³²³

Maar hoe moet deze stand van zaken beoordeeld worden? Gezien het feit dat artikel 16 Wetboek van Strafvordering nauwelijks wordt toegepast en gelet op het recht op een eerlijk proces, is het opmerkelijk dat er niet frequenter gebruik gemaakt wordt van de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering. Deze artikelen kunnen namelijk als een vangnet gezien worden als er niet voldaan wordt aan het strenge criterium van artikel 16 Wetboek van Strafvordering. Doordat de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, niet aan een dusdanige psychische stoornis lijdt dat artikel 16 Wetboek van Strafvordering van toepassing is, neemt de verdachte als procespartij deel aan het strafproces en zou de kwetsbaarheid die voortvloeit uit de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte gecompenseerd kunnen worden, middels de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering, zodat een eerlijk proces ook voor deze verdachte gewaarborgd is. Er kan echter geconcludeerd worden dat de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering niet frequent toegepast worden, hetgeen afbreuk kan doen aan de adequaatheid van de waarborgen van de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering. De rechter behoort alert te zijn op de vraag of de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens zelf zijn belangen kan behartigen. Op basis van dit onderzoek kan gesteld worden dat er meer aandacht behoort te zijn voor de regelingen neergelegd in de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering. Dit leidt tot de aanbeveling dat de rechter bij verdachten bij wie één of meer gedragsdeskundige rapportages worden aangevraagd ambtshalve dient te overwegen of de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering van toepassing zijn. De gedragsdeskundige rapportage wordt als criterium gebruikt, omdat een gedragsdeskundige rapportage aangevraagd wordt bij verdachten bij wie vermoed wordt dat ze lijden aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. Met deze regeling wordt er in ieder geval bij verdachten bij wie het vermoeden is dat ze lijden aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens afgewo-

¹³²³ Zie voor een uitgebreide bespreking van deze jurisprudentie, hoofdstuk 5, paragraaf 3.1 'De jurisprudentie'.

gen of de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering van toepassing kunnen zijn. Zie ten deze aanbeveling 5.

Uit artikel 509b lid 2 Wetboek van Strafvordering wordt duidelijk dat er geen rechtsmiddel openstaat tegen de beslissing van de rechter dat de geestvermogens van de verdachte gebrekkig ontwikkeld of ziekelijk gestoord zijn en dat de verdachte ten gevolge daarvan niet in staat is zijn belangen behoorlijk te behartigen. Er wordt in de wet enkel rekening gehouden met de mogelijkheid dat de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens waar de verdachte aan lijdt vermindert, bijvoorbeeld door behandeling, waardoor de verdachte zelf zijn belangen weer behoorlijk kan behartigen. Het gerecht kan in een dergelijk geval de eerder genomen beslissing herroepen. In de wet is geen beroepsmogelijkheid opgenomen. De EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure, bepaalt in overweging 7 dat de vaststelling van de kwetsbaarheid van de verdachte door de verdediging betwist moet kunnen worden, ‘in het bijzonder wanneer die beoordeling de uitoefening van hun grondrechten aanzienlijk zou hinderen of beperken’. In het licht hiervan en gelet op het non-discriminatiebeginsel, kan gesteld worden dat het noodzakelijk is dat er een beroepsmogelijkheid is tegen de beslissing om artikel 509a Wetboek van Strafvordering van toepassing te verklaren, omdat deze beslissing invloed heeft op verschillende momenten gedurende het strafproces en verstrekkende gevolgen heeft. De mogelijkheid tot het instellen een rechtsmiddel zou in dat geval zowel voor de officier van justitie als voor de verdediging beschikbaar moeten zijn en dit beroep zou zowel ingesteld moeten kunnen worden bij een toewijzing als afwijzing door de rechter tot toepassing van artikel 509a Wetboek van Strafvordering.

De conclusie op dit punt is dat er een rechtsmiddel tegen de beslissing van artikel 509a Wetboek van Strafvordering open moet staan. Dit leidt tot aanbeveling 6.

Bij toetsing van de Nederlandse regelgeving aan de Europese standaarden komen met name twee Europese waarden naar voren die van belang zijn met betrekking tot de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering. Deze waarden zijn het recht van de verdachte op effectieve bescherming en het recht van de verdachte op effectieve participatie. Hierbij wordt opgemerkt dat de praktische en effectieve rechtsbijstand met betrekking tot artikel 509a Wetboek van Strafvordering niet besproken wordt, omdat dat artikel ziet op een toevoeging van een raadsman om de belangen van de verdachte te behartigen en dit staat in principe los van de vraag of de verdachte rechtsbijstand krijgt.¹³²⁴

Het recht op effectieve bescherming vloeit voort uit het recht op een eerlijk proces, artikel 6 EVRM. Het wordt noodzakelijk geacht dat de beperkingen die de verdachte ondervindt gedurende de strafprocedure als gevolg van zijn gebrekkige ontwik-

¹³²⁴ De praktische en effectieve rechtsbijstand wordt hierna in paragraaf 1.4 van deze conclusie besproken.

keling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, gecompenseerd worden. Deze kwetsbare verdachte moet effectief beschermd worden, zodat deze verdachte niet geschaad wordt in zijn procedurele rechten. Dit kan door toevoeging van een raadsman. Daarnaast geeft het EHRM aan dat effectieve bescherming samenhangt met het recht van de verdachte om op effectieve wijze deel te nemen aan het strafproces, wat mede omvat dat de verdachte het strafproces kan volgen.

Ten aanzien van het recht van de verdachte op effectieve participatie geldt het volgende. Deze waarde brengt met zich mee dat een verdachte zijn belangen kan behartigen door onder andere zijn raadsman actief aan te sturen, door actieve deelname aan het strafproces en door het begrijpen van de algemene tenor van het strafproces. Het EHRM heeft tevens bepaald dat het recht op een eerlijk proces niet in alle situaties gewaarborgd is enkel door de aanwezigheid van een ‘skilled and experienced lawyer’. De rechter heeft een actieve rol en zou zich ervan dienen te vergewissen dat een verdachte in staat is om zelf zijn belangen te behartigen of dat deze belangen behartigd worden door een raadsman. Aan de rechtsbijstand zelf kunnen kwalitatieve eisen gesteld worden. Het EHRM is van oordeel hoewel aan de rechtsbijstand kwalitatieve eisen gesteld kunnen worden, de Staat niet verantwoordelijk gehouden kan worden voor ieder falen van de raadsman of voor fouten die de raadsman maakt, mede gelet op de onafhankelijke positie die de advocatuur in de rechtspleging inneemt. De EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure, bepaalt in overweging en artikel 11 dat personen die bijzonder kwetsbaar zijn¹³²⁵ niet af mogen zien van hun recht op een advocaat, om een eerlijk proces te waarborgen. In artikel 3 van deze aanbeveling wordt gesteld dat een kwetsbare verdachte moet worden bijgestaan bij de uitoefening van zijn procedurele rechten. Bij dezen moet rekening gehouden worden met het vermogen van de verdachte om de procedure te begrijpen en er effectief aan deel te nemen.¹³²⁶

Bezien vanuit de Europese standaarden kan gesteld worden dat artikel 509a Wetboek van Strafvordering qua inhoud van de regeling enigszins afwijkt; dit artikel is minder ruim geformuleerd en ziet niet op verplichte procesvertegenwoordiging, maar op toevoeging van een raadsman die de belangen van de verdachte behartigt. Echter, bij toepassing van artikel 509a Wetboek van Strafvordering door de rechter, wordt tegemoetgekomen aan het recht van de verdachte op effectieve participatie en het recht van de verdachte op effectieve bescherming. Hierbij sluit het artikel aan bij de overweging van het EHRM dat de rechter zich ervan moet vergewissen of de verdachte in staat is zijn belangen te behartigen of dat deze behartigd worden door een raadsman. Bovendien worden er, wanneer artikel 509a Wetboek van Strafvordering van toepassing is, ook andere regelingen die zien op compensatie

¹³²⁵ Een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, wordt aangemerkt als bijzonder kwetsbaar.

¹³²⁶ Zie voor een uitgebreide bespreking hoofdstuk 5, paragraaf 4 ‘Europese standaarden’.

van de kwetsbare positie van de verdachte overeenkomstig van toepassing verklaard. Uit het onderzoek blijkt echter dat de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering in de praktijk nauwelijks worden toegepast. De beperkte toepassing van artikel 509a Wetboek van Strafvordering zorgt voor een discrepantie met artikel 6 EVRM. Artikel 509a Wetboek van Strafvordering wordt nauwelijks toegepast, terwijl uit het recht op een eerlijk proces, artikel 6 EVRM, voortvloeit dat de verdachte op effectieve wijze beschermd moet worden en dat de verdachte effectief moet kunnen participeren in het strafproces.

Gelet op hetgeen besproken is, kan gesteld worden dat, mogelijk enigszins verrassend, de grootste discrepantie tussen de Nederlandse regelgeving en de Europese waarden zich op dit punt uit, te weten tussen de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering en het recht van de verdachte op effectieve participatie.

Geconcludeerd kan worden dat uit de praktijk blijkt dat er nauwelijks gebruik gemaakt wordt van de artikelen 16 en 509a-d Wetboek van Strafvordering. In het licht van het recht op een eerlijk proces zijn de waarborgen die in deze artikelen zijn geformuleerd echter essentieel, omdat door toepassing van deze regelingen de kwetsbaarheid van de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens gecompenseerd kan worden. Bovendien is met de huidige wettelijke regelingen te weinig aandacht voor het feit dat de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte op een continuüm meer of minder ernstig kan zijn. De gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte is vaak geen statische aandoening en fluctueert. In ogenschouw nemend wat besproken is hierboven ten aanzien van de artikelen 16 en 509a Wetboek van Strafvordering, wordt één nieuw artikel aanbevolen, dat ziet op de berechting van procesonbekwame verdachten. Zie aanbeveling 20.

1.4 Het verhoor van de psychisch gestoorde verdachte

Een adequate herkenning en erkenning dat de verdachte lijdt aan een psychische stoornis en derhalve kwetsbaar is, is na diens aanhouding van belang. Als eerste zal derhalve de noodzaak besproken worden van scholing van opsporingsambtenaren met betrekking tot het herkennen van een kwetsbare verdachte. Als tweede wordt het verhoor van de kwetsbare verdachte besproken. Ten aanzien van het verhoor van de verdachte komen twee onderwerpen aan de orde, te weten: de raadsman bij het politieverhoor en de auditieve en audiovisuele registratie van het verhoor. Deze regelingen worden getoetst aan de praktijk en de Europese standaarden. De Nederlandse regeling van raadsman bij politieverhoor komt voort uit de jurisprudentie van het EHRM, te weten het Salduz-arrest¹³²⁷ en de richtlijn¹³²⁸ van het Europees

¹³²⁷ Zie voor een uitgebreide bespreking hoofdstuk 6, paragraaf 2.1 onder: 'Salduz en de Hoge Raad'.

Parlement en de Raad. Vandaar dat Europese regelgeving en jurisprudentie al benoemd zullen worden bij de beschrijving van de Nederlandse regeling. De Nederlandse regeling met betrekking tot het verhoor van de verdachte wordt aansluitend getoetst aan de Europese standaarden.

De noodzaak van scholing en training om de kwetsbaarheid te herkennen

Gedurende de aanhouding van de verdachte en direct daarna is het essentieel dat opsporingsambtenaren herkennen dat er sprake is van een verdachte die vermoedelijk lijdt aan een psychische stoornis. Als er namelijk geconstateerd is dat de verdachte vermoedelijk lijdt aan een psychische stoornis, kan deze verdachte als een kwetsbare verdachte worden aangemerkt en kan, waar nodig, deze kwetsbaarheid gecompenseerd worden. Als de herkenning van de kwetsbaarheid niet of niet tijdig gebeurt, zal de verdachte derhalve als een ‘normale’ verdachte behandeld worden en zal de kwetsbaarheid van de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens niet gecompenseerd worden.¹³²⁹ Een adequate herkenning is van belang omdat deze verdachte kwetsbaar is en ten gevolge daarvan meer dan een gemiddelde verdachte de kans loopt cognitieve en emotionele schade te ondervinden door beïnvloeding van buitenaf en gevoeliger kan zijn voor suggestieve beïnvloeding door derden. Bovendien blijkt uit de literatuur dat een aantal eigenschappen van de verdachte, zoals een beïnvloedbare of volgzame persoonlijkheid, zorgt voor een verhoogd risico op valse bekentenissen.¹³³⁰ Het is echter voor de opsporingsambtenaren tijdens de aanhouding niet altijd direct duidelijk dat de verdachte mogelijk lijdt aan psychische stoornis. Hierin schuilt gevaar, want als de psychische stoornis van de verdachte niet herkend of vastgesteld wordt, kunnen de opsporingsambtenaren tijdens het verhoor geen rekening houden met de kwetsbaarheid die voortvloeit uit deze psychische stoornis. De EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure stelt als minimumvoorwaarde in overweging en artikel 17 dat voor personen die te maken kunnen krijgen met een kwetsbare verdachten een opleiding noodzakelijk is, om bewust te worden van de specifieke behoeften van deze kwetsbare verdachte. Voor de herkenning en erkenning van de aanwezigheid van een psychische stoornis van een verdachte in een zo vroeg mogelijk stadium van het strafproces, zou een dergelijke opleiding voor opsporingsambtenaren onontbeerlijk zijn. Bovendien zijn er met betrekking tot kwetsbare minderjarige verdachten wel specialistische opsporingsambtenaren. Deze opsporingsambtenaren zijn gespecialiseerd op het gebied van jeugd en jeugdrecht en worden ingezet als er sprake is van een minderjarige verdachte. Het inzetten van specialisten bij minderjarige verdach-

¹³²⁸ Zie voor een uitgebreide bespreking hoofdstuk 6, paragraaf 2.1 onder: ‘Het concept wetsvoorstel Raadsman en Politieverhoor en de Europese Richtlijn’.

¹³²⁹ Zie meer over de herkenning en erkenning van de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de verdachte in deze conclusie onder paragraaf 1.8 ‘Herkenning en erkenning van de kwetsbaarheid’.

¹³³⁰ Zie voor een uitgebreide bespreking hoofdstuk 2, paragraaf 3.3 onder: ‘Beïnvloeding’.

ten is eenvoudiger dan bij een verdachte die vermoedelijk lijdt aan een psychische stoornis, omdat bij een minderjarige verdachte de leeftijd een objectief vast te stellen criterium is, terwijl het vaststellen van een psychische stoornis gecompliceerder en subjectiever is. Desalniettemin is het van belang dat de kwetsbaarheid van de verdachte, voortvloeiend uit een psychische stoornis, onverwijld wordt vastgesteld en erkend. Een specifieke scholing en training voor opsporingsambtenaren is om die reden noodzakelijk. Dit leidt tot aanbeveling 7.

Raadsman bij het politieverhoor

Op 1 maart 2017 is een tweetal wetten in werking getreden, waarmee het recht op consultatie van een raadsman voorafgaand aan het verhoor en het recht op bijstand van een advocaat tijdens het verhoor geformaliseerd zijn. In de praktijk werden deze regelingen al toegepast, omdat de Hoge Raad op 30 juni 2009 naar aanleiding van het Salduz-arrest heeft bepaald dat een aangehouden verdachte voorafgaand aan het verhoor door een opsporingsambtenaar de gelegenheid moet hebben een advocaat te raadplegen. In 2015 bepaalde de Hoge Raad dat een aangehouden verdachte per 1 maart 2016 recht heeft op bijstand van een raadsman tijdens zijn eerste verhoor, alsmede de daarop volgende verhoren door opsporingsambtenaren van de politie. De verdachte heeft recht op consultatie van een raadsman voor het eerste verhoor.¹³³¹ De verdachte moet op dit recht gewezen worden en in de gelegenheid gesteld worden om met een raadsman te overleggen voorafgaand aan het eerste verhoor, anders is sprake van schending van artikel 6 EVRM. In de Nederlandse regelgeving wordt tegemoetgekomen aan de kwetsbaarheid van de verdachte die lijdt aan een psychische stoornis, doordat bepaald is dat een kwetsbare verdachte geen afstand kan doen van het recht op consultatie van een raadsman. Het gaat hierbij om de ‘kennelijke kwetsbaarheid van de verdachte’, hetgeen inhoudt dat bij twijfel of een verdachte als kwetsbaar aangemerkt moet worden er verplicht een raadsman ingeschakeld moet worden. De raadsman legt aan de verdachte uit wat de consequenties zijn van het afstand doen van het recht op bijstand. Hierna beslist de verdachte of hij volhardt in de afwijzing van zijn recht op bijstand door een raadsman.¹³³² Naast het recht op consultatiebijstand, heeft de verdachte recht op bijstand van een advocaat tijdens het verhoor door de opsporingsambtenaren. Ook met betrekking tot het recht op een raadsman tijdens het verhoor geldt dat de verdachte die lijdt aan een psychische stoornis en ten gevolge daarvan kwetsbaar is, hiervan af kan zien, nadat over de consequenties gesproken is met de raadsman. Als de verdachte afziet van het recht op bijstand van een raadsman tijdens het politieverhoor, zal de kwetsbaarheid van de verdachte niet gecompenseerd kunnen worden door de expertise van de raadsman. Dit is een reden waarom de EU-

¹³³¹ Zie voor een uitgebreide bespreking hoofdstuk 6, paragraaf 2.1 onder: ‘Salduz en de Hoge Raad’.

¹³³² Zie voor een uitgebreide bespreking hoofdstuk 6, paragraaf 2.1 onder: ‘Huidige regeling’.

aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure in artikel 11 heeft bepaald dat een kwetsbare verdachte die niet in staat is de procedure te volgen, geen afstand mag doen van zijn recht op rechtsbijstand. Artikel 6 lid 3 sub c EVRM bepaalt daarentegen dat eenieder het recht heeft om zichzelf te verdedigen of recht heeft op bijstand van een raadsman. De Hoge Raad heeft met betrekking tot artikel 6 EVRM en de verplichte procesvertegenwoordiging overwogen dat de vereiste verdediging, genoemd in dit artikel, niet zonder meer aan de verdachte kan worden gelaten. De Hoge Raad merkt hierbij op dat dit in het bijzonder geldt in gevallen waarbij de verdachte ervoor kiest zichzelf te verdedigen en de wetgever voorziet in een ambtshalve toevoeging van een raadsman, zoals in artikel 509a Wetboek van Strafvordering. De rechter moet zich ervan vergewissen dat de afstand van rechtsbijstand ondubbelzinnig, desbewust en vrijwillig is gedaan.¹³³³

Bij toetsing van de Nederlandse regelgeving aangaande de raadsman bij het politieverhoor aan de Europese standaarden, blijkt dat er verschillende Europese waarden van belang zijn, te weten het recht op effectieve participatie, het recht op effectieve bescherming en het recht op praktische en effectieve rechtsbijstand. Deze waarden komen voort uit het recht op een eerlijk proces. Gezien het recht op een eerlijk proces, is het een goede ontwikkeling dat een kwetsbare verdachte die vermoedelijk lijdt aan een psychische stoornis, geen afstand kan doen van het recht op consultatie door een raadsman. Een kwetsbare verdachte moet immers praktische en effectieve rechtsbijstand krijgen om te kunnen participeren in het strafproces en om voldoende rechtsbescherming te krijgen gedurende het strafproces. Het EHRM heeft bepaald dat rechtsbijstand van cruciale betekenis is voor een eerlijk strafproces en dat elke verdachte rechtsbijstand toekomt. Het contact tussen de raadsman en de verdachte voor het eerste politieverhoor kan als een extra waarborg gezien worden voor een kwetsbare verdachte. De verdachte wordt immers door de raadsman gewezen op zijn procedurele rechten en er kan tevens een processtrategie bepaald worden.

Bij deze waarborg zijn echter wel twee kanttekeningen te plaatsen. De eerste kanttekening ziet op de noodzakelijkheid van het feit dat een adequate herkenning en erkenning dat de verdachte mogelijk lijdt aan een psychische stoornis en daardoor kwetsbaar is. In de huidige regeling is namelijk vastgesteld dat een kwetsbare verdachte of een verdachte die een misdrijf heeft gepleegd waarop naar de wettelijke omschrijving een gevangenisstraf van twaalf jaar of meer is gesteld, geen afstand kan doen van zijn recht op consultatiebijstand. Een verdachte die een delict pleegt waar naar de wettelijke omschrijving een gevangenisstraf van minder dan twaalf jaar is gesteld en bij wie de psychische stoornis niet opgemerkt wordt en derhalve niet als kwetsbaar wordt aangemerkt, zal dus wel afstand kunnen doen van het recht op consultatie door een raadsman voor het eerste verhoor. Een tweede kanteke-

¹³³³ Zie voor een uitgebreide bespreking hoofdstuk 6, paragraaf 2.1 'Raadsman bij politieverhoor en de kwetsbare verdachte'.

ning is dat een verdachte die vermoedelijk lijdt aan een psychische stoornis afstand kan doen van zijn recht op consultatiebijstand gedurende het verhoor, nadat hij door de raadsman op de consequenties van deze keuze is gewezen. Het is in een dergelijk geval twijfelachtig of de verdachte de consequenties daarvan begrijpt en kan overzien.¹³³⁴ De verdachte lijdt immers aan een psychische stoornis, en kan daardoor een verminderd inzicht hebben in de consequenties van een bepaalde keuze. Het is hierdoor mogelijk dat de verdachte gedurende het verhoor niet effectief beschermd wordt.

Geconcludeerd kan worden dat het noodzakelijk is dat voor het eerste verhoor duidelijk is of er sprake is van een verdachte die mogelijk lijdt aan een psychische stoornis en daardoor kwetsbaar is. Als de kwetsbaarheid van de verdachte is vastgesteld, kan de verdachte namelijk geen afstand doen van zijn recht op consultatie door een raadsman voor het eerste verhoor.

Het consequent inzetten van een beperkt screeningsinstrument zou een optie kunnen zijn om de mogelijke kwetsbaarheid van de verdachte op een adequate manier voor het eerste verhoor vast te stellen. Een opsporingsambtenaar kan dit screeningsinstrument gebruiken en middels een test of vragenlijst vaststellen of de verdachte mogelijk lijdt aan een psychische stoornis en daardoor kwetsbaar is. Een voorbeeld van een dergelijk screeningsinstrument is de 'mini-mental state examination'. De mini-mental state examination wordt gebruikt als beperkt screeningsinstrument bij cognitieve stoornissen en geeft in een korte tijd een indruk van cognitieve functies van een patiënt. De uitslag hiervan is niet beslissend en moet vanzelfsprekend nader onderzocht worden, maar het geeft wel een goede indicatie of de verdachte als 'kennelijk kwetsbaar' moet worden aangeduid. Door een soortgelijk screeninginstrument te gebruiken bij verdachten, kan in een vroeg stadium al een mogelijke psychische stoornis ontdekt worden en kan de verdachte als kwetsbaar worden aangemerkt. Als de verdachte als kwetsbaar is aangemerkt, mag deze verdachte derhalve geen afstand doen van zijn recht op consultatie door een raadsman voor het eerste verhoor. Dit leidt tot aanbeveling 8.¹³³⁵

¹³³⁴ Zie voor een uitgebreide bespreking hoofdstuk 6, paragraaf 2.1 'Raadsman bij politieverhoor en de kwetsbare verdachte'.

¹³³⁵ Opgemerkt wordt dat overwogen is om de officier van justitie voor het eerste verhoor, in plaats van rondom de voorgeleiding, BooG te laten invullen. Als er uit BooG zou komen dat er een gedragsdeskundige rapportage aangevraagd dient te worden, zou de verdachte als kwetsbaar moeten worden aangemerkt en daardoor geen afstand kunnen doen van het recht op consultatie door een raadsman voor het eerste verhoor. Er zijn echter twee nadelen met betrekking tot het gebruik van BooG voor het eerste verhoor. Ten eerste kan er direct na de aanhouding mogelijk niet alle vragen van BooG beantwoord worden. Ten tweede is de officier van justitie degene die BooG invult en het is praktisch niet haalbaar om voor elk eerste verhoor te zorgen dat BooG ingevuld is. Het voordeel van een nieuw screeningsinstrument is dat de opsporingsambtenaar dit kan invullen.

Bij minderjarige verdachten is bepaald dat, als zij afstand willen doen van hun recht op verhoorbijstand, de ouders of voogd beslissen of er een raadsman bij het verhoor aanwezig is. De minderjarige verdachte kan geen afstand doen van het recht op onderhoud met een raadsman voorafgaand aan het verhoor. Naast de raadsman mag er bij een minderjarige verdachte ook een vertrouwenspersoon bij het verhoor aanwezig zijn. Voor een verdachte die (vermoedelijk) lijdt aan een psychische stoornis zou de aanwezigheid van een vertrouwenspersoon bij het verhoor ook een mogelijkheid moeten zijn, bijvoorbeeld als de uitkomst van de screening daartoe aanleiding geeft. De vertrouwenspersoon heeft een sociale band met de verdachte en kan de verdachte mogelijk geruststellen, informeren over de gang van zaken en eventueel helpen bij de uitvoering van zijn procedurele rechten. Een onderscheid tussen de kwetsbare minderjarige verdachte en de kwetsbare verdachte die (vermoedelijk) lijdt aan een psychische stoornis, is op dit punt niet gerechtvaardigd. Dit leidt tot aanbeveling 9.

Auditieve en audiovisuele registratie van het verhoor

De auditieve of audiovisuele registratie van het verhoor is momenteel geregeld in de ‘Aanwijzing auditief en audiovisueel registreren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten’. Uit dit onderzoek komt naar voren dat momenteel niet alle verhoren auditief en audiovisueel geregistreerd hoeven te worden van verdachten die (vermoedelijk) lijden aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens.¹³³⁶ Uit hetgeen eerder besproken is, kan de conclusie getrokken worden dat de mogelijkheid bestaat dat een psychische gestoorde verdachte verhoord wordt door opsporingsambtenaren zonder dat daar een raadsman bij aanwezig is. Een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, kan – zoals gezegd – gevoeliger zijn voor suggestieve beïnvloeding door derden en deze verdachte ondervindt eerder cognitieve en emotionele schade door beïnvloeding van buitenaf. Door het auditief of audiovisueel registreren van het verhoor, kan bij twijfel over de betrouwbaarheid van de verklaringen en de beïnvloeding van de verdachte tijdens het verhoor, het verhoor op een later moment teruggeluisterd en nagekeken worden bij de politie en eventueel op zitting worden afgespeeld. Hiermee rekening houdend, is het noodzakelijk dat het verhoor auditief of audiovisueel geregistreerd wordt.

Bij toetsing van de Nederlandse regelgeving aan de Europese standaarden, blijkt met name de waarde van het recht op effectieve bescherming van de verdachte van belang. Uit de aanwijzing ‘auditief en audiovisueel registreren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten’ blijkt dat er bij een kwetsbare verdachte audiovisuele registratie van het verhoor plaatsvindt wanneer aan de eisen van auditieve registratie voldaan is. Bij auditieve registratie is de kwetsbaarheid van de verdachte

¹³³⁶ Zie voor een uitgebreide bespreking en de criteria hoofdstuk 6, paragraaf 2.2 ‘Auditieve registratie en audiovisuele registratie van het verhoor’.

geen vereiste. De vereisten zien met name op strafbedreiging en de vraag of het een zeden- of geweldsdelict betreft. Zoals gezegd betekent dit ingevolge de Nederlandse regelgeving dat momenteel niet alle verhoren auditief of audiovisueel geregistreerd worden van een verdachte die vermoedelijk lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. Een regeling om alle verhoren bij een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, auditief of audiovisueel te registreren zou passend zijn om de verdachte effectief te beschermen en sluit aan bij overweging 13 en artikel 13 van de EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklagde zijn in een strafprocedure. In overweging en artikel 13 is bepaald dat bij alle verhoren tijdens het vooronderzoek audiovisuele opnamen gemaakt moeten worden. De reden hiervoor is dat kwetsbare personen niet altijd in staat zijn om de inhoud te begrijpen van de politieverhoren waaraan zij worden onderworpen. De kwetsbare verdachte dient beschermd te worden.

Rekening houdend met de Europese standaarden, is het aanbevelingswaardig om de Nederlandse regelgeving aan te passen. Alle verhoren van een verdachte bij wie vermoed wordt dat deze lijdt aan een gebrekkig ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, zouden gezien het toetsingskader auditief of audiovisueel geregistreerd moeten worden, zodat op die manier aan de (mogelijke) kwetsbaarheid van de verdachte tegemoetgekomen kan worden. De conclusie op dit punt moet dienovereenkomstig zijn dat de verhoren van een verdachte die mogelijk lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens auditief of audiovisueel geregistreerd worden. Dit is geformuleerd in aanbeveling 10.

De auditieve of audiovisuele registratie van het verhoor is, zoals gezegd, momenteel geregeld in de 'Aanwijzing auditief en audiovisueel registreren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten'. Het huidige Wetboek van Strafvordering wordt hernieuwd en in Boek 6 worden de regelingen geplaatst met betrekking tot bijzondere procedures voor de vervolging van personen met een psychische stoornis of verstandelijke beperking opgenomen. Het verdient aanbeveling dat de auditieve of audiovisuele registratie van het verhoor bij een kwetsbare verdachte in het nieuwe Wetboek van Strafvordering opgenomen wordt. Dit zou ervoor zorgen dat alle regelingen met betrekking tot de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, bij elkaar komen te staan in Boek 6 van het nieuwe Wetboek van Strafvordering. Bovendien draagt plaatsing van deze regeling in het Wetboek van Strafvordering eraan bij dat alle verschillende regelingen onder de aandacht komen en bij elkaar staan, waardoor er niet gedacht hoeft te worden aan een aanwijzing die niet in het Wetboek van Strafvordering is opgenomen. Dit leidt tot aanbeveling 11.

1.5 De psychisch gestoorde verdachte gedurende de voorlopige hechtenis

Een verdachte die een delict heeft begaan waarop een gevangenisstraf van vier jaar staat, zal over het algemeen in verzekering worden gesteld en binnen een termijn van drie dagen voorgeleid worden bij de rechter-commissaris.¹³³⁷ Een aandachtspunt bij een verdachte die mogelijk lijdt aan een psychische stoornis en in een arrestantencel of het huis van bewaring verblijft, is de zorgbehoefte van deze verdachte. De verdachte heeft tijdens de detentie, waaronder de voorlopige hechtenis valt, recht op medische zorg en medische bijstand.

Uit dit onderzoek komt naar voren dat in de praktijk gedurende de voorlopige hechtenis slechts in zeldzame gevallen besloten wordt tot schorsing van de voorlopige hechtenis of tot overplaatsing om de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestesvermogens zorg te laten krijgen. Deze keuzes worden niet gemaakt, ondanks dat er verschillende (wettelijke) mogelijkheden zijn, zoals behandeling door een psycholoog en/of psychiater in de arrestantencel of het huis van bewaring, overplaatsing naar een zorgafdeling of een Penitentiair Psychiatrisch Centrum en de schorsing van de voorlopige hechtenis, waarbij een bijzondere voorwaarde tot behandeling kan worden opgelegd. Met de invoering van de wetsvoorstellen, Wet forensische zorg en Wet Verplichte geestelijke gezondheidszorg, komt er nog een mogelijkheid bij. Met de invoering van deze wetten wordt het namelijk mogelijk om de voorlopige hechtenis te schorsen met een zorgmachtiging, zodat de verdachte behandeld kan worden in een ggz-instelling.

Uit het empirisch onderzoek komt naar voren dat slechts enkele verdachten, bij wie het vermoeden is dat ze lijden aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, een behandeling krijgen of overgeplaatst worden naar een speciale voorziening in het gevangeniswezen. Er is in 30 van de 257 zaken besloten tot een overplaatsing of behandeling in een arrestantencel of huis van bewaring. Bij een overplaatsing is er veelal gekozen voor een interne overplaatsing naar een zorglocatie. De beslissing tot overplaatsing of behandeling wordt over het algemeen genomen door de officier van justitie.

De Europese waarde die centraal staat en waaraan de Nederlandse regelgeving getoetst wordt met betrekking tot de zorgmogelijkheden gedurende de voorlopige hechtenis, is het recht op medische bijstand. Het recht op medische bijstand vloeit voort uit het recht op een eerlijk proces, maar de EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure benadrukt in overweging en artikel 12 eveneens het belang dat

¹³³⁷ De verdachte kan worden voorgeleid voor de rechter-commissaris als hij een misdrijf heeft gepleegd waarop naar de wettelijke omschrijving een gevangenisstraf van vier jaar of meer is gesteld of een delict heeft gepleegd omschreven in artikel 67 lid 1 onder b en c Wetboek van Strafvordering.

kwetsbare personen van wie de vrijheid is ontnomen toegang moeten hebben tot medisch onderzoek en medische bijstand. Een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens is met name een verdachte die behoefte zal hebben aan zorg. Tijdens de voorlopige hechtenis is er de mogelijkheid om psychologische of psychiatrische zorg aan te bieden in een arrestantencel of in het huis van bewaring, de verdachte over te plaatsen naar een speciale zorgafdeling of om de voorlopige hechtenis te schorsen met ambulante behandeling als voorwaarde. Ingevolge artikel 14 van de EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure, moeten er passende maatregelen genomen worden om te garanderen dat kwetsbare personen aan wie de vrijheid wordt ontnomen toegang hebben tot redelijke voorzieningen, die zijn afgestemd op hun bijzondere behoeften. In het licht van de Europese standaarden, kan gesteld worden dat de Nederlandse regelgeving consistent is en er voldoende (wettelijke) mogelijkheden zijn om gedurende de voorlopige hechtenis tegemoet te komen aan de behoeften en de kwetsbaarheid van een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens.

Uit het bovenstaande kan geconcludeerd worden dat er bij enkele verdachten die lijden aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens gedurende de voorlopige hechtenis besloten wordt tot extra zorg of overplaatsing, terwijl het onwaarschijnlijk is dat hier slechts in enkele gevallen behoefte aan is. Rekening houdend met het recht van de verdachte op medische bijstand, is het noodzakelijk dat bij een verdachte die mogelijk lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van geestvermogens afgewogen wordt of deze verdachte medische zorg nodig heeft. De rechter-commissaris/ rechter beslist over de voorlopige hechtenis van de verdachte. Het ligt derhalve in de rede om de zorg gedurende de voorlopige hechtenis bij de rechter-commissaris/rechter onder de aandacht te brengen. Deze zou niet bij elke verdachte af hoeven te wegen of deze zorg nodig heeft, maar enkel bij een verdachte bij wie een indicatie is dat deze verdachte mogelijk zorg nodig heeft. Een indicatie dat een verdachte mogelijk lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens en een zorgbehoefte heeft, is als er een gedragsdeskundige rapportage aangevraagd wordt. Het voorstel is dan ook dat de rechter-commissaris/rechter bij verdachten van wie de vrijheid is ontnomen en over wie een gedragsdeskundige rapportage aangevraagd wordt, in de beschikking tot verlenging van de voorlopige hechtenis een overweging opneemt over de zorgbehoefte van de verdachte. Door deze regeling wordt de alertheid vergroot op de vraag of de verdachte in het huis van bewaring de zorg krijgt die de verdachte nodig heeft. Dit leidt tot aanbeveling 12.

1.6 De gedragsdeskundige rapportage in het voorbereidend onderzoek

Bij een verdachte bij wie vermoed wordt dat deze lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, kunnen één of meer gedragsdeskundige rapportages over de psychische gesteldheid van de verdachte opgemaakt worden. In de gedragsdeskundige rapportage kan vastgesteld worden wat, naar de mening van de gedragsdeskundige, de aard is van de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte, de invloed hiervan op het begane delict en in hoeverre er rekening moet worden gehouden met de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens bij de berechting en bestraffing van de verdachte. Het opmaken van één of meer gedragsdeskundige rapportages is onder andere van belang voor het opleggen van een tbs-maatregel of plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis, want een vereiste voor het opleggen van deze maatregelen is dat er minimaal twee gedragsdeskundige rapportages, van verschillende disciplines, zijn.

Met betrekking tot de gedragsdeskundige rapportage in het voorbereidend onderzoek worden de mogelijkheid voor de procespartijen besproken met betrekking tot het aanvragen van een gedragsdeskundige rapportage, het moment waarop een gedragsdeskundige rapportage aangevraagd wordt en om welke reden er besloten wordt tot het aanvragen van een bepaald soort gedragsdeskundige rapportage.¹³³⁸ Daarnaast komt het spanningsveld aan bod tussen de privacy van de verdachte en het verstrekken van de gedragsdeskundige rapportage over de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte aan het slachtoffer.

De inschakeling van de gedragsdeskundige in het voorbereidend onderzoek

Op 1 januari 2010 is de Wet deskundigen in strafzaken in werking getreden. Met de inwerkingtreding van deze wet is de vaste gerechtelijke deskundige vervallen. Het voordeel van het Nederlands Register Gerechtelijke Deskundigen is dat gedragsdeskundigen die in het register zijn opgenomen direct benoemd kunnen worden door de officier van justitie en de rechter. De officier van justitie kan enkel een gedragsdeskundige benoemen die is opgenomen in het Nederlands Register Gerechtelijk Deskundigen. Het benoemen van een niet-geregistreerde deskundige is voorbehouden aan de rechter-commissaris.

De verdachte kan zelf een gedragsdeskundige inschakelen of dit verzoeken bij de officier van justitie. Op grond van artikel 150a lid 1 Wetboek van Strafvordering is de officier van justitie bevoegd om op verzoek van de verdediging een gedragsdeskundige te benoemen voor aanvullend- of tegenonderzoek. De officier van justitie kan

¹³³⁸ Met soort gedragsdeskundige rapportage wordt het onderscheid bedoeld tussen een monodisciplinaire rapportage, een multidisciplinaire rapportage, een triple rapportage of klinische observatie.

een verzoek tot onderzoek weigeren. Na een dergelijke weigering kan de verdachte zich met zijn verzoek wenden tot de rechter-commissaris. De rechter-commissaris kan in zes gevallen een gedragsdeskundige benoemen, te weten: de benoeming van een gedragsdeskundige die niet geregistreerd is in het Nederlands Register Gerechtelijke Deskundigen, bij het verzoek tot het opmaken van een klinische gedragsdeskundige rapportage door het Pieter Baan Centrum, bij een bevel tot plaatsing in het Pieter Baan Centrum, wanneer een gedragsdeskundige onder supervisie rapporteert, als de gedragsdeskundige het waarheidsgehalte van een (getuigen)verklaring toetst en wanneer de officier van justitie een verzoek tot tegenonderzoek afwijst. In deze situaties kan de verdediging zijn verzoek tot de rechter-commissaris richten en is er derhalve eveneens sprake van een rechter-commissaris benoeming. De conclusie is dat er zowel voor de officier van justitie en de verdediging als voor de rechter/ rechter-commissaris voldoende wettelijke regelingen zijn met betrekking tot de inschakeling van een gedragsdeskundige in het vooronderzoek.¹³³⁹

Ingevolge de wet is het voor de procespartijen op elk moment in het voorbereidend onderzoek mogelijk om een gedragsdeskundige rapportage aan te vragen of hiervoor een verzoek of vordering in te dienen bij de rechter-commissaris. Uit het empirisch onderzoek komt naar voren dat door de officier van justitie of de rechter-commissaris/rechter in bijna alle zaken voor de eerste pro-formazitting de beslissing genomen wordt dat er een gedragsdeskundige rapportage over de psychische gesteldheid van de verdachte opgemaakt moet worden. De gedragsdeskundige rapportages worden in de meeste gevallen middels ambulant onderzoek opgemaakt. Uit het empirisch onderzoek komt tevens naar voren dat er bij ernstigere delicten frequenter gekozen wordt voor een multidisciplinair onderzoek dan voor een monodisciplinair onderzoek. Dit is logisch, gezien de voorwaarden voor het opleggen van de tbs-maatregel. Uit het empirisch onderzoek wordt duidelijk dat de ‘ernst van het delict’ en de ‘combinatie van de ernst van het delict en de complexiteit van de stoornis’ een rol spelen bij de beslissing van de officier van justitie over welk soort gedragsdeskundige rapportage opgemaakt moet worden. Er wordt bij deze beslissing niet expliciet rekening gehouden met de mogelijke kwetsbaarheid van de verdachte gedurende de procedure tot het opmaken van een gedragsdeskundige rapportage.¹³⁴⁰

Een aantal officieren van justitie heeft in het empirisch onderzoek aangegeven dat zij van mening zijn dat er in het empirisch onderzoek vanuit wordt gegaan dat zij zelf een bepaalde afweging maken, maar dat ze die keuzevrijheid in de praktijk niet ervaren omdat ze bij het aanvragen van één of meer gedragsdeskundige rapportages afgaan op het instrument BooG en bij de eis op wat de gedragsdeskundigen adviseren. De officieren van justitie geven aan dat BooG wordt ingevuld bij een voorgeleiding van de verdachte bij de rechter-commissaris. Uit BooG komt al dan niet het

¹³³⁹ Zie voor een uitgebreide bespreking hoofdstuk 7, paragraaf 2 ‘Regelgeving’.

¹³⁴⁰ Zie voor een uitgebreide bespreking hoofdstuk 7, paragraaf 3.3 ‘Uitkomst empirisch onderzoek’.

advies om een gedragsdeskundige rapportage aan te vragen. BooG geeft hierbij veelal een advies of er een monodisciplinaire, multidisciplinaire of triple-rapportage aangevraagd moet worden. Het advies wat uit BooG komt, wordt gevolgd door de officier van justitie. De gedragsdeskundige rapportage wordt opgemaakt en hierin komt een advies te staan, bijvoorbeeld een klinische opname of een voorwaardelijk strafdeel met begeleiding als voorwaarde. Dit advies is de basis voor hetgeen de officier van justitie zal eisen en dit advies uit de gedragsdeskundige rapportage wordt veelal overgenomen.

Bij toetsing van de Nederlandse regelgeving inzake de inschakeling van een gedragsdeskundige rapportage in het vooronderzoek aan de Europese standaarden, blijken met name twee waarden van belang, te weten het beginsel van ‘equality of arms’ en de bescherming van de levenssfeer, de privacy, van de verdachte. Met ‘equality of arms’ wordt bedoeld op het feit dat de verdediging, net als de officier van justitie, de mogelijkheid moet hebben tot het aanvragen van een gedragsdeskundige rapportage. Uit de Nederlandse regelingen blijkt dat de verdachte verschillende mogelijkheden heeft om te verzoeken tot inschakeling van een gedragsdeskundige en tevens zelf een gedragsdeskundige kan inschakelen.¹³⁴¹ Bovendien beslist in veel gevallen de rechter-commissaris, die onpartijdig is, of een gedragsdeskundige rapportage opgemaakt moet worden en is er geen sprake van ongelijkheid tussen de verdediging en het Openbaar Ministerie.

Ten aanzien van de bescherming van de levenssfeer van de verdachte geldt het volgende. Gedurende het opmaken van een gedragsdeskundige rapportage is de inbreuk op de privacy van de verdachte omvangrijk. Ten tijde van het opmaken van de gedragsdeskundige rapportage wordt de psyche van de verdachte onderzocht en de privacy inbreuk is buitengewoon groot als de verdachte zeven weken klinisch geobserveerd wordt in het Pieter Baan Centrum ten behoeve van het opmaken van gedragsdeskundige rapportages. Artikel 8 EVRM bepaalt dat er zorgvuldig omgegaan dient te worden met de privacy van de verdachte. In lid 2 van dit artikel zijn uitzonderingen genoemd over wanneer de privacy van de verdachte geschonden mag worden. Er mag een inbreuk op de privacy van de verdachte gemaakt worden als dit bij wet voorzien is en in een democratische samenleving noodzakelijk is, in het belang van de nationale veiligheid, de openbare veiligheid of het economisch welzijn van het land, het voorkomen van wanordelijkheden en strafbare feiten, de bescherming van de gezondheid of de goede zeden of voor de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen. In het geval van het opmaken van een gedragsdeskundige rapportage over een verdachte, kan gesteld worden dat er aan de criteria genoemd in artikel 8 EVRM voldaan is. Er is immers sprake van een regeling die bij wet voorzien is, wat noodzakelijk is in een democratische samenleving omdat strafbare fei-

¹³⁴¹ De mogelijkheid tot contra-expertise wordt in de volgende paragraaf ‘De gedragsdeskundige rapportage en de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, ter terechtzitting’ besproken.

ten voorkomen moeten worden en de rechten van het slachtoffer beschermd moeten worden. Gelet op artikel 8 EVRM kan geconcludeerd worden dat de inbreuk op de privacy van de verdachte door het opmaken van één of meer gedragsdeskundige rapportages gerechtvaardigd is.

Gezien het feit dat er meestal in een vroeg stadium gekozen wordt voor het opmaken van één of meer gedragsdeskundige rapportage(s) en dat uit dit onderzoek naar voren is gekomen dat de artikelen 16 en 509a-d Wetboek van Strafvordering nauwelijks worden toegepast, zou er in de standaardvraagstelling voor het pro Justitia onderzoek al gekeken kunnen worden naar de vraag of de verdachte mogelijk procesonbekwaam is. Als naar voren komt dat de verdachte procesonbekwaam is, kan de gedragsdeskundige onderzoeken in welke mate dit het geval is, op welke manier het geuit wordt en op welke manier het verminderde begrip van de ingestelde vervolging mogelijk gecompenseerd kan worden. Dit leidt tot aanbeveling 13.

Het verstrekken van de gedragsdeskundige rapportage aan het slachtoffer

Er is een spanningsveld tussen de privacy van de verdachte en de mogelijkheid tot het verstrekken van de gedragsdeskundige rapportage aan het slachtoffer. De gedragsdeskundige rapportage is namelijk een processtuk en op grond van artikel 51b Wetboek van Strafvordering komt het slachtoffer het recht toe om, na toestemming van de officier van justitie, kennis te nemen van processtukken die voor het slachtoffer van belang zijn. Tot 1 december 2011 was de bescherming van de persoonlijke levenssfeer een weigeringsgrond waarop inzage in of een kopie van de gedragsdeskundige geweigerd kon worden. Blijkens de parlementaire geschiedenis kan de kennisneming van gedragsdeskundige rapportages geweigerd worden als zijnde niet van belang voor het slachtoffer.¹³⁴²

Bij toetsing van de Nederlandse regelgeving aan de Europese standaarden, is vanzelfsprekend de waarde ‘de bescherming van de persoonlijke levenssfeer van de verdachte’ van belang. Gezien de EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure, zou er terughoudend omgegaan moeten worden met het verstrekken van de gedragsdeskundige rapportage aan het slachtoffer. Het privacybelang van de verdachte weegt zwaar en daarnaast speelt adequate advisering ook een rol. Een gedragsdeskundige zou bij het opmaken van de rapportage rekening kunnen houden met het gegeven dat het slachtoffer deze rapportage leest. In artikel 15 van de EU-aanbeveling is namelijk bepaald dat de bevoegde autoriteiten passende maatregelen moeten treffen om de persoonlijke levenssfeer, de persoonlijke integriteit en de persoonsgegevens van kwetsbare personen tijdens de volledige strafprocedure te

¹³⁴² Zie voor een uitgebreide bespreking hoofdstuk 7, paragraaf 2.7 ‘De gedragsdeskundige rapportage in het dossier’.

beschermen. Dit is met inbegrip van de medische gegevens.¹³⁴³ Bovendien kan gelet op artikel 8 EVRM eveneens gesteld worden dat er zorgvuldig omgegaan moet worden met de privacy van de verdachte. In lid 2 van dit artikel zijn uitzonderingen genoemd, over wanneer de privacy van de verdachte geschonden mag worden. De privacy van de verdachte mag geschonden worden als dit bij wet voorzien is en in een democratische samenleving noodzakelijk is, in het belang van de nationale veiligheid, de openbare veiligheid of het economisch welzijn van het land, het voorkomen van wanordelijkheden en strafbare feiten, de bescherming van de gezondheid of de goede zeden of voor de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen. Gezien de criteria gesteld in artikel 8 lid 2 EVRM kan gesteld worden dat de privacy van de verdachte in beginsel niet nader geschonden mag worden door het verstrekken van de gedragsdeskundige rapportage over de gebrekkige ontwikkeling of zielelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte aan het slachtoffer. Het verstrekken van de gedragsdeskundige rapportage is wel bij wet voorzien, maar niet noodzakelijk in een democratische samenleving, niet in het belang van de veiligheid en niet ter voorkoming van strafbare feiten. Over de vraag of de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen niet geschonden wordt, kan gediscussieerd worden. Inzage in de gedragsdeskundige rapportages kan gezien worden als onderdeel van het participatierecht van het slachtoffer. Hier staat tegenover dat het slachtoffer kennis kan nemen van de inhoud van de gedragsdeskundige rapportages als deze ter terechtzitting behandeld worden. Mocht het onderzoek ter terechtzitting achter gesloten deuren plaatsvinden, dan zou het een mogelijkheid kunnen zijn dat de officier van justitie met het slachtoffer bespreekt wat er uit de gedragsdeskundige rapportage(s) naar voren komt. Het slachtoffer is dan wel op de hoogte van hetgeen vastgesteld is over de psychische gesteldheid van de verdachte, maar heeft de gedragsdeskundige rapportages niet tot zijn beschikking. Daarnaast dient er rekening mee gehouden te worden dat er al een grote inbreuk op de privacy van de verdachte gemaakt wordt gedurende het opmaken van een gedragsdeskundige rapportage.

De conclusie is dat de Nederlandse regelgeving in het licht van de Europese standaarden niet geheel consistent is. Het verstrekken van de gedragsdeskundige rapportage aan het slachtoffer kan geweigerd worden, maar deze weigering is niet als grond in artikel 51b Wetboek van Strafvordering opgenomen. Het slachtoffer kan de gedragsdeskundige rapportage inzien of een kopie krijgen. Gezien de Europese waarde ‘de bescherming van de persoonlijke levenssfeer van de verdachte’, zou het privacybelang van de verdachte zwaarder behoren te wegen dan het belang van het slachtoffer tot inzage in deze gedragsdeskundige rapportage. Louter op basis van dit onderzoek geredeneerd, wordt aanbevolen om in artikel 51b Wetboek van

¹³⁴³ Zie voor nadere uitleg hoofdstuk 7, paragraaf 4.2 ‘De EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure’.

Strafvordering een weigeringsgrond op te nemen, die voorkomt dat het slachtoffer de gedragsdeskundige rapportage over de geestesgesteldheid van de verdachte, als zijnde processtuk, kan inzien of verkrijgen. Dit leidt tot aanbeveling 14.

1.7 De gedragsdeskundige rapportage en de psychisch gestoorde verdachte ter terechtzitting

De verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens is kwetsbaar en gedurende het onderzoek ter terechtzitting dienen er maatregelen genomen te worden om deze kwetsbaarheid waar mogelijk te compenseren. Het is in het licht van het recht op een eerlijk proces van belang dat de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens de terechtzitting kan begrijpen en volgen. Om dit te bewerkstelligen, behoren zowel de officier van justitie, de verdediging als de rechter alert te zijn op de vraag of er extra maatregelen noodzakelijk zijn om de kwetsbaarheid van de verdachte te compenseren. Met het oog hierop, is het noodzakelijk dat deze procespartijen voldoende expertise hebben op het vlak van de psychische problematiek.

In deze paragraaf komen verschillende onderwerpen aan de orde. Als eerste wordt de kwetsbare positie van de psychisch gestoorde verdachte ter terechtzitting besproken. Als tweede komt het verzoek tot inschakeling van een gedragsdeskundige gedurende het onderzoek ter terechtzitting aan de orde. Als derde wordt er gekeken naar resultaten van het empirisch onderzoek ten aanzien van de vragen welke straf en/of maatregel de officier van justitie eist en om welke redenen en welke straf en/of maatregel de rechter oplegt en welke belangen de rechter hierbij meeweegt. Als laatste wordt kort naar de jurisprudentie gekeken omtrent de oplegging van de tbs-maatregel door een rechter zonder dat een gedragsdeskundige daartoe adviseert.

De kwetsbare positie van de psychisch gestoorde verdachte ter terechtzitting

Voordat de inhoudelijke behandeling van de strafzaak aanvangt, krijgt de rechter het strafdossier. Op de zitting wordt het materiaal dat is opgenomen in het strafdossier ter discussie gesteld en kunnen er getuigen of gedragsdeskundigen (nader) gehoord of benoemd worden. Het is van belang dat de procespartijen zich er gedurende het onderzoek ter terechtzitting van bewust zijn dat er sprake is van een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, dat deze verdachte kwetsbaar is en dat deze verdachte mogelijk niet in staat is om zijn procedurele rechten uit te oefenen. Verdachten die lijden aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens kunnen immers meer dan gemiddeld openstaan voor (suggestieve) beïnvloeding door derden en de aanwezigheid van een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens verhoogt de kans op valse verklaringen en valse bekentenissen. Bovendien komen er gedurende de inhoudelijke behandeling van de zaak verschillende prikkels en indrukken op de verdachte af. Om de kwetsbaarheid van de ver-

dachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens te compenseren, kunnen er extra maatregelen getroffen worden, zoals het sluiten van de deuren. Als artikel 509a Wetboek van Strafvordering van toepassing is, kan er ingevolge artikel 509d lid 1 Wetboek van Strafvordering aangesloten worden bij enkele artikelen uit het jeugdstrafrecht. Uit dit onderzoek is echter naar voren gekomen dat artikel 509a Wetboek van Strafvordering niet frequent toegepast wordt, waardoor deze maatregelen niet toegepast worden.

Bij toetsing van de Nederlandse regelgeving aan de Europese standaarden, blijken verschillende Europese waarden van belang, te weten: het non-discriminatiebeginsel, het recht op effectieve participatie, het recht op effectieve bescherming, het beginsel van 'equality of arms', het recht op praktische en effectieve rechtsbijstand en de bescherming van de persoonlijke levenssfeer van de verdachte. In de Nederlandse wetgeving kan er middels de regelingen van de artikelen 16 en 509a-d Wetboek van Strafvordering tegemoetgekomen worden aan de kwetsbaarheid van de verdachte. Deze regelingen worden echter in de praktijk zelden toegepast. Ten aanzien van het recht van de verdachte op effectieve en praktische rechtsbijstand, zal de verdachte bijgestaan dienen te worden door een raadsman die de procedurele rechten van de verdachte in het oog kan houden. De raadsman kan ook in de gaten houden of het beginsel van 'equality of arms' niet geschonden wordt. Uit het non-discriminatiebeginsel kan afgeleid worden dat een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens niet op grond van die kwetsbaarheid gediscrimineerd mag worden bij de uitoefening van (procedurele) rechten en dat de aan de kwetsbare verdachte toegekende procedurele rechten gedurende de gehele strafprocedure moeten worden geëerbiedigd, rekening houdend met de aard en de kwetsbaarheid van de verdachte. Gedurende de behandeling ter terechtzitting zou er met de kwetsbaarheid van de verdachte rekening gehouden kunnen worden door bijvoorbeeld het onderzoek ter terechtzitting achter gesloten deuren te laten plaatsvinden.

Om te zorgen dat de verdachte actief kan participeren in het strafproces, effectieve en praktische rechtsbijstand krijgt, de persoonlijke levenssfeer van de verdachte beschermd wordt en de verdachte zijn procedurele rechten kan uitoefenen en het non-discriminatiebeginsel niet geschaad wordt, is het noodzakelijk dat er een vertrouwenspersoon bij de zitting aanwezig is of dat er een 'vertolker' is. Dit is een persoon die de kwetsbaarheid van de verdachte kan vertalen en uitleggen aan de procespartijen. De vertrouwenspersoon kan de verdachte op zijn gemak stellen, het zal voor de verdachte vertrouwd voelen en deze persoon kan de verdachte helpen bij de uitoefening van zijn procedurele rechten. Met de aanwezigheid van een vertrouwenspersoon en een 'vertolker' ter terechtzitting wordt er op een aanvullende manier voor gezorgd dat de verdachte bij de uitoefening van zijn procedurele rechten steun krijgt en dat de officier van justitie en de rechter de verdachte beter begrijpen. De behandeling van het onderzoek ter terechtzitting is bij een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis in principe openbaar en niet ach-

ter gesloten deuren. Om de persoonlijke levenssfeer van de verdachte te beschermen, is het raadzaam om in ieder geval het gedeelte van het onderzoek ter terechtzitting waarbij de inhoud van de gedragsdeskundige rapportages en de psychische gesteldheid van de verdachte besproken wordt, achter gesloten deuren te behandelen.

Uit het bovenstaande kan geconcludeerd worden dat het aanbeveling verdient dat er een wettelijke regeling komt met meer mogelijkheden om de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens gedurende de inhoudelijke behandeling van de strafzaak te beschermen en de kwetsbaarheid te compenseren. Hierbij zou de toepassing van artikel 509a Wetboek van Strafvordering niet leidend moeten zijn om een beroep op deze wettelijke regelingen te kunnen doen. Dit leidt tot aanbeveling 15.

Bij de berechting van de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens is er niet, zoals bij minderjarige verdachten, een speciale kamer van de rechtbank die naar de zaak kijkt of een specialistische officier van justitie die deze zaak vanaf het begin behandelt. Bij een minderjarige verdachte is de leeftijd het criterium waarop de kwetsbaarheid van de verdachte wordt aangenomen en dit is vanaf het moment dat de verdachte gearresteerd is objectief vast te stellen. De verdachte kan vanaf dat moment als kwetsbaar worden aangemerkt en alle wettelijke regelingen die voor de minderjarige verdachte gelden treden in werking. Bij een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, ligt dit gecompliceerder. De gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens is niet objectief vast te stellen, hoeft niet vanaf het begin zichtbaar te zijn en kan zelfs pas op de zitting tot uiting komen. Hierdoor is een specialistische rechtbank en officier van justitie die vanaf de aanhouding van de verdachte de zaak onder zich hebben, niet mogelijk. Wel zou het mogelijk zijn om per sector of team specialisten op het gebied van de psychisch gestoorde verdachte op te leiden, zodat deze expertise benut kan worden wanneer het noodzakelijk is. Dit leidt tot aanbeveling 16.

Het verzoek tot inschakeling van een gedragsdeskundige gedurende het onderzoek ter terechtzitting

Gedurende de terechtzitting hebben de verdediging en de officier van justitie nog de mogelijkheid om te verzoeken respectievelijk te vorderen tot de inschakeling van een gedragsdeskundige. De officier van justitie heeft de mogelijkheid om bij de zittingsrechter(s) het laten opmaken van gedragsdeskundige rapportages te vorderen. Voordat er een beslissing genomen wordt op deze vordering van de officier van justitie, moet de verdachte en/of zijn raadsman gehoord worden door de rechtbank. De raadsman kan op de zitting verzoeken tot het inschakelen van een gedragsdeskundige.¹³⁴⁴ De verdediging kan tijdens de terechtzitting een gemotiveerd verzoek doen

¹³⁴⁴ Zie voor nadere uitleg hoofdstuk 8, paragraaf 2 'Regelgeving'.

tot contra-expertise, artikel 150a lid 3 Wetboek van Strafvordering. Middels het recht op contra-expertise, heeft de verdediging de mogelijkheid om invloed uit te oefenen op welke gedragsdeskundige benoemd moet worden om de vastgestelde gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte te betwisten. De rechter is in sommige gevallen genoodzaakt om de benoeming van een bepaalde gedragsdeskundige toe te wijzen op grond van de eisen van eerlijk proces. De kosten voor de inschakeling van een gedragsdeskundige worden in dat geval betaald door de overheid. Als het verzoek van de verdediging tot toewijzing van een bepaalde gedragsdeskundige om onderzoek te laten doen naar de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte wordt afgewezen, kan de verdediging zelf een contra-expertise laten uitvoeren door de gedragsdeskundige. De kosten voor de contra-expertise moeten, op grond van artikel 591 Wetboek van Strafvordering, in eerste instantie door de verdediging zelf betaald worden. Pas wanneer blijkt dat het voor het onderzoek noodzakelijk was, komen de kosten voor vergoeding in aanmerking. Volgens het recht heeft de verdachte de mogelijkheid om zelf de regie te voeren en te verzoeken om een gedragsdeskundige, maar in de praktijk zal de rechter zich vaak voldoende voorgelicht achten en niet de gedragsdeskundige toewijzen waar de verdediging om verzoekt. Bij toetsing van deze Nederlandse regelgeving aan de Europese standaarden, is met name de waarde het non-discriminatiebeginsel van belang. De regeling van het recht op contra-expertise staat op gespannen voet met het recht op een eerlijk proces en het non-discriminatiebeginsel. Voor een onvermogen verdachte is de drempel tot contra-expertise hoger dan voor een vermogen verdachte. Dit leidt tot aanbeveling 17. Deze aanbeveling ziet niet specifiek op de kwetsbare verdachte, maar op het recht op contra-expertise voor alle verdachten.

Vergelijking resultaten empirisch onderzoek tussen de eis en de straf en/of maatregel die opgelegd wordt

Op grond van het empirisch onderzoek kan geconcludeerd worden dat de officier van de justitie en de rechter bij de eis en respectievelijk de oplegging van de straf en/of maatregel op verschillende manieren rekening houden met de kwetsbaarheid en de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte. De officier van justitie eist significant vaker 'tbs met dwangverpleging en een gevangenisstraf' dan de rechter deze straf en maatregel oplegt. De rechter legt in zeven zaken geen 'tbs met dwangverpleging en een gevangenisstraf' op, terwijl de officier van justitie dit wel geëist heeft. De rechter beslist in zes van de zeven zaken tot een 'onvoorwaardelijke gevangenisstraf' en in één van de zeven zaken tot 'vrijpraak'. De officier van justitie eist ook significant vaker bijzondere voorwaarden bij een straf dan dat de rechter bijzondere voorwaarden oplegt. De rechter legt in de gevallen waarin in de officier van justitie wel bijzondere voorwaarden eist, maar de rechter geen bijzondere voorwaarden oplegt, een onvoorwaardelijke gevangenisstraf of een werkstraf op of spreekt de verdachte vrij. Deze verschillen kunnen komen doordat een rechter de ernst van de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke

stoornis van de geestvermogens anders beoordeelt dan de officier van justitie of dat de rechter hiervoor een behandeling niet noodzakelijk acht of omdat de rechter de gedragsdeskundige rapportage anders meeweegt.

De rechter houdt bij de motivering van het opleggen van een bepaalde straf en/of maatregel significant vaker rekening met de beveiliging en bescherming van de maatschappij, terwijl de officier van justitie bij de eis significant vaker rekening houdt met het slachtoffer.¹³⁴⁵

De mogelijkheid om de tbs-maatregel op te leggen zonder advies daartoe van de gedragsdeskundige

Zoals uit de in hoofdstuk 8 aangehaalde jurisprudentie blijkt, was er een geschil over de vraag of de rechter de mogelijkheid heeft om een tbs-maatregel op te leggen, zonder dat dit geadviseerd wordt door een gedragsdeskundige. De raadsman is van mening dat op grond van artikel 5 lid 1 onder e EVRM de tbs-maatregel niet opgelegd kan worden als er geen advies is van een gedragsdeskundige. De Hoge Raad heeft geoordeeld dat dit standpunt geen grondslag vindt in het recht. Het EHRM heeft in de Hoogerheide-zaak geoordeeld dat de rechtbank het recht had om uit de verkregen informatie, de eerder opgemaakte gedragsdeskundige rapportages, de audio- en audiovisuele bestanden van verhoren, en het eigen onderzoek ter zitting, te concluderen dat de verdachte lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. De beslissing van de rechtbank om de tbs-maatregel op te leggen, is in deze zaak niet in strijd met artikel 5 lid 1 onder e EVRM. Geconcludeerd kan worden dat de tbs-maatregel in beginsel opgelegd kan worden door een rechter zonder dat een gedragsdeskundige daartoe adviseert.¹³⁴⁶

1.8 Herkenning en erkenning van de kwetsbaarheid van een verdachte

De verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, is een kwetsbare verdachte. Als de kwetsbaarheid van de verdachte van invloed is op het strafproces behoort die kwetsbaarheid gecompenseerd te worden, mede op grond van het non-discriminatieprincipe, het recht op medische bijstand en medische zorg, en het recht op een eerlijk proces. De kwetsbaarheid van de verdachte kan echter pas gecompenseerd worden na herkenning van deze kwetsbaarheid, gelegen in de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. Gedurende het gehele strafproces moet er alertheid zijn op de herkenning dat een verdachte kan lijden aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. Zoals gezegd, kan de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte op een continuüm meer of minder ernstig zijn en is de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijk-

¹³⁴⁵ Zie voor nadere uitleg hoofdstuk 8, paragraaf 3.2 'Empirisch onderzoek'.

¹³⁴⁶ Zie voor nadere uitleg hoofdstuk 8, paragraaf 4.1 'Het EVRM en EHRM'.

ke stoornis van de geestvermogens van de verdachte vaak geen statische aandoe-
ning. De mate van ernst van de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van
de geestvermogens fluctueert en hoeft daardoor niet direct tot uiting te komen.

Een adequate herkenning en erkenning dat de verdachte lijdt aan een gebrekkige
ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, is essentieel. Uit de litera-
tuur blijkt dat een kwetsbare verdachte meer dan een gemiddelde verdachte de kans
loopt om cognitieve en emotionele schade te ondervinden door beïnvloeding van
buitenaf. Kwetsbare verdachten, onder wie de verdachte die lijdt aan een gebrekkige
ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, kunnen gevoeliger zijn
voor suggestieve beïnvloeding door derden. Bij een verdachte die niet als kwetsbaar
is aangemerkt, maar dat wel is, is het mogelijk dat er (onbewust) invloed uitgeoefend
is op de inhoud van zijn verklaringen, waardoor die niet meer alleen van hem afkom-
stig zijn. Dit komt tevens naar voren in de jurisprudentie en de literatuur. Uit de ju-
risprudentie blijkt dat kwetsbare verdachten beïnvloedbaar zijn tijdens verhoren.
Gedragsdeskundigen wijzen de rechter en andere (proces)partijen erop dat ze alert
moeten zijn of er sprake is van beïnvloeding van de verdachte. Kwetsbare verdachten
hebben een verminderd begrip van de betekenis van vragen en een gebrekkige in-
schatting van de implicaties van de antwoorden die zij geven in een verhoor. Uit de
literatuur wordt duidelijk dat een aantal eigenschappen van de verdachte, zoals een
beïnvloedbare of volgzaam persoonlijkheid, zorgt voor een verhoogd risico op valse
bekenntnissen. De aanwezigheid van een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke
stoornis van de geestvermogens verhoogt de kans op valse verklaringen en valse be-
kenntnissen. Bovendien kunnen deze verdachten problemen hebben met sociaal
contact, moeilijk omgaan met onbekende situaties, een beperkt taalbegrip hebben en
vragen of uitspraken van anderen moeilijker interpreteren.

Bij toetsing van de Nederlandse regelgeving aan de Europese standaarden, is van-
zelfsprekend de waarde de onverwijld vaststelling en erkenning van de kwetsbaar-
heid van belang. Het EVRM, EHRM en de EU-aanbeveling betreffende
procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn
in een strafprocedure, geven aan dat herkenning en erkenning van de kwetsbaar-
heid van de verdachte door een psychische stoornis noodzakelijk is. Zo bepaalt arti-
kel 4 van de EU-aanbeveling dat de kwetsbaarheid van verdachten onverwijld
wordt vastgesteld en erkend en artikel 7 van de aanbeveling bepaalt dat, als er spra-
ke lijkt te zijn van psychische problematiek bij de verdachte, er een vermoeden van
kwetsbaarheid moet gelden. Uit dit onderzoek komt echter naar voren dat er in de
verschillende fases van het strafproces onvoldoende herkenning en erkenning
plaatsvindt dat een verdachte kan lijden aan een gebrekkige ontwikkeling of zieke-
lijke stoornis van de geestvermogens en dat de competentie van degene die met de-
ze verdachte te maken heeft onvoldoende is. De herkenning en erkenning van de
psychische stoornis van de verdachte vangt aan bij de aanhouding van een verdach-
te. Gedurende de aanhouding kan de psychische problematiek van de verdachte

naar voren komen, maar in de meeste gevallen zal de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens waar de verdachte aan lijdt niet direct zichtbaar zijn of tot uiting komen. Dit laatste zorgt ervoor dat de opsporingsambtenaren niet in de gaten hebben dat er sprake is van een kwetsbare verdachte, wat er voor zorgt dat er geen rekening gehouden zal worden met het feit dat deze kwetsbaarheid voortvloeiend uit de psychische stoornis gecompenseerd moet worden. De verantwoordelijkheid voor de signalering dat de verdachte mogelijk lijdt aan een psychische stoornis ligt echter niet louter bij de opsporingsambtenaren. De raadsman kan de vermoedelijke psychische stoornis van de verdachte ook signaleren. De verdachte ziet en spreekt voor het eerste verhoor met zijn raadsman. De raadsman zou alert behoren te zijn op de mogelijkheid dat de verdachte lijdt aan een psychische stoornis.

De opsporingsambtenaren die de verdachte verhoren, geven de verdachte voor aanvang van het verhoor normaliter de cautie en leggen uit waar de verdachte van verdacht wordt en wat zijn rechten en plichten zijn. Een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, begrijpt mogelijk niet goed wat zijn rechten en plichten zijn en doet misschien afstand van zijn recht op bijstand van een raadsman bij het politieverhoor, terwijl dit verhoor cruciaal kan zijn doordat een kwetsbare verdachte meer openstaat voor (suggestieve) beïnvloeding.¹³⁴⁷ Niet enkel rondom de aanhouding van de verdachte, maar ook in de later fases van het strafproces, moet de kwetsbaarheid van de verdachte onderkend worden. Een tijdige herkenning dat de verdachte mogelijk lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens is cruciaal, omdat dit zijn uitwerking heeft op het gehele strafproces. Gelet hierop, zou de noodzaak van de alertheid op herkenning en erkenning van de kwetsbaarheid van de verdachte een prominente plaats in het Wetboek van Strafvordering behoren te krijgen. Dit leidt tot aanbeveling 18.

Uit dit onderzoek kan geconcludeerd worden dat de wettelijke regelingen die er zijn met betrekking tot compensatie van de kwetsbare positie van de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens nauwelijks toegepast worden. Het is noodzakelijk dat de procespartijen alert zijn op de vraag of deze regelingen bij de verdachte van toepassing zijn en er moet ingezien worden dat het noodzakelijk is om de psychische stoornis van een verdachte tijdig en adequaat vast te stellen, zodat de daaruit voortvloeiende kwetsbaarheid gecompenseerd kan worden. Een stappenplan, welke opsporingsambtenaren en de officier van justitie als handvat kunnen gebruiken bij een aangehouden verdachte, zou kunnen bijdragen aan meer alertheid. In dit stappenplan worden bij de aanhouding punten genoemd waar de opsporingsambtenaren en de officier van justitie op kunnen letten om de mogelijke psychische stoornis van de verdachte te herkennen.

¹³⁴⁷ De verhoorsituatie is besproken in de paragraaf 1.4 'Het verhoor van de psychische gestoorde verdachte'.

Daarnaast wordt er per fase van het strafproces aangegeven welke regelingen en mogelijkheden er zijn om de kwetsbaarheid van de verdachte voortvloeiend uit psychische stoornis te compenseren. Dit leidt tot aanbeveling 19.

1.9 Afronding

Een adequate herkenning dat een verdachte lijdt aan een psychische stoornis is essentieel. Met de herkenning en erkenning van een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte, kan er gedurende het strafproces rekening gehouden worden met deze kwetsbaarheid van de verdachte en komen specifieke wettelijke regelingen in beeld om deze kwetsbaarheid te compenseren. Als de kwetsbaarheid is herkend en erkend moet er gedurende het gehele strafproces meer alertheid zijn op de kwetsbare positie van de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. De mate van kwetsbaarheid van de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, kan per fase in het strafproces verschillen. De gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens fluctueert en is op een continuüm meer of minder ernstig. Er moet in elke fase opnieuw bekeken worden in welke mate de verdachte hinder ondervindt van zijn gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, zodat er adequaat gereageerd kan worden.

Uit dit onderzoek komt naar voren dat er op verschillende momenten in het strafproces tegemoetgekomen kan worden aan de kwetsbaarheid van een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. De Nederlandse regelingen worden echter niet te allen tijde adequaat toegepast en in het licht van de Europese standaarden zouden bepaalde Nederlandse regelingen op verschillende punten verbeterd kunnen worden om in voldoende mate tegemoet te komen aan de kwetsbaarheid van de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens.

Geconcludeerd kan worden dat er voldoende instrumenten in de gereedschapskist zitten, maar deze instrumenten moeten wel gebruikt worden. Bovendien moeten er duidelijke handvatten komen om te bepalen wanneer deze instrumenten gebruikt moeten worden.

Op basis van conclusie van dit onderzoek en gezien het toetsingskader, zou een nieuw artikel dat ziet op de vervolging en de berechting van kwetsbare verdachten een oplossing kunnen zijn om de kwetsbaarheid van een verdachte gedurende het strafproces op een adequate manier te compenseren en om als handvat te dienen om de juiste instrumenten te gebruiken. Dit leidt tot aanbeveling 20.

2. Aanbevelingen

Aanbeveling 1

De officier van justitie zou verschillende factoren af dienen te wegen in de keuze tussen een traject via de Wet Bopz of vervolging middels het strafprocesrecht. Indien de Wet forensische zorg en de Wet Verplichte geestelijke gezondheidszorg ingevoerd zijn, kan de officier van justitie deze factoren ook meenemen bij de afweging om de strafrechter te verzoeken een zorgmachtiging op te leggen.

Dit onderzoek wijst uit dat bij de keuze voor een traject via de Wet Bopz of vervolging via het strafprocesrecht met name rekening gehouden wordt met de ernst van het delict.

Wat wordt er onder een ernstig delict verstaan? Het gaat om delicten waarbij er gronden zijn om een verdachte voor te leiden bij de rechter-commissaris en de inbewaringstelling te vorderen. Hierbij kan gedacht worden aan verschillende delicten, zoals levensdelicten, geweldsdelicten en zedendelicten. Deze delicten hebben een grote impact op de maatschappij. Het is bij deze delicten logisch dat de officier van justitie een beoordeling van de zaak door de rechter noodzakelijk acht. Bij lichtere delicten behoort de Wet Bopz wel in aanmerking te komen, echter een gedeelte van deze groep verdachten toch via het strafprocesrecht vervolgd worden. Voor de keuze tussen een traject via de Wet Bopz of vervolging via het strafprocesrecht zijn geen wettelijke criteria vastgesteld die in de praktijk meegewogen kunnen worden in de beslissing. De officier van justitie zou echter verschillende factoren dienen mee te wegen in de beslissing. Deze factoren zouden, onder andere, kunnen zijn:

- De zorgbehoefte van de verdachte;
- De bekendheid van de verdachte bij psychologische/psychiatrische instellingen/behandelcentra;
- Publiekrechtelijke belangen en strafrechtelijke rechtshandavingsbelangen, zoals de bescherming en beveiliging van de maatschappij, de vergeldingsgedachte en de belangen van het slachtoffer, maar ook de rechtsbescherming van de verdachte. Hierbij speelt de impact van het delict in de maatschappij een rol en of er sprake is van een of meer slachtoffer(s);
- In hoeverre de verdachte effectief kan participeren in het strafproces.
- De recidive/het strafblad van de verdachte.

Door het meewegen van verschillende factoren, zal de officier van justitie een weloverwogen beslissing maken met betrekking tot de keuze van een traject. De officier van justitie behoort verder te kijken dan enkel de ernst van het delict en zou de factoren gerelateerd aan de zorgbehoefte van de verdachte beslist mee moeten wegen. Door het meewegen van verschillende factoren, kan bovendien een bewustere keuze gemaakt worden, waarbij er beter rekening gehouden wordt met de specifieke behoefte van de verdachte.

Aanbeveling 2

*Eén artikel, dat ziet op de berechting van procesonbekwame verdachten, zou de artikelen 16 en 509a-d Wetboek van Strafvordering kunnen vervangen, mede gezien het feit dat deze artikelen niet frequent worden toegepast.*¹³⁴⁸

De Nederlandse wetgeving komt tegemoet aan de kwetsbaarheid van de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens en vervolgd wordt, door de mogelijkheid te bieden om de tegen deze verdachte ingestelde strafvervolgning te schorsen. Artikel 16 Wetboek van Strafvordering is van belang om de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens een eerlijk proces te garanderen en de kwetsbaarheid van de verdachte te compenseren. Uit de praktijk, het empirisch onderzoek en de jurisprudentie, kan echter geconcludeerd worden dat de wettelijke regeling uit artikel 16 Wetboek van Strafvordering nauwelijks wordt toegepast. Uit de resultaten van het empirisch onderzoek en de jurisprudentie zou de conclusie getrokken kunnen worden dat er zelden verdachten zijn die aan een dusdanige gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens lijden, dat zij de tegen hen ingestelde strafvervolgning niet kunnen begrijpen. Het is echter niet voor te stellen dat bijna alle verdachten die lijden aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens de tegen hen ingestelde vervolging begrijpen en daarin actief kunnen participeren. Tevens blijkt dat de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering in de praktijk eveneens in beperkte mate toegepast worden. Eén nieuw artikel dat ziet op de procesonbekwaamheid van verdachten verdient aanbeveling, waarin er aandacht is voor de verschillende onderdelen waarop een verdachte procesonbekwaam kan zijn en voor de compensatie van de kwetsbaarheid van de verdachte gedurende de verschillende fases van het strafproces.¹³⁴⁹

Aanbeveling 3

Artikel 16 Wetboek van Strafvordering behoort een ruim toepassingsgebied te hebben, redenerend vanuit de kwetsbaarheid van de verdachte en het recht op een eerlijk proces.

In de rechtspraak en in de literatuur is er discussie over de vraag of artikel 16 Wetboek van Strafvordering ‘ruim’ of ‘eng’ uitgelegd en toegepast dient te worden. Uit dit onderzoek kan geconcludeerd worden dat artikel 16 Wetboek van Strafvordering ruim uitgelegd en toegepast dient te worden. Het tijdstip van het ontstaan van de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens mag niet van invloed zijn op de vraag of artikel 16 Wetboek van Strafvordering toegepast kan worden. Bij vaststelling dat de verdachte lijdt aan een dusdanige gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens dat hij de tegen hem ingestelde vervolging niet begrijpt, moet het tijdstip waarop de psychische stoornis is

¹³⁴⁸ Zie aanbeveling 20 voor een opzet van dit nieuwe artikel.

¹³⁴⁹ Zie aanbeveling 20 voor een opzet voor het nieuwe artikel betreffende verdachten die procesonbekwaam zijn.

ontstaan er niet toe doen. Anders dan de tegenstanders van de ruime toepassing, die van oordeel zijn dat het tijdstip waarop de psychische stoornis is ingetreden bepalend is, zou de vraag of de verdachte in staat is om de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen bepalend moeten zijn. Is de verdachte hiertoe niet in staat, dan moet zijn kwetsbaarheid gecompenseerd worden. Een 'ruime' uitleg en toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering zou tevens in lijn zijn met het recht op een eerlijk proces, artikel 6 EVRM, en de EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure, die de lidstaten oproept om de procedurele rechten van kwetsbare verdachten te versterken. Deze aanbeveling bepaalt dat verdachten kwetsbaar zijn wanneer ze niet in staat zijn een strafprocedure te begrijpen en er effectief aan deel te nemen. Het EHRM stelt dat kwetsbare individuen recht hebben op 'effective protection'. Het EHRM overweegt dat er sprake is van 'effective protection' wanneer een verdachte op effectieve wijze deel kan nemen aan zijn strafproces, dit omvat mede dat de verdachte in staat is om het proces te volgen. Een verdachte bij wie artikel 16 Wetboek van Strafvordering (mogelijk) van toepassing is, kan niet op effectieve wijze deelnemen aan het strafproces en dit strafproces volgen. Het tijdstip waarop de verdachte is gaan lijden aan zijn gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, mag niet de beslissende factor zijn of artikel 16 Wetboek van Strafvordering toegepast kan worden. De vraag die centraal hoort te staan, is of de verdachte de tegen hem ingestelde vervolging begrijpt en op effectieve wijze kan deelnemen aan het strafproces.

Aanbeveling 4

De vereisten waartoe een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens bekwaam behoort te zijn, zouden vastgesteld moeten worden.

Artikel 16 Wetboek van Strafvordering ziet op de proces(on)bekwaamheid van de verdachte. Het is echter onduidelijk wat de vereisten zijn waaraan de verdachte moet voldoen om procesbekwaam te zijn, met andere woorden; Waartoe moet iemand bekwaam zijn? De vereisten zouden, niet limitatief, kunnen zijn:

- De verdachte moet in staat zijn om de beschuldiging te begrijpen;
- De verdachte moet in staat zijn om de algemene teneur van de procedure te begrijpen;
- De verdachte moet begrijpen wat zijn rechten en plichten zijn, zoals het recht om te zwijgen of welke beroepsmogelijkheden hij heeft;
- De verdachte moet een advocaat kunnen aanstellen en daarmee kunnen overleggen. Tevens moet de verdachte de rol van zijn advocaat begrijpen;
- De verdachte moet begrijpen wat de consequentie is van het antwoord geven op vragen gedurende een verhoorsituatie;
- De verdachte moet beseffen wat de voorlopige hechtenis inhoudt en dat dit het gevolg is van de beschuldiging van het plegen van een strafbaar feit;

- De verdachte moet in staat zijn de strafprocedure te volgen, in discussie te gaan en de verdachte behoort aanwezig te zijn bij het strafproces;
- De verdachte moet begrijpen dat de rechtbank een beslissing neemt over de beschuldiging en wat de invloed van deze beslissing kan zijn op zijn verdere leven.

Het verdient aanbeveling dat de officier van justitie en de rechter deze vereisten meewegen bij de beoordeling of een verdachte procesbekwaam is. Deze vereisten geven een toetsingskader weer, waaraan getoetst kan worden of, en zo ja in welke mate, de verdachte procesonbekwaam is. Tevens wordt inzichtelijk op welke punten de verdachte mogelijk procesonbekwaam is, waardoor de kwetsbaarheid op die specifieke punten, indien mogelijk, gecompenseerd kan worden. De rechter kan expliciet deze factoren benoemen om aan te geven of een verdachte procesbekwaam geacht wordt. Met het meewegen van deze vereisten sluit het Nederlandse recht beter aan bij de uitleg die het EHRM geeft aan het begrip effectieve participatie.¹³⁵⁰

Aanbeveling 5

De rechter behoort bij verdachten, bij wie één of meer gedragsdeskundige rapportages worden aangevraagd, ambtshalve te overwegen of de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering toegepast moeten worden.

Dit onderzoek wijst uit dat slechts in uitzonderlijke gevallen de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering of artikel 16 Wetboek van Strafvordering van toepassing zijn. Dat artikel 16 Wetboek van Strafvordering nauwelijks wordt toegepast, is niet opmerkelijk gezien de strenge eis van dit artikel; Er moet sprake zijn van een zodanige aard van de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, dat de verdachte de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging niet kan begrijpen. Het is echter opvallend dat de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering niet frequenter worden toegepast. Het lijkt erop dat er onvoldoende alertheid is voor de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte, diens kwetsbaarheid en de vraag of deze verdachte in staat is om zelf zijn belangen te behartigen. Gezien het recht op een eerlijk proces en hieruit voortvloeiend het recht van de verdachte op effectieve participatie en effectieve bescherming, zou artikel 509a Wetboek van Strafvordering met enige regelmaat afgewogen en toegepast moeten worden. De mogelijkheden die de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering bieden, zouden bij de procespartijen frequenter onder de aandacht moeten komen. Bij een verdachte bij wie vermoed wordt dat deze lijdt aan een gebrekkige of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, wordt een gedragsdeskundige rapportage aangevraagd. Gelet hierop, verdient het aanbeveling dat de rechter bij verdachten bij wie een gedragsdeskundige rapportage wordt aangevraagd ambtshalve overweegt of de artikelen 509a-d Wetboek van

¹³⁵⁰ Met een opzet voor het nieuwe artikel betreffende verdachten die procesonbekwaam zijn, aanbeveling 20, wordt met bovengenoemde factoren rekening gehouden.

Strafvordering van toepassing kunnen zijn. De afweging of de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering mogelijk van toepassing zijn, behoort binnen een zo kort mogelijke termijn gemaakt te worden nadat bekend is dat er één of meer gedragsdeskundige rapportages opgemaakt worden. Dit zou bijvoorbeeld kunnen plaatsvinden tijdens een pro-formazitting, zodat de officier van justitie en de raadsman hun zienswijze eveneens naar voren kunnen brengen.

Aanbeveling 6

Vanuit het oogpunt van de EU-aanbeveling is het te verdedigen dat er een rechtsmiddel openstaat tegen de beslissing die op grond van artikel 509a Wetboek van Strafvordering genomen wordt.

Ingevolge artikel 509b lid 2 Wetboek van Strafvordering staat er geen rechtsmiddel open tegen de beslissing door de rechter dat de geestvermogens van de verdachte gebrekkig ontwikkeld of ziekelijk gestoord zijn en dat hij ten gevolge daarvan niet in staat is zijn belangen behoorlijk te behartigen, artikel 509a Wetboek van Strafvordering. De verdachte kan de vaststelling van zijn kwetsbaarheid hierdoor niet betwisten. Ingevolge artikel 509b lid 2 Wetboek van Strafvordering kan de rechtbank of het gerechtshof de beslissing wel herroepen. Dit zou bijvoorbeeld kunnen als de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte door behandeling vermindert, waardoor de verdachte zijn belangen weer zelf kan behartigen. In overweging 7 van de EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure is bepaald dat de vaststelling van de kwetsbaarheid van de verdachte door de verdediging betwist moet kunnen worden, ‘in het bijzonder wanneer die beoordeling de uitoefening van hun grondrechten aanzienlijk zou hinderen of beperken’. In situaties waarin artikel 509a Wetboek van Strafvordering van toepassing is, wordt de verdachte als kwetsbaar aangemerkt en zal het recht ontzegd worden om als verdachte zelf zijn belangen te behartigen.

Gezien het toetsingskader van dit onderzoek, verdient het aanbeveling dat er een rechtsmiddel openstaat tegen de beslissing die op grond van artikel 509a Wetboek van Strafvordering genomen wordt. Hierdoor worden de processuele rechten van de verdachte gewaarborgd. Met de mogelijkheid tot het instellen van een rechtsmiddel tegen de beslissing, komt de Nederlandse wetgeving tegemoet aan de EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure.

Aanbeveling 7

Opsporingsambtenaren dienen een training en scholing te krijgen, zodat de kwetsbaarheid van een verdachte die mogelijk lijdt aan een psychische stoornis op adequate wijze vastgesteld, herkend en erkend wordt.

Een adequate vaststelling en herkenning van een vermoedelijke psychische stoornis van de verdachte, en daarmee samenhangend diens kwetsbaarheid, is van belang omdat deze psychische stoornis zich op verschillende vlakken gedurende het gehele

strafproces kan uiten en de verdachte daardoor extra kwetsbaar is. De mogelijke psychische stoornis van een verdachte dient in een vroeg stadium herkend te worden, zodat er vanaf het moment dat de verdachte verhoord gaat worden rekening gehouden kan worden met de kwetsbaarheid van de verdachte. De kwetsbaarheid van de verdachte kan gecompenseerd worden en de wettelijke regelingen die zien op de verdachte die lijdt aan een psychische stoornis kunnen toegepast worden. Dit zorgt ervoor dat de processuele rechten van de verdachte zo min mogelijk geschaad worden en de verdachte een eerlijk proces krijgt. Er kan rekening gehouden worden met het feit dat een kwetsbare verdachte gevoeliger is voor suggestieve beïnvloeding en de kans op het afleggen van valse verklaringen of bekentenissen groter is. Met de scholing en training van opsporingsambtenaren wordt tevens aangesloten bij overweging en artikel 7 van de EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure.

Momenteel biedt de politieacademie verschillende cursussen aan zoals communiceren met kwetsbare personen in de opsporing, die zien op de kwetsbaarheden van personen met een verstandelijke beperking, autisme of ADHD, het herkennen van en communiceren met verstandelijk beperkte personen en het verhoren van kwetsbare verdachten. Echter, deze zien niet specifiek op het herkennen van en omgaan met een verdachte die lijdt aan een psychische stoornis. Daarnaast zijn deze cursussen niet verplicht gesteld. Opsporingsambtenaren, onder wie ook de hulpofficier van justitie, die te maken krijgen met verdachten die mogelijk lijden aan een psychische stoornis zouden om bovengenoemde redenen een specifieke training en scholing moeten krijgen, die ziet op de verdachte die lijdt aan een psychische stoornis. Hiermee kunnen ze een mogelijke psychische stoornis van een verdachte herkennen, maar worden de opsporingsambtenaren zich tevens bewust van de specifieke behoeften van deze verdachten en krijgen ze handvatten om met deze behoeften rekening te houden. Het verdient aanbeveling dat in ieder geval alle hulpofficieren van justitie een training en scholing krijgen. De hulpofficier van justitie is namelijk degene die de verdachte in verzekering stelt. Elke verdachte die aangehouden is, ziet en spreekt een hulpofficier van justitie, waardoor het in de rede ligt dat zij als eerste geschoold worden om de psychische stoornis van de verdachte te herkennen. Als vermoed wordt dat de verdachte lijdt aan een psychische stoornis en daardoor kwetsbaar is, kan de hulpofficier van justitie de opsporingsambtenaren die het verhoor gaan afnemen instrueren over de specifieke behoefte(n) van deze verdachte. Een kwetsbare verdachte staat bijvoorbeeld meer dan de gemiddelde verdachte open voor (suggestieve) beïnvloeding door derden. Idealiter zou elke opsporingsambtenaar die met een verdachte die lijdt aan psychische stoornis in aanraking komt tijdens een verhoorsituatie een training moeten krijgen, maar dat zal om praktische redenen op korte termijn niet haalbaar zijn.

Aanbeveling 8

Om de vermoedelijke kwetsbaarheid van een verdachte op een adequate manier voor het eerste verhoor vast te stellen, moet elke verdachte gescreend worden middels een beperkt screeningsinstrument.

In de huidige regeling is vastgesteld dat een verdachte afstand kan doen van zijn recht op consultatie door een raadsman voorafgaand aan het eerste verhoor en dat de verdachte afstand kan doen van het recht op bijstand door een raadsman tijdens het politieverhoor. Een verdachte die als kwetsbaar is aangemerkt, kan echter geen afstand doen van zijn recht op consultatie door een raadsman voorafgaand aan het eerste verhoor, maar wel op de bijstand gedurende het verhoor. Het is in een dergelijk geval wel nog onduidelijk of de verdachte de consequenties van het afstand doen van zijn recht op een raadsman bij het politieverhoor begrijpt en kan overzien. In het geval de opsporingsambtenaren niet herkennen dat er sprake is van een verdachte die (vermoedelijk) lijdt aan een psychische stoornis en daardoor kwetsbaar is, wordt deze verdachte behandeld als een 'normale' verdachte en kan de verdachte afstand doen van zijn recht op consultatie door een raadsman voorafgaand aan het eerste verhoor.

Gezien verschillende Europese waarden, namelijk het recht van de verdachte op effectieve participatie, het recht op effectieve bescherming, het beginsel van 'equality of arms' en het recht op praktische en effectieve rechtsbijstand, is het een goede ontwikkeling dat een kwetsbare verdachte die vermoedelijk lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens geen afstand kan doen van het recht op consultatie door een raadsman. Een kwetsbare verdachte behoort immers praktische en effectieve rechtsbijstand te krijgen om te kunnen participeren in het strafproces en om voldoende rechtsbescherming te krijgen gedurende het strafproces. Het EHRM heeft bepaald dat rechtsbijstand van cruciale betekenis is voor een eerlijk strafproces en dat elke verdachte rechtsbijstand toekomt. Het contact tussen de raadsman en de verdachte voor het eerste politieverhoor kan als een extra waarborg gezien worden voor een kwetsbare verdachte. De verdachte wordt namelijk door de raadsman gewezen op zijn procedurele rechten en er kan tevens een processtrategie bepaald worden.

Het is noodzakelijk dat voor het eerste verhoor van de verdachte duidelijk is of er sprake is van een verdachte die mogelijk lijdt aan een psychische stoornis en daardoor kwetsbaar is. Als de kwetsbaarheid van de verdachte is vastgesteld, kan de verdachte namelijk geen afstand doen van zijn recht op consultatie door een raadsman voor het eerste verhoor. Een beperkt screeningsinstrument zou een optie kunnen zijn om de mogelijke kwetsbaarheid van de verdachte op een adequate manier voor het eerste verhoor vast te stellen. Een opsporingsambtenaar kan dit screeningsinstrument gebruiken en middels een test of vragenlijst vaststellen of de verdachte mogelijk een psychische stoornis heeft. Een voorbeeld van een dergelijk screeningsinstrument is de 'mini-mental state examination'. De 'mini-mental state examination' wordt gebruikt als beperkt screeningsinstrument bij cognitieve stoornissen en geeft in een korte tijd een indruk van cognitieve functies van een patiënt. Door een

soortgelijk screeninginstrument te gebruiken bij verdachten, kan in een vroeg stadium al een mogelijke stoornis ontdekt worden en kan de verdachte als kwetsbaar worden aangemerkt. Als de verdachte als kwetsbaar is aangemerkt, zou deze verdachte geen afstand mogen doen van zijn recht op consultatie door een raadsman voor het eerste verhoor.

Aanbeveling 9

Een verdachte bij wie vermoed wordt dat deze lijdt aan een psychische stoornis, heeft recht op een vertrouwenspersoon bij het verhoor.

Een verdachte die lijdt aan een psychische stoornis kan afstand doen van zijn recht op een raadsman bij het politieverhoor. Deze verdachte kan door de psychische stoornis waar hij aan lijdt een verminderd inzicht hebben in de consequenties van een bepaalde keuze. Bij minderjarige verdachten is bepaald dat, als zij afstand willen doen van hun recht op consultatiebijstand, de ouders of voogd beslissen of er een raadsman bij het verhoor aanwezig is. Naast de raadsman mag er bij een minderjarige verdachte ook een vertrouwenspersoon bij het verhoor aanwezig zijn. In aansluiting op deze regeling bij de kwetsbare minderjarige verdachte, zou de aanwezigheid van een vertrouwenspersoon bij het verhoor ook een mogelijkheid moeten zijn voor een verdachte die lijdt aan een psychische stoornis, bijvoorbeeld als de uitkomst van de screening daartoe aanleiding geeft. De vertrouwenspersoon is een persoon die de verdachte kent en een sociale band heeft met de verdachte. De vertrouwenspersoon kan de verdachte mogelijk geruststellen en eventueel helpen bij de uitvoering van zijn procedurele rechten. Deze vertrouwenspersoon zou naast de raadsman bij het verhoor aanwezig mogen zijn, aangezien deze een andere rol heeft.

Aanbeveling 10

Het is noodzakelijk om het verhoor van een kwetsbare verdachte die vermoedelijk lijdt aan een psychisch stoornis in alle gevallen auditief of audiovisueel te registreren.

In de huidige regeling moet er voldaan zijn aan verschillende criteria wil er sprake zijn van auditieve of audiovisuele registratie van het verhoor van de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. In de praktijk komt het erop neer dat een verhoor bij een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens in veel gevallen auditief of audiovisueel geregistreerd wordt, omdat er voldaan is aan de overige criteria die gesteld zijn. Dit is echter niet altijd het geval. Het is van belang om alle verhoren van een verdachte die lijdt aan een psychische stoornis auditief of audiovisueel te registreren, omdat deze verdachte gevoeliger kan zijn voor suggestieve beïnvloeding door derden, er de kans is dat deze verdachte cognitieve en emotionele schade ondervindt door beïnvloeding van buitenaf en de kans op valse verklaringen en betekenissen bij deze verdachte groter is. Bovendien zou er met de voorgestelde regeling aangesloten worden bij overweging 13 en artikel 13 uit de EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure en sluit het aan bij het recht op een eerlijk proces.

De auditieve of audiovisuele registratie van het verhoor bij een verdachte die lijdt aan een psychische stoornis is van belang om de kwetsbaarheid van de verdachte te compenseren. Door de registratie van het verhoor, is het mogelijk om naderhand bijvoorbeeld op zitting (delen van) het verhoor terug te luisteren of te bekijken. Het zou namelijk kunnen zijn dat de rechtbank op zitting, gezien de psychische gesteldheid van de verdachte en de reactie van de verdachte op de zitting, vragen heeft bij de wijze van het verhoor of de antwoorden die de verdachte in het verhoor gegeven heeft.

Aanbeveling 11

De auditieve of audiovisuele registratie van het verhoor bij een kwetsbare verdachte moet in het Wetboek van Strafvordering voorgeschreven worden.

Het auditief of audiovisueel registreren is momenteel geregeld in de ‘Aanwijzing auditief en audiovisueel registreren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten’. In de Contourennota modernisering Wetboek van Strafvordering is opgenomen dat de regelingen met betrekking tot de psychisch gestoorde verdachten worden opgenomen in Boek 6. Het auditief en audiovisueel registreren van verhoren moet niet langer in een aanwijzing geregeld zijn, maar moet in het Wetboek van Strafvordering opgenomen worden. Het verdient aanbeveling om dit nieuwe artikel met betrekking tot de registratie van verhoren op te nemen in Boek 6: bijzondere procedures met betrekking tot de vervolging van personen met een psychische stoornis of verstandelijke beperking. Alle wettelijke mogelijkheden voor de verdachte die lijdt aan gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens staan dan bij elkaar in Boek 6. Hierdoor is het direct duidelijk welke regelingen er zijn om tegemoet te kunnen komen aan de kwetsbaarheid van deze verdachte.

Aanbeveling 12

Vanuit de Europese waarde dat de verdachte recht heeft op medische zorg verdient het aanbeveling dat de rechter/rechter-commissaris, bij verdachten van wie de vrijheid is ontnomen en bij wie een gedragsdeskundige rapportage aangevraagd wordt, nadrukkelijk overweegt dat de verdachte gedurende de voorlopige hechtenis de zorg krijgt die deze verdachte nodig heeft.

Uit dit onderzoek komt naar voren dat in de praktijk een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens gedurende de voorlopige hechtenis slechts in enkele gevallen zorg krijgt of overgeplaatst wordt terwijl deze kwetsbare verdachte daar mogelijk wel behoefte aan kan hebben. Ondanks dat er verschillende mogelijkheden zijn, zoals behandeling door een psycholoog en/of psychiater in de arrestantencel of het huis van bewaring, overplaatsing naar een zorgafdeling of een Penitentiair Psychiatrisch Centrum en de schorsing van de voorlopige hechtenis waarbij een bijzondere voorwaarde tot behandeling kan worden opgelegd, worden deze nauwelijks toegepast. Met de invoering van de nieuwe wetten, Wet forensische zorg en Wet Verplichte geestelijke gezondheid-zorg, komt er een mogelijkheid bij. Met de invoering van deze wetten wordt het

mogelijk om de voorlopige hechtenis te schorsen met een zorgmachtiging, zodat de verdachte behandeld wordt in een ggz-instelling.

Uit het empirisch onderzoek en de conclusie op dit punt van de Thematische Wetsevaluatie Gedwongen Zorg blijkt dat verdachten zelden worden overgeplaatst en dat bijna nooit de voorlopige hechtenis wordt geschorst in verband met de psychische problematiek waaraan zij lijden. Uit de Europese standaarden komt naar voren dat de verdachte recht heeft op medische zorg. In de EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure, is in artikel 14 bepaald dat er passende maatregelen genomen moeten worden om te garanderen dat kwetsbare personen aan wie de vrijheid wordt ontnomen toegang hebben tot redelijke voorzieningen die zijn afgestemd op hun bijzondere behoeften. In artikel 12 van de EU-aanbeveling is tevens bepaald dat kwetsbare verdachten van wie de vrijheid is ontnomen toegang moeten hebben tot medische bijstand.

Rekening houdend met het recht van de verdachte op medische bijstand, is het noodzakelijk dat bij een verdachte die mogelijk lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van geestvermogens afgewogen wordt of deze verdachte medische zorg nodig heeft. De rechter-commissaris/ rechter beslist over de voorlopige hechtenis van de verdachte. Het ligt derhalve in de rede om de zorg gedurende de voorlopige hechtenis bij de rechter-commissaris/rechter onder de aandacht te brengen. De rechter-commissaris/rechter zou niet bij elke verdachte af hoeven te wegen of deze zorg nodig heeft, maar enkel bij een verdachte bij wie een indicatie is dat deze mogelijk zorg nodig heeft. Een indicatie dat een verdachte mogelijk lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens en een zorgbehoefte heeft, is er als er een gedragsdeskundige rapportage aangevraagd wordt. In dat geval verdient het aanbeveling dat de rechter/rechter-commissaris alert is op de vraag of aan de zorgbehoefte van de verdachte in het huis van bewaring voldaan wordt. De rechter-commissaris/rechter zou bij verdachten waarvan de vrijheid is ontnomen en waarbij een gedragsdeskundige rapportage aangevraagd wordt, in de beschikking tot verlenging van de voorlopige hechtenis een overweging kunnen opnemen over de zorgbehoefte van de verdachte in het huis van bewaring.

Aanbeveling 13

In de standaardvraagstelling voor het pro Justitia onderzoek zou een vraag opgenomen kunnen worden die ziet op de artikelen 16 en 509a Wetboek van Strafvordering.

In de standaardvraagstelling voor de gedragsdeskundige rapportage pro Justitia wordt op dit moment geen aandacht besteed aan de vraag of de verdachte in staat is de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen (artikel 16 Wetboek van Strafvordering) en de vraag of de verdachte aan een dusdanige gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens lijdt dat hij zijn belangen niet behoorlijk kan behartigen (artikel 509a Wetboek van Strafvordering). Deze artikelen 16 en 509a Wetboek van Strafvordering zijn echter belangrijke waarborgen om gedurende het strafproces tegemoet te komen aan de kwetsbaarheid van de verdachte die

lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. Door in de standaardvraagstelling extra vragen met betrekking tot de artikelen 16 en 509a Wetboek van Strafvordering op te nemen, kan de kwetsbaarheid van de verdachte op dat punt mogelijk vroegtijdig opgemerkt worden en gecompenseerd worden. De vraag met betrekking tot de artikelen 16 en 509a Wetboek van Strafvordering dient opgenomen te worden in vraag 2 van de standaardvraagstelling. Er is gekozen voor vraag 2, omdat in vraag 1 gesteld wordt: “Is onderzochte lijdende aan een ziekelijke stoornis en/of gebrekkige ontwikkeling van de geestvermogens (geestesstoornis) en zo ja, hoe is dat in diagnostische zin te omschrijven?”. Deze vraag zal eerst bevestigend beantwoord moeten worden, wil het zinvol zijn om de vraag te stellen naar de invloed van de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte op de vervolging en het behartigen van zijn belangen, de artikelen 16 en 509a Wetboek van Strafvordering.

In de standaardvraagstelling zou in vraag 2 worden opgenomen kunnen worden: “2. Beïnvloedt de eventuele ziekelijke stoornis en/of gebrekkige ontwikkeling van de geestvermogens onderzochtes begrip van de vervolging tegen hem?” De vervolgvraag hierop zou kunnen zijn: “3. Zo ja, kunt u dan gemotiveerd aangeven:

- Op welke manier dit zich uit?
- In welke mate hiermee rekening gehouden dient te worden?
- Op welke manier het verminderde begrip van de ingestelde vervolging tegen onderzochte gecompenseerd kan worden?”

De gedragsdeskundige kan vanuit zijn discipline beoordelen of de aard van de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens er bij de onderzochte voor zorgt dat hij minder goed of mogelijk niet in staat is om de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen en zijn belangen te behartigen. De gedragsdeskundige moet vraag 3 beantwoorden als vraag 2 bevestigend wordt beantwoord, en de uitkomsten van deze vragen meteen rapporteren aan de opdrachtgever van de gedragsdeskundige rapportage. Bij vraag 3 zouden de bekwaamheidsvereisten,¹³⁵¹

¹³⁵¹ Eerder zijn deze bekwaamheidsvereisten benoemd, te weten: De verdachte moet in staat zijn om de beschuldiging te begrijpen; De verdachte moet in staat zijn om de algemene teneur van de procedure te begrijpen; De verdachte moet begrijpen wat zijn rechten en plichten zijn, zoals het recht om te zwijgen of welke beroepsmogelijkheden hij heeft; De verdachte moet een advocaat kunnen aanstellen en daarmee kunnen overleggen. Tevens moet de verdachte de rol van zijn advocaat begrijpen; De verdachte moet begrijpen wat de consequentie is van het antwoord geven op vragen gedurende een verhoorsituatie; De verdachte moet beseffen wat de voorlopige hechtenis inhoudt en dat dit het gevolg is van de beschuldiging van het plegen van een strafbaar feit; De verdachte heeft het recht om bij zijn eigen proces aanwezig te zijn, dit proces te kunnen horen en volgen en actief in discussie te kunnen gaan; En de verdachte moet begrijpen dat de rechtbank een beslissing neemt over de beschuldiging en wat de invloed van deze beslissing op zijn verdere leven kan zijn.

door de gedragsdeskundige meegewogen kunnen worden.¹³⁵²

Een adequate terugkoppeling met betrekking tot de antwoorden op deze specifieke vragen is essentieel. Als het antwoord namelijk bevestigend is, moeten er op korte termijn compenserende maatregelen getroffen worden om aan de kwetsbaarheid van de verdachte tegemoet te komen of te bekijken of de vervolging doorgang kan vinden. De gedragsdeskundige kan, na deze tussentijdse rapportage, de volledige gedragsdeskundige rapportage afronden.

Aanbeveling 14

Aan artikel 51b Wetboek van Strafvordering zou een weigeringsgrond toegevoegd behoren te worden, die voorkomt dat het slachtoffer de gedragsdeskundige rapportage over de geestesgesteldheid van de verdachte, als zijnde processtuk, kan inzien of verkrijgen.

De gedragsdeskundige rapportage over de psychische gesteldheid van de verdachte wordt aangemerkt als een processtuk. Op grond van artikel 51b Wetboek van Strafvordering komt het slachtoffer het recht toe om, na toestemming van de officier van justitie, kennis te nemen van processtukken die voor het slachtoffer van belang zijn. Tot 1 december 2011 was de bescherming van de persoonlijke levenssfeer een weigeringsgrond waarop inzage in of een kopie van de gedragsdeskundige geweigerd kon worden. Deze weigeringsgronden zijn gewijzigd en de bescherming van de persoonlijke levenssfeer is geen weigeringsgrond meer. Blijkens de parlementaire geschiedenis, kan de kennisneming van gedragsdeskundige rapportages geweigerd worden als zijnde niet van belang voor het slachtoffer. In de Europese regelgeving is bepaald dat de bevoegde autoriteiten passende maatregelen moeten treffen om de persoonlijke levenssfeer, de persoonlijke integriteit en de persoonsgegevens van kwetsbare personen tijdens de volledige strafprocedure te beschermen. Dit is met inbegrip van de medische gegevens en gelet op artikel 8 EVRM kan gesteld worden dat er zorgvuldig omgegaan dient te worden met de privacy van de verdachte. Het verstrekken van de gedragsdeskundige rapportage over de psychische gesteldheid van de verdachte aan het slachtoffer zou de privacy en bescherming van de persoonlijke levenssfeer van de verdachte schaden. Daarnaast kan het slachtoffer gedurende de inhoudelijk behandeling van de strafzaak kennisnemen van de inhoud van de gedragsdeskundige rapportages. Mocht het onderzoek ter terechtzitting achter gesloten deuren plaatsvinden, dan zou de officier van justitie in een gesprek met het slachtoffer het advies van de gedragsdeskundige(n) kunnen bespreken. Hierdoor wordt de privacy van de verdachte in mindere mate geschaad.

Gezien de Europese standaarden, zou het privacybelang van de verdachte zwaarder dienen te wegen dan het belang van het slachtoffer tot inzage in deze gedragsdeskundige rapportage. Het opnemen van het privacybelang van de verdachte als weigeringsgrond in artikel 51b Wetboek van Strafvordering is dus wenselijk, rekening houdend met de Europese standaarden en de rechtszekerheid.

¹³⁵² Zie aanbeveling 4.

Aanbeveling 15

Het verdient aanbeveling om in de wet meer mogelijkheden op te nemen om de kwetsbare positie van de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens gedurende het onderzoek ter terechtzitting te compenseren.

Een verdachte heeft het recht om bij zijn eigen proces aanwezig te zijn, het proces te kunnen horen en volgen en daarin actief te participeren. Bij een kwetsbare verdachte is het echter niet vanzelfsprekend dat deze het proces kan volgen en daarin actief kan participeren. Het is van belang dat de procespartijen zich gedurende het onderzoek ter terechtzitting ervan bewust zijn dat er sprake is van een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens en dat deze verdachte kwetsbaar is. Bovendien staan verdachten die lijden aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens meer dan gemiddeld open voor (suggestieve) beïnvloeding en is er een grotere kans dat zij een valse verklaring of bekentenis afleggen. Om deze kwetsbaarheid te compenseren, kunnen er extra maatregelen getroffen worden, zoals sluiting van de deuren tijdens de zitting. Als artikel 509a Wetboek van Strafvordering van toepassing is, kan er ingevolge artikel 509d lid 1 Wetboek van Strafvordering aangesloten worden bij enkele artikelen uit het jeugdstrafrecht. Uit dit onderzoek is echter naar voren gekomen dat artikel 509a Wetboek van Strafvordering niet frequent toegepast wordt, waardoor deze regelingen eveneens niet gelden en toegepast kunnen worden. Doordat artikel 16 Wetboek van Strafvordering en de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering in de praktijk niet veelvuldig toegepast worden, kan er een spanningsveld ontstaan met verschillende Europese waarden, te weten het recht van de verdachte op effectieve participatie en effectieve bescherming, het recht van de verdachte op praktische en effectieve rechtsbijstand en het non-discriminatiebeginsel. Om te voldoen aan deze vereisten, is het wenselijk dat de verdachte in ieder geval een raadsman heeft die de procedurele rechten van de verdachte in het oog kan houden. De raadsman let op de procedurele rechten, maar het is ook van belang dat de verdachte zich op zijn gemak voelt en dat de procespartijen de kwetsbaarheid van de verdachte begrijpen. Gelet hierop, verdient het aanbeveling om een vertrouwenspersoon en een 'uitleggen', een persoon die de kwetsbaarheid van de verdachte kan uitleggen, bij de zitting aanwezig te laten zijn. Om de persoonlijke levenssfeer van de verdachte te beschermen, is het raadzaam om in ieder geval het gedeelte het onderzoek ter terechtzitting waarbij de inhoud van de gedragsdeskundige rapportages en de psychische gesteldheid van de verdachte besproken wordt achter gesloten deuren te behandelen.

Het verdient derhalve aanbeveling om in een wettelijke regeling vast te leggen dat een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens recht heeft op:

- De aanwezigheid van een derde, zoals een familielid of vertrouwenspersoon. Deze persoon heeft een sociale band met de verdachte en kan de verdachte ook helpen bij de uitvoering van zijn of haar procedurele rechten.

- Een ‘vertolker’, een persoon die de kwetsbaarheid van de verdachte kan vertalen en uitleggen aan de procespartijen en die in de gaten kan houden of de verdachte begrijpt wat er gebeurt;
- Het standaard sluiten van de deuren gedurende de bespreking van de inhoud van de gedragsdeskundige rapportages en de psychische gesteldheid van de verdachte.

Deze regelingen bieden meer mogelijkheden om de kwetsbaarheid van de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens te compenseren. Bovendien kunnen deze regelingen er mede voor zorgen dat er meer bewustzijn bij alle procespartijen komt dat een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens kwetsbaar is en dat deze kwetsbaarheid waar mogelijk gecompenseerd moet worden om te garanderen dat de verdachte een eerlijk proces heeft en zijn processuele rechten kan uitoefenen. De toepassing van artikel 509a Wetboek van Strafvordering zou niet leidend moeten zijn om een beroep op deze compenserende maatregelen te kunnen doen.

Aanbeveling 16

Bij de gerechten en het Openbaar Ministerie dient er voldoende specialisatie ontwikkeld te worden op het gebied van de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. Deze specialisten kunnen dan geraadpleegd worden bij een strafzaak waarin er sprake is van een verdachte die (vermoedelijk) lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens.

Bij de berechting van de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogen is er niet, zoals bij jeugdzaken met minderjarige verdachten, een speciale kamer van de rechtbank die naar de zaak kijkt of een specialistische officier van justitie die deze zaak vanaf het begin behandelt. Bij een minderjarige verdachte is de leeftijd het criterium en dit is vanaf het moment dat de verdachte gearresteerd wordt objectief vast te stellen. De verdachte kan vanaf dat moment als kwetsbaar worden aangemerkt en dan treden alle wettelijke regelingen die voor de minderjarige verdachte gelden in werking. Bij een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens is dit gecompliceerder. De gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens is niet objectief vast te stellen, hoeft niet vanaf het begin zichtbaar te zijn en kan zelfs pas op de zitting tot uiting komen. Een specialistische rechtbank en officier van justitie die vanaf de aanhouding van de verdachte de zaak onder zich hebben, is daardoor niet mogelijk. Wel zou het mogelijk zijn om per sector of team specialisten op te leiden op het gebied van de psychisch gestoorde verdachte, zodat deze expertise ingeschakeld kan worden wanneer het noodzakelijk is.

Deze opleiding verdient aanbeveling, omdat de omgang met een verdachte die vermoedelijk lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens verschilt met de omgang met een ‘normale’ verdachte. Er dient rekening gehouden te worden met de specifieke problematiek en kwetsbaarheid van de ver-

dachte, zoals met het gegeven dat deze verdachte gevoeliger is voor suggestieve beïnvloeding. Bovendien blijkt uit de jurisprudentie dat als artikel 16 Wetboek van Strafvordering van toepassing is en er geen herstel van de verdachte verwacht wordt de beslissingen die genomen worden divers zijn. Tevens is er geen eenduidige rechtspraak over het toepassingsgebied van artikel 16 Wetboek van Strafvordering.

Aanbeveling 17

Het recht op contra-expertise voor de verdediging moet verbeterd worden. De huidige regeling kan voor ongelijkheid tussen verschillende verdachten zorgen.

Deze aanbeveling ziet niet specifiek op de kwetsbare verdachte, maar op het recht op contra-expertise voor alle verdachten.

Een eerlijke procesvoering brengt met zich mee dat de verdediging contra-expertise kan instellen. In de wet, artikel 150a lid 3 Wetboek van Strafvordering, is geregeld dat de verdediging zowel in het vooronderzoek bij de rechter-commissaris, als tijdens de terechtzitting een gemotiveerd verzoek kan doen tot contra-expertise. Dit verzoek hoeft echter niet toegewezen te worden. Wil de verdediging na een afwijzing toch de contra-expertise laten uitvoeren, dan moeten de kosten voor deze contra-expertise, op grond van artikel 591 Wetboek van Strafvordering, in eerste instantie door de verdediging zelf betaald worden.

Ingevolge het recht, heeft de verdachte de mogelijkheid om zelf de regie te voeren en te verzoeken om een gedragsdeskundige, maar in de praktijk zal de rechter zich vaak voldoende voorgelicht achten en de gedragsdeskundige waar de verdediging om verzoekt niet toewijzen. Hier zit het knelpunt, omdat dit in de praktijk er op neerkomt dat de verdachte de kosten voor de contra-expertise zelf moet betalen. Een onvermogen verdachte heeft hierdoor in mindere mate toegang tot contra-expertise. De regeling van het recht op contra-expertise staat hierdoor op gespannen voet met de Europese waarden het recht op een eerlijk proces en het non-discriminatiebeginsel. Het aanvragen van een contra-expertise kan voor de verdediging essentieel zijn. Doordat de financiële draagkracht van de verdachte bepalend is om gebruik te kunnen maken van een contra-expertise, wordt er mogelijk een groep verdachten uitgesloten van het recht op contra-expertise.

Aanbeveling 18

In Boek 1 van het (nieuwe) Wetboek van Strafvordering dient de noodzaak van de alertheid op onverwijld vaststelling, herkenning en erkenning van de kwetsbaarheid van de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens te worden opgenomen.

Uit dit onderzoek kan geconcludeerd worden dat de onverwijld vaststelling, herkenning en erkenning dat de verdachte vermoedelijk lijdt aan een psychische stoornis noodzakelijk is. Artikel 4 van de EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure bepaalt dat de kwetsbaarheid van verdachten onverwijld wordt vastgesteld en erkend. Artikel 7 van deze aanbeveling bepaalt dat er een vermoeden van

kwetsbaarheid moet gelden, wanneer er sprake lijkt te zijn van psychische problematiek bij de verdachte. Ook gezien het recht op een eerlijk proces is het van belang dat de kwetsbaarheid van een verdachte in een zo vroeg mogelijk stadium wordt vastgesteld, zodat deze kwetsbaarheid – waar mogelijk – gecompenseerd kan worden. Uit dit onderzoek komt echter naar voren dat in de verschillende fases van het strafproces onvoldoende herkenning is dat een verdachte lijdt aan een psychische stoornis. In de Contourennota modernisering Wetboek van Strafvordering is opgenomen dat de regelingen met betrekking tot de psychisch gestoorde verdachten worden opgenomen in Boek 6: bijzondere procedures met betrekking tot de vervolging van personen met een psychische stoornis of verstandelijke beperking. Het risico bestaat dat de procespartijen en de opsporingsambtenaren, die in een vroeg stadium van het strafproces te maken krijgen met een verdachte die mogelijk lijdt aan psychische stoornis, niet tijdig en adequate deze problematiek herkennen. Het verdient daarom aanbeveling dat in Boek 1 van het nieuwe Wetboek van Strafvordering een artikel opgenomen wordt die ziet op het onverwijld vaststellen en erkennen van de kwetsbaarheid bij een verdachte. Hierbij zou verwezen kunnen worden naar Boek 6, waarin de specifieke regelingen met betrekking tot een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens opgenomen zijn. Door in Boek 1 al op te nemen dat een verdachte mogelijk kwetsbaar kan zijn en dat deze kwetsbaarheid onverwijld vastgesteld moet worden, wordt de alertheid en aandacht mogelijk groter voor deze specifieke groep verdachten en het bewustzijn dat herkenning en erkenning van de kwetsbaarheid van een verdachte essentieel is.

Een mogelijk artikel zou kunnen zijn:

Artikel 27a (nieuw) Kwetsbaarheid verdachte

Vanaf het moment dat een verdachte van enig strafbaar feit aangehouden wordt, dient de eventuele bijzondere kwetsbaarheid van deze verdachte onverwijld te worden vastgesteld en erkend.

Aanbeveling 19

Als leidraad om de kwetsbaarheid te compenseren van de verdachte die (vermoedelijk) lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestesvermogen, zou het hierna nader te beschrijven stappenplan: 'Het Stappenplan: De verdachte die (vermoedelijk) lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens in het strafproces' gebruikt moeten worden door de officier van justitie en opsporingsambtenaren.

Uit dit onderzoek komt naar voren dat er gedurende het strafproces meer aandacht besteed kan worden aan de kwetsbaarheid van een verdachte die vermoedelijk lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. In het stappenplan staan alle (wettelijke) regelingen bij elkaar. Dit zorgt voor een adequaat overzicht van de mogelijkheden. Onderstaand stappenplan kan voor de opsporingsambtenaren en de officier van justitie als handvat dienen om te overwegen wat er in de betreffende fase van het strafproces gedaan kan worden om de kwets-

baarheid van de verdachte te compenseren. Dit stappenplan kan er eveneens voor zorgen dat er meer alertheid is op de kwetsbare positie van de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens.

Er is voor gekozen om in het stappenplan uitleg en juridische context op te nemen en niet enkel kort en staccato de stappen uiteen te zetten. Hiervoor is gekozen, omdat uit dit onderzoek naar voren komt dat er onvoldoende aandacht en kennis is met betrekking tot de regelingen om de kwetsbaarheid van een verdachte die lijdt aan een psychische stoornis te compenseren. Door enkel in een stroomschema de stappen weer te geven, wordt er geen inzicht verkregen in de achterliggende overwegingen om een bepaalde regeling toe te passen, terwijl dit wel van belang is voor het inzicht in de kwetsbaarheid van de verdachte en om adequaat rekening te houden met de kwetsbaarheid van de verdachte gedurende het strafproces.

Het stappenplan ziet er als volgt uit:

Het stappenplan: De verdachte die vermoedelijk lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens in het strafproces.

Dit stappenplan ziet op de aangehouden verdachte die vermoedelijk lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. Deze verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens wordt aangemerkt als een kwetsbare verdachte. De kwetsbaarheid van de verdachte kan gedurende het strafproces middels toepassing van verschillende (wettelijke) regelingen gecompenseerd worden.

In de meeste gevallen, is het bij de aanhouding van de verdachte niet direct duidelijk dat er sprake is van een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. Tevens is van belang om in ogenschouw te nemen dat de psychische stoornis van de verdachte op een continuüm meer of minder ernstig kan zijn. Bovendien fluctueert de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte vaak en is daardoor geen statische aandoening. Hierdoor kan de bekwaamheid van de verdachte per moment verschillen en moet er gedurende het gehele strafproces alertheid zijn en gecheckt worden in welke mate de verdachte hinder ondervindt van zijn gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens bij de uitvoering van zijn processuele rechten. Vervolgens dient er overwogen te worden op welke manier deze kwetsbaarheid gecompenseerd kan worden, om ervoor te zorgen dat de verdachte niet geschaad wordt in zijn recht op een eerlijk proces.

Hieronder worden verschillende momenten in het strafproces benoemd, met aandachtspunten waaraan gedacht besteed moet worden bij een verdachte die lijdt aan

een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, en mogelijkheden om de kwetsbaarheid van de verdachte te compenseren.

Aanhouding

Direct na de aanhouding van de verdachte, dienen de opsporingsambtenaren aan de hand van een adequaat screeningsinstrument onderstaande punten te checken:

- Welk feit is er gepleegd en waar is dit feit gepleegd?¹³⁵³
- Is de verdachte aanspreekbaar?
- Doet de verdachte bijzondere, vreemde of rare uitspraken?
- Hoe was het gedrag van de verdachte gedurende de aanhouding en tijdens de overplaatsing van de verdachte naar het politiebureau?
- Zijn er bijzondere dingen opgevallen?
- Is de verdachte bekend bij psychiatrische of psychologische instellingen?
- Heeft de verdachte een strafblad?

Als tweede stap dient er overleg plaats te vinden tussen de opsporingsambtenaar en de officier van justitie. Als er een vermoeden is of het duidelijk is dat er sprake is van een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, moet besloten worden door de officier van justitie of deze verdachte strafrechtelijk vervolgd wordt of dat afdoening via de civielrechtelijke weg van - thans nog - de Wet Bopz een optie is. De factoren die hierbij meegewogen kunnen worden, zijn:

- De zorgbehoefte van de verdachte;
- De mogelijke bekendheid van de verdachte bij psychologische/ psychiatrische instellingen/behandelcentra;
- De ernst van het begane delict;
- Publiekrechtelijke belangen en strafrechtelijke rechtshandavingsbelangen, zoals de bescherming en beveiliging van de maatschappij, de vergeldingsgedachte en de belangen van het slachtoffer, maar ook de rechtsbescherming van de verdachte; Hierbij speelt de impact van het delict in de maatschappij een rol en of er sprake is van slachtoffers;
- Recidive/strafblad van de verdachte.

Verhoor

Voor het eerste verhoor zijn de volgende punten van belang:

- De verdachte moet gewezen worden op het recht op consultatie door een raadsman. Bij een 'kennelijke kwetsbaarheid van de verdachte' mag de verdachte van dit recht geen afstand doen. Het is van belang dat opsporingsambtenaren alert zijn op de vraag of de verdachte 'kennelijk kwetsbaar' is, omdat deze ver-

¹³⁵³ Als dit bijvoorbeeld in een zorginstelling is, is dat een indicatie om met de officier van justitie te overleggen of afdoening via de civielrechtelijke Wet Bopz een mogelijkheid is.

dachte meer dan gemiddeld openstaat voor suggestieve beïnvloeding en de kans op valse verklaringen en bekentenissen groter is;

- De kwetsbare verdachte heeft recht op een raadsman tijdens het verhoor;
- Het verdient aanbeveling om het verhoor auditief of audiovisueel te registreren, ook als niet aan de voorwaarden uit de ‘Aanwijzing auditief en audiovisueel registreren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten’ voldaan is;
- Gedurende het verhoor moet er in de vraagstelling van de opsporingsambtenaren rekening mee gehouden worden dat een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens gevoeliger is voor suggestieve beïnvloeding door derden en er een verhoogde kans is op valse verklaringen en bekentenissen.

De zorgbehoefte van de verdachte gedurende de voorlopige hechtenis

Gedurende de voorlopige hechtenis zit de verdachte in het huis van bewaring. De zorgbehoefte van een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens moet gedurende de voorlopige hechtenis in het oog gehouden worden. Mogelijke opties om met deze zorgbehoefte rekening te houden zijn:

- Ambulante psychologische of psychiatrische zorg in het huis van bewaring;
- (Interne) overplaatsing naar een (psychiatrische) zorgafdeling;
- Schorsing van de voorlopige hechtenis, met als voorwaarde ambulante behandeling.

Inschakeling gedragsdeskundige(n)

Bij een verdachte van wie het vermoeden is dat deze lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, moeten er één of meer gedragsdeskundige rapportages aangevraagd worden. Het is van belang om gedragsdeskundige rapportages in een zo vroeg mogelijk stadium van het strafproces aan te vragen.

Aan de gedragsdeskundige(n) kan gevraagd worden om antwoord te geven op de vragen die betrekking hebben op de artikelen 16 en 509a Wetboek van Strafvordering. Mogelijke vragen zouden kunnen zijn: of de eventuele ziekelijke stoornis of gebrekkige ontwikkeling van de geestvermogens het begrip van de tegen de verdachte ingestelde vervolging beïnvloedt, op welke manier dit zich uit, in welke mate hiermee gedurende het strafproces rekening mee gehouden moet worden en op welke manier het verminderde begrip geminimaliseerd kan worden. Het is noodzakelijk dat dit in een zo vroeg mogelijk stadium van het strafproces bekend is, zodat de kwetsbaarheid van de verdachte op de meest effectieve manier gecompenseerd kan worden.

Schorsing van de vervolging en de regelingen uit de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering

Een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens is mogelijk niet in staat om de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen, waardoor hij procesonbekwaam is, artikel 16 Wetboek van Strafvordering. In de beoordeling of de verdachte procesbekwaam is, kunnen de volgende punten meegewogen worden:

- De verdachte moet in staat zijn om de beschuldiging te begrijpen;
- De verdachte moet in staat zijn om de algemene teneur van de procedure te begrijpen;
- De verdachte moet begrijpen wat zijn rechten en plichten zijn, zoals welke beroepsmogelijkheden hij heeft en het recht om te zwijgen;
- De verdachte moet een advocaat kunnen aanstellen en daarmee kunnen overleggen. Tevens moet de verdachte de rol van zijn advocaat begrijpen;
- De verdachte moet begrijpen wat de consequentie is van het antwoord geven op vragen gedurende een verhoorsituatie;
- De verdachte moet beseffen wat de voorlopige hechtenis inhoudt en dat dit het gevolg is van de beschuldiging van het plegen van een strafbaar feit;
- De verdachte moet in staat zijn de strafprocedure te volgen, in discussie te gaan en de verdachte behoort aanwezig te zijn bij het strafproces;
- De verdachte moet begrijpen dat de rechtbank een beslissing neemt over de beschuldiging en wat de invloed van deze beslissing op zijn verdere leven kan zijn.

De beantwoording van deze vereisten kan inzicht geven op welke punten de verdachte extra kwetsbaar is en waar extra compensatie noodzakelijk is. Er kan op dat moment eveneens bekeken worden of de kwetsbaarheid van de verdachte op specifieke punten voldoende gecompenseerd wordt.

Wanneer na het checken van bovenstaande punten blijkt dat de verdachte procesonbekwaam is en de vervolging niet geschorst wordt, moet afgewogen worden of in dat geval de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering van toepassing zijn. Deze artikelen bieden extra waarborgen om de kwetsbaarheid van de verdachte, voortvloeiend uit de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, gedurende het strafproces en het onderzoek ter terechtzitting te compenseren. Ingevolge artikel 509a Wetboek van Strafvordering kan de rechtbank bij beslissing verklaren dat een verdachte lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of een ziekelijke stoornis van zijn geestvermogens en als gevolg hiervan zijn belangen niet behoorlijk kan behartigen. De rechter kan in een dergelijk geval een raadsman toevoegen. Tevens worden ingevolge artikel 509d Wetboek van Strafvordering enkel artikelen uit het jeugdstrafrecht overeenkomstig van toepassing verklaard, bijvoorbeeld dat de verdachte verplicht is te verschijnen¹³⁵⁴ en dat het onderzoek ter te-

¹³⁵⁴ Artikel 495a Wetboek van Strafvordering.

rechtzitting achter gesloten deuren kan plaatsvinden¹³⁵⁵.

Onderzoek ter terechtzitting

Een verdachte heeft het recht om bij zijn eigen proces aanwezig te zijn, het proces te kunnen horen en te volgen en daarin actief te participeren. Bij een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens is het echter niet vanzelfsprekend dat deze verdachte het proces kan volgen en daarin actief kan participeren. Daarnaast staat een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens meer dan gemiddeld open voor (suggestieve) beïnvloeding door derden en is er een verhoogde kans dat de verdachte een valse verklaring of bekentenis aflegt.

Enkele waarborgen die de kwetsbaarheid van de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens kunnen compenseren zijn:

- De toepassing van verklaring van de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering. Ingevolge artikel 509d lid 1 Wetboek van Strafvordering worden enkele artikelen uit het jeugdstrafrecht van toepassing verklaard. De verdachte is in beginsel verplicht om te verschijnen. Op grond van artikel 269 lid 1 Wetboek van Strafvordering kan er besloten worden om het onderzoek ter terechtzitting achter gesloten deuren te laten plaatsvinden en vragen over de persoonlijkheid van de verdachte buiten diens aanwezigheid te stellen;
- De aanwezigheid van een derde, zoals een familielid of vertrouwenspersoon. Deze persoon heeft een sociale band met de verdachte en kan de verdachte ook helpen bij de uitvoering van zijn procedurele rechten;
- Een niet openbare behandeling van strafzaak.

Aanbeveling 20

Er moet één nieuw artikel in het Wetboek van Strafvordering opgenomen worden, dat ziet op de vervolging en berechting van kwetsbare verdachten. De artikelen 16 en 509a-d Wetboek van Strafvordering zouden bij de invoering van dit nieuwe artikel kunnen vervallen.

Uit dit onderzoek kan geconcludeerd worden dat er nauwelijks gebruik gemaakt wordt van de artikelen 16 en 509a-d Wetboek van Strafvordering. Deze artikelen zijn echter essentieel om de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens een eerlijk proces te garanderen en de kwetsbaarheid van deze verdachte te compenseren. Bovendien is met de huidige wettelijke regelingen te weinig aandacht voor het feit dat de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte op een continuüm meer of minder ernstig kan zijn. Het is vaak geen statische aandoening en fluctueert in ernst. Een kwetsbare verdachte kan op het ene vlak of op het ene moment wel procesbekwaam zijn en op het andere vlak of op een ander moment in mindere mate procesbekwaam

¹³⁵⁵ Artikel 495b lid 1 Wetboek van Strafvordering.

of mogelijk procesonbekwaam zijn. In dit nieuwe artikel wordt benadrukt dat er gedurende de strafprocedure zorgvuldig omgegaan dient te worden met de kwetsbaarheid van de verdachte en dat de mate van kwetsbaarheid van de verdachte in de verschillende fases steeds opnieuw bekeken en heroverwogen moet worden.

Een nieuw artikel verdient aanbeveling, waarin de huidige artikelen 16 en 509a-d Wetboek van Strafvordering zijn vervlochten en waarbij rekening wordt gehouden met het feit dat de mate van kwetsbaarheid van de verdachte kan fluctueren en de rechter meer mogelijkheden heeft om maatregelen te bevelen die het gebrek aan procesonbekwaamheid van de verdachte compenseren. Hieronder volgt een opzet voor een nieuw artikel:

Artikel 509a Wetboek van Strafvordering (nieuw)

Vervolgging en berechting van procesonbekwame verdachten

1. In elke stand van de zaak kan de rechter-commissaris, rechtbank of het gerechtshof, indien vermoed wordt dat de verdachte op basis van een lichamelijke toestand of handicap of een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens of verstandelijke beperking niet in staat is de strafprocedure in die mate te begrijpen om er op effectieve wijze deel aan te nemen of zijn belangen behoorlijk te behartigen, zulks bij beslissing verklaren.
2. Bij die beslissing kan de rechter-commissaris, rechtbank of het gerechtshof spoedeisende maatregelen bevelen om het gebrek aan procesbekwaamheid te compenseren. *(In MvT duidelijk maken dat de hieronder genoemde opties niet limitatief zijn en daar ook andere voorbeelden geven zoals de aanwezigheid van een derde, denk hierbij aan een familielid of vertrouwenspersoon; de behandeling van de zitting achter gesloten deuren of een 'vertolker' die de kwetsbaarheid van de verdachte kan vertalen en uitleggen aan de procespartijen en die in de gaten kan houden of de verdachte begrijpt wat er gebeurt. De rechter moet beoordelen welke verhelpende en compenserende maatregelen zijn aangewezen, rekening houdend met de specifieke beperkingen van de verdachte en de aard/ernst van de zaak.)*
3. Indien verdachte geen raadsman heeft of afstand heeft gedaan van een raadsman, geeft de voorzitter van het gerecht het bestuur van de raad voor rechtsbijstand last tot toevoeging van een raadsman aan de verdachte.
4. De rechter-commissaris, rechtbank of het gerechtshof kan bepalen dat de bevoegdheden, bij dit Wetboek aan de verdachte toegekend, steeds mede toekomen aan de raadsman, al dan niet in combinatie met verstekverlening.
5. De rechter-commissaris, rechtbank of het gerechtshof kan als maatregel bepalen dat de artikelen 14a, 490, 493, 495a, 495b, 496, 497, 504 en 505 overeenkomstig van toepassing zijn op deze verdachte, met dien verstande dat de bepalingen aangaande ouders of voogd slechts overeenkomstig worden toegepast indien de verdachte een curator heeft, en in dit geval in dier voege dat zij uitsluitend dezen betreffen.

6. Indien het gebrek aan procesbekwaamheid op geen enkele wijze in voldoende mate gecompenseerd kan worden of de verdachte geen enkel begrip heeft van de tegen hem ingestelde vervolging, schorst de rechter de vervolging, in welke stand de vervolging zich ook bevindt. Hij kan gelasten dat de schorsing zich niet zal uitstrekken tot hetgeen de voorlopige hechtenis betreft. *(In MvT de vereisten opnemen waaraan een verdachte bekwaam moet zijn. De vereisten waaraan getoetst kan worden zouden, niet limitatief, kunnen zijn: De verdachte moet in staat zijn om de beschuldiging te begrijpen; De verdachte moet in staat zijn om de algemene teneur van de procedure te begrijpen; De verdachte moet begrijpen wat zijn rechten en plichten zijn, zoals het recht om te zwijgen of welke beroepsmogelijkheden hij heeft; De verdachte moet een advocaat kunnen aanstellen en daarmee kunnen overleggen. Tevens moet de verdachte de rol van zijn advocaat begrijpen; De verdachte moet begrijpen wat de consequentie is van het antwoord geven op vragen gedurende een verhoorsituatie; De verdachte moet beseffen wat de voorlopige hechtenis inhoudt en dat dit het gevolg is van de beschuldiging van het plegen van een strafbaar feit; De verdachte heeft het recht om bij zijn eigen proces aanwezig te zijn, dit proces te kunnen horen en volgen en actief in discussie te kunnen gaan; De verdachte moet begrijpen dat de rechtbank een beslissing neemt over de beschuldiging en wat de invloed van deze beslissing op zijn verdere leven kan zijn.)*
7. In geval van schorsing van de vervolging kan de rechter evenwel spoedeisende maatregelen bevelen.
8. Zodra herstel van de verdachte is gebleken, wordt de schorsing opgeheven. In het geval dat herstel niet te verwachten is of na verloop van tijd niet blijkt, verklaart de rechter de zaak voor geëindigd volgens de procedure van artikel 36 Wetboek van Strafvordering en verder.
9. De in dit artikel genoemde beslissingen worden genomen hetzij ambtshalve, hetzij op de vordering van het Openbaar Ministerie, hetzij op het verzoek van den verdachte of zijn raadsman. Deze beslissingen worden gegeven door het gerecht in feitelijke aanleg, waarvoor de zaak wordt vervolgd of anders het laatst werd vervolgd. Alle beslissingen worden onverwijld aan de verdachte betekend.
10. Ten behoeve van de in dit artikel genoemde beslissingen kan de rechter, alvorens te beslissen, het Openbaar Ministerie opdragen een nader onderzoek in te stellen en aan het gerecht daaromtrent verslag te doen. *(In MvT opnemen dat er rekening houdend met de specifieke beperkingen van de verdachte en de ernst/aard van de zaak beoordeeld moet worden welke maatregelen er genomen moeten worden om voldoende compensatie te bieden aan de kwetsbaarheid van de verdachte)*
11. Tegen de in dit artikel genoemde beslissingen staat het Openbaar Ministerie binnen veertien dagen daarna en voor de verdachte binnen veertien dagen na de betekening hoger beroep open. *(Is echter de hoofdzaak niet voor hoger beroep vatbaar, dan is binnen gelijken termijn alleen beroep in cassatie toegelaten. Tegen beschikkingen in hoger beroep gegeven, staat binnen gelijke termijn beroep in cassatie open. De Hoge Raad, het gerechtshof of de rechtbank beslist zoo spoedig mogelijk. Artikel 19, laatste lid, is van toepassing.)*

Samenvatting

Hoofdstuk 1: Inleiding

De aanleiding voor het schrijven van dit onderzoek kende een maatschappelijke en een wetenschappelijke component. De maatschappelijke aanleiding ziet op verschillende zaken waarbij een psychisch gestoord persoon de dader is. Bij een aantal van deze zaken werd de psychisch gestoorde persoon op een later moment opnieuw aangehouden, terwijl er geen (strafrechtelijke) aanleiding was. Het strafrecht werd in die zaken ingezet om de sociale controle te behouden na een schrikreactie in de maatschappij. De wetenschappelijke aanleiding is gelegen in verscheidene recente ontwikkelingen op het gebied van de kwetsbare psychisch gestoorde verdachte. Ten eerste vaardigde de Europese Commissie in 2013 de niet-bindende aanbeveling 'betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure' uit. Ten tweede zijn er, naar aanleiding van het Salduz-arrest, ontwikkelingen op het gebied van de raadsman en het politieverhoor. Ten derde zijn er verscheidene ontwikkelingen op het gebied van de gedragsdeskundige en de gedragsdeskundige rapportage. In 2010 is de Wet deskundigen in strafzaken in werking getreden, wat van invloed is geweest op de positie van de gedragsdeskundige in het strafproces. Daarnaast worden er tegenwoordig drie in plaats van vijf gradaties van toerekeningsvatbaarheid onderscheiden en is de vraagstelling pro Justitia recent aangepast. En ten vierde zijn er twee nieuwe wetsvoorstellen met betrekking tot 'verwarde personen', te weten: het wetsvoorstel Verplichte geestelijke gezondheidszorg en het wetsvoorstel forensische zorg. Bovendien is er in 1989 door Haffmans een proefschrift geschreven met de titel: "De berechting van de psychisch gestoorde delinquent, handleiding voor juristen bij vraagstukken op het raakvlak van de psychiatrie". Dit proefschrift ziet enkel op de berechting van de psychisch gestoorde delinquent. Gezien genoemde ontwikkelingen komt in dit onderzoek de gehele periode van de aanhouding van de verdachte tot en met de berechting van de verdachte aan de orde.

Samenvattend kan gesteld worden dat de maatschappelijke en beleidsmatige aandacht voor 'verwarde personen' rechtshandhaving lijkt te beogen, terwijl vanuit Europa en andere ontwikkelingen in de Nederlandse regelgeving steeds meer oog komt voor de kwetsbaarheid van een verdachte. Deze verschillende invalshoeken en de aandacht voor de kwetsbaarheid van een psychisch gestoorde verdachte vragen om een nieuwe doordenking van de regelgeving ten aanzien van de psychisch gestoorde verdachte. Vandaar de volgende onderzoeksvraag:

Op welke momenten en op welke wijze kan er in het Nederlandse strafproces tegemoetgekommen worden aan de kwetsbaarheid van de psychisch gestoorde verdachte? Zijn de regelgeving en de praktische uitvoering daarvan consistent en adequaat in het licht van Europese standaarden?

Om te zien hoe de regelgeving in de praktijk toepassing krijgt, is er in de periode 1 februari 2012 – 1 februari 2014 empirisch onderzoek verricht bij het arrondissementsparket Rotterdam.

In hoofdstuk 2 worden de begrippen psychische stoornis en kwetsbaarheid nader geduid en worden er verscheidene onderwerpen besproken die gedurende het strafproces een rol spelen. De hoofdstukken 3, 4 en 5 zijn ingedeeld aan de hand van twee strafrechtelijke beginselen die een rol spelen bij de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, namelijk: het opportuniteitsbeginsel en de procesbekwaamheid, met betrekking tot de procesbekwaamheid worden de artikelen 16 (hoofdstuk 4) en 509a-d (hoofdstuk 5) Wetboek van Strafvordering besproken. Met deze strafrechtelijke beginselen dient gedurende het gehele strafproces rekening gehouden te worden.

In de hoofdstukken 6, 7 en 8 komen de verschillende fases in het strafproces aan de orde. In hoofdstuk 6 wordt er gekeken naar het verhoor en de voorgeleiding van de psychisch gestoorde verdachte. In hoofdstuk 7 komen de mogelijkheden tot het inschakelen van een gedragsdeskundige tijdens het vooronderzoek aan de orde en in hoofdstuk 8 wordt de gedragsdeskundige rapportage en de verdachte ter terechtzitting besproken. De hoofdstukken drie tot en met acht hebben dezelfde indeling. In deze hoofdstukken worden de regelgeving, de praktijk en de Europese standaarden nader bekeken.

Op basis van deze hoofdstukken kan er tenslotte een conclusie worden getrokken en kunnen aanbevelingen gedaan worden voor de toekomst.

Hoofdstuk 2: Begripsbepaling: De kwetsbare psychisch gestoorde verdachte in het strafproces

De term psychische stoornis kent verschillende definities. In veel van deze definities komt naar voren dat de betrokkene en/of zijn omgeving, in een of meer sectoren van het dagelijks leven, door de psychische stoornis subjectief of objectief gehinderd wordt. In de (straf)wet wordt vaak de zinsnede: ‘gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens’ gebruikt. De term ‘gebrekkige ontwikkeling’ betreft een erfelijke of aangeboren aanlegstoornis of een achterblijven door beschadigende omstandigheden. De term ‘ziekelijke stoornis’ ziet op een tijdelijke of blijvende ontregeling van de hersenfuncties die zich manifesteert na een aanvankelijk normale ontwikkeling. En met de term ‘geestvermogens’ wordt bedoeld de mogelijkheid om als mens te denken, oordelen, willen, voelen en doelgericht te handelen. In de wet is opzettelijk voor een ruime definitie gekozen, zodat geen enkele stoornis van de geestvermogens uitgesloten wordt. Het criterium van artikel 16 Wetboek van Strafvordering is minder ruim geformuleerd. Voor toepassing van dit artikel is een zodanige ernst van de stoornis vereist dat de verdachte ‘niet in staat is de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen’, de zogenaamde criteriummethode.

In dit onderzoek wordt onder de psychisch gestoorde verdachte verstaan, de verdachte die aan het criterium, ‘een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van zijn geestvermogens’, voldoet.

Een adequate herkenning dat een verdachte mogelijk lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens is van belang, omdat deze verdachte een kwetsbare verdachte is. Uit de literatuur blijkt dat een kwetsbare verdachte meer dan een gemiddelde verdachte de kans loopt om cognitieve en emotionele schade te ondervinden door beïnvloeding van buitenaf. Kwetsbare verdachten kunnen gevoeliger zijn voor suggestieve beïnvloeding door derden. Bij een verdachte die niet als kwetsbaar is aangemerkt, maar dat wel is, is het mogelijk dat er (onbewust) invloed uitgeoefend is op de inhoud van zijn verklaringen, waardoor die niet meer alleen van hem afkomstig zijn.

Bij een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens zal dikwijls één of meer gedragsdeskundige rapportages aangevraagd worden. Deze gedragsdeskundige rapportage ziet met name op het vaststellen van een verband tussen het begane delict en de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte. Het verband tussen stoornis en delict is van belang omdat mede hierdoor bepaald kan worden in hoeverre het begane delict het ‘gevolg’ is van de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens waar de verdachte aan lijdt, met ander woorden in welke mate kan het begane delict aan de verdachte toegerekend worden, de zogehefen toerekeningsvatbaarheid van de verdachte.

Het verband tussen stoornis en delict en de toerekeningsvatbaarheid van de verdachte zijn van belang als de psychisch gestoorde verdachte via het strafrecht vervolgd en berecht wordt. Een psychisch gestoorde verdachte hoeft echter niet via het strafrecht berecht te worden. De officier van justitie kan ervoor kiezen een psychisch gestoorde verdachte buiten het strafrecht te houden en via de civielrechtelijke Wet Bopz de verdachte de zorg te laten krijgen. De regelingen uit het straf-(proces)recht en de Wet Bopz kunnen samenlopen. In zowel de Wetboeken van Strafrecht en Strafvordering als in de Wet Bopz is hier echter geen aandacht aan besteed. Bij samenloop kan gedacht worden aan twee rechterlijke bevelen die tegelijkertijd lopen. De Hoge Raad heeft bepaald dat het strafrechtelijk traject voorrang heeft op de civielrechtelijke machtiging van de Wet Bopz.

Hoofdstuk 3: De vervolgingsbeslissing omtrent de psychisch gestoorde verdachte

Een verdachte hoeft na het begaan van een strafbaar feit niet per se strafrechtelijk vervolgd te worden. Op grond van het opportuniteitsbeginsel kan de officier van justitie beslissen om een verdachte die een strafbaar feit heeft begaan niet te vervolgen. De vervolgingsbeslissing van de officier van justitie is bij een verdachte die lijdt aan een psychische stoornis extra van belang in vergelijking met een ‘normale’ ver-

dachte, omdat de verdachte die lijdt aan psychische stoornis een zorgbehoefte heeft en kwetsbaar is.

De officier van justitie heeft na de aanhouding van een verdachte die lijdt aan een psychische stoornis, de keuze om deze verdachte via het strafrecht te berechten of via de civielrechtelijke Wet Bopz buiten het strafrecht om af te doen. Uit het empirisch onderzoek blijkt echter dat er in de verzamelde 257 zaken geen enkele keer voor de Wet Bopz is gekozen; In alle zaken heeft de officier van justitie gekozen voor vervolging en berechting via het strafprocesrecht. Ook in zaken waar de verdachte al bekend is bij een (zorg)instelling of daar verblijft, wordt er gekozen voor vervolging middels het strafrecht en niet voor een ‘afdoening’ via de Wet Bopz. Uit het empirisch onderzoek komt tevens naar voren dat de officier van justitie in de afweging tussen strafrechtelijke vervolging of afdoening via de Wet Bopz niet de zorgbehoefte van de verdachte, maar de ernst/zwaarte van het delict als belangrijkste factor meeweegt. Bij een ernstig strafbaar feit gaat het om delicten waarbij er gronden zijn om een verdachte voor te leiden bij de rechter-commissaris en de bewaring te vorderen. Bij een minder ernstig strafbaar feit kan er ook gekozen worden voor strafvervolging, maar zal de bewaring niet aan de orde zijn. De verdachte zal in een dergelijke situatie op korte termijn terugkeren in de maatschappij. De beslissing van de officier van justitie om een psychisch gestoorde verdachte via de Wet Bopz te behandelen kan op gespannen voet staan met de beveiliging en bescherming van de maatschappij en de toekomstige veiligheid, de vergeldingsgedachte en de belangen van het slachtoffer. De verdachte krijgt namelijk geen straf voor het begane delict, maar gaat via de Wet Bopz een zorgtraject in. Daarnaast kan de rechtsbescherming van de verdachte in het geding zijn. De verdachte wordt niet berecht voor het delict wat hij begaan heeft met alle waarborgen die de wet biedt, maar wordt buiten het strafrecht om opgenomen in een (psychiatrische) instelling. In ogenschouw moet genomen worden dat een verdachte als burger recht heeft op deelname aan het strafproces.

Met de invoering van de Wet Verplichte geestelijke gezondheidszorg en de Wet forensische zorg zal de huidige regeling veranderen. De Wet forensische zorg breidt de mogelijkheden uit, zoals deze er heden ten dage zijn via – thans nog – de Wet Bopz. In plaats van de Wet Bopz zal de Wet Verplichte geestelijke gezondheidszorg worden ingevoerd. Met deze twee nieuwe wetten wordt het in elke fase van het strafrechtelijk traject mogelijk om te kiezen voor gedwongen zorg in een civielrechtelijk kader. De keuze, die aan het begin gemaakt wordt, is daardoor niet langer definitief. Het strafrecht wordt flexibeler en er kan gedurende het strafproces alsnog gekozen worden voor behandeling via de geestelijke gezondheidszorg. Middels artikel 2:3 Wet forensische zorg kan de officier van justitie de strafrechter verzoeken om een zorgmachtiging op te leggen. De officier van justitie zal zich bewust moeten zijn van deze civiele taak. Bovendien krijgt de strafrechter meer mogelijkheden om

aan de zorgbehoefte van een verdachte met een psychische stoornis tegemoet te komen.

Niet enkel de Nederlandse wetgeving maar ook de Europese standaarden, te weten EVRM en de EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure zijn van belang. Uit artikel 3 EVRM is af te leiden dat dit artikel mede ziet op de noodzaak tot het beschermen van rechten van anderen en kan een interventie onder dwang rechtvaardigen. Het begrip ‘medical necessity’ speelt hierbij een centrale rol. Artikel 5 EVRM is van belang bij het onvrijwillig opnemen van psychiatrische patiënten. Er kan bij een dergelijke onvrijwillige opname sprake zijn van schending van artikel 5 EVRM. Er moet sprake zijn van proportionaliteit tussen de vrijheidsneming en de aanleiding daarvoor. De psychische stoornis dient te worden vastgesteld op grond van ‘objective medical expertise’ en de beslissing moet worden genomen door een ‘competent national authority’. Uit de artikelen 3 en 5 EVRM kan worden afgeleid dat bij bescherming van de rechten, van zowel anderen als de verdachte, behandeling noodzakelijk geacht kan worden.

Uit de EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde in een strafprocedure blijkt dat het non-discriminatiebeginsel van belang is. Hieruit kan afgeleid worden dat een verdachte niet op grond van diens kwetsbaarheid gediscrimineerd mag worden bij de uitoefening van (procedurele) rechten en dat de aan de kwetsbare verdachte toegekende procedurele rechten gedurende de gehele strafprocedure moeten worden geëerbiedigd, rekening houdend met de aard en de kwetsbaarheid van de verdachte.

De keuze aan het begin van het strafproces is bepalend voor het verdere verloop van de zaak.

Hoofdstuk 4: De proces(on)bekwaamheid van de psychisch gestoorde verdachte

De Nederlandse wetgeving komt aan de kwetsbaarheid van de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens en vervolgd wordt, tegemoet door de mogelijkheid te bieden om de tegen deze verdachte ingestelde strafvervolgning te schorsen. In artikel 16 Wetboek van Strafvordering is daarmee in feite geregeld dat een verdachte die aan een zodanige gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens lijdt dat hij niet in staat is de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen, procesonbekwaam is, al kent de wet deze laatste term niet. Als zich de situatie van artikel 16 Wetboek van Strafvordering voordoet, zal de vervolging van de verdachte geschorst worden. De verdachte zal gedurende de schorsing normaliter behandeling krijgen voor zijn psychische stoornis, deze behandeling zal mede gericht zijn op het herstellen van de procesonbekwaamheid. Bij herstel van de verdachte, wordt de schorsing bij aparte rechterlijke beslissing opgeheven; de vervolging wordt dan voortgezet.

Uit de praktijk kan geconcludeerd worden dat de wettelijke regeling uit artikel 16 Wetboek van Strafvordering nauwelijks wordt toegepast. In de 257 zaken uit het empirisch onderzoek is slechts één keer de mogelijkheid overwogen dat de verdachte procesonbekwaam zou kunnen zijn en in geen enkele zaak is de vervolging geschorst. De officieren van justitie geven aan dat zij artikel 16 Wetboek van Strafvordering niet bij elke verdachte, bij wie een gedragsdeskundige rapportage wordt aangevraagd, afwegen. De resultaten uit het empirisch onderzoek zijn in lijn met de jurisprudentie, want slechts in enkele zaken wordt artikel 16 Wetboek van Strafvordering toegepast.

In de literatuur komt een discussie over het toepassingsgebied van artikel 16 Wetboek van Strafvordering naar voren. Dit artikel kan namelijk 'ruim' of 'eng' uitgelegd worden. De 'ruime' uitleg houdt in dat artikel 16 Wetboek van Strafvordering van toepassing is voor alle verdachten, die aan een dusdanige gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens lijden dat zij de tegen hen ingestelde vervolging niet kunnen begrijpen. Het tijdstip waarop deze gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens is ontstaan, doet er niet toe. Daarentegen speelt bij de 'enge' uitleg van artikel 16 Wetboek van Strafvordering het tijdstip van het ontstaan van de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens bij de verdachte een cruciale rol. Bij deze 'enge' uitleg kan artikel 16 Wetboek van Strafvordering enkel toegepast worden als de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens na het begane delict is ingetreden.

De rechtspraak kan in deze discussie geen uitkomst bieden. Zowel in verschillende zaken als in eenzelfde zaak worden er verschillende conclusies getrokken over de toepassing van artikel 16 Wetboek van Strafvordering.

Uit de Europese standaarden komt naar voren dat de verdachte moet kunnen participeren in zijn eigen strafproces. Dit komt voort uit het recht op een eerlijk proces. Het EHRM heeft bepaald dat een verdachte het recht heeft om bij zijn eigen proces aanwezig te zijn, het proces te volgen en daarin actief te participeren. Het EHRM spreekt over het recht op 'effective protection' en 'effective participation'. Dit ziet mede op het recht van een verdachte om op effectieve wijze deel te nemen aan zijn strafproces wat mede omvat dat hij dit proces kan volgen en dat de verdachte de algemene teneur van de procedure moet kunnen begrijpen en ook moet begrijpen welke straf hem boven het hoofd hangt. De EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure noemt verdachten kwetsbaar als die 'niet in staat zijn een strafprocedure te begrijpen en er effectief aan deel te nemen'. Dit sluit qua terminologie aan bij de uitleg door het EHRM van het begrip effectieve participatie wat voortvloeit uit het recht op een eerlijk proces.

De eis van artikel 16 Wetboek van Strafvordering, dat een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van zijn geestvermogens de tegen hem ingestelde vervolging moet kunnen begrijpen, is minder ruim geformu-

leerd. Artikel 16 Wetboek van Strafvordering spreekt enkel over het begrijpen van de tegen de verdachte ingestelde vervolging en niet over actieve participatie van de verdachte gedurende het strafproces met betrekking tot de uitvoering van zijn procedurele rechten.

Hoofdstuk 5: De psychisch gestoorde verdachte als procespartij

In de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering is geregeld dat als er een vermoeden is dat de verdachte lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of een ziekelijke stoornis van zijn geestvermogens en als gevolg hiervan zijn belangen niet behoorlijk kan behartigen, de rechtbank dit bij beslissing kan verklaren en er de mogelijkheid is om een raadsman toe te voegen. Deze raadsman kan in dat geval de belangen van de verdachte behartigen en namens de verdachte beslissingen nemen. In artikel 509a juncto 509d lid 3 Wetboek van Strafvordering is geregeld dat een raadsman bevoegd is op te treden namens de verdachte, ook als deze verdachte aangeeft geen bijstand te willen of zich niet kan verenigen met de manier waarop de verdediging gevoerd wordt. Deze bevoegdheid heeft een raadsman, ondanks dat Gedragsregel 9 voor advocaten bepaalt dat er overeenstemming moet zijn tussen de cliënt en advocaat over de wijze waarop de zaak behandeld wordt en dat het advocaten niet toegestaan is om handelingen te verrichten tegen de kennelijke wil van de cliënt in.

Uit het empirisch onderzoek blijkt dat de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering in de 257 zaken geen enkele keer toegepast zijn. Uit de jurisprudentie komt een genuanceerder beeld naar voren. Uit de jurisprudentie blijkt dat er met enige regelmaat een verzoek tot toepassing van de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering gedaan wordt. Dit verzoek wordt meestal voor de inhoudelijke behandeling van de strafzaak gedaan. De rechter motiveert bij toewijzing van de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering vaak niet uitgebreid. Bij een afwijzing van de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering motiveert de rechter echter wel uitgebreid. Bij zowel een toewijzing als afwijzing van de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering weegt de rechter de uitkomsten van gedragsdeskundige rapportages en het onderzoek ter terechtzitting mee.

Met betrekking tot de regeling van de artikelen 509a-d Wetboek van Strafvordering is artikel 6 EVRM van belang. Artikel 6 lid 3 sub c EVRM bepaalt dat eenieder het recht heeft om zichzelf te verdedigen of recht heeft op bijstand van een raadsman. Een wezenlijk onderdeel van het recht op een eerlijk proces is de mogelijkheid van de verdachte actief te participeren in de strafrechtelijk procedure. Het EHRM heeft bepaald dat verplichte procesvertegenwoordiging door een raadsman in specifieke onderdelen van het strafproces geoorloofd is en dat de rechter ervoor moet zorgen dat een raadsman een goede verdediging kan voeren. Het belang van een goede rechtsbijstand kan belangrijker geacht worden dan het recht dat de verdachte heeft om zichzelf te verdedigen of om zelf een raadsman te kiezen. Het EHRM heeft tevens bepaald dat het recht op een eerlijk proces niet in alle situaties gewaarborgd is

enkel door de aanwezigheid van een ‘skilled and experienced lawyer’. De rechter heeft een actieve rol en zou zich ervan dienen te vergewissen dat een verdachte in staat is om zelf zijn belangen te behartigen of dat deze belangen behartigd worden door een raadsman. Aan de rechtsbijstand zelf kunnen kwalitatieve eisen gesteld worden. Hoewel aan de rechtsbijstand kwalitatieve eisen gesteld kunnen worden, kan de Staat niet verantwoordelijk gehouden worden voor ieder falen van de raadsman of voor fouten die de raadsman maakt, mede gelet op de onafhankelijke positie die de advocatuur in de rechtspleging inneemt.

De EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure bepaalt in overweging en artikel 11 dat personen die bijzonder kwetsbaar zijn niet af mogen zien van hun recht op een advocaat, om een eerlijk proces te waarborgen. In artikel 3 van deze aanbeveling wordt gesteld dat een kwetsbare verdachte moet worden bijgestaan bij de uitoefening van zijn procedurele rechten. Bij dezen moet rekening gehouden worden met het vermogen van de verdachte om de procedure te begrijpen en er effectief aan deel te nemen. In overweging 7 van de aanbeveling is opgenomen dat de vaststelling van de kwetsbaarheid van de verdachte door de verdediging betwist moet kunnen worden, ‘in het bijzonder wanneer die beoordeling de uitoefening van hun grondrechten aanzienlijk zou hinderen of beperken’. Dit is een contrast met artikel 509a Wetboek van Strafvordering. Tegen de beslissing door de rechter dat de geestvermogens van de verdachte gebrekkig ontwikkeld of ziekelijk gestoord zijn, en dat hij ten gevolge daarvan niet in staat is zijn belangen behoorlijk te behartigen staat ingevolge artikel 509b lid 2 Wetboek van Strafvordering geen rechtsmiddel open.

Hoofdstuk 6: Het verhoor en de voorgeleiding van de psychisch gestoorde verdachte

Op 1 maart 2017 is een tweetal wetten in werking getreden, waarmee het recht op consultatie van een raadsman voorafgaand aan het verhoor en het recht op bijstand van een advocaat tijdens het verhoor geformaliseerd zijn. In de praktijk werden deze regelingen al toegepast, omdat de Hoge Raad op 30 juni 2009 naar aanleiding van het Salduz-arrest heeft bepaald dat een aangehouden verdachte voorafgaand aan het verhoor door een opsporingsambtenaar de gelegenheid moet hebben een advocaat te raadplegen. In 2015 bepaalde de Hoge Raad dat een aangehouden verdachte per 1 maart 2016 recht heeft op bijstand van een raadsman tijdens zijn eerste verhoor, alsmede de daarop volgende verhoren door opsporingsambtenaren van de politie. De verdachte heeft recht op consultatie van een raadsman voor het eerste verhoor. De verdachte moet op dit recht gewezen worden en in de gelegenheid gesteld worden om met een raadsman te overleggen voorafgaand aan het eerste verhoor, anders is sprake van schending van artikel 6 EVRM. In de Nederlandse regelgeving wordt tegemoetgekomen aan de kwetsbaarheid van de verdachte die lijdt aan een psychische stoornis, doordat bepaald is dat een kwetsbare verdachte geen afstand kan doen van het recht op consultatie van een raadsman. Het gaat hierbij om de ‘kennelijke kwetsbaarheid van de verdachte’, hetgeen inhoudt dat bij twijfel of een verdachte als

kwetsbaar aangemerkt moet worden er verplicht een raadsman ingeschakeld moet worden. De raadsman legt aan de verdachte uit wat de consequenties zijn van het afstand doen van het recht op bijstand. Hierna beslist de verdachte of hij volhardt in de afwijzing van zijn recht op bijstand door een raadsman. Naast het recht op consultatiebijstand, heeft de verdachte recht op bijstand van een advocaat tijdens het verhoor door de opsporingsambtenaren. Ook met betrekking tot het recht op een raadsman tijdens het verhoor geldt dat de verdachte die lijdt aan een psychische stoornis en ten gevolge daarvan kwetsbaar is, hiervan af kan zien, nadat over de consequenties gesproken is met de raadsman.

Het EHRM heeft bepaald dat rechtsbijstand van cruciale betekenis is voor een eerlijk strafproces en dat elke verdachte rechtsbijstand toekomt. Het contact tussen de raadsman en de verdachte voor het eerste politieverhoor kan als een extra waarborg gezien worden voor een kwetsbare verdachte.

De auditieve of audiovisuele registratie van het verhoor is momenteel geregeld in de ‘Aanwijzing auditief en audiovisueel registreren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten’. Deze aanwijzing van het Openbaar Ministerie wordt aangemerkt als recht in de zin van artikel 79 Wet op de Rechterlijke Organisatie. Door het registreren van verhoren kan het verhoor te allen tijde nageluisterd en/of bekeken worden. Er is in het empirisch onderzoek geen specifieke vraag gesteld die ziet op het auditief of audiovisueel registreren van verhoren. Bij het merendeel van deze zaken zal het verhoor auditief- of audiovisueel geregistreerd zijn omdat deze zaken vallen onder de criteria gesteld in de aanwijzing. Dit betekent dat bij verdachten, die mogelijk lijden aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, het verhoor regelmatig auditief of audiovisueel opgenomen wordt, omdat het een begane delict, een delict betreft waarbij auditieve registratie verplicht is. Echter, niet alle verhoren van een kwetsbare verdachte worden opgenomen. In overweging 13 en artikel 13 van de EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure is bepaald dat bij alle verhoren tijdens het vooronderzoek audiovisuele opnamen gemaakt worden. De reden hiervoor is dat kwetsbare personen niet altijd in staat zijn om de inhoud te begrijpen van de politieverhoren waaraan zij worden onderworpen. De kwetsbare verdachte dient beschermd te worden.

Een verdachte die een delict heeft begaan waarop een gevangenisstraf van vier jaar staat, zal over het algemeen in verzekering worden gesteld en binnen een termijn van drie dagen voorgeleid worden bij de rechter-commissaris. Een aandachtspunt bij een verdachte die mogelijk lijdt aan een psychische stoornis en in een arrestantencel of het huis van bewaring verblijft, is de zorgbehoefte van deze verdachte. De verdachte heeft tijdens de detentie, waaronder ook de voorlopige hechtenis valt, recht op medische zorg en medische bijstand.

Uit het empirisch onderzoek komt naar voren dat slechts enkele verdachten, bij wie het vermoeden is dat ze lijden aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis,

nis van de geestvermogens, een behandeling krijgen of overgeplaatst worden naar een speciale voorziening in het gevangeniswezen. Er is in 30 van de 257 zaken besloten tot een overplaatsing of behandeling in een arrestantencel of huis van bewaring. Bij een overplaatsing is er veelal gekozen voor een interne overplaatsing naar een zorglocatie. De beslissing tot overplaatsing of behandeling wordt over het algemeen genomen door de officier van justitie. Ook het rapport betreffende de Thematische Wetsevaluatie Gedwongen Zorg is kritisch met betrekking tot de praktijk betreffende overplaatsing. De wet biedt verschillende mogelijkheden, maar verdachten worden zelden overgeplaatst of geschorst als een gevolg van de psychische problematiek waaraan zij lijden. Met de invoering van de wetten, Wet forensische zorg en Wet Verplichte geestelijke gezondheidzorg, komt er nog een mogelijkheid bij. Met de invoering van deze wetten wordt het namelijk mogelijk om de voorlopige hechtenis te schorsen met een zorgmachtiging, zodat de verdachte behandeld wordt in een ggz-instelling.

Uit de Europese standaarden komt naar voren dat een verdachte recht heeft op medische bijstand. Dit volgt uit het recht op een eerlijk proces en de EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure benadrukt in overweging en artikel 12 dat kwetsbare personen van wie de vrijheid is ontnomen toegang moeten hebben tot medisch onderzoek en medische bijstand. Ingevolge artikel 14 van de aanbeveling moeten er passende maatregelen genomen worden om te garanderen dat kwetsbare personen aan wie de vrijheid wordt ontnomen toegang hebben tot redelijke voorzieningen, die zijn afgestemd op hun bijzondere behoeften.

Hoofdstuk 7: De gedragsdeskundige rapportage in het voorbereidend onderzoek

Bij een verdachte bij wie vermoed wordt dat deze lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, kunnen één of meer gedragsdeskundige rapportages over de psychische gesteldheid van de verdachte opgesteld worden. In de gedragsdeskundige rapportage kan vastgesteld worden wat, naar de mening van de gedragsdeskundige, de aard is van de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte, de invloed hiervan op het begane delict en in hoeverre er rekening moet worden gehouden met de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens bij de berechting en bestraffing van de verdachte. Het opmaken van meer dan één gedragsdeskundige rapportage is onder andere een vereiste voor het opleggen van de tbs-maatregel of de plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis, aangezien één van de vereisten voor deze maatregelen is dat er minimaal twee gedragsdeskundige rapportages van verschillende disciplines zijn.

Op 1 januari 2010 is de Wet deskundigen in strafzaken in werking getreden. Met de inwerkingtreding van deze wet is de vaste gerechtelijke deskundige vervallen. Het voordeel van het Nederlands Register Gerechtelijke Deskundigen is dat gedragsdeskundigen die in het register zijn opgenomen direct benoemd kunnen worden

door de officier van justitie en de rechter. De officier van justitie kan enkel een gedragsdeskundige benoemen die is opgenomen in het Nederlands Register Gerechtelijk Deskundigen. Het benoemen van een niet-geregistreerde deskundige is voorbehouden aan de rechter-commissaris.

De verdachte kan zelf een gedragsdeskundige inschakelen of dit verzoeken bij de officier van justitie. Op grond van artikel 150a lid 1 Wetboek van Strafvordering is de officier van justitie ook bevoegd om op verzoek van de verdediging een gedragsdeskundige te benoemen voor aanvullend- of tegenonderzoek. De officier van justitie kan een verzoek tot onderzoek weigeren. Na een dergelijke weigering kan de verdachte zich met zijn verzoek wenden tot de rechter-commissaris. De rechter-commissaris kan in zes gevallen een gedragsdeskundige benoemen, te weten: de benoeming van een gedragsdeskundige die niet geregistreerd is in het Nederlands Register Gerechtelijke Deskundigen, bij het verzoek tot het opmaken van een klinische gedragsdeskundige rapportage door het Pieter Baan Centrum, bij een bevel tot plaatsing in het Pieter Baan Centrum, wanneer een gedragsdeskundige onder supervisie rapporteert, als de gedragsdeskundige het waarheidsgehalte van een (getuigen)verklaring toetst en wanneer de officier van justitie een verzoek tot tegenonderzoek afwijst. In deze situaties kan de verdediging zijn verzoek tot de rechter-commissaris richten en is er derhalve ook sprake van een rechter-commissaris benoeming.

Het is voor de procespartijen op elk moment in het voorbereidend onderzoek mogelijk om een gedragsdeskundige rapportage aan te vragen of hiervoor een verzoek of vordering in te dienen bij de rechter-commissaris. Uit het empirisch onderzoek komt naar voren dat door de officier van justitie of de rechter-commissaris/rechter in bijna alle zaken voor de eerste pro-formazitting de beslissing genomen wordt of er een gedragsdeskundige rapportage over de psychische gesteldheid van de verdachte opgemaakt moet worden. De gedragsdeskundige rapportages worden in de meeste gevallen middels ambulant onderzoek opgemaakt. Uit het empirisch onderzoek komt tevens naar voren dat er bij ernstigere delicten frequenter gekozen wordt voor een multidisciplinair onderzoek dan voor een monodisciplinair onderzoek.

Uit de Europese standaarden komt naar voren dat er zorgvuldig om gegaan dient te worden met de privacy van de verdachte, artikel 8 EVRM. Gedurende het opmaken van een gedragsdeskundige rapportage is de inbreuk op de privacy van de verdachte omvangrijk. De psyche van de verdachte wordt onderzocht en deze privacy inbreuk wordt nog groter als de verdachte zeven weken klinisch geobserveerd wordt in het Pieter Baan Centrum. Artikel 8 EVRM bepaalt dat er zorgvuldig omgegaan behoort te worden met de privacy van de verdachte. In lid 2 van dit artikel zijn uitzonderingen genoemd over wanneer de privacy van de verdachte geschonden mag worden. Er mag een inbreuk op de privacy van de verdachte gemaakt worden als dit bij wet voorzien is en in een democratische samenleving noodzakelijk is, in het belang van de nationale veiligheid, de openbare veiligheid of het economisch welzijn van het land, het voorkomen van wanordelijkheden en strafbare feiten, de bescherming van

de gezondheid of de goede zeden of voor de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen. In het geval van het opmaken van een gedragsdeskundige rapportage over de psychische gesteldheid van de verdachte, kan gesteld worden dat er aan de criteria genoemd in artikel 8 EVRM voldaan is. Er is immers sprake van een regeling die bij wet voorzien is, wat noodzakelijk is in een democratische samenleving omdat strafbare feiten voorkomen moeten worden en de rechten van het slachtoffer beschermd moeten worden.

Er is een spanningsveld tussen artikel 8 EVRM en de mogelijkheid om de gedragsdeskundige rapportage te verstrekken aan het slachtoffer. Op grond van artikel 51b Wetboek van Strafvordering kan gesteld worden dat de gedragsdeskundige rapportage aangemerkt wordt als een processtuk. Het slachtoffer kan, na toestemming van de officier van justitie, kennisnemen van processtukken die voor het slachtoffer van belang zijn. In artikel 15 van de EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure is bepaald dat de bevoegde autoriteiten passende maatregelen moeten treffen om de persoonlijke levenssfeer, de persoonlijke integriteit en de persoonsgegevens van kwetsbare personen tijdens de volledige strafprocedure te beschermen. Dit is met inbegrip van de medische gegevens. Bovendien kan gelet op artikel 8 EVRM gesteld worden dat er zorgvuldig omgegaan moet worden met de privacy van de verdachte en dat gelet op de criteria in artikel 8 lid 2 EVRM het discutabel is of de gedragsdeskundige rapportage verstrekt kan worden aan het slachtoffer.

Hoofdstuk 8: De gedragsdeskundige rapportage en de psychisch gestoorde verdachte ter terechtzitting

De procespartijen moeten zich gedurende het onderzoek ter terechtzitting ervan bewust zijn dat een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, kwetsbaar is en dat deze verdachte mogelijk niet in staat is om zijn procedurele rechten uit te oefenen. Verdachten die lijden aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens kunnen immers meer dan gemiddeld openstaan voor (suggestieve) beïnvloeding door derden en de aanwezigheid van een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens verhoogt de kans op valse verklaringen en valse bekentenissen. Bovendien komen er gedurende de inhoudelijke behandeling van de zaak verschillende prikkels en indrukken op de verdachte af. Om de kwetsbaarheid van de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, te compenseren kunnen er extra maatregelen getroffen worden, zoals het sluiten van de deuren. Als artikel 509a Wetboek van Strafvordering van toepassing is, kan er ingevolge artikel 509d lid 1 Wetboek van Strafvordering aangesloten worden bij enkele artikelen uit het jeugdstrafrecht.

Gedurende het onderzoek ter terechtzitting zijn er voldoende wettelijke mogelijkheden voor de officier van justitie en de verdediging om een gedragsdeskundig onderzoek, een aanvullend gedragsdeskundig onderzoek, een klinische opname of een contra-expertise te vorderen of te verzoeken. Als de officier van justitie een vorde-

ring doet, zal de rechter voordat hij een beslissing neemt de verdachte en/of zijn raadsman horen. De raadsman kan op de zitting verzoeken tot het inschakelen van een gedragsdeskundige. De verdediging kan tijdens de terechtzitting een gemotiveerd verzoek doen tot contra-expertise. Middels het recht op contra-expertise heeft de verdediging de mogelijkheid om invloed uit te oefenen op de benoeming van een gedragsdeskundige om de vastgestelde gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte te betwisten.

Uit de jurisprudentie kan geconcludeerd worden dat rechters gebruik mogen maken van eerder opgemaakte gedragsdeskundige rapportages. Vooral bij een weigerende observandus kan dit van belang zijn. Door het gebruik van eerder opgemaakte gedragsdeskundige rapportages is het mogelijk om toch de tbs-maatregel op te leggen bij een verdachte die in het huidige strafproces weigert mee te werken aan het opmaken van een gedragsdeskundige rapportage. Er wordt verschillend gedacht over het meewegen van gedragsdeskundige rapportages die zijn opgemaakt toen de verdachte minderjarig was. Bij het gebruik van eerder opgemaakte gedragsdeskundige rapportages is het wel van belang dat er vastgesteld wordt dat er ten tijde van het begane delict sprake is van een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte, omdat de eerder opgemaakt gedragsdeskundige rapportages vaak van voor de datum van het begane delict zijn. Het feit dat de verdachte een gevaar oplevert voor de maatschappij is niet voldoende om de verdachte de tbs-maatregel op te leggen. Uit de jurisprudentie blijkt dat de rechter bij een verdachte die weigert mee te werken aan gedragsdeskundig onderzoek en bij wie geen eerder opgemaakte gedragsdeskundige rapportages beschikbaar zijn, vaak een hogere gevangenisstraf oplegt ter bescherming van de maatschappij.

Op grond van het empirisch onderzoek kan geconcludeerd worden dat de officier van de justitie en de rechter bij de eis en respectievelijk de oplegging van de straf en/of maatregel op verschillende manieren rekening houden met de kwetsbaarheid en de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte. De officier van justitie eist significant vaker 'tbs met dwangverpleging en een gevangenisstraf' dan de rechter deze straf en maatregel oplegt. De rechter legt in zeven zaken geen 'tbs met dwangverpleging en een gevangenisstraf' op, terwijl de officier van justitie dit wel geëist heeft. De rechter beslist in zes van de zeven zaken tot een 'onvoorwaardelijke gevangenisstraf' en in één van de zeven zaken tot 'vrij-spraak'. De officier van justitie eist ook significant vaker bijzondere voorwaarden bij een straf dan dat de rechter bijzondere voorwaarden oplegt. De rechter legt in de gevallen waarin in de officier van justitie wel bijzondere voorwaarden eist, maar de rechter geen bijzondere voorwaarden oplegt, een onvoorwaardelijke gevangenisstraf of een werkstraf op of spreekt de verdachte vrij. Deze verschillen kunnen komen doordat een rechter de ernst van de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens anders beoordeelt dan de officier van justitie of omdat de rechter de gedragsdeskundige rapportage anders meeweegt. De rechter

houdt bij de motivering van het opleggen van een bepaalde straf en/of maatregel significant vaker rekening met de beveiliging en bescherming van de maatschappij, terwijl de officier van justitie bij de eis significant vaker rekening houdt met het slachtoffer.

Met betrekking tot de gedragsdeskundige rapportage ter terechtzitting zijn de artikelen 5 en 6 EVRM van belang. Uit de jurisprudentie van het EHRM kan worden opgemaakt dat, in het kader van de rechten op 'equality of arms' en 'fair trial', het van belang is dat de verdediging de gedragsdeskundige ter terechtzitting kan ondervragen. Op grond van artikel 6 lid 3 onder d EVRM heeft de verdachte het recht om getuigen op te roepen en te (doen) ondervragen. Het EHRM heeft bepaald dat dit recht niet absoluut is. De verdachte moet een adequate mogelijkheid hebben om een getuige te ondervragen. Dit recht mag niet enkel theoretisch zijn. Op grond van de eisen van een eerlijk proces is het uitgangspunt dat een gedragsdeskundige tijdens het onderzoek ter terechtzitting gehoord wordt en dat het horen van een gedragsdeskundige in beginsel gehonoreerd dient te worden, tenzij het onwenselijk is om de gedragsdeskundige te horen of de rechter goede gronden heeft om het verzoek af te wijzen. De rechter weegt het noodzakelijkheids criterium bij deze afweging mee.

De verdediging is in een aantal zaken van mening dat het opleggen van de tbs-maatregel zonder dat er recente gedragsdeskundige rapportages beschikbaar zijn, in strijd is met artikel 5 EVRM. Het EHRM is hier in de uitspraak in de Hoogerheidezaak duidelijk over. De rechter kan de tbs-maatregel opleggen zonder dat een gedragsdeskundige daartoe adviseert.

Uit de EU-aanbeveling betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure komt naar voren dat er zorgvuldig om gegaan moet worden met de persoonlijke levenssfeer en de medische gegevens van de verdachte. Met betrekking tot het opleggen van een vrijheidsbenemende straf en/of maatregel is het van belang dat de verdachte toegang heeft tot medische bijstand.

Hoofdstuk 9: Conclusie en aanbevelingen

Een adequate herkenning dat een verdachte lijdt aan een psychische stoornis is essentieel. Met de herkenning en erkenning dat de verdachte lijdt aan psychische stoornis, kan er gedurende het strafproces rekening gehouden worden met de kwetsbaarheid van de verdachte en komen specifieke wettelijke regelingen in beeld om deze kwetsbaarheid te compenseren. Als de kwetsbaarheid is herkend en erkend moet er gedurende het gehele strafproces meer alertheid zijn op de kwetsbare positie van de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. De mate van kwetsbaarheid van de verdachte die lijdt aan een psychische stoornis, kan per fase in het strafproces verschillen. De gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens fluctueert en is op een continuüm meer of minder ernstig. Er moet in elke fase opnieuw bekeken

worden in welke mate de verdachte hinder ondervindt van zijn gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, zodat er adequaat gereageerd kan worden.

De overkoepelende conclusie uit dit onderzoek is dat er op verschillende momenten in het strafproces tegemoetgekomen kan worden aan de kwetsbaarheid van een verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. De Nederlandse regelingen worden echter niet te allen tijde adequaat toegepast en in het licht van de Europese standaarden zouden bepaalde Nederlandse regelingen op verschillende punten verbeterd kunnen worden om in voldoende mate tegemoet te komen aan de kwetsbaarheid van de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens. Er zitten voldoende instrumenten in de gereedschapskist, maar deze instrumenten moeten wel gebruikt worden. Bovendien moeten er duidelijke handvatten komen om te bepalen wanneer deze instrumenten gebruikt moeten worden.

Afgesloten wordt met een voorstel voor een nieuw artikel wat ziet op de vervolging en de berechting van procesonbekwame verdachten. Hiermee zouden de artikelen 16 en 509a-d Wetboek van Strafvordering komen te vervallen. Uit dit onderzoek kan geconcludeerd worden dat er nauwelijks gebruik gemaakt wordt van de artikelen 16 en 509a-d Wetboek van Strafvordering. Deze artikelen zijn echter essentieel om de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens een eerlijk proces te garanderen en de kwetsbaarheid van deze verdachte te compenseren. Bovendien is met de huidige wettelijke regelingen te weinig aandacht voor het feit dat de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens van de verdachte op een continuüm meer of minder ernstig kan zijn. Een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens is vaak geen statische aandoening en fluctueert in ernst. Een kwetsbare verdachte kan op het ene vlak of op het ene moment wel procesbekwaam zijn en op het andere vlak of op een ander moment in mindere mate procesbekwaam of mogelijk procesonbekwaam zijn. In het nieuwe artikel wordt benadrukt dat er gedurende de strafprocedure zorgvuldig omgegaan dient te worden met de kwetsbaarheid van de verdachte en dat de mate van kwetsbaarheid van de verdachte in de verschillende fases steeds opnieuw bekeken en heroverwogen moet worden. In het nieuwe artikel worden verscheidene mogelijkheden genoemd om de kwetsbaarheid van de verdachte op adequate wijze te compenseren.

Summary

Chapter 1: Introduction

The relevance of this dissertation's topic can be divided into a societal and a scientific component. The societal cause includes various cases in which a mentally disordered person committed a crime. In a few cases, the mentally disordered person was arrested in a later stadium, whereas there was no reason for prosecuting this person. It seems that criminal laws were used to keep social control after panic in the society due to a crime. Next to this societal reason, the scientific interest for the topic is related to several recent developments concerning vulnerable mentally disordered defendants. First of all, the European Commission declared in 2013 the not-binding recommendation on procedural safeguards for vulnerable persons who are suspected or accused in criminal proceedings. Secondly, the Salduz-judgement led to several recent developments with regard to the lawyer and the interrogation. Third, several developments related to the behavioural experts and the behavioural report have taken place. In 2010, the Experts in Criminal Cases Act (*Wet deskundige in strafzaken*) came into force, which influenced the position of behavioural experts in criminal proceedings. Moreover, three instead of five gradations of liability are currently distinguished and the inquiry pro Justitia was recently changed. Fourth of all, there are two new bills concerning confused persons, that is, the Bill Compulsory mental health care and the Bill forensic care (*wetsvoorstel Verplichte geestelijke gezondheidszorg en wetsvoorstel forensische zorg*). Additionally, in 1989 Haffmans wrote an interesting dissertation, titled: "The prosecution of the mentally disordered offender, manual for jurists concerning questions related to the psychiatry." However, his dissertation only focuses on the prosecution of the mentally disordered offender. Related to mentioned recent developments, the current research takes the entire period into account, from criminal prosecution to the trial in court.

These developments called for rethinking the situation of mentally disordered defendants during criminal proceedings. The following research question was addressed:

On which moments and in which way can the vulnerability of a mentally disordered defendant in the Dutch criminal proceedings be met? Are the regulations and their practical implementations adequate to and consistent with the European Standards?

In order to answer this research question, empirical research was conducted at the public prosecutor's office of Rotterdam from February 2012 till February 2014.

This dissertation was structured as follows. In chapter 2, the concepts of mental disorder and vulnerability are explained as well as a number of important topics during criminal proceedings. The chapters 3, 4, and 5 explore two criminal principles, that is, the expediency principle and the fitness to stand trial (*het opportu-*

niteitsbeginsel en de procesbekwaamheid). Concerning the fitness to stand trial, the articles 16 (chapter 4) and 509a-d (chapter 5) of the Dutch Code of Criminal Procedure were discussed. These criminal principles must be taken into account during criminal proceedings.

Chapters 6, 7 and 8 explore the different phases in criminal proceedings. Chapter 6 considers the questioning and pre-trial detention of a mentally disordered defendant. Chapter 7 discusses the appointment of behavioural experts during the investigation and pre-trial phase, and chapter 8 concerns the behavioural assessment report and the vulnerability of a mentally disordered defendant at the hearing. Chapter three till eight have the same structure and all review the regulations, practice and European standards. Finally, conclusions are drawn and recommendations are made.

Chapter 2: Definition: The vulnerable mentally disordered defendant during criminal proceedings

A mental disorder can be defined in various ways. Many definitions include that the person and/or his environment are subjectively or objectively impaired by the mental disorder in one or more aspects of daily life. The current research specifically focuses on mentally disordered persons who committed a crime.

It is important that a mental disorder is adequately recognized, as the mentally disordered defendant is vulnerable. Literature shows that a vulnerable defendant encounters, more than an average defendant, the risk of cognitive and emotional damage due to external influences. Moreover, vulnerable defendants may be more sensitive to suggestive influences by third parties. When a defendant is vulnerable but not acknowledged like that, it carries the risk that a defendant's statements are (unconsciously) influenced.

In case of a mentally disordered defendant, there will frequently be appointed one or more judicial behavioural experts, in order to assess and report on a defendant. The description of the relationship between the disorder and the consequences is essential in a behavioural assessment report. In that specific section, the behavioural expert should make clear to what extent and how the disorder contributed to the committed crime. This description is important for the prosecution of the mentally disordered defendant. However, the public prosecutor can deduct the mentally disordered defendant through The Psychiatric Hospitals Act (*Wet Bopz*). The regulations in the Dutch Criminal Code, the Dutch Code of Criminal Procedure, and The Psychiatric Hospitals Act can coincide. However, in both acts no attention has been paid to the concurrence of these acts, although concurrence of acts can imply that two authorisations by the courts can coincide at the same time. The Dutch Supreme Court declared the priority of criminal regulations above the civil law claim of The Psychiatric Hospitals Act.

Chapter 3: The indictment of a mentally disordered defendant

The prosecution of a mentally disordered defendant is not always necessary. The Dutch criminal legislation is based on the expediency principle. This principle holds that the public prosecutor can decide whether to prosecute a defendant or not. The indictment of the public prosecutor is more important in case of a mentally disordered defendant than a 'normal' defendant, as a mentally disordered defendant is vulnerable and needs care.

After the arrest of a mentally disordered defendant, the public prosecutor can make the decision to prosecute a defendant or to conclude a defendant through The Psychiatric Hospitals Act.

However, the empirical research shows that the public prosecutor has never made the decision to expedite a defendant through The Psychiatric Hospitals Act in all 257 cases. This was even not decided concerning cases in which a defendant was already known by health care services. Furthermore, findings from the empirical research indicate that the severity of the criminal offence was the most important factor for the public prosecutor when deciding on prosecuting a mentally disordered defendant or expediting him through The Psychiatric Hospitals Act. The decision of the public prosecutor to expedite a defendant through The Psychiatric Hospitals Act can have a strain relation with the security and protection of the society, the future protection, the thoughts of revenge, and the interests of the victim of the crime. In this case, a mentally disordered defendant will not be punished for his acts, but will be accommodated in a (psychiatric) institution. Moreover, the legal protection of a defendant can be under scrutiny as a defendant, just like every citizen, has the right to participate in criminal proceedings.

The Bill Compulsory mental health care and the Bill forensic care will change the current legislation and cancel The Psychiatric Hospitals Act. Due to these two new acts, it will be possible to choose for obligatory care during every phase in criminal proceedings. This will lead to more flexibility, as decisions at the beginning of the procedure can be reconsidered and decisions can be made in later stages.

However, the Dutch criminal law as well as the European Convention of Human Rights and the European recommendation on procedural safeguards for vulnerable persons who are suspected or accused in criminal proceedings are of importance. Article 3 of the European Convention of Human Rights concerns the necessity of protecting the rights of others and can justify an intervention under pressure, which is often about a 'medical necessity'. Article 5 of the European Convention of Human Rights is of importance in case of compulsory admissions of psychiatric patients. The mental disorder must be determined with an objective medical expertise by a competent national authority. Articles 3 and 5 of the European Convention of Human Rights declared that treatment of a defendant can be necessary to protect the rights of both the delinquent and others. The European recommendation on

procedural safeguards for vulnerable persons who are suspected or accused in criminal proceedings indicated that the principle of non-discrimination is of importance. Overall, it can be concluded from article 5 and 6 that vulnerable defendants should not be subject to any discrimination under national law in the exercise of the procedural rights and that the procedural rights granted to vulnerable persons should be respected throughout the entire period of criminal proceedings, while taking into account the nature and severity of their vulnerability.

The decision at the beginning of the criminal proceedings concerning prosecuting or expediting a mentally disordered defendant through The Psychiatric Hospitals Act of the criminal proceedings between prosecuting or to expediting a mentally disordered defendant through The Psychiatric Hospitals Act is important determines the further process of the criminal case.

Chapter 4: The fitness to stand trial

The Dutch criminal law meets the vulnerability of a mentally disordered defendant who will be prosecuted by offering the possibility to suspend the criminal proceedings. Article 16 of the Dutch Code of Criminal Procedure states that a mentally disordered defendant needs to understand the meaning of his criminal proceedings. When the criminal proceedings is suspended, the mentally disordered defendant will get a treatment for the mental disorder, which will be focused on his fitness to stand trial. After a successful treatment, suspension will be stopped and the criminal proceedings will continue.

However, from practice it can be concluded that article 16 of the Dutch Code of Criminal Procedure is hardly applied. Only in one of the 257 cases of the empirical research the fitness to stand trial of a defendant was considered and in none of them the criminal proceedings was suspended. The results of the empirical research match with the jurisdiction. In the literature, there is discussion about the field of application of article 16 of the Dutch Code of Criminal Procedure. This article can be explained 'wide' or 'tight'. The 'wide' explanation is that article 16 of the Dutch Code of Criminal Procedure can be applied to all mentally disordered defendants who are not able to understand their prosecution due to their mental illness. It is not important at which moment the mental disorder started. In contrast, for the 'tight' explanation the exact starting time of the mental disorder plays a crucial role. This 'tight' view is that article 16 of the Dutch Code of Criminal Procedure can only be used when the mental disorder has started after the criminal offence. The criminal jurisdiction cannot provide a solution in this discussion. Both in different criminal cases and even within one criminal case, different conclusions have been drawn concerning the application of Article 16 of the Dutch Code of Criminal Procedure.

Article 6 of the European Convention of Human Rights defines the right of a fair trial, including the rights of effective protection and effective participation. These

rights are further explained in the jurisdiction of the European Court of Human Rights. The European Court of Human Rights mentions that effective participation and protection include that a defendant can follow the criminal proceedings, that a defendant must be able to understand the general tenor of the criminal proceedings and that a defendant needs to understand which punishment he can possibly get. The European recommendation on procedural safeguards for vulnerable persons who are suspected or accused in criminal proceedings considers a defendant to be vulnerable when the mental illness or cognitive disorder hinders a defendant to understand and effectively participate in the criminal proceedings. This is consistent with the jurisdiction of the European Court of Human Rights concerning effective participation as a result of a fair trial.

Article 16 of the Dutch Code of Criminal Procedure is formulated in a less wide way. Article 16 of the Dutch Code of Criminal Procedure only notifies the importance of understanding the criminal proceedings whereas it is not about the active participation of a defendant during the criminal proceedings with respect to the execution of his procedural rights.

Chapter 5: A mentally disordered defendant during criminal proceedings

Articles 509a-d of the Dutch Code of Criminal Procedure describe that, in case of a presumption that a defendant might be mentally ill and consequently is not capable of taking care of his interest, a judge can pronounce a defendant to be mentally disordered and has the opportunity to add a lawyer. This lawyer takes care of the defendant's interest and makes decisions for a defendant, even when a defendant does not want a lawyer.

The empirical research shows that the articles 509a-d of the Dutch Code of Criminal Procedure have not been applied in any of the 257 cases. The jurisdiction shows a more balanced view. Different parties in criminal cases regularly request the application of the articles 509a-d of the Dutch Code of Criminal Procedure. This request is often made before the substantive part of the criminal proceedings. The judge does not explain the decision of adjudication of the articles 509a-d of the Dutch Code of Criminal Procedure. However, the judge does explain the decision in case of rejection of these articles. In case of both adjudication and rejection of these articles, the judge takes into account the assessment reports of behavioural experts and the substantive part of the criminal proceedings.

Concerning the concurrence of the articles 509a-d of the Dutch Code of Criminal Procedure, article 6 of the European Convention of Human Rights is of importance. Article 6 clause 3 sub c declares that every defendant has the right to defend himself in person or through legal assistance. An essential aspect of the right of a fair trial is the right of effective participation in the criminal proceedings. The European Court of Human Rights has decided that obliged legal assistance can be allowed in specific parts of the criminal proceedings, and that the judge must ensure

that a lawyer can have a good defence. Good legal assistance can be considered more important than a defendant's right to defend himself or to choose a lawyer. Also, the European Court of Human Rights has decided that the presence of a skilled and experienced lawyer is not always enough to satisfy the requirements of the right of a fair trial. The judge has an active role and should make sure that a defendant is able to defend his interests or that his interests are properly served by a lawyer.

The European recommendation on procedural safeguards for vulnerable persons who are suspected or accused in criminal proceedings determines in article 11 that a vulnerable defendant should not back off from the right to access a lawyer, in order to warrant a fair trial. In article 3 of this recommendation it is declared that a vulnerable defendant must be assisted in the execution of his procedural rights, while taking into account the defendant's capacity to understand the procedure and to participate effectively. In consideration 7 of this recommendation it is established that a defendant or his lawyer should have the right to challenge the assessment of the defendant's potential vulnerability, which is not in line with article 509a of the Dutch Code of Criminal Procedure. There is no legal remedy against the decision of the judge that a defendant is mentally disordered and consequently cannot take care of his interests, article 509b clause 2 of the Dutch Code of Criminal Procedure.

Chapter 6: The questioning and pre-trial detention of a mentally disordered defendant

On March 1 2017, two acts came into force. These two acts regulate the right of access to a lawyer in criminal proceedings, both before and during the questioning of a defendant. On June 30 2009, the Dutch Supreme Court decided – after the Salduz judgement – that a defendant has the right to access a lawyer before the first questioning. So, these arrangements were actually already applied in practice. In 2015, the Dutch Supreme Court decided that, from March 1 2016 onwards, a defendant would have the right for assistance of a lawyer during the questioning by criminal investigators. A defendant must be informed about this right and be given the opportunity to consult a lawyer before the first questioning, otherwise article 6 of the European Convention of Human Rights will be violated. Dutch regulations address the vulnerability of a mentally disordered defendant, by indicating that a vulnerable defendant cannot renounce the right to consult a lawyer before the first questioning. This regulation considers 'the apparent vulnerability of a defendant'. At the same time, a defendant has the right for assistance of a lawyer during the questioning. A mentally disordered defendant can give up these rights, after discussing the consequences with his lawyer. The European Court of Human Rights has determined that legal assistance of a lawyer is crucial for a fair trial. Every defendant has the right to access a lawyer. An additional guarantee for a vulnerable defendant is contact between a defendant and a lawyer before the first questioning.

The auditory or audio-visually recording of the questioning is arranged in 'The instruction concerning auditory and audio-visually recording of the questioning of

declarants, witnesses and defendants' (*Aanwijzing auditief en audiovisueel registreren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten*). It is stated that any questioning of vulnerable persons during the pre-trial investigation phase should be audio-visually recorded. The auditory or audio-visually recording of the questioning is important, as this makes it possible to control for possible malversations. In our empirical research, no specific question was included related to the auditory or audio-visually recording of the questioning. Most probably the questioning was auditory or audio-visually recorded in the majority of these cases, as those cases matched the criteria. In many cases, the questioning of a (possibly) mentally disordered defendant is auditory or audio-visually recorded as this is obliged. However, not all questionings of mentally disordered defendants are auditory or audio-visually recorded. The European recommendation on procedural safeguard for vulnerable persons who are suspected or accused in criminal proceedings requires in article 13 that any questioning of the vulnerable persons during the pre-trial investigation phase should be audio-visually recorded. The reason for this article is that vulnerable defendants should be protected, as they are not always able to understand the contents of the questioning by criminal investigators.

It is important to take into account the need of care by a mentally disordered defendant who is in custody or pre-trial detention. A mentally disordered defendant has the right to medical assistance and medical care throughout criminal proceedings. The empirical study reveals that only a few mentally disordered defendants are being treated or transferred to a special facility during the custody or pre-trial detention. In 30 of the 257 cases it was decided to treat or transfer the mentally disordered defendant to a special facility. In the case of such a transfer, an internal transfer was often chosen above a care location in the remand centre. The public prosecutor often makes the decision of a transfer.

The Bill Compulsory mental health care and the Bill forensic care will change the current legislation, by providing new possibilities. The custody or pre-trial detention could be suspended with a care warrant, which ensures the treatment of a defendant in a mental health institution.

Article 6 of the European Convention of Human Rights, the right for a fair trial, also implies the right of medical assistance. The European recommendation on procedural safeguard for vulnerable persons who are suspected or accused in criminal proceedings emphasizes this aspect in article 12. In accordance with article 14 of the European recommendation, appropriate arrangements should be made to ensure access to reasonable accommodations for vulnerable defendants, while taking into account their particular needs.

Chapter 7: The appointment of behavioural experts during the investigation and pre-trial phase

Behavioural experts can be appointed to make one or more assessment reports about a mentally disordered defendant. Assessment report includes, among others, the behavioural expert's opinion concerning the nature and diagnose of the mental disorder, the consequences of the mental disorder for the committed crime, a risk analysis, and to what extent the mental disorder should be taken into account when prosecuting the defendant. The law explicitly requires two advices by different behavioural experts, in order to admit a defendant to a psychiatric hospital or to demand detention under hospital orders (*de tbs-maatregel*). It is also required that these arrangements are only imposed in case the defendant's mental disorder can be considered as dangerous.

On January 1 2010 the Experts in Criminal Cases Act came into force. With this Act, the national public register of judicial behavioural experts was introduced. The public prosecutor is permitted to appoint behavioural experts who are registered in the national public register of judicial behavioural experts. The examining magistrate also has the possibility to appoint behavioural experts who are not registered in the national public register of judicial behavioural experts. A defendant and his lawyer can be appointed to a behavioural expert or request the public prosecutor to appoint a behavioural expert. The public prosecutor can refuse this request, and subsequently a defendant and his lawyer can request the examining magistrate to appoint a behavioural expert.

The examining magistrate may also appoint behavioural experts, and in this regard has much power in criminal proceedings. The examining magistrate can initiate the appointment of behavioural experts himself.

The parties in the criminal case can ask for a behavioural assessment report at any moment during the pre-trial investigation phase. Empirical research shows that the public prosecutor and the examining magistrate makes the decision to appoint a behavioural expert before the first pro-forma trial.

Article 8 of the European Convention of Human Rights defines the right to respect the defendant's private and family life. During the assessment by a behavioural expert, the privacy of the defendant is enormously violated. This calls for a careful handling of the defendant's privacy. Clause 2 of article 8 explains the exceptions of this respect for defendant's private and family life; it is possible to violate the privacy in case this is in accordance with the law and necessary within a democratic society, when it is of interest for national security, public safety or the economic well-being of the country, in case of prevention of crimes, for the protection of health or morals, or for the protection of the rights and freedoms of others. The assessment report of a behavioural expert complies with this requirements, as it is in accor-

dance with the law and necessary in a democratic society to avoid criminal offences and to protect the victim's rights.

There is some tension between article 8 of the European Convention of Human Rights and the possibility to hand over the report of the behavioural expert to the victim. Article 51b of the Dutch Code of Criminal Procedure appoints the report by the behavioural expert as part of the case file. After permission by the public prosecutor, the victim can access the contents of the case file. In article 15 of the European recommendation on procedural safeguard for vulnerable persons who are suspected or accused in criminal proceedings it is decided that the authorities should take appropriate actions to protect the privacy, personal integrity, and personal data of vulnerable defendant, including medical data, throughout the criminal proceedings. Moreover, based on the criteria in article 8 clause 2 of the European Convention of Human Rights concerning the privacy of the defendant, there can be discussion about the possibility to hand over the defendant's behavioural assessment report to the victim.

Chapter 8: The behavioural assessment report and the vulnerability of a mentally disordered defendant at the hearing

It is important to pay attention to the vulnerability of a mentally disordered defendant at the hearing, as mentally disordered defendant is possibly not capable to exert his procedural rights. A mentally disordered defendant can, more than an average defendant, be influenced by third parties and the presence of the mental disorder increases the chance of false statements and false confessions. Furthermore, during the criminal proceedings a defendant can receive various incentives and impressions. Different arrangements can be made to compensate the mental disorder of a defendant, such as closing the doors during the questioning. In case article 509a of the Dutch Code of Criminal Procedure is applicable, it is possible to connect to some articles of the juvenile criminal law, in accordance with article 509d lid 1 of the Dutch Code of Criminal Procedure.

The court can appoint behavioural experts on his own initiative or after a request by the public prosecutor or a defendant and his lawyer. The court himself never appoints behavioural experts, but instead refers the case to the examining magistrate or hands over the relevant documents to the public prosecutor.

The jurisdiction makes clear that the court can use the assessments reports that are made by behavioural experts before the committed crime. This is especially important in case of a defendant who refuses to cooperate, because by using the reports that are made before the committed crime, a defendant can be sentenced to detention under hospital orders. When these assessment reports that are made before the committed crime are used, it is important that a defendant was already mentally disordered during the committed crime. A potential risk of re-offending or being dangerous for the society is not enough to sentence a defendant to detention under

hospital orders. The jurisdiction indicates that the judge often imposes a higher prison sentence to protect the society, in case of a defendant who refuses to cooperate for the behavioural assessment and who does not already have such a behavioural report.

Articles 5 and 6 of the European Convention of Human Rights are important concerning the report of the behavioural expert during the trial in court. The European Court of Human Rights declares that, in the context of the rights of ‘equality of arms’ and ‘fair trial’, the defending party has the opportunity to interrogate the behavioural expert. Based on article 6 clause 3 under d of the European Convention of Human Rights, there needs to be an adequate and proper opportunity for a defendant to appeal and to interrogate a witness. This right is not only theoretical or illusory and must be practical and effective.

In some cases, the defending party’s opinion is that the sentence to detention under hospital orders is not justified without recent reports of the behavioural experts and that sentencing is article 5 of the European Convention of Human Rights. The European Court of Human Rights makes clear that the judge can impose a sentence to detention under hospital orders when there are no recent reports of the behavioural experts, when still can be diagnosed that a defendant has a mental disorder.

The European recommendation on procedural safeguard for vulnerable persons who are suspected or accused in criminal proceedings mentions that the privacy, personal integrity and personal data of vulnerable defendants, including medical data, must be protected and that a vulnerable defendant should have access to medical assistance.

Chapter 9: Conclusions and recommendations

A mentally disordered defendant should be adequately recognized and identified as such. With this recognition and identification of a mental disorder, it is possible to pay attention to the vulnerability of this defendant, resulting in specific legislations to compensate this vulnerability. During the criminal proceedings the parties in the case need to pay attention to the vulnerability of a defendant. The severity of the defendant’s vulnerability fluctuates during the criminal proceedings. At each phase of the criminal proceedings, it must be reconsidered to what extent the mental disorder serves as an obstacle for the defendant.

The overall conclusion is that there are several arrangements to compensate the vulnerability of a mentally disordered defendant during different phases in the criminal proceedings. However, the Dutch legislations are not always used adequately and, considering the European standards, some Dutch legislations need to be adjusted in order to adequately respond to the vulnerability of a mentally disordered defendant. Actually, there is enough equipment available to compensate a mentally disordered defendant in the right way, but these instruments must be used.

Furthermore, clear guidelines are needed indicating in which situations and during which phases of the criminal proceedings specific instruments can be useful.

As a result of these points of reference, a new article has been formulated, which considers the defendant's fitness to stand trial during the prosecution and trial phases. With this new article, the articles 16 and 509a-d of the Dutch Code of Criminal Procedure are being cancelled. Although this research shows that those articles are hardly utilized, these articles are essential to ensure a fair trial for a mentally disordered defendant and to compensate for the vulnerability of this defendant. With the current legislation, there is also too little attention to the fact that the defendant's mental disorder can be more or less severe on a continuum. The mental disorder is not static and can fluctuate over time. Therefore, it differs regarding the contents as well as from moment to moment to what extent the defendant is fit to stand trial.

The new article emphasises to take care of the defendant's vulnerability, and that the severity of this vulnerability can change during the criminal proceedings. The vulnerability of a defendant must be constantly reconsidered during the different phases of the criminal proceedings. Moreover, the new article provides various possibilities to adequately compensate a defendant's vulnerability.

Literatuur

A

Van der Aa & Groenhuijsen (2012)

S. van der Aa & M.S. Groenhuijsen, 'Slachtofferrechten in het strafproces: drie stapjes naar voren en een stapje terug?' *Ars Aequi*, 2012, 9.

Anderson (2008)

M. Anderson, 'Law enforcement cooperation in the EU and fundamental rights protection', in M. Martin, *Crime, rights and the EU: The future of police and judicial cooperation*, Londen: Justice.

B

Bal & Koenraadt (2004)

P. Bal & F.A.M.M. Koenraadt, *Het psychisch onvermogen terecht te staan. Waarborg of belemmering van het recht op een eerlijk proces*, Den Haag: BJU 2004.

Barkhuysen (2004)

T. Barkhuysen, *Het EVRM als integraal onderdeel van het Nederlandse bestuursrecht*, Preadvies VAR 2004, VAR-reeks, 132, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers, 2004.

Beaujean (2010)

R.G.A. Beaujean, 'Schorsing van de vervolging' in P.C. Vegter, A.M. van Woensel, P.A.M. Mevis & J. Boksem (red.), *Handboek Strafzaken*, Deventer: Kluwer 2010.

Beccaria (1764)

C.B. de Beccaria, *Dei delitte e delle pene* (1764); Ned. Uitgave: *Over misdaden en straffen*, Zwolle/Antwerpen: Kluwer/Tjeenk Willink 1982.

Van Bemmelen (1957)

J.M. van Bemmelen, *Leerboek van het Nederlandse Strafprocesrecht*, 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1957.

Van Bemmelen (1986)

J.M. van Bemmelen, *Ons strafrecht, algemeen deel, het materiële strafrecht*, 9^e druk, bewerkt door Th. W. van Veen, Alphen aan den Rijn 1986.

Van Bemmelen & Van Wiersma (1956)

J.M. van Bemmelen & D. van Wiersma, 'De psychiater in het rechtsgeding', in E.A.D.E. Carp, *Gerechtelijke psychiatrie*, Amsterdam 1956.

Beukers (2005)

M. Beukers, 'Gedragdeskundige rapportage in strafzaken. Waar liggen de grenzen?' *Strafblad* 2005, 488-511.

Beukers (2008)

M. M. Beukers, 'De psychische stoornis in het strafrecht', in B.A. Blansjaar, M.M. Beuker & W.F.J.M. van Kordelaar, *Stoornis en delict, handboek psychiatrische en psychologische rapportage in strafzaken*, De Tijdstroom, Utrecht, 2008.

Bijlsma (2016)

J. Bijlsma, *Stoornis en strafuitsluiting. Op zoek naar een toetsingskader voor ontorekeningsvatbaarheid*, Wolf Legal Publishers, Oisterwijk, 2016.

Van Binsbergen (1949)

W.C. van Binsbergen, *Algemeen Karakter van het crimineel wetboek voor het Koninkrijk Holland* (dissertatie Utrecht), Utrecht: Boekhandel H. de Vroede, 1949.

Blankman (2007)

K. Blankman, 'Psychiatrie en burgerlijk recht: beschermingsmaatregelen voor meerderjarige wilsonbekwamen', in B.C.M. Raes & F.A.M. Bakker (red.), *De psychiatrie in het Nederlandse recht*, Deventer: Kluwer 2007.

Blok & Besier (1925)

A.J. Blok & L.Ch. Besier, *Het Nederlandsche strafproces I*, Haarlem: H.D. Tjeenk Willink & Zoon, 1925.

Blok & Besier (1926)

A.J. Blok & L. Ch. Besier, *Het Nederlands strafproces, deel III*, Haarlem: H.D. Tjeenk Willink & zoon 1926.

Bosch (1965)

A.G. Bosch, *Het ontstaan van het wetboek van strafrecht*, Zwolle 1965.

Bosch (2008)

A.G. Bosch, *De ontwikkeling van het strafrecht in Nederland van 1795 tot heden*, Ars Aequi Libri, Nijmegen 2008, 5de druk.

De Bosch Kemper (1840)

J. de Bosch Kemper, *Wetboek van Strafvordering*, deel drie, Amsterdam, 1840.

Brand (2005)

E.F.J.M. Brand, *Onderzoeksrapport PIJ-Dossiers 2003C: Predictieve validiteit van de FPJ-lijst*, Den Haag: DJI, 2005.

Brants e.a. (2003)

C.H. Brants, P.A.M. Mevis, E. Prakken & J.M. Reijntjes, 'Op zoek naar grondslagen' in C.H. Brants, P.A.M. Mevis, E. Prakken & J.M. Reijntjes (red.), *Op zoek naar grondslagen, Strafvordering 2001 ter discussie*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2003.

Burton, Evans & Sanders (2006)

M. Burton, R. Evans & A. Sanders, *Are special measures for vulnerable and intimidated witnesses working? Evidence from the Criminal Justice Agencies. Online Report 01/06*, London: Home Office 2006.

Buruma (2009)

Y. Buruma, 'Betrouwbaar bewijs', *DD* 2009, 23.

C

Cape e.a. (2007)

E. Cape, J. Hodgson, T. Prakken & T. Spronken, *Suspects in Europe, procedural rights at the investigative stage of the criminal process in the European Union*, Antwerpen-Oxford, Intersentia, 2007.

Cleiren & Nijboer (2007)

C.P.M. Cleiren & J.F. Nijboer, *Strafrecht, Tekst en Commentaar*, Deventer: Kluwer 2007.

Cleiren & Nijboer (2012)

C.P.M. Cleiren & J.F. Nijboer, *Strafrecht, Tekst en Commentaar*, Deventer: Kluwer 2012.

Cleiren & Verpalen (2012)

C.P.M. Cleiren & M.J.M. Verpalen (red.), *Het Wetboek van Strafvordering, Tekst & Commentaar*, Deventer: Kluwer 2012.

Commissie Hoekstra (2015)

Commissie Hoekstra *Rapport: Strafrechtelijke beslissingen Openbaar Ministerie naar aanleiding van de zaak Bart van U*. 25 juni 2015.

Commissie Mulder (1983)

Commissie Mulder, *Rapport van de commissie Psychiatrische/Therapeutische Voorzieningen Gevangeniswezen*, 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij 1983.

Corstens (2005)

G. J. M. Corstens, 'Artikel 12 Sv als laatste strohalm', in: A.H.E.C Joordans, P.A.M. Mevis & J. Woresthofers (red.), *Praktisch strafrecht*, liber amicorum Prof. Mr. J. Reijntjes, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2005.

Corstens & Borgers (2014)

G.J.M. Corstens, *Het Nederlandse strafprocesrecht*, bewerkt door M.J. Borgers, Deventer Kluwer, 2014, 8de druk.

Crombag, Van Koppen & Wagenaar (2005)

H.F.M. Crombag, P.J. van Koppen & W.A. Wagenaar, *Dubieuze zaken: De psychologie van strafrechtelijk bewijs* (derde druk), Amsterdam: Olympus 2005.

Currier, Holland & Neijmeyer (2006)

J.M. Currier, J.M. Holland & R.A. Neimeyer, *Sense-making, grief and the experience of violent loss: Toward a mediational model*, *Death Studies* (30), 2006-5.

D

Van Daele (2000)

D. van Daele, *Het openbaar ministerie en de afhandeling van strafzaken in Duitsland*, Universitaire Pers Leuven, Leuven 2000.

Derde evaluatiecommissie van de Wet Bopz (2007)

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Derde evaluatiecommissie van de Wet Bopz 2007, Rapport 1. *Voortschrijdende inzichten*, Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

Dijkers (2003)

W.J.A.M. Dijkers, *Doen en laten in de Bopz machtigingsprocedure, een onderzoek naar juridische posities*, Den Haag: Koninklijke Vermande, 2003.

Dijkers & Widdershoven (2002)

W.J.A.M. Dijkers & T.P.J.C. Widdershoven, *De Wet Bopz, artikelsgewijs commentaar*, Den Haag: Koninklijke Vermande 2002.

DJI (2011)

Dienst Justitiële Inrichtingen, Ministerie van Veiligheid en Justitie, *Borging onafhankelijk deskundigenoordeel, analyse en algemene bepalingen*, 18 april 2011.

Donner (1994)

J.P.H. Donner, *Het functioneren van het Openbaar Ministerie binnen de rechtshandhaving: rapport van de Commissie Openbaar Ministerie*, Den Haag: Ministerie van Justitie 1994.

Van den Dool (2013)

P. van den Dool, 'Waxinelichtwerper zit tijdens inhuldiging vast. Vier vragen over Erwin L.', NRC, 26 april 2013.

Drenth (1938)

J.H. Drenth, *Bijdrage tot de kennis der historische ontwikkeling van het accusatoire tot het inquisitoire strafproces*, Amsterdam: Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij, 1938.

E

Van Eck (1962)

D. van Eck, 'Wet en rechtspraak ten aanzien van psychisch gestoorde delinquenten', *TvS* 1962.

Enschedé (1964)

Ch.J. Enschedé, *Dienen de strafrechtelijke bepalingen betreffende psychisch gestoorde te worden gewijzigd?*, HNJV 1964.

Enschedé (1983)

Ch.J. Enschedé, *Strafrecht en Strafvordering, in Nederlands recht in Kort Bestek*, onder red. van A. Komen, 6e herziende druk, Deventer 1983.

Enschedé (2002)

Ch.J. Enschedé, *Beginselen van Strafrecht*, Deventer: Kluwer 2002.

Van Esch (2012)

C.M. van Esch, *Gedragdeskundigen in strafzaken*, Van Gorcum, 2012.

Europese Commissie (2003)

Groenboek van de Commissie, Procedurele waarborgen voor verdachten in strafzaken in de gehele Europese Unie. COM (2003), 75 definitief, 19.02.2003, 15.

Europese Commissie (2004)

Voorstel van een kaderbesluit van de raad over bepaalde procedurele rechten in strafprocedures binnen de gehele Europese Unie. COM (2004) 328 definitief, 28.04.2004.

Europese Commissie (2011)

Versterking van het wederzijds vertrouwen in de Europese Rechtsruimte – Een groenboek over de toepassing van EU-strafwetgeving op het gebied van detentie. COM(2011) 327 definitief, 14.06.2011.

Europese Commissie (2013)

Aanbeveling van de Europese Commissie van 27 November 2013 betreffende procedurele waarborgen voor kwetsbare personen die verdachte of beklaagde zijn in een strafprocedure. OJ C 378/8, 24.12.2013.

F

Fijnaut (1986)

C. Fijnaut, *Verleden, heden en toekomst van de geïntegreerde strafrechtswetenschap*, rede EUR, Arnhem-Antwerpen, 1986.

Follette. Davis & Leo (2007)

W.C. Follette, D. Davis & R.A. Leo, 'Mental health status and vulnerability to police interrogation tactics', *Criminal Justice* 2007, 22(3).

Foqué & 't Hart (1990)

R. Foqué & A.C. 't Hart, *Instrumentaliteit en rechtsbescherming, Grondslagen van een strafrechtelijke waardendiscussie*, Arnhem: Gouda Quint, Antwerpen: Kluwer Rechtswetenschappen, 1990.

Foqué (1999)

R. Foqué, 'Het rechtsbedrijf: Een metafoor op drift?' in: M.A.V. Klein-Meijer, B.A.M. van Stokkom, & P.B.A. ter Veer (red.), *Honderd jaar strafrecht, Justitiële verkenningen*, nr. 9, Den Haag: WODC/Ministerie van Justitie / Kluwer 1999.

Franken (2004)

A.A. Franken, 'Kennismaking van stukken: naar Straatsburg en terug', in: A.H. Klip, A.L. Smeulers en M.W. Wolleswinkel (red.), *KriTies* (bundel Prakken), Kluwer, Deventer 2004.

Franken (2004a)

A.A. Franken, *Voor de vorm*, Oratie Utrecht, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2004.

Franken (2008)

A.A. Franken, 'De vergeten verdachte', *DD* 2008, 41.

Franken (2010)

A.A. Franken, 'Regels voor het strafdossier', *DD* 2010, 24.

G

Geelhoed (2013)

W. Geelhoed, *Het opportuniteitsbeginsel en het recht van de Europese Unie, een onderzoek naar de betekenis van strafvorderlijke beleidsvrijheid in de geëuropeïseerde rechtsorde*, Deventer: Kluwer, 2013.

Gezondheidsraad (2004)

Gezondheidsraad, *Omstreden herinnering*, 27 januari 2004, I-1721/IG/sl/681-N.

Giel (1990)

R. Giel, *Waarom een psychiatrische diagnose? Een beknopte inleiding in het medische model en in andere modellen*, Alphen aan den Rijn: Samson Stafleu 1990.

Glas (2011)

G. Glas, 'Wat is psychiatrische ziekte?' In D.A.J.P. Denys, G. Meynen (red), *Handboek psychiatrie en filosofie*, de Tijdstroom, 2011.

Groenhuijsen & Van der Landen (1990)

M. Groenhuijsen & D. van der Landen, *De moderne richting in het strafrecht: Theorie, praktijk, latere ontwikkelingen en actuele betekenis*, 1990 Arnhem: Gouda Quint.

Groenhuijsen (2008)

M.S. Groenhuijsen, 'Slachtoffers van misdrijven in het recht en in de victimologie. Verslag van een intellectuele zoektocht', *DD* 2008, 10.

Groenhuijsen (2008a)

M.S. Groenhuijsen, 'Strafrechtelijk stromenland in 2008', *DD* 2008, 77.

Gudjonsson (2003)

G.H. Gudjonsson, *The Psychology of Interrogations and Confessions: a Handbook*, Chichester: Wiley 2003.

Gudjonsson (2010)

G.H. Gudjonsson, 'Psychological vulnerabilities during police interviews. Why are they important?', *Legal and Criminological Psychology*, 15, 2010.

H

Haffmans (1981)

Ch. Haffmans, 'Krankzinnig als juridisch begrip', *DD* 1981.

Haffmans (1989)

Ch. Haffmans, *De berechting van de psychisch gestoorde delinquent, handleiding voor juristen bij vraagstukken op het raakvlak van strafrecht en psychiatrie*, Gouda Quint, Arnhem, 1989.

Van Hamel (1912)

G.A. van Hamel, 'Koning Lodewijk en het Crimineel Wetboek van 1809', in: G.A. van Hamel, *Verspreide opstellen, deel I, 1870-1912*, Leiden: E.J. Brill.

Van Hamel (1927)

G.A. Van Hamel, *Inleiding tot de studie van het Nederlandsche Strafrecht*, Haarlem/'s-Gravenhage 1927.

't Hart (1994)

A.C. 't Hart, *Openbaar Ministerie en rechtshandhaving*, Arnhem: Gouda Quint 1994.

Haverkate (2009)

G.C. Haverkate, ; De wet deskundige in strafzaken', *Expertise en Recht* 2009-1.

Hazenwinkel-Suringa (1987)

D. Hazenwinkel-Suringa, *Inleiding tot de studie van het Nederlandse strafrecht*, bewerkt door J. Remmelink, 10^e herziende druk, Alphen aan den Rijn, 1987.

Heanen (2015)

M. Heanen, 'Els borst kwam door messteken om het leven', NRC, 01 september 2015.

Hengelveld & Koerselman (2010)

M.W. Hengelveld & F. Koerselman, 'Psychopathologie', in M.W. Hengelveld & A.J.L.M. van Balkom (red), onder mede redactie van C. van Heeringen & B.G.C. Sabbe, *Leerboek Psychiatrie*, De Tijdstroom, Utrecht, 2010, 2de druk.

Hielkema (1996)

J. Hielkema, *Deskundigen in Nederlandse strafzaken*, (diss. Rotterdam) Den Haag, SDU Juridische & Fiscale Uitgeverij 1996.

Hommes & Abma (2009)

J. Hommes & T. Abma, *Gedwongen opname en behandeling van psychiatrische patiënten/cliënten, Een leidraad voor de advocaat*, Boom, Den Haag 2009.

Huizinga (1975)

J. Huizinga, *Herfsttij der Middeleeuwen*, Groningen: Tjeenk Willink, 1975.

K

Kelk (1987)

C. Kelk, 'Strafrechtelijke stromenland', in CH. J. Enschedé e.a. (red), *Naar eer en geweten*, Liber amicorum J. Remmelink, Arnhem: Gouda Quint.

Van Kempen (2016)

P.H.P.H.M.C. van Kempen, 'Aandacht voor de slechts beperkt capabele verdachte in voor- en hoofdonderzoek – aanbevelingen voor de wetgever', *DD* 2016/22.

Van Kempen (2012)

P.H.P.H.M.C. van Kempen, 'Risico's aan deskundigenonderzoek – hoe kan de strafrechter zijn onafhankelijkheid en taakuitoefening waarborgen?', *Strafblad*, mei 2012 thema: de deskundige.

Keurentjes (2007)

R.B.M. Keurentjes, 'De Wet BOPZ', in B.C.M. Raes & F.A.M. Bakker (red.), *De psychiatrie in het Nederlandse recht*, Deventer: Kluwer 2007.

Knoops (2002)

G.G.J. Knoops, 'aant. 3 op artikel 509a Sv', A.L. Melai & M.S. Groenhuijsen, *Wetsgeschiedenis, Wetboek van Strafvordering*, Deventer, Kluwer, 2002, art. 509a.

Knoops (2003)

G.G.J. Knoops, 'Verdediging van verdachten met psychiatrische problemen', in: E. Prakken & T. Spronken (red.), *handboek verdediging*, Deventer: Kluwer 2003.

Koenraadt, Mooij & Van Mulbregt (2004)

F.A.M.M. Koenraadt, A.W.M. Mooij & J.M.L. van Mulbregt (red.), *De persoon van de verdachte*, derde druk, Deventer: Kluwer 2004.

Koenraadt (2007)

F.A.M.M. Koenraadt, 'Historische reflecties over psychiatrie en recht', in B.C.M. Raes & F.A.M. Bakker (red.), *De psychiatrie in het Nederlandse recht*, Deventer: Kluwer 2007.

Koenraadt & Zeegers (1986)

F.A.M.M. Koenraadt en M. Zeegers, 'Historische notities', in J. Krul-Steketee en M. Zeegers (red.), *De psychiatrie in het Nederlandse recht*, Arnhem 1986.

Können e.a. (2007)

E.E. können, A.J.J. van der Kwartel, C.D. Nienoord-Buré, M. Sluiter & A. Vorseman, *Grensgebieden van de Wet Bopz*, Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, Prismant, maart 2007.

Kooijmans & Jörg (2008)

T. Kooijmans & N. Jörg, 'Het juridisch kader van de gedragsdeskundige rapportage', in H.J.C van Marle, P.A.M. Mevis & M.J.F van der Wolf (red), *Gedragskundige rapportage in het strafrecht*, Deventer: Kluwer, 2008.

Kool (1999)

R.S.B. Kool, *Uit de schaduw: de Emancipatie van het slachtoffer binnen de strafrechtpleging*, in *Honderd jaar wetboek van Strafrecht*, Justitiële verkenningen, 1999, nr. 9.

Van Kordelaar (2002)

W.F.J.M. van Kordelaar, *Beslissingsondersteuning onderzoek Geestvermogens in het strafrecht voor volwassenen*, Deventer: Kluwer, 2002.

Van Kordelaar (2008)

W.F.J.M. van Kordelaar, 'Het deskundigenonderzoek', in B.A. Blansjaar, M.M. Beuker & W.F.J.M. van Kordelaar, *Stoornis en delict, handboek psychiatrische en psychologische rapportage in strafzaken*, De Tijdstroom, Utrecht, 2008.

Kruit (2008)

I.E. Kruit, 'De rechtspositie van de deskundige met betrekking tot rapportages', in H.J.C van Marle, P.A.M. Mevis & M.J.F van der Wolf (red), *Gedragskundige rapportage in het strafrecht*, Deventer: Kluwer, 2008.

L

Van der Laar (2012)

T. van der Laar, 'Het consultatierecht en afstand van het recht, een bespreking van de rechtspraak van het EHRM en diverse wetgevingsinitiatieven', *Nederlands Juristenblad*, 20 januari 2012, afl. 03.

Lammers e.a. (2014)

S.S.M. Lammers, S.E. Soe-Agnie, H.A. de Haan, G.A.M. Bakkum, E.R. Pomp & H.J.M. Nijman, 'Middelen gebruik en criminaliteit: een overzicht', *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 56, 2014.

Legemaate e.a. (2014)

J. Legemaate, M.C. Ploem, J. uit Beijerse, P.A.M. Mevis, M.J.F. van der Wolf, C.P.M. Akerboom, M. Schol, H. Winter & N. Woestenburg, *Thematische wetsevaluatie gedwongen zorg*, Den Haag: ZonMW 2014.

Van der Leij (2006)

J. B. J. van der Leij, 'Aant. 3 bij art. 1', in: Duisterwinkel, G., Melai, A.L. (red.), *Het wetboek van strafvordering*, Arnhem: Gouda Quint losbladig, 2006.

Lensing & Mulder (1994)

J. A.W. Lensing & G.E. Mulder, *Hoofdbeginselen van het strafprocesrecht*, Zwolle: Tjeenk Willink 1994.

Lindeman (2006)

J.M.W. Lindeman, 'Het dossier', *DD* 2006, 31.

M

Maathuis (2013)

M. Maathuis, *Drempel tot deskundigenonderzoek*, Advocatenblad 07, augustus 2013.

Van Marle (2007)

H.J.C van Marle, 'Het strafrechtelijk psychiatrisch gedragskundigenonderzoek', in B.C.M. Raes & F.A.M. Bakker (red.), *De psychiatrie in het Nederlandse recht*, Deventer: Kluwer 2007.

Van Marle (2008)

H.J.C van Marle, 'Van vakmanschap tot meesterschap: eisen te stellen aan de forensische gedragskundigenrapportage', in H.J.C van Marle, P.A.M. Mevis & M.J.F van der Wolf (red.), *Gedragskundige rapportage in het strafrecht*, Deventer: Kluwer, 2008.

Van Marle, Mevis & Van der Wolf (2008)

H.J.C van Marle, P.A.M. Mevis & M.J.F van der Wolf (red.), *Gedragskundige rapportage in het strafrecht*, Deventer: Kluwer, 2008.

Van Marle & Van der Wolf (2008)

H.J.C van Marle & M.J.F van der Wolf, 'Forensische psychiatrische ziekteleer: een inleiding, een handleiding, een handreiking', in H.J.C van Marle, P.A.M. Mevis & M.J.F van der Wolf (red.), *Gedragskundige rapportage in het strafrecht*, Deventer: Kluwer, 2008.

Martinage (2002)

R. Martinage, *Histoire du droit pénal en Europe*, Parijs 1998, vertaald door A. Wijffels, *Geschiedenis van het strafrecht in Europa*, Ars Aequi Libri, Nijmegen, 2002.

Van der Meij (2010)

P.P.J. van der Meij, *De driehoeksverhouding in het strafrechtelijk vooronderzoek: een onverminderde zoektocht naar evenwicht in de rolverdeling tussen de rechter-commissaris, de officier van justitie en de verdediging*, Deventer: Kluwer, 2010.

Melai

A.L. Melai, *Het Wetboek van Strafvordering*, aant. 1 bij art. 16 (suppl. 35).

Menninger e.a. (1963)

K. Menninger, M. Mayman & P. Pruyser, *The vital balance: The life process in mental health and illness*. New York: Viking Press, 1963.

Mevis (2011)

P.A.M. Mevis, 'Opnieuw de TBS: laat s.v.p. tijd en ruimte voor rustige en bestendige ontwikkeling in de goede richting', *DD* 2011, 26.

Ministerie van Justitie (1994)

Handreiking voor de beoordeling van wilsbekwaamheid, Den Haag: Ministerie van Justitie.

Ministerie van Justitie (2013)

Handboek forensische zorg, Ministerie van Veiligheid en Justitie, Editie 2, september 2013, hoofdstuk 2, paragraaf 2.2. Zorg tijdens detentie.

Moncada Castillo e.a. (2010)

M.C.D. Moncada Castillo, M.J.F. van der Wolf, H.J.C. van Marle & P.A.M. Mevis, 'Psychisch gestoorde verdachten. Artikel 6 EVRM vraagt om herijking van de Nederlandse antwoorden op procesonbekwaamheid', *Strafblad* 2010.

Mooij (2007)

A. Mooij, *Toerekeningsvatbaarheid, over handelingsvrijheid*, Boom 2007.

Mooij (2007a)

A.W.M. Mooij, 'Toerekeningsvatbaarheid', in B.C.M. Raes & F.A.M. Bakker, *De psychiatrie in het Nederlandse recht*, Deventer Kluwer, 2007, vijfde druk.

Mooij (2012)

A.W.M. Mooij, 'De toerekeningsvatbaarheid. Hoe verder?', *DD* 2012.

Moonen, De Wit & Hoogeveen (2011)

S. Moonen, M. De Wit, de & M. Hoogeveen, 'Mensen met een licht verstandelijke beperking in aanraking met politie en justitie', *Proces*, 90, 2011.

Moons (1969)

J.M.A.V. Moons, 'Het opportuniteitsbeginsel. Enige notities over zijn inhoud en omvang I', *NJB*, 1969.

Mulder (1970)

G.E. Mulder, *Vrijheidsstraf en terbeschikkingstelling*, R.M. Themis 1970.

Myjer (2003)

E. Myjer, 'In en rond de rechtsbijstand', *Nieuwsbrief Strafrecht* 2003.

N

Nieboer (1970)

W. Nieboer, *Aegroto Suum, De toerekening in het strafrecht bij psychische afwijkingen*, Meppel, Boom 1970.

Nieboer (1980)

W. Nieboer, 'Psychische stoornis en strafproces', *DD* 1980.

Noyon, Langemeijer & Remmelink

T.J. Noyon, G.E. Langemeijer & J. Remmelink, *Het Wetboek van Strafrecht*, voortgezet door J.W. Fokkens en A.J.M. Machielse, zevende druk, Deventer: Kluwer losbladig.

O

Ort (1910)

B. Ort, *Ontwerp van een Wetboek van Strafvordering. Ontwerp van Wet*, 's-Gravenhage: Algemeene Landsdrukkerij, 1910.

P

Van Panhuis (2000)

P.J.A. van Panhuis, 'De vraagstelling in de Pro Justitia rapportage opnieuw bekeken', *Proces* 2000.

Patijn (1984)

A. Patijn, 'De strafrechtelijke handhaving van wetgeving', in: Van Angeren, J.A.M. (red.), *Kracht van wet* (Van Eijkern-bundel), Zwolle 1984.

Peters (1972)

A.A.G. Peters, *Het rechtskarakter van het strafrecht*, Deventer: Kluwer, 1972.

De Pinto

A. de Pinto, *Handleiding tot het Wetboek van Strafvordering*, deel 2, 2de herz.
Druk, Zwolle 1882.

Pompe (1928)

W.P.J. Pompe, *De persoon des daders in het strafrecht*, inaugurele rede, Utrecht,
1928, W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle.

Posthumus (2005)

F. Posthumus, *Evaluatieonderzoek in de Schiedammer Parkmoord*, Rapportage in
opdracht van het College van procureurs-generaal, 13 september 2005.

R

Raad van de Europese Unie (2001)

Programme of measures to implement the principle of mutual recognition of
judicial decisions in criminal matters. OJ C 12, 15.01.2001.

Raad van de Europese Unie (2002)

Council framework decision 2002/584/JHA of 13 June 2002 on the European
arrest warrant and the surrender procedures between Member States, OJ L
190/1, 18.07.2002.

Raad van de Europese Unie (2009)

Resolution of 30 November 2009 on a roadmap for strengthening procedural
rights of suspected or accused persons in criminal proceedings, OJ C 295/1
01.12.2009.

Ramaer (1980)

J.N. Ramaer, *Psychiatrische aantekeningen op het ontwerp van wet tot vaststelling
van ene wetboek van strafrecht*, 's-Gravenhage: Henri. J. Stemberg, 1980.

Redlich (2004)

A.D. Redlich, 'Mental illness, police interrogations, and the potential for false
confession', *Psychiatric Services*, 55, 2004.

Reijntjes (2006)

J.M. Reijntjes, 'Aant. 5 bij art. 167', in: Duisterwinkel, G., Melai, A.L. (red.),
Het Wetboek van Strafvordering, Arnhem: Gouda Quint (losbl.) 2006, 2002a.

Reijntjes (2006a)

J.M. Reijntjes, 'Aant. 3 bij art. 242', in: Duisterwinkel, G., Melai, A.L. (red.),
Het wetboek van strafvordering, Arnhem: Gouda Quint (losbl.) 2006, 2001b.

Reijntjes (2008)

J.M. Reijntjes, Het prijsgeven van rechten, *Strafblad* 2008/5.

Reijntjes (2008a)

J.M. Reijntjes, 'De raadsman tussen rechter en cliënt', *Strafblad* 2008.

Rommeling (1980)

J. Rommeling, 'Actuele stromingen in het Nederlands strafrecht', in: V.H. Davelaar- van Tongeren e.a. (red.) *Strafrecht in Perspectief*, Arnhem: Gouda Quint, 1980.

Rommeling (1980a)

J. Rommeling, 'Actuele stromingen in het Nederlands strafrecht', in *Mededelingen der koninklijke Nederlandse Akademie van de Wetenschappen*, afd. letterkunde, nieuwe reeks, deel 43, No 7, Noord-Hollandse Uitgevers Maatschappij – Amsterdam, Oxford, New York, 1980.

Roberts & Herrington (2011)

K.A. Roberts & V. Herrington, 'Police interviews with suspects: International perspectives', in J. Kitaeff, *Handbook of police psychology* (pg. 383-400). New York: Routledge, 2011.

Röling (1938)

B.V.A. Röling, 'Enkele opmerkingen over strafrechtelijke toerekening', *Themis* 1938.

De Roos (2008)

Th.A. de Roos, 'Forensisch gedragskundig onderzoek en de verdediging in strafzaken', in H.J.C van Marle, P.A.M. Mevis & M.J.F van der Wolf (red), *Gedragskundige rapportage in het strafrecht*, Deventer: Kluwer, 2008.

De Ruiter, Peters & Smeets (2010)

C. de Ruiter, M. Peters & T. Smeets, 'Psychisch kwetsbare verdachten tijdens het politieverhoor: nut en noodzaak van forensische psychologische expertise', *GZ-Psychologie* 2010, 1.

Van Ruller (1994)

S. van Ruller, *Frans Wetgeving in Nederland*, in R. Pieterman, *Bijdragen tot de rechtsgeschiedenis van de negentiende eeuw*, Arnhem, Gouda Quint, 1994.

S

Simons (1925)

D. Simons, *Beknopte handleiding tot het Wetboek van Strafvordering*, Haarlem: De Erven F. Bohn 1925.

Van der Sleen (2014)

J. van der Sleen, 'Het horen van kwetsbare verdachten', in: R. Schellingen & N. Scholten (red.), *Het verdachtenverhoor: meer dan het stellen van vragen*, Meeuwen: Wolters Kluwer Belgium, 2014.

Van der Sleen & Heestermans (2010)

J. van der Sleen & M. Heesterman, 'Verstandelijke beperking en verhoor', in P. J. Van Koppen, H. Merckelback, M. Jelicic & J. W. De Keijser (Eds.), *Reizen met mijn rechter. Psychologie van het recht*, Deventer: Kluwer, 2010.

De Smit (1979)

N.W. de Smit, 'Het krankzinnige begrip krankzinnigheid', *Proces* 1979.

Smidt (1891)

H.J. Smidt, *Geschiedenis van het Wetboek van Strafrecht. Volledige verzameling van regeeringsontwerpen, gewisselde stukken, gevoerde beraadslagingen, enz. Eerste deel*, Tweede druk, Haarlem: H.D. Tjeenk Willink 1891.

Smidt & Smidt (1887)

H.J. Smidt & E.A. Smidt, *Wetboek van Strafvordering met de geschiedenis der wijzigingen daarin gebracht bij de invoering van het nieuwe Wetboek van Strafrecht*, tweede deel, Haarlem 1887.

Spruit (1976)

J.E. Spruit, 'Opvattingen van Marcus Aurelius omtrent de strafrechtelijke aansprakelijkheid van geestelijk gestoorden', in C. Kelk, M. Moerings, N. Jörg & P. Moediko, *Recht, macht en manipulatie*, Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen 1976.

Staatscommissie (1913)

Staatscommissie voor de herziening van het Wetboek van Strafvordering, *Ontwerp tot vaststelling van een Wetboek van Strafvordering, Deel I/II*, Den Haag 1913.

Stevens & Verhoeven (2010)

L. Stevens & W.J. Verhoeven, *rapport Raadsman bij politieverhoor*, Den Haag: BJu 2010.

T

Tervoort & Leuw (2006)

M.G.A. Tervoort & Ed. Leuw, *Criminaliteit, gestoordheid en forensische psychiatrie interventies*, 's-Gravenhage: WODC 2006.

U

Uzieblo (2014)

K. Uzieblo 'Kwetsbare verdachten', in: R. Schellingen & N. Scholten (red.), *Het verdachtenverhoor: meer dan het stellen van vragen*, Mechelen: Wolters Kluwer Belgium, 2014

V

Verbeke e.a. (2015)

P. Verbeke, G. Vermeulen, M. Meysman & T. Van der Beken, 'Protecting the fair trial rights of mentally disordered defendants in criminal proceedings: Exploring the need for further EU action', *International Journal of Law and Psychiatry*, 41 (2015) p. 67-75.

Verhoeven e.a. (2013)

W.J. Verhoeven, L. Stevens m.m.v. H.G. van de Bunt, W.J.M. Captein & E.R. Westmeijer, *Rechtsbijstand bij politieverhoor, Evaluatie van de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor in Amsterdam-Amstelland, Groningen, Haaglanden, Limburg-Zuid, Midden- en West-Brabant en Utrecht*, Boom Lemma Uitgevers; Den Haag, 2013.

Verloop (2008)

P.C. Verloop, 'Het rapport als verzameling van persoonsgegevens', in H.J.C. van Marle, P.A.M. Mevis & M.J.F. van der Wolf, *Gedragdeskundige rapportage in het strafrecht*, Deventer Kluwer, 2008.

Vernimmen-Van Tiggelen & Surano (2009)

G. Vernimmen-Van Tiggelen & L. Surano, *The future of mutual recognition in criminal matters in the European Union*, Brussels: Institute for European Studies Université Libre de Bruxelles, 2009.

Verpaalen (2015)

N. Verpaalen, *Verzoek klinische contra-expertise toegewezen in de Moordzaak contra Admilson R*, blog 17 maart 2015 (website verpaalenadvocaten.nl).

Visser (2015)

J. Visser, 'Drie DNA-sporen Bart van U. op lichaam Elst Borst', *Volkscrant*, 08 september 2015.

Vrij (1947)

M.P. Vrij, Ter Effening, 'Het subsociale als het derde element van het delict', rede RUG, 1947, in *100 jaar strafrecht*, klassieke teksten van de twintigste eeuw.

W

Wesselink (2010)

H. Wesselink, *Procesonbekwaamheid?*, Nieuwsbrief Strafrecht, 2010-11.

Wesselink (2011)

H. Wesselink, 'Reactie op: 'Het leerstuk van de procesonbekwaamheid moet worden gezien vanuit het recht op een eerlijk proces van Van der Wolf', *Strafblad* 2011.

Widdershoven (2008)

T.P.J.C. Widdershoven, 'De Wet BOPZ en art. 37 Sr', in H.J.C van Marle, P.A.M. Mevis & M.J.F van der Wolf (red), *Gedragkundige rapportage in het strafrecht*, Deventer: Kluwer, 2008.

Van der Wolf (2010)

M.F.J. van der Wolf, 'Het leerstuk van de procesonbekwaamheid moet worden gezien vanuit het recht op een eerlijk proces', *Strafblad* 2010.

Van der Wolf e.a. (2010)

M.J.F. van der Wolf, H.J.C. van Marle, P.A.M. Mevis & R. Roesch, 'Understanding and Evaluating Contrasting Unfitness to Stand Trial Practices: A Comparison between Canada and The Netherlands', *International Journal of Forensic Mental Health*, 2010-9.

Van der Wolf (2012)

M.J.F. van der Wolf, *TBS-Veroordeeld tot vooroordeel, Een visie na analyse van historische fundamenteën van recente knelpunten, het systeem en buitenlandse alternatieven*, Wolf Legal Publishers, Oisterwijk, 2012.

Van der Wolf e.a. (2012)

M.J.F. van der Wolf, E.M. Gremmen, H.J.C. van Marle & P.A.M. Mevis, 'Worstelen met de weigerende observandus', *DD*, 2012, 74

Van der Wolf (2016)

M.J.F. van der Wolf, 'Waarborgen voor kwetsbare, psychisch gestoorde verdachten: Europa vraagt om versterking van de rechtspositie', in: P.A.M. Verrest & S. Struijk (red.), *De invloed van de Europese Unie op het strafrecht*, Den Haag: Boom 2016.

Jurisprudentie

Europees Hof voor de Rechten van de Mens

- EHRM, 21 februari 1975, zaak 4451/70, (*Golder/UK*).
- EHRM, 8 juni 1976, A 22, NJ 1978,2dd, (*Engel e.a.*).
- EHRM, 9 oktober 1979, nr. 6289/7, (*Airey/Ierland*).
- EHRM, 24 oktober 1979, NJ 1980,114, (*Winterwerp/Nederland*).
- EHRM, 13 mei 1980, A 37, (*Artico/Italië*).
- EHRM, 6 mei 1981, NJ 1987, 827, (*Buchholz/Germany*).
- EHRM, 06 mei 1985, nr. 8658/79, (*Boenisch/Oostenrijk*).
- EHRM, 24 november 1986, nr. 9063/80, (*Gillow/Verenigd Koninkrijk*).
- EHRM, 6 december 1988, nr. 10590/83, (*Barbera, Messegué and Abardo/Spanje*).
- EHRM, 23 november 1989, NJ 1994/26, (*Kamasinski/Oostenrijk*).
- EHRM, 24 september 1992, A.242B, (*Hercegfalvy/Oostenrijk*).
- EHRM, 24 november 1993, nr. 13972/88, (*Imbrioscia tegen Zwitserland*).
- EHRM, 23 februari 1994, nr. 16757/90, (*Stanford/ Verenigd Koninkrijk*).
- EHRM, 22 september 1994, nr. 16737/90, (*Pelladoah/Nederland*).
- EHRM, 22 september 1994, nr.14861/89, (*Lala/Nederland*).
- EHRM, 8 februari 1996, 41/1994/488/570, NJ 1996/725 (*Murray/ Verenigd Koninkrijk*).
- EHRM, 26 maart 1996, nr. 20524/92, (*Doorson/Nederland*).
- EHRM, 17 december 1996, nr. 20368/92, (*Vacher/Frankrijk*).
- EHRM, 2 juli 1997, nr. 22411/93 (*A.Ö./Nederland*).
- EHRM, 22 oktober 1997, nr. 28324/95 (*Sahin*).
- EHRM, 21 april 1998, nr. 22600/93, (*Daud/Portugal*).
- EHRM, 1 juli 1998, nr. 31145/96 (*Wilkinson/Verenigd Koninkrijk*).
- EHRM, 28 oktober 1998, nr. 23452/94, (*Osman/Verenigd Koninkrijk*).
- EHRM, 16 december 1999, nr. 24724/94, (*T./Verenigd Koninkrijk*).
- EHRM, 16 december 1999, nr. 24888/94, (*V./Verenigd Koninkrijk*).
- EHRM, 2 mei 2000, nr. 35718/97, (*Condron/Verenigd Koninkrijk*).
- EHRM, 12 mei 2000, nr. 35394/97, (*Khan/Verenigd Koninkrijk*).
- EHRM, 5 oktober 2000, BJ 2001/36, (*Varbanov/ Bulgarije*).
- EHRM, 10 mei 2001, nr. 29392/95, (*Z. en anderen/Verenigd Koninkrijk*).
- EHRM, 17 januari 2002, EHRC 2002/22, (*Calvelli en Cigliò/Italië*).
- EHRM, 14 maart 2002, nr. 46477/99, (*Edwards/Verenigd Koninkrijk*).
- EHRM, 18 juni 2002, EHCR 2002, 64, (*Oneryildiz/Turkije*).
- EHRM, 2 juli 2002, nr. 34209/96, (*S.N./Zweden*).
- EHRM, 24 oktober 2002, nr. 37703/97, (*Mastromatteo/Italië*).
- EHRM, 24 juli 2003, NJ 2005, 550, (*Smirnova/Russia*).
- EHRM, 4 december 2003, nr. 39272/98, (*M.C./Bulgarije*).
- EHRM, 11 mei 2004, nr. 49902/99, (*Brand/Nederland*).
- EHRM, 15 juni 2004, nr 60958/00, (*S.C./Verenigd Koninkrijk*).

EHRM, 5 april 2005, nr. 39209/02, (*Scheper/Nederland*).
 EHRM, 28 februari 2006, nr. 14659/02, (*Wilkinson/Verenigd Koninkrijk*).
 EHRM, 05 oktober 2006, nr. 45106/04, (*Marcello Viola/Italië*).
 EHRM, 18 oktober 2006, EHRC 2007/4, (*Hermi*).
 EHRM, 8 januari 2008, nr. 30443/03, (*Liebreich/Duitsland*).
 EHRM, 27 november 2008, nr. 36391/02, (*Salduz/Turkije*).
 EHRM, 4 december 2008, nr. 1111/02, (*Trofimov/Rusland*).
 EHRM, 11 december 2008, NJ 2009, nr. 4268/04, (*Panovits/Cyprus*).
 EHRM, 20 januari 2009, nr. 70337/01, (*Guvec/Turkey*).
 EHRM, 24 september 2009, nr. 7025/04, (*Pishchalnikov/Rusland*).
 EHRM, 9 februari 2010, nr. 3038/03, (*Pulnev/Russia*).
 EHRM, 26 juli 2011, nr. 35485/05, 45553/05, 35680/5 en 36085/5,
 (*Huseyn e.a./ Azerbeidzjan*).
 EHRM, 24 april 2012, nr. 34184/03, (*Gennadiy Medvedv/Rusland*).
 EHRM, 23 oktober 2012, nr. 38623/03, (*Pichugin/Rusland*).
 EHRM, 03 oktober 2013, nr. 17416/03, (*Tarasov/Oekraïne*).
 EHRM, 03 maart 2015, nr. 73560/12, (*Constancia/Nederland*).

Hoge Raad der Nederlanden

Hoge Raad, 20 december 1926, NJ 1927, 85.
 Hoge Raad, 11 juli 1944, NJ 1944/45.579.
 Hoge Raad, 17 oktober 1950, NJ 1951, 259.
 Hoge Raad, 7 maart 1972, NJ 1973, 35.
 Hoge Raad, 13 maart 1979, NJ 1979, 364.
 Hoge Raad, 5 februari 1980, NJ 1980, 104.
 Hoge Raad, 16 februari 1982, NJ 1982, 426.
 Hoge Raad, 16 maart 1982, NJ, 1982, 507.
 Hoge Raad, 9 november 1982, NJ 1983, 268.
 Hoge Raad, 10 september 1985, NJ 1986, 494.
 Hoge Raad, 12 november 1985, NJ 1986/327.
 Hoge Raad, 6 december 1985, NJ 1986, 244.
 Hoge Raad, 13 september 1988, NJ 1989, 285.
 Hoge Raad, 25 november 1988, NJ 1989, 261.
 Hoge Raad 14 november 1989, ECLI:NL:HR:1989:ZC8272, NJ 1990/274.
 Hoge Raad, 19 juni 1990, NJ 1991, 119.
 Hoge Raad, 26 maart 1991, NJ 1991/615.
 Hoge Raad, 22 oktober 1991, NJ 1992, 282.
 Hoge Raad, 29 juni 1993, NJ 1994, 48.
 Hoge Raad, 1 oktober 1996, NJ 1997/89.
 Hoge Raad, 1 november 1996, ECLI:NL:HR:1996:ZD0539.
 Hoge Raad, 16 december 1997, NJ 1998, 334.
 Hoge Raad, 27 januari 1998, NJ 1998, 404.
 Hoge Raad, 24 maart 1998, ECLI:NL:HR:1998:ZD0987.

Hoge Raad, 26 mei 1998, NJ 1998, 677.
 Hoge Raad, 30 maart 1999, ECLI:NL:HR:1999:ZD1360.
 Hoge Raad, 4 januari 2000, NJ 200, 226.
 Hoge Raad, 14 maart 2000, NJ 2000, 423.
 Hoge Raad, 9 januari 2001, NJ 2001, 112.
 Hoge Raad, 8 mei 2001, ECLI:NL:HR:2001:AB1502.
 Hoge Raad, 12 juni 2001, NJ 2001, 696.
 Hoge Raad, 8 oktober 2002, NJ 2003, 65.
 Hoge Raad, 18 april 2003, ECLI:NL:HR:2003:AF5555.
 Hoge Raad, 25 maart 2003, NJ 2003/624.
 Hoge Raad, 24 juni 2003, nr.02360/02.
 Hoge Raad, 27 januari 2004, ECLI:NL:PHR:2004:AN8274.
 Hoge Raad, 12 oktober 2004, ECLI:NL:PHR:2004:AO3233.
 Hoge Raad, 8 februari 2005, NJ 2005, 514.
 Hoge Raad, 13 september 2005, ECLI:NL:PHR:2005:AT7310.
 Hoge Raad, 17 januari 2006, ECLI:NL:HR:2006:AU7124.
 Hoge Raad, 24 januari 2006, NJ 2006, 108.
 Hoge Raad, 24 januari 2006, ECLI:NL:PHR:2006:AU6776.
 Hoge Raad, 14 maart 2006, ECLI:NL:HR:2006:AU5496.
 Hoge Raad, 4 april 2006, ECLI:NL:HR:2006:AV0404.
 Hoge Raad, 11 april 2006, ECLI:NL:HR:2006:AU9130.
 Hoge Raad, 20 februari 2007, NJ 2007, 149.
 Hoge Raad, 15 mei 2007, NJ 2007, 302.
 Hoge Raad, 3 juni 2007, NJ 2007/413.
 Hoge Raad, 19 juni 2007, NJ 2008, 169.
 Hoge Raad, 18 september 2007, ECLI:NL:HR:2007:BA3610.
 Hoge Raad, 22 januari 2008, ECLI:NL:HR:2008:BC1311.
 Hoge Raad, 22 april 2008, NJ 2008, 387.
 Hoge Raad, 17 juni 2008, ECLI:NL:HR:2008:BD2578.
 Hoge Raad, 20 januari 2009 NJ 2009, 324.
 Hoge Raad, 20 januari 2009, ECLI:NL:HR:2009:BF3162.
 Hoge Raad, 17 februari 2009, NJ 2009/327.
 Hoge Raad, 17 februari 2009, ECLI:NL:HR:2009:BG7751.
 Hoge Raad, 30 juni 2009, ECLI:NL:HR:2009:BH3079.
 Hoge Raad, 30 juni 2009, ECLI:NL:HR:2009:BH3081.
 Hoge Raad, 30 juni 2009, ECLI:NL:HR:2009:BH3084.
 Hoge Raad, 17 november, ECLI:NL:HR:2009:BI2315.
 Hoge Raad, 25 mei 2010, ECLI:NL:HR:2010:BK7021.
 Hoge Raad, 19 april 2011, ECLI:NL:HR:2011:BP2743.
 Hoge Raad, 26 april 2011, ECLI:NL:HR:2011:BP9344.
 Hoge Raad, 10 januari 2012, ECLI:NL:HR:2012:BT7095.
 Hoge Raad, 24 januari 2012, ECLI:NL:HR:2012:BU6012.
 Hoge Raad, 31 januari 2012, ECLI:NL:PHR:2012:BU4214.

Hoge Raad, 22 mei 2012, ECLI:NL: HR: 2012:BW6184.
Hoge Raad, 6 november 2012, ECLI:NL:HR:2012:BX4280.
Hoge Raad, 18 december 2012, ECLI:NL:HR:2012:BY5355.
Hoge Raad, 19 februari 2013, ECLI:NL:HR:2013:BX9407.
Hoge Raad, 25 juni 2013, ECLI:NL:HR:2013:12.
Hoge Raad, 1 juli 2014, ECLI:NL:HR:2014:1496.
Hoge Raad, 4 november 2014, ECLI:NL:HR:2014:3083.
Hoge Raad, 18 november 2014, ECLI:NL:HR:2014:3288.
Hoge Raad, 20 maart 2015, ECLI:NL:HR:2015:533.
Hoge Raad, 22 september 2015, ECLI:NL:HR:2015:2758.
Hoge Raad, 22 december 2015, ECLI:NL:HR:2015:3608.
Hoge Raad, 07 juni 2016, ECLI:NL:HR:2016:1115.
Hoge Raad, 06 september 2016, ECLI:NL:HR:2016:2019.
Hoge Raad, 13 september 2016, ECLI:NL:HR:2016:2068.

Gerechtshoven

Gerechtshof Amsterdam, 11 september 1997, arrestnummer 1741/97.
Gerechtshof's-Gravenhage, 5 november 1999, NJ 2000, 179.
Gerechtshof's-Gravenhage, 5 november 1999, NJ 2000, 179.
Gerechtshof Arnhem, 23 december 2002, NJ 2003/160.
Gerechtshof's-Gravenhage, 17 september 2003, ECLI:NL:GHSGR:2003:AN7614.
Gerechtshof Leeuwarden, 14 oktober 2003, ECLI:NL:GHLEE:2003: AL8866.
Gerechtshof Leeuwarden, 16 november 2004, ECLI:NL:GHLEE:2004:AR7196.
Gerechtshof Amsterdam, 30 januari 2006, ECLI:NL:GHAMS:2006:AY6234.
Gerechtshof's-Hertogenbosch, 26 februari 2008, ECLI:NL:GHSHE:2008: BC5105.
Gerechtshof 's-Gravenhage, 27 november 2008, NbSr 2009, 52.
Gerechtshof's-Hertogenbosch, 2 juli 2009, ECLI:NL:GHSHE:2009:BJ1348.
Gerechtshof Arnhem, 17 februari 2010, ECLI:NL:GHARN:2010:BL4185.
Gerechtshof Arnhem, 21 april 2010, ECLI:NL:GHARN:2010:BM1937.
Gerechtshof Arnhem, 11 mei 2010, ECLI:NL:GHARN:2010:BM5271.
Gerechtshof's-Hertogenbosch, 28 juli 2010, ECLI:NL:GHSHE:2010: BN2679.
Gerechtshof Arnhem, 26 augustus 2010, ECLI:NL:GHARN:2010:BN5769.
Gerechtshof Amsterdam, 27 augustus 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010: BN5666.
Gerechtshof Amsterdam, 14 oktober 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010: BO2550.
Gerechtshof Amsterdam, 18 oktober 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010: BO1205.
Gerechtshof Amsterdam, 9 december 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010: BO8221.
Gerechtshof Amsterdam, 3 maart 2011, ECLI:NL:GHAMS:2011:BP6664.
Gerechtshof Arnhem, 18 mei 2011, ECLI:NL:GHARN:2011:BQ4981.
Gerechtshof Amsterdam, 21 februari 2012, ECLI:NL:GHAMS:2012:3725.
Gerechtshof Amsterdam, 9 maart 2012, ECLI:NL:GHAMS:2012:BV8417.
Gerechtshof's-Gravenhage, 1 februari, 2013, ECLI:NL:GHDHA:2013: BZ0277.
Gerechtshof's-Hertogenbosch, 20 februari 2013, ECLI:NL:GHSHE:2013: BZ2520.
Gerechtshof Leeuwarden, 14 maart 2013, ECLI:NL:GHARL:2013:BZ4908.

Gerechtshof Amsterdam, 26 april 2013, ECLI:NL:GHAMS:2013:BZ8885
 Gerechtshof Amsterdam, 18 november 2014, ECLI:NL:GHAMS:2014:4776.
 Gerechtshof 's-Hertogenbosch, 7 oktober 2015, ECLI:NL:GHSHE:2015:3956.
 Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden, 22 december 2015, ECLI:NL:GHARL:2015:9778.

Gerechtshof Amsterdam, 12 februari 2016, ECLI:NL:GHAMS:2016:482.
 Gerechtshof Amsterdam, 19 oktober 2016, ECLI:NL:GHAMS:2016:4362.
 Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden, 08 februari 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:895.
 Gerechtshof 's-Gravenhage, 16 maart 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:684.

Rechtbanken

Rechtbank Heerenveen, 9 februari 1900, W 7433.
 Rechtbank Rotterdam, 24 september 1979, NJ 1979, 537.
 Rechtbank Roermond, 17 mei 1999, NJ 1999, 639.
 Rechtbank 's-Hertogenbosch, 8 maart 2013, LJN BZ3559.
 Rechtbank Dordrecht, 17 juni 2003, ECLI:NL:RBDOR:2003:AH7145.
 Rechtbank 's-Gravenhage, 9 februari 2004, ECLI:NL:RBSGR:2004:AO3757.
 Rechtbank Zutphen, 13 juli 2005, ECLI:NL:RBZUT:2005:AT9301.
 Rechtbank 's-Gravenhage, 1 september 2005, ECLI:NL:RBSGR:2005:AU3677.
 Rechtbank Breda, 26 september 2006, ECLI:NL:RBBRE:2006:AY8840.
 Rechtbank Assen, 28 november 2006, ECLI:NL:RBASS:2006:AZ3161.
 Rechtbank Zutphen, 14 maart 2007, ECLI:NL:RBZUT:2007:BA0589.
 Rechtbank Breda 6 september 2007, ECLI:NL:RBBRE:2007:BB3032.
 Rechtbank 's-Gravenhage, 8 april 2008, ECLI:NL:RBSGR:2008:BC9143.
 Rechtbank Maastricht, 25 april 2008, ECLI:NL:RBMAA:2008:BD0562.
 Rechtbank 's-Hertogenbosch, 28 juli 2008, ECLI:NL:RBSHE:2008:BD8583.
 Rechtbank Maastricht, 26 september 2008, ECLI:NL:RBMAA:2008:BF3238.
 Rechtbank Maastricht, 7 oktober 2008, ECLI:NL:RBMAA:2008:BG4871.
 Rechtbank Rotterdam, 20 januari 2009, ECLI:NL:RBROT:2009:BH2023.
 Rechtbank Alkmaar, 16 juni 2009, ECLI:NL:RBALK:2009:BJ7294.
 Rechtbank Alkmaar, 23 juni 2009, ECLI:NL:RBALK:2009:BJ7297.
 Rechtbank Haarlem, 24 november 2009, ECLI:NL:RBHAA:2009:BK4178.
 Rechtbank Alkmaar, 9 februari 2010, ECLI:NL:RBALK:2010:BL3175.
 Rechtbank Arnhem, 22 maart 2010, ECLI:NL:RBARN:2010:BL8320.
 Rechtbank Arnhem, 27 april 2010, ECLI:NL:RBARN:2010:BM3554.
 Rechtbank Zwolle-Lelystad, 17 juni 2010, ECLI:NL:RBZLY:2010:BM9618.
 Rechtbank Amsterdam, 21 juni 2010, ECLI:NL:RBAMS:2010:BM8774.
 Rechtbank Groningen, 15 juli 2010, ECLI:NL:RBGRO:2010:BN2541.
 Rechtbank 's-Gravenhage, 6 oktober 2010, ECLI:NL:RBSGR:2010:BO1666.
 Rechtbank Amsterdam, 23 november 2010, ECLI:NL:RBAMS:2010:BO4731.
 Rechtbank 's-Hertogenbosch, 26 november 2010, ECLI:NL:RBSHE:2010:BO6872.
 Rechtbank Amsterdam, 3 maart 2011, ECLI:NL:RBAMS:2011:BP6638.
 Rechtbank 's-Hertogenbosch, 14 april 2011, ECLI:NL:RBSHE:2011:BQ1086.

Rechtbank Leeuwarden, 18 april 2011, ECLI:NL:RBLEE:2011:BQ1593.
Rechtbank Zwolle-Lelystad, 21 april 2011, ECLI:NL:RBZLY:2011:BQ2039.
Rechtbank Leeuwarden, 3 mei 2011, ECLI:NL:RBLEE:2011:BQ3315.
Rechtbank Utrecht, 17 mei 2011, ECLI:NL:RBUTR:2011:BQ4825.
Rechtbank Roermond, 15 juli 2011, ECLI:NL:RBROE:2011:BR3875.
Rechtbank 's-Gravenhage, 16 september 2011, ECLI:NL:RBSGR:2011:BT1745.
Rechtbank Rotterdam, 6 september 2011, ECLI:NL:RBROT:2011:BT1760.
Rechtbank Amsterdam, 6 oktober 2011, ECLI:NL:RBAMS:2011:BT6834.
Rechtbank Amsterdam, 15 december 2011, ECLI:NL:RBAMS:2011:BU8313.
Rechtbank Amsterdam, 13 januari 2012, ECLI:NL:RBAMS:2012:9136.
Rechtbank Zwolle-Lelystad, 6 maart 2012, ECLI:NL:RBZLY:2012:BV7809.
Rechtbank Amsterdam, 13 december 2012, ECLI:NL:RBAMS:2012:BY6284.
Rechtbank 's-Hertogenbosch, 8 maart 2013, ECLI:NL:RBOBR:2013:BZ3559.
Rechtbank Amsterdam, 10 mei 2013, ECLI:NL:RBAMS:2013:4284.
Rechtbank 's-Gravenhage, 19 juli 2013, ECLI:NL:RBDHA:2013;8817.
Rechtbank Noord-Holland, 31 oktober 2013, ECLI:NL:RBNHO:2013:11152.
Rechtbank Gelderland, 25 februari 2014, ECLI:NL:RBGEL:2014:1191.
Rechtbank Rotterdam, 25 september 2014, ECLI:NL:RBROT:2014:7845.
Rechtbank Midden-Nederland, 16 december 2014, ECLI:NL:RBNNE:2014: 6344.
Rechtbank Midden-Nederland, 3 juni 2015, ECLI:NL:RBMNE:2015:4919.
Rechtbank Noord-Holland, 22 januari 2016, ECLI:NL:RBNHO:2016:1580.
Rechtbank Midden-Nederland, 12 februari 2016, ECLI:NL:RBMNE:2016:700.
Rechtbank 's-Gravenhage, 22 maart 2016, ECLI:NL:RBDHA:2016:4455.
Rechtbank Rotterdam, 13 april 2016, ECLI:NL:RBROT:2016:2699.
Rechtbank Amsterdam, 26 april 2016 ECLI:NL:RBAMS:2016:2720.
Rechtbank 's-Gravenhage, 19 juli 2016, ECLI:NL:RBDHA:2016:8205.
Rechtbank Amsterdam, 07 juli 2016, ECLI:NL:RBAMS:2016:4368.

Afkortingen

Aant.	Aantekening
Afspr. recl.	Afspraken reclassering
Afl.	Aflevering
AG	Advocaat-Generaal
Amb. behand.	Ambulante Behandeling
Appl. nr.	Applicatie nummer/Application number
Art.	Artikel
BooG	Beslissingsondersteuning onderzoek Geestvermogens
Bopz	Bijzondere opnemingen in psychiatrische ziekenhuizen
Bijl.	Bijlage(n)
Bijz.	Bijzonder
Bijv.	Bijvoorbeeld
Compas	Communicatiesysteem Openbaar Ministerie Parket Administratie Systeem
c.q.	casu quo
DD	Delikt & Delinkwent
d.d.	de dato
e.a.	en anderen
e.v.	en verder
EHRM	Europees Hof voor de Rechten van de Mens
EVRM	Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens en Fundamentele Vrijheden
FOBA	Forensische Observatie en Begeleidingsafdeling
FPD	Forensisch Psychiatrische Dienst
Gev. straf.	Gevangenisstraf
GGD	Gemeenschappelijke gezondheidsdienst
GGZ	Geestelijke Gezondheidszorg
GPS	Geïntegreerd Proces Systeem
Hfdst	Hoofdstuk
HR	Hoge Raad
HvB	Huis van Bewaring
ISD	Inrichting voor Stelselmatige Daders
IQ	Intelligentiequotiënt
IVBPR	Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten
i.w.tr.	Inwerkingtreding
JKS	Juridisch Kennis Systeem
LJN	Landelijk Jurisprudentie Nummer
NJ	Nederlandse Jurisprudentie
NJB	Nederlands Juristenblad
NVvP	Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie

m.b.t.	met betrekking tot
MHC	Mental Health Court
Mono psycholoog	Monodisciplinair onderzoek door psycholoog
Mono psychiater	Monodisciplinair onderzoek door psychiater
m. nt.	Met noot
m.m.v.	met medewerking van
MvA	Memorie van Antwoord
MvT	Memorie van Toelichting
NbSr	Nieuwsbrief Strafrecht
NIFP	Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie en Psychologie
nr.	nummer
o.a.	onder andere
OM	Openbaar Ministerie
OVAR	Ontslag van alle rechtsvervolgning
OvJ	Officier van Justitie
p.	pagina
Par.	Paragraaf
PBC	Pieter Baan Centrum
PBW	Penitentiaire Beginselenwet
Pers.	Persoonlijke omstandigheid
omstandigheid	
PG	Procureur-generaal
PI	Penitentiaire Inrichting
PJ	Pro Justitia
PMO	Psycho-medisch Overleg
POK	Psychiatrische Observatie Kliniek
PPC	Penitentiaire Psychiatrisch Ziekenhuis
Psyc. ziekenhuis	Psychiatrisch ziekenhuis
Rb	Rechtbank
RC	Rechter-commissaris
red.	redactie
Riagg	Regionale Instelling voor Ambulante Geestelijke Gezondheidszorg
RM	Rechterlijke macht
R.O.	Rechtsoverweging
Sr	Wetboek van Strafrecht
Stb.	Staatsblad
Stcrt.	Staatscourant
Suppl.	Supplement
Sv	Wetboek van Strafvordering
s.v.p.	s'il vous plaît
Tbs	Terbeschikkingstelling

Tbs met dwang	Terbeschikkingstelling met dwangverpleging
Tbs met voorwr.	Terbeschikkingstelling met voorwaarden
TBR	Terbeschikkingstelling van de regering
tll	tenlastelegging
TvS	Tijdschrift voor Strafrecht
v	versus
v. Chr.	Voor Christus
vgl.	Vergelijk
VI	Voorwaardelijke/vervroegde invrijheidstelling
Voorw.	Voorwaardelijke
Voorw. gs	Voorwaardelijke gevangenisstraf
Wet Bopz	Wet Bijzonder opnemning psychiatrische ziekenhuizen
Wet RO	Wet op de Rechterlijke Organisatie
WFZ	Wet(svoorstel) forensische zorg
WGBO	Wet op de Geneeskundige Behandeloovereenkomst
WVGGZ	Wet(svoorstel) Verplichte geestelijke gezondheidszorg

Bijlage 1: Beslissingsformulier officier van justitie bij de psychisch gestoorde verdachte

De bedoeling van dit formulier is om inzicht te krijgen in de keuzes die de officier van justitie maakt met betrekking tot de psychisch gestoorde verdachte. Het dient inzicht te geven in hoe de zaak, via de Wet Bopz of strafrecht/strafprocesrecht, wordt afgedaan en op basis van welke argumenten. De antwoorden op de vragen dienen specifiek voor deze strafzaak ingevuld te worden, dus niet in het algemeen. Het formulier kan digitaal of per post naar mij gestuurd worden. Alvast bedankt voor het invullen!

Officier van Justitie:

Verdachte:

Parketnummer:

Arrondissement:

Datum:

Waarvan wordt betrokkene verdacht?

.....

Arrestantencel/gevangenis

1. Wie beoordeelt in deze zaak of er bij een aangehouden verdachte sprake is van een (mogelijke) psychische stoornis van zijn geestvermogens?
 - A. Verbalisanten
 - B. Officier van justitie
 - C. Verdachte/raadsman geeft dit aan
 - D. Psycholoog
 - E. Psychiater
 - F. GGD-arts
 - G. FARR-arts/politiearts
 - H. Reclassering
 - I. Anders, namelijk...
2. Hoe wordt er in deze zaak omgegaan met een (mogelijk) psychisch gestoorde verdachte in een arrestantencel/gevangenis?
 - A. Ambulante behandeling psycholoog in gevangenis
 - B. Ambulante behandeling psychiater in gevangenis
 - C. Ambulante behandeling psychiater en psycholoog in gevangenis
 - D. Ambulante behandeling GGD-arts in gevangenis
 - E. Overplaatsing van gevangenis naar psychiatrisch ziekenhuis
 - F. Overplaatsing van gevangenis naar psychiatrische afdeling

- G. Interne overplaatsing naar penitentiaire zorglocatie in het gevangeniswezen
 - H. Schorsing voorlopige hechtenis met voorwaarden
 - I. Anders, namelijk...
3. Wie beslist in deze zaak tot wel/niet overplaatsing van de verdachte (zie vraag 2)?
- A. De rechter commissaris
 - B. De officier van justitie
 - C. Anders, namelijk....

Gerechtelijk vooronderzoek

4. Welke afdoening wordt er in deze zaak gekozen door de officier van justitie?
- A. Wet Bopz, zo ja ga verder bij vraag 5.
 - B. Strafrecht/strafvordering, zo ja ga verder bij vraag 7.
 - C. Beiden, zo ja ga verder bij vraag 5.
5. Waarom is er in deze zaak gekozen voor toepassing van de Wet Bopz?
- A. Licht delict en/of bagatel delict
 - B. Snelle afwending van gevaar van de psychisch gestoorde verdachte in de maatschappij
 - C. Geen gronden voor voorlopige hechtenis, maar verdachte, dient binnen gehouden te worden in verband met gevaar voor de maatschappij
 - D. Anders, namelijk...
- 6a. Welke afdoeningsmogelijkheid uit de Wet Bopz is er in deze zaak gekozen?
- A. Opname in een psychiatrisch ziekenhuis
 - B. Voorlopige machtiging
 - C. Voorwaardelijke machtiging
 - D. Machtiging voortgezet verblijf
 - E. Anders, namelijk...
- 6b. Op welke grond(en) is voor deze afdoening (antwoord vraag 6a) gekozen en niet voor een andere afdoeningsmogelijkheid? (open vraag)
-
-
7. Waarom is er in deze zaak door de officier van justitie gekozen voor afdoening via strafrecht/strafvordering?
- A. Zwaar delict
 - B. Gerechtelijke afdoening zorgt voor beveiliging van de maatschappij
 - C. Anders, namelijk...

BIJLAGE 1: BESLISSINGSFORMULIER OFFICIER VAN JUSTITIE
BIJ DE PSYCHISCH GESTOORDE VERDACHTE

8a. Welke afdoeningsmogelijkheid is er in deze zaak gekozen?

- A. Voorwaardelijk sepot
- B. Sepot
- C. Artikel 16 Sv
- D. Strafbeschikking
- E. TOM-zitting
- F. Politierechter zitting
- G. Meervoudige kamer zitting
- H. Anders, namelijk...

8b. Op welke grond(en) is er voor bovenstaande afdoening (antwoord vraag 8a) gekozen en niet voor een andere afdoeningsmogelijkheid? (open vraag)

.....
.....

9a. Is procesonbekwaamheid overwogen? Zo ja, waartoe heeft dit geleid?

- A. Nee
- B. Ja, artikel 16 Sv
- C. Ja, artikel 509a Sv
- D. Ja, anders, namelijk...
- E. Anders, namelijk...

9b. Wanneer is deze procesonbekwaamheid (vraag 9a) aan het licht komen?

.....
.....

9c. Is de vervolging wegens een stoornis geschorst? Zo ja, in welk stadium?

.....
.....

Advies/rapportage gedragsdeskundige

10a. Op welk moment in het strafproces (in deze zaak) wordt er besloten tot gedragsdeskundige rapportage?

- A. Tijdens voorlopige hechtenis verdachte
- B. Tijdens de inbewaringstelling
- C. Tijdens een pro-formazitting
- D. Inhoudelijke behandeling ter terechtzitting.
- E. Anders, namelijk...

- 10b. Binnen welke termijn na de aanhouding van de verdachte wordt er (in deze zaak) tot deze rapportage besloten?
- A. paar dagen, tegelijk met voorgeleiding aan RC
 - B. weken
 - C. maanden
 - D. jaar
11. Voor welke vorm van onderzoek is er in deze zaak gekozen?
- A. Ambulant
 - B. Klinisch
12. Voor welke vorm van gedragsdeskundig onderzoek/rapportage is er in deze zaak gekozen?
- A. Monodisciplinair, zo ja psycholoog of psychiater (doorstrepen wat niet van toepassing is)
 - B. Multidisciplinair
 - C. Triple-rapportage
 - D. Observatie
13. Waarom is dit gedragsdeskundig onderzoek (vraag 12) gekozen in deze zaak?
- A. Ernst van het delict
 - B. De (waarschijnlijke) complexiteit van de stoornis
 - C. Te lange wachttijd klinische observatie
 - D. Verdachte weigert het onderzoek
 - E. Anders, namelijk.....

Eis officier van justitie ter terechtzitting

- 14a. Wat eist de officier van justitie ter zitting in deze zaak?
- A. TBS met voorwaarden (artikel 37a Sr)
 - B. TBS met voorwaarden en gevangenisstraf van jaar/jaren
 - C. TBS met dwangverpleging (artikel 37b Sr)
 - D. TBS met dwangverpleging en gevangenisstraf van jaar/jaren
 - E. Plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis (artikel 37 Sr)
 - F. Gevangenisstraf van maanden/jaar/jaren
 - G. Voorwaardelijke veroordeling van maanden met proeftijd van ... jaar
 - H. Werkstraf voor de duur van ... uren
 - I. Vrijspraak
 - J. Anders, namelijk...

- 14b. Indien er voorwaarden worden geëist; Welke voorwaarden worden in deze zaak geëist?
- A. Opname in een daar toe aangewezen inrichting
 - B. Ambulante behandeling bij een psycholoog
 - C. Ambulante behandeling door een psychiater
 - D. Ambulante behandeling door een psycholoog en een psychiater
 - E. Gedogen/Innemen van geneesmiddelen
 - F. Houden aan de afspraken met de reclassering
 - G. Anders, namelijk...
15. Waarom wordt dit (bovenstaand antwoord vraag 14) geëist?
- A. Persoonlijke omstandigheid verdachte
 - B. Slachtoffer
 - C. Beveiliging/bescherming van de maatschappij
 - D. Rekening houden met de toerekening van het delict door de rechter
 - E. Anders, namelijk...
16. Valt de eis door de psychische stoornis van de verdachte in deze zaak hoger of lager uit?
- A. Hoger
 - B. Lager
 - C. Zelfde als bij een niet psychisch gestoorde verdachte

Beslissing ter terechtzitting

- 17a. Welke straf en/of maatregel legt de rechter in deze zaak op?
- A. TBS met voorwaarden (artikel 37a Sr)
 - B. TBS met voorwaarden en gevangenisstraf van jaar/jaren
 - C. TBS met dwangverpleging (artikel 37b Sr)
 - D. TBS met dwangverpleging en gevangenisstraf van jaar/jaren
 - E. Plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis (artikel 37 Sr)
 - F. Gevangenisstraf van maanden/jaar/jaren
 - G. Voorwaardelijke veroordeling van maanden met proeftijd van ... jaar
 - H. Werkstraf voor de duur van ... uren
 - I. Vrijpraak
 - J. Anders, namelijk...
- 17b. Indien er in deze zaak voorwaarden worden opgelegd; Welke voorwaarden?
- A. Opname in een daar toe aangewezen inrichting
 - B. Ambulante behandeling bij een psycholoog
 - C. Ambulante behandeling door een psychiater

- D. Ambulante behandeling door een psycholoog en een psychiater
- E. Gedogen/Innemen van geneesmiddelen
- F. Houden aan de afspraken met de reclassering
- G. Anders, namelijk...

18. Wat is de motivering van de rechter bij de opgelegde straf (antwoord vraag 17)?
- A. Persoonlijke omstandigheid verdachte
 - B. Slachtoffer
 - C. Beveiliging/bescherming van de maatschappij
 - D. Er rekening mee houden met de toerekening van het delict door de rechter
 - E. anders, namelijk...

Heeft u naar aanleiding van deze vragenlijst nog op- of aanmerkingen?

.....

.....

Bijlage 2: Methode empirisch onderzoek: verantwoording typen delicten

Voor de indeling in delictsoorten is aansluiting gezocht bij Brand¹³⁶² en Van Kordelaar¹³⁶³, die eerder delicten bij jongeren, ook een kwetsbare groep, categoriseerden. Deze indeling bestond oorspronkelijk uit tien delict typen en geeft een toenemende maat van ernst weer. Deze indeling is door Brand uitgewerkt naar een indeling in twaalf categorieën.

De twaalf categorieën die onderscheiden worden, zijn:

1. Overtreding verkeer en ordeverstoring
2. Opium
3. Vernieling
4. Vermogen
5. Middelzwaar geweld en wapenbezit
6. Vermogen met geweld
7. Zwaar geweld
8. Zeden
9. Zeden (minderjarig slachtoffer)
10. Doodslag
11. Brandstichting
12. Levensdelicten extra (moord met voorbedachten rade)

De indeling die gebruikt is in dit onderzoek sluit aan bij bovenstaande indeling, maar is nader uitgesplitst. De indeling die gebruikt is bij de verwerking van de beslissingsformulieren:

1. Moord, doodslag
2. Brandstichting
3. Zedendelict: Verkrachting meerderjarige
4. Zedendelict: Ontucht met minderjarige
5. Zedendelict: Aanranding
6. Zedendelict: Kinderporno
7. Zedendelict: Voyeurisme
8. Zedendelict: Exhibitionisme
9. Mensenhandel
10. Mishandeling
11. Bedreiging
12. Wapen en Munitie
13. Vermogensdelict (diefstal, diefstal met geweld, afpersing)
14. Belediging

¹³⁶² Brand 2005.

¹³⁶³ Van Kordelaar 2002.

15. Vrijheidsberoving
16. Vernieling
17. Opium delict
18. Ordeverstoring/openlijk geweld
19. Overig, namelijk...

De indeling die voor het beslissingsformulier gebruikt is, wijkt iets af van de indeling van Brand en Van Kordelaar. De meest in het oog springende afwijking is de nadere splitsing bij de zedendelicten. Hiervoor is gekozen omdat er vooraf aangenomen werd dat de groep zedendelinquenten groot zou zijn. Een nadere onderverdeling kan mogelijk leiden tot een beter beeld per zedendelict.

Bijlage 3: SPSS databestand

1. Nummer verdachte

2. Soort delict

- 0 Moord, doodslag
- 1 Brandstichting
- 2 Zedendelict: Verkrachting meerderjarige
- 3 Zedendelict: Ontucht met minderjarige
- 4 Zedendelict: Aanranding
- 5 Zedendelict: Kinderporno
- 6 Zedendelict: Voyeurisme
- 7 Zedendelict: Exhibitionisme
- 8 Mensenhandel
- 9 Mishandeling
- 10 Bedreiging
- 11 Wapen en Munitie
- 12 Vermogensdelict (diefstal, diefstal met geweld, afpersing)
- 13 Belediging
- 14 Vrijheidsberoving
- 15 Vernieling
- 16 Opium delict
- 17 Ordeverstoring/openlijk geweld
- 18 Overig, namelijk...

3. Verdenking aantal delicten

- 0 1 delict
- 1 2 delicten
- 2 3 delicten
- 3 4 delicten
- 4 5 delicten
- 5 6 delicten
- 6 7 delicten
- 7 8 delicten
- 8 meer dan 8 delicten
- 9 Overig, namelijk...

4. Beoordeling net na de aanhouding

- 88 Niet van toepassing
- 0 Verbalisanten
- 1 Officier van justitie
- 2 Verdachte/raadsman geeft dit aan
- 3 Psycholoog

- 4 Psychiater
- 5 GGD-arts
- 6 FARR-arts/politiearts
- 7 Reclassering
- 8 Trajectconsult
- 9 BooG
- 10 Reclassering en trajectconsult
- 11 Officier van justitie en verdachte/raadsman
- 12 Officier van justitie en verbalisanten
- 13 Officier van justitie en reclassering
- 14 Officier van justitie en trajectconsult
- 15 Officier van justitie en psycholoog
- 16 Officier van justitie en psychiater
- 17 Officier van justitie en GGD-arts
- 18 Officier van justitie en FARR-politiearts
- 19 Officier van justitie en BooG
- 20 Officier van justitie, reclassering en trajectconsult
- 21 Officier van justitie en psycholoog en psychiater en reclassering
- 22 Psycholoog en psychiater
- 23 Overig, namelijk...

5. Verdachte in arrestantencel/gevangenis

- 0 Zelfde als bij niet gestoorde verdachte/Niet van toepassing
- 1 Ambulante behandeling psycholoog in gevangenis
- 2 Ambulante behandeling psychiater in gevangenis
- 3 Ambulante behandeling psychiater en psycholoog in gevangenis
- 4 Ambulante behandeling GGD-arts in gevangenis
- 5 Overplaatsing van gevangenis naar psychiatrisch ziekenhuis
- 6 Overplaatsing van gevangenis naar psychiatrische afdeling
- 7 Interne overplaatsing naar penitentiaire zorglocatie in het gevangeniswezen
- 8 Schorsing voorlopige hechtenis met voorwaarden
- 9 NIFP
- 10 Overig, namelijk...

6. Beslissing t.a.v. behandeling/overplaatsing gevangenis

- 88 Niet van toepassing
- 0 De rechter commissaris
- 1 De officier van justitie
- 2 De Raadkamer

7. Trajectkeuze

- 0 Wet BOPZ, zo ja ga verder bij vraag 5. (in dit document vraag 7)

- 1 Strafrecht/strafvordering, zo ja ga verder bij vraag 7. (in dit document vraag 9)
- 2 Beiden, zo ja ga verder bij vraag 5. (in dit document vraag 7)

8. Motivering keuze Wet Bopz

- 88 Niet van toepassing
- 0 Licht delict en/of bagateldelict
- 1 Snelle afwending van gevaar van de psychisch gestoorde verdachte in de Maatschappij
- 2 Geen gronden voor voorlopige hechtenis, maar verdachte, dient binnen gehouden te worden in verband met gevaar voor de maatschappij
- 3 Overig, namelijk...

9. Keuze afdoeningsmogelijkheid uit de Wet Bopz

- 88 Niet van toepassing
- 0 Opname in een psychiatrisch ziekenhuis
- 1 Voorlopige machtiging
- 2 Voorwaardelijke machtiging
- 3 Machtiging voortgezet verblijf
- 4 Overig, namelijk...

10 Grond keuze afdoeningsmogelijkheid (vraag 9)

- 88 Niet van toepassing
- 0 Ernst/complexiteit stoornis
- 1 Plaatsingsmogelijkheid
- 2 Overig, namelijk...

11 Motivering keuze strafrecht/strafvordering

- 88 Niet van toepassing
- 0 Zwaar delict
- 1 Gerechtelijke afdoening zorgt voor beveiliging van de maatschappij
- 2 Zwaar delict en gerechtelijke afdoening zorgt voor beveiliging van de maatschappij
- 3 Geen redenen om detentieongeschiktheid aan te nemen.
- 4 Overig, namelijk...

12 Keuze afdoeningsmogelijkheid strafrecht/strafprocesrecht

- 88 Niet van toepassing
- 0 Voorwaardelijk sepot
- 1 Sepot
- 2 Artikel 16 Sv
- 3 Strafbeschikking
- 4 TOM-zitting

- 5. Politierechter zitting
- 6. Meervoudige kamer zitting
- 7. Overig, namelijk...

13 Motivering keuze strafrecht/strafvordering

- 88 Niet van toepassing
- 0 ernst delict
- 1 aard delict
- 2 aard/ernst delict
- 3 andere afdoeningsmogelijkheid niet aan de orde
- 4 Overig, namelijk...

14 Procesonbekwaamheid overwogen?

- 88 Niet van toepassing
- 0 Nee
- 1 Ja, artikel 16 Sv
- 2 Ja, artikel 509a Sv
- 3 Overig, namelijk...

15 Wanneer is deze procesonbekwaamheid aan het licht komen?

- 88 Niet van toepassing
- 0 Tijdens de voorlopige hechtenis
- 1 Tijdens de inbewaringstelling
- 2 Tijdens de gevangenhouding
- 3 Tijdens een pro-formazitting
- 4 Tijdens de terechtzitting
- 5 Overig, namelijk...

16 Is de vervolging wegens een stoornis geschorst? Zo ja, in welk stadium?

- 88 Niet van toepassing
- 0 Nee
- 1 Ja, tijdens de voorlopige hechtenis
- 2 Ja, tijdens de inbewaringstelling
- 3 Ja, tijdens de gevangenhouding
- 4 Ja, tijdens een pro-formazitting
- 5 Ja, tijdens de terechtzitting
- 6 Overig, namelijk...

17 Beslismoment in het strafproces tot gedragsdeskundige rapportage

- 88 Niet van toepassing
- 0 Tijdens voorlopige hechtenis verdachte
- 1 Tijdens de inbewaringstelling

- 2 Tijdens een pro-formazitting
- 3 Inhoudelijke behandeling ter terechtzitting.
- 4 Overig, namelijk...

18 Termijn tot beslissing gedragsdeskundige rapportage

- 88 Niet van toepassing
- 0 een paar dagen
- 1 1-2 weken
- 2 2-3 weken
- 3 3-4 weken
- 4 4-6 weken
- 5 6-8 weken
- 6 8-10 weken
- 7 10-12 weken
- 8 3-6 maanden
- 9 6-9 maanden
- 10 9-12 maanden
- 11 meer dan een jaar

19. Vorm gedragsdeskundig onderzoek

- 88 Niet van toepassing
- 0 Ambulant
- 1 Klinisch

20 Soort gedragsdeskundig onderzoek

- 88 Niet van toepassing
- 0 Monodisciplinair, psycholoog
- 1 Monodisciplinair, psychiater
- 2 Multidisciplinair
- 3 Triple-rapportage
- 4 Observatie

21 Motivering keuze gedragsdeskundig onderzoek

- 88 Niet van toepassing
- 0 Ernst van het delict
- 1 De (waarschijnlijke) complexiteit van de stoornis
- 2 Te lange wachttijd klinische observatie
- 3 Verdachte weigert het onderzoek
- 4 Recidive
- 5 Ernst delict en complexiteit van de stoornis
- 6 BooG en/of NIFP wijzen dat uit
- 7 Overig, namelijk...

22 Eis officier van justitie

- 88 Niet van toepassing
- 0 TBS met voorwaarden
- 1 TBS met voorwaarden en gevangenisstraf
- 2 TBS met dwangverpleging
- 3 TBS met dwangverpleging en gevangenisstraf
- 4 Plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis
- 5 Gevangenisstraf
- 6 Gevangenisstraf met voorwaardelijk deel
- 7 Voorwaardelijke veroordeling
- 8 Werkstraf
- 9 Vrijspraak
- 10 Ontslag van alle rechtsvervolging
- 11 Ontslag van alle rechtsvervolging en plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis
- 12 Voorwaardelijke veroordeling en werkstraf
- 13 Verlengen proeftijd
- 14 ISD
- 15 Overig, namelijk...

23 Welke voorwaarden worden geëist?

- 88 Niet van toepassing
- 0 Opname in een daar toe aangewezen inrichting
- 1 Ambulante behandeling bij een psycholoog
- 2 Ambulante behandeling door een psychiater
- 3 Ambulante behandeling door een psycholoog en een psychiater
- 4 Gedogen/Innemen van geneesmiddelen
- 5 Houden aan de afspraken met de reclassering
- 6 Opname in een daar toe aangewezen inrichting en houden aan de afspraken met de reclassering
- 7 Ambulante behandeling bij een psycholoog en houden aan de afspraken met de reclassering
- 8 Ambulante behandeling door een psychiater en houden aan de afspraken met de reclassering
- 9 Ambulante behandeling door een psycholoog en een psychiater en houden aan de afspraken met de reclassering
- 10 Gedogen/Innemen van geneesmiddelen en houden aan de afspraken met de Reclassering
- 11 Opname in een daar toe aangewezen inrichting en gedogen/innemen van geneesmiddelen
- 12 Ambulante behandeling door een psycholoog, gedogen/innemen van geneesmiddelen en houden aan afspraken met de reclassering

- 13 Ambulante behandeling door een psychiater, gedogen/innemen van geneesmiddelen en houden aan afspraken met de reclassering
- 14 Ambulante behandeling door een psycholoog en psychiater, gedogen/ innemen van geneesmiddelen en houden aan afspraken met de reclassering
- 15 Opname in een daar toe aangewezen inrichting en gedogen/innemen van geneesmiddelen en houden aan afspraken met de reclassering
- 16 Overig, namelijk...

24 Motivering eis

- 88 Niet van toepassing
- 0 Persoonlijke omstandigheid verdachte
- 1 Slachtoffer
- 2 Beveiliging/bescherming van de maatschappij
- 3 Rekening houden met de toerekening van het delict door de rechter
- 4 Persoonlijke omstandigheid verdachte en slachtoffer
- 5 Persoonlijke omstandigheid verdachte en beveiliging/bescherming van de maatschappij
- 6 Persoonlijke omstandigheid verdachte en rekening houden met de toerekening van het delict door de rechter
- 7 Slachtoffer en beveiliging/bescherming van de maatschappij
- 8 Slachtoffer en rekening houden met de toerekening van het delict door de rechter
- 9 Beveiliging/bescherming van de maatschappij en rekening houden met de toerekening van het delict door de rechter
- 10 Persoonlijke omstandigheid verdachte, slachtoffer en beveiliging/ bescherming van de maatschappij
- 11 Slachtoffer, beveiliging/bescherming van de maatschappij en rekening houden met de toerekening van het delict door de rechter
- 12 Persoonlijke omstandigheid verdachte, slachtoffer en beveiliging/bescherming van de maatschappij en rekening houden met de toerekening van het delict door de rechter
- 13 Persoonlijke omstandigheid verdachte, slachtoffer en rekening houden met de toerekening van het delict door de rechter
- 14 Persoonlijke omstandigheid verdachte en beveiliging/bescherming van de maatschappij en rekening houden met de toerekening van het delict door de rechter
- 15 Overig, namelijk...

25 Eis anders dan bij niet psychisch gestoorde verdachte

- 88 Niet van toepassing
- 0 Hoger
- 1 Lager
- 2 Zelfde als bij een niet psychisch gestoorde verdachte

26 Beslissing rechter

- 88 Niet van toepassing
- 0 TBS met voorwaarden
- 1 TBS met voorwaarden en gevangenisstraf
- 2 TBS met dwangverpleging
- 3 TBS met dwangverpleging en gevangenisstraf
- 4 Plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis
- 5 Gevangenisstraf
- 6 Gevangenisstraf met voorwaardelijk deel
- 7 Voorwaardelijke veroordeling
- 8 Werkstraf
- 9 Vrijpraak
- 10 Ontslag van alle rechtsvervolging
- 11 Ontslag van alle rechtsvervolging en plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis
- 12 Voorwaardelijke veroordeling en werkstraf
- 13 Verlengen proeftijd
- 14 ISD
- 15 Overig, namelijk...

27 Welke voorwaarden worden opgelegd?

- 88 Niet van toepassing
- 0 Opname in een daar toe aangewezen inrichting
- 1 Ambulante behandeling bij een psycholoog
- 2 Ambulante behandeling door een psychiater
- 3 Ambulante behandeling door een psycholoog en een psychiater
- 4 Gedogen/Innemen van geneesmiddelen
- 5 Houden aan de afspraken met de reclassering
- 6 Opname in een daar toe aangewezen inrichting en houden aan de afspraken met de reclassering
- 7 Ambulante behandeling bij een psycholoog en houden aan de afspraken met de reclassering
- 8 Ambulante behandeling door een psychiater en houden aan de afspraken met de reclassering
- 9 Ambulante behandeling door een psycholoog en een psychiater en houden aan de afspraken met de reclassering
- 10 Gedogen/Innemen van geneesmiddelen en houden aan de afspraken met de Reclassering
- 11 Opname in een daar toe aangewezen inrichting en gedogen/innemen van geneesmiddelen
- 12 Ambulante behandeling door een psycholoog, gedogen/innemen van geneesmiddelen en houden aan afspraken met de reclassering

- 13 Ambulante behandeling door een psychiater, gedogen/innemen van geneesmiddelen en houden aan afspraken met de reclassering
- 14 Ambulante behandeling door een psycholoog en psychiater, gedogen/innemen van geneesmiddelen en houden aan afspraken met de reclassering
- 15 Opname in een daar toe aangewezen inrichting en gedogen/innemen van geneesmiddelen en houden aan afspraken met de reclassering
- 16 Overig, namelijk...

28 Motivering straf

- 88 Niet van toepassing
- 0 Persoonlijke omstandigheid verdachte
- 1 Slachtoffer
- 2 Beveiliging/bescherming van de maatschappij
- 3 Rekening houden met de toerekening van het delict door de rechter
- 4 Persoonlijke omstandigheid verdachte en slachtoffer
- 5 Persoonlijke omstandigheid verdachte en beveiliging/bescherming van de Maatschappij
- 6 Persoonlijke omstandigheid verdachte en rekening houden met de toerekening van het delict door de rechter
- 7 Slachtoffer en beveiliging/bescherming van de maatschappij
- 8 Slachtoffer en rekening houden met de toerekening van het delict door de rechter
- 9 Beveiliging/bescherming van de maatschappij en rekening houden met de toerekening van het delict door de rechter
- 10 Persoonlijke omstandigheid verdachte, slachtoffer en beveiliging/bescherming van de maatschappij
- 11 Slachtoffer, beveiliging/bescherming van de maatschappij en rekening houden met de toerekening van het delict door de rechter
- 12 Persoonlijke omstandigheid verdachte, slachtoffer en beveiliging/bescherming van de maatschappij en rekening houden met de toerekening van het delict door de rechter
- 13 Persoonlijke omstandigheid verdachte, slachtoffer en rekening houden met de toerekening van het delict door de rechter
- 14 Persoonlijke omstandigheid verdachte en beveiliging/bescherming van de maatschappij en rekening houden met de toerekening van het delict door de rechter
- 15 Overig, namelijk...

Bijlage 4: Uitkomsten empirisch onderzoek

Als eerste worden de resultaten van de vragen die gesteld zijn in het empirisch onderzoek weergegeven. De tabellen* worden in overeenkomstige volgorde weergegeven als de vragen op het beslissingsformulier. Als tweede worden de kruistabellen weergegeven waar in de hoofdstukken naar wordt verwezen.

1. Tabellen resultaten empirisch onderzoek

Tabel 1: Delictsoort

Soort delict	Frequentie
Moord/Doodslag	65
Brandstichting	20
Zeden: Verkrachting (meerderjarige)	20
Zeden: Ontucht (minderjarige)	34
Zeden: Aanranding	3
Zeden: Kinderporno	5
Mensenhandel	1
Mishandeling	30
Bedreiging	7
Wapens en munitie	9
Vermogensdelict	49
Belediging	1
Vrijheidsberoving	7
Opium Delict	3
Ordeverstoring/openlijk geweld	3
Totaal	257

* De tabellen zijn verschillend van grootte en zijn soms over twee bladzijden verdeeld. Om de leesbaarheid van de tabellen te vergroten is op enkele plaatsten een witte bladzijde geplaatst teneinde op de volgende twee bladzijden een doorlopende tabel te kunnen lezen.

Tabel 2: Beoordelaar direct naar de aanhouding afhankelijk van het delict

Soort delict	Beoordelaar											Overig	Totaal
	Verbalisanten	Raadsman	Officier van justitie	Reclassering	Consult	Psycholoog	Psychiater	BooG	Reclassering en consult	Psycholoog en psychiater	Psycholoog, psychiater en reclassering		
Moord/doodslag	5	1	13	15	6	1	1	0	16	4	3	0	65
Brandstichting	2	1	3	1	1	1	0	0	10	0	0	0	20
Zeden: Verkrachting (meerderjarige)	1	0	4	2	1	0	0	1	9	0	1	0	20
Zeden: Ontucht (minderjarige)	1	0	20	6	7	1	0	0	17	0	0	0	34
Zeden: Aanranding	1	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	3
Zeden: Kinderporno	0	0	1	2	0	0	0	0	2	0	0	0	5
Mensenhandel	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Mishandeling	2	0	6	5	4	0	0	0	9	1	1	1	30
Bedreiging	0	0	1	2	0	0	0	0	4	0	0	0	7
Wapens en munitie	0	0	0	3	1	0	0	0	5	0	0	0	9
Vermogensdelict	1	0	4	17	5	2	1	0	17	2	0	0	49
Belediging	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Vrijheidsberoving	0	0	1	1	1	0	0	0	3	1	0	0	7
Opium Delict	0	0	1	0	0	0	0	0	2	0	0	0	3
Ordeverstoring/openlijk geweld	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	3
Totaal	13	2	36	55	26	6	4	2	96	8	5	1	254

In deze tabel¹³⁶⁴ is de categorie 'niet van toepassing' niet opgenomen. Er is bij drie zaken 'niet van toepassing ingevuld'. In deze drie zaken is er geen directe beoordeling na de aanhouding geweest.¹³⁶⁵ Hierdoor is het totaal 257 (totaal aantal zaken) - 3 (zaken 'niet van toepassing') = 254 zaken. In de tabel is te zien dat de categorie 'overig' één keer voorkomt.¹³⁶⁶

¹³⁶⁴ In deze tabel zijn bij de beoordelaar na de aanhouding, de antwoorden weergegeven welke minimaal één keer gekozen zijn. De antwoordmogelijkheid 'GGD-arts of FARR-arts/politiearts' is nooit gekozen. Hieruit kan geconcludeerd worden dat deze mogelijkheid in deze 257 zaken niet is voorgekomen.

¹³⁶⁵ Op het beslissingsformulier is door de officier van justitie niet ingevuld waarom er gekozen is voor 'niet van toepassing'.

¹³⁶⁶ De officier van justitie heeft in deze zaak bij overig aangegeven: *"TBS-gestelde, die tijdens voorwaardelijke beëindigde tbs dit feit (mishandeling) pleegde"*.

[illegible]

Vrijheidsberoving	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7
Opium Delict	2	0	0	0	0	0	1	0	0	0	3
Ordeverstoring/openlijk geweld	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
Totaal	229	4	3	1	1	2	10	4	1	1	257

In de tabel is te zien dat de categorie ‘overig’ één keer voorkomt.¹³⁶⁷ Dit is dezelfde zaak, een mishandeling, als in tabel 2 ‘beoordelaar direct na de aanhouding’ naar voren komt in de categorie ‘overig’.

¹³⁶⁷ De officier van justitie heeft in deze zaak bij overig aangegeven: “*korte tijd in voorlopige hechtenis en voor time-out periode teruggeplaatst in kliniek TBS*”.

Tabel 4: De beslisser ten aanzien van de overplaatsing/behandeling afhankelijk van het delict

Soort delict	Beslisser			
	Officier van justitie	Raadkamer	Rechter-commissaris	Totaal
Moord/Doodslag	9	0	0	9
Brandstichting	2	1	0	3
Zeden: Verkrachting (meerderjarige)	2	0	0	2
Zeden: Ontucht (minderjarige)	1	0	0	1
Zeden: Aanranding	0	0	0	0
Zeden: Kinderporno	0	0	0	0
Mensenhandel	0	0	0	0
Mishandeling	8	0	0	8
Bedreiging	1	0	0	1
Wapens en munitie	1	0	0	1
Vermogensdelict	3	0	0	3
Belediging	1	0	0	1
Vrijheidsberoving	0	0	0	0
Opium Delict	1	0	0	1
Ordeverstoring/openlijk geweld	0	0	0	0
Totaal	29	1	0	30

In deze tabel is de categorie ‘niet van toepassing’, dit waren 227 zaken, niet opgenomen. Hierdoor is het aantal zaken: 257 (totaal aantal zaken) – 227 (zaken niet van toepassing) = 30 zaken.

Opvallend is dat uit tabel 3 blijkt dat er 28 keer besloten is tot overplaatsing of een behandeling in een arrestantencel of huis van bewaring terwijl uit tabel 4 blijkt dat bij 30 zaken de officier van justitie of de raadkamer een beslissing heeft genomen. Dit verschil is te verklaren doordat de officier van justitie in drie zaken bij de categorie ‘huis van bewaring, zelfde als bij een niet gestoorde verdachte’ toch de vervolgvraag heeft ingevuld en daarbij zichzelf al beslisser heeft genoemd. Hierdoor zou het totaal aantal op 31 zaken moeten komen, echter bij de categorie ‘NIFP’ is geen beslisser ingevuld, terwijl uit tabel 3 blijkt dat er wel één keer de categorie ‘NIFP’ ingevuld is op het beslissingsformulier. De vervolgvraag wie er hiertoe besloten heeft is op dat beslissingsformulier niet ingevuld, waardoor er een verschil ontstaan is.¹³⁶⁸

¹³⁶⁸ Tabel 23 van deze bijlage.

De volgende drie vragen van het beslissingsformulier zijn niet in een tabel weer-gegeven, omdat er eenduidige antwoorden naar voren kwamen. Bij vraag vier is er in alle zaken, 257 keer, gekozen voor antwoord B ‘strafrecht/ strafvordering’. Bij de vragen 5 en 6a/b is er geen enkele keer een antwoord in gevuld, bij deze vragen is 257 keer ‘niet van toepassing’ ingevuld.

4. Welke afdoening wordt er in deze zaak gekozen door de officier van justitie?
 - D. Wet Bopz, zo ja ga verder bij vraag 5.
 - E. Strafrecht/strafvordering, zo ja ga verder bij vraag 7.
 - F. Beiden, zo ja ga verder bij vraag 5.

5. Waarom is er in deze zaak gekozen voor toepassing van de Wet Bopz?
 - E. Licht delict en/of bagateldelict
 - F. Snelle afwending van gevaar van de psychisch gestoorde verdachte in de maatschappij
 - G. Geen gronden voor voorlopige hechtenis, maar verdachte, dient binnen gehouden te worden in verband met gevaar voor de maatschappij
 - H. Anders, namelijk...

- 6a. Welke afdoeningsmogelijkheid uit de Wet Bopz is er in deze zaak gekozen?
 - F. Opname in een psychiatrisch ziekenhuis
 - G. Voorlopige machtiging
 - H. Voorwaardelijke machtiging
 - I. Machtiging voortgezet verblijf
 - J. Anders, namelijk...

- 6b. Op welke grond(en) is voor deze afdoening (antwoord vraag 6a) gekozen en niet voor een andere afdoeningsmogelijkheid? (open vraag)
.....
.....

Tabel 5: De delictsoort afhankelijk van de motivering keuze voor het strafrecht/
strafvordering

Soort delict	Motivering keuze strafrecht					Totaal
	Zwaar delict	Gerechtelijke afdoening zorgt voor beveiliging maatschappij	Zwaar delict en gerechtelijke afd. zorgt voor beveiliging maatschappij	Geen reden tot aannemen detentie ongeschiktheid	Overig	
Moord/Doodslag	53	0	11	1	0	65
Brandstichting	16	2	2	0	0	20
Zeden: Verkrachting (meerderjarige)	16	0	3	1	0	20
Zeden: Ontucht (minderjarige)	30	1	1	1	1	34
Zeden: Aanranding	2	0	1	0	0	3
Zeden: Kinderporno	5	0	0	0	0	5
Mensenhandel	1	0	0	0	0	1
Mishandeling	21	3	6	0	0	30
Bedreiging	7	0	0	0	0	7
Wapens en munitie	9	0	0	0	0	9
Vermogensdelict	40	2	3	1	3	49
Belediging	0	1	0	0	0	1
Vrijheidsberoving	7	0	0	0	0	7
Opium Delict	2	1	0	0	0	3
Ordeverstoring/openlijk geweld	1	0	1	1	0	3
Totaal	210	10	28	5	4	257

Bij deze vraag is bij vier zaken ‘overig’ ingevuld door de officier van justitie. Dit betreft een zaak in de categorie: ‘Zeden, ontucht met een minderjarige’ en drie zaken in de categorie ‘vermogensdelicten’.¹³⁶⁹

¹³⁶⁹ Bij de zaak: ‘Zeden, ontucht met een minderjarige’ heeft de officier van justitie op het beslissingsformulier ingevuld als reden voor de keuze voor het strafrecht dat het zwaar delict is en dat het slachtoffer via artikel 37 Wetboek van Strafrecht genoegdoening krijgt. Bij de drie vermogensdelicten is door de officier van justitie het volgende ingevuld, bij zaak 1: “reden veelpleger”, bij zaak twee: “verdachte stond als stelselmatige dader genoteerd op de PGA lijst en gelabeld als pre ISD, wat inhoudt dat bij

Tabel 6: Delictsoort afhankelijk van de forum keuze¹³⁷⁰

Forum \ Soort delict	Politie-rechter	Meervoudige kamer	Totaal
Moord/Doodslag	0	65	65
Brandstichting	1	19	20
Zeden: Verkrachting (meerderjarige)	0	20	20
Zeden: Ontucht (minderjarige)	0	34	34
Zeden: Aanranding	0	3	3
Zeden: Kinderporno	0	5	5
Mensenhandel	0	1	1
Mishandeling	0	30	30
Bedreiging	0	7	7
Wapens en munitie	1	8	9
Vermogensdelict	3	46	49
Belediging	0	1	1
Vrijheidsberoving	0	7	7
Opium Delict	0	3	3
Ordeverstoring/openlijk geweld	0	3	3
Totaal	5	252	257

een eerst volgend strafbaar feit het ISD traject zal worden opgestart. Bij verdachte zijn door de psychiater en psycholoog geen contra indicaties gevonden voor oplegging van de ISD maatregel". Bij zaak 3 is door de officier van justitie als reden ingevuld: "recidive en verdachte begaat feiten zeer bewust en met opzet".

¹³⁷⁰ De antwoordmogelijkheden: 'voorwaardelijk sepot', 'sepot', 'artikel 16 Wetboek van Strafvordering', 'strafbeschikking' en 'TOM-zitting' zijn niet gekozen en worden derhalve in deze tabel niet weergegeven.

Tabel 7: Delictsoort afhankelijk van de motivering forum keuze

Soort delict	Motivering forum keuze				
	Ernst delict	Aard delict	Ernst en aard delict	Andere afdoenings- mogelijkheid niet aan de orde	Totaal
Moord/Doodslag	38	1	18	8	65
Brandstichting	9	0	11	0	20
Zeden: Verkrachting (meerderjarige)	8	0	9	3	20
Zeden: Ontucht (minderjarige)	7	2	22	3	34
Zeden: Aanranding	2	0	0	1	3
Zeden: Kinderporno	1	0	3	1	5
Mensenhandel	1	0	0	0	1
Mishandeling	22	0	6	2	30
Bedreiging	5	0	2	0	7
Wapens en munitie	8	1	0	0	9
Vermogensdelict	36	3	7	3	49
Belediging	0	0	1	0	1
Vrijheidsberoving	4	0	2	1	7
Opium Delict	3	0	0	0	3
Ordeverstoring/openlijk geweld	0	1	0	2	3
Totaal	144	8	82	23	257

Tabel 8: Delictsoort afhankelijk van de vraag of de procesonbekwaamheid overwogen is

Procesonbekwaamheid overwogen?	Nee	Ja	Totaal
Soort delict			
Moord/Doodslag	59	0	59
Brandstichting	16	0	16
Zeden: Verkrachting (meerderjarige)	15	0	15
Zeden: Ontucht (minderjarige)	32	0	32
Zeden: Aanranding	2	0	2
Zeden: Kinderporno	4	0	4
Mensenhandel	0	0	0
Mishandeling	24	1	25
Bedreiging	7	0	7
Wapens en munitie	9	0	9
Vermogensdelict	45	0	45
Belediging	1	0	1
Vrijheidsberoving	7	0	7
Opium Delict	2	0	2
Ordeverstoring/openlijk geweld	0	0	0
Totaal	223	1	224

In deze tabel is het totaal aantal zaken 224. In 33 zaken is 'niet van toepassing' ingevuld. Dit komt omdat de vraag over de procesonbekwaamheid in september 2012 aan het beslissingsformulier is toegevoegd. Bij de 33 zaken waarbij 'niet van toepassing' is ingevuld was deze vraag nog niet opgenomen in het beslissingsformulier. Bij alle beslissingsformulieren die na 1 september 2012 zijn ingevuld is de vraag met betrekking tot de procesonbekwaamheid opgenomen en kon de officier van justitie ja of nee invullen, 'niet van toepassing' was derhalve geen antwoordmogelijkheid meer.

Tabel 9: Delictsoort afhankelijk van de vraag wanneer de procesonbekwaamheid aan het licht is gekomen

Procesonbekwaamheid aan licht gekomen Soort delict	Niet van toepassing	Tijdens de inbewaring- stelling	Totaal
Moord/Doodslag	65	0	65
Brandstichting	20	0	20
Zeden: Verkrachting (meerderjarige)	20	0	20
Zeden: Ontucht (minderjarige)	34	0	34
Zeden: Aanranding	3	0	3
Zeden: Kinderporno	5	0	5
Mensenhandel	1	0	1
Mishandeling	29	1	30
Bedreiging	7	0	7
Wapens en munitie	9	0	9
Vermogensdelict	49	0	49
Belediging	1	0	1
Vrijheidsberoving	7	0	7
Opium Delict	3	0	3
Ordeverstoring/openlijk geweld	3	0	3
Totaal	256	1	257

Tabel 10: Delictsoort afhankelijk van de vraag of de vervolging geschorst is

Soort delict	Vervolging geschorst?	Nee	Overig, namelijk ...	Totaal
Moord/Doodslag		0	0	0
Brandstichting		0	0	0
Zeden: Verkrachting (meerderjarige)		0	0	0
Zeden: Ontucht (minderjarige)		0	0	0
Zeden: Aanranding		0	0	0
Zeden: Kinderporno		0	0	0
Mensenhandel		0	0	0
Mishandeling		1	0	1
Bedreiging		0	0	0
Wapens en munitie		0	0	0
Vermogensdelict		0	0	0
Belediging		0	0	0
Vrijheidsberoving		0	1	1
Opium Delict		0	0	0
Ordeverstoring/openlijk geweld		0	0	0
Totaal		1	1	2

Er is maar in één zaak waarbij procesonbekwaamheid overwogen is. De categorie 'niet van toepassing' (255 zaken) is in deze tabel niet opgenomen. Er is één zaak bij de categorie 'overig' genoemd.¹³⁷¹

Bij de zaak in de categorie 'mishandeling' is de procesonbekwaamheid overwogen maar de vervolging niet geschorst.

¹³⁷¹ Deze zaak ziet op een verdachte bij wie de voorlopige hechtenis geschorst is. Hierna is er op verzoek van de ouders van verdachte traject via de Wet Bopz gestart hetgeen er toe heeft geleid dat verdachte gedurende een aantal maanden met een rechtelijke machtiging is opgenomen. Een, op verzoek van verdachte gedane, second opinion had tot gevolg dat de rechtbank geen gronden aanwezig meer aanwezig achtte om verdachte langer in het psychiatrisch ziekenhuis te doen verblijven.

Tabel 11: Delictsoort afhankelijk van beslistmoment tot gedragsdeskundig onderzoek

Beslistmoment gedragsdeskundig onderzoek		Tijdens voortlopige hechtenis	Tijdens inbewaringstelling	Tijdens pro-forma	Tijdens inhoudelijk behandeling	Overig, namelijk ..	Totaal
Soort delict							
Moord/Doodslag		27	37	0	0	1	65
Brandstichting		7	13	0	0	0	20
Zeden: Verkrachting (meerderjarige)		8	11	0	0	1	20
Zeden: Ontucht (minderjarige)		10	21	0	0	2	33
Zeden: Aanranding		0	2	0	0	0	2
Zeden: Kinderporno		2	2	0	0	1	5
Mensenhandel		1	0	0	0	0	1
Mishandeling		11	16	0	1	2	30
Bedreiging		2	4	0	0	1	7
Wapens en munitie		0	9	0	0	0	9
Vermogensdelict		15	32	1	0	0	48
Belediging		1	0	0	0	0	1

Vrijheidsberoving	1	5	0	0	1	7
Opium Delict	0	3	0	0	0	3
Ordeverstoring/openlijk geweld	1	2	0	0	0	3
Totaal	86	157	1	1	9	254

Bij drie zaken is er ‘niet van toepassing’ ingevuld.¹³⁷² Vandaar dat bij het totaal 257 (totaal aantal zaken) – 3 (zaken ‘niet van toepassing’) = 254 zaken staat. Er is bij 9 zaken ‘overig’ ingevuld.¹³⁷³

¹³⁷² De drie zaken waarbij ‘niet van toepassing’ is ingevuld door de officier van justitie betroffen: Ten eerste zaak in de categorie ‘aanranding’, hier is behalve ‘niet van toepassing’ niets extra’s ingevuld door de officier van justitie; Ten tweede een zaak in de categorie ‘zeden, ontucht met minderjarige’ hierbij is ingevuld dat de verdachte is op vrije voeten. Ten derde een zaak in de categorie ‘vermogensdelict’ hier heeft de officier van justitie op het beslissingsformulier aangegeven dat er in deze zaak alleen reclasseringsrapportage opgesteld is.

¹³⁷³ Dit betrof ten eerste een zaak in de categorie ‘delict moord/doodslag’. De officier van justitie heeft bij deze zaak ingevuld dat het een aanvraag van de verdediging betrof tijdens een pro-formazitting. De tweede zaak betreft een delict in de categorie ‘zeden, verkrachting’ is door de officier van justitie ingevuld dat het een zogeheten ‘losloper’ betrof, deze verdachte zat vast voor een andere zaak en toen is er een gedragsdeskundige rapportage opemaakt. Ten derde in een zaak in de categorie ‘Zeden, ontucht’ is door de officier van justitie ingevuld dat de verdachte op vrije voeten. Ten vierde een andere zaak in de categorie ‘Zeden, ontucht’ geeft de officier van justitie aan dat tijdens het vooronderzoek de gedragsdeskundige rapportage is aangevraagd. Ten vijfde de zaak in de categorie ‘Zeden: kinderporno’ de officier geeft aan dat de verdachte op vrije voeten was en dat er op advies van de reclasseringsadvies en het NIFP is er een rapportage aangevraagd. Ten zesde en zevende de twee zaken in de categorie ‘mishandeling’ zagen beiden op verdachten die op vrije voeten waren en waarbij de zaak bij de officier van justitie en de parketsecretaris ligt ter beoordeling. Ten achtste het delict in de categorie ‘bedreiging’. Hier geeft de officier van justitie aan dat de verdachte medewerking weigerde. De verdachte begaat een nieuwe delict en na reclasseringsadvies wil hij nu wel meewerken aan een gedragsdeskundige rapportage. En bij de laatste zaak, in de categorie ‘vrijheidsberoving’, betrof het een verdachte die het delict beging in een tbs-kliniek. Bij binnenkomst van de zaak bij het Openbaar Ministerie is er meteen besloten tot een gedragsdeskundige rapportage.

Tabel 12: Delictsoort afhankelijk van termijn beslissing tot gedragsdeskundig onderzoek

Termijn beslissing		Niet van toepassing	Een paar dagen	1-2 weken	2-3 weken	3-4 weken	4-6 weken	6-8 weken	8-10 weken	10-12 weken	3-6 maanden	6-9 maanden	totaal
Soort delict		0	29	14	6	4	3	6	0	3	0	0	
Moord/Doodslag		0	29	14	6	4	3	6	0	3	0	0	65
Brandstichting		1	8	6	2	1	1	2	0	0	0	0	20
Zeden: Verkrachting (meerderjarige)		0	10	5	3	0	0	1	0	1	0	0	20
Zeden: Ontucht (minderjarige)		0	12	11	5	1	1	1	0	1	2	0	34
Zeden: Aanranding		0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	3
Zeden: Kinderporno		0	1	1	1	0	0	0	0	0	2	0	5
Mensenhandel		0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Mishandeling		0	11	11	2	1	3	1	0	0	0	1	30
Bedreiging		0	2	3	0	0	1	0	0	0	1	0	7
Wapens en munitie		0	0	4	1	0	2	2	0	0	0	0	9
Vermogensdelict		1	15	12	5	4	3	6	0	2	1	0	49
Belediging		0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Vrijheidsberoving		0	1	1	0	2	1	1	1	0	0	0	7
Opium Delict		0	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0	3
Ordeverstoring/openlijk geweld		0	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	3
Totaal		2	92	71	25	14	15	22	1	8	6	1	257

Tabel 13: Delictsoort afhankelijk van de vorm van de gedragsdeskundige rapportage

Vorm gedragsdeskundige rapportage			
Soort delict	Ambulant	Klinisch	Totaal
Moord/Doodslag	49	16	65
Brandstichting	19	1	20
Zeden: Verkrachting (meerderjarige)	13	7	20
Zeden: Ontucht (minderjarige)	31	3	34
Zeden: Aanranding	3	0	3
Zeden: Kinderporno	4	1	5
Mensenhandel	1	0	1
Mishandeling	27	3	30
Bedreiging	7	0	7
Wapens en munitie	8	1	9
Vermogensdelict	46	2	48
Belediging	1	0	1
Vrijheidsberoving	4	3	7
Opium Delict	3	0	3
Ordeverstoring/openlijk geweld	2	1	3
Totaal	218	38	256

Het totaal aantal zaken is 256. Dit komt omdat er bij één zaak ‘niet van toepassing’ is ingevuld.¹³⁷⁴

¹³⁷⁴ Dit betreft een vermogensdelict. Deze zaak is al eerder naar voren gekomen. Dit betrof een zaak waar alleen een reclasseringsrapportage is opgemaakt. Deze reclasseringsrapportage is ambulant opgesteld.

Tabel 14: Delictsoort afhankelijk van de soort gedragsdeskundige onderzoek

Soort delict	Soort gedragsdeskundig onderzoek					Totaal
	Mono psycholoog	Mono psychiater	Multidisciplinair	Triple-rapportage	Observatie	
Moord/Doodslag	20	0	32	2	11	65
Brandstichting	4	3	12	0	1	20
Zeden: Verkrachting (meerderjarige)	6	0	7	1	6	20
Zeden: Ontucht (minderjarige)	18	1	11	2	2	34
Zeden: Aanranding	0	0	2	0	0	2
Zeden: Kinderporno	3	0	1	0	1	5
Mensenhandel	1	0	0	0	0	1
Mishandeling	12	6	10	1	1	30
Bedreiging	2	0	5	0	0	7
Wapens en munitie	3	1	4	0	1	9
Vermogensdelict	27	10	9	1	1	48
Belediging	0	0	1	0	0	1
Vrijheidsberoving	2	1	2	1	1	7
Opium Delict	1	2	0	0	0	3
Ordeverstoring/openlijk geweld	2	1	0	0	0	3
Totaal	101	25	96	8	25	255

Het totaal aantal zaken is 255. Bij twee zaken is 'niet van toepassing' ingevuld.¹³⁷⁵

¹³⁷⁵ Dit betreft een zaak uit de categorie 'zeden: aanranding' en een zaak uit de categorie 'vermogensdelict'. Bij de zaak uit de categorie 'zeden: aanranding' is door de officier van justitie aangegeven: *"niet van toepassing, de verdachte in deze zaak krijgt voor zijn verslavingsproblematiek een behandeling opgelegd"*. Bij de zaak uit de categorie 'vermogensdelict' heeft de officier van justitie aangegeven: *"alleen een reclasserings-rapportage opgesteld en geen gedragsdeskundige rapportage opgemaakt"*.

Tabel 15: Delictsoort afhankelijk van de motivering tot de keuze voor een bepaald soort gedragsdeskundig onderzoek

Keuze soort gedragsdeskundig onderzoek		Ernst van het delict	Waarschijnlijke complexiteit stoornis	Verdachte weigert onderzoek	Recidive	Ernst delict en complexiteit stoornis	BooG en/of NIPF wijst dit uit	Overig, namelijk..	Totaal
Soort delict	Moord/Doodslag	39	0	0	0	22	3	1	65
	Brandstichting	8	1	0	0	11	0	0	20
	Zeden: Verkrachting (meerderjarige)	11	0	0	1	6	1	1	20
	Zeden: Ontucht (minderjarige)	23	0	0	0	10	1	0	34
	Zeden: Aanranding	2	0	0	0	0	0	0	2
	Zeden: Kinderporno	4	0	0	0	1	0	0	5
	Mensenhandel	0	0	0	0	0	0	1	1
	Mishandeling	18	2	0	0	7	2	1	30
	Bedreiging	4	0	0	0	3	0	0	7
	Wapens en munitie	6	0	0	0	3	0	0	9
	Vermogensdelict	36	0	2	1	9	0	0	48
	Belediging	1	0	0	0	0	0	0	1
	Vrijheidsberoving	5	0	0	0	1	1	0	7
	Opium Delict	2	0	0	0	0	1	0	3
	Ordeverstoring/openlijk geweld	0	0	0	0	0	2	1	3
	Totaal	159	3	2	2	73	11	5	255

Het totaal aantal zaken is 255. Bij twee zaken is 'niet van toepassing' ingevuld.¹³⁷⁶

¹³⁷⁶ Dit betreft een zaak in de categorie 'aanranding' en een zaak in de categorie 'vermogensdelict'. Bij de zaak in de categorie 'aanranding' is door de officier van justitie aangegeven: "*niet van toepassing*. De verdachte in deze zaak krijgt voor zijn verslavingsproblematiek een behandeling opgelegd". Bij de zaak in de categorie 'vermogensdelict' is alleen een reclasseringsrapportage opgesteld en geen gedragsdeskundige rapportage. Bij de keuze is enkel "*niet van toepassing*" aangegeven door de officier van justitie.

Soort delict	Eis o/vj																
	TBS met voorw. ¹³⁷⁷	TBS met voorw. en gev. straf ¹³⁷⁸	TBS met dwang ¹³⁷⁹	TBS met dwang en gev. straf	Plaatsing in psych. ziekenhuis ¹³⁸⁰	Gev. straf	Gev. straf met voorwaardelijk deel	Voorwaardelijke veroordeling	Werkstraf	Vrijpraak	OVAR ¹³⁸¹	OVAR en pl. psych. ziekenhuis ¹³⁸²	Voorw. veroordeling en werkstraf	Verl. proeftijd ¹³⁸³	ISD	Overig	Totaal
	1	2	1	10	4	19	24	1	1	0	1	1	0	0	0	0	65
	0	0	2	1	2	1	12	0	0	0	1	1	0	0	0	0	20
	0	1	1	3	0	6	8	0	0	0	0	1	0	0	0	0	20

1377 Voorwaarden.
1378 Gevangenisstraf.
1379 Dwangverpleging.
1380 Psychiatrisch ziekenhuis.
1381 Ontslag van alle rechtsvervolging.
1382 OVAR en plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis.
1383 Verlengen proeftijd.

Zeden: Ontucht (minderjarige)	0	4	0	0	1	1	1	3	23	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	34
Zeden: Aanranding	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	3
Zeden: Kinderporno	0	0	0	0	1	0	0	0	3	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5
Mensenhandel	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Mishandeling	0	1	0	0	2	4	3	14	1	1	0	1	1	1	2	0	0	0	0	30
Bedreiging	0	0	0	0	0	1	0	3	0	0	0	1	2	0	0	0	0	0	0	7
Wapens en munitie	0	0	0	0	0	0	2	6	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	9
Vermogensdelict	0	0	0	0	3	0	8	30	0	0	0	1	1	1	1	1	4	0	0	49
Belediging	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Vrijheidsberoving	0	1	0	0	0	0	0	3	2	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	7
Opium Delict	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	3
Ordeverstoring/openlijk geweld	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	3
Totaal	1	9	4	4	21	12	43	133	5	2	0	5	9	7	1	4	0	0	0	257

Tabel 17: Delictsoort afhankelijk geëiste voorwaarden officier van justitie

Soort delict	Voorwaarden geëist											Overig	Totaal
	Niet van toepassing	Opname in inrichting	Amb. behand. ¹³⁸⁴ psycholoog en psychiater	Afspr. recl. ¹³⁸⁵	Opname in inrichting en afspr. recl.	Amb. behand. psycholoog en afspr. recl.	Amb. behand. psycholoog, psychiater en afspr. recl.	Amb. behand. psycholoog, psychiater en afspr. recl.	Amb. behand. psycholoog, psychiater en afspr. recl.	Amb. behand. psycholoog, psychiater en afspr. recl.	Amb. behand. psycholoog, psychiater en afspr. recl.	Opname in inrichting, gedogen/ innemen geneesmiddelen en afspr. recl.	
Moord/Doodslag	38	0	0	5	3	5	5	8	0	0	0	1	65
Brandstichting	8	0	0	1	7	1	1	2	0	0	0	0	20
Zeden: Verkrachting (meerderjarige)	11	0	0	2	3	1	1	3	0	0	0	0	20
Zeden: Ontucht (minderjarige)	6	1	0	4	4	2	1	15	0	0	0	1	34
Zeden: Aanranding	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	3
Zeden: Kinderporno	2	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	5
Mensenhandel	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Mishandeling	11	2	0	2	5	3	1	6	0	0	0	0	30

¹³⁸⁴ Ambulante behandeling.
¹³⁸⁵ Houden aan afspraken met de reclassering.

Bedreiging	4	0	0	0	0	1	2	0	0	0	0	0	7
Wapens en munitie	3	0	0	2	2	2	1	1	0	0	0	0	9
Vermogensdelict	17	5	0	7	7	7	3	2	7	0	0	1	49
Belediging	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
Vrijheidsberoving	0	1	0	2	1	1	0	0	2	1	0	0	7
Opium Delict	1	0	0	0	1	1	0	1	0	0	0	0	3
Ordeverstoring/openlijk geweld	1	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	3
Totaal	102	9	1	28	35	19	12	45	1	1	2	2	257

In deze tabel zijn alleen de antwoordmogelijkheden weergegeven die ook daadwerkelijk gekozen zijn.¹³⁸⁶ In deze tabel is bij 102 zaken ‘niet van toepassing’ ingevuld dit zijn de zaken waarin er geen voorwaarden geëist zijn. Er is bij twee zaken ‘overig’ ingevuld.¹³⁸⁷

¹³⁸⁶ De antwoordmogelijkheden die er ook waren, maar niet gekozen zijn, zijn de volgende zes: ‘Ambulante behandeling bij psycholoog’; ‘Ambulante behandeling bij psychiater’; ‘Gedogen/innemen van geneesmiddelen’; ‘Gedogen/innemen van geneesmiddelen en houden aan de afspraken met de reclassering’; ‘Opname in een daar toe aangewezen inrichting en gedogen/innemen van geneesmiddelen’ en ‘Ambulante behandeling door een psycholoog en gedogen/innemen van geneesmiddelen en houden aan afspraken reclassering’.

¹³⁸⁷ Bij de zaken ‘overig’ is ingevuld door de officier van justitie is er gemotiveerd: “houden afspraken reclassering meldverbod + geen middelen gebruik en controle daarop en houden aan afspraken reclassering + zat al bij begeleid wonen, nu zwaarder regiem”.

Motivering eis

Bedreiging	0	1	0	1	0	1	0	0	0	4	0	0	0	7
Wapens en munitie	0	0	0	0	0	1	0	1	0	7	0	0	0	9
Vermogensdelict	0	2	0	4	1	5	0	4	0	33	0	0	0	49
Belediging	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
Vrijheidsberoving	0	0	0	0	0	1	0	0	0	5	0	1	0	7
Opium Delict	1	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	3
Ordeverstoring/openlijk geweld	0	2	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
Totaal	3	11	2	18	3	35	2	11	163	1	5	3	257	

Bij deze tabel zijn alleen de antwoordmogelijkheden weergegeven die ook daadwerkelijk gekozen zijn.¹³⁸⁸ Er is drie keer door de officier van justitie ‘niet van toepassing’ ingevuld.¹³⁸⁹

¹³⁸⁸ De antwoordmogelijkheden die er ook waren, maar niet gekozen zijn, zijn de volgende: ‘Persoonlijke omstandigheid verdachte en slachtoffer’; ‘Slachtoffer en rekening houden met de toerekening van het delict door de rechter’; ‘Beveiliging/bescherming maatschappij en rekening houden met toerekening delict door de rechter’; ‘Persoonlijke omstandigheid verdachte, slachtoffer en rekening houden met toerekening rechter’ en ‘overig, namelijk.’.

¹³⁸⁹ Bij drie zaken in de categorie ‘overig’ is door de officier van justitie ingevuld: ten eerste: behandeling en beveiliging/bescherming maatschappij; Ten tweede Vrijspraak waarbij de motivering eis niet is ingevuld en ten derde is niet van toepassing ingevuld zonder nadere toelichting.

Tabel 19: Delictsoort afhankelijk van de vraag of de eis anders is dan bij niet psychisch gestoorde verdachte

	Andere eis?			
Soort delict	Hoger	Lager	Zelfde als bij niet psychisch gestoorde verdachte	Totaal
Moord/Doodslag	3	35	27	65
Brandstichting	1	18	1	20
Zeden: Verkrachting (meerderjarige)	0	12	8	20
Zeden: Ontucht (minderjarige)	0	27	7	34
Zeden: Aanranding	0	2	1	3
Zeden: Kinderporno	0	4	1	5
Mensenhandel	0	0	1	1
Mishandeling	3	21	6	30
Bedreiging	1	5	1	7
Wapens en munitie	0	4	5	9
Vermogensdelict	1	26	22	49
Belediging	0	1	0	1
Vrijheidsberoving	0	6	1	7
Opium Delict	0	1	2	3
Ordeverstoring/openlijk geweld	0	0	3	3
Totaal	9	162	86	257

Tabel 20: Delictsoort afhankelijk van beslissing van de rechter

Beslissing		TBS met voorwrt. ¹³⁹⁰	TBS met voorwrt. en gev. straf ¹³⁹¹	TBS met dwang ¹³⁹²	TBS met dwang en gev. straf	Plaatsing in psych. ziekenhuis ¹³⁹³	Gev. straf	Gev. straf met voorwaardelijk deel	Voorwaardelijke veroordeling	Werkstraf	Vrijspreek	OVAR ¹³⁹⁴	OVAR en pl. psych. ziekenhuis ¹³⁹⁵	Voorw. veroordeling en werkstraf	Verl. proeftijd ¹³⁹⁶	ISD	Overig	Totaal
Soort delict																		
Moord/Doodslag		1	1	0	10	4	12	31	2	0	0	2	1	0	0	0	1	65
Brandstichting		0	0	2	1	1	1	12	0	0	1	1	1	0	0	0	0	20
Zeden: Verkrachting (meerderjarige)		0	1	0	0	0	8	7	0	1	3	0	0	0	0	0	0	20
Zeden: Ontucht (minderjarige)		0	4	0	0	1	3	22	1	0	1	0	1	0	0	0	1	34
Zeden: Aanranding		0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3

¹³⁹⁰ Voorwaarden.

¹³⁹¹ Gevangenisstraf.

¹³⁹² Dwangverpleging.

¹³⁹³ Psychiatrisch ziekenhuis.

¹³⁹⁴ Ontslag van alle rechtsvervolgung.

¹³⁹⁵ OVAR en plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis.

¹³⁹⁶ Verlengen proeftijd.

BIJLAGE 4: UITKOMSTEN EMPIRISCH ONDERZOEK

Zeden: Kinderporno	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mensenhandel	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Mishandeling	0	1	0	1	4	6	12	2	0	0	1	1	2	0	30
Bedreiging	0	0	0	0	1	0	3	0	0	0	1	2	0	0	7
Wapens en munitie	0	0	0	0	0	2	6	0	0	0	0	1	0	0	9
Vermogensdelict	0	0	0	2	0	7	32	0	0	0	1	1	2	1	49
Belediging	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
Vrijheidsberoving	0	1	0	0	0	0	3	2	0	0	0	0	1	0	7
Opium Delict	0	0	0	0	0	0	2	0	0	1	0	0	0	0	3
Ordeverstoring/openlijk geweld	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	0	3
Totaal	1	8	2	15	0	40	138	8	1	6	6	8	7	1	257

Uit deze tabel blijkt dat er twee keer 'overig' is ingevuld bij de beslissing door de rechter.¹³⁹⁷ De categorie 'niet van toepassing' is geen enkele keer ingevuld.

1397 Bij deze twee zaken is door de officier van justitie bij de eerste zaak: “nader onderzoek en plaatsing in Pieter Baan Centrum opgelegd is” ingevuld en bij de tweede zaak anders namelijk, “een schuldigverklaring zonder oplegging van straf of maatregel”.

Tabel 21: Delictsoort afhankelijk van de opgelegde voorwaarden door de rechter

Soort delict	Opgelegde voorwaarden										Overig	Totaal
	Niet van toepassing	Opname in inrichting	Amb. behand. ¹³⁹⁸ psycholoog en psychiater	Afspr. recl. ¹³⁹⁹	Opname in inrichting en afspr. recl.	Amb. behand. psycholoog en afspr. recl.	Amb. behand. psychiater en afspr. recl.	Gedogen/innemen geneesmiddelen en afspr. recl.	Amb. behand. psychiater gedogen/innemen geneesmiddelen en afspr. recl.	Opname in inrichting, gedogen/innemen geneesmiddelen en afspr. recl.		
Moord/Doodslag	32	1	0	7	4	5	6	9	0	0	0	65
Brandstichting	8	1	0	1	6	1	1	2	0	0	0	20
Zeden: Verkrachting (meerderjarige)	11	0	0	1	4	1	0	3	0	0	0	20
Zeden: Ontucht (minderjarige)	6	1	0	4	4	3	1	14	0	1	0	34
Zeden: Aanranding	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	3
Zeden: Kinderporno	3	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	5
Mensenhandel	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1

¹³⁹⁸ Ambulante behandeling.
¹³⁹⁹ Houden aan afspraken met de reclassering.

Mishandeling	12	2	1	2	4	4	1	4	0	0	0	0	30
Bedreiging	4	0	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	7
Wapens en munitie	3	0	0	1	2	2	1	0	0	0	0	0	9
Vermogensdelict	13	5	0	6	9	5	1	8	1	0	0	1	49
Belediging	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
Vrijheidsberoving	0	1	0	2	1	0	0	2	0	1	0	0	7
Opium Delict	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	3
Ordeverstoring/openlijk geweld	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	3
Totaal	94	11	2	27	37	23	12	44	2	1	2	2	257

Bij deze tabel zijn alleen de antwoordmogelijkheden weergegeven die ook daadwerkelijk gekozen zijn.¹⁴⁰⁰ Opgemerkt wordt dat bij de eis van de officier van justitie tot bepaalde bijzondere voorwaarden de categorieën ‘ambulante behandeling door psycholoog, psychiater gedogen/innemen van geneesmiddelen’ en ‘houden aan de afspraken met de reclassering’ wel voorkwamen maar de rechter deze voorwaarden niet heeft opgelegd.

In 94 zaken is de categorie ‘niet van toepassing’ gekozen, dit komt overeen met het aantal zaken waarin de rechter geen voorwaarden opgelegd heeft. Er is in twee zaken de categorie ‘overig, namelijk..’ gekozen.¹⁴⁰¹

¹⁴⁰⁰ De antwoordmogelijkheden die er ook waren, maar niet gekozen zijn, zijn de volgende zes: ‘Ambulante behandeling bij psycholoog’; ‘Ambulante behandeling bij psychiater; Gedogen/innemen van geneesmiddelen’; ‘Ambulante behandeling door psycholoog en psychiater, gedogen/innemen van geneesmiddelen en houden aan afspraken met reclassering’; ‘Opname in een daar toe aangewezen inrichting en gedogen/innemen van geneesmiddelen’ en ‘Ambulante behandeling door een psycholoog en gedogen/innemen van geneesmiddelen en houden aan afspraken reclassering’.

¹⁴⁰¹ In deze twee zaken is er hetzelfde ingevuld als bij de officier van justitie, te weten “houden afspraken reclassering meldverbod + geen middelen gebruik en controle daarop en houden aan afspraken reclassering + zat al bij begeleid wonen, nu zwaarder regiem”.

Tabel 22: Delictsoort afhankelijk van de motivering voor de opgelegde straf

Motivering straf	Soort delict														
	Niet van toepassing	Pers. omstandigheid verdachte	Beveiliging/bescherming maatschappij	Toerekening delict door rechter	Pers. omstandigheid verdachte en slachtoffer	Pers. omstandigheid verdachte en beveiliging/bescherming maatschappij	Slachtoffer en beveiliging/bescherming maatschappij	Bescherming maatschappij en toerekening delict door de rechter	Pers. omstandigheid verdachte en slachtoffer en bescherming/beveiliging maatschappij	Slachtoffer en bescherming/beveiliging maatschappij en toerekening delict rechter	Pers. omstandigheid verdachte, slachtoffer bescherming/beveiliging maatschappij en toerekening delict	Pers. omstandigheid, slachtoffer en toerekening delict door rechter	Pers. omstandigheid, beveiliging/bescherming maatschappij, toerekening delict rechter	Overig	Totaal
Moord/Doodslag	2	4	5	0	1	8	1	1	8	1	3	0	1	0	65
Brandstichting	1	0	2	0	0	14	1	0	2	0	0	0	0	0	20
Zeden: Verkrachting (meerderjarige)	3	2	5	0	0	7	0	0	1	0	0	1	0	1	20
Zeden: Ontucht (minderjarige)	2	1	2	0	0	19	1	0	8	0	0	0	1	0	34
Zeden: Aanranding	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	3
Zeden: Kinderporno	0	0	1	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1	5
Mensenhandel	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Mishandeling	0	3	2	0	0	14	0	0	6	0	2	1	1	1	30

Bedreiging	0	0	1	0	0	4	0	0	2	0	0	0	0	7
Wapens en munitie	0	0	1	0	0	6	0	0	2	0	0	0	0	9
Vermogensdelict	0	1	4	0	0	36	0	0	7	0	1	0	0	49
Belediging	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
Vrijheidsberoving	0	0	0	0	0	5	0	0	1	0	1	0	0	7
Opium Delict	1	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	3
Ordeverstoring/ openlijk geweld	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	3
Totaal	9	12	24	1	1	151	3	1	39	1	7	2	3	257

Bij deze tabel zijn bij de motivering voor de straf, alleen de antwoordmogelijkheden weergegeven die ook daadwerkelijk gekozen zijn.¹⁴⁰² Opmerkelijk hierbij is dat er bij de officier van justitie andere categorieën ontbreken dan bij de rechter. De categorie die bij beiden ontbreekt en dus nooit gekozen is, is de antwoordmogelijkheid 'slachtoffer en rekening houden met de toerekening van het delict door de rechter'. In negen zaken is er 'niet van toepassing'¹⁴⁰³ ingevuld en bij 3 zaken 'overig, namelijk..¹⁴⁰⁴.

¹⁴⁰² De volgende categorieën ontbreken: 'Slachtoffer, persoonlijke omstandigheid verdachte en rekening houden met de toerekening van het delict door rechter' en 'Slachtoffer en rekening houden met de toerekening van het delict door de rechter'.

¹⁴⁰³ Bij de zaken 'niet van toepassing' is er ingevuld: "persoonlijke omstandigheid en recidive gevaar beperken in de toekomst; niet ingevuld was een vrijspraak; vrijspraak één op één verhaal; vrijspraak motivering niet ingevuld; niets ingevuld want betrof een zaak waar nader onderzoek en plaatsing in Pieter Baan Centrum opgelegd is; vrijspraak, motivering straf niet ingevuld; niet ingevuld, betrof een schuldigverklaring zonder oplegging van straf of maatregel; niets ingevuld, ontslag van alle rechtsvervolgging; niet van toepassing ingevuld: vrijspraak".

¹⁴⁰⁴ Bij de zaken overig, namelijk.. is er ingevuld: "anders namelijk volgens de rechtbank is niet gebleken dat veiligheid tbs maatregel vereist; beveiliging maatschappij en anders namelijk tijdsverloop; Geen tbs omdat deze recent beëindigd is, rechter vindt dat via de Wet Bopz er een rechterlijke machtiging moet komen. Daarnaast spelen alle aspecten, persoonlijke omstandigheid verdachte, slachtoffer, beveiliging maatschappij en toerekening van het delict mee".

2. Kruistabellen waar in de hoofdstukken naar wordt verwezen

Hieronder worden de kruistabellen weergegeven waar in de hoofdstukken naar verwezen wordt. De frequentietabellen waar in de hoofdstukken naar verwezen wordt, staan hiervoor weergegeven onder ‘tabellen resultaten empirisch onderzoek’.

2.1 Hoofdstuk 6: Het verhoor en de voorgeleiding van de psychisch gestoorde verdachte

Tabel 23: De plaatsing van de verdachte afhankelijk van de beslisser ten aanzien van de overplaatsing/behandeling

<div> <div></div> <div>Beslisser</div> </div>				
	Officier van justitie	Raadkamer	Rechter-commissaris	Totaal
Plaatsing/behandeling verdachte				
HvB, zelfde als niet gestoorde verdachte	3	0	0	3
Ambulante behandeling door psycholoog	4	0	0	4
Ambulante behandeling door psychiater	3	0	0	3
Ambulante behandeling door psycholoog en psychiater	1	0	0	1
Ambulante behandeling door GGD-arts	1	0	0	1
Overplaatsing van huis van bewaring naar psychiatrische afdeling	3	0	0	3
Interne overplaatsing naar zorglocatie	10	0	0	10
Schorsing voorlopige hechtenis met voorwaarden	3	1	0	4
NIFP	0	0	0	0
Overig, namelijk	1	0	0	1
Totaal	29	1	0	30

2.2 Hoofdstuk 7: De gedragsdeskundige rapportage in het voorbereidend onderzoek

Tabel 24: Kruising beslismoment tot gedragsdeskundig onderzoek met soort gedragsdeskundige onderzoek

Soort gedragsdeskundig onderzoek Beslismoment gedragsdeskundige onderzoek	Mono psycholoog	Mono psychiater	Multidisciplinair	Triple-rapportage	Observatie	Totaal
Tijdens de voorlopige hechtenis	33	5	35	2	11	86
Tijdens de inbewaringstelling	64	19	55	6	13	157
Tijdens pro-forma	1	0	0	0	0	1
Tijdens inhoudelijke behandeling	0	0	0	0	1	1
Overig, namelijk	2	1	6	0	0	9
Totaal	100	25	96	8	25	254

Het totaal aantal zaken is $257 - 3 = 254$, er is namelijk bij drie zaken ‘niet van toepassing’ ingevuld door de officier van justitie.¹⁴⁰⁵

¹⁴⁰⁵ De eerste zaak betreft een zaak in de categorie ‘aanranding’. In deze zaak is behalve ‘niet van toepassing’ niets extra’s ingevuld door de officier van justitie. De tweede zaak betreft een zaak in de categorie ‘zedes, ontucht met minderjarige’. Hierbij is aangegeven dat de zaak beoordeeld is door de officier van justitie en de parketsecretaris en dat verdachte op vrije voeten is. De derde zaak betreft een zaak in de categorie ‘vermogensdelict’. De officier van justitie heeft op het beslissingsformulier aangegeven dat er in deze zaak alleen reclasseringsrapportage opgesteld is.

Tabel 25: Delictsoort afhankelijk van de soort gedragsdeskundige onderzoek

Soort delict	Soort gedragsdeskundig onderzoek					
	Mono psycholoog	Mono psychiater	Multidisciplinair	Triple-rapportage	Observatie	Totaal
Moord/Doodslag	20	0	32	2	11	65
Brandstichting	4	3	12	0	1	20
Zeden: Verkrachting (meerderjarige)	6	0	7	1	6	20
Zeden: Ontucht (minderjarige)	18	1	11	2	2	34
Zeden: Aanranding	0	0	2	0	0	2
Zeden: Kinderporno	3	0	1	0	1	5
Mensenhandel	1	0	0	0	0	1
Mishandeling	12	6	10	1	1	30
Bedreiging	2	0	5	0	0	7
Wapens en munitie	3	1	4	0	1	9
Vermogensdelict	27	10	9	1	1	48
Belediging	0	0	1	0	0	1
Vrijheidsberoving	2	1	2	1	1	7
Opium Delict	1	2	0	0	0	3
Ordeverstoring/openlijk geweld	2	1	0	0	0	3
Totaal	101	25	96	8	25	255

Het totaal aantal zaken is 255. Bij twee zaken is 'niet van toepassing' ingevuld.¹⁴⁰⁶

¹⁴⁰⁶ Dit betreft een zaak uit de categorie 'zeden: aanranding' en een zaak uit de categorie 'vermogensdelict'. Bij de zaak uit de categorie 'zeden: aanranding' is door de officier van justitie aangegeven: "niet van toepassing, de verdachte in deze zaak krijgt voor zijn verslavingsproblematiek een behandeling opgelegd". Bij de zaak uit de categorie 'vermogensdelict' heeft de officier van justitie aangegeven: "alleen een reclasseringsrapportage opgesteld en geen gedragsdeskundige rapportage opgemaakt".

2.3 Hoofdstuk 8: De gedragsdeskundige rapportage en de psychisch gestoorde verdachte ter terechtzitting

Tabel 26: Soort gedragsdeskundig onderzoek afhankelijk van de vraag of de eis anders is dan bij niet psychisch gestoorde verdachte

<div>Andere eis?</div> <div>Soort gedragsdeskundig onderzoek</div>	Hoger	Lager	Zelfde als bij niet gestoorde verdachte	Totaal
Niet van toepassing	0	1	1	2
Mono, psycholoog	0	56	45	101
Mono, psychiater	0	16	9	25
Multidisciplinair	6	65	25	96
Triple-rapportage	1	5	2	8
Observatie	2	19	4	25
Totaal	9	162	86	257

Er is bij twee zaken de categorie ‘niet van toepassing’ ingevuld. Bij deze twee zaken is ‘niet van toepassing’ ingevuld bij soort gedragsdeskundig onderzoek.¹⁴⁰⁷

¹⁴⁰⁷ Dit betreft een zaak uit de categorie ‘zedes: aanranding’ en een zaak uit de categorie ‘vermogensdelict’. Bij de zaak in de categorie ‘aanranding’ is door de officier van justitie enkel niet van toepassing aangegeven. De verdachte in deze zaak krijgt voor zijn verslavingsproblematiek een behandeling opgelegd. Bij de zaak in de categorie ‘vermogensdelict’ is alleen een reclasseringsrapportage opgesteld en geen gedragsdeskundige rapportage. Bij de vraag naar soort gedragsdeskundig onderzoek is door de officier van justitie ‘geen’ ingevuld.

Tabel 27: Eis officier van justitie afhankelijk van de vraag of de eis anders is dan bij niet psychisch gestoorde verdachte

Andere eis?	Hoger	Lager	Zelfde als bij niet gestoorde verdachte	Totaal
Eis ovj				
TBS met voorwr.	0	1	0	1
TBS met voorwr. en gev. straf	0	9	0	9
TBS met dwang	0	4	0	4
TBS met dwang en gev. straf	1	20	0	21
Plaatsing in psyc. ziekenhuis	3	9	0	12
Gev. straf	3	6	34	43
Gev. straf met voorwaardelijk deel	0	93	40	133
Voorwaardelijke veroordeling	0	4	1	5
Werkstraf	0	0	2	2
Vrijpraak	0	0	1	1
OVAR	0	4	1	5
OVAR en plaatsing psyc. ziekenhuis	1	8	0	9
Voorw. veroordeling en werkstraf	1	3	3	7
Verlengen proeftijd	0	1	0	1
ISD	0	0	4	4
Totaal	9	162	86	257

Tabel 28: Eis officier van justitie afhankelijk van beslissing van de rechter

Beslissing rechter		TBS met voorwr. 1408	TBS met voorwr. en gev. straf 1409	TBS met dwang 1410	TBS met dwang en gev. straf	Plaatsing in psyc. ziekenhuis 1411	Gev. straf	Gev. straf met voorwaardelijk deel	Voorwaardelijke veroordeling	Werkstraf	Vrijspraak	OVAR 1412	OVAR en pl. psyc. ziekenhuis 1413	Voorw. veroordeling en werkstraf	Verl. proeftijd 1414	ISD	Overig	Totaal
Eis ovj	TBS met voorwr.	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	TBS met voorwr. en gev. straf	0	8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	9
	TBS met dwang	0	0	2	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	4
	TBS met dwang en gev. straf	0	0	0	14	0	6	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	21
	Plaatsing in psyc. ziekenhuis	0	0	0	0	11	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	12
	Gev. straf	0	0	0	1	0	30	11	0	0	0	1	0	0	0	0	0	43
	Gev. straf met voorwaardelijk deel	0	0	0	0	0	3	122	1	1	3	0	0	2	0	0	1	133

1408 Voorwaarden.
1409 Gevangenisstraf.
1410 Dwangverpleging.
1411 Psychiatrisch ziekenhuis.
1412 Ontslag van alle rechtsvervolgung.
1413 OVAR en plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis.
1414 Verlengen proeftijd.

BIJLAGE 4: UITKOMSTEN EMPIRISCH ONDERZOEK

[illegible]

Tabel 29: Geëiste voorwaarden door officier van justitie afhankelijk van de opgelegde voorwaarden door de rechter

Opgelegde voorwaarden	Eis voorwaarden											Overig	Totaal
	Niet van toepassing	Opname in inrichting	Amb. behandeling ¹⁴¹⁵ psycholoog en psychiater	Afspr. recl. ¹⁴¹⁶	Opname in inrichting en afspr. recl.	Amb. behand. psycholoog en afspr. recl.	Amb. behand. psychiater en afspr. recl.	Amb. behand. psycholoog, psychiater en afspr. recl.	Gedogen/innemen geneesmiddelen en afspr. recl.	Amb. behand. Psychiater, gedogen/ innemen geneesmiddelen en afspr. recl.	Opname in inrichting, gedogen/ innemen geneesmiddelen en afspr. recl.		
	Niet van toepassing	84	1	0	5	4	5	1	2	0	0	0	102
	Opname in inrichting	0	8	0	0	0	0	0	0	1	0	0	9
	Amb. behand. psycholoog en psychiater	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	Afspr. recl	4	1	0	22	0	1	0	0	0	0	0	28
	Opname in inrichting en afspr. recl.	3	1	0	0	31	0	0	0	0	0	0	35
	Amb. behand. psycholoog en afspr. recl.	1	0	0	0	0	17	0	0	0	0	0	19

¹⁴¹⁵ Ambulante behandeling.
¹⁴¹⁶ Houden aan afspraken met de reclassering.

BIJLAGE 4: UITKOMSTEN EMPIRISCH ONDERZOEK

Amb. behand. psychiater en afspr. recl.	0	0	0	0	0	0	1	0	11	0	0	0	0	12
Amb. behand. psycholoog, psychiater en afspr. recl.	2	0	1	0	0	0	0	0	42	0	0	0	0	45
Amb. behand. psychiater, gedogen/innemen geneesmiddelen en afspr. recl.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
Amb. behand. psycholoog en psychiater, gedogen/innemen geneesmiddelen en afspr. recl.	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Opname in inrichting, gedogen/innemen geneesmiddelen en afspr. recl.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	2
Overig, namelijk	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2
Totaal	94	11	2	27	37	23	12	44	2	1	2	2	2	257

[illegible]

BIJLAGE 4: UITKOSTEN EMPIRISCH ONDERZOEK

Slachtoffer en beveiliging/ bescherming maatschappij	0	0	4	0	0	3	2	0	2	0	0	0	0	0	11
Pers. omstandigheid verdachte, slachtoffer en bescherming/beveiliging maatschappij	5	0	7	1	0	109	1	0	33	1	3	0	0	3	163
Slachtoffer, bescherming/beveiliging maatschappij en toerekening door rechter	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Pers. omstandigheid verdachte, slachtoffer, bescherming/beveiliging maatschappij en	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	3	0	0	0	5
Pers. omstandigheid verdachte, bescherming/beveiliging maatschappij en toerekening door rechter	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	3
Totaal	9	12	24	1	1	151	3	1	39	1	7	2	3	3	257

Dankwoord

Geachte prof. mr. Mevis, beste Paul, de aanleiding van dit proefschrift ligt bij mijn afstudeerscriptie over 'de weigerende observandus'. Bij het schrijven van deze scriptie kwamen wij voor het eerst met elkaar in contact en na de afronding is het verrichten van verder wetenschappelijk onderzoek aan de orde gekomen. Gedurende het schrijven van dit proefschrift brachten jouw kritische opmerkingen mij nieuwe invalshoeken. Ik ben je veel dank verschuldigd voor het vertrouwen, de begeleiding en het meedenken.

Geachte prof. dr. Van Marle, beste Hjalmar, voor een proefschrift over de kwetsbare psychisch gestoorde verdachte in het strafproces was een begeleider met expertise op het vlak van de forensische psychiatrie onmisbaar. Jij hebt mij wegwijs gemaakt in de psychiatrische benadering van verdachten en mij ondersteund om niet enkel de theorie maar ook de praktijk te bekijken in dit onderzoek. Ik wil je graag bedanken voor de medewerking aan dit proefschrift en in het bijzonder voor de persoonlijke interesse, aangezien je goed op de hoogte bent van waar ik de afgelopen jaren mijn vakanties heb gevierd.

Geachte mr. dr. Van der Wolf, beste Michiel, sinds mijn afstudeerscriptie ben jij mijn begeleider geweest. We hebben verschillende karakters en invalshoeken, jij vanuit de academische theorie en ik meer vanuit de praktijk, wat ervoor gezorgd heeft dat ik veel van je heb kunnen leren. Bedankt voor de tijd die je hebt gestoken in het doorlezen van alle stukken, het meedenken en daarmee het perfectioneren van de inhoud van dit proefschrift.

De leden van de kleine commissie wil ik bedanken voor de beoordeling van mijn proefschrift.

Ik wil graag het Openbaar Ministerie bedanken voor de medewerking die ik heb gekregen bij het werken aan mijn promotieonderzoek naast mijn fulltime baan. Bovenal wil ik toenmalig hoofdofficier van justitie van het Arrondissementsparket Rotterdam en huidig hoofdofficier van justitie van het Landelijk Parket mr. Fred Westerbeke bedanken voor het bieden van de mogelijkheid tot het verrichten van empirisch onderzoek. Veel dank ben ik verschuldigd aan de 61 officieren van justitie die meegewerkt hebben aan het empirisch onderzoek door het beslissingsformulier in te vullen. In het bijzonder dank ik mr. Suzanne Hensels-van Straaten en mr. Mirjam Blom. Op een gegeven moment hadden we bijna wekelijks contact, jullie dachten mee en hebben ervoor gezorgd dat collega officieren van justitie het beslissingsformulier ingevuld hebben.

Naast alle officieren van justitie die inhoudelijk hebben bijgedragen aan dit proefschrift, wil ik alle collega's met wie ik samengewerkt heb, zowel bij het Arrondissementsparket Rotterdam als bij het Landelijk Parket, bedanken voor de getoonde interesse en daarmee de steun om door te gaan met dit proefschrift.

Mariola, Manon en Bas wil ik bedanken voor het wegwijs maken in het opstellen van een database en het verrichten van statistische analyses. Zonder jullie hulp had ik de beslissingsformulieren niet zo efficiënt kunnen verwerken en analyseren in SPSS.

Mijn oma, schoonouders, familie en vrienden wil ik bedanken voor de getoonde interesse, het meeleven en het niet al te vaak vragen of het onderzoek al opschoot.

Roel, broertje, bedankt voor de enerverende gesprekken over jouw twee passies, politiek (VVD) en PSV.

Beste Martijn en Mariola, naast (tweeling)broer en zus zijn jullie mijn paranimfen. Martijn, bedankt dat je aan mijn zijde staat om het juridische gedeelte van mijn proefschrift te verdedigen. Helaas deel jij mijn passie voor het strafrecht niet, maar financieel recht is ook een mooi rechtsgebied. Mariola, bedankt dat je aan mijn zijde staat om het empirische gedeelte van mijn proefschrift te verdedigen. Doordat je zelf in de laatste fase van je promotieonderzoek bent, heb je mij gedurende mijn promotietraject erg goed kunnen ondersteunen.

Mijn ouders, Geert en Margreet, bedank ik voor het meeleven, het meelesen, de steun en het vertrouwen. Jullie stimuleren ons om het beste uit onszelf te halen en te denken in mogelijkheden in plaats van in onmogelijkheden.

Mijn liefste, Bas, wil ik bedanken voor het kritisch meedenken, het relativeren van mijn onderzoek en het samen genieten van het leven.

Curriculum Vitae

Eline Gremmen werd geboren op 25 december 1988 te Oss en groeide op in Berghem. In 2007 behaalde zij haar gymnasiumdiploma aan Gymnasium Bernrode te Heeswijk-Dinther. Zij behaalde in 2010 haar bachelordiploma Nederlands Recht aan het Utrecht Law College (een honoursprogramma rechtsgeleerdheid aan de Universiteit Utrecht). Vervolgens volgde zij aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam de Togamaster variant strafrecht met een minor bestuursrecht en verschillende keuzevakken op het gebied van het straf(proces)recht en de forensische psychiatrie. In 2011 behaalde zij haar masterdiploma. Van 2011 tot 2015 was zij werkzaam bij het arrondissementsparket Rotterdam waar zij verschillende functies vervulde. Begin 2015 maakte ze de overstap naar het Landelijk Parket te Rotterdam, waar ze aan het werk ging als senior parketsecretaris met als aandachtsgebieden drugs en witwassen. Sinds november 2016 is zij werkzaam als senior adviseur bij de Centrale Toetsingscommissie. De Centrale Toetsingscommissie is een intern adviesorgaan van het Openbaar Ministerie, dat het College van procureurs-generaal adviseert omtrent de voorgenomen inzet van een aantal bijzondere opsporingsbevoegdheden en methodieken, daaronder begrepen getuigenbescherming en toezeggingen aan getuigen in strafzaken.

Dit academische proefschrift richt zich op de vraag op welke momenten en op welke wijze er in het Nederlandse strafproces tegemoetgekomen kan worden aan de kwetsbaarheid van de psychisch gestoorde verdachte. Er wordt bekeken of de Nederlandse regelgeving en de praktische uitvoering daarvan consistent en adequaat zijn in het licht van Europese standaarden. Hierdoor wordt er inzicht verkregen op welke manier er gedurende het strafproces wordt omgegaan met de verdachte die lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens, of de wettelijke regelingen voldoende waarborgen bieden om de kwetsbaarheid van deze verdachte te compenseren en op welke wijze en op welk moment de kwetsbaarheid van deze verdachte gecompenseerd wordt. Dit leidt tot verschillende aanbevelingen en het voorstel voor één nieuw artikel dat ziet op de vervolging en berechting van procesonbekwame verdachten.

